ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

(присвячується пам'яті А. П. Назаренка)

Хмельницький, 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

(присвячується пам'яті А. П. Назаренка)

Хмельницький, 2023

УДК 371:355.4:159+37.01(477)(063)

Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект. Ч.1 / Зб. матеріалів. наук.-практ. конф. [ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін.]. Хмельницький: ХОІППО, 2023. 348 с.

У збірнику подано статті за матеріалами роботи науково-практичної конференції «Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект», у яких розкрито основні психолого-педагогічні аспекти освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Редакційна колегія:

Очеретянко В. І., *ректор Хмельницького ОІППО, старший науковий співробітник, кандидат історичних наук, голова редакційної колегії;*
Білошицький С. В., *проректор з науково-методичної роботи Хмельницького ОІППО, доктор політичних наук, доцент;*
Вашеняк І. Б., *проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти Хмельницького ОІППО, кандидат історичних наук, доцент;*
Бирко Н. М., *в. о. завідувача кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО, кандидат педагогічних наук;*
Войтович Г. І., *старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО;*
Клімкіна Н. Г., *старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО, кандидат педагогічних наук;*
Шевчишена О. В., *старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО, кандидат психологічних наук.*

Рецензенти:

Гулеватий А. А., *декан факультету підвищення кваліфікації педагогічних працівників Хмельницького ОІППО, кандидат психологічних наук, доцент;*
Ящук І. П., *директор Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор педагогічних наук, професор.*

Рекомендовано до друку
рішенням вченої ради Хмельницького ОІППО
(протокол № 3 від 22.12.2022)

Матеріали, розміщені в збірнику, подано зі збереженням стилістичної редакції авторських текстів. Відповідальність за зміст, автентитчність цитувань і правильність посилань несуть автори.

© Хмельницький ОІППО, 2023

ЗМІСТ

ЗМІСТ ……. **4**
Ганаба Світлана
Освіта в умовах соціальних криз: можливості та шляхи розвитку …….. **9**
Данильчук Лариса
Застосування інтелектуальних рекреаційних ресурсів у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери ……..……. **12**
Білошицький Сергій
Концептуальні підходи до утворення Хмельницького регіонального технопарку з підвищення якості освіти ……..……. **15**
Войтович Галина
Формування життєстійкості особистості в умовах війни: теоретико-прикладний аспект ……..... **19**
Григорук Оксана
Особливості організації роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб у закладі дошкільної освіти в умовах війни …… **25**
Шеремета Тетяна
Надання первинної та вторинної психологічної допомоги в ситуації переживання травматичного стресу …… **32**
Розумна Оксана
Комплексний когнітивно-поведінковий підхід як алгоритм стабілізації нервово-психічного статусу суб'єктів освітнього процесу в умовах війни ……..…… **37**
Шевчишена Оксана
Особливості викладання навчального предмета «Основи здоров'я» в 5-9 класах в умовах воєнного стану країни ……... **43**
Соловей Микола
Освітній простір професійного розвитку педагогічних працівників: сучасний вимір …….. **53**
Юхимович Оксана
Організація змішаного навчання в умовах воєнного стану засобами корпоративного хмарного середовища нвк №10 g-workspace …… **55**
Школьняк Юлія
«Перевернутий клас» як метод реалізації змішаної форми навчання в умовах сьогодення ……... **60**
Зубик Юлія
Педагогічна система Марії Монтессорі в умовах війни …….. **63**
Сімонян Тетяна
Особливості та напрями соціально-психологічного супроводу в кризових ситуаціях ……... **69**
Гуменюк Віра, Наумчук Інна
Виявлення й оцінювання результатів навчання здобувачів освіти на основі таксономії Б.Блума ……... **72**
Махмутова Анжела
Інтеграція роботи в життя ……... **76**

Назаренко Наталія
Патріотизм як покликання справжнього героя Анатолія Назаренка …… **78**
Семенюк Людмила, Синюк Валерій
Життєві уроки Ігоря Русого …….. **80**
Мельник Лариса, Пастух Лариса
Безпечність і довіра як одна з умов долання колоніального світогляду ……... **83**
Гончарук Олена
Місце ЗДО у процесі становлення активно-патріотичної позиції дошкільників з числа внутрішньо переміщених осіб ……... **89**
Михайлів Тарас
Проєктна діяльність учнів («Мапа думок»: умовні символи та знаки на уроках історії) ……... **96**
Недря Тетяна
Кам'янець-Подільський – остання столиця директорії. Подорож в історію України Доби УНР (1919 рік) …….. **98**
Нечипорук Тетяна
Підтримка, супровід дітей і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах …….. **108**
Гордійчук Галина
Моральна підтримка дітей під час військового стану в закладі дошкільної освіти …… **113**
Бабій Альона
Розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів на уроках математики в початковій школі ……... **118**
Батюк Наталя
Використання інтернет-платформи для проведення психологічної просвіти та профілактичної роботи зі здобувачами освіти у воєнний період та під час дистанційного навчання …….. **121**
Верхогляд Олена
Кінезіологія як інноваційний метод формування творчої особистості у роботі ЗДО з дітьми старшого дошкільного віку на музичних заняттях ……..…….. **125**
Вербицька Світлана
Погляд у майбутнє – життєвий ресурс, щоб рухатися вперед …….. **131**
Добровольська Наталія
Розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми ……... **138**
Антонова Зінаїда
Творчість як умова збереження психологічного здоров'я школярів в період війни …… **142**
Багас Людмила
Організація виховної роботи в умовах російсько-української війни на прикладі Хмельницького політехнічного фахового коледжу Національного університету «Львівська політехніка» …… **144**

Банах Володимир
Деякі аспекти вдосконалення тестового контролю за розвитком статичної рівноваги у здобувачів вищої освіти …… **147**
Бандура Ольга
Психолого-педагогічний супровід учасників освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі …… **150**
Бартко Алла
Актуальні проблеми професійної освіти та досвід їх розв'язання в умовах війни **155**
Бирко Надія
Потреба та необхідність використання методики CEEH в навчальній діяльності закладів освіти в умовах війни …….. **158**
Блажеєва Ольга, Новіцька Ірина
Безпечне освітнє середовище: виклики системи освіти в умовах війни …….. **160**
Бомк Юлія
Психологічна підтрима учасників освітнього процесу під час війни …….. **163**
Бортнікова Наталія
Форми та методи роботи закладів освіти в умовах військового стану ……... **166**
Булаєвська Лідія
Націоанально-патріотичне виховання як основна освітня тенденція в ЗДО у сучасних умовах …….. **173**
Бутова Юлія, Волинчук Алла
«Жовта лінія» - об'єднання дітей в єдине ціле …….. **179**
Васільєва Лідія
Козацька педагогіка як основа національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку …….. **184**
Верстюк Володимир, Швець Христина
Фомування громадянської та духовно-моральної компетентностей на уроках історії в умовах російсько-української війни ……... **191**
Вільчанська Ольга, Магера Інна, Федорова Інна
Створення анімаційних фільмів із дошкільниками – інструмент формування цілісного реалістичного образу світу дитини та зняття напруги у закритимоу приміщенні …….. **194**
Вовк Олександра
Yet do not thus neglect your own. For he wno is forgetful shown
І чужому навчайтесь. І свого не цурайтесь …… **198**
Вознюк Ірина
Пісочна терапія – ігри, що зцілюють, розвивають, навчають …….. **204**
Волинець Наталія, Осика Олена
Практичні рекомендації і поради жінкам щодо розвитку самореалізації …….. **211**
Гаврилюк Любов
Виховний процес в закладі як ефективний засіб формування громадянина-патріота …….. **214**
Герасимчук Марія
Народні ігри як засіб всебічного розвитку та патріотичного виховання дошкільників ……... **219**

Голосієнко Катерина, Гринь Олена
Освіта дошкільнят в умовах дистанційного навчання ……... **224**
Горбач Олена
Ігровий метод як ефективний засіб підтримки соціально-емоційної сфери молодших школярів в умовах російсько-української війни …….. **230**
Грішина Юлія
Щаслива, вільна та геніальна дитина в умовах війни …… **234**
Грицак Тетяна
Створення емоційного комфорту дітей як основний напрямок профілактичної роботи практичного психолога ХЗДО …… **239**
Грицюк Наталія
Проблема булінгу в освітньому середовищі серед підлітків в умовах війни …… **244**
Грицюк Нінель
Корекційно-розвиткові програми і технології альтернативної та допоміжної комунікації для дітей з особливими освітніми потребами ……... **247**
Гуменюк Оксана
Важливі аспекти інформаційної безпеки …….. **252**
Давиденко Галина
Центр професійного розвитку педагогічних працівників в умовах війни …….... **256**
Даниленко Ольга
Сучасний погляд на проблему стресостійкості …….. **260**
Дем'янюк Олександр
Пошанування пам'яті полеглих на сході України земляків у виховному процесі закладів освіти м. Нововолинськ ……... **262**
Дида Валентина
Формування національних цінностей як компонент громадянського виховання **268**
Димихіна Галина
Виховання дітей за допомогою фольклору та авторських казок, як засіб формування морально-патріотичних цінностей дошкільників ……... **274**
Дяков Інна
Організація дистанційної логопедичної роботи в умовах війни …….. **279**
Євстафієва Ганна
Розвиток критичного мислення на уроках біології з використанням методики Б. Блума …… **284**
Єгоричева Надія
Розвиток українознавства у дітей дошкільного віку за допомогою прийомів мнемотехніки …….. **289**
Желіховська Інна
Формування сенсорно-пізнавальних компетенцій у дітей дошкільного віку засобами розвивальної дошки-бізіборду …….. **294**
Житовоз Любов
Формування почуття любові до рідного міста як засіб національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку …….. **300**

Жубинська Марія
Освітня система України в умовах війни: актуальні проблеми та досвід щодо їх розв'язання (форми, методи та засоби навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості, актуальні в умовах війни інноваційні програми, проєкти, можливості) …… **306**
Зазуліна Людмила
Індивідуалізація освітнього процесу в умовах війни в Україні ……... **311**
Засімович Олена
Цифрова компетентність педагога та її складові як запорука організації якісного освітнього процесу в умовах дистанційної освіти …….. **319**
Клімкіна Наталя
Проекція настроїв дорослих на становлення та соціалізацію підростаючого покоління (андрагогічний аспект) ……... **323**
Ковальська Оксана
Психологічна самодопомога в умовах стійкого стресу ……... **327**
Ковальчук Альона
Впровадження сучасних форм організації освітнього процесу для мотивації формування екологічної компетентності …..…… **332**
Ковальчук Оксана
Виховання усвідомлення приналежності до свого народу, його історичних, політичних і культурних цінностей при викладанні «Громадянської освіти» в умовах війни …….. **336**
Козак Віта
Психологічна модель формування резильєнтності у школярів ……... **340**
Кондратюк Світлана
Роль психологічних ресурсів учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій **346**

Ганаба Світлана,
професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
доктор філософських наук, професор

Освіта в умовах соціальних криз: можливості та шляхи розвитку

Криза в освіті засвідчує невідповідність потребам суспільства й можливостям освіти, яка здатна набувати різних форм та конфігурацій. Переосмислення освітніх практик у контексті нових соціокультурних зрушень дозволить окреслити нові орієнтири суспільного поступу, відшукати продуктивні й адекватні соціальним викликам відповіді, постане унікальним середовищем для розвитку та саморозвитку особистості. Освіта як середовище творення нових ідей й знаннєвого ресурсу покликана віднайти адекватні відповіді на запити соціуму. Не суспільство підтягує освіту до свого рівня розвитку, а, навпаки, вона задає тон та орієнтири його розвитку.

Ключові слова: освіта, криза, суспільство, інновації, розвиток, людина, трансформативність.

Освіта є продуктом суспільного розвитку й одночасно творцем нових суспільних реалій. Своїми цілями, змістом та формами реалізації освітні інституції пов’язані із життям та проблемами суспільства. Вони відображають й транслюють базові цінності та процеси суспільного розвитку й одночасно, знаходячись у стані перманентних змін, ведуть переоцінку світоглядних орієнтирів й цінностей певної епохи, окреслюють орієнтири суспільного поступу. Амбівалентний характер освіти зумовлений її функціями транслятора й творця суспільних цінностей та знаннєвого продукту. Мова йде про релевантність освіти як ресурсу, який здатний діагностувати реальний стан суспільних справ й пропонувати можливості та шляхи розвитку суспільства у подоланні його кризових форм. Ця обставина актуалізує важливість освіти як соціальної інституції у подоланні кризових станів соціуму й можливості запропонувати продуктивні шляхи виходу з неї, окреслення ефективних шляхів розвитку соціуму.

Метою статті є розгляд евристичного потенціалу освіти у подоланні кризових соціальних явищ й здатність її вийти на нові обрії свого розвитку.

Насамперед, з’ясуємо суть дефініції криза. Тлумачний словник іншомовних термінів пояснює це поняття як “різку зміну звичного стану речей; злам, загострення становища, різкий перелом або занепад [2, с.42]. Будь-яка криза є важливим шансом для корегування, зміни тієї сфери, де вона виникла. Тобто, кризовий стан є індикатором потреби змін. Продуктивним є розуміння кризи, яке пропонують східні мислителі, а саме, криза розуміється ними не лише як небезпека, а й як можливість. Кризові періоди розвитку соціуму є закономірністю, яка засвідчує, що соціум вичерпав наявні можливості й потребує нових ресурсів, шляхів, орієнтирів, тобто знаходиться у пошуку. Кризу необхідно сприймати як нормальний та необхідний етап розвитку, як межову ситуацію, яка засвідчує, що ця система вичерпала свій наявний ресурс, і показує необхідність пошуку нових можливостей та перспектив. Якщо раніше суспільство розвивалося згідно з формулою: криза-стабільність-криза-стабільність, то тепер воно знаходиться й розвивається у ситуації перманентної кризи [1, с.39]. Відповідно, одним із релевантних завдань освіти є необхідність навчити людину бути успішною у кризовому середовищі. В епоху глобальних криз сфера освіти має готувати глобальну людину (В. Кремінь).

Водночас, практика останніх років засвідчує, що система освіти змушена “виживати” й виконувати своє соціальне призначення у часи пандемії й воєнного лихоліття. Ці обставини засвідчують поглиблення її кризового стану. Він зумовлений, насамперед, тим, що сформована у епоху Нового часу освіта характеризується сцієнтизмом, дисциплінуванням, інтелектуальною несамостійністю учнів, відтворюваністю (репродуктивністю) знань через уміння та навички, предметно-фрагментарне, уніфіковане й стандартизоване лінійне конструювання знань тощо. Освітнє середовище постає жорстко структурованим простором, у якому використання джерел інформації звужується до інструкції, методами, що переважають у засвоєнні навчального матеріалу, є зубріння та натаскування, а контроль отриманих знань, як правило, репресивний [1, с.57]. Ці обставини засвідчують невідповідність новим соціокультурним реаліям. Намагання масово запровадити в онлайн освіті усталені принципи, цілі, форми, методи тощо офлайн навчання суттєво впливають на якість та ефективність освітнього процесу. Компіляція старого й неефективного ресурсу з організації й реалізації навчального процесу виявляється не продуктивною й актуалізує пошук принципово нових методів, принципів та підходів до освітньої діяльності. Очевидно, освіта як середовище творення нових ідей й знаннєвого ресурсу покликана віднайти адекватні відповіді на запити соціуму. Якщо вона виконує це соціальне покликання, то вона стає в авангарді соціальних змін. Відповідно, не суспільство підтягує освіту до свого рівня розвитку, а, навпаки, вона задає тон та орієнтири його розвитку.

Окреслення проблематики передбачає вирішення двох засадничих питань: який евристичний знаннєвий продукт чи продуктивні шляхи розвитку може запропонувати освіта для соціуму, який знаходиться у стані кризи? Якою має бути освіта, щоб бути здатною продукувати нові ідеї й шляхи суспільного поступу? Попри те, що відповіді на ці запитання потребують глибокого й системного аналізу, у межах статті зробимо спробу окреслити певні реперні точки їх вирішення. Зауважимо, що ці питання є взаємообумовленими, оскільки мають один предмет міркувань — розвиток освіти в умовах суспільних криз.

Першою реперною точкою є розуміння освіти як інноваційного середовища. Яким чином визначити рівень інноваційності? Здебільшого у педагогічній літературі можна зустріти підхід розуміння інноваційності як процесуального явища. Це коли мова йде про пошук нових форм та методів навчання, тобто про зміну організаційних форм. Але ж зміна форми не завжди зумовлює зміни у змісті та суті предмета. Тобто за зміною зовнішніх форм, запровадження нових гасел й принципів незмінною залишається сама система. Більш продуктивним уважається розуміння інноваційності як певного результату. Мається на увазі аналіз змін, які відбуваються в людини у процесі навчання. Якщо освіта здатна розвивати й виховувати людину інноватора, відкриту до нових змін, гнучку до різноманітних викликів й негараздів, здатну навчатися й перенавчатися, то така освіта є інноваційною. Вона діє на випередження, оскільки готує людину не до того життя яке є й яке у мінливостях й перипетіях суспільного буття здатне миттєво зникнути, а власне до здатності бути успішною й щасливою за умов непередбачуваних й стрімких змін. Загалом, йдеться про превентивну роль освіти у забезпеченні можливостей й тактик випереджального розвитку у напряму від людини, яку навчають до людини, яка навчається.

Другою реперною точкою є переосмислення сучасних навчальних практик. Йдеться про необхідність їх спрямування на розуміння людини як унікальної реальності, якій притаманні динамізм, постійна рефлексія зі світом. В освітньому процесі відбувається творення людиною самої себе через розкриття й активізацію власних потенційних можливостей й зміцнення її духовних сил. Людина розуміється як складна цілісність, яка залишається завжди непізнанною до кінця. Складна природа людини тому й є складною, що містить у собі таємницю, нереалізований творчий потенціал. Його вивільнення у процесі навчання й дозволяє побудувати

людині власну траєкторію життя та успіху, зберігаючи свою унікальну індивідуальність. Таким чином, в освітній діяльності людина розглядається не як засіб реалізації певних навчальних проектів, не як інструмент маніпуляції, а як мета, як активний суб'єкт, який здатний творити розуміння світу довкола себе і водночас відстоювати власну унікальну самобутність.

Наступною реперною точкою є розуміння освіти як трансформативного середовища. Йдеться, насамперед, про здатність учасників освітньої взаємодії засвоювати, осмислювати й переосмислювати знання не з позицій усталеного досвіду, а на основі критичної рефлексії. Релевантність цієї позиції полягає у тому, що вона здатна запропонувати нове бачення проблем, розуміння й вирішення їх з позицій перспектив майбутнього. Така освіта концентрує свої зусилля на проектуванні стратегій навчальної діяльності. Її роль не обмежується конкретними дидактичними побудовами. Вона радше задає орієнтири з тим, що коли вичерпають свій евристичний потенціал, переформатувати їх, відшукуючи в умовностях, закономірностях нові прогалини, а відтак нові можливості й новий потенціал для подальшого розвитку та модернізації. Освітнє середовище постає відкритим та гнучким для змін, як складне середовище, яке знаходиться у русі та саморозвитку. Створення простору критичного переосмислення знань сприяє становленню емансипованої, "критично грамотної" особистості. Така людина виявляє здатність як до критичного розпізнавання власних обмежень, так й їх свідомого подолання.

Інноваційність освіти — це також здатність традиційних знань продукувати нові сенси, нові розуміння й характеристики й як результат бути життєздатними та затребуваними у контексті сучасних соціальних запитів. Інновації у цьому контексті міркувань розуміються як продукт переосмислення традицій, тобто певною мірою нове прочитання старих ідей й усталених сенсів тощо. Очевидно, що зміни в освітній діяльності слід здійснювати не шляхом руйнацій традиційних форм, методів та технологій лише тому, що вони використовуються в освітній діяльності упродовж тривалого часу, а шляхом збереження у них того корисного, що може бути продуктивним у нових реаліях соціального буття.

Таким чином, суть кризи в освіті засвідчує невідповідність потребам суспільства й можливостям освіти, яка здатна набувати різних форм та конфігурацій. Окреслені реперні точки можуть слугувати концептуальними орієнтирами розвитку освіти. Цінністю освітньої взаємодії визначається вільна, освічена, творча особистість, яка здатна зберегти свою унікальність й індивідуальність, готова до співпраці у межах відкритого й полікультурного освітнього простору. Переосмислення освітніх практик у контексті нових соціокультурних зрушень дозволить окреслити нові орієнтири суспільного поступу, відшукати продуктивні й адекватні соціальних викликам відповіді, постане унікальним середовищем для розвитку та саморозвитку особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ганаба С.О. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики. Монографія. Суми, Університетська книга, 2014. 288с.
2. Тлумачний словник іншомовних слів / за ред. В.П. Прохоренко. Харків, Диво світ, 1994. 288с.

Данильчук Лариса,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки Хмельницького
національного університету, доктор
педагогічних наук, професор

Застосування інтелектуальних рекреаційних ресурсів у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери

У статті представлено авторські міркування щодо застосування інтелектуальних рекреаційних ресурсів у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери. Обґрунтовано поняття «інтелектуальні рекреаційні ресурси»; їх класифікацію.

Ключові слова: рекреалогія, рекреація, інтелектуальні рекреаційні ресурси, здоров'я, фахівці освітньої сфери.

Останні роки професійна діяльність фахівців освітньої сфери обумовлена постійним збільшенням навантаження, стресів, депресії, тривоги й вигорання через пандемію COVID-19 та війну в Україні, що призводить до втрати особистого здоров'я та проблем, пов'язаних із такими обставинами. У той час, питання відновлювання/збереження здоров'я фахівців освітньої сфери залишається актуальним на часі.

Застосування інтелектуальних рекреаційних ресурсів у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери є досить новим, а відтак, мало дослідженим та обґрунтованим.

Покликаючись на базові положення рекреалогічного підходу, з урахуванням наукової новизни, актуальності дозволяють розглянути поняття «рекреалогія». Сучасні дослідження екології, психології, соціології, медицини, туризму та ін. підтверджують актуальність та досить затребуване використання потенціалу рекреалогії. Загалом, більшість дослідників визначають рекреалогію у контексті її впливу на людину, особливо у частині здоров'я, відновлення духовних та фізичних сил організму.

На часі, рекреалогія виступає сьогодні як міждисциплінарна галузь знання, що досліджує теоретичні проблеми, пов'язані з відновленням життєвих сил людини; як практика його організації; як важлива галузь господарства держави [6, с. 6]. Рекреалогія є молодою, але досить динамічною галуззю знання, розвиток якої залежатиме від подальшого накопичення і диференціації рекреаційних потреб [4, с. 13]. Доречно додати, що відновлення здоров'я та життєздатності людського організму, особливо його духовних сил, відбувається і за допомогою створених людиною технічних систем та, навіть, історико-культурних об'єктів. Царина нинішньої рекреалогії значно ширша за вплив лише природи на здоров'я індивіда [6, с. 7].

Чинники, що формують рекреалогію як науку (за І. Гродзинською, С. Нездоймінов, О. Гусєвою, А. Замковою) [4, с. 14]: збільшення тривалості вільного часу; суспільне значення рекреаційної діяльності; наукове осмислення рекреаційної діяльності; розвиток особистості; збереження здоров'я; підвищення соціально-трудового потенціалу; створення наукової бази для рекреаційної культури; виявлення закономірностей рекреаційної діяльності; сукупність нових суспільних процесів; рекреалогія як основа рекреаційних наук.

Л. Кучинська зазначила, що процесуально рекреалогія пов'язана з рекреаційною діяльністю, рушійною силою якої є рекреаційна потреба – ставлення людини до соціально-економічного середовища її життєдіяльності, яке проявляється в усвідомленні нею нестачі умов для відтворення і розвитку сил, витрачених в процесі трудової діяльності, розваг, отримання нових вражень та, відповідно,

прагненні їх (умови) задовольнити [3, с. 107].

Нам імпонують міркування А. Замкової, О. Гусєвої, які рекреалогію розглядають як галузь знань про причини та способи здійснення рекреаційної діяльності як невід'ємної складової життя кожної людини і людського суспільства, соціально-культурні, економічні, антропо-екологічні механізми організації цієї діяльності та її наслідки [2, с. 6]. Такі міркування вважаємо вихідними у контексті заявленої проблеми, оскільки вони вказують на безпосередній взаємозв'язок сучасної рекреалогії із практикою відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери.

Об'єктом рекреалогії є об'єкти та суб'єкти рекреації в різних соціокультурних утвореннях, а І. Гродзинська, С. Нездоймінов, О. Гусєва, А. Замкова наголошують, що на відміну від багатьох інших наук в рекреалогії має місце також суб'єкт, яким виступає людина як носій рекреаційних потреб [4, с. 11]. У контексті нашого дослідження суб'єктом рекреаційних потреб є фахівці освітньої сфери.

Ключовими поняттями, які пов'язують із рекреалогією є «дозвілля», «вільний час», «відпочинок». Вважаємо за необхідне наголосити, що педагогіка, як наука, у своєму понятійно-методологічному апараті також послуговуються цими поняттями та має їх у арсеналі практичної роботи. Зауважимо, що поняття «рекреація» входить до науково-категоріального апарату рекреалогії та розглядається як необхідна умова життя людини. Відповідно до того, що існують різні визначення поняття «рекреація» змінюється й сама сфера аналізу.

У контексті базових понять заявленої проблеми виникає питання *рекреаційного ресурсу* – відповідних компонентів природного середовища і феноменів соціокультурного характеру, які завдяки певним властивостям (унікальність, оригінальність, естетична привабливість, лікувально-оздоровча значимість та ін.) підвищують ефективність використання базових форм *рекреаційної діяльності* [3, с. 107]. Зауважимо, що рекреаційна діяльність є динамічним, самоцінним суспільним процесом, цілісність якого формується поєднанням функціонального, просторового та часового аспектів, а розвиток залежить від поєднання рекреаційних потреб, наявних рекреаційних ресурсів та їх просторового розміщення [4, с. 35]. Рекреаційна діяльність має такі базові ознаки: функціональна різноманітність, можливість її видового комбінування, циклічна послідовність.

Обрана проблема обумовлює більш детально розглянути поняття «рекреаційні ресурси», яке є ключовим у формулюванні концепту «інтелектуальні рекреаційні ресурси». Поняття «рекреаційні ресурси» визначає об'єкти і явища природного та антропогенного походження, що мають сприятливі для рекреаційної діяльності якісні і кількісні параметри і виступають матеріальною основою для людей [4, с. 22-23], у тому числі й у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери.

Існують різні класифікації рекреаційних ресурсів, які представлені у сучасних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених:

- *природні (фізичні, геологічні, кліматичні, біологічні та ін.); історико-культурні (археологічні, історичні, архітектурні, мистецтвознавчі й архівні ресурси)* (Н. Фоменко [7, с. 42]);

- *призначення щодо використання людиною; належність до того чи іншого класу або явищ природи; економічні* (І. Гродзинська, С. Нездоймінов, О. Гусєва, А. Замкова [4, с. 25]);

- *за походженням; за видами рекреаційного використання; за можливістю вичерпання; за можливостями економічного відновлення; за можливостями заміни одних ресурсів іншими; за можливостями самовідновлення і культивування* (Н. Сидорчук [5, с. 38]);

- *за характером використовуваних транспортних засобів; за ступенем рухливості; за кількістю учасників; за віковою ознакою; за характером організації; за сезонністю; за територіальною ознакою; за тривалістю; за правовим статусом; за характером використання рекреаційних ресурсів; за головним*

мотивом рекреації (Н. Фоменко [7, с. 43]) та ін.

Запропоновані вченими класифікації рекреаційних ресурсів об'єднані між собою за функціональним призначенням та не претендують на повноту, вичерпність, безальтернативність, остаточність.

У своїх роботах В. Єфімова, О. Пилипишин стверджують, що у процесі практичної діяльності рекреаційні ресурси реалізовуються через комплекс *рекреаційних занять (форм),* які *за видом активності* поділяються на *заняття інтелектуальної рекреаційної діяльності (*відвідування музеїв, бібліотек, видовищних заходів: театрів, концертних залів, клубів тощо) та *фізичної рекреаційної діяльності (*заняття спортом, гімнастикою, танцями, відпочинок у міських зелених зонах тощо) [1].

З вищезазначеного, особливо у частині рекреаційних ресурсів та інтелектуальної рекреаційної діяльності, можемо дійти висновку про необхідність обґрунтування поняття «інтелектуальні рекреаційні ресурси», яке є концептуально ключовим у досліджуваній проблемі відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери. Змістове наповнення вказаного поняття ми здійснимо з урахуванням вищевикладених положень та міркувань Н. Сидорчук [5, с. 40] щодо інтелектуальної рекреації як виду інтелектуальної діяльності, що включає застосування різних вправ, що сприяють удосконаленню психічних новоутворень людини, створення умов для плідної інтелектуальної діяльності та отримання задоволення в процесі особистісного зростання засобами психологічних тренінгових програм. Вона пов'язана із розв'язанням комунікативних, творчих, спеціальних, інтелектуальних та ін. завдань.

Таким чином, поняття *«інтелектуальні рекреаційні ресурси» ми розглядаємо як ресурси плідної інтелектуальної діяльності людини, що пов'язані з її особистісним зростанням, психоемоційним станом та здоров'ям.*

Вважаємо, що у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери продуктивними у застосуванні є інтелектуальні рекреаційні ресурси, які ми систематизували та класифікували за наступними ознаками:

за способом виготовлення:

- *друкован*і (книги, енциклопедії, журнали, газети, буклети та ін.);
- *аудіо* (радіо, аудіо: книги, концерти, файли, звукові імітатори та ін.);
- *відео* (кіно, науково-популярні фільми, продукти телебачення);
- *цифрові* (інтернет-ресурси, месенджери, пабліки, соціальні мережі та ін.);

за локацією:

- *читацькі* (бібліотеки, читацькі кафе, книжкові магазини/ярмарки та ін.);
- *мистецькі* (театри, музеї, виставки, галереї, кінотеатри, концерти, фестивалі, культурні та арт- об'єкти та ін.);
- *історичні* (пам'ятки архітектури, історії, археологічні стоянки, етнографічні музеї, місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних людей);
- *релігійні* (собори, мечеті, костьоли, синагоги, лаври, місця паломництва, культово-релігійні місця та ін.);

за уподобаннями:

- *туристичні* (екскурсії, прогулянки, пленери);
- *фольклорні* (ярмарки, фестивалі);
- *творчі:* спів, ліплення, вишивання, танці, малювання, конструювання та ін.;

за кількістю учасників:

- *індивідуальні;*
- *групові;*
- *масові;*

за способом отримання:

- *онлайн;*
- *офлайн.*

Загалом, застосування визначених інтелектуальних рекреаційних ресурсів, у практиці відновлювання здоров'я фахівців освітньої сфери не є вичерпним, а відтак,

окреслює перспективи подальшого наукового пошуку, практичної розробки та методичного обґрунтування їх доцільності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єфімова В. М. Здоров'язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Київ, 2010. № 1, С. 57–60.
2. Замкова А. В., Гусєва О. В. Рекреалогія : конспект лекцій з дисципліни. Частина ІІ. Одеса : ОДЕУ, 2012 р. 80 с.
3. Кучинська Л. Ф. Рекреалогічні засади збереження професійного здоров'я педагогічних працівників у системі методичної роботи закладів дошкільної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2021. 355 с.
4. Основи рекреалогії (економіко-екологічний та маркетинговий аспект) [текст] : навч. посіб. / І. О. Гродзинська, С. Г. Нездоймінов, О. В. Гусєва, А. В. Замкова. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 264 с.
5. Сидорчук Н. Г. Фізична культура і психологічний тренінг : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 104 с.
6. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 428 с.
7. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

Білошицький Сергій,
проректор з науково-методичної
роботи Хмельницького ОІППО,
доктор політичних наук, доцент

Концептуальні підходи до утворення Хмельницького регіонального технопарку з підвищення якості освіти

Презентуються пропозиції керівництва Хмельницького ОІППО щодо утворення Хмельницького регіонального технопарку з підвищення якості освіти на базі майнового комплексу, розташованого за юридичною адресою: м. Хмельницький, вул. Озерна, 14, які висловлювались у 2012-2022 роках.

Ключові слова: *регіональний технопарк, якість освіти, Хмельницький ОІППО, Хмельницький ліцей ІІ-ІІІ ступенів, консорціум закладів освіти.*

Сучасний етап реформування освітньої галузі на Хмельниччині ставить на порядок денний питання про пошуки ресурсів трансформації регіональної системи освіти, розбудови Нової української школи та забезпечення якісної й доступної освіти на теренах області.

24 червня 2021 року міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет під час Всеукраїнської стратегічної сесії «Освіта України – 30» презентував модель Національного технопарку з підвищення якості освіти, яка передбачає реалізацію 4-х базових компонентів:

- упровадження в національний освітній простір основних цінностей та компетентнісної освіти (адаптація освітнього процесу до потреб здобувачів освіти, функціонування офлайн- та онлайн-ресурсів ціннісних орієнтирів освіти, кардинальне оновлення системи підготовки та супроводу компетентного вчителя для НУШ);
- розвиток інтелектуальної еліти нації (підтримка майбутніх лідерів науки та Hi-tech, упровадження STEM-освіти, оснащення відповідних лабораторій, підвищення

статусу вчителя як професійної еліти нації, зміцнення партнерства між громадами, бізнесом, владою щодо змісту, процесу й результату професійної педагогічної освіти);

- створення безпечного для життя та здоров'я середовища (запровадження проєкту «Здорова школа», організація якісного та безпечного харчування в усіх закладах освіти, запобігання булінгу та кібербулінгу, забезпечення безбар'єрності освіти);

- трансформація системи управління освітою (функціонування Національної школи резерву управлінців, формування ефективної мережі закладів освіти для надання якісних освітніх послуг у громадах, реалізація державно-приватного партнерства в освіті).

Слід зазначити, що озвучена ідея для нашої області не була оригінальною та новаторською. Упродовж 2012-2022 років керівництво ХОІППО неодноразово ініціювало розгортання на базі інституту інфраструктури, передбаченої сучасною концепцією Національного технопарку з підвищення якості освіти, та надавало керівництву Хмельницької обласної ради відповідні пропозиції. Зокрема на базі ХОІППО пропонувалося реалізувати такі проєкти:

- створення сервісного центру «Обласний палац (будинок) вчителя)»;

- об'єднання ХОІППО та Хмельницького спеціалізованого ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки (Хмельницького ліцею II-III ступенів) у єдиний науково-методичний та навчальний комплекс;

- утворення «Консорціуму шкільних закладів інноваційного типу Хмельницької області»;

- утворення «Консорціуму закладів позашкільної освіти Хмельницької області».

На жаль, зазначені проєкти в той час не викликали зацікавленості в керівництва області, унаслідок чого освіта Хмельниччини втратила лідерські позиції в питаннях пошуку та впровадження нових організаційних форм покращення якості освітніх процесів.

Організаційною умовою створення технопарку мало стати вироблення механізмів об'єднання зусиль Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та Хмельницького ліцею II-III ступенів щодо спільного використання майнового комплексу, інфраструктури та території, на якій перебували обидва заклади освіти, та залучення до спільних проєктів представників обох трудових колективів.

ХОІППО є закладом вищої освіти III рівня акредитації, провідною науково-методичною та навчальною установою, яка своєю діяльністю забезпечує модернізацію змісту дошкільної, шкільної та позашкільної освіти Хмельниччини. У курсовий та міжкурсовий періоди ХОІППО здійснює заходи з підвищення кваліфікації 14-16 тисяч педагогічних працівників області. За функціональними повноваженнями інститут координує діяльність центрів професійного розвитку педагогічних працівників. У зв'язку з ліквідацією методичних (науково-методичних) установ ХОІППО фактично здійснює координацію та забезпечує методичним супроводом діяльність трудових колективів та професійних спільнот педагогів усіх територіальних громад області. Інститут також забезпечує інформаційно-довідникові та просвітницькі сервіси для учнівської молоді та батьків здобувачів освіти. Отже, ХОІППО посідає ключове місце в системі комунікації професійного середовища педагогів та навколоосвітньої громадськості Хмельницької області.

Хмельницький ліцей є закладом загальної середньої освіти II-III ступенів з профільним навчанням, який забезпечує здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум та здійснює науково-практичну підготовку талановитої учнівської молоді. Контингент ліцею складає в середньому 400 учнів.

З 2012 по 2022 роки ХОІППО та ліцей перебували за однією юридичною адресою: м. Хмельницький, вул. Озерна, 14, що об'єктивно сприяло об'єднавчим процесам.

Пропонувалися різноманітні механізми об'єднання – на вибір власника:

- введення ХОІППО до числа засновників ліцею;
- перетворення ліцею в структурний підрозділ ХОІППО;
- підписання угоди про співпрацю між інститутом та ліцеєм з виробленням механізму координації спільної діяльності.

Ліцей міг зберегти статус юридичної особи, проте плани роботи мав би погоджувати з керівництвом інституту. За будь-яким сценарієм обласна рада не втрачала права призначати керівника ліцею за контрактом.

Об'єднання матеріально-технічного, кадрового та науково-методичного ресурсів обох закладів освіти мало дозволити створити інфраструктуру регіонального технопарку з підвищення якості освіти, на базі якого можна було реалізувати цілу низку проєктів, котрі відповідали б загальній структурі Національного технопарку з підвищення якості освіти.

Зокрема йшлося про такі пропозиції:

І. У рамках напрямку **«Упровадження в національний освітній простір основних цінностей та компетентнісної освіти»** можна було б реалізувати проєкти:

- Будинок вчителя. Формування та концентрація низки сервісів для освітян: банку даних про вакансії в закладах освіти; центру рекрутингу репетиторів; виставок-презентацій сучасної навчальної та науково-методичної літератури від провідних видавництв; юридичної та психологічної консультацій; приймалень профспілкових та громадських організацій освітян тощо.

- Центр військово-патріотичного розвитку. Утворення інфраструктури для проведення загальнообласних військово-патріотичних зборів старшокласників, організації етапів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), різноманітних змагань військово-прикладних видів спорту.

- Громадський інститут відповідального батьківства. Проведення в очному та дистанційному режимах організаційних, інформаційно-просвітницьких, консультаційних заходів для батьків здобувачів освіти щодо відповідального ставлення до батьківства та його значущості в житті дитини.

- Літні мовні табори. Навчально-розвивальні курси для викладачів іноземної мови та учнів з високими навчальними й науковими показниками за участі провідних викладачів, носіїв мови та психологів.

ІІ. У рамках напрямку **«Розвиток інтелектуальної еліти нації»** можна було б реалізувати проєкти:

- Учнівський академічний кампус. Навчально-розвивальні курси (тренінги) для учнів, котрі мають високі здобутки в конкурсі Малої академії наук України, на інтелектуальних турнірах та предметних олімпіадах. Проведення тренувальних зборів членів збірних команд області до участі в загальноукраїнських етапах МАН, учнівських конкурсах та олімпіадах.

- Шлях до успіху сходинками STEM-освіти. Створення STEM-лабораторії, на базі якої педагогічні працівники та перспективні учні могли б здійснювати дослідно-експериментальну, винахідницьку, проєктну та конструкторську діяльність, засвоювати сучасні науково-технічні знання, розвивати навички критичного мислення.

- Освітянин року. Щорічне проведення регіональних конкурсів для педагогів за фаховими номінаціями. На відміну від загальноукраїнських конкурсів, які щороку проводяться в 4-5 номінаціях, можна було б проводити 10-20 номінацій з метою формування кадрового резерву переможців та підняття престижу педагогів-лідерів в освітньому середовищі області. Також на відміну від загальноукраїнських конкурсів

змагання можна було б проводити в нетрадиційних номінаціях, наприклад, «класний керівник», «начальник (спеціаліст) регіонального відділу освіти», «директор (консультант) центру професійного розвитку педагогічних працівників» тощо.

ІІІ. У рамках напрямку **«Створення безпечного для життя та здоров'я середовища»** можна було б реалізувати проєкти:

- Шкільне харчування по-новому. Практикуми, майстер-класи, обмін досвідом з питань організації шкільного харчування. Конкурси професійної майстерності серед шеф-кухарів закладів освіти.

- Антибулінг. Тренінгові зайняття, практикуми та консультування педагогів і батьків з питань захисту учасників навчально-виховного процесу від насильства.

- Освіта без бар'єрів. Створення сервісів (освітніх платформ, тренінгів, консультацій) щодо розроблення, впровадження й постійного вдосконалення системи супроводу навчання учнів з особливими освітніми потребами, яка охоплювала б технічний, педагогічний, психологічний, медичний, соціальний, реабілітаційний та спортивний напрями.

- Здорова й радісна школа. Реалізація проєктної технології роботи з менеджерами освіти, педагогами, батьками та учнями щодо набуття та засвоєння нових знань про здоровий спосіб життя; популяризація раціонального харчування, концепції «здорового дизайну» рекреацій та приміщень, де перебувають і харчуються діти; впровадження нових форм організації тематичного дозвілля учнів; створення спільноти закладів загальної середньої освіти, що популяризують здоровий спосіб життя.

IV. У рамках напрямку **«Трансформація системи управління освітою»** можна було б реалізувати проєкти:

- Консорціум закладів позашкільної освіти Хмельницької області. Проєкт передбачав делегування Хмельницькому ОІППО права координувати діяльність установ, що здійснюють організаційно-методичний супровід позашкільної освіти. Зазначена оптимізація системи управління закладами позашкільної освіти області мала б дозволити координувати їхню діяльність (зокрема в проведенні загальнодержавних та регіональних освітянських кампаній) та сприяти подоланню дублювання й паралелізму частини функцій цих закладів.

- Консорціум шкільних закладів інноваційного типу Хмельницької області. Проєкт передбачав делегування Хмельницькому ОІППО права координувати діяльність Хмельницького та Славутського обласних ліцеїв ІІ-ІІІ ступенів та Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою (засновниками яких є Хмельницька обласна рада). Реалізація зазначеної пропозиції дозволила б утворити систему координації діяльності трьох обласних ліцеїв, стратегічного планування та оперативного контролю за їхньою діяльністю.

- Батьківський комітет. Формування в області вертикалі структур (від закладу освіти до ради батьківських комітетів області), що об'єднують зусилля батьків отримувачів освітніх послуг щодо реалізації їхніх прав на якісну освіту, безпечне та безбар'єрне освітнє середовище.

- Школа резерву управлінців. Підготовка перспективних педагогів за освітніми програмами керівних кадрів. Формування регіонального резерву менеджерів освіти.

- Освітня стратегія для громади. Розроблення та популяризація в ОТГ методологій стратегування розвитку освітньої галузі. Надання науково-методичної та консультаційної допомоги щодо розробки конкретних стратегічних концепцій та планів. Організація обміну досвідом та популяризація перспективних стратегічних задумів і рішень.

- Наглядова (піклувальна) рада. Надання організаційної та методичної допомоги закладам освіти та місцевим органам влади щодо формування та

повноцінного функціонування складу наглядових (піклувальних) рад закладів освіти всіх типів.

- Школа політичного лідера. Тренінги, семінари, розвивальні вправи, консультування та практичні сервіси для працівників освіти, які прагнуть обиратися (переобиратися) до представницьких органів влади з метою захисту інтересів освітньої галузі.

На переконання розробників концепції, реалізація зазначеного комплексу завдань мала дозволити помітно покращити ситуацію щодо якості освіти в Хмельницькій області, сприяти оптимізації управлінських процесів в освітній галузі та створити значну кількість інформаційних приводів, цікавих і корисних для суспільства, щодо розуміння ним процесів реформування регіональної системи освіти.

Можна висловити сподівання, що активна громадська та професійна позиція сучасного керівництва обласної ради у сфері розвитку освіти області та ініціювання Міністерством освіти і науки України концепції Національного технопарку з підвищення якості освіти створюють сприятливі умови для утворення на базі ХОІППО регіонального технопарку з підвищення якості освіти, який має реалізувати найкращі ідеї та напрацювання провідних менеджерів освіти і педагогів світового, загальноукраїнського та місцевого рівнів.

Висловлюємо впевненість, що в повоєнний час інтерес до утворення Хмельницького регіонального технопарку з підвищення якості освіти відновиться й для реалізації цього проєкту зможуть бути використані окремі елементи запропонованої концепції.

Войтович Галина,
старший викладач кафедри
педагогіки та психології ХОІППО

Формування життєстійкості особистості в умовах війни: теоретико-прикладний аспект

В статті розкривається поняття життєстійкості особистості, подаються поради щодо формування життєстійкості учасників освітнього процесу в період війни.

Ключові слова: життєстійкість, життєздатність, особистість, саморефлексія, саморозвиток, розвиток, складні життєві ситуації, внутрішній ресурс, фактори впливу.

Вистояти, вибороти, відстояти, зберегти, змінитись, залишитись, захистити, захиститись, допомогти собі та тим, хто потребує захисту. Це сьогодні найважливіші меседжі, що характеризують життя людини в умовах війни.

Проблема поведінки людини в складних життєвих ситуаціях останнім часом є дуже актуальною, що пояснюється воєнним станом в державі, зміною сталого ритму життя, втратами, невизначеністю, інформаційною насиченістю сучасної людини. Сучасне життя ставить до людини високі вимоги, які виявляють провідні чинники життєстійкості та визначають психологічну сутність феномена життєстійкості. Все це обумовлює необхідність вивчення даного феномена, яке запропонував американський психолог С. Мадді. На його думку стресові впливи переробляє людина на основі життєстійкості і вона є каталізатором поведінки, що дозволяє трансформувати негативний досвід у нові можливості. Життєстійкість є системою переконань про себе, про світ, про відношення зі світом. Життєстійкість містить три порівняно автономні компоненти: залучення, контроль, прийняття ризику [6].

Д.Леонтьєв підкреслював, що життєстійкість – це риса, яка характеризується мірою подолання особистістю заданих обставин, мірою подолання особистістю самої себе, здібністю яка є основою адаптації [2].

Т. Титаренко зазначає що життєстійкість проявляється в таких індивідуальних особливостях, рисах характеру як активність, цілеспрямованість, сміливість та загартованість, витримка. Життєстійкість необхідно розглядати як психологічний феномен, що на змістовно-структурованому рівні є складною інтегральною характеристикою особистості, яка охоплює декілька психологічних складників: емоційний, когнітивний, моральний, вольовий, поведінковий. На функціональному рівні – є складником адаптаційного особистісного ресурсу, творчого потенціалу, критичного мислення, особистісної зрілості, показником психічного і психологічного здоров'я, функціональним компонентом життєздатності [5].

Необхідго зауважити, що життєстійкість - це цілісна система взаємовідносин зі світом, це той необхідний ресурс, який може сприяти підвищенню фізичного і психічного здоров'я особистості, успішної адаптації в стресових ситуаціях із виходом на рівень трансадаптації, пов'язаної з самореалізацією та самоствердженням особистості [1].

Варто зазначити, що компоненти життєстійкості розвиваються в дитинстві і частково в підлітковому віці, хоча їх можна розвивати і пізніше. Їх розвиток вирішальним чином залежить від відносин батьків з дитиною. Так, С. Мадді було виявлено, що позитивно на формування життєстійких переконань вплинули: відчуття призначення в житті, що розвивається значимими дорослими, виховання впевненості та підтримання високих стандартів. Негативно на розвиток життєстійкості в дитинстві впливають: стреси в ранньому дитинстві (серйозні хвороби, матеріальні труднощі, розлучення батьків та ін.); недолік підтримки, підбадьорювання близькими; відсутність почуття призначеності; недолік залученості, відчуженість від дорослих [3].

Слід підкреслити, що показником життєстійкості може виступати якість життя, яка суттєво не погіршується під час пристосування до труднощів і соціальних змін.

Визначено, що життєстійкість може бути чинником економічної, оптимальної самореалізації та психологічної якості життя особистості та являється ключовою особистісною перемінною, яка опосередковує вплив стресогенних факторів на соматичне і душевне здоров'я особистості, а також на успішність діяльності.

Ми погоджуємося з думкою Т.М. Титаренко, що саме здібність особистості будувати життєздатну, продуктивну, оптимальну систему транзакцій між власними ресурсами та ресурсами середовища і визначає специфіку життєстійкості особистості [5]. Поняття життєстійкості (життєвої стійкості) можна визначити як протиставлення оптимальної активності особистості та чутливості до внутрішнього і зовнішнього опору. Життєстійкість ми будемо розглядати як адаптаційний механізм особистості, що дає змогу моделювати життєві цілі, бачити майбутні перспективи у сьогоденні, «тут і зараз». Життєві домагання, вимоги, очікування, бажання та надії щодо свого життя та майбутнього на шляху самореалізації та самоздійснення особистості вимагають від людини використання усіх ресурсів та адаптаційних механізмів [2].

Війна несе в собі страх за теперішнє та майбутнє, відчай, тривогу, беззахисність, розчарування, невпевненість, почуття провини. Саме дані характеристики є руйнівними для особистості. Щоб залишатись життєстійкою людиною, необхідно працювати над собою.

Ключова фігура в освітньому процесі – вчитель. Він має величезний вплив на дітей та батьків. Вмотивований вчитель (формула школи) – це той вчитель, який готовий до змін та реагувань за зміненими обставинами, це самодостатній вчитель, який навчає для життя і через життя. Слід зауважити, що діти від вчителя вбирають не тільки компетенції і компетентності, а й характеристики його особистості (95% дітей першого класу у всьому хочуть бути схожими на свого вчителя).Вмотивований вчитель – це щасливий вчитель. Щоб мати такі характеристики, які будуть

віддзеркалюватись в здобувачах/здобувачках освіти та батьках, необхідно досить натхненно працювати над собою. Важливо включити усю енергію на формування життєстійкості, тобто тих якостей особистості, які посприяють самозбереженню та саморозвитку.

Для кожної дитини сім'я є найдорогоціннішим скарбом. Батьки мають усвідомлювати важливість впливу їхньої особистості на дитину. Це вимагає в період війни ще більшої уваги до дитини, розуміння своїх особистісних характеристик та їх впливу на дітей.

Спробуємо визначитись із тими порадами для учасників освітнього процесу, які сприятимуть розвитку життєстійкості особистості.

Порада №1. Сила у звичках.

Запровадити та здійснювати прості ритуали: бігати вранці; спостерігати одне і теж дерево протягом тижня; обов'язково спілкуватися з рідними раз у тиждень; спілкуватися з друзями по неділях; здійснювати раз в місяць похід у театр чи картинну галерею; пити каву з молоком до схід сонця; одну годину в день приділяти улюбленій справі; один раз на тиждень бувати з родиною на природі. Все це має важливий терапевтичний ефект.

Порада №2. Маленькі кроки до успіху.

Вправа «Очікування дня». Прокинулись вранці і привітались з новим днем. Уявили собі порожній прозорий пластиковий стаканчик. У нього різними барвами складаємо очікування сьогоднішнього дня. Наповнюємо стаканчик сповна. Ця вправа робить наше життя більш насиченим, більш успішним. З'являється ресурс на досягнення успіху. Ввечері є підстави здобрити себе за докладену енергію для здійснення очікувань. Підвищується рівень самоповаги, гармонізується самооцінка, формується розуміння «Я можу!».

Маємо розуміти, що в період кризи (війни) нервова система переходить в режим енергозбереження і виконує обмежені обсяги задач. Наше завдання стимулювати її.

Порада №3. Сфокусуйтесь на важливому.

Суттєвою компонентою життєстійкості є цінності. Розуміння того, заради чого ти живеш – це основа для розвитку мотивації для просування. Кожному своє: для когось родина, для когось робота, для когось здоров'я, для когось батьки, для когось зарплата.

Якщо ви обираєте родину з гармонійними стосунками, де панує любов, взаємоповага, взаємодопомога, то є над чим замислитись та записати ці цінності і жити заради них. Поставте собі п'ять запитань: чи маю я родину? чи маю я дитину? чи маю я дах над головою? чи маю я роботу? чи маю я заробітну плату? Якщо усі п'ять віідповідей ствердні, то ви маєте підстави уже почувати себе щасливою людиною. Це – найголовніше! Все інше – меншоварте!

Порада №4. Піклуйтеся про себе.

Це фундаментальні рекомендації для вирішення більшості проблем. Перш за все, це здатність стежити, рефлексувати та розвивати різні функціонування власного Я.

Фізичний рівень: спокійний сон, помірні фізичні навантаження, достатній рівень рідини, зовнішній вигляд, комфортні умови життєдіяльності. Дотримання даних рекомендацій робить нервову систему менш вразливою і більш врівноваженою.

Вправа «Я люблю себе за те, що я…». Необхідно від трьох до п'яти разів повторити цю фразу з продовженням. Це сприятиме формуванню задоволеності собою та формувати прагнення розвиватись.

Вправа з дзеркалом. Вранці і ввечері підійти до дзеркала, зробити жест здобрювання і натхненно сказати: «Оксаночко/Олександре, ти класна/класний!»

Дана вправа розвиває любов до себе, чого часто нам бракує у житті. А це – ресурси для досягнень.

Емоційний рівень: якими емоціями я живу, які з них хочу розвивати, які зних хочу нівелювати; хто і як мене підтримує, кого і як підтримую я; чи вмію я розділяти біль з іншими.

Вправа «Як змінила мене війна». Для виконання цієї вправи необхідно взяти аркуш паперу, розділити його навпіл та записати позитивні і негативні новоутворення. А далі – розвивати позитивні, долати негативні.

Вправа «Якби я була/був дитиною в період війни, то про щоб я просила у вчителя, у батьків?» Дана вправа допоможе з середини усвідомити потреби дитини в підтримці (її значимості для дитини, ролі, змісту).

Вправи на зняття емоційного напруження: «Метелик», «Сокира», «Напружились – розслабились».

Інтелектуальний рівень: як я розвиваюсь, що читаю, що планую, чи аналізую ситуацію та визначаю своє місце в її розв'язанні.

Вправа «Читання притчі». До читання за заголовком продумуємо про що може розповідатись у притчі, чого вона нас навчає. Після читання – аналіз. Дана вправа стимулює до аналізу, розвитку критичного мислення.

Енергетичний рівень: чи почуваюся виснаженою/виснаженим; чого я хочу; звідки і коли з'являються сили.

Для поповнення енергетичного рівня особистості важливими є килими розрядки: шопінг, викричатись у лісі, розбити чашку або тарілку за бажанням, дівчатник або хлопчатник, лежання на дивані до п'ятнадцяти хвилин з повторюванням «У мене все добре», занурити ноги у холодну воду, малювати картину. Усі ці вправи допомагають зняти напруження, переключитись, збагатитись енергією.

Вправа «Відкрите спілкування». Аркуш паперу розділити на вісім рівних частин. В кожній прописати одне слово: чоловік/ дружина, син/донька, мама, тато, подруга/друг, колега, сусід/сусідка. Далі поставити собі запитання «Що про мене скажуть?» У кожну частину прописати характеристики, які вам дадуть усі ці люди. Така вправа стимулює до рефлексії, до самозміни, до саморозвитку.

Духовний, душевний рівень: наскільки я здатна/здатен обігріти когось, сказати теплі слова; чи ставлю питання «Чому?» та шукаю на них відповіді; що я роблю для збагачення своєї душі.

Вправа «Мій душевний, духовний стан». Взяти аркуш паперу, розділити навпіл та пропрацювати позитивні й негативні моменти. Скласти алгоритм саморозвитку власного духовного і душевного стану.

Велику роль відіграє сьогодні вшанування пам'яті Героїв України (що мною уже зроблено і що я ще можу зробити? Простеження життєвого шляху таких людей мотивує бути сильною/сильним, стійкою/ стійким, бути патріотом, не зупинятись перед труднощами, тобто формувати власну життєстійкість.

Порада №5. Не замикайтесь в собі.

Кризові ситуації краще проживати разом. Саме тоді відчувається єднання з великою кількістю людей і ця енергія дійсно підтримує.

Порада №6. Здійснюй планування, не живи спонтанно.

Коли людина бачить перед собою чіткі плани, мозок заспокоюється і починає працювати у звичному режимі.

Вправа «Я через два роки». Взяти аркуш паперу та написати лист до себе. Вказати характеристики своєї особистості, досягнення, описати зовнішність, описати побут, взаємозв'язки з іншими людьми, взаємини з членами родини. Дана вправа мотивує до занурення, формує плани, розвиває вольові якості особистості, змінює ставлення до себе і світу.

Порада №7. Досліджую зону свого контролю.

Для цього необхідно зробити два списки. В один помістити події, на які ви дійсно впливаєте (стиль одягу, вибір оточення, місця роботи, хобі, самопочуття). В інший – те, що від вас не залежить (звички і думки інших людей, погода, події в світі).

Психолог Вільям Джеймс писав, що система нашої візуалізації, уваги багато в чому схожа на прожектор, який «сканує світ навколо нас. Якщо змінити акцент і сфокосуватися лише на тому, що ви можете контролювати, це дозволить знизити рівень тривоги і допоможе отримати більше задоволення від життя. Розмежування зони контролю розширює діапазон прийняття ризику при прийнятті рішень і підвищує нашу здатність у потрібний час звернутись про допомогу.

Порада №8. Формуйте залученість до життя.

Втрата інтересу до життя – втрата інтересу до самого себе.

Вправа «Лист до себе». Напишіть у формі спонтанного листа п'ять причин, заради яких ви хотіли б прокинутись завтра вранці. Наступного дня виконайте не менше трьох пунктів.

Порада №9. Відстеження автоматичних думок.

Автоматичні думки – це перша реакція, яка виникає на події або поведінку інших людей. В основі завжди лежать наші припущення і переконання. Якщо їх відстежувати, вони визначать наші реакції, емоції, поведінку і фізіологічну відповідь організму. Наприклад, ви катастрофічно боїтесь наслідків повітряної тривоги. Спробуйте поспостерігати як в укритті ведуть себе інші люди. Візьміть краще у власне життя.

Порада №10. Баланс між внутрішньою дитиною, дорослим і батьком.

Транзактний аналіз Еріка Берна показує, що кожному із нас одночасно існують три его-стани: Дитина, Дорослий і Батько. Якщо один із них домінує, це призводить до дисбалансу і некоректних життєвих стратегій. Якщо у вас домінує тривожна Дитина і ви не можете сказати «ні», використовуйте психотехніки візуалізації. Заплющте очі і уявіть ніби ви берете за руку свою внутрішню Дитину і говорите їй: «Я дорослий! Я з тобою і ми зараз підемо спілкуватись з іншою людиною. Ми будемо намагатись почути її, а не свої власні фантазії». Якщо у вас домінує Дорослий, ви можете придушувати свої інтереси і відмовлятись від нового досвіду. Розглядайте його як загрозу власного консервативного світогляду.

Вправа «Я повертаюсь у дитинство». Уявіть собі, що ви повертаєтесь у двір будинку свого дитинства. Ви – захоплена дитина! Ви радієте усьому новому! Проживіть у цьому стані якомога довше.

Якщо у вас домінує Батько, то ви тиснете на інших, проявляєте авторитарність. Згадайте історію. У давнину першим за обідом мав право взяти ложку батько. Мала дитина, яка не розуміючи цього порушувала традицію, отримувала ложкою по лобі. Поставте собі запитання «А мені такі традиції подобаються?» Так ви матимете шанс зрозуміти вплив авторитарності та зверхності на оточуючих.

Порада №11. Мрійте і плануйте життя хоча б на 50 років вперед.

Мрія запускає вироблення серотоніну і дофаміну, а значить з'являється енергія діяти і жити, з'являються позитивні емоції. Уявіть, яким би ви хотіли бачити своє життя, коли вам виповниться дев'яносто років, а потім повертайтесь на кожні десять років: в вісімдесят, в сімдесят і так аж до вашого віку сьогодні. Дана вправа дає шанс сформувати очікування від власного життя, розвинути рефлексію себе, до світу, побачити нові можливості в кожному віковому періоді, скласти план, щоб у дев'яносто років жити тим життям, про яке ви мрієте. Чим далі буде план, тим більше життєстійкості ми отримаємо для життя сьогодні.

Відсутність бачення майбутнього часто пов'язане із страхом смерті, старіння, втрати здоров'я.

Порада №12. Вихід із життєвого сценарію і формування життєстійкості.

Найперше – усвідомити свої життєві сценарії. Ерік Берн виділив шість основних процесів життєвих сценаріїв, які людина може «програвати» у своєму житті. Самоусвідомлення того, в якому сценарному процесі ви знаходитесь і відстежуючи його початок, наступного разу ви можете послабити його вплив у житті.

Варіанти життєвих сценаріїв:

«Поки що ні». Людина живе з думкою, що вона не може отримати щось хороше у своєму житті, поки не закінчиться якийсь інший процес (війна, хвороба, відключення світла, смерть рідних).

«Після». Цей сценарій є зворотнім до попереднього. Наприклад, сьогодні я буду щаслива, буду багато сміятися та радіти. Завтра – буду плакати і сумувати. Такі люди часто пояснюють це долею або чорними та світлими полосами життя. Варто розуміти, що людина – це активна істота і багато чого в її силах. Людина здатна розширювати або чорну, або світлу полосу. Своїми думками можна з легкістю викликати головний біль, спровокувати підвищену температуру тіла. Така сила та вага наших думок.

«Ніколи». Людина впевнела себе в тому, що ніколи не отримає те, про що мріє. Та людський ресурс величезний. Варто мати бажання та сформувати алгоритм його досягнення (хотіти і робити).

«Завжди». Людина безкінечно мучить себе запитанням «Чому зі мною постійно щось трапляється?» Необхідно замінити питання на пошук причини того, що трапилось зі мною. Знайдена причина – на вісімдесят відсотків розв'язана проблема.

«Майже». Така людина майже завжди досягає своєї мети, але ніколи не доводить до кінця. Це сценарій з відкритим кінцем, коли людина досягла того, чого прагнула, але відчуває порожнечу, не знає, що робити далі.

Ці життєві сценарії є руйнівними для особистості, тому необхідно нівелювати та замістити позитивними сценаріями життя. Окремо варто зауважити на порадах для батьків. Основи виховання та розвитку дитина отримує в сім'ї. Дитина є дуже спостережливою та чуттєвою. Батьки своєю поведінкою, своїми ставленнями до життя, до себе, до світу завжди віддзеркалюються в розумі та душі дитини. У період війни дитина від батьків має отримати велику допомогу і підтримку.

Порада №1. Застеляйте білу скатертину.

Білий колір скатертини – це очищення від негативних емоцій, які переживала дитина впродовж дня. За вечірнім столом має щовечора відбуватись спілкування всієї родини. Це дає можливість кожному насолодитись спілкуванням, глибше зрозуміти і пізнати один одного, підтримати, сформувати інтерес до життя, змінити ставлення один до одного, до себе, до світу.

Спілкування має носити виключно позитивний характер. Не може бути а ні повчань, а ні зауважень. Краще шукати теми, які б розвивали кожного, формували життєву позицію, насичували кожного члена родини позитивними емоціями. Можна обрати такі теми для розмови: хто я і як я себе почуваю, якої підтримки чекаю від вас, сьогодні я хочу з вами поділитись, вечеря вдячності, вечеря цікавинок (яке, коли і ким було зроблено перше морозиво; для чого спочатку використовували каву; де і чому спочатку продавався цукор; де живе справжня п'ятикутна зірочка на землі, яку можна побачити будь-якої митті, риби воду п'ють чи не п'ють і т. д.).

Порада №2. Демонструйте свої почуття дитині.

Для дитини дуже важливо бачити позитивні стосунки між батьками. Це додає їм впевненості у житті, знімає внутрішні напруження, розвиває здатність любити пишатись своєю родиною. Необхідно демонструвати свої почуття один до одного через слова, через дотики, через поцілунки. Особливої ваги це набирає в період війни, криз, невизначеності.

Порада №3. Пам'ятайте про невидимий зв'язок між мамою і дитиною, між батьком і дитиною (психологічна пуповина).

Через такий зв'язок дитині передаються усі ваші хвилювання, страхи, тривога, невпевненість, розчарування.

Порада №4. Будьте уважні до зміни стану дитини.

Нетипова поведінка дитини символізує: «Ти мені потрібен! Доведи, що ти мені потрібен – захисти мене».

Страх звуків. Дізнайтесь, коли виникла така проблема у дитини, яка її причина. Розумійте – це наслідок пережитого але не проговореного з батьками.

Дитина сумує. Дозвольте їй виразити смуток і поплакати. Поплачте разом з нею. Доречно виразіть свої почуття.

Підліток боїться спати наодинці. Його мучать кошмари (мозок переробляє інформацію, що емоційно сприйняла дитина вдень). Обійміть дитину, поцілуйте, покажіть, що ви завжди поруч. Психіка дітей має величезні резерви самовідновлення та саморегуляції і більшість повертаються до норми завдяки підтримці і турботі рідних.

Пропоновні поради сприятимуть внутрішній гармонізації особистості, розвитку можливостей змінювати себе і світ навколо себе, розуміння себе та інших, формуванню життєстійкості особистості. Життєстійкість особистості виступатиме як регулятивний механізм, який забезпечує розгортання власного потенціалу, зберігаючи життєвий ресурс, тобто підтримуючи внутрішню рівновагу особистості в період війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Александрова Л.А. К осмыслению понятия «жизнестойкость личности» в контексте проблематики психологии способностей / Л.А. Александрова // Психология способностей; современное состояние и перспективы исследований: материалы научной конференции, посвященной памяти В.Н. Дружинина. М. : «Институт психологии РАН», 2005. С. 16-22.
2. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.У. Тест жизнестойкости. М.: Смысл, 2006. 63 с.
3. Психологические теории и концепции личности / Под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.
4. Титаренко Т.М. Життєві кризи: технології консультування. У 2-х частинах. К., 2007. 674 с.
5. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology, 2004. Apr. 44. P. 279-298

Григорук Оксана,
директор закладу дошкільної освіти №8
«Золотий ключик» Нетішинської міської ради

Особливості організації роботи із сім’ями з числа внутрішньо переміщених осіб у закладі дошкільної освіти в умовах війни

Стаття присвячена одному з найактуальніших та найважливіших напрямів діяльності закладу дошкільної освіти – взаємодії із сім’ями, зокрема, з числа внутрішньо переміщених осіб. Окреслено мету, завдання, форми та принципи взаємодії з батьками. Висвітлено питання супроводу та адаптації сімей даної категорії до умов закладу дошкільної освіти. Охарактеризовано особливості організації роботи із сім’ями з числа внутрішньо переміщених осіб у закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: сім’я з числа внутрішньо переміщених осіб, психотравмуюча ситуація, адаптація, педагогіка партнерства, дебрифінг, резильєнтність.

Українське суспільство сьогодні переживає жахливу кризу. На жаль, війна на території нашої держави триває і важко передбачити коли вона закінчиться. Вплив психотравматичних чинників, спричинений військовими подіями відчуває все українське суспільство, як ті люди, які безпосередньо знаходяться в зоні бойових дій, так і всі ті, кого ці події стосуються опосередковано. В таких умовах не втрачає своєї актуальності суспільне замовлення на надання психолого-педагогічної та психосоціальної допомоги, підтримки та супроводу дітей і сімей, що були вимушені покинути свої домівки і шукати прихистку у інших, більш безпечніших регіонах нашої держави. У зв'язку з цим для працівників закладів дошкільної освіти (далі ЗДО) організація роботи із сім'ями з числа внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) стала новим викликом.

Військові дії спричиняють значний вплив на психологічний стан і психічну рівновагу дорослих та дітей. А, оскільки, на батьках лежить обов'язок піклування про дитину та її виховання, то турбота про власний психоемоційний стан та стан дитини стає подвійним навантаженням, до якого більшість батьків з числа внутрішньо переміщених осіб були неготовими.

Сім'ї, що були змушені покинути свої домівки, переживають сильні емоції, стрес, депресію, виснаження через раптове зіткнення з суб'єктивно значущою травмою, внаслідок непередбачуваної зміни життєвого устрою, внутрішньо-особистої картини світу, або становищем, що знаходиться під загрозою виникнення психотравматичної ситуації. У процесі такого переїзду, який супроводжувався різноманітними труднощами й адаптацією на новому місці, вимушені переселенці переживають безліч соціальних, економічних і психологічних проблем. У результаті психотравмуючої ситуації у даної категорії осіб та їх дітей адаптація може проходити з ускладненнями; згодом можуть проявлятись ознаки дезадаптації. До цього переліку варто додати негативний досвід, спричинений пандемією COVID-19, що за опублікованими даними спричинила помірний та високий рівень стресу серед населення, високий рівень тривоги, високий рівень депресії, порушення сну, загострення психопатологічної симптоматики та психологічних труднощів, що можуть зберігатися тривалий час [6]. Усе це разом у поєднанні з агресивною атмосферою та реаліями сучасного середовища призводять до емоційного, морального, психологічного та фізичного виснаження батьків, що в свою чергу проявляється у невмінні любити, поводитися з власними дітьми, будувати гармонійні батьківсько-дитячі стосунки. Батьки часто соромляться своїх проблем, висувають високі вимоги до себе та дитини. Тому психолого-педагогічна допомога є вкрай важливою для сучасних батьків, особливо з числа ВПО, оскільки надавати допомогу власним дітям, які потребують уваги дорослих, необхідно попри всі проблеми. Батьки можуть виконувати свої батьківські функції лише тоді, коли самі будуть в позитивному, ресурсному стані.

З початку повномасштабних військових дій та появою нової категорії дітей та сімей з числа ВПО у нашому ЗДО була організована робота, **мета якої** – адаптація та забезпечення психолого-педагогічного супроводу сімей даної соціально-незахищеної категорії в умовах ЗДО.

Завдання, які допоможуть реалізувати дану мету**:**

- організувати роботу із сім'ями з числа ВПО щодо успішної адаптації до умов закладу;
- створення безпечного середовища в ЗДО;
- відновлення та накопичення особистих та колективних ресурсів для ефективної співпраці ЗДО із сім'ями з числа ВПО в умовах війни;

- покращення психологічного клімату в ЗДО в цілому.

При організації та плануванні роботи із сім'ями з числа ВПО враховувалось, що більшість з них часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують. Особливо, коли це стосується психологічної підтримки. Потреби таких родин зумовлені пережитими втратами, зміною соціального статусу, місця проживання, звичного стилю життя, тобто є комплексними. Водночас робота в даному напрямку планувалась поетапно, починаючи із задоволення першочергових (базових) потреб, враховуючи готовність сім'ї до співпраці з адміністрацією, спеціалістами ЗДО та роботи над собою. Слід враховувати, що батьки, які пережили стрес, можуть потребувати більше часу на прийняття певних складних обставин свого життя і відповідно працювати на їх подолання. Тому важливо виділити достатньо часу як для планування заходів, так і для їх реалізації. На початкових етапах надання допомоги заходи із батьками ВПО проводилися у формі обговорення питань, які найбільше їх цікавлять, бесід, опорних зустрічей (зустрічей-підтримок) у тісній співпраці адміністрації закладу із психологічною службою ЗДО.

Основний акцент при організації роботи з сім'ями з числа ВПО був націлений на налагодження контакту з батьками, надання першої психологічної допомоги та побудову довірливих стосунків. Будуючи довірливі стосунки, надаючи інформацію щодо можливостей і видів допомоги, яку батьки можуть отримати у ЗДО, звертали увагу на необхідність розділу з батьками відповідальності за розв'язання проблем, мотивували їх до активної участі у комплексній роботі з подолання тих складних життєвих обставин, які з ними трапились. Адже якщо освітній заклад перебирає на себе відповідальність, то це може зменшувати ресурси у батьків і формувати в них пасивне або споживацьке ставлення. Важливо визнавати досвід і погляди батьків, вірити у їх здатність вирішувати більшість проблемних питань, спираючись на свої власні ресурси та на додаткову допомогу і підтримку з боку фахівців ЗДО.

Сучасна військова ситуація в країні змусила нас переоцінити свої професійні ролі та переглянути основні аспекти участі батьків в освітньому процесі, переорієнтуватись на роботу у руслі реалій сьогодення. В основу діяльності організації даного виду роботи із батьками з числа ВПО були покладені **ідеї педагогіки партнерства**.

Партнерство та співробітництво педагогів і батьків дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а отже, допомогти в розумінні її індивідуальних особливостей, розвитку нахилів і здібностей дитини, у подоланні її негативних вчинків і проявів у поведінці, формуванні цінних життєвих орієнтації. [1]

Основними принципами педагогіки партнерства є:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах і стосунках;
- діалог-взаємодія-взаємоповага;
- розподілене лідерство;
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). [7]

Дорослі (педагоги і батьки) мають прийти до однакового розуміння індивідуальності дитини, бути однаково озброєні психолого-педагогічними знаннями і баченням стосовно особливостей психічного розвитку, сприймання та переживання дітьми військових подій, забезпечити гармонію взаємодії та впливу різних форм і методів навчання та виховання на психічний та інтелектуальний розвиток

дошкільника в умовах війни. Досягти успіху можна лише тоді, коли педагоги та батьки стануть партнерами та союзниками у справі виховання та навчання дітей в сучасних умовах.

Налагодження партнерських стосунків із сім'ями з числа ВПО передбачає:

- усвідомлення, що батьки й педагоги є партнерами у вихованні й навчанні дітей;
- пошук спільного розуміння педагогами й батьками психологічних особливостей сприймання дітьми дошкільного віку поняття війни та пов'язаних з нею подій;
- формування нових цілей і завдань виховання й навчання дітей в умовах війни;
- допомога, повага й довіра до дитини як з боку педагогів, так і з боку батьків;
- знання та вміння педагогів та батьків надавати психологічну допомогу дітям, постраждалим внаслідок психотравматичних подій, спричинених війною, максимальне використання виховного потенціалу в спільній роботі з дітьми;
- постійний аналіз процесу взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти, його проміжних і кінцевих результатів.

В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між педагогом, дитиною і батьками. Педагогіка партнерства визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога, батьків і дитини, який передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість. [2]

Для формування партнерської взаємодії між дорослими й дітьми важливо представляти колектив ЗДО як єдине ціле, як більшу згуртовану родину (що в період війни є надзвичайно актуальним), життя якої продуктивніше, якщо організовано спільну діяльність педагогів, батьків та дітей. Така форма роботи сприяє налагодженню емоційного контакту з дітьми, встановленню взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках, створенню комфортних умов у родині, легкій адаптації та зближенню із педагогами закладу.

Для організації ефективної роботи із сім'ями з числа ВПО у ЗДО важливо:

- підвищувати свої знання з питань психології, зокрема психології екстремальних ситуацій, надання психологічної допомоги постраждалим від військових подій;
- створити безпечне середовище у закладі, особливо під час першої зустрічі (дбайливе ставлення до кожного, один до одного, пояснення того, що відбувається, впевненість у конфіденційності, щирість), а також сприятливий психологічний клімат, здатний захистити дитину від наслідків стресу. Для реалізації цього завдання для батьків важливо провести екскурсію закладом, пояснити правила роботи ЗДО у воєнний період, нагадувати про їх виконання, ознайомлювати із традиціями закладу, показувати приклад, не допускати протилежної поведінки;
- уникати повторної травматизації батьків та дітей. Вторинна травматизація – дуже болюче явище, це феномен проживання події, про яку є мозаїчна інформація і відсутні логічні ланки «домальовує» лімбічна система у вигляді фантазійних ілюзорних новоутворень, прийнятих свідомістю за справжні. Внутрішнє промальовування події набагато яскравіше, страшніше ніж процес проживання самої події, адже подія закінчилася, а в ілюзіях може тривати скільки завгодно часу, обростаючи новими й новими подробицями, що руйнують психіку. Тому важливо не розпитувати деталі тих травматичних подій, які пережили батьки і діти, свідомо не занурювати їх у спогади про ці події; [9]

- розвивати шанобливе ставлення та довіру один до одного, особливо під час розповіді про трагічні події, мрії, фантазії тощо;
- відстежувати динаміку психоемоційного стану та баланс сил у батьків та дітей для своєчасного втручання відповідних спеціалістів закладу у процес;
- надавати місце і простір для скарг – для відчуття згуртованості та приналежності до ЗДО важливо надавати слово батькам, охочим поскаржитися і поплакати, можливо, це єдине місце, де можна жалітися, скаржитися і плакати. Особливо пильно варто стежити за зворотнім зв'язком, коректно, компетентно та професійно вирішувати проблеми, з якими звернулись батьки до адміністрації закладу, практичного психолога чи вихователя;
- переоцінювати та рефлексувати трагічний досвід батьків з числа ВПО, асиміляцію здобутків, орієнтацію на ресурси, сильні сторони, постановку планів, розширення перспектив, підвищення самооцінки, пошук нової місії (залучення до активної участі батьків в освітньому процесі закладу, організованих тематичних акціях, виставках, святах, спільних волонтерських заходах педагогів, батьків та дітей тощо);
- навчати батьків із числа ВПО основних методів саморегуляції, боротьби зі стресом (тренінги, практикуми з розвитку життєвої стійкості, відновлення ресурсів, розвитку стресостійкості, адаптації у нових умовах проживання, арт-терапевтичні техніки, тілесно-орієнтовані практики тощо);
- формувати ідеї взаємної підтримки батьками один одного, заохочення до розвитку комунікативних зв'язків між батьками з числа ВПО та іншими батьками, які не мають такого статусу, діти яких відвідують даний заклад.

У зв'язку з тим, що кількість сімей з числа ВПО у нашому закладі зростає, для цієї категорії батьків варто організовувати зустрічі такого формату, де вони матимуть можливість поспілкуватись, поділитись емоціями і переживаннями з тими батьками, які пройшли та пережили те саме, що й вони. Організацію даного виду роботи доцільно проводити у формі дебрифінгу.

Дебрифінг – форма роботи спрямована на обговорення вражень, реакцій і почуттів, когнітивну організацію отриманого досвіду шляхом розуміння структури минулих подій, реакцій на них, зменшення індивідуального і групового напруження, зменшення відчуття унікальності і ненормальності власних реакцій, що вирішується за допомогою групового обговорення почуттів. Для проведення дебрифінгу із батьками з числа ВПО необхідна спільна робота обох спеціалістів психологічної служби: поки соціальний педагог організовує роботу в групі, слідкує за її перебігом та направляє у конструктивне русло, практичний психолог, у випадку необхідності, проводить індивідуальну роботу з учасниками групи.

Форми психолого-педагогічної допомоги сім'ям із числа ВПО у ЗДО:

- **індивідуальна форма**

Передбачає індивідуальне консультування/бесіди з батьками із числа ВПО з актуальних питань, кризове консультування та консультування з опрацювання травматичного досвіду, зустрічі з планування і ведення буденних, рутинних справ, оцінки успіхів адаптації у новому соціальному оточенні, терапевтичні зустрічі. Індивідуальна робота підходить для батьків з підвищеною тривожністю, сором'язливістю та при неможливості зібрання груп для проведення занять. Також індивідуальною формою роботи охоплюються і діти з числа ВПО (діагностика емоційного стану, супровід під час адаптації у новому колективі, за потреби корекційно-розвивальна робота із вузькими спеціалістами закладу).

- **групова форма**

Включає проведення циклу групових заходів із батьками, використовуючи традиційні та нетрадиційні форми роботи з ними. Аналогічна робота проводиться з дітьми, які залучаються до групової роботи у організованій освітній діяльності ЗДО.

- **онлайн-консультування**

Онлайн-консультування батьків проводиться психологом, соціальним педагогом, вихователем чи адміністрацією закладу. Воно зручне у проведенні та ефективне в тих випадках, коли у батьків з певних причин немає можливості чи виникають психологічні труднощі та бар'єри, які заважають обговорити певні питання в очному форматі.

Майже всі діти, які були переміщені з постійного місця проживання мають досвід життєвих потрясінь і потребують допомоги з відновлення їхнього психологічного здоров'я. Особливу увагу при організації роботи із сім'ями з числа ВПО у ЗДО приділяється саме роботі з дітьми даної категорії. Головний акцент в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з числа ВПО має бути скерований на формування такого феномену як **резильєнс,** яка визначається ВООЗ як здатність відносно добре справлятися з важкими ситуаціями, сповнення особистими ресурсами. Водночас, резильєнс розглядається як індивідуальна характеристика, риса особистості і як динамічний процес, в якому позитивна адаптація відбувається в умовах негараздів. Іншими словами **резильєнтність** – це здатність впоратися зі складними життєвими подіями та відновитися після труднощів чи стресу. Зважаючи на вище зазначене практичний психолог, соціальний педагог та вихователі, які забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей із сімей ВПО, працюють над розвитком наступних **складників резильєнс** у дітей:

1. Базова позитивна життєва позиція.
2. Оптимістична налаштованість, життєстійкість.
3. Навички та якості, які допомагають розв'язанню проблем.
4. Соціальні зв'язки, стосунки з оточенням, здатність надавати та отримувати допомогу.
5. Автономія, самостійність, самоконтроль.
6. Наявність прагнень та орієнтація на майбутнє. [4]

Таким чином педагоги та психологічна служба ЗДО сприяють формуванню у дітей з сімей ВПО важливих життєвих навичок, які допоможуть їм пережити наслідки війни. Проте робота з дітьми має проводитись у межах ЗДО всіма працівниками (не лише педагогічними) та має бути спрямованою на:

- вживання невідкладних заходів щодо ефективної адаптації та інтеграції дітей з сімей ВПО у нові умови проживання, виховання та навчання;
- профілактика розладів адаптації, корекція психотравмуючого впливу;
- забезпечення психолого-педагогічного і психосоціального супроводу дітей з сімей ВПО;
- підвищення психологічної культури всіх учасників освітнього процесу в окремих питаннях: «стрес», «криза», «психотравма та її прояви у психіці, поведінці дитини», «ресурс» тощо.

Аналіз ситуації в освіті свідчить, що від педагогів суспільство вимагає не тільки оволодіння певним арсеналом професійних умінь, навичок, знань у галузі психології, соціології, педагогіки, права, а й, найголовніше, – уміння та готовності їх застосовувати, систематизувати та використовувати для прийняття різних рішень у сучасних реаліях. Це пов'язано насамперед з високою соціальною відповідальністю педагогів, з розширенням сфери їх професійної діяльності й основних професійних

завдань, зростаючою потребою допомоги іншим людям в період війни, зокрема сім'ям і дітям з числа ВПО. Свої знання та навички сучасний педагог використовує для того, щоб допомогти людині розв'язати особистісні проблеми, адаптуватися до навколишнього світу й поліпшити психологічний клімат у родині або колективі. [3]

Питання психолого-педагогічного супроводу сімей вихованців ЗДО загострюється під час надзвичайних ситуацій, до яких відносимо і війну, яка триває в Україні. Саме у такий надзвичайний час гостро стоїть питання захисту та підтримки сімей та дітей усіх категорій, особливо з числа ВПО. Вирішити ці та пов'язані з ними питання адміністрації ЗДО чи фахівцям психологічної служби неможливо одноосібно. Навіть спільна діяльність всього колективу закладу дошкільної освіти може бути недостатньою для розв'язання проблеми. Аналіз сучасних досліджень і публікацій обумовили необхідність пошуку нового рішення, переформатування освітньої діяльності до сучасних реалій, викликаних війною у нашій державі, зміщення акцентів саме на активне залучення батьків в освітній процес. Організована робота у нашому ЗДО, заснована на принципах педагогіки партнерства, ефективно сприяла досягненню важливої мети – забезпечення якісної, вчасної та систематичної психолого-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу в період війни, у тому числі сім'ям з числа ВПО.

Список використаних джерел та літератури та літератури:

1. Березіна О.О. Теорія і методика співпраці ДНЗ з родинами. Маріуполь, 2016. 77 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
3. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
4. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям - жертвам військового конфлікту : практ. посіб. / І. О. Корнієнко, І. М. Лісовецька, Ю. А. Луценко, Д. Д. Романовська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
5. Луценко Ю.А. ; заг. ред. Ю.А. Луценко. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
6. Надання психологічної допомоги вразливим групам населення під час та після карантину через пандемію COVID-19 : Практ. посіб [Електронне видання] / Циганенко Г. В., Великодна М. С. Київ; Кривий Ріг, 2020. 100 с. URL:http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3827
7. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / авт. кол.: Герило Г.М., Гніда Т.Б., Корнієнко І.О., Луценко Ю.А. ; заг. ред. Ю.А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
8. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч. – метод. посіб. / Богданов С. О. та ін. ; заг. ред.. Чорнобровкін В. М., Панок В. Г. Київ :Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 208 с.
9. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / З. Г. Кісарчук, та ін.; за ред. З. Г. Кісарчук. К., 2015. 207 с.

Шеремета Тетяна
практичний психолог
Славутського ліцею II-III ступенів
Хмельницької обласної ради

Надання первинної та вторинної психологічної допомоги в ситуації переживання травматичного стресу

У статті проаналізовано наслідки впливу травматичного стресу на життя людини, особливості надання первинної та вторинної психологічної допомоги в ситуації переживання травматичних подій. Розглянуто специфіку методу формування навичок психологічного відновлення як дієвого засобу вторинної психологічної допомоги.

Ключові слова: травматичний стрес, посттравматичний стресовий розлад, первинна психологічна допомога, вторинна психологічна допомога, навички психологічного відновлення.

Безсумнівно, війна в Україні стала стресом і для дітей, і для педагогів. За таких умов істотно зростає роль психологічної служби системи освіти, яка має забезпечувати своєчасне та систематичне надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу.

Стрес – це неспецифічна реакція організму на сильний подразник, яка веде до мобілізації тіла і психіки, інтерперсональних ресурсів та поведінки, скерованої на нейтралізацію небезпеки.

Розрізняють базовий, хронічний та травматичний стрес. Базовий стрес – це результат дії будь-якого подразника – стрес від фізичних навантажень, від погоди та щоденної метушні, від вирішення складних робочих завдань, хвороби і багато чого іншого. Головна особливість базового стресу полягає в тому, що все повертається до норми, коли стресор зникає. Хронічний стрес виникає, якщо стресор не зникає, а продовжує постійно діяти на людину. Хронічний стрес є можливим, якщо на людину на певному етапі життя діє одночасно багато різних тригерів, людина має когнітивні викривлення та фільтри, які генерують постійну тривогу, або вона має нервові мережі, пов’язані з травматичними подіями, які тримають постійну тривогу.

Багато сучасних стресових ситуацій у дітей і дорослих виникає внаслідок військових дій – одного з найбільш екстремальних факторів, який провокує виникнення сильних травматичних переживань. Такий вид стресу має назву травматичний стрес.

Травматичний стрес спричиняється надзвичайними подіями, які змінюють життя людини. Ці події є серйозними і часто несуть небезпеку або життю людини чи когось із її близьких людей, або її психіці. Ефект дії травматичного стресу продовжується, не зважаючи на те, що небезпека вже минула.

Травматичний стрес своїм наслідком може мати психічну травму – життєво важливий досвід невідповідності між загрозливими факторами ситуації та індивідуальними можливостями їх подолання, що супроводжується почуттям безпорадності і беззахисною капітуляцією, і це викликає тривале потрясіння само- і світосприйняття. Психічна травма може бути спровокована одним із наступних шляхів:

- Безпосереднє переживання людиною травматичної події;
- Людина є свідком травматичних подій, які трапилися з іншими;
- Через знання того, що травматична подія сталася з близькою людиною;
- Переживання людиною багаторазової або надмірної експозиції до нестерпних деталей травматичної події.

Згідно з дослідженнями епідеміології травми, 50-70% людей за своє життя мають одну травму, з них – 30% дітей до 18 років. Якщо аналізувати відповідні дані із зони бойових дій, то цей показник зростає до 95%.

Близько 17% чоловіків та 13% жінок зазнають трьох і більше травматичних подій протягом життя. Серед тих, хто пережив травматичний випадок, біля 20% осіб матимуть посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Якщо говорити про дітей, що пережили травмуючу подію, то з них ПТСР матимуть близько 30%. Серед осіб, у яких розвинувся ПТСР, у 30% він перейде у хронічну форму на протязі 10 і більше років. Статистика свідчить, що в будь-який момент часу 5% дорослого населення має ПТСР [1].

Серед наслідків травматичних подій виділяють розлади адаптації, гострий стресовий розлад та посттравматичний стресовий розлад, фобії, депресію, зловживання ПАР, психотичний розлад, соматоформні розлади, комплексну травматизацію, ускладнення реакції втрати.

Вплив психотравмуючих подій на психічне здоров’я людини залежить від:

- Сили, частоти та виду травми;
- Індивідуальних характеристик людини та характеру сприйняття і реагування на психотравмуючий досвід;
- Наявності вчасної і ефективної допомоги [3].

Коли особа зазнає травмуючої події, потрібно забезпечити в якнайкоротші терміни надання їй первинної психологічної допомоги – сукупності заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу надсильних стресорів.

Первинна психологічна допомога ґрунтується на таких базових характеристиках:

- Її надання не передбачає значної професійної підготовки;
- Базується на природних здатностях проявляти співчуття, людяність;
- Простота;
- Залежить від глибини впливу події на людину.

У більшості випадків первинна психологічна допомога надається під час тяжкого впливу психотравмуючої події на особу. Саме оцінка поведінки постраждалого є вирішальною для прийняття рішення щодо надання першої психологічної допомоги.

Первинна психологічна допомога визначає гуманні, підтримуючі заходи реагування на страждання особи, яка може потребувати підтримки. До її завдань відноситься формування відчуття безпеки, зв’язку з іншими людьми, спокою і надії; сприяння доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки; зміцнення віри в можливість допомогти собі та оточуючим.

Первинна психологічна допомога включає такі елементи:

- Ненав’язливе надання допомоги та підтримки;
- Оцінювання потреб і проблем;
- Надання допомоги в задоволенні базових потреб (їжа, вода);
- Слухання людей, без примусу їх говорити;
- Розрада та заспокоєння людей;
- Надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв’язку з службами та структурами соціальної підтримки;
- Захист людини від подальшої шкоди [2].

Лише після надання первинної психологічної допомоги та стабілізації людини можна переходити до вторинної психологічної допомоги. Вона надається не раніше двох тижнів після травмуючої події, коли постраждалий вже пройшов гострий етап реагування і потребує відновлення.

Одним із дієвих інструментів вторинної психологічної допомоги є формування навичок психологічного відновлення. Це - тренінг навичок, спрямований на те, щоб пришвидшити відновлення та підвищити самоефективність людини. Навички психологічного відновлення засновані на розумінні того, що люди, які вижили після катастрофи, переживають низку фізичних, фізіологічних, поведінкових, духовних реакцій протягом різних періодів часу. Після пережитих травматичних подій багато хто зможе відновитися самостійно, але деякі люди переживатимуть стресові реакції, які заважають адаптації.

Метод навичок психологічного відновлення використовує кілька ключових наборів навичок, які виявилися найбільш корисними у різних посттравматичних ситуаціях:

1. Навичка вирішення проблем;
2. Навичка заохочення позитивної діяльності;
3. Навичка управління реакціями;
4. Навичка розвитку конструктивного мислення;
5. Навичка відновлення здорових соціальних зв’язків.

Навички психологічного відновлення спрямовані на забезпечення психологічного супроводу постраждалим від катастроф та травматичних подій після того, як основна криза пройшла – у фазі відновлення. У деяких випадках навичкам можна навчати через тиждень після катастрофи, як наступний етап після надання первинної психологічної допомоги, в інших – доречно проводити навчання навичкам через тижні, місяці або навіть роки після події, що впливає.

Цілями навичок психологічного відновлення є захист психічного здоров’я людей, що пережили травматичну подію, підвищення здатності людини справлятися зі своїми потребами та запитами, запобігання дезадаптивній поведінці, визначаючи та підтримуючи адаптивну поведінку.

Підхід формування навичок ефективніший ніж підтримуюче консультування, він підходить для осіб різного віку і спрямований на допомогу у відновленні почуття контролю і компетентності.

Серед задач методу навичок психологічного відновлення виділяють:

- Допомогти людині визначити її основні потреби та запити, зібрати основну інформацію та визначитися з тим, які дії зараз є необхідними;
- Підтримати адаптивні стратегії подолання, визнати існуючі сильні сторони, надихнути людину, заохотити зайняти активну позицію у власному відновленні;
- Навчити ряду навичок, які допомагають зменшити стрес та покращити функціонування.

Варто пам’ятати про протипоказання до даного методу, зокрема, слід негайно перенаправляти суїцидальних осіб, тих, хто загрожує оточуючим, перебуває в гострому психотичному стані або має серйозні когнітивні порушення. Людей, які скаржаться на фізичні симптоми, рекомендовано направити до лікаря, перш ніж продовжити навчання навичкам.

Під час формування навичок психологічного відновлення варто створити підтримуюче та емпатичне партнерство, щоб людині було комфортно оволодівати новими навичками і вона була здатна продовжувати долати складні обставини, використовувати та покращувати вже існуючі сильні сторони, перестати «застрягти» та почати діяти більш ефективно, почуватися більш комфортно, відповідаючи на труднощі та виклики, просити про допомогу, мінімізувати те, що може бути деструктивним або не здоровим, і постаратися позбутися цього.

У посттравматичний період постраждалі часто стикаються з безперервним дистресом, пов'язаним з отриманим досвідом горя і втрат. Вони можуть потребувати допомоги з короткостроковим або довгостроковим медичним або психологічним втручанням, можуть зіткнутися з низкою труднощів і проблем, можуть сумніватися у

своїй безпеці, а також можуть відчувати труднощі в міжособистісному та рольовому спілкуванні.

Збір інформації - перший крок у сприянні визначення людиною пріоритетів серед її поточних потреб та проблем. Зібрати інформацію потрібно, щоб з'ясувати чи необхідна негайна переадресація особи до іншого спеціаліста або направлення в іншу службу по потужності, визначитися з першочерговими проблемами та потребами людини, а також скласти стратегічний план використання програми НПВ з урахуванням ступеня важливості проблеми.

Після надання раціонального обґрунтування необхідності зібрати інформацію потрібно:

1. Визначити поточні потреби та проблеми постраждалого.
2. Визначити пріоритетність звернень щодо проблем та потреб.
3. Погодити план дій.

Варто більш детально зупинитися на кожній із п’яти навичок психологічного відновлення та розглянути ключові аспекти їх застосування.

Стрес і тиск «зроби що-небудь», що триває, може ускладнити здатність відступити на крок і подумати про те, як найкраще впоратися з ситуацією. Наявність систематичного способу вирішення проблем може допомогти людині вирішувати свої проблеми ефективніше, відновити почуття контролю та підвищити самоефективність.

Для цього найкраще підійде навичка вирішення проблем - метод визначення проблем і цілей, мозковий штурм варіантів вирішення, зважування отриманих варіантів, апробація найбільш відповідного з них. Дана техніка допомагає сформулювати проблему та визначити мету, за допомогою мозкового штурму знайти кілька способів її вирішення, оцінити ці рішення та вибрати те з них, яке буде найкориснішим.

Застосовується дана навичка для осіб, які розуміють, що мають:

- почуття пригніченості, паралізованості та безліч проблем;
- почуття нездатності знайти вирішення своїх проблем;
- переживання деморалізованості та нестачі контролю над ситуацією.

Травмуючі події часто переривають нормальну буденність і ту діяльність, яка дає людині відчуття сенсу, контролю та задоволення. Допомагаючи травмованій особі визначити, внести в графік і реалізувати позитивну, приємну чи значиму діяльність, можна допомогти їй відновити нормальний спосіб життя, покращити її настрій та відновити почуття контролю. У даному випадку найефективнішою буде навичка заохочення позитивної діяльності – техніка, яка допомагає запланувати та реалізувати позитивну діяльність, що приносить задоволення або значущу для того, щоб покращити настрій і сприяти відновленню почуття контролю.

Застосовується ця навичка для осіб, які:

- відчувають себе пригніченими та апатичними;
- відчувають, що було перервано нормальну життєву рутину та діяльність;
- відчувають низьку залученість до приємної чи позитивної діяльності;
- для дітей, які перестали грати або ж залучені до ризикованих, небезпечних ігор.

Зіткнувшись із переживаннями у зв'язку з лихом, нагадуваннями-тригерами та поточним стресом життєвих змін, люди часто відчувають фізичні та емоційні реакції. Ці реакції можуть негативно позначитися на настрої, прийнятті рішень, міжособистісних відносинах, виконанні щоденних обов'язків та фізичному здоров'ї.

Управління реакціями – техніка, що дозволяє подолати чи зменшити хворобливі фізичні та емоційні реакції на неприємні ситуації. Вона застосовується для осіб, які помічають за собою фізичні та/або емоційні стресові реакції у відповідь на переживання, пов'язані з лихом, нагадування про лихо або поточні стресові ситуації.

Негативні думки сприяють підкріпленню негативних емоцій, таких як страх, безнадійність, агресивність, тривога, сум і провина. Визначення та розвиток найбільш корисних способів осмислення може покращити настрій та зменшити інтенсивність хворобливих емоційних та фізичних реакцій. У даному випадку доцільно застосовувати техніку навичок конструктивного мислення.

Конструктивне мислення – навичка визначення негативних думок та їх заміни кориснішими формулюваннями.

ЇЇ застосовується для осіб, яких турбують:

- болючі емоційні та/або фізичні реакції;
- надмірна самокритика чи негативізм;
- страхи та тривога.

Під час негараздів, що виникають після катастрофи, та під час стресу, який супроводжує людей, соціальна підтримка не завжди доступна. Втомлені чи перевантажені постійними змінами, люди можуть перестати підтримувати соціальні зв'язки та одне одного.

Навичка відновлення здорових соціальних зв'язків – це спосіб відновити позитивні взаємини та громадську підтримку. Вона застосовується для осіб, які мають:

- відчуття ізольованості чи роз'єднання із сім'єю, друзями;
- порушення соціальних чи суспільних зв'язків почуття самотності;
- дискомфорт через перебування у новому оточенні;
- почуття недооціненості чи марності;
- брак впевненості в собі;
- брак доступу до громадської підтримки чи ресурсів;
- брак людей, з якими можна поговорити про власні почуття чи ту ситуацію, в якій вони зараз знаходяться;
- бажання допомогти іншим людям, які цього потребують [4].

Переживання травматичних подій є нелегким випробуванням для людської психіки. Для того, аби відновитись після пережитого стресу та повернутися до продуктивного життя людина має впоратись із емоційними переживаннями і, разом з тим, подолати тривожні схеми світосприйняття, адже пережиті загрози змушують очікувати на подібне і у майбутньому. В більшості випадків підтримка оточення, відсутність безпосередніх загроз та відновлювальні механізми психіки сприяють тому, що особи, які зазнали травми, через певний час зцілюються та не мають жодних симптомів. Але у ситуації, коли людина має симптоми посттравматичного стресового розладу і потребує особливої уваги та фахової допомоги, розуміння ранніх та відтермінованих у часі наслідків травми є дуже важливим. Адже увага до себе та близьких, відстеження психічного стану, реакцій та поведінки сприяє як пошуку засобів самодопомоги, так і вчасному зверненню за фаховою допомогою, а отже попередженню та подоланню несприятливих наслідків переживання травматичних подій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Горбунова В. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/PROSTIR_NADIJY-dr.pdf (дата звернення: 17.10.2022).
2. Курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій». URL: https://hryoutest.in.ua/category-course/programa-pidvishchennya-kvalifikaciji-psihologichnoji-pidtrimki-dlya-osvityan-ta-batkiv (дата звернення: 19.10.2022).

3. Мюлер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію / пер. з англ. Діана Бусько; наук. ред. Катерина Явна. Львів: Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. 120 с.
4. Сміт П., Дирегров А., Юле В. Діти та війна. Навчання технік зцілення / пер. з англ. О. Антонишин; наук. ред. Катерина Явна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с.

Розумна Оксана,
практичний психолог Красилівської
гімназії №1

Комплексний когнітивно-поведінковий підхід як алгоритм стабілізації нервово-психічного статусу суб'єктів освітнього процесу в умовах війни

У статті автор проводить аналіз шляхів та особливостей використання методів когнітивно-поведінкового підходу в роботі практичного психолога щодо управління емоціями та профілактики тривожних розладів суб'єктів освітнього процесу в умовах війни. Особлива увага приділяється формуванню навичок адекватного сприйняття реальності, позитивного мислення та уникнення токсичних суджень і переконань в учнів, педагогів, батьків.

Ключові слова: когнітивно-поведінкова терапія, позитивне мислення, реальність, розвиток, психологічна стійкість, емоції, тривога, тривожні розлади, метод десенсибілізації та переробки рухами очей.

Когнітивно-поведінковий підхід (КПТ) є одним з провідних, сучасних, науковообгрунтованих методів психотерапії і психокорекції. Він базується на усвідомленні того, що при багатьох психічних розладах та психологічних проблемах, спотворене сприйняття реальності (себе, інших людей, теперішнього, майбутнього і т.п.), а також неадекватні дії у відповідь на існуючі проблеми є основними факторами, що підтримують розвиток, утримання існуючих проблем та розладів. Основною метою методу є досягнення змін на емоційному рівні, наприклад полегшення емоційного страждання людини, і не просто шляхом зміни способу сприйняття та ставлення до ситуації, свого внутрішнього світу, а за допомогою ефективних корекційних дій, спрямованих на вирішення проблем [3].

Профілактичний і корекційний ресурс, запропонований когнітивно-поведінковою модальністю є одним із самих дієвих і ефективних щодо вирішення емоційних проблем у житті кожного громадянина нашої країни в умовах війни. Постійний стрес, дистрес, страх, тривога, переживання – це не повний перелік психічних станів, що породила у нашій психіці російська агресія. Тому, надважливим завданням є використання сучасних методів та технологій КПТ для збереження та відновлення психологічної стійкості кожного українця в усіх інституціях суспільного життя. І, у першу чергу це стосується ДНЗ, ЗЗСО, вузів, сімей.

Спочатку слід зазначити, що війна – це один із найбільших стресогених факторів, який загрожує життю людини, чим викликає сильний стрес, призводить до значної нервової напруги, порушує рівновагу в організмі, негативно позначається на фізичному і психічному здоров'ї. Склалася ситуація, коли кожний день для кожного українця став психотравмуючим за своїм змістом. Ми надіємося і віримо у краще, але переживаємо аби не сталося чогось гіршого. Ми подумки в очікуванні поганих подій. Одні – замикаються у собі, інші – обговорюють те, що викликає психологічну важкість. Кожна людина реагує по-різному. Особливо вразливими є діти, психіка яких ще не сформована і вони не мають життєвого досвіду подолання психотравмуючих подій. Коли ж стаються такі події – нам, дорослим важливо надати кваліфіковану

підтримку, аби діти могли дати раду своїм страхам, переживанням, тривозі. Психотравмуючі події – це болючий досвід, який непросто інтегрувати дитячій психіці, – за належної підтримки більшість дітей можуть впоратись із цим досвідом, подолати тривогу і відновити повноцінне функціонування. Навіть якщо немає об'єктивно негативних подій довкола дитини, вона всерівно часто почувається погано від штучно створеного батьками, вихователями, учителями – негативного комунікаційного простору. Поряд із війною, у житті дітей час від часу продовжують траплятися різні види насильства (фізичне, психологічне, емоційне, економічне, сексуальне), нещасні випадки, ДТП, стихійні лиха, трагічні втрати близьких людей, кримінальні події, медичні ситуації, тощо.

Відповідно до когнітивно-поведінкого підходу, шлях виникнення переживань і тривоги у людей в основі своїй - подібний. Пусковим механізмом є психотравмуюча (стресогенна) ситуація – війна, бомбардування, травмування і смерть людей, тощо. Даний тригер породжує певні думки, певну оцінку щодо ступеня загрози і можливих наслідків. Особливості мислення, думки породжують певний емоційний відгук – страх, тривогу, які спонукають людину до певних дій [4].

Тривога – це важлива емоція, яка попереджає нас про небезпеку і мобілізує до відповідних дій. У нашому мозку функціонує комплексна система тривоги. Вона дає нам змогу вчасно помічати загрози та запобігати їм. Саме тривога спонукає нас вранці просипатись, вмиватись, підходити до дзеркала, поправляти зачіску, виділяти час для мейкапу. Загалом тривога – це енергія і мотивація до дії. Щодо тривоги, Лао-Дзи зазначав: «що якщо ти живеш у депресії – ти живеш у минулому; якщо ти живеш у тривозі – ти живеш у майбутньому; якщо у тебе мир на душі і спокій – ти живеш сьогоднішнім днем». Він радив прийняти той факт, що минулого не змінити, а майбутнє – це те, що ви робите зараз. Даний підхід наскрізь проникнутий КП підходом.

Якщо тривога за своєю силою є надмірною і тривалою у часі, вона може перерости у тривожний розлад. Найбільш поширеними тривожними розладами є генерелізований тривожний розлад, соціальна фобія, панічний розлад, обсесивно-компульсивний розлад, посттравматичний стресовий розлад.

Генерелізований тривожний розлад. У цьому випадку людина тривожиться практично постійно. Вона хвилюється з різних приводів і не може контролювати своє занепокоєння. Інші супутні тривозі ознаки можуть бути різними і тому генералізованний тривожний розлад проявляється у людей по-різному.

Соціальна фобія. При цьому розладі у людини виникає сильний страх і тривожність у ситуаціях, при яких необхідно спілкуватися, виступати перед іншими або перебувати у центрі уваги. Вона відчуває дискомфорт і намагається уникати провокуючих тривогу ситуацій.

Панічний розлад. У цьому випадку у людини трапляються повторювані та несподівані панічні атаки. Симптомами панічних атак є: прискорене серцебиття або пульс, відчуття нестачі повітря або задухи, біль у грудях, нудота або біль у животі, слабкість, запаморочення або відчуття падіння у непритомність; відчуття нереальності, що відбувається; страх смерті, божевілля або повної втрати контролю над собою; посилене потовиділення, тремтіння, деяке оніміння рук і ніг, припливи холоду або жару.

Обсесивно-компульсивний розлад. При цьому розладі надмірна тривога викликає нав'язливі думки, образи, поведінкові або рухові повторювані дії. Обсесивні думки, або нав'язливі думки – це постійно виникаючі думки або образи, які за своєю суттю у даній ситуації не важливі, але з якоїсь причини постійно виникають у голові. Компульсивні, або нав'язливі вчинки – це дії або ритуали, які людина начебто повина зробити, щоб вгамувати тривогу, викликану її думками. Наприклад, може здаватися необхідним часте миття рук, щоб вгамувати страх перед зараженням будь-якою хворобою або людина може десятки разів перевіряти, замкнені двері чи ні,

тощо.

Посттравматичний стресовий розлад. У цьому випадку симптоми тривоги з'являються після психологічно травмуючої події. Травмуючі події – це такі ситуації, які викликають почуття страху, жаху і безпорадності, наприклад, це можуть бути природні катастрофи, аварії, побачене насильство та інші події схожого характеру. Симптоми: нав'язливі спогади; живі образи того, що сталося, які людина нібито переживає знову і знову; нічні кошмари, пов'язані з травмуючою подією; часто виникає почуття, що подія переживається заново; прагнення уникати ситуацій або дій, думок або почуттів пов'язаних з травмою.

Дуже важливим для педагогів і батьків завчасно виявляти в дітей ознаки тривожних розладів, особливо зазраз у період війни. Адже, звичайна тривога переростає у тривожний розлад, якщо:

- тривога і пов'язані із нею реакції відрізняються від звичайних як: сильніші, більш сильніші, частіші;
- тривога стає причиною частого уникнення небезпечних або стресових ситуацій;
- тривога та уникаюча поведінка заважають повсякденному життю і стають причиною сильних особистих переживань.

Тривога може мати інші прояви:

- розлади сну;
- складнощі у регулюванні емоцій;
- зайва плаксивість;
- труднощі з концентрацією уваги;
- надмірний гнів, негатив, непоступливість;
- відмова від зусиль;
- бажання контролювати свою і чужу поведінку;
- уникнення різної, у тому числі і повсякденної діяльності;
- надмірне планування.

Одним із кращих діагностичних засобів оцінки рівня тривоги та переживань дитини є «Скринінг емоційних розладів SCARED, версії для батьків та дітей».

Які ж методи корекції пропонує КПТ для стабілізації нервово-психічного статусу дитини і дорослого? Перше, що слід відмітити, що за наявності будь-якого рівня тривоги з метою профілактики переростання її у тривожний розлад, слід багато розмовляти. Спілкування із людиною (дитиною) – основний терапевтичний прийом для профілактики тривоги і тривожних розладів. Спілкування має бути багато, але воно має бути позбавлене публічності.

Як стверджують науковці, то із 500 думок, які породжуються у мозку людини протягом дня, 450 мають негативну модальність, а 362 думки можуть носити стресовий характер, які за певних умов здатні викликати і викликають дистрес або стають психотравмуючими. Такі думки породжуються негативними візуальними, звуковими або внутрішніми подразниками. Ефект ланцюгової реакції: «якщо дитина вранці зразу ж після пробудження почула, побачила чи відчула першою негативну інформацію, то протягом дня вона буде цілеспрямовано, або неусвідомлено центрувати свою увагу і думки на негативній інформації». Повітряна тривога, яка пролунала вранці, перед уроками є сильним негативним тригером, який породжує негативні думки і спрямовує увагу на негативні речі і події. Відповідно до КП підходу педагоги у даній ситуації мають виглядати спокійними, стійкими і мужніми. Розмова їх з учнями має навіювати спокій, впевненність і відчуття безпеки. Дорослі приймають міри безпеки і продовжують організовувати життя у школі дітей. Після того як всі у безпеці, слід допомогти дітям інтегрувати пам'ять про пережиту подію, адже діти часто хочуть розповісти про те, що вони пережили і відчули. Для інтеграції потрібно перекласти у свідомості історію про пережите, відділивши при цьому важливі події від другорядних. У процесі переосмислення подій, мозок переносить інформацію, що

знаходиться у травматичній пам'яті в автобіографічну історію, породжуючи відчуття того, що все це є уже минулим. Не можна не зазначити, що травмуюча ситуація, яка склалася по причині російської агресії має трактуватися як емоційно-складна, критична, екзистенціальна та важка в одночасі. Ми почали жити у новій реальності, яка кардинально відрізняється від повсякденних умов. Вона висуває перед нами проблему екзистенціальної дилеми життя і смерті, а також впливає на картину світу особистості: руйнує цілісність життєвого світу людини, поділяючи її на життя до ситуації, що сталася, часовий відрізок, пов'язаний з безпосереднім впливом екстремальних факторів та життя після. [2; с. 149-159].

Як було уже зазначено, то саме думки породжують і посилюють до максимуму тривожний стан. Думки володіють великою силою. Якщо на тлі нашої тривоги виникають думки, в яких ми уявляємо себе слабкішими або гіршими за інших, а світ уявляємо небезпечним і страшним місцем, то такі думки будуть викликати тривогу. На щастя, свої думки можна змінювати, направляти їх і управляти ними. Це непросто, але як і у випадку з іншими навичками: спочатку здається складним, але у ході вправ і практики приходять досвід і вправність.

Існують дієві методики, які допомагають управляти думками, які породжують тривогу.

Методика №1

1. Дозвольте тривожним думкам проходити. Вивчайте свої тривожні думки з цікавістю і дружелюбністю, просто поспостерігайте за ними. Роблячи таким чином, ви не наділяєте думки силою. Це немов стояти поруч із собою і спостерігати, як думки приходять і йдуть геть.

2. Як це зробити? Уявіть собі, що вам у голову раптово приходить тривожна думка: «Раптом упаде бомба!» Замість того, щоб оскаржувати думку у голові, ви можете сказати собі таке: «Хм, це була просто думка, яка виникла у моїй голові! Не дивно, що мій пульс прискорився, якщо мій мозок уявляє собі таке. Це всього лише думка, і я можу відпустити її».

Методика №2

Розпитайте себе про думки, які викликають тривогу:

- Наскільки я вірю цій думці?
- Які докази підтверджують правильність цієї думки?
- Чи є будь-які докази, що думка не вірна?
- Які наслідки моєї віри у цю думку?
- Яким чином я можу по-іншому думати про цю ситуацію?
- Яка думка допомогла б мені відчувати менше тривоги і страху?
- Яка думка допомогла б мені відчувати себе краще?
- Від якої думки у даній ситуації для мене було б більше користі?

Методика №3

Для зменшення тривожності потрібно, щоб ви сконцентрувалися на теперішньому моменті, цілеспрямовано і свідомо чи за допомогою будь-якої діяльності. Спробуйте вправу «п'ять органів чуття» для того, щоб зосередитися на теперішньому моменті: Перерахуйте 5 речей, які бачите. Перерахуйте 4 речі, які чуєте. Перерахуйте 3 речі, яких Ви торкаєтеся. Перерахуйте 2 речі, запах, яких Ви відчуваєте. Назвіть один смак, який Ви відчуваєте. Вправу можна виконувати про себе, подумки перераховуючи те, що відчуваєте або виконайте її з кимось разом.

Методика №4

Відшукайте вправи, що зачіпають всі органи чуття. Знайдіть собі заняття, яке займе вашу увагу і активність. Наприклад: приготування їжі, випічка, садові роботи, бесіда з другом, музика, спорт, фізичні вправи, малювання, рукоділля, тощо. Добре час від часу знаходити собі нові заняття – новизна також є цікавою і захоплюючою. проходить сама собою, то може бути корисним зміна діяльності. Наприклад: якщо під

час відпочинку вдома, тривога стає сильнішою, то користь може бути від прогулянки або іншої приємної вам діяльності.

Методика №5

Займіть зручне положення сидячи або лежачи. Покладіть праву руку на живіт, а ліву – на груди і відчуйте, як під час дихання живіт піднімається і опускається. Під час вдиху, подумки або тихо вголос скажіть «вдих», коли видихаєте – «видих». Дихати слід носом у повільному темпі. Виконайте нижче поданий цикл 10 разів.

1. Зробіть повний вдих протягом 4 секунд.
2. Затримайте дихання на 4 секунди.
3. Видихніть протягом 4 секунд.

Для зниження загального рівня тривоги і збільшення витривалості дотримуйтеся порад щодо способу життя для підтримки психічного здоров'я. Спіть щоночі 8-10 годин, рухайтесь і регулярно займайтеся спортом, при можливості робіть це на свіжому повітрі або на природі. Їжте здорову їжу у достатній кількості. Вживайте достатню кількість рідини. Уникайте алкоголю, наркотичних речовин, кофеїну, а також інших збуджуючих напоїв і продуктів. Займайтеся речами, які приносять радість і задоволення. Підтримуйте стосунки з членами сім'ї, друзями і родичами; проводьте разом час; відкривайтеся близьким. Проводьте час насамоті, звертайте увагу на свій внутрішній світ. Регулярно займайтеся розумовою діяльністю, працюйте або вчіться з інтересом і задоволенням. Відпочивайте і розслабляйтеся. Дозвольте собі здійснювати помилки. Обмежте час роботи з гаджетом (інтернет) до 1,5 години на добу. Уникайте зависання у соцмережах.

Дієвим методом подолання тривоги є комбінування технік КПТ і корекції тривожності за допомогою рухів очей (Десенсибілізація та переробка рухами очей).

В основу методу ДПДК покладено ідею білатеральної стимуляції:

- рухи очних яблук у певному темпі і за певною схемою стимулюють послідовну роботу різних півкуль мозку;
- швидкі рухи очей змушують «включатися» то одну то іншу півкулю;
- така послідовна робота позитивно впливає на емоційний стан, усуваючи і знижуючи негативний вплив психотравмуючих подій, страхів і переживань.

У даний час метод ДПДГ успішно застосовується в роботі з різними психологічними проблемами:

- невпевненість у собі,
- підвищена тривожність,
- депресії,
- фобії і панічні атаки,
- сексуальні розлади,
- переживання гострого горя, пов'язаного з втратою або хворобою близької людини, розлученням;
- страхи у дітей;
- ПТСР у жертв нападів, катастроф і пожеж.

Цікаві переконливі факти:

- Національна Рада психічного здоров'я (Ізраїль) рекомендує ДПДГ для лікування жертв тероризму (2002);
- Американська Психіатрична Асоціація рекомендує ДПДГ в якості ефективного методу лікування психічних травм (2004);
- Міністерство Оборони США і Департамент Ветеранів США віднесли ДПДГ у вищу категорію для лікування інтенсивної травми (2004).

Окоруховий варіант техніки для подолання надмірної тривоги, панічної атаки.

Техніка ДПДГ дозволяє буквально за 30 хвилин: зняти стрес, емоційну втому, позбутися неприємнних спогадів, опрацювати наслідки психологічної травми.

Опис вправи:

Займіть зручне положення на стільці. Дивіться прямо перед собою. При виконанні вправи виконувати будь-які рухи головою забороняється.

1. Зробіть 10 рухів очима знизу у верх (один рух – рух очима вверх і вниз по вертикалі).
2. Зробіть 10 рухів очима зліва направо.
3. Зробіть 10 рухів очима по діагоналі (зліва вверх – вправо вниз).
4. Зробіть 10 рухів очима по діагоналі (зверху зправа – вниз вліво).
5. Повторіть кроки 1,2,3,4 три рази.

Дієві психокорекційні кроки щодо профілактика тривожності, страху, дистресу у дітей та дорослих.

Якщо дитина (людина будь-якого віку) немає змоги відреагувати фізичною дією або вербальною (смуток, злість, відраза, образа), то її незабаром охопить стан тривоги, який зазвичай переростає у постійний тривожний стан.

Профілактика дистресу у дітей і дорослих

1. Після стресової, тривожної ситуації приділіть 10 хвилин для читання книги (паперової). За цієї умови рівень стресу впаде приблизно на 68 процентів. Термін вникнення у суть прочитаного становить 6 хвилин. Дитині варто читати 45 хвилин у день. Це слід робити повільно і вдумливо.
2. У випадку неприємної ситуації, яка з вами сталась і викликає тривожні відчуття, потрібно її якомога детальніше записати від руки на аркуші паперу. Рівень вашої емоційної рівноваги збільшиться при цьому приблизно на 29 процентів. Дану методику можна використовувати для попередження виникнення тривоги у перспективі. Для цього письмово (від руки) опишіть детально те, що з вами може трапитись.

Узагальнивши вище приведені міркування, можна зробити висновок про те, що когнітивно-поведінковий підхід є одним із доступних і зрозумілих як для дітей, так і для дорослих щодо подолання тих чи інших емоційних проблем. Наведені техніки є ефективними в умовах швидкої психологічної самодопомоги. Вони можуть стати інструментом для забезпечення позитивного настрою учнів та педагогів на початку робочого дня та в умовах проведення психологічної хвилинки. На сьогодні потреба в емоційній стабілізації більша, ніж у конкретних логічних знаннях. Тому сьогодні головне завдання освітнього процесу, і на цьому наголошує Міністерство освіти і науки України, – це стабілізувати психологічний стан дітей, відволікти їх на конструктивну діяльність і при цьому спробувати діагностувати їх прогалини в знаннях і допомогти їх заповнити.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бернс Д. Хороше самопочуття: Нова терапія настрою / Пер. з англ. Л. Славіна. – М.: Віче, Персей, АСТ –1995.- 400 с.- (Self-Help) ISBN 5-7141-0092-1.
2. Туриніна О.Л. Психологія травмуючи ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. */ О. Л. Туриніна*. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. –160 с. – Бібліогр.
3. Режим доступу: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Intervyu-CBT-Romanchuk.pdf.
4. Режим доступу: https://neuronews.com.ua/ua/archive/2012/4%2839%29/article-646/kognitivno-povedinkova-terapiya-trivozhnih-rozladiv-model-rozuminnya-terapiyi-ta-empirichni-dokazi-efektivnosti#gsc.tab=0

Шевчишена Оксана,
старший викладач кафедри
педагогіки та психології
Хмельницького ОІППО,
кандидат психологічних наук

Особливості викладання навчального предмета «Основи здоров'я» у 5-9 класах в умовах воєнного стану країни

В статті розкрито вимоги до викладання навчального предмету «Основи здоров'я» у 5-9 класах на основі інструктивно-методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Проаналізовано психологічні особливості наповнення навчального матеріалу в умовах воєнного стану країни.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, освітній процес, педагог, «Основи здоров'я» у 5-9 класах, воєнний стан країни, інструктивно-методичні рекомендації.

У зв'язку з широкомасштабним вторгненням Російської Федерації на Україну, яке відбулось 24 лютого 2022 року, відбулися суттєві зміни в різних сферах життєдіяльності соціуму, зокрема, в освітній галузі.

В умовах воєнного стану країни в закладах загальної середньої освіти відбувається стрімке та потужне перезавантаження пріоритетів у виховному процесі як ефективного та дієвого засобу формування морального наративу демократії. Значна увага педагогічних працівників у роботі з учнівською аудиторією буде прикутою до посилення заходів, наповнених військово-патріотичним та громадянсько-патріотичним змістом.

В контексті освітнього процесу закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану зростають вимоги до професійних компетентностей вчителя (його особистісно-професійних якостей). На даний момент часу роль педагогічного працівника трансформується в його здатність гнучко надавати першу психологічну допомогу дітям-біженцям та їх батькам, а відтак, здійснювати психологічний супровід їхніх станів, зумовлених затяжністю стресу, глибокими емоційними переживаннями та стражданнями.

За умов воєнного стану країни в руслі освітнього процесу закладів загальної середньої освіти змінам підлягають підходи до викладання навчальних предметів, а відтак, до навчання учнів та визначення їх рівнів освоєння вивченого матеріалу, їх готовності до засвоєння в подальшому нового змісту.

Основним нормативним документом, який на даний час виступає індикатором вище згаданих змін, є інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році [4].

Виходячи з даних рекомендацій, зміни також відбулися у викладі навчального матеріалу з предмету «Основи здоров'я» в 5-9 класах (додаток 8) [4].

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти ІІ ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 405, на вивчення предмета «Основи здоров'я» у 5-9 класах передбачена 1 година на тиждень [4].

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2022/2023 навчальному році здійснюватиметься за **оновленою навчальною програмою** (затверджена і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» Наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698) [4].

В оновленій навчальній програмі розширено зміст модулів з питань особистої безпеки. Додано питання, що пов'язані з ризиками воєнного часу, зокрема: сигнали сповіщення населення, дії під час повітряної тривоги, обстрілу тощо, надійне і

ненадійне укриття, протимінний захист та поводження з вибухонебезпечними і незнайомими предметами, надання домедичної допомоги та психологічної самодопомоги, поведінка з озброєними людьми, виживання в екстремальних ситуаціях тощо. Зазначені питання включені у зміст розділу навчальної програми, який в оновленій програмі називається «Безпека і здоров'я людини» і вивчається на початку навчального року в кожному класі. Оновлений зміст розділу для його реалізації потребує більше навчального часу. Відповідно, фахівці, які працювали над інструктивно-методичними рекомендаціями, пропонують для цього використовувати резервні години, передбачені навчальною програмою [4].

Окрім того, програму для 7 класу доповнено питаннями щодо руху на велосипеді, безпека на залізниці, руху через залізничні переїзди, відповідальності за розповсюдження у соціальних мережах роликів/повідомлень та інформації, що може загрожувати національній безпеці [4].

У програмі для 8 класу у розділ 2. «Фізична складова здоров'я» додано питання безпеки харчування в умовах воєнного стану; тему «На порозі дорослого життя», яка розглядалася в розділі 1. «Здоров'я людини» перенесено в розділ 3. «Психічна і духовна складова здоров'я»; зміст теми «Безпека в побуті й навколишньому середовищі» (розділ 4. «Соціальна складова здоров'я») доповнено питаннями впливу воєнних дій та терористичних актів на навколишнє середовище та виконанням практичних завдань «Відпрацювання алгоритмів дій під час хімічної, біологічної, радіологічної загрози забруднення навколишнього середовища у результаті воєнних дій» [4].

При викладі навчального матеріалу з предмету «Основи здоров'я» в 5-9 класах (розглядаючи питання у відповідності до оновленої навчальної програми) в нагоді вчителям можуть стати методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань поведінки у надзвичайних ситуаціях [5].

Зміст вище згаданого документу передбачає правила безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях, зокрема: у разі загрози ураження стрілецькою зброєю; у разі загрози чи ведення бойових дій; у випадках, якщо стався вибух; під час повітряної небезпеки та масових заворушень; у випадках, якщо людина опинилась у захопленні в заручників і її життя під загрозою; при проведенні тимчасової евакуації цивільного населення з небезпечної зони [5].

Якщо проаналізувати рекомендаційний зміст даного документу, то в контексті його наповнення кожен педагог зустріне фрази, які часто повторюються, зокрема: проявляти крайню обережність, не панікувати, інформувати різними засобами про небезпеку близьких чи знайомих, зберігати спокій та розсудливість, не піддаватись провокаціям, виконувати всі інструкції рятувальників, не піддавати себе ризикам, намагатись уникати спілкування зі злочинцями, оскільки їхні дії можуть бути непередбачуваними (не підсилювати їхню агресивність сваркою або опорами) [5].

Вище згадані фрази в своїй основі містять психологічний зміст. Поведінкова складова, як відомо, завжди корелює із психологічною складовою особистості. Емоційне, духовне, соціальне та фізичне благополуччя людини перебувають у цілковитій взаємозалежності, а відтак, доречно вести мову про сукупний прояв усіх складових її особистості, що, в свою чергу, є індикатором її повноцінного здоров'я.

Сьогоднішній час для кожної людини є випробовуванням її ресурсів, як фізичних, так і внутрішніх (психологічних). Тому вчителеві, в даній ситуації, який викладає «Основи здоров'я» в 5-9 класах, важливо дбати про психологічне наповнення навчального матеріалу.

Кожен педагог, який викладає «Основи здоров'я» в 5-9 класах, для себе уже відпрацював розуміння того явища, що даний курс для учнів є глибоко психологічним. Адже на ньому в цілому розглядаються питання, які стосуються профілактики шкідливих звичок, а відтак, формування в школярів мотивації до

ведення здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я людини. Під час викладу матеріалу з даного предмету піднімаються питання делікатного (інтимного) спрямування, зокрема, питання, які стосуються статі та гендеру, культури міжстатевих стосунків, профілактики ВІЛ/СНІДУ (венеричних захворювань). Важливими є питання, розгляд яких вимагає від школярів відпрацювання у них здатностей протистояти небезпечним пропозиціям (впливам), здійснювати критичну оцінку різноманітних явищ, які себе виявляють в площині соціальних взаємостосунків, відтак, здійснювати конструктивну взаємодію у різноманітних ситуаціях, які виявляють себе у житті підлітків. Доволі важливими є аспекти, які потребують від школярів толерантності до різних категорій людей як окремої та важливої особистісної характеристики в їх житті. Вирішення вище згаданих питань завжди себе знаходить в контексті формування у школярів інтелектуально-когнітивних, емоційно-вольових та соціальних життєвих навичок як запоруки успішної адаптації в найближчих оточеннях.

Педагоги неодноразово можуть зіштовхуватись з тими проблемами, що психологія школяра у підлітковому віці має своє наповнення, а іноді, доволі проблематичне звучання. Дуже часто емоції підлітка перевершують передбачуваність наслідків при виконанні чи невиконанні певних дій. Рішення, які приймають підлітки, часто корелюють з їхньою підвищеною емоційністю, аніж з критичністю розуму чи виваженістю (глибиною особистісної рефлексії).

Тому педагоги в даній ситуації при викладанні основ здоров'я в 5-9 класах постійно працюють над розширенням свого репертуару щодо застосування здоров'язбережувальних педагогічних технологій, результатом застосуваннях яких завжди має бути допомога учням у відпрацюванні ціннісних орієнтирів, у поповнені їхніх знань та відпрацюванні вмінь та навичок, необхідних для здорового, тривалого та продуктивного життя.

Питання, які назріли при розгляді навчального матеріалу з інтегрованого курсу «Основи здоров'я» в 5-9 класах в умовах війни, є надто важливими та складними. Вони сьогодні вимагають від школярів неприродної від них дорослості, зокрема, потужної оцінки глибини проблеми та великої міри відповідальності за недотримання рекомендацій рятувальників (чи інших фахівців, які здатні надавати кваліфіковані поради щодо поводження в екстремальних життєвих ситуаціях). Умови воєнного стану потребують від наших дітей бути більш виваженими, відзначатися пильністю та глибиною особистісної рефлесії, а відтак, здатністю до систематичного критичного аналізу дійсності в умовах воєнного стану країни. Сьогодення вимагає від учнівської аудиторії толерантності щодо взаємодії з дітьми-біженцями (здатностей демонструвати своє розуміння та готовність надавати їм вчасну підтримку та допомогу). Одним із шляхів підтримки внутрішньої рівноваги людини є психологічна самодопомога (здатність працювати з власними станами, зумовленими високою тривожністю та ескалацією страху).

В межах даного інтегрованого курсу педагоги продовжують працювати в площині застосування методів активної взаємодії (мозкові штурми, робота в парах (групах), аналіз історій та ситуацій тощо). Особистісно-професійні можливості педагога (психологічна готовність до оволодіння принципами педагогіки партнерства, до застосування основних положень концепції «Нова українська школа») дозволяють йому створювати можливості для відпрацювання школярами здатностей порівнювати свої погляди з поглядами ровесників, адекватно ставитись до власних помилок, шляхом критичного аналізу дійсності демонструвати свою готовність напрацьовувати власні життєві висновки та переконання.

Однак сьогодні педагоги мають бути готовими до модифікації різноманітних психологічних технік (тренінових вправ та підходів), до гнучкого їх застосування в контексті взаємодії з учнівською аудиторією (здійснювати їх адаптацію у відповідності не лише до вікових можливостей дітей, але і до внутрішньо-переміщених осіб,

зокрема, до дітей-біженців). Тобто, принцип «не нашкодь» має себе виявляти у роботі будь-якого педагога, в даній ситуації мова йде про вчителя навчального предмету «Основи здоров'я» в 5-9 класах.

В умовах воєнного стану країни на уроках з основ здоров'я в 5-9 класах посиленому формуванню мають підлягати, на нашу думку, аспекти, зміст яких характеризується глибоким психологічним звучанням, а відтак, пов'язані з: переоцінкою життєвих цінностей; особистою відповідальністю за своє життя та життя інших людей; здатністю демонструвати виважене ставлення (підтримку та допомогу) людям, які вимушені змінити своє місце знаходження. В межах інтегрованого курсу згідно оновленої навчальної програми посиленому розгляду мають підлягати питання, зумовлені: глибиною рефлексії небезпечних явищ, поява яких зумовлена воєнним станом країни; критичністю мислення в контексті прийняття відповідних рішень; здатністю підтримувати внутрішню рівновагу (володіти здатностями до надання психологічної самодопомоги).

Однією із запорук психічного здоров'я людини є її ціннісні орієнтації. В багатьох випадках вони виступають для людини фундаментом її міцності та непохитності. Адже цінності в цілому являють собою те, що особливо є важливим для людини; вони є тими феноменами, завдяки яким вона щось зважує чи звіряє у своєму житті. Відповідно, кожен з нас в дану дефініцію вкладає власне бачення та розуміння. В будь-якому випадку кожний вчинок людини (прояв її особистісних характеристик) можна розгладшати як підґрунтя її ціннісних орієнтирів.

Однак багато психологів сходяться на думці, що важко навчати цінностей інших, не сповідуючи при цьому їх самому. Ми розділяємо думку Г.Процик, згідно якої «На перших етапах соціалізації дитини важливо, щоб батьки самі проявляли відповідні якості характеру, були прикладом для їх наслідування [8, с. 36]. Автор наголошує, що «Формування цінностей – це комплексна праця батьків, вчителів, суспільства, самої людини впродовж усього життя. Важливо пам'ятати, що цінності – це не перелік хороших правил поведінки, а внутрішні принципи людини, які вона намагається не порушувати не тому, що це погано, а тому, що це її стержень, її суть» [8. с. 36].

Дослідник акцентує увагу на пізнавальній активності як однієї із сутностей ціннісного орієнтиру особистості [8]. За переконаннями дослідника ціннісний орієнтир людини здатний виявляти себе як в самостійності, так і в допитливості, бажанні дізнатися щось нове, тобто в активізації мисленнєвих процесів [8].

В сою чергу Н.Морська наголошує, що «В кризових умовах людина відчуває та реагує на зовнішній світ гостріше. Щодня перед нею стоять конкретні завдання, вона стикається з певними обставинами, прямо чи опосередковано спілкується з різними людьми, реагує на різну інформацію та конкретні дії щодо себе та своїх ближніх. Коли є відповідність ціннісним переконанням людини, вона почуває себе гідно, її життя є змістовним та наповненим» [6, с. 27].

Однак, враховуючи психологію підліткового віку, складність проблем себе виявляє в контексті наявності в молодих осіб внутрішньо-особистісних конфліктів. Сутність «власної» особистості їм не завжди вдається продемонструвати на рівні конкретних вчинків чи досягнутих результатів. На заваді можуть бути стереотипи щодо поводження в соціумі (невідповідність інтересам молодіжного середовища), нехтування підтримкою та допомогою інших людей (неврахування глибини небезпечних впливів, які поступають із навколишнього середовища), недовіра до інших як результат негативного досвіду в площині взаємостосунків на рівні певних соціальних інститутів.

Тому на уроках з основ здоров'я у 5-9 класах важливо створювати умови для відпрацювання школярами здатностей усвідомлювати внутрішні можливості та шляхи їх демонстрування. Важливо шляхом активної взаємодії (в площині дискусій та диспутів) наближати школярів до усвідомлення наявності діаметрально-

протилежних понять, в даній ситуації, мова йде про цінності та антицінності. Шляхом застосування активних підходів розвивати в школярів готовність не лише очікувати запитання даючи на них відповіді, а самим ставити питання, для прикладу: «Що може відчувати людина, коли втрачає певну цінність?», «Чи можуть в житті людини мати місце аналоги таким поняттям, як «Життя», «Здоров'я», «Сім'я», «Діти»?. Напрацьовання в школярів здатностей глибокого розуміння сутності життєвих явищ крізь призму ціннісних орієнтирів можна розглядати в контексті розділу 3. «Психічна й духовна складова здоров'я» та розділу 4. «Соціальна складова здоров'я» (9 клас).

З іншої сторони, зміст проблеми, зумовлений ціннісними орієнтирами людини, є настільки глибоким (особливо в умовах воєнного стану країни), що до неї доречно повертатись в контексті розгляду інших тем. Для прикладу, шляхом застосування вчителем вправи-демонстрації «Вплив слова на людину» (чи інших аналогічних вправ) [9] на початку чи кінці уроку можна допомогти учням збагнути різноманітні варіанти вияву розуміння однієї людини по відношенню до іншої, для прикладу: спокій, виваженість, витриманість, доброзичливість. В наявності педагога можуть мати місце вправи-демонстрації, завдяки яким можна надати можливість учням побачити взаємовпливи в суспільстві у символічній формі (вправа «Наш суспільний дім») [3].

Що стосується взаємовпливів (підтримки та взаємодопомоги) в соціумі, то подібне явище набуває актуальності в межах наступних аспектів сьогодення.

В умовах війни, розпочатої Російської Федерації проти нашої країни, значення духовно-ціннісних детермінант вітчизняного державотворення набуває особливої значущості. Оскільки потужні атаки загарбників спрямовані в першу чергу на руйнування національних цінностей українського народу, то відстоюючи власні національні цінності ми не лише захищаємо державний суверенітет України, але й працюємо над зміцненням її духовної площини та інформаційної безпеки.

Під час подій, зумовлених вторгненням Російської Федерації на Україну, в межах нашого соціуму спостерігається, з однієї сторони, потужне домінування синдрому вітальних цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, сім'єю, дітьми та добробутом громадян. З іншої сторони, на рівні пересічного громадянина особливої значущості набувають поняття, пов'язані із колективізмом, інтеграцією зусиль, значенням «Я» для спільноти.

Тому в контексті тематик, пов'язаних із комунікативними проблемами, важливо працювати над формуванням в школярів здатностей до конструктивної взаємодії з дітьми, які в силу воєнних дій в країні, вимушені зі своїми батьками покинути свою домівку та адаптовуватися в інших, безпечних для них середовищах.

Відповідно, в умовах воєнного стану країни увага освітян продовжує бути прикутою до проєкту «Вчимося жити разом», який є складовою ініціативи ЄС та ЮНІСЕФ «Діти миру» (в Україні був розпочатий з 2015 року та був націлений на надання психосоціальної допомоги дітям на Сході України та забезпечення їх участі в освітніх програмах) [1].

В якості важливого компоненту проєкту «Вчимося жити разом» є навчання дітей життєвих навичок, які полегшують адаптацію та сприяють відновленню психологічної рівноваги. В умовах воєнного стану країни за подібних ситуацій важливою для педагога будь-якого навчального предмету є інтеграція своїх зусиль з фахівцями психологічної служби задля повноцінної підтримки дітей-біженців та їх батьків (здійснення супроводу їх психологічних станів).

Сьогодні, враховуючи наявність у закладах загальної середньої освіти дітей-біженців, педагогу, який викладає «Основи здоров'я» в 5-9 класах, важливо працювати зі школярами з розвитку в них вмінь (навичок), необхідних для конструктивної комунікації (взаємодії) з дітьми, які стали жертвами воєнних дій на прифронтових територіях, а саме: активне слухання, вербальне та невербальне

спілкування, здатність до різностороннього аналізу проблем і прийняття на цій основі рішень, конструктивне розв'язання конфліктів (недопущення їх ескалації).

Використовуючи матеріали програми тренінгового курсу «Вчимося жити разом» [1] педагогу основ здоров'я важливо рефлексувати зміст підходів та адаптовувати їх як до дітей-переселенців (їх індивідуально-психологічних особливостей) (для прикладу, працювати над розвитком у них асертивності (неагресивне самоствердження, вміння просити про послугу та допомогу тощо)), так і до середовища ровесників (працювати над розвитком у них толерантності, готовності поважати почуття інших людей, співчувати та співпереживати їм тощо).

Згідно оновленої навчальної програми чимала кількість питань, які стосуються особистої безпеки, пов'язані з ризиками воєнного часу. Відповідно, вчителю, який викладає основи здоров'я в 5-9 класах, важливо націлювати школярів на переосмислення понять, пов'язаних з людською відповідальністю. Адже вчителям відомі випадки, коли діти недостатньо оцінюють ризики, зокрема і в умовах воєнного стану країни. Віддаленість воєнних дій провокує в деяких дітей поверхневе сприйняття ризиків (а іноді їх повне «несприйняття»). Психологи неодноразово пояснюють подібні явища захисною реакцією дорослої людини чи підлітка, однак подібний стан речей не вирішує проблему, а навпаки, ускладнює.

Тому працюючи вчителеві над вирішенням подібних проблем, важливо націлювати школярів на усвідомлення важливості в них рефлексії щодо складних життєвих ситуацій (ризиків, які себе виявляють в умовах воєнного стану). Результатом рефлексії небезпечних явищ в контексті воєнного стану країни має бути відпрацювання і засвоєння дітьми та підлітками відповідних життєвих постулатів. Деякі з них можуть звучати наступним чином, зокрема: «Якщо існує бодай один відсоток ризику моєму життю (здоров'ю) (моїй сім'ї чи найближчому оточенню), то у мене не має морального права ним знехтувати» (мова йде про глибокий вимір відповідальності не лише перед рідними, але й перед власною особистістю).

Посиленню підліткової рефлексії ризиків в умовах воєнного стану країни має слугувати практичне виконання завдань щодо відпрацювання поведінкових стратегій в екстремальних життєвих ситуаціях. Педагогічний працівник при цьому має виступати в ролі здійснення супроводу бачень школярів, користуючись при цьому рекомендаціями кваліфікованих фахівців. Для прикладу, у разі загрози ураження стрілецькою зброєю необхідно: 1) закрити штори або жалюзі (заклеїти вікна паперовими стрічками) для зниження ураження фрагментами скла; 2) вимкнути світло, закрити вікна та двері; 3) зайняти місце на підлозі в приміщенні, що не має вікон на вулицю (ванна кімната, передпокій); 4) інформувати різними засобами про небезпеку близьких чи знайомих [5].

Під час повітряної небезпеки потрібно: 1) відключити живлення, зокрема, воду і газ; 2) загасити (вимкнути) пристрої для опалення; 3) взяти документи, гроші і продукти, предмети першої необхідності, аптечку; 4) попередити про небезпеку сусідів, і, у разі необхідності, надати допомогу людям похилого віку та хворим; 5) дізнатися, де знаходиться найближче укриття (переконатися, що шлях до нього вільний і укриття знаходиться у придатному стані); 6) якнайшвидше дійти до захисних споруд або сховатися на місцевості; 7) дотримуватися спокою та порядку (без крайньої необхідності не залишати безпечне місце передчасно та слідкувати за офіційними повідомленнями) [5].

Війна руйнує не лише споруди, але дестабілізуючи впливає на психічне здоров'я людей. За період війни складається враження, що діти дуже швидко стали дорослими. Однак нам дорослим, зокрема, педагогам, важливо розуміти, що дітям вкрай важко сприймати нову реальність. Відповідно, вони потребують допомоги в контексті активізації мисленнєвої сфери, зокрема, розвитку критичного мислення. На уроках при розгляді тематик, пов'язаних з критичністю мислення, в умовах воєнного стану країни зміст подачі матеріалу підлягає переформатуванню. Діти починають

потребувати порад щодо поводження на вулиці задля захисту власного життя та здоров'я, а саме: за жодних обставин не віддавати свої документи незнайомим людям (довіряти лише знайомим (батьки, родичі, сусіди, вчителі)); не погоджуватися на пропозиції незнайомих людей; не переміщуватися на одинці (намагатися завжди перебувати в супроводі знайомих дорослих); не ігнорувати звуки сирени (сигналів повітряної чи іншої тривоги); у разі порушення прав дитини звертатись за допомогою лише до офіційних органів (за телефоном 102 або 116 111), посадових осіб державних органів влади: рятувальників, медиків, поліцейських, працівників соціальної сфери та представників громадських організацій.

В контексті тематики, пов'язаної із критичністю мислення, на перший план сьогодні виходить дезорієнтація людини в умовах так званого «медіавірусного буму». Слушним з приводу цього є положення К.Кончаренко, згідно якого «Сучасний інформаційний простір – це простір надмірної циркуляції інформації сумнівної якості, це простір фейків, симуляції, контенту маніпуляційного характеру, нівелювання та зміщення ціннісних орієнтирів. Це простір, який породжує необхідність медійної грамотності та ціннісно-якісних інформаційних вливань» [2, с. 29]. Дана стратегія, за переконаннями автора, «спричинена різноманітними факторами, одним з яких, що чітко викривлює весь цей процес, є циркуляція медійних вірусів, які значно посилюють ефект дезорієнтації» [2, с. 29].

Працюючи з підлітками, вчителеві важливо зосереджувати увагу на викладі наступної інформації, зокрема: подача значної частини інформації в сучасному медіапросторі здійснюється за принципом «головне, щоб вона приваблювала увагу»; в контексті інформації, яка циркулює в медіапросторі, сьогодні іде мова про медіа-віруси, які потрапляють в інформаційне середовище таким же чином, як і біологічні віруси; володіючи цікавою яскравою оболонкою, вірус вводить в медіапростір приховані та закладені в ньому концепції та ідеології, які, здатні впливати на те, як людина вчиться, будує відносини один з одним, навіть те, як вона сприймає реальність [2].

Викликаючи інтерес у споживача мас-медіа і поширюючись, подібно вірусній інфекції, медіа-подія здатна викликати зрушення в масовій свідомості [2]. За переконаннями К.Гончаренко «В медіапросторі з задіюванням медіа-вірусів все відбувається за принципом «ефекту метелика»: один маленький ролик, знятий на побутову відео-камеру чи звичайнісінький телефон, а потім поширений через мережу Інтернет, здатний змінити ставлення людей до тієї чи іншої ситуації» [2, с. 29].

Звичайно, що подачу подібної інформації важливо трансформувати в контекст підліткового сприйняття (можливостей їхньої мисленнєвої діяльності). Підліткам важливо наголошувати про можливий дисбаланс між емоційною сферою людини та розумовою складовою. Для прикладу, рекламодавці завжди працюють над посиленням «яскравості» пропонованого товару задля чіткого та прицільного тиску на емоційну сферу молодої людини. Підліткам важливо доводити до відома, що за так званими «рецептами» «як покращити свою зовнішність» вони ніколи не побачать незворотності наслідків експериментування над власним тілом. Підліткам важливо розуміти, що красу людини можна розглядати з різних точок зору, а саме: красива людина є та, яка веде зоровий спосіб життя, займається спортом, демонструє виваженість та самовладання в різноманітних життєвих ситуація тощо.

В роботі з підлітками педагогу важливо націлювати їхню увагу на тому, що людина доволі часто може виступати в ролі об'єкта маніпулятивних впливів. В житті сучасної людини їх існує чимало, а особливо в умовах війни.

Підліткам варто, в першу чергу, давати зрозуміти, що таке маніпуляція. Більшість людей схильні вважати, що маніпуляція – це завжди «погане». Однак маніпуляція в більшості випадків є одним із способів досягнення бажаного. І тому вона залежить від об'єкта, на якого вона спрямовується. Найчастіше жертвами

маніпулятора стають люди невпевнені, з низькою самооцінкою чи комплексами неповноцінності.

Серед маніпуляцій є ті, які в своїй основі мають прихований зміст, однак їм можуть передувати насильство, шантаж, які супроводжуються маніпуляційними страхами. Маніпулятори також володіють своїми відповідними техніками: продавці, для прикладу, вдаються до ефекту «яскравості» пропонованого товару, вражаючих акцій тощо.

В умовах війни зміст маніпулятивних впливів набуває іншого звучання. Наприклад, можуть пропонуватися безліч шляхів допомоги внутрішньо-переміщеним особам, тоді як людина сама може опинитися в ролі жертви шахрайських структур. В мережі Інтернет ми можемо зустріти рекомендації поводження у разі радіаційної небезпеки, натомість кроки допомоги можуть призвести до згубних наслідків здоров'ю людини.

Відповідно, багатьом людям, зокрема підліткам важливо працювати у собі над розвитком критичного мислення. Бути готовим не лише шукати та отримувати відповіді, але й самому собі ставити запитання типу: «Звідки у мене ця інформація», «Чи можна подібне джерело вважати офіційним?».

Проблема сьогодні зачасту полягає в тому, що потік інформації надто великий і людина вимушена ковтати її великими «глотками» без можливостей зупинити її стрімку текучість і проаналізувати належним чином.

Тому підліткам важливо наголошувати на тому, що освічена людина сама здатна створювати свій інформаційний простір. Вона вспромозі переглядати заздалегідь визначені стрічки новин в Інтернеті чи улюблені канали телебачення, читати пресу, якій довіряє, тобто скеровувати свої зусилля на осмислення новин. Це буде говорити про те, що людина не «сліпо» сприймає інформацію, а пропускає її через створений нею власний «фільтр».

Виходячи з вище згаданої інформації, кожен педагог, зокрема, той, який викладає «Основи здоров'я» в 5-9 класах, може дати для себе відповідь щодо того, з якою метою варто розвивати критичне мислення в школярів. Подібне мислення дає змогу учневі протистояти інформаційному тиску (перевіряти та аналізувати інформацію й приймати на цій основі виважені рішення) та знаходити і знешкоджувати маніпуляції, забезпечуючи тим самим собі кращу адаптацію до змін.

Подібне явище доцільно розглядати не лише в контексті його дотичності до прийняття зважених рішень, необхідних для здоров'я, але й здійснювати його розгляд в площині інших питань. Для прикладу, розглядати критичне мислення в контексті життєвих навичок, сприятливих для здоров'я; наблизити його розгляд до проблем, зумовлених ризиками воєнного часу, зокрема, адаптувати до проблеми, пов'язаної з харчуванням та здоров'ям; наблизити до розгляду питань, пов'язаних з безпекою в побуті в навколишньому середовищі.

Критичне мислення, як відомо, сприяє толерантності до думок інших. Тому подібний аспект набуває особливої значущості в умовах війни. В період воєнного стану країни особливого значення набувають єдність, співпраця, інтегрування зусиль, яким, в першу чергу, передує толерантність як незалежна особистісна характеристика дорослих людей та молоді.

Оскільки феномен толерантності інтегрує в собі чимало аспектів, які можуть бути предметом окремого розгляду чи дискусій (активне слухання, бар'єри комунікації (чинники успішної комунікації), виваженість у сприйнятті інших людей чи при взаємодії з ними), то його розгляд має корелювати не з однією конкретною тематикою, передбачену програмою (наприклад, «спілкування та здоров'я», питання, які пов'язані з конструктивним розв'язанням конфліктів), а знаходити своє відображення у інших темах, які можуть бути дотичними до вище згаданого явища. Наприклад, питання, зумовлені «становленням особистості», «психічним та духовним» розвиток» та які розглядаються у відповідних класах.

Звичайно, що кожен педагог має бути готовим до пошуку грані своїх професійних компетентностей. При розгляді вчителем основ здоров'я питань, пов'язаних з поведінкою людини під час хімічної, біологічної та радіологічної загрози корисним може виявитися скористатися допомогою лікаря та організувати його зустріч зі школярами.

Однак одна з ролей вчителя в сучасних умовах освітнього процесу зводиться до помічника учня, його порадника. Отож, вчителю важливо наголошувати учням, що якщо паніка викликає хаос в групі людей, то страх руйнує людину, блокує її когнітивні (внутрішні) ресурси задля прийняття виважених та конструктивних рішень. Одним із шляхів допомоги людині є її здатність до психологічної самодопомоги.

Розгорнутий підхід щодо прийомів психологічної самодопомоги запропонований Л.Подкоритовою [7]. В контексті пропонованої автором класифікації прийомів психологічної самодопомоги можна деякі прийоми, на нашу думку, виокремити та адаптувати у відповідності до школярів підліткового віку. Для прикладу, учням можна запропонувати наступні прийоми, зокрема: 1) «психогігієнічний самоаналіз» (шляхом аналізу факторів позитиву та негативу в житті людини активізувати мисленнєву діяльність школярів таким чином, щоб вони могли усвідомити, що вони роблять для того, щоб подолати стрес, фрустрацію чи інші негативні переживання?); 2) вольові прийоми самодопомоги (самонаказ, само побажання); 3) «антистресовий штурм» (подібний до самонаказу, однак відзначається більшою інтенсивністю (використання спеціально дібраних словесних формул, сказаних із почуттям гніву)) (викликає активне ставлення до психотравмуючого фактора; мобілізує та надає впевненості; ефективний шлях для швидкого подолання страху та нав'язливих думок); 4) раціональні прийоми самодопомоги (самопереконання (прийом, заснований на логічному осмисленні певних словесних формул); «горизонтальне порівняння» (за принципом «буває ще гірше: для покращення емоційного стану порівнюється теперішнє становище, що викликає песимістичний настрій, з важчим періодом життя, що закінчився успішним результатом; порівняння себе з людьми, які пережили гірші ситуації (війну, стихійні лиха тощо); 5) мнемонічні прийоми (включають прийоми самодопомоги, що покращують психоемоційний стан шляхом цілеспрямованої активізації в пам'яті потрібних спогадів і переживань) (носити із собою фото близької людини; повісити на видному місці картину, зроблену дорогою людиною або придбану в гарному настрої; у поганому настрої послухати улюблену музику; дотики до предметів, з якими пов'язані приємні спогади; вдихання запахів, пов'язаних з приємними життєвими подіями) (цікаве: багато космонавтів брали із собою в політ траву полину, запах якої викликав приємні спогади про життя на Землі, про людей, що їх очікують) [7].

У своїй роботі вчитель основ здоров'я в 5-9 класах може скористатися також вправами на зняття психоемоційного напруження, стресу та тривоги, вправами для зняття м'язового напруження, вправами для релаксації та нормалізації самопочуття, арт-терапевтичними техніками, які пропонуються в інструктивно-методичних рекомендаціях (додаток 1. «Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного / післявоєнного стану) [4].

Користуючись подібними матеріалами вчителю важливо їх адаптовувати у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей школярів; використанню деяких технік має передувати консультування з фахівцями психологічної служби (для прикладу, застосування арт-терапевтичних технік (якщо працівник не володіє сертифікованими знаннями, то доречно застосовувати елементи відповідного напрямку роботи)); в контексті нормалізації психоемоційного стану вчителеві також важливо диференціювати застосування відповідних технік (на початку уроку доречно працювати над активізацією внутрішніх ресурсів) (деякі вправи доречно переводити в площину практичного виконання завдань щодо напрацювання шляхів самодопомоги, а відтак, покращення самопочуття).

Таким чином, з вище згаданої інформації слідує висновок, який полягає в наступному. Запорукою формування здорової особистості школярів є: формування у них стійких переконань щодо пріоритету здоров'я як основної умови реалізації фізичного, психічного, соціального та духовного потенціалу людини з урахуванням її індивідуальних особливостей; формування в учнів мотивації дбайливого ставлення до життя та здоров'я; допомога їм у переосмисленні понять, пов'язаних із взаєморозумінням, повагою, толерантністю та творчим співробітництвом між усіма учасниками освітнього процесу та поза його межами. В умовах воєнного стану країни увага вчителя навчального предмету «Основи здоров'я» в 5-9 класах має бути прикутою не лише до нових тем, передбачених оновленою навчальною програмою, але й до психологічного наповнення навчального матеріалу. Застосовувані вчителем активні методи взаємодії (прийоми, вправи та підходи) мають бути спрямовані на посилене формування в школярів рефлексії та відповідальності в контексті сприйняття ризиків, які надходять із навколишнього середовища, а також посилення відповідальності за побудову взаємостосунків з різними категоріями людей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та інші. Вчимося жити разом. Програма з розвитку соціальних навичок учнів основної та старшої школи у курсі «Основи здоров'я». Київ: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.
2. Гончаренко К. Ціннісна розгубленість та дезорієнтація в умовах медіа-вірусного буму // Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім.. В.Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н.Л., Поперечна Г.А., Литвин Л.М., Тернопіль: Вектор, 2020. С. 29-30.
3. Зимівець Н.В., Сивогракова З.А., Лещук Н.О. та ін. Твоє життя – твій вибір: навч.-метод. посіб. Київ: Навч. книга 2002. 190 с.
4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році: додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 р. № 1/9530-22. С. 1-25. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi.
5. Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань поведінки у надзвичайній ситуації: додаток 2 до листа Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22. С. 1-3. URL: https://www.kklp.kiev.ua/docs/voenny_stan_oficialni_documentu/1_%203485_%2022%20%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_2_.pdfhttps://www.kklp.kiev.ua/docs/voenny_stan_oficialni_documentu/1_%203485_%2022%20%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_2_.pdf.
6. Морська Н. Цінність прав людини в епоху сучасної цивілізаційної кризи // Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім.. В.Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н.Л., Поперечна Г.А., Литвин Л.М., Тернопіль: Вектор, 2020. С. 26-29.
7. Подкоритова Л. Навчальний тренінг «Прийоми психологічної самодопомоги» // Практична психологія та соціальна робота. 2014. № 12. С. 29-43.
8. Процик Г. Пізнавальна активність особистості як ціннісний орієнтир // Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 червня 2020 року, м.

Тернопіль. ТНПУ ім.. В.Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н.Л., Поперечна Г.А., Литвин Л.М., Тернопіль: Вектор, 2020. С. 36-38.

9. Шевчишена О.В. Формування професійних здатностей педагога з методики викладання основ здоров'я в 5-9 класах на основі розвитку життєвих навичок (навчально-методичне забезпечення тренінг-курсу): навч.-метод. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Хмельницький: ОІППО, 2022. 162 с.

Соловей Микола,
доцент кафедри менеджменту освіти
Хмельницького ОІППО,
кандидат педагогічних наук, доцент

Освітній простір професійного розвитку педагогічних працівників: сучасний вимір

В суб'єктивному розумінні поняття простір (освітній простір) з'являється у формі міркування як про структуроване багатомірне, динамічне явище, наповнене подіями і взаємодіями, де відбувається особисте і професійне життя кожного. Це – система обставин, умов і результатів діяльності людини.

Сучасні дослідники Т. Дороніна [1], Н. Клясарум [4], О.Смолінська [6] та інші зупиняються на його різних аспектах і смислових лініях поняття і проблем освітнього простору. Сутність його можна розглядати у площині філософії, соціології, політики, економіки, педагогіки, теорії практики менеджменту. Відтак, на нашу думку, освітній простір доцільно розглядати як мультифункціональне утворення, що характеризується об'єктивними заданими параметрами суспільного прогресу, територіально-інституційними, методологічними і діяльнісними складовими в ході професійної педагогічної практики і освітнього менеджменту.

У науковому дискурсі йдеться про освітній простір території, закладу освіти, особистості (вихованця, учня, студента); педагогічного і науково-педагогічного працівника.

Освітній простір професійного розвитку (ОППР) особистості – це динамічне поєднання соціальних умов, обставин, процесів, концепцій, ідей, організаційних структур і компонентів.

В освітній простір професійного розвитку педагогічний працівник включається з моменту професійного становлення (навчання у ВНЗ) і далі у процесі трудової діяльності, коли особиста активність регулюється відповідними потребами, мотивами потребами, установками, і протікає відповідно до Законів норм і правил трудової діяльності потреб соціальних замовників тощо.

Сучасний ОППР педагогічних працівників формується системою державної політики, є територіально детермінованим і розгортається в особистому та інституційному вимірах.

Історично цей простір пройшов шлях від лінійної єдиної системи підвищення кваліфікації [5] до сучасної, багатовекторної, особистісно-орієнтованої [2], яка розвивається в концепті Нової української школи.

Сучасний ОППР особистості включає: загальнодержавний, територіальний, і особистісний рівні. У свою чергу територіальний рівень на локальний (простір закладу освіти) та інституційний компоненти.

На загальнодержавному рівні за ст. 27 п.3 перехідних положень Закону України «Про освіту» [3] підвищення кваліфікації є щорічним для кожного педагогічного працівника, а тривалість не може бути меншою 150 год за п'ять років. Така норма закладена і у Постанові КМ України від 21 серпня 2019 р № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників».

Підвищення кваліфікації є необхідною умовою атестації педагогічних працівників, а загальна кількість годин, відведених на підвищення кваліфікації оплачується за кошти відповідних бюджетів.

У територіальному освітньому просторі виділяємо рівень державного управління, освітнє середовище закладу освіти та інституційний освітній простір – представлений інститутом післядипломної освіти, іншими суб'єктами освітньої діяльності (ВНЗ), спроможними надавати послуги з підвищення кваліфікації.

Для державного управління важливими є демографічні показники чисельності педагогічних працівників, на основі яких органами державного управляння затверджується регіональне замовлення. Його обсяги мають визначатися сукупною кількістю педагогічних працівників, які зобов'язані відповідно до вище згаданої статті 27 Закону «Про освіту» щорічно підвищувати кваліфікацію.

Отже, якщо за Законом всі педагогічні працівники щорічно входять у регіональне замовлення. Територіально органи державного управління можуть розміщувати, а відтак і фінансувати підвищення кваліфікації в різних суб'єктів освітньої діяльності. Так, наприклад в поточному році понад 8 тис. педагогічних працівників області обрали Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Разом з тим більша ж частина педагогів обрала різні форми підвищення кваліфікації в інших суб'єктів освітньої діяльності. Проте їх не включено у регіональне замовлення, що створює певні правові і соціальні проблеми.

На рівні закладу освіти за ст.59 п.2 абз.4 Закону України «Про освіту» «…вид, форму та суб'єкта підвищення кваліфікації обирає педагогічний (науково-педагогічний) працівник», а у керівника з'являються додаткові завдання щодо організації підвищення кваліфікації, як наприклад: складання плану і кошторису підвищення кваліфікації за умови, що фінансування здійснюється закладом освіти – формування пропозицій до бюджету укладання договорів, опрацювання рахунків і переказ коштів за надання освітньої послуги; визнання і затвердження результатів підвищення кваліфікації на педагогічній раді.

Інституційний рівень ОППР педагогічних працівників – це спеціально створені умови, що діють у реальному часі відповідно до державних нормативно-правових засад і виявляються крізь призму діяльності в певних інституційних структурах, які сприяють розширенню професійних знань і компетенцій.

Компоненти ОППР педагогічних працівників на рівні суб'єктів освітньої діяльності включають: контингент, якісний склад науково-педагогічних працівників, науково-методологічне, організаційно-економічне, ресурсне і документальне забезпечення змісту освіти тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дороніна Т. Контамінація понять «освітній простір» та «освітнє середовище» в сучасному науково-педагогічному дискурсі. Педагогіка вищої та середньої школи 2013. Вип 39 . С177-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2013_39_34
2. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». Постанова КМ України від 21 серпня 2019 р № 800 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text
3. Закон України «Про освіту» від 01.07.2014 №1556 –VII URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show 1556-18
4. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. URL:http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2203/1/Kasjarum.pdf
5. Про єдину систему підвищення кваліфікації вчителів та працівників відділів народної освіти УРСР. ДАХмО (Державний архів Хмельницької області) Ф.Р-908, оп.2 спр.138. арк. 27-29.
6. Смолінська О. Поняття освітнього простору в сучасній педагогічній науці. Культурно-освітній простір сучасного педагогічного університету та

професіоналізм його випускників. Освіта та педагогічна наука – 2013. - №2. - С.26-30 - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2013_2_5

Юхимович Оксана,
вчителька математики навчально-
виховного комплексу №10
м.Хмельницького, вчитель-методист,
Заслужений вчитель України

Організація змішаного навчання в умовах воєнного стану засобами корпоративного хмарного середовища нвк №10 g-workspace

У статті окреслено основні виклики, які постали перед освітою України, внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії до України. Відбулась трансформація дистанційної освіти, впровадженої ще за часів пандемії, пошук онлайн-моделей навчання, а пізніше, перехід до змішаного навчання. Розглянуто актуальні проблеми, які загострилися в системі загальної середньої освіти України. Наведено практичні приклади розв'язання проблем, що виникли при підготовці онлайн-навчання в умовах військового конфлікту.

Ключові слова: онлайн-навчання, змішане навчання, дистанційне навчання, цифрові компетентності, «перевернутий клас», соціалізація особистості.

Останні три роки стали викликом для середньої освіти в Україні. Карантинні обмеження внаслідок пандемії COVID-19, а тепер повномасштабна війна суттєво обмежили можливість дітей відвідувати школу і тим самим підштовхнули освітян до пошуку нових форматів навчання. Якщо під час пандемії основним завданням була мінімізація розповсюдження вірусу через обмеження контактів, то в умовах війни на перше місце виходить підтримка якості навчання. І саме на вчителеві лежить обов'язок створення умов для неперервної освіти дітей.

Уникнути серйозних освітніх втрат дозволяє змішаний формат навчання, який впроваджено у нашому навчальному закладі з вересня 2022/2023 н.р. [1].

Змішане навчання – це навчання, за якого частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці, а інша – у самостійній роботі з електронними ресурсами [2]. Такий формат навчання потребує підвищення компетентностей педагога, зміни у плануванні навчання, створення та використання навчальних платформ, інтерактивних матеріалів та забезпечення вільного доступу до всього навчального контенту усім здобувачам освіти.

Змішане навчання у загальноосвітніх навчальних закладах виконує ряд завдань: розширює освітні можливості здобувачів освіти за рахунок доступності та гнучкості; враховує індивідуальні освітні потреби, ритм та темп викладення навчального матеріалу; підвищує мотивацію учнів до навчально-пізнавальної діяльності, самостійності, соціальної активності, рефлексії та самоаналізу. [3]

Для викладання математики та інформатики мною використовується модель навчання «Перевернутий клас» (Flipped Class). Головною особливістю такої моделі змішаного навчання є те, що домашнім завданням для учнів є робота в онлайн-середовищі: перегляд навчальних відеоматеріалів або інформаційних ресурсів для опрацювання нового навчального матеріалу або закріплення вже вивченого. Це дає можливість учням під час очного навчання у класі під керівництвом і за допомогою вчителя виконувати практичні завдання до засвоєної вдома теми. «Перевернутий клас» змінює роль вчителя у навчальному процесі, адже він перестає бути головним транслятором знань, перетворюючись на консультанта і координатора. Акцент здійснюється на процесі пізнавальної діяльності, в ході якої здобувач освіти, спираючись на контент, відкриває для себе нове знання. Підбір контенту стає

важливим завданням для вчителя, оскільки він і є місточком, по якому весь час відбувається рух від учителя до учня і навпаки.

Реалізувати сучасну технологію навчання завдяки створенню віртуального простору для розміщення матеріалів і налагодження співпраці між вчителем, учнями та батьками дає можливість Google Workspace for Education - корпоративне хмарне навчальне середовище НВК №10 (рис.1).

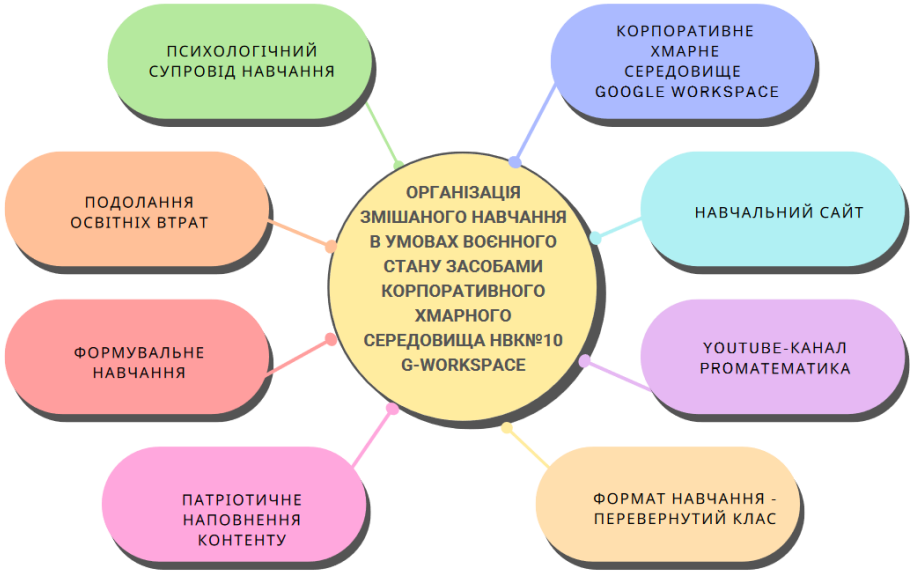

Рис 1. Віртуальний освітній простір вчителя НВК №10

Онлайн навчальне середовище вчителя дозволяє оранізувати спільну роботу в режимі реального часу з використанням Google Docs, Google Sheets, Google Slides, Google Forms, Google Sites, Google Drive, організувати онлайн спілкування з використанням Google Meet, Chat та Gmail, створювати й упорядковувати завдання, надавати результати перевірок і легко спілкуватися зі своїми учнями у Google Classroom тощо.

Розглянемо Google Workspace for Education учителя математики та інформатики Юхимович О.А., яке складається з трьох взаємодоповнюючих складових: Google Sites, Google Classroom та YouTube - каналу Promатематика (рис.2,рис.3, рис.4).

Персональний сайт поділяється на декілька розділів: розклад, методична документація (критерії оцінювання, навчальні програми, календарне планування та електронні версії підручників), конспектів уроків математики та інформатики. Конспект кожного уроку містить план уроку, теоретичний матеріал підручника, інтерактивні вправи на актуалізацію опорних знань, відео з поясненням нового матеріалу, вправи для письмового виконання. Обов'язковими елементами уроку є руханка для учнів 7 класів та хвилинка релаксу для учнів 10 класів. В основу підбору цих матеріалів покладено виховання патріотичної складової, «виховання цінностей, формування собистості нового світобачення, гармонію національної та загальнолюдської моралі, норм і стандартів людяності» [4].

Завершують урок форма зворотнього зв'язку, що відображає відчуття учнів щодо засвоєння навчального матеріалу уроку, та домашнє завдання, яке містить не тільки завдання з підручника, а й інтерактивну вправу, творче завдання, вправу для допитливих чи математичне дослідження.

Для наповнення уроків інтерактивними вправами найчастіше використовуються додатки LearningApps (рис.5), інтерактивні робочі аркуші Liveworksheets (рис.6), мультимедійний ресурс для створення, спільного редагування та зберігання інформації Padlet.

Для проведення різного виду опитувань та тестувань використовуються сервіси Kahoot!, Mentimeter, Google Forms.

Відеопояснення навчального матеріалу здійснюється здебільшого за допомогою створення власного відео за допомогою презентацій Microsoft PowerPoint з їх подальшим озвученням, безкоштовного онлайн-інструменту графічного дизайну Canva та динамічного геометричного середовища GeoGebra для створення «живих креслень». Слід зазначити, що суттєвою допомогою при підготовці уроку є матеріали Всеукраїнської школи онлайн та відеопояснення вчителя НВК №10 В.В.Медулича, які доповнюють відеопояснення теми уроку.

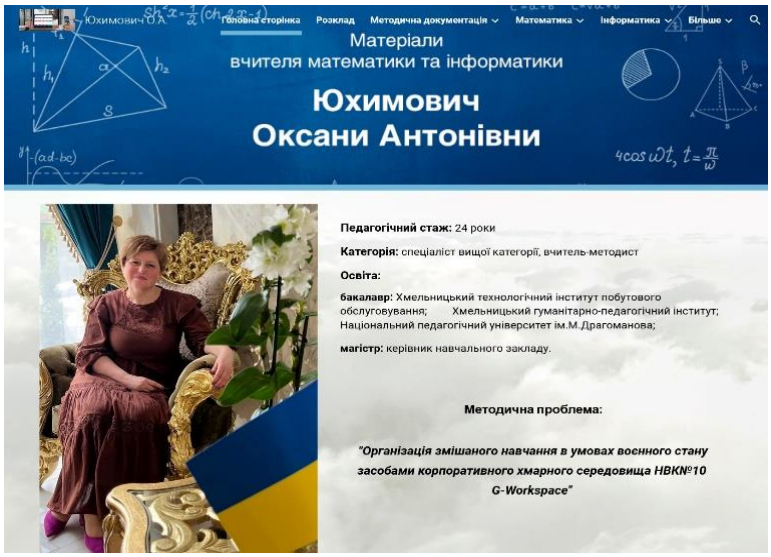

Рис.2. Персональний сайт

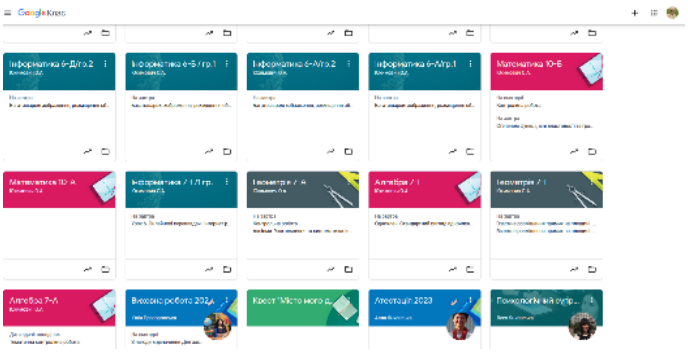

Рис.3. Google Classroom

Механізм взаємодії з учнями має наступний вигляд: в Google Classroom викладається схема уроку та посилання на сторінку сайту з навчальним матеріалом. Учні опрацьовують теоретичний матеріал, переглядають відеопояснення, виконують вправи на повторення матеріалу.

Далі відбувається Meet-конференція, під час якої разом з учителем учні виконують письмові завдання. Під час Meet-конференції на уроці математики надзвичайно важливим є робота учнів з увімкненими камерами, оскільки візуальний контакт дає можливість збагнути рівень розуміння матеріалу учнями, та можливість демонстрації екрану як вчителем, так і учнями.

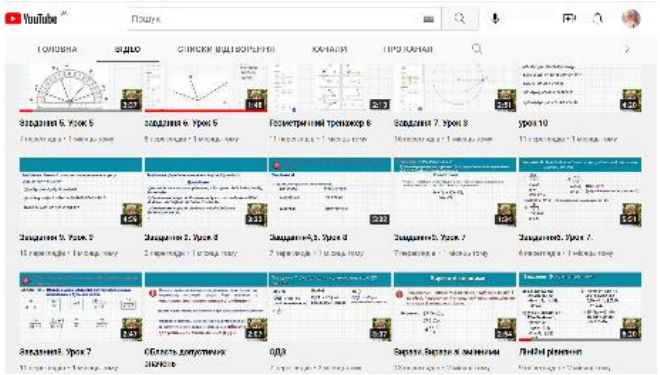

Рис.3. YouTube - канал Promатематика

Під час військового стану до безпосереднього створення навчального контенту, підбору вправ, якісного відеозвязку дуже важливим є емоційне наповнення уроків. В умовах війни бесіда або діалог кращі за інструкції чи розповіді, а творче завдання – за вправи. Інтенсивні сигнали повітряної тривоги вносять свої корективи не лише в хід уроку, а й у його змістове наповнення. Спочатку важливо учнів заспокоїти, вислухати

їх, підтримати, провести невеличку вправу для психологічного розвантаження, а лише потім включатися у роботу. У разі оголошення повітряної тривоги під час очного навчання у школі, вчителю необхідно мати у запасі декілька невеличких математичних квестів, ребусів, головоломок, щоб з користю провести час в укритті.

Отже, алгоритм проведення уроку математики з використанням моделі навчання «Перевернутий клас» в умовах військового стану змінився і тепер важливо дотримуватися наступних правил:

- максимально стисло викладати теоретичний матеріал (з урахуванням того, що діти ознайомились з його змістом під час підготовки до уроку);
- чітко підсумовувати кожен етап уроку, щоб він набув логічно завершеного вигляду;
- хронометрувати робочий час, виділяючи чіткий проміжок часу на кожен етап заняття;
- наповнювати навчальний контент відеопоясненнями, щоб учні могли переглядати їх у зручний час та повторно при необхідності;
- наповнювати різні етапи уроку інтерактивними вправами для реалізаці
- ї формувального оцінювання під час дистанційного уроку;
- перевіряти рівень засвоєння матеріалу наприкінці кожного уроку та отримувати feedback від учнів щодо їх внутрішніх відчуттів щодо засвоєння матеріалу.

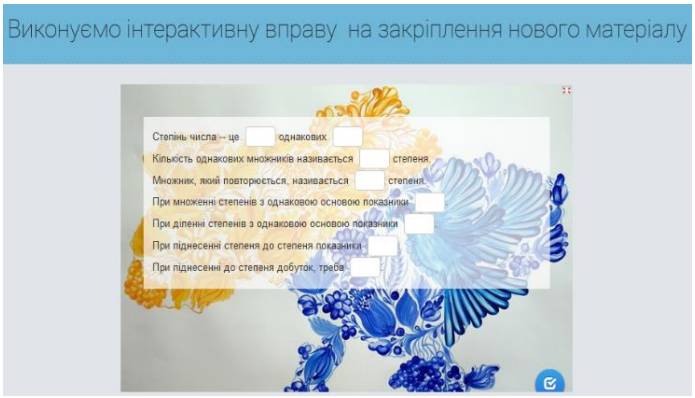

Рис.5. Інтерактивні вправи LearningApps

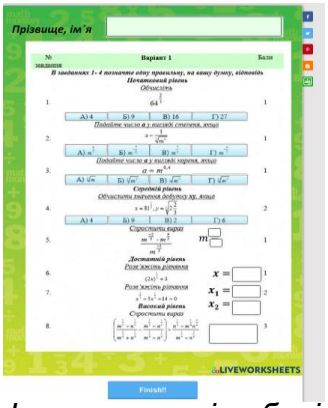

Рис.6. Інтерактивні робочі аркуші Liveworksheets

«Перевернутий клас» допомагає школярам якісніше засвоїти матеріал. Проте, така модель навчання має ряд недоліків як для учнів, так і для вчителів, адже вона потребує якісного Інтернет-зв'язку, сучасного технічного оснащення, стійких користувацьких навичок. А для вчителя це ще й більше часу для планування і підготовки кожного заняття, необхідність освоєння сучасних ресурсів та додатків, фізичне навантаження внаслідок тривалого перебування перед комп'ютером.

Модель змішаного навчання «Перевернутий клас» не вирішує усіх проблем змішаного навчання, проте вона дозволяє зменшити освітні втрати від дистанційного навчання останніх 3 років.

Проте, в сучасних умовах перед вчителем стоїть завдання не лише якісного викладання, а й виховання, соціалізації школярів, надання психологічної допомоги. Діти ходять до школи не тільки для того, щоб навчатись – вони ще спілкуються, взаємодіють з однолітками, старшими школярами, педагогами, вчаться долати труднощі та перешкоди. Цього важливого досвіду учні набувають під час перерв та в позаурочний час.

Важливою складовою соціалізації є уміння співпереживати, надавати допомогу тим, хто її потребує. Такі навички неможливо сформувати не онлайн.

Крім того під час пандемії, а особливо під час військових дій, у дітей збільшилось відчуття внутрішньої тривоги, страху, розгубленості. І завдання вчителя,

в першу чергу, заспокоїти дитину, підтримати, а уже потім допомогти включитися в процес навчання.

Тому для класного керівника надзвичайно важливо бути весь час поряд з дітьми та створити максимальну кількість каналів комунікації. Наприклад, дієвим є Google-Клас «Виховна робота. 7-Г», групи в соціальних мережах Facebook, Telegram. Кожне з цих джерел комунікації має різне навантаження. Так, Google-Клас дозволяє планувати роботу, спільні та групові проєкти, календаризувати етапи виконання завдань, додавати фото та відеозвіти. Проте презентація роботи класу відбувається лише в межах учнів класу. Соціальна мережа Telegram слугує для миттєвих оголошень, що потребують швидкого реагування, голосування чи відповіді.Telegram є місцем, де учні та вчитель спілкуються на різні теми, іноді просто бажають гарного дня чи коротко діляться враженнями про день, що минув. При спілкуванні в Telegram учні також набувають культури спілкування в мережах. Група в соціальній мережі Facebook (рис.7) є закритою групою, в котру входять учні, батьки та вчителі і є інтерактивним щоденником класу, оскільки не лише висвітлює заходи, в яких беруть участь учні, а й містить анонси подій, привітання тощо. Таким чином, поєднуючи велику кількість джерел комунікації, можна створити умови для формування психосоціальних компетентностей школярів.

Рис.7. Група 7-Г класу в мережі

Отже, проблема організації дистанційного навчання та виховання учнів закладів загальної середньої освіти не нова для України, адже вже три роки поспіль ми час від часу працюємо дистанційно. Проте, військові дії, що тривають зараз на території нашої країни, спричинили зміни не лише в організації дистанційного навчання, а й у позакласній та виховній роботі.

Соціалізація учнів в умовах дистанційного та змішаного навчання буде ефективною за умови забезпечення єдності навчання і виховання в межах класного колективу та сім'ї.

Війна миттєво не припиниться, а значить змішане навчання та виховна робота будуть продовжуватися. Тому важливо організувати процеси так, щоб вони були цікавими, продуктивними, не виснажувало всіх учасників навчального процесу та сприяло соціалізації школярів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сергій Шкарлет розповів про організацію освітнього процесу у закладах освіти. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-u-zakladah-osviti
2. Ткачук Г.В. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. Інформаційні технології в освіті. 2017. No 4 (33). С.143–156.
3. Собченко Т. М. Змішане навчання: поняття та завдання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021.Вип. 75, т. 3. С.73–76

4. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи. Філософія освіти, 2006. №3. С.6-12
5. Використання технології «Перевернутий клас» при навчанні фахової іноземної мови. URL: https://www.researchgate.net/publication/341049448_Vikoristanna_tehnologii_Perevernutij_klas_pri_navcanni_fahovoi_inozemnoi_movi

Школьняк Юлія,
вчитель математики та інформатики
Голозубинецького ліцеюДунаєвецької
міської ради

«Перевернутий клас» як метод реалізації змішаної форми навчання в умовах сьогодення

У даній статті описується метод «Перевернутий клас» як один із медів досягнення та реалізації навчання у змішанній формі. Також наводиться приклад застосування даного методу у 5 класі на уроці математики.

Ключові слова: змішане навчання, перевернутий клас, діяльність учня, діяльність вчителя.

Змішане навчання - це форма навчання, при якій навчання проводиться як в традиційній очній формі, так і з використанням технологій дистанційного навчання.

Змішане навчання включає три компоненти:

• заняття в класі (за участю вчителя та учнів);

• робота з онлайн матеріалами учнів (це можуть презентації або створені відео, що пропонуються учням для проходження);

• структурована самостійна робота учня вдома.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є запровадження інновацій та інформаційних технологій у навчанні й вихованні учнів. До таких інноваційних педагогічних технологій, які можуть успішно використовуватися при вивченні нового матеріалу учнями є технологія «перевернутого класу» і це є найвідоміша модель змішаного навчання.

Що ж таке «перевернутий клас»?

Перевернутий клас – це метод навчання, теоретична та лекційна складова якої вивчається учнем дома, самостійно, а завдання та вправи по темі розбираються учнями разом із вчителем на уроці. У класі школярі виконують практичні завдання, які вчитель має підготувати, та осмислюють навчальний матеріал у ході його обговорення. Тобто так вони отримують практичний досвід застосування набутих знань.

А для того, щоб «перевернутий клас» не створював ситуацій, коли більшість учнів не переглянули відео, можна і потрібно користуватися сучасними засобами навчання, що допомагають відстежувати самостійні досягнення учнів. Одними із таких засобів є тести із запитаннями до відео, які можна створювати на безкоштовних серверах (google.forms, learningApps і інших). Важливо, щоб ці тести не оцінювалися. Для учня ці тести є мотиватором перегляду лекції ще раз, а для вчителя – сигналом який мотивує до виконання учнем завдання.

Перевернутий клас надає багато можливостей як для учня, так і для вчителя:

• урізноманітнювати форми в навчальному процесі;

• врахувати індивідуальні особливості сприйняття учнями інформації;

• розвивати вміння учнів вибудовувати свою власну освітню траєкторію, планувати та регулювати свій час;

• формувати в учнів активну життєву позицію;

• розвивати в учнів навички контролю та самоконтролю;

• підвищити мотивацію учнів;

• вивільняти час на уроці на творчі завдання чи завдання підвищеної складності.

Отже, метод перевернутого класу надає можливість як найкраще освоїти новий матеріал, закріпити набутті знання та перевірити себе на витривалість та впевненість у своїх силах.

Отже, лекції – дома, а домашка – в класі.

Наведемо приклад технологічної карти уроку математики Нової української школи.

Технологічна карта уроку

Прізвище, ім’я, по батькові	Школьняк Юлія Олегівна
Предмет	математика
Клас	5
Тип уроку	Нестандартний урок. Засвоєння нових знань
Тема уроку	Знаходження відсотка від числа, та знаходження числа за його відсотком
Мета уроку	Сформулювати основні правила знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком; сформулювати вміння розв’язування задач з даної теми; розвивати мислення, обчислювальні навички; виховувати розуміння ролі математики в житті.
Очікувані результати уроку	Учні удосконалюють вміння: - знаходити відсоток від числа, - знаходити число за його відсотком, - застосовувати набуті знання у повсякденному житті.
Попереднє завдання учням	Опрацювання матеріалу сьогоднішнього уроку

Хід уроку (в системі перевернутого навчання)

Тема уроку: Знаходження відсотка від числа, та знаходження числа за його відсотком	**Мета уроку:** Домогтися засвоєння основних правил знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком у межах навчальної програми. Сформулювати вміння розв’язування задач з даної теми. Розвивати мислення, обчислювальні навички та усний рахунок у практичному застосуванні. Виховувати розуміння ролі математики в житті.
Діяльність вчителя	
Вдома: <u>Питання для опрацювання вдома:</u> 1. Як знайти відсоток від числа? 2. Як знайти відсоток від числа, якщо виразити відсоток десятковим дробом? 3. Як знайти число за його	**На уроці:** - Індивідуальні та групові консультації; - Індивідуальна та групова допомога; - Виконання завдань різного типу.

відсотком?

4. Як знайти число за його відсотком, якщо виразити відсоток десятковим дробом?

Запис відеоматеріалів про основні правила знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком:
https://youtu.be/NYN9ODuakZo

Робочий лист (запис у зошит)

Завдання для учнів (можна поділити учнів на групи).
Обчислити значення та поєднати пари:

Вправа 1.
https://learningapps.org/watch?v=pfyo10j6n22

Вправа 2.
https://learningapps.org/watch?v=p13qcnhz222

Підбирає інструменти для навчання, самоконтролю, контролю.

Для контролю пройдіть тест:

https://forms.gle/Fy8fqTEvyU3x2osn7

Наприклад:

Картка 1
Завдання 1. Знайти відсоток від числа: а) 1% від 45 в) 25% від 40 б) 6% від 34 г) 12% від 50 **Завдання 2.** Знайти число за його відсотком: а) 4% - це число 12 в) 17% - це число 68 б) 9% - це число 72 г) 23% - це число 138 **Задача 3.** Морозиво містить 14% цукру. Скільки кілограмів морозива виготовлено, якщо було використано 49 кг цукру? **Задача 4.** Учні школи зібрали разом 450 кг яблук. А учні 5 класу зібрали 12% від усієї маси. Скільки кілограм яблук зібрали учні 5 класу?

Картка 2
Завдання 1. Знайти відсоток від числа: а) 1% від 72 в) 25% від 60 б) 6% від 43 г) 12% від 30 **Завдання 2.** Знайти число за його відсотком: а) 4% - це число 36 в) 17% - це число 102 б) 9% - це число 54 г) 23% - це число 69 **Задача 3.** Морозиво містить 21% цукру. Скільки кілограмів морозива виготовлено, якщо було використано 52 кг цукру? **Задача 4.** Учні школи зібрали разом 830 кг яблук. А учні 5 класу зібрали 27% від усієї маси. Скільки кілограм яблук зібрали учні 5 класу?

Діяльність учнів	
Вдома: Знайомляться з темою уроку та обирають матеріал, що їх зацікавить. Переглядають та записують правила знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком.	**На уроці:** - Шукають відповідь на питання (діляться інформацією та споживають її); - Роблять нотатки інформації у зручному для них вигляді або запропонованому учителем; - Створюють колективний або індивідуальний проект та презентують його; - Підведення підсумків уроку та рефлексія.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єльнікова О. Блог дистанційного навчання педагога URL: http://olenaelnik.blogspot.com/2014/09/blog-post_55.html (дата звернення 11.10.2022)
2. Знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком. URL: https://youtu.be/NYN9ODuakZo (дата звернення 11.10.2022)
3. Знаходження відсотків від числа та числа за його відсотком. learningApps.org. URL: https://learningapps.org/display?v=p13qcnhz222 (дата звернення 11.10.2022)
4. Знаходження відсотків від числа та числа за його відсотком. learningApps.org. URL: https://learningapps.org/display?v=pfyo10j6n22 (дата звернення 11.10.2022)
5. Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Мерзляк А. Г., Номіровський Д. А., Пихтар М. П., Рубльов Б. В., Семенов В. В., Якір М. С.). URL: https://drive.google.com/file/d/174eWhQpn_qib08MSK_0GGucbM5AHZOHE/view?usp=sharing (дата звернення 11.10.2022)
6. Перевернутий клас. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81 (дата звернення 14.10.2022)
7. Журнал «Математика у рідній школі», №1, 2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714294/1/GIOS.pdf (дата звернення 24.10.2022)

Зубик Юлія,
вихователь-Монтессорі
ЗДО №15 м.Кам'янця-Подільського

Педагогічна система Марії Монтессорі в умовах війни

У статті висвітлено ключові ідеї педагогічної системи Марії Монтессорі, що актуальні для розвитку дитини в умовах війни. Розкрито поняття «свобода вибору», «підготовлене середовище», «дисципліна», «метод». Проаналізовано роль педагога під навчання дітей у воєнний час.

Ключові слова: педагогічна система Марії Монтессорі, дитина, метод, підготовлене середовище, підготовлений вчитель, свобода вибору, самостійність, дисципліна, повага до дитини, спостереження.

«У ці часи, як ніколи раніше, ми сподіваємося, що освіта допоможе покращити стан світу»
М. Монтессорі

Ми всі переживаємо важкі часи для нашої країни. У наш дім прийшла страшна війна, якої Європа не бачила з часів Другої світової війни. Наші діти тепер – діти війни. Вони втрачають доступ до освіти, можливість взаємодіяти з однолітками і бачити друзів, втрачають право на якісне навчання. За даними МОН, станом на вересень 2022 року в Україні пошкоджено 748 закладів дошкільної освіти. На превеликий жаль, ми не можемо змінити сьогодення, але з цим можна навчитися жити, зокрема навчити жити наших дітей у гармонії із собою, вмінню концентруватися та заспокоюватися, всебічно розвиватися у навколишньому середовищі та будувати кожного дня свою особистість. На допомогу приходить педагогічна система Марії Монтессорі, яка сприяє підтримці дітей в умовах війни та водночас стимулює їх до особистісного зростання.

Оцінити внесок Марії Монтессорі в освіту неможливо, адже її педагогічна система не має кордонів та меж, і залишається актуальної вже сотні років. ЮНЕСКО визнав її психолого-педагогічний метод, як той, що зробив великий вплив на педагогічне мислення в ХХ столітті, а сама Марія Монтессорі увійшла в 20-ку відомих жінок світу та тричі була висунута на Нобелівську премію. Вона пролила справжнє світло на соціальну, політичну, наукову та релігійну думку. Проте найцінніше, вважаю, що зробила педагогиня, це відкрила нам дитину, її природу та справжню її суть. Марія Монтессорі чи не першою повернулася обличчям до дитини, почула та зуміла відчути її.

Часто ми повторюємо: «Діти – це продовження нас самих», тому прагнемо подарувати їм щасливе та радісне дитинство, допомогти їм дорослішати та підтримувати їх на кожному кроці. Дитинство – найвідповідальніший період людського життя, це становлення особистості з її майбутніми духовними та моральними цінностями, період пізнання соціуму та її величності Людини. Але, на жаль, боротьба дитини та дорослого продовжується, набуваючи сьогодні нового значення.

Педагогічна система Монтессорі є маяком, який може освітити шлях до порятунку дитини, всього людства зокрема: «Сьогодні людство завойоване і поневолене власним середовищем, і як і раніше залишається слабшим за нього» [1. с. 45]; «Зникають духовні та інтелектуальні цінності, які колись були почесними для людей» [1. с.46]. Людство на шаленій швидкості мчить у прірву, з якої дороги назад не знайти. Марія Монтессорі вказує свій шлях порятунку: «…потрібно людині допомогти зберегти рівновагу, свою нормалізацію, свою орієнтацію теперішніх обставинах зовнішнього світу» [1. с. 43] – на що і була спрямована наша педагогічна робота від початку повномасштабної війни.

Для того, щоб наші вихованці почували себе в безпеці та могли вільно розвиватися в умовах війни, ми будуємо свою діяльність відповідно основним принципам педагогічної системи Марії Монтессорі: свобода вибору, дисципліна, індивідуальний підхід, повага до дитини, її соціалізація, гармонійний розвиток тощо.

Помилковий погляд на педагогіку Монтессорі може призвести до хибного уявлення про те, що дітям надана необмежена свобода, яка визначена їх примхами і миттєвими бажаннями. Насправді це не так. Марія Монтессорі говорила: «Свобода не має ніякого відношення до вседозволеності» [4, с. 21].

Дисципліна у класах Монтессорі – це щось більше ніж просто послух та порядок; це духовна вершина, де дитина слухаючи свої відчуття, розвивається не лише інтелектуально, фізично, а й духовно. Вона насолоджується духовним порядком, що здобуває шляхом перемог над самим собою, випромінюючи радість та натхнення.

Свобода у групах Монтессорі має межі, яких діти свято дотримуються. За словами педагогині: «Свобода дитини повинна мати межі загального блага. Зовні ми маємо виховувати те, що називаємо хорошими манерами. Ми, відповідно, повинні стояти на перешкоді прояву у дитини всього, що може образити чи нашкодити іншим, або ж того, що непристойно та невиховано. Тільки марні та шкідливі вчинки мають бути заглушеними. Але все інше – будь-який прояв, що має корисну ціль – має бути не тільки дозволеним, але й у центрі спостережень вчителя» [4, с. 21].

Діти вчаться самостійно висловлюватися, виражаючи свою позицію та думку. Вони не бояться сказати щось не так. Але щоб цього досягнути, потребується допомога дорослого. Ще з малечку дитині потрібно надавати право на самостійні міркування, прийняття рішень, які їй під силу. У такий спосіб ми, дорослі, показуємо, що цінуємо та поважаємо її думку і водночас дитина вчиться поважати думку оточуючих. «Внутрішнє Я дитини розвивається, коли її оточують люди, які цінують її, поважають її особистість» [1, с. 59]. Сьогодні дуже важливо, щоб педагог підтримав дитину, прислухався до неї та вислухав. Але ми маємо пам’ятати, що Марія Монтессорі наполягала на тому, що ми не нав’язували дитині власні судження та міркування. Наша думка має бути об’єктивною. Дитина самостійно складає свою картину світу. Дитина самостійно мислить та аналізує все те, що бачить зараз навколо. Наші діти подорослішали від 24 лютого, їм не потрібна думка дорослого, тому що вони самі все бачать та відчувають. Прислухайтеся до думки дитини і ви почуєте глибокі слова маленького мудреця.

Діти люблять вирішувати свої проблеми самостійно, хоча дорослі досить часто втручаються у цей процес. Діти спонтанно прагнуть допомагати один одному, співпрацюють, вчаться поважати чужу працю. Маючи можливість вільно рухатися, діти об’єднуються в групи за інтересами, діляться один з одним своїми здобутками, допомагають один одному. У вільному середовищі у дітей загострюється почуття справедливості і взаємодопомоги. Через соціальний досвід діти вчаться поважати один одного, проявляти повагу і до чужої праці.

Працюючи з матеріалом, дитина занурюється у інший вимір, повністю концентруючись на роботі. У такі моменти дитина не помічає нічого навколо себе. Є лише вона і обрана підсвідомо мета. Ми часто спостерігаємо, як діти працюють у групі з матеріалом, не звертаючи увагу на дорослих, на шум, який створила у сусідні кімнаті малеча. А також були свідками, як діти повторювали кілька разів одну і ту ж вправу. Так, «основоположний принцип повторення матеріалу був доповнений принципом свободи її вибору» [5, с. 43]. Повторення для дитини – це фізичні вправи для м’язів, а розумові для інтелекту. «Виховання відчуттів складається саме з повторення вправ» [1, с. 258].

Розрізняють зовнішню та внутрішню свободу. Зовнішня проявляється у вільному виборі місця, часу, навчального матеріалу, а внутрішня, або ж духовна, криється набагато глибше, проте її наслідки ми можемо спостерігати на радісних та щасливих обличчях дітей. Н. Андрущенко зазначала: «Здатність дитини займатися із граничною концентрацією уваги вибраною справою Монтессорі розглядала як наслідки внутрішньої свободи і вважала, що цей феномен був би неможливий без вільного вибору дитиною матеріалу для занять» [5, с. 44].

Самостійна робота дитини має свої цикли, закони. І важливо, щоб цикл діяльності був завершений, адже тоді дитина дійсно не відчуватиме втоми і буде продовжувати розвиватися духовно. Ось чому важливо, щоб дорослий не втручався у роботу дитини.

Так, Монтессорі середовище дає дітям право розпоряджатися своєю свободою, у результаті чого вони стають незалежними особистостями, надійними і відповідальними за свої вчинки. Найчастіше діти самі встановлюють кордони. Будь-яка дитина хоче, щоб йому не заважали працювати, не чіпали його особисті речі, поважали його право на усамітнення. Тим самим і визначається свобода в

Монтессорі класі – роби, що хочеш, але не заважай іншим. Свобода, обмежена такими рамками, швидше веде до розуміння життя.

Монтессорі вважала, що прагнення маленької дитини до самостійності, незалежності має поважати дорослий, підкріплювати й підтримувати в процесі виховання, для того щоб виросла самостійна і відповідальна людина. Працюючи самостійно, діти досягають нових рівнів цієї самостійності і стають наполегливими та цілеспрямованими. «Із юного покоління ми маємо створити сильних людей, – запевняла Марія Монтессорі, – а сильними людьми ми називаємо людей самостійних і вільних» [2, с. 54]. Щаслива та дитина, яка насолоджується своєю самостійністю, світиться зсередини і впевнено говорить: «Я можу сам, у мене все вийде!».

Наша робота, Монтессорі-педагогів, в умовах війни потребує від нас постійного навчання, вдосконалення, тобто належної підготовки. Ми розуміємо, що освіта покликана підготувати дитину до реального життя, дати їй всі необхідні вміння та навички.

Марія Монтессорі вважала, що для того, щоб досягнути природнього розвитку дитини потрібні відповідні умови, а саме: підготовлене середовище, вчитель та повага до особистості дитини, на чому раніше не акцентувалася увага.

Педагогиня відкрила феномен, що мав в основі духовну природу. Вона говорила: «Не дивіться на метод, подивіться на дитину, на її душу, яка вивільняється від усіх відхилень, розкриваючи свою власну природу… Стає очевидним, що таке виховання може впливати на природні дані дитини. Мета його – допомога і захист розвитку» [2, с. 22]. Отже, можемо стверджувати, що дійсно метод Монтессорі має енергію живої істоти та заснований на законах самого життя.

Марія Монтессорі пропонує уявити метод виховання як єдиний ланцюжок, на якому виділяються три його основні частини: середовище, вчитель, навчальний матеріал. Із часом на ньому почали з’являтися додаткові розмітки (крапки), які доповнили метод, і як вузлики хребта, зміцнили його.

Це три умови успішного виховання дитини в сучасних умовах, це основа методу Марії Монтессорі. Це нескінченний цикл, який повинен перебувати в постійному русі, рухаючись злагоджено та в одному напрямку.

Середовище. Метод Марії Монтессорі, дійсно, не може реалізуватися без підготовленого, природнього для дитини, середовища. Що ми розуміємо під «природнім середовищем»? Це той простір, де дитина відчуватиме себе вільно. Це світ, де все створено для дитини, а не для дорослого. У цьому світі дитина має почувати себе захищеною від зовнішніх факторів.

Середовище не має ставити перешкоди на шляху розвитку дитини, воно має, навпаки, допомогти їй у цьому. Тому Марія Монтессорі наголошувала, що «повинні бути максимально скорочені всі перешкоджаючі бар’єри для розвитку», адже «саме на це середовище направляється вся дитяча енергія…». Так, «дитяча душа спонтанно відкриється перед підготовленим оточенням» [2, с. 2].

Марія Монтессорі, врахувавши вбираючу природу дитини, створила для неї спеціальне середовище, і «помістила туди дитину, даючи їй можливість вільно жити, всмоктувати у себе все, що її оточує» [1, с.5]. Тому ми маємо розуміти, що середовище є необхідною умовою природнього розвитку дитини, а в сьогоднішніх умовах – це частина терапії для дітей. Мета такого середовища – «зробити дитину максимально незалежною від дорослого», де «активність дитини буде збільшуватися, а вчителя зменшуватися» [2, с.5].

Наставниця теж входить в це середовище та є сполучною ланкою між дитиною та підготовленим середовищем. Як і середовище, вчитель допомагає дитині досягти ідеалу власними силами, вчить керувати своїм життям.

Спробуємо виокремити особливості такого середовища, без яких ми не зможемо називати його «монтессоріанським».

1. Просторе та освітлене приміщення. Монтессорі кімната має бути достатньо просторою щоб дитина мала змогу вільно рухатися по класі, розкласти килимки для роботи та вільно рухатися на жовтій лініій. Кімната має забезпечити так звану «свободу рухів».

2. Меблювання класу. Окрім того, вся мебель облаштована під дитину, створена для неї. Марія Монтессорі вважає своїм першим нововведенням скасування нерухомих парт та лав, а також вчительської кафедри [1, с. 28]. Натомість з'явилися дерев'яні столи з стійкими ніжками, які на вигляд і були важкими, проте легко могли переноситися дітьми. Столи були довгими, за ними могло вміститися троє учнів. Особливим нововведенням Марії Монтессорі стали маленькі дерев'яні стільці та столики для кожної дитини. У класі стояли довгі низькі шафи для матеріалів, а зверху могли стояти квіти чи клітки із тваринами та птахами, за якими діти мали змогу доглядати постійно. Атрибутами класів стали картини на стінах, які, зазвичай, обиралися під уподобання дітей, а також висіла дошка для малювання, до якої могла достати найменша дитина. У ванній кімнаті стояли маленькі раковини з поличками та шафи для зберігання «свого» мила та щіточки. [3, с. 75].

3. Безпечне середовище. Дитина сьогодні, як ніколи, має відчувати себе захищеною і наше середовище, як ніяке інше, виконує цю функцію: «..духовний ембріон потребує захисту, щоб розвиватися як належить; йому потрібне спокійне, упорядковане середовище і правильна пожива для розуму» [2, с. 30]. Ось як про це сказала сама Марія Монтессорі: «середовище...яке захищає дитину від важких і небезпечних перепон, що загрожує йому у світі дорослих… Притулок в шторм, оазис в пустині, місце духовного відпочинку повинно бути створено для того, щоб гарантувати здоровий розвиток дитини» [6, с. 6].

4. «Найкраще-найменшим» - так любила повторювати Марія Монтессорі. У середовищі мають бути лише правильні речі та матеріали, які спонукатимуть дитину до саморозвитку. Нейтральні речі та ті, якими дитина не користується, категорично заборонені в середовищі. Кількість матеріалів на полицях має бути невеликою, щоб не створювати плутанину.

5. Краса та естетика. Не лише меблі мають бути красивими та привабливими, але і сам матеріал. Проте потрібно пам'ятати, що тут все створено для дитини, для її потреб.

6. Порядок у всьому. Вважаю, що це найважливіша особливість Монтессорі середовища. «Місце для всього, і все і завжди – на своєму місці» [1, с. 335] – так можна коротко сказати про порядок у групі. Ідеальний порядок в середовищі допомагає дитині розвиватися. Дитина сама любить порядок у всьому. Що пов'язуємо із сензитивним періодом порядку. У випадку, коли цей порядок порушений, дитина негайно прагне все виправити. Місія педагога – оберігати цей порядок, стати «хранителькою середовища». Вона слідкує за усім: якщо не вистачає олівців для малювання чи паперу, педагог має все наповнити до того, як дитина розпочне свою роботу.

7. Один екземпляр матеріалу. Працюючи на звичайній групі, я завжди намагалася виготовити матеріал для усіх дітей, а коли прийшла у Монтессорі групу, була глибоко вражена 1 екземпляром матеріалу і яку роль це відіграє для дитини. Найперше, це розвиває правильну поведінку дитини в соціумі: дитина дізнається, що має почекати, поки матеріалом, який йому сподобався, попрацює його товариш. Оскільки це повторюється щодня, дитина вчиться витримки, поваги до інших, вмінню домовлятися. «Підготовлене середовище і свобода дозволяють дитині розвивати в собі ті якості, які рідко проявляються у ранньому віці [5, с. 166], а щоденний досвід закріплює соціальні відносини» [5, с. 169].

Уявіть місце, де ви себе будете вільно та щасливо почувати. Зазвичай, це ваш рідний дім з таким особливим та «вашим» порядком, де кожна річ має своє місце: стіл на кухні, диван у залі, ваза на столі, посуд у шафі, книги на полицях, прикраси у

шкатулці. Весь простір та його деталі сплановані та побудовані для вас та під вас. Так само і дитина та її внутрішня енергія прагне «свого» затишного куточку, де буде відчувати гармонію в усьому. Так, Монтессорі середовище стає для дитини місцем відпочинку та природнього розкриття її здібностей та можливостей сьогодні.

Наступне, що складає основу методу – це *навчальні матеріали*, завдяки яким дитина вільно розвивається та розкриває свою природню сутність. Як згадувала сама Марія Монтессорі, матеріали та прийоми, які спрацьовували на розумово-відсталих дітях, мали зовсім інший ефект із здоровими: дидактичний матеріал не просто захоплював, а притягував здорових дітей. Лиш попрацювавши з матеріалом, дитина ставала задоволеною, щасливою та виглядала відпочившою. «Мої матеріали- зазначала педагогиня – здавалися ключем, що має завести годинник, який лише кілька разів прокручують, а годинник працює довгий час самостійно» [3, с. 5].

Вчитель. В оточення дитини попадає і педагог, який має пристосуватися до потреб дитини, допомагати їй самостійно розвиватися і найголовніше – не заважати і не перешкоджати цьому розвитку. «Новий вчитель» викликав багато дискусій та протиріч, і вважаю, що сьогодні це питання залишається актуальним. «Новий вчитель», який він? «Ми говоримо про пасивного вчителя… Він впливає на дитину таким чином, щоб діяльність виходила від самої дитини. У ролі вчителя ми бачимо ту людину, яка буде задоволена тим, що дитина діє у відповідь своїм внутрішнім покликам, при цьому робить успіхи» [5, с.2]. Марія Монтессорі наголошувала, що стан цього вчителя можна охарактеризувати як «інтелектуальний спокій», вчитель – «духовно смиренний», який наближається до духовної чистоти, що допоможе зрозуміти дитину. Такий педагог має пройти, найперше, духовну підготовку, самому звільнившись від упереджень та честолюбства.

«Учителька має стати хранителько підготовленого середовища, – стверджує Марія Монтессорі, – Але, найперше, таке середовище має з'явитися і це перше завдання вчителя» [4, с. 380]. Немає середовища – немає Монтессорі класу.

Якщо у дитини виник інтерес до матеріалу, не потрібно зупиняти її. «Не вмішуватися означає не вмішуватися ніяким способом» [7, с. 302]. Потрібно пам'ятати: «Як тільки дитина почала концентруватися, поводь себе так, – настановляє Монтессорі, – ніби її не існує» [7, с. 302]. До обов'язків вчителя також входить – показувати нові матеріали, якщо дитина вичерпала інтерес до старих. Також потрібно розуміти, що вміння не вмішуватися у роботу дитини приходить з часом, з досвідом, тому педагоги-новачки мають розуміти, що це легко не дається. «Воно означає сходження до вершин духу. Справжня духовність дає зрозуміти, що можна пишатися і тим, що просто допомагаєш» [7, с. 304].

В умінні спостерігати ключовим є «вміння бачити». Володіння методом спостереження – найважливіший критерій майстерності Монтессорі-педагога. Але перш ніж стати на шлях дослідника у наставниці повинно виникнути велике бажання зрозуміти життя дітей.

«Мати можливість спостерігати за дітьми – це великий привілей. – говорить Марія Монтессорі – Це щастя мандрівника, який підходить до оазису і чує, як вода пробивається крізь піщані груди пустелі, що здавалася такою сухою, пекучою і безнадійною, бо в девіантній дитині зазвичай приховані кращі якості людської душі, і коли вони проявляються, педагог, який їх спостерігає, вітає їх з радістю нагородженої віри» [7, с. 304].

У системі Монтессорі спостереження – це базис, який лежить в основі роботи вчителя. Щоб зрозуміти дитину і йти за нею, Монтессорі-педагог має розвивати в собі прагнення і здатність спостерігати її.

«Я побачила дитину такою, якою вона має бути, а вона виявилася кращою, ніж я могла собі уявити» [7, с. 305] – ділилася враженнями Марія Монтессорі. Ось що означає побачити та зрозуміти дитинство.

Завдання, які стоять перед Монтессорі-педагогом сьогодні:

- «Просто бути!». Важливо, щоб дитина знала, що ви є поруч і прийдете на допомогу. «Я є!» – це і є перша допомога.

- «Підтримувати!». Знизити усі вимоги до дітей, не для вивчення «золотого матеріалу», а просто підтримати.

- «Слухати!». Важливо чути дитину, вислухати її при потребі.

Отже, «Метод Монтессорі вчить дорослих не бути директивами, не передбачати відповіді, не гасити прагнення пізнати, захищають мовчання, уміння слухати, не плутати творчість із безплідними фантазіями, свободу з анархією і поблажливістю, рівність із байдужістю, які є результатом не декларації про наміри – але відповіддю собі на питання: «Я знаю, як бути»» [3, с. 26]. Всі ці принципи і традиції Монтессорі-педагогіки можуть стати рішенням, як досягнути оптимальних умов розвитку дитини в умовах війни.

Монтессорі-освіта може стати рятівним кругом для нас сьогодні, а ми, педагоги, зможемо боритися на освітньому фронті та проповідувати важливе гасло: «Освіта має захищати!».

Ми віримо, що світ, як ніколи, потребує єдності для побудови сильної, незалежної та мирної цивілізації. Наша мета, як монтессорійців, – відстоювати освітню модель, яка зробить це можливим!

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондар В. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі : навч. посібник. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
2. Дичківська І.М. М. Монтессорі : теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
3. Михайлова О.М., Прибильська Н.В. Створення підготовленого навколишнього середовища в Монтессорі-класі. *Вісник*. *Асоціація Монтессорі-вчителів України* / упоряд. : В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. Київ : Школяр, 1999. Вип. 5. С. 27-38.
4. Міленіна Г. С. Педагогічні ідеї С. Русової та М. Монтессорі в системі сучасної дошкільної освіти України. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. *Науковий журнал*. 2009. № 2, С. 18-24.
5. Чепіль М. М. Педагогіка Марії Монтессорі: навч. посіб. Київ : Слово, 2017. 271 с.
6. Montessori Maria: Her Method and The Movement / Ed. by Orem R.C. New York : Capricorn Books, 1974.
7. Montessori M. The Absorbent Mind. Oxford, England : Clio press, Cop, 1989. Vol.I. P. 299-309.

Сімонян Тетяна,
практичний психолог, соціальний педаг
Цвітоського ліцею Улашанівської ТГ

Особливості та напрямки соціально-психологічного супроводу в кризових ситуаціях

У статті розглянуто алгоритм подолання наслідків впливу екстремальних умов та нормалізації емоційного стану .

Ключові слова: збройний конфлікт, внутрішньо переміщені особи, допомога, патронаж ,етапи, пошук ресурсів.

Російсько-українська війна яку переживає Україна пронизана низкою надзвичайних та екстремальних подій, які є травмівними, особливо для дітей та їх батьків, що перебувають у зоні воєнного конфлікту, а також є внутрішньо переміщеними. У цих людей може погіршитися фізичне і психічне здоров'я,

загострюються наявні проблеми та з'являються нові, їм важко адаптуватися в складних обставинах, тощо. Саме тому важливу роль у подоланні наслідків впливу екстремальних умов, зниженні агресивності та нормалізації емоційного стану дітей відводиться закладам загальної середньої освіти, а саме соціально-психологічним службам закладів освіти. У контексті нових викликів, що постали перед країною, педагогічні працівники, представники соціально-психологічних служб повинні переглянути тактику виховної роботи та соціального захисту дітей у закладі. Соціальні педагоги та психологи можуть зробити багато для того, щоб заспокоїти учнів та допомогти їм адекватно ставитися до подій. Постійний контакт з учителями, друзями, батьками, представниками соціально-психологічної служби закладів освіти допоможе дітям відновити почуття безпеки. [20, с. 16].

Соціально-психологічний супровід має носити комплексний характер та поширюватися не лише на самого учня, а й на сім'ю дитини, клас в якому вона навчається, та педагогів, які працюють з даним класом чи дитиною. Для здійснення ефективної професійної діяльності щодо надання допомоги дітям, батьки яких є учасниками воєнних дій, працівникам соціально-психологічної служби необхідно налагодити взаємодію з різноманітними державними установами і закладами, що забезпечують соціальний захист населення, а також зі всіма учасниками освітнього процесу.

До категорії учнів, які потребують супроводу з боку соціального педагога, психолога, класного керівника, учителів школи в першу чергу належать діти із сімей: члени яких поранені чи пропали безвісті; внутрішньо переміщених осіб; які зазнають насильства та переслідувань за свої переконання; які перебували в зоні АТО; військовослужбовців; в яких зруйновані родинні зв`язки; які знаходяться в зоні ризику проведення бойових дій. [13].

Соціально-психологічний супровід – особлива форма пролонгованої психологічної і соціальної допомоги – патронажу. Патронаж у даному випадку розуміється як цілісна та комплексна система соціальної підтримки і психолого-педагогічної допомоги, що надається в рамках діяльності соціально-психологічних служб. На відміну від корекції він припускає не «виправлення недоліків і переробку», а пошук ресурсів особистості (чи сім'ї), опору на власні можливості та створення на цій основі психологічних, соціальних і педагогічних умов для відновлення продуктивних зв'язків зі світом людей. У кожному конкретному випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості, якій надається допомога, та ситуації, в якій здійснюється супровід.

Діяльність супроводжуючих продовжується доти, поки не буде пройдений кризовий період. Результатом соціально-психологічного супроводу особистості повинна стати нова життєва якість – адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах із собою та оточуючими як у сприятливих, так і в екстремальних життєвих ситуаціях. Соціально-психологічний супровід, що розгортається в часі, нараховує три етапи (див. таблицю 1.1.): 1) діагностико-аналітичний ; 2) власне діяльнісний ; 3) контрольно-аналітичний .

Таблиця 1.1.
Етапи соціально-психологічного супроводу

Діагностико-аналітичний етап передбачає оцінку ситуації: встановлення контакту, з'ясування, що відбувається, визначення, чи має місце гостра криза, і встановлення робочого контакту для подальшої діяльності. При цьому використовуються: бесіда з клієнтом, тестування, анкетування, спостереження, аналіз документації. Власне діяльнісний етап присвячується вирішенню специфічних проблем кризової ситуації клієнта. Перш за все, проводиться робота зі зняття гостроти переживання, формування адекватної самооцінки; здійснюється допомога в усвідомленні як зовнішніх, так і внутрішніх проблем, які привели до кризи і перешкоджають зміні дезадаптивних форм поведінки на адаптивні, а також формування стресодолаючої поведінки в процесі індивідуальної та групової роботи. [12].

Особливу увагу слід надати побудові нових взаємостосунків клієнта з оточуючими, тобто формуванню мережі психосоціальної підтримки. Окрім роботи з родичами і найближчим оточенням необхідний пошук можливостей надання підтримки з боку людей зі схожими проблемами або які знаходяться в аналогічних ситуаціях (робота з групою осіб, що пережили кризу). Крім того, ефективне рішення проблем людини, що знаходиться в кризовій ситуації, вимагає комплексного підходу та залучення можливих учасників подій: лікарів, психологів, юристів, а також фахівців таких установ, як Центр зайнятості населення, Управління соціального захисту населення, Центр соціального обслуговування населення та ін. Фахівець із соціальної роботи виступає при цьому в ролі посередника з метою активізації підтримуючих систем, залучення уваги формальних підтримуючих систем до проблем клієнта. [14, с. 21].

Контрольно-аналітичний етап – період осмислення результатів діяльності за рішенням тієї або іншої проблеми, обговорення досягнутого прогресу, аналіз змін (у поведінці, відновленні когнітивного контролю над ситуацією, психологічного стану). Якщо проблему можна вважати вирішеною і клієнт відчуває надію та здатність у подальшому поліпшувати ситуацію самостійно, то цей етап може стати заключним. Якщо змін не спостерігається або вони незначні, цей етап може стати стартовим у проектуванні процесу супроводу (відбувається повернення на перший етап або даються рекомендації щодо відвідин групи взаємодопомоги). Безперечно, визначені етапи є лише напрямами для роботи, оскільки конкретний зміст кризової допомоги визначається ситуацією і сутністю кризового стану.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нерета В.С. Агресивна дитина. Основа. 2013.188с.
2. Новиков А. М. Методология учебной деятельности. Эгвес. 2005. 176 с.
3. Оказание психологической и психиатрической помощи при чрезвычайных ситуациях: учебное пособие. Бишкек. Папирус-Print. 2013. 366 с.
4. Робоча книга працівника психологічної служби: практичний посібник. *Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально-виховного процесу.* Наук. ред. В.Г. Панок. Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2014. 112 с.

Гуменюк Віра,
завідувачка кафедри менеджменту
таосвітніх технологій,
Хмельницький ОІППО, кандидат
педагогічних наук, доцент
Наумчук Інна,
методист, Хмельницький ОЦНТТУМ,
кандидат педагогічних наук

Виявлення й оцінювання результатів навчання здобувачів освіти на основі таксономії Б. Блума

Розглядаються особливості використання таксономії навчальних цілей Б.Блума для виявлення та оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. Акцентується увага на необхідності проєктування навчальних занять з урахуванням ієрархічної побудови системи навчальних цілей і результатів, що забезпечуватиме реалізацію відповідних функцій оцінювання в освітньому процесі.

***Ключові слова**: оцінювання, функції оцінювання, оцінювання результатів навчання, таксономія навчальних цілей, проєктування навчального заняття, здобувачі освіти.*

Як зазначається в аналітичному звіті Державної служби якості освіти про результати інституційних аудитів 2020 - 2021р.р., найбільш проблемним в якості освітньої роботи шкіл залишається питання оцінювання діяльності здобувачів освіти, адже саме цей напрям за оцінкою зовнішніх незалежних експертів отримав найнижчі показники [7]. В той же час цілком зрозуміло, що оцінювання результатів навчання здобувачів є важливим фактором забезпечення якості освітнього процесу. Воно виконує такі важливі функції, як формувальна, мотиваційно-стимулювальна, контролююча, орієнтувальна, діагностувальна, коригувальна, розвивальна, виховна, прогностична, і допомагає виявити динаміку розвитку когнітивної, креативної, мотиваційної сфери того, хто навчається.

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів загальної середньої освіти врегульовано цілою низкою нормативних документів, серед яких Закон України “Про повну загальну середню освіту”, Порядок переведення учнів (вихованців) закладу загальної середньої освіти до наступного класу (зі змінами), Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (для 6-11 класів), Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (для 6-11 класів), Інструкція з ведення класного журналу 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів, Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів (для 5 класів НУШ) тощо.

Питання оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти досліджуються зарубіжними та вітчизняними науковцями і педагогами практиками. Теоретичні та практичні аспекти цієї проблеми розкрито у працях Л.Артемчук, Б.Белла, К.Бібі, П.Блека, І.Булах, В.Вембера, Дж.Вілмута, М.Дементієвської, Л.Кабан, Т.Канівець, Б.Коуві, О.Локшиної, Т.Лукіної, Ф.Перену, О.Полякової, О.Щербак, ін. [1; 2; 3; 5; 8].

Метою нашої статті є розглянути особливості виявлення та оцінювання результатів навчання здобувачів освіти з урахуванням таксономії навчальних цілей Б.Блума.

Для забезпечення цілісності освітнього процесу та налагодження ефективної системи оцінювання важливо:

- добирати зміст, форму та методи роботи для кожного навчального заняття з урахуванням результатів оцінювання навчальних досягнень здобувачів;
- формувати в учнів уміння аналізувати власну роботу, власні результати навчання, визначати для себе подальші завдання;
- у кожний урок включати роботу з учнями за результатами оцінювання, самооцінювання та взаємооцінювання;
- враховувати дотримання ними принципів доброчесності, а саме: вияв поваги до інших осіб, їхніх прав і свобод, дотримання принципів академічної доброчесності. У разі їх порушення, педагог має право не оцінювати результат такої навчальної діяльності;
- повідомляти оцінку результатів навчання лише учню та його законним представникам, адже ця інформація є конфіденційною;
- використовувати самостійно визначені або розроблені способи фіксації зворотного зв’язку з учнями [4].

Сучасне навчальне заняття в закладі освіти спрямоване на формування життєво важливих компетенцій, які є основою для визначення мети заняття. Уміння проєктувати його відповідно до заданої мети суттєво відрізняється від проєктування заняття за заданим змістом. Мета спрямована на формування у здобувача освіти конкретного вміння і навички впродовж навчального заняття. Проєктуючи його, учитель підбирає зміст у межах заданої мети, обирає навчальні завдання, які дозволять всім учням на уроці досягти її, а рівень досягнення мети кожним здобувачем необхідно оцінити. Зробити це легко і ефективно можна за допомогою таксономії Б. Блума.

Таксономія навчальних цілей і результатів у когнітивній сфері Б. Блума [9] сьогодні у світовій педагогічній практиці є найбільш затребуваним та найбільш ефективним інструментом для виявлення й оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. Ця класична класифікація навчальних цілей, як ієрархічно пов’язана система педагогічних цілей, всередині якої виділено їх категорії і послідовні рівні (ієрархія), слугує орієнтиром щодо відносно якісно інших результатів навчання - компетентностей. Таксономія містить аспекти діяльності і вказує на рівні сформованості компетентностей здобувачів освіти, що розуміються як засвоєні способи діяльності.

У таксономії пізнавальних здібностей Б. Блума виділено 6 рівнів навчальних цілей в когнітивній сфері, серед яких ***знання – розуміння – застосування – аналіз – синтез – оцінка***. Усім відома піраміда Б.Блума передбачає, що в її основі лежать знання, а на вершині – дії. Аналіз, синтез, оцінка є мисленням високого рівня. Поняття «мислення високого рівня» також уперше було введено Б. Блумом [9].

За допомогою таксономії Б. Блума основні навчальні цілі структуруються в певну ієрархічну систему від найнижчих процесів до високих: від знання, розуміння, застосування (мислення низького рівня) до аналізу, синтезу, оцінювання (мислення високого рівня). Відтак, пізнання на вищому рівні залежить від придбання початкових знань і навичок на нижчому рівні. Ці категорії і їх чітка послідовність сприяють

визначенню та оцінюванню рівня сформованості компетентностей здобувачів як засвоєних способів діяльності.

Проаналізуємо таксономію Б. Блума за шістьма рівнями в розрізі сутності кожної категорії, типу запитань та результатів навчання.

Знання

Сутність категорії. Знання є результатом пізнання, який можна логічно або фактично обґрунтувати, емпірично або практично перевірити. Дана категорія передбачає запам'ятовування через відтворення інформації або через розпізнавання. Це вивчення назв, імен, заучування віршів, розучування пісень, вивчення правил, віднайдення збігів, відтворення термінів, назва фактів, ідентифікація об'єктів, суб'єктів, відповіді «правильно»-«неправильно» на запитання в тестових завданнях тощо. На рівні знання від здобувачів не вимагається зміна чи трансформація даних. Все, що вони повинні зробити, це запам'ятати їх у тому вигляді, в якому вони надані.

Питання (прості). Хто? Що? Коли? Де? Як? Хто зробив? Хто це був? Як називається? Чи правильно, що…? Що сталося після…? Чи можете ви назвати…? Опишіть, що відбулося в…? Чи можете ви сказати чому…? Назвіть… Перерахуйте… Як це можна описати? Як можна пояснити? Хто говорив з...? Що є правдою, а що неправдою?

Результати навчання. Здобувач запам'ятовує і відтворює вивчений матеріал, розпізнає його.

Розуміння

Сутність категорії. Це здатність, уміння проникнути в сутність чого-небудь, засвоїти, усвідомити його. Передбачає розуміння значення, перефразування, перетворення інформації в більш зрозумілу форму. Вимагає від учнів показати, що вони зрозуміли матеріал за допомогою його переробки і переведення в рамки свого розуміння. Переведення навчальної інформації з однієї форми вираження в іншу, розуміння сенсу, інтерпретація матеріалу, припущення про подальший перебіг явищ, подій, порівняння, наведення прикладів. Ця категорія є основним шляхом переходу на більш високий рівень, адже якщо здобувач не розуміє, то він не може використати ці знання для вирішення проблем, які і є процесами більш високого рівня.

Питання (уточнювальні). Які відмінності? Що подібного? Чи правильно я зрозумів? Які є факти або думки? Які є докази на користь того чи іншого? Як це розуміти?

Результати навчання. Здобувач перетворює (транслює) матеріал з однієї форми вираження в іншу; перефразовує головну думку; передає нову інформацію своїми словами; розуміє факти, правила, принципи, ін.

Застосування

Сутність категорії. Дана категорія передбачає використання інформації, знань, умінь, способів діяльності для вирішення певних проблем; позначає уміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах і нових ситуаціях. На рівні застосування здобувачам пропонується проблема, яку вони повинні вирішити по-своєму, не користуючись підказками.

Оцінюючи діяльність здобувачів рівня застосування, педагогу необхідно звертати увагу як на її розв'язання, так і на процес вироблення рішення.

Питання (практичні). Що можна зробити з …? Що буде, якщо…? Які приклади можна привести? Що може статися, якщо ...? Як можна продемонструвати своє розуміння? Як можна застосувати? Чи знаєте ви інший випадок, де...? Чи буде ця інформація корисна, якщо у вас...?

Результати навчання. Здобувач застосовує правила, методи, закони, принципи, теорії тощо в конкретних практичних ситуаціях для досягнення певної мети; класифікує; моделює; передбачає.

Аналіз

Сутність категорії. Означає ця категорія уміння розкласти матеріал на складові так, щоб чітко простежувалася структура; розділити інформацію чи концепцію на частини для кращого розуміння; зазирнути глибше в процес взаємодії різних складових. На рівні аналізу акцент робиться на пояснення того, як різні частини складного процесу або об'єкта функціонують разом для досягнення певного результату.

Питання (інтерпретувальні). Чи є між ними різниця? Як це можна класифікувати? Який висновок можна зробити? Чи можна згрупувати? Чому? Які події могли відбутися…? Яка була основна тема...? Чому відбулися такі зміни? Чим ... схоже на ...? Що стало поворотним моментом в ...? В чому була проблема з ...?

Результати навчання. Здобувач виокремлює частини цілого, виявляє взаємозв'язок між ними; визначає складові з метою демонстрації способу утворення; визначає принципи організації цілого; бачить помилки і упущення в логіці міркувань; розуміє відмінності між фактом і судженням; оцінює значимість даних.

Синтез

Сутність категорії. Ця категорія позначає уміння творчо поєднувати елементи для отримання цілого, що несе в собі новизну; створення чогось унікального на основі індивідуального досвіду. Таким новим продуктом може бути повідомлення, план дій, нова схема, структура, модель, вірш (трансформує свій досвід у поетичне вираження) тощо. Синтез очевидно є головним у творчому процесі.

Внаслідок акценту на творчу сторону процесу, результати синтезу досить складно оцінювати об'єктивно. В даному випадку оцінка буде більш суб'єктивною, ніж на інших рівнях. Не можна придушувати творчий порив, навпаки потрібно заохочувати учнів, надаючи їм повну свободу самовираження.

Питання (творчі). Який висновок ви могли б зробити? Чи погоджуєтеся ви з ...? Як це можна порівняти? Який варіант кращий? Яку користь принесе це рішення? У чому цінність і важливість? Що можна порекомендувати? Про що краще думати? Що буде, якщо...? Скільки способів ви могли б запропонувати?

Результати навчання. Здобувач поєднує ідеї для створення чогось нового; виводить єдиний, істинний результат; пише виступ, доповідь, вірші, ін.; використовує знання з різних галузей, щоб скласти план вирішення тієї чи іншої проблеми; складає схеми завдання; групує; узагальнює.

Оцінка

Сутність категорії. Дана категорія позначає уміння оцінювати значення того чи іншого матеріалу; давати якісні або кількісні оцінки та формулювати ціннісні судження про ідеї, дослідження, рішення, методи тощо. Вона передбачає прийняття рішень у спірних питаннях і обґрунтування їх розумними доказами.

На рівні цієї категорії використовуються стандарти точності, логічної послідовності, лаконізму викладу. Якість відповідей здобувачів на питання рівня даної категорії повинні оцінюватися відповідно до того, наскільки здобувач відповідає цим критеріям. Тут від нього вимагається давати логічно обґрунтовані судження, мати свою точку зору і аргументувати її.

Питання (оцінювальні). В чому цінність і важливість? Чи можна запропонувати альтернативу? Як ви ставитеся до ...? Хто правий? Що тут важливе? Які критерії використовуєте для оцінки? Які аргументи можна привести на користь ...? Як ви думаєте, ... це добре чи погано? Наскільки ефективним було рішення ...?

Результати навчання. Здобувач виявляє значимість того чи іншого продукту діяльності; робить судження щодо цінності; приймає рішення; усуває протиріччя, полярність думок; оцінює логіку побудови тексту; оцінює відповідність висновків наявним даним.

Таким чином, щоб ефективно керувати розумовою діяльністю здобувачів у ході освітнього процесу, необхідно правильно визначати завдання для кожного рівня,

тобто правильно сформулювати запитання. При виконанні завдань учитель має продумувати діяльність учнів так, щоб у них була можливість пройти всі ці рівні, адже на кожному з них засвоюються певні алгоритми операцій мисленнєвої діяльності: порівняння, аналіз, синтез, конкретизація, абстрагування, побудова судження, класифікація, узагальнення, систематизація тощо. Процес навчання набуває форми активного дослідження, яке спрямоване на зміст способів дії і їх застосування в різних умовах. Урахування педагогом встановленого Б.Блумом прямого зв'язку між рівнями мислення та відповідями на запитання сприяє об'єктивному оцінюванню результатів навчання здобувачів освіти; дає змогу вчителю визначати потреби учнів та відповідним чином адаптовувати освітній процес; здійснювати оцінювання, яке допомагає учневі навчатися і розвиватися; робити учня суб'єктом освітньої та оцінювальної діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Вілмут Дж. Оцінювання для навчання : навч. посіб. /за ред. І. Є. Булах, М. Р. Мруги. Київ : Майстер-клас, 2007. 170 с.
2. Кабан Л.В. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів у новій українській школі. URL: www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4471
3. Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання : навч.-метод. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. 102 с.
4. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в школах у 2022 - 2023 навчальному році. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci
5. Нова українська школа: порадник для вчителя /за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Оцінювання результатів навчання учнів у 2022/2023 навчальному році. URL: https://naurok.com.ua/post/ocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-u-20222-2023-navchalnomu-roci
7. Тенденції якості освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти: аналітичний звіт за результатами інституційних аудитів 2020-2021. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/Analytical-report-on-institutional-audit-2020-2021_SQE_SURGe.pdf
8. Щербак О. І. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень : навч.-метод. пос. / Щербак О. І., Софій Н. З., Бович Б. Ю. ; за наук. ред. О. І. Щербак. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 136 с.
9. Bloom, B., Englehart, M. Furst, E., Hill, W., & Krathwohl, D. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of edu cational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York, Toronto: Longmans, Green.

Махмутова Анжела,
ст. викладач кафедри теорії і методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО

Інтеграція роботи у життя

Новий відлік часу формує нові пріоритети. Але зараз я не про новітню історію, яку ми пишемо від 24 лютого 2022 року. Я про ті зміни, що відбуваються у кожному з нас впродовж життя. Про досвід, що переноситься із одних реалій в інші, про інтеграцію як процес об'єднання будь-яких елементів чи частин в одне ціле, взаємозближення й утворення взаємозв'язків. Про взаємопроникнення основних життєвих принципів у роботу чи навпаки?!.

Анатолій Петрович Назаренко народився і виріс у родині професійного військового, тож не дивно, що і для себе він обрав таку ж професію. У 1989 р. закінчив Хмельницьке вище артилерійське командне училище, в 2002 р. – Національну академію оборони України і до 2006 р. проходив службу в Збройних Силах України на командних та штабних посадах. Цей біографічний факт свідчить про те, що Анатолій Назаренко був справжнім військовим лідером: мотивував, згуртовував в команду бойових побратимів, максимально враховуючи індивідуальні потреби кожного, приймав відповідальні рішення. У 2014 р. він був прийнятий до Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на посаду методиста предмета «Захист України». Структура інституту тих років об'єднала нас в науково-методичному центрі виховної роботи. Такі психологічні риси справжнього військового командира, як висока відповідальність за доручену справу, правдивість, справедливість, чесність, вимогливість до себе і оточуючих, твердість, рішучість у поєднанні з тактовністю, «проникли» із військового життя у соціальну педагогіку. Анатолій Петрович заслужено отримав авторитет серед колег та вчителів.

За принциповість, системність у вирішенні нагальних питань його обрали головою профспілкового комітету ХОІППО. Команда комітету профспілки інституту вдячна йому за відстоювання інтересів та об'єднання колективу, за креативні ідеї при організації свят, дозвілля, увагу до колишніх працівників інституту.

Його професійні якості військового допомогли у створенні нових модулів міністерських фахових програм, у розробці міської та обласної програм національно-патріотичного виховання молоді. Особливо потрібно згадати спортивно-патріотичну гру «Джура», що завдячуючи Анатолію Петровичу набула потужного імпульсу та нового змісту. У співпраці із військовими підрозділами, викладачами Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, позашкільними освітніми установами та громадськими організаціями (міжвідомча інтеграція) обласні польові змагання стали ще більш «прозорими». До перемог у демонстрації тактичного мислення та інтелектуальних здібностей, наданні першої допомоги, подоланні перешкод, стройовій підготовці молоді потрібно було гартуватись по-справжньому. Це мотивувало викладачів та їхніх вихованців до осмислених та додаткових вправлянь та занять, відповідно, додавало авторитету предмету.

Гарним прикладом творчої інтеграції навчальних предметів «Захист України» та «Музичне мистецтво» стала спільна конференція для вчителів цих предметів, що проходили курсову підготовку в Хмельницькому ОІППО в один часовий період. Обрана тема «Військовий марш» розкривалась у двох напрямках – військовому та музичному. Викладачам мистецької галузі цікаво було дізнатись, що марш як військовий термін означає організоване пересування військ у транспортних колонах або в пішому порядку з метою виконання бойового завдання. Вчителі мистецької галузі пояснили з точки зору музикантів, що марш як музичний жанр - це мелодія, що має енергійний, чіткий ритм і такт. Всі разом слухали та виконували декілька відомих сучасних маршів.

Ще один інтеграційний захід був організований для трьох категорій вчителів (предмету «Захист України», образотворчого мистецтва та зарубіжної літератури) у червні 2019 року. Екскурсія до державного історико-культурного заповідника «Самчики» збагатила кожного учасника культурологічними знаннями щодо архітектури, садово-паркового дизайну, історичної та мистецької цінності заповідника. Це була головна, об'єднуюча тема. А друга частина заходу давала змогу заглибитись кожній групі у свій предмет. Так, Анатолій Петрович із своїми слухачами виконували практичні завдання із топографії, вчителі образотворчого мистецтва на майстер-класі Віктора Раковського вчились декоративному розпису, третя група вчителів знайомилась із історичною та сучасною літературою щодо самчиківського музею-заповідника.

Останній приклад відповідності життєвих принципів та конкретних дій Анатолія Петровича – його рішення щодо участі у бойових діях. Чи міг той, хто вчив молодь бути справжніми українцями, стояти осторонь і спостерігати за безумною війною?! Згадується його виступ… «Патріотизм. Що ми розуміємо під цим словом? В першу чергу – це любов до Батьківщини. На мою думку не кожний, хто вдягнув вишиванку є патріотом. Патріот України – це та людина, яка на своєму місці робить досконало та від щирого серця те, що повинна робити з користю для свого народу, своєї держави. Патріот – це та людина, яка в час лихої години могла покинути свою сім'ю, свою улюблену роботу і піти захищати нашу державу від російської навали». Він зміг, – без вагань пішов боронити нашу країну, свою родину, інститут, своїх учнів та вихованців, усіх нас, щойно перегорнулась сторінка нашої новітньої історії…

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний історико-культурний заповідник «Самчики» https://samchikmuseum.wordpress.com
2. Козацький запорізький марш https://www.youtube.com/watch?v=lwdRmIOhBUs
3. Козацькому роду нема переводу. Муз. М. Балеми, сл. М. Воньо, П. Карася. https://www.youtube.com/watch?v=5YuIKvlcMAA
4. ОТ VINTA Попереду https://www.youtube.com/watch?v=bKQVNe4WU-Y
5. Студія «Фіолетова хризантема». Частина 2 (28 вересня 2021 р.) https://classroom.google.com/u/1/c/MTQ1MTU1MzU5Nzk5

Назаренко Наталія,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат педагогічних наук, доцент

Патріотизм як покликання справжнього героя Анатолія Назаренка

Герої не вмирають! Вони завжди залишаються з нами! Вони живуть у наших думках, наших серцях. Вони – янголи-охоронці, які з небес оберігають нас, спрямовують у безпечному напрямку, підказують, як правильно вчинити в тій чи іншій життєвій ситуації.

Герой нашої родини – Анатолій Петрович Назаренко! Найкращий у світі! Людина-патріот! Відданий син України! Справедливий, відповідальний, завжди відкритий до людей та готовий допомогти у будь-який момент, справжній чоловік, офіцер, фахівець своєї справи! Гарний син, коханий чоловік, турботливий батько та просто неймовірний дідусь! Усе своє життя він любив та поважав своїх батьків, дбав, допомагав, підтримував рідних та друзів.

Він подарував тридцять три роки щасливого, сімейного життя, сповненого взаємного кохання, взаємоповаги, радості та любові мені, його дружині. Разом ми створили міцну та дружну сім'ю, яка завжди була для нас на першому місці. Де б ми не жили, де б не служили, ми завжди були разом. Дві половинки одного цілого. Ми мали схожі погляди на життя, смаки, ставлення до навколишнього світу та людей. Ми знайшли один одного для того, щоб бути щасливими та не уявляли собі іншого життя. Ми виховали чудових дітей – сина та доньку. Діти виросли, одружились та народили нам гарних онуків.

Усе було дуже добре та складалося якнайкраще для нашої родини, якби не війна... Життя змінилося за мить…

І, як справжній патріот, Анатолій Назаренко “у час лихої години зміг покинути свою сім’ю, улюблену роботу і піти захищати нашу Державу від російської навали”.

Сильний біль, сум, страждання відчула вся наша родина, коли дізналась про загибель найріднішої для нас людини. Усе його життя пролетіло перед очима, як кінострічка…

Назаренко Анатолій Петрович народився 8 червня 1968 року у селі Новосілки Самбірського району Львівської області у сім’ї військового. У період із 1972 по 1980 навчався у середній школі №2 міста Хмельницького. У 1985 році закінчив середню школу (м. Угольні Копі, Чукотка) та вступив до Хмельницького вищого артилерійського командного училища. У 1989 році отримав офіцерське звання лейтенанта та займав наступні посади: начальник розвідки штабу протитанкового дивізіону; командир протитанкового взводу; командир взводу управління; командир протитанкової батареї; начальник штабу-замісник командира; начальник штабу-перший заступник командира; начальник штабу-заступник командира; командир артилерійського дивізіону; слухач Національної академії оборони України (спеціальність – Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з’єднань) Сухопутних військ, кваліфікація – Офіцер військового управління оперативно-тактичного рівня); начальник штабу-заступник командира окремої бригадно-артилерійської групи в/ч А 1552 (м. Біла Церква).

У 2006 році звільнився з військової служби у запас у званні підполковника Збройних сил України з посади начальника штабу 55 окремої бригадно-артилерійської групи в/ч А1552 (м. Біла Церква) у зв’язку зі скороченням штатів та реформуванням Збройних сил України.

Назаренко Анатолій Петрович неодноразово був нагороджений грамотами, медалями, відзначений подяками міністра оборони України, президента України за високі показники у бойовій підготовці, зразкове управління підрозділами, сумлінне виконання службових обов’язків, за високий професіоналізм, особистий внесок у реформування та розвиток Збройних Сил України.

Після звільнення зі служби Анатолій Назаренко з сім’єю переїхав на постійне місце проживання в Хмельницький та працював у ПАТ КБ ПриватБанк. З 2014 року – методист науково-методичного центру професійного розвитку педагогічних працівників Обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, де також був головою первинної профспілкової організації. Анатолій Назаренко викладав предмет «Захист України», був дотичний до організації та створення всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

25.02.2022 року Анатолій Назаренко був мобілізований до лав Збройних сил України у третю танкову бригаду (в/ч А2573 м. Ярмолинці) для захисту України від рашистів. Займав посаду командира новоствореної військової частини А4168 гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону окремої танкової бригади Корпусу резерву Сухопутних військ Збройних сил України.

Під час служби у період війни Анатолій Назаренко провів первісне навчання особового складу азам артилерійської науки, здійснював розконсервування бойових машин та брав особисту участь в організації волонтерської допомоги для відновлення боєздатності бойових машин та допоміжної техніки, здійснював особисте контактування та координацію допомоги від підприємців Хмельниччини для найшвидшого матеріально-технічного забезпечення особового складу.

У подальшому Анатолій Назаренко здійснив бойове злагодження дивізіону артилеристів, вивів ввірений йому підрозділ на бойове чергування в районі Ізюму Харківської області та ціною особистого життя захистив особовий склад від ворожого вогню.

Так, Анатолій Назаренко, ціною свого Життя, забезпечив організовану передислокацію артилерійського дивізіону з-під ворожих артилерійських обстрілів та

авіаударів. Під час маневру постраждало всього 4 чоловіка, з яких загинув лише командир – Анатолій Назаренко.

Артилерійський дивізіон не втратив керування та боєздатності після бойового зіткнення через чіткі та професійні дії командира, який до останнього керував підрозділом та залишався на полі бою.

28 березня 2022 року Назаренко Анатолій Петрович – командир військової частини А4168 гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону окремої танкової бригади Корпусу резерву Сухопутних військ Збройних сил України військової частини А2573 загинув у селі Сулигівка Ізюмського району Харківської області.

НАКАЗОМ Головнокомандувача Збройних Сил України Валерія Залужного №396 від 09 квітня 2022 року підполковнику НАЗАРЕНКУ Анатолію Петровичу, командиру гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону окремої танкової бригади Корпусу резерву Сухопутних військ Збройних сил України з оголошенням стану війни **ПРИСВОЄНО чергове військове звання ПОЛКОВНИК ПОСМЕРТНО**.

УКАЗОМ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №405/2022 від 10 червня 2022 року «Про відзначення державними нагородами України» за особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі **нагороджено НАЗАРЕНКА Анатолія Петровича орденом "ЗА МУЖНІСТЬ" III ступеня (посмертно).**

24 вересня 2022 року Назаренку Анатолію Петровичу посмертно присвоєно звання **"Почесний громадянин Хмельницької міської територіальної громади" за особисту мужність та героїзм під час захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України.**

Велика шана, честь і слава гарній людині, справжньому герою, патріоту України – Анатолію Назаренку! Любимо, пам'ятаємо, назавжди в наших серцях!

Родина Назаренка Анатолія Петровича висловлює щиру подяку колективу Хмельницького Обласного інституту післядипломної педагогічної освіти за неймовірні зусилля, які ви докладаєте, аби з плином часу пам'ять про Героя ніколи не згасала!

Семенюк Людмила,
заступник директора з навчально-виховної роботи Пасічнянського ліцею Старосинявської ОТГ
Синюк Валерій,
заступник директора з навчально-виховної роботи Антонінського ліцею Антонінської СТГ

Життєві уроки Ігоря Русого

Людська свіча життя у кожного горить по-своєму... Вона випромінює багато світла та тепла в часі і просторі земного буття... Саме такою світлою і яскравою є історія життя вчителя історії з села Пасічна Ігоря Петровича Русого - Людини, Громадянина, Воїна, що власним жертовним подвигом явив яскравий приклад служіння Богом даній українській землі.

«Все на світі можна вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину»... Вона обрала Його і Він пішов Її боронити...

Все своє свідоме життя Ігор Петрович працював на благо людей та підростаючого покоління – був директором Пасічнянської школи, начальником районного відділу освіти та головою Старосинявської районної державної адміністрації. Останні роки свого життя віддав рідній школі та улюбленій справі - працював учителем історії у Пасічнянському ліцеї.

З ініціативи Ігоря Петровича у 1996 році в школі засновано Дитячу громадську організацію «Гарт». Він започаткував міжнародне співробітництво за програмою «Педагоги за мир і взаєморозуміння», реалізував освітні проекти: «Безперервна освіта. Дистанційне навчання», «Обдарована дитина», «Почесний вчитель». Вперше на теренах України на базі сільської школи у 2002 році відкритий локальний пункт дистанційної освіти від Хмельницького національного університету.

Ігор Петрович був ініціатором, розробником і реалізатором обласного освітньо-модульного проєкту «Стежками козацької звитяги». Школа козацького гарту в Пиляві – це також його дітище, втілення його ідей! За сприяння Ігоря Петровича у Пасічнянському ліцеї було створено козацький клас, розроблено освітньо-модульний проєкт «Славу козацьку повік не забуваєм», до реалізації якого залучено представників Українського козацтва в Хмельницькій області, Міжнародних козацьких організацій, зокрема козацтва української громади в Латвії. А згодом навчальний заклад став Школою козацької педагогіки.

Дякуючи Ігорю Петровичу, школа стала переможцем Всеукраїнського конкурсу «100 кращих шкіл України» у номінації «Школа - соціокультурний центр села», призером обласного конкурсу «Панорама творчості» у номінації «Школа – соціокультурний центр села», лауреатом у Всеукраїнському конкурсі «Флагмани сучасної освіти України» і керівник отримав Управлінський оскар.

Всі, хто знав Ігоря Петровича, назавжди збережуть в пам'яті його безмежну любов до рідного краю та історичної і культурної спадщини нашої держави, її людей. Він завжди вирізнявся своєю енергійністю, працездатністю і зарядженістю на позитивний результат.

Педагог став організатором краєзнавчої роботи, розробником туристичних маршрутів, археологічних розвідок у Пасічнянському ліцеї. Матеріали пошуку були покладені в основу створення Музею села Пасічна та Музею знатних земляків, науково-дослідницької роботи з історії навчального закладу.

Чим би він не займався за покликом долі, яку б справу не розпочинав, завжди досягав позитивного результату та доводив все до логічного завершення. І в організації роботи у державному управлінні, і в освітніх заходах, і в спорті, і в улюбленій краєзнавчій та науковій роботі - всюди мав вагомі здобутки: як особисті, так і своїх учнів. Успіхам останніх радів чи не найбільше. В своєму недовгому, але насиченому житті в нього їх було багато.

Неодноразово брав участь у Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, професійних конкурсах.

Русий І.П. був членом Національної спілки краєзнавців України, Почесним членом Центру дослідження історії Поділля.

Ініціював проведення Міжнародної науково-краєзнавчої конференції «Антонінський край у просторі і часі».

Ігор Петрович часто друкувався у педагогічній періодиці. Його наукові праці «Речовий інвентар з розкопок черняхівського поселення в урочищі Горбок», «Особливості національно-визвольного руху на теренах Хмельницької області у 1945 – 1953 роках», «Дослідження етапів національно-визвольного руху на Старосинявщині (1943 – 1952рр.)» не залишились непоміченими серед вітчизняних істориків. Він був ініціатором видання часопису «Освіта Старосинявщини», співавтором книги «Старосинявщина в історії та документах». автором книги «Шлях довжиною у чверть століття». Мріяв видати книгу про навчальний заклад, якому присвятив життя, про село, де прожив більшу частину свого життя.

Він – професійний менеджер, творча особистість, здатна долати стереотипи та знаходити нетрадиційні шляхи розв’язання поставлених перед школою завдань.

Педагог здійснював активну діяльність щодо участі навчального закладу у Всеукраїнському експерименті за темою «Теоретико-методологічні засади моделювання розвитку авторських шкіл» на базі Пасічнянського НВК.

А ще Ігор Петрович був незмінним тренером спортивного клубу «Самсон», підготував 6 кандидатів у майстри спорту. Саме він став розробником і реалізатором міжнародного проєкту «Сила. Краса. Здоров'я», що дало змогу залучити кошти Корпусу Миру і обладнати в школі сучасний тренажерний зал.

Русий І.П. неодноразово обирався депутатом Пасічнянської сільської та Старосинявської районної рад.

Бог покликав Ігоря Петровича до себе. Він в нашій пам'яті назавжди! Залишив світ, але і велику пам'ять про себе… Колеги любили його за добре серце, мудрі поради, захоплювалися його ерудованістю і поважали за всесторонню обізнаність і любов до книги. Багатьом учням він подарував часточку себе, багатьох виховав людьми з щирим серцем і відкритою душею! На жаль, словами важко загоїти на серці страшну рану від втрати рідної людини, проте залишаться світлі спогади про того, хто чесно і гідно прожив життя, залишивши після себе плоди добрих справ, які завжди будуть сильнішими за смерть.

Коли відходить у вічність Вчитель – залишається світло... Світло у очах учнів, в яких він запалив жагу пізнання. Коли відходить у вічність Вчитель - залишається тепло... Тепло, яке він так щедро дарував всім. Коли відходить у вічність Вчитель - залишається пам'ять...

Його учениця Олеся Гнатишко згадує:

- Що означає любити Україну? - запитав мене мій вчитель історії в десятому класі.
- Шанувати, бути патріотом, - сказала я.
- Гнатишко, любити Україну - означає знати її, знати минуле свого народу, за що стояв і за що боровся. Без історії ніколи не зможеш зрозуміти свій народ і діяти на його благо.

Так запам'яталися мені ці слова Русого Ігоря Петровича. Він дуже добре знав Україну, тому так сильно її любив. Любив до останнього подиху, захищаючи від ненависного ворога…

Неможливо повірити, неможливо прийняти. Вічна пам'ять найкращому вчителю, наставнику, славному сину України! Пишаюся, що була Вашою ученицею.

Йому було 57. Він свій останній урок провів в окопах у містечку Золоте Луганської області. Урок безмірної любові до України. Урок, до якого готувався усе своє життя. Урок, який вартував життя.

Вічна пам'ять Герою і Всім Героям, які віддали життя за волю та Незалежність України!

Но ось ти знову в себе вдома,
Рідненька школа, дітвора,
Сусіди, друзі і знайомі....
Лиш серце крає всім труна...
Ну ось ти знову в себе вдома,
Та що там знову, навіки...
Так сумно, що усі зібрались,
Тебе востаннє провести...
Ну ось і врешті ти удома,
Дружина, діти вся рідня...
Герой - з слізьми усі шепочуть,
Комок у горлі підпира....
Ну ось і врешті, рідні стіни,
Затишні вулиці села,
І рідна Альма-матер в тузі,
Так шкода, що тебе нема....
Ну ось і врешті ти удома,
Ми не забудем на віки,

Самсон, історії уроки,
Патріотичні вечори...
Ну ось і врешті... Всі ми поряд...
Ти не один, ми проведем,
І в пам'яті ім'я Героя,
Всім поколінням донесем.
Ну ось ти й вдома... Всюди стяги,
Військова форма, ордени,
Салют на честь, точніше в пам'ять,
І черга люду до труни...
Ну ось ти вдома, наш Герою,
Уклін тобі наш до землі
Лиш серце рветься повне болю,
Що ти не з нами, а в труні. (Віталій СТАСЮК)

З повагою і болем в серці Людмила СЕМЕНЮК

В статті використані матеріали виступів та публікацій Олега МАКАРОВСЬКОГО, Юрія ГУРИНА, Ольги ПОЛІЩУК, Олесі ГНАТИШКО, Віталія СТАСЮКА.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадське у сучасному українському вихованні / О. Вишневський // Освіта. – 2002. –No 8-9.
2. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні / Ольга Василівна Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – No 4.
3. 3.Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: порадник для вчителя» https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pd
4. Великий енциклопедичний словник /за ред.. акад.. НАН України Ю.С.Шемшученка. Київ, 2007. 992с
5. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти. Філософія освіти. 2019. No 2 (25). С. 240-250.

Мельник Лариса,
викладачка кафедри теорії та методики викладання соціо-гуманітарних дисциплін Хмельницького ОІППО,
магістр психології,
Пастух Лариса,
директорка Хмельницької ЗОШ № 22 ім. Олега Ольжича, магіст управління

Безпечність і довіра як одна з умов долання колоніального світогляду

Назва нашої статті виникла після ознайомлення з класичними працями Франца Фанона “Чорна шкіра, білі маски”, опублікованої у Парижі майже 70 років і "Діалектика насильства та свободи", а також осмисленням праць Миколи Рябчука "Постколоніальний синдром. Спостереження", "Лексикон націоналіста та інші есеї".

Дослідження науковцями колоніально-постколоніального світу дає нам

розуміння в актуальності візій щодо сенсовості в підходах та змістах, що обумовлюють критичне ставлення до модернізації української освіти - проєкту Нової Української Школи. Адже травматичний досвід колоніального упокорення пов'язаний також із системою освіти, що в імперії виконувала інструментальну функцію, яка через криваву путінівську денацифікацію українського народу потребує від українського громадянського суспільства та освітян ретельного критичного осмислення.

Головною метою статті є зосередження уваги на розумінні та означені модусу безпечности та довіри, які стверджують права і вольності людини, закладаючи в основу освіченості підростаючих поколінь нову архітектуру соціалізації через модерний підхід системи освіти, яка виступає приіоритетом вбереження Нації, вивчаючи, аналізуючи та оцінюючі відмінності між колонізаторами та колонізованими для подолання історичного колоніального досвіду.

Стаття складається з трьох складових, що лише акцентують за увагу з означеними викликами - потребами безпеки щодо вбереження потенціалу нації через освіту, довіру в реалізації прав та свобод (вольностей) в отриманні якісної освіти та здолання колоніальних інструментів, механізмів маргіналізації, зокрема в системі освіти, а також висновком про те, що здобуття незалежності на всіх рівнях і в усіх сферах життєдіяльності суспільства можливе і необхідне України потребує інтелектуальної емансипації від імперського мордору та сприятиме здоланню психологічної травми, що отримала нація на всіх рівнях життєдіяльності, а особливо в сфері освіти, спричинених колоніалізмом. Здолання пов'язане з усвідомленням колоніального досвіду та демонтажу неоколоніальних дискурсів щодо змістових основ середньої та вищої освіти. Здійснення кардинальної ревізії, випрацювання стимулюючих та мотивуючих підходів в освіті, демонтаж маргіналізації освітян - це актуальниий засіб, інструмент та механізми здолання імперської практики, що реконструює колонізований світогляд, формуючи та підтримуючи діалогічний простір для входження в світовий екзистенційний контектс звільнившись від імперського домінування і ще складнішого подолання власних комплексів, засвоєння різнорідної культурної спадщини

Основні поняття: індивід, людина, безпековість, довіра, соціальні процеси,визволення від колоніалізму, глобальна рівність, деколонізація, колоніальний світогляд.

Сучасний світ знаходиться в динамічному процесі вироблення та доступу до інформації, що відображують процеси змін в поєднанні з минулим, що окреслюють сьогодення та спрямовані майбутнім історичним поступом. Права і свободи людини в інформаційно-технологічному суспільстві дозволяють нам говорити про наближення нашого суспільства до глобального інформаційного суспільства, що сприяє переходу із покріпаченого та феодалізованого олігархатного стану, що склався з 90-х років хх століття в Україні в стан незалежної Вільної та самобутної країни, що позбавляється від зовнішнього та внутрішнього колоніалізму.

Україна знаходиться в боротьбі з путінівською денацифікацією, тому постає для нас актуальність однієї з головних праць Франца Фанона «Гнані і голодні» (Les damnés de la terre, 1961), який своїми поглядами на Світ звертав увагу на "подільність цього ж світу" - першовартісних, другосортних та тих, кого відносять до країн третього рівня. Але навіщо нам читати Франца Фанона тепер? Чому він значимий для українців? Це є відповідь на ті процеси, що відбуваються в Україні і саме Україна наразі відвойовує Глобальну Рівність для всіх народів світу, що зорієнтовані на універсальні цінности демократії та повагу до цінности Буття Людини як найвищої цінности. Саме уроки Фанонової діалектики свободи в черговий раз для України і в особливості для освіти проявляють той орієнтир задля безпеки, з якою дитина, людина приходить в цей світ, де **"визволення від колоніалізму передбачає перетворення людини з речі на саму себе в тій актуальності, в якій**

людина вперше правдиво пізнає себе." З цієї тези постає діалектика пана й раба, що розкриває сутність колонізатора, який створює колонізованого, а продуктом "цієї творчості" є діалектична конструкція, що є ворожою до творця - її антитезою, які разом підважені в синтезі необхідності свободи: боротьба колонізованого за визволення породжує універсальні нові цінності. Також в цій діалектиці проявляється дихотомічність, коли при атрибутивному підході істотним вважається виокремлення головного, визначального зазначення, що вирізняє людину від тварини, від тої біомаси, яку гонять на убій. Найбільш прийнятий атрибут - "розумність", людини мислячої (homo sapiens). Також, не менш відоме атрибутивне визначення людини - homo faber- як істоти, що виробляє, творить. Третє, що найбільш заслуговує на нашу увагу - розуміння людини, як істоти світоглядної, істоти символічної (homo symbolicus), що Творить Символами, одним з найбільших з яких виступає Слово - Логос за Е.Кассірером (5), коли за допомогою слова, спілкуючись з іншими людьми, вона робить - творить себе ефективнішою в процесах уявного та практичного освоєння, осмислення дійсності. Визначене Арістотелем людини як істоти суспільної закладає якості цієї взаємодії, які можуть бути безпечними або породжувати небезпеки, що пов'язані з поневолення в рабстві, покріпаченням, колонізацією.

Саме Франц Фанон (1925-1961), чорношкірий французький лікар із Мартиніки, спробував деконструювати психологічні механізми колоніального поневолення на підставі зроблених ним психоаналітичних спостережень при лікуванні як білих, так і чорношкірих пацієнтів. Він відзначав, що зіткнення білої й чорної рас у колоніальних умовах "породжує масивний психоекзистенційний комплекс". Контакт виявляється травматичним для обох сторін, оскільки, з одного боку, породжує в чорних глибокий комплекс неповноцінності (включно із підсвідомою ненавистю до себе й до власної раси), а з іншого боку, формує комплекс расистської зверхності в білих, який виявляється теж руйнівним для їхньої психіки. "Почуття неповноцінності колонізованих є похідним від європейського почуття вищості. Маймо відвагу сказати прямо: "Неповноцінних істот творять расисти" - зауважував Франц Фанон (14,с. 93)".

Франц Фанон інтуїтивно відчув те, що згодом докладніше обґрунтують антропологи: що кожна культура гомеостатична і, відтак, самодостатня і повноцінна, – принаймні допоки задовольняє потреби відповідного суспільства. Як живий організм і цілісна структура, вона має оцінюватися передусім із середини, а отже, не може вважатись неповноцінною, нижчою чи неповною, поки сповна виконує свої функції і належно задовольняє потреби своєї спільноти.

Гомеостатичність не тотожна герметичності; жодна культура не розвивається ізольовано, без зовнішніх запозичень. Та одна річ, коли ці запозичення відбуваються добровільно, через дифузію ідей і стилів, унаслідок їхньої звичайної привабливості, інша річ – коли вони стають результатом примусу, зверхности, недовіри, авторитарному контролю і вистапають прямим чи опосередкованим наслідком військового, політичного та соціально-економічного домінування.

Отже, коли ми зосереждуємося на безпеці, ми чітко усвідомлюємо множинність інституцій, які несуть відповідальність за підтримку біологічної, соціальної, економічної та культурно-світоглядної основи безпеки на індивідуальному та колективному рівнях. Адже колонізатори не просто приносять в аборигенну культуру свої зовнішні судження, вони накидають свої критерії, проектують на аборигенів свою цивілізаційну матрицю як буцімто "вищу" та "універсальну". І як зазначає Микола Рябчук: "Ми маємо багато дослідів та переживань — з надією на пробудження із совєтського оманного сну, який ще не розвіявся" (8).

Прикметно, що культурне домінування утверджується в колоніях зовсім не за допомогою Данте і Леонардо, Пікассо, Баха, Шопена, Бетховена. Домінування утверджується насамперед зброєю, технікою, вірою, освітою, усім тим, що допомагає підкорити і примусити їх до послуху. Допіру тоді приходить поняття вищості – для легітимізації загарбань та приборкання, а відтак і для інфікуванням комплексом

неповноцінності та подальшого розумового поневолення.

В нашому випадку імперська зверхність орків утверджувалася і намагається це ще демонтсрувати зовсім не через “вищу” (буцімто) культуру, а через терористичне збройне насильство, соціальне виключення та економічний визиск. Факт "виключности" в оплаті вчителів, які викладали "руську культуру" подолали, але "продуману" модель "методичного нагляду", що так вправно винищувала ліберальні ідеї та педагогів, які чинили опір ієрархічній кастовісти, взаємозалежності та низькій стимуляція в освітньому процесі, позбавляли права голосу та праці. Джозеф Конрад писав:"Щоб відчути себе "неповноцінним", аборигени повинні поглянути на себе очима "іншого"- "очима Заходу", в нашому випадку - мордору сходу. Вони повинні вступити в безнадійну для себе гру - у процесі порівняння себе із ними за їхніми правилами та критеріями." (14,213).

Довіра - основа правової легітимності та інституційної відповідальності, як зміст безпековості функціонування права та свободи (вольности). У засновку цього судження вказано на джерело "леґітимності", яке для пана (білий, буржуа, експлуататор, расист, нацист, путініст) виконує роль одночасно правової основи його влади, морального виправдання й водночас форми самовідтворення капіталістичного виробництва, адже колонізований в колоніальній системі відчуджений від себе, своєї праці й власної культури, тим самим перетворений на річ, або на від’ємний ресурс у циклі нерівності. Його від’ємність полягає в тому, що в подібній системі водносин, комунікацій індивідуальне відчудження може лише посилюватися за рахунок буденної репродукції цих відносин.

Звідси запропонована Фаноном антитеза логіки деколонінізації - визволення передбачає пробуджєння до дії в тій актуальності, коли усвідомлення права та волевиявлення призводить до заперечення попередньої форми існування, адже "розпечені бомби"для України - то реальне обличчя імперського колоніалізму із "закривавленними лезами"(14), а українсько-російська війна - то визвольна війна Українського Народу, яку орки назвали спецоперацією.

Якщо неґативність у рамках видозміни суспільного ладу має проявитися водночас через ствердження нового порядку, тоді її підставу слід шукати у структурі цього ладу, чи, кажучи інакше, нерівність колоніального світу іманентно генерує сили, спрямовані на його злам і утвердження рівності. Адже "коли негр вступає в кантакт із білим світом, його чуттєвість загострюється. Якщо його психічна структура слабка, відбувається колапс його еґо", писав Франц Фанон.

"Чорношкірий перестає поводитися як самостійно- дієво активний. Метою його поведінки стає "інший" (в личині білого), він отримує стереотип - йому цінність та визнання може надати лише інший, сторонній. Негр - це безупинне порівнювання. Він обсесійно перейнятий оцінюванням іншими, його самооцінка залежить від прийняття його та обопільної довіри, бо лиш інший йому може надати цінності та визнання... Щоразу, коли він вступає в контакт з кимось іншим, постійно виникає питання самооцінки. В аборегена немає власних цінностей, внутрішніх цінностей і чеснот, вони завжди залежать від присутніх, інших..." (14 ,с.154, 211).

Питання постає поки що риторичним:"Це така українська школа сьогодення? Яка сенсовість чи змістовність Нової Української Школи?" Відповідь проста: "Від осмислення філософії безпеки і довіри ми переходимо до дії через усвідомлення виклику колоніальній свідомості, а відтак, професійних рефлексій щодо когнітивних хиб, які ми транслюємо,"отримавши в спадок" від тривалої колоніалізації та з 90-х років минулого сторіччя "хиткого виборювання" незалежності України, яке потребує активного демонтажу через відкриту дискусію в суспільстві щодо реформ, що впроваджуються в освіті, адже концепт розгляду Освіти - як "сфери надання послуг", а не "Освіта як пріоритет вбереження Нації" продовжує приховану імперську колоніалізацію.

Спостереження, аналіз процесів в колоніальному середовищі сподвигло

Франца Фанона до думок, які ми маємо взяти за основу для критичного аналізу не лише в зовнішніх формах змін, що відбуваються в освіті. Нам необхідний глибинний, контент аналіз програмових предметних змістів, що базуються на сенсовості та екзистенції і покладаються в основу слідочого етапу впровадження "Нової Української Школи". Заувага Ф.Фанона щодо спостережень, які спричинили до розуміння того, що аборегени не лише звикають дивитися на себе очима колонізатора, ай некритично засвоюють їх підходи, погляди, інтерналізують його як "норму, беруть за стандарт"- з усіма імперськими стереотипами та супрематитськими установками, упередженнями та переконаннями. І як звертав увагу Жан-Поль - Сартр: "Вони самі затруюють стереотипами, що витворили про них інші"(15). З таким підходом стереотипів аборегени назавжди "закарбовують" себе до "тамтамів, канібалізму, розумової неповноцінности, фетишизму, ідентичної ущербности та знущально спародійованої мови (9).

Безпечність породжується потоком свідомості, коли психічні переживання трансформуються в енергію пізнання, в творчість, в інноватику через мову та активності, що, вберігаючи генетичний код, проявляє зацікавленність до Світу Я - Ми, а не прагне його руйнування. Одним із ключових елементів підпорядкування аборигенів є приниження, стигматизація та маргіналізація їхньої мови. У школах їх призвичаюють до висміювання їхнього “діалекту”. Як негр, пише Франц Фанон,"я мушу напружено стежити за своєю мовою, тому що саме за неї мене мають оцінювати". І як підсумок, "всі колонізатори спрямовують свої зусилля на те, щоб всі колонізовані народи, в душах яких загніздився комплекс неповноцінности внаслідок смерті їхньої власної культурної самобутності, стикаються обличчям до обличчя з мовою народу-цивілізатора, з культурою метрополії. Колонізовані можуть піднестися над статусом дикунів, над своїми джунґлями лише мірою засвоєння метрополітальних культурних стандартів. Вони стають білими - мірою зречення своєї чорної шкіри, своїх джунглів", писав Фанон (14,с 18, 20).

Шкільна освіта у поєднанні з масовою культурою відіграває "особливу роль" в моральному поневоленні та розумовому підпорядкуванні аборегенів, завдяки "наборам" постулатів, тез, які вуальовано за допомогою підручників, книг, медіа продукції, реклами, кіно - торують шлях до розуму кожної дитини, учня, студента і "формують" його світогляд, тоді нам варто зупинитися і перестати імітувати освітні процеси, а реально створювати середовище, в якому зростає повноцінна, відповідальна, творча та ініціативна особистітсь, має права та вольності пізнати себе і творити Світ.

Нарікання на “примусову українізацію” війною проявили колонізаторські комплекси і приписування нам тих ознак, які самі проекцією проявилися в недодержави - імперії зла та її гаданої культурної вищости і як зазначає Фанон:" Для колонізатора це “всього-на-всього сума передсудів, міфів, колективних настанов певної групи”, “результат невідрефлексованого засвоєння культури” (14,с 177, 188, 191). Такі ж спостереження описував у своїх роботах Гомі Баби, стверджував, що процес "іншування" можна помітити між аборигенами і колоністами, який структурує їхні взаємини між у формі параноїдальної фантазії безмежного володіння та його заперечення: "Коли їхні погляди перетинаються, колоніст демонструє занепокоєння, що засвідчує в погляді - "вони хотять посісти наше місце". Експерти - психологи оцінюють таку поведінку як "страх помсти - страх остаточного вирішення" російського вбереженя імперіалізму. Страх - то є психологічна проєкція подій, в яких індивід думає, як би він вчинив чи подумав на місці іншого як реального "іншого"- і відповідно поводиться так, ніби ці прогнозовані у власній голові дії іншого вже вчинені"(16).

Саме тривкість колективного підсвідомого, на жаль, обумовлює збереження колоніальних комплексів і стереотипів у постколоніальних суспільствах і після того, як політичні, соціально - економічні передумови їхнього виникнення зменшились або й зникли. Освіта обумовлює зміни, що пов’язані із світоглядними процесами, що

формують нові уяви та переконання в розумінні безпеки, яка, позбавляючись репродукування колоніальних наративів, впливає та проявляє, закріплює та захищає права та свободи особистості, що на рівні культурних звичаїв повертають довіру в реалізації рівності в можливостях, правах, нормах. “Як психоаналітик, я намагаюся допомогти пацієнтам не лише усвідомити підсвідомі бажання і відмовитися від галюцинативного прагнення стати «білими», а й замислитися над зміною соціальних структур… Коли в його (пацієнта) снах я виявляю підсвідоме бажання змінити шкіру, я не стараюсь переконати його «залишатись собою»; навпаки, моя мета після того, як допоміг йому усвідомити мотиви його підсвідомих прагнень, – поставити його в ситуацію вибору між дією чи бездіяльністю стосовно реального джерела конфлікту – соціальних структур… Ефективне психічне зцілення чорношкірих вимагає максимального усвідомлення ними соціально-економічних реалій. Притаманний багатьом із них комплекс неповноцінності є похідним від двох взаємопов’язаних процесів: (а) насамперед – економічних і (б) психологічних, пов’язаних з інтерналізацією меншовартості. Важливо насправді не просвітити расистів, а навчити негрів не бути рабами їхніх стереотипів” (14).

Українці більш-менш успішно зробили перший крок, але мусять іще усвідомити необхідність другого - вправитися з колонізованим світоглядом, щоб підростаюче покоління зростало в здоровій енергії пізнання Себе і Світу через взаємодію та співпрацю Творіння, а не тероризму та війни.

Головна теза для нашого розуміння в подоланні колективного колонізованого свідогляду полягає у власних рефлексіях та критичному осмисленню, що: - колонізація створила колективний невроз, який потрібно позбутися, - створила стратефікації і сегрегації, які поділяють людей, а не об’єднують, - стосунки відбуваються на протистоянні, а отже утримується психо-екзистенційний комплекс, який заважає енергії мас розбудовувати Націю, концепція відчудження протиставляється концепції єднання та довіри, - міфи ще продовжують підживлювати небезпеку, - успадковується сталінське винищення українства та українського путінізмом. А від так необхідн глибинний аналіз на лінгвістичному та психіатричному рівнях, які мають бути для натхненних здійснень в Україні та вільними, відповідальними, моральними, освіченими людьми, зокрема освітянами.

***Джерела, що спонукають до роздумів*:**

1. Грабович Оксана 1994. Спадщина колоніалізму в сьогоднішній Україні: деякі ключові проблеми, Арка 2, 4-7
2. Грицак Ярослав 2015. Потрібно перейти з мови ідентичностей на мову цінностей, Збруч, 24.05, https://zbruc.eu/node/36641
3. Друль Орест,Галицький сепаратизм. Як є, Збруч, 25.09.2017
4. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини:теорія і практика : монографія. – Київ:ТОВ«Видавничий дім «АртЕк», 2018 – 446 с. http://ippi.org.ua/sites/default/files/informaciyna_bezpeka_lyudini_print.pdf
5. Кассірер Ернст // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с.
6. Кулик Володимир 2017d. Мовний аспект соціокультурної трансформації в сучасній Україні: націоналізація проти глобалізації», у вид.: В. Войналович та ін. (ред.), Етнополітичний контекст соціокультурноих трансформацій у сучасній Україні, К.: ІПіЕНД
7. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. – 252 с. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf
8. Рябчук М. "Лексикон націоналіста та інші есеї".Видавництво Старого лева,-

2021р. - 50 с.
9. Рябчук М. Постколоніальний синдром. - Спостереження. К. І. С. 2011 р. 240 с.
10. Рейтинг 2018а. Суспільно-політичні настрої населення: нові виклики, Соціологічна група «Рейтинг», квітень, http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_ukraincev_novye_vyzovy.html
11. .Світоглядні та соціокультурні трансформації у період Постмодерну: сподівання, реалії, проблеми (в рамках програми МОН України Всеукраїнські сковородинські навчання «Пізнай себе»), 2019 р. – Київ, 2019.– 362 с. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u149/tezi_skovoroda_zavershene_2.pdf
12. Теоретики постколоніалізму https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC
13. Фуко Мішель 2003. Археологія знання. К.: Основи.
14. Franz Fanon, Black Skin, White Masks, trans. Charles Markmann (London: Pluto Press, 1986), https://monoskop.org/images/a/a5/Fanon_Frantz_Black_Skin_White_Masks_1986.pdf https://afrikhepri.org/uk/peau-noire-masques-blancs-de-frantz-fanon/?amazonai-language=de
15. Jean-Paul Sartre, Anti-Semite and Jew, trans. George Becker (New York, Grove Press, 1960), 95.
16. Homi Bhabha, “Foreword: Remembering Fanon”, in Franz Fanon, Black Skin, White Masks (London: Pluto Press, 1986).

Гончарук Олена,
вихователь-методистШепетівського
ЗДО№7 «Дюймовочка»

Місце ЗДО у процесі становлення активно-патріотичної позиції дошкільників з числа родин внутрішньо переміщених осіб

Патріотизм – це, образно кажучи, сплав почуття й думки,
Осягнення святині - Батьківщини –
не тільки розумом, а й передусім серцем…
Патріотизм починається з любові до людини.
Патріотизм починається з колиски
В. О. Сухомлинський

В статті розглянуто аспекти виховання у дітей дошкільного віку з родин внутрішньо переміщених осіб патріотичної та національної свідомості, громадської позиції, формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, діти з родин ВПО,національні інтереси, патріотична свідомість.

Українське суспільство сьогодні переживає черговий кризовий період. Найбільш руйнуючою обставиною сьогодення є війна у державі. Останні півроку триває збройний конфлікт, що призводить до значних психосоціальних навантажень на всіх учасників цих подій. Мільйони мирних жителів, які були змушені залишити домівки задля збереження власного життя та життя своїх дітей. Адаптація внутрішньо переміщених осіб значною мірою залежить від готовності приймаючої

громади прийняти їх як нових членів громади, а не просто тимчасових мешканців, з повагою поставитись до їхнього минулого, політичних переконань, організації побуту, мови спілкування та ін. У ситуації воєнного конфлікту в країні діти дошкільного віку є найуразливішими. Адаптація внутрішньо переміщених дітей до дитячих колективів у закладі дошкільної освіти є надзвичайно важливою складовою адаптації родини за місцем переселення. Головна мета допомоги в кризових ситуаціях – це збереження фізичного та психічного здоров'я всіх учасників цих подій. Більшість дітей збентежені раптовим руйнуванням звичних життєвих стереотипів, усталеного порядку життя. Зазвичай, як для дітей, так і для дорослих, найкраще якомога швидше повернутися до усталеного звичного повсякденного життя, але виникає потреба пристосуватися до нових умов.

Наш ЗДО відвідує біля 30 дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Тому одним з першочергових завдань стало: допомогти цим дітям інтегруватися в новий дитячий колектив, включити їх в освітній процес, зменшити рівень стресу, не виділяти з-поміж інших як «жертву», мотивувати вчитися. Забезпечення комфортних умов адаптації дітей з числа родин внутрішньо переміщених осіб до нових умов, нового колективу, їхньої підтримки, надання допомоги у подоланні стресу чи страху, створення комфортного розвивального середовища, підняття духовності та патріотизму стає необхідною складовою у роботі будь якого закладу освіти. Виховання в дітей дошкільного віку патріотизму зазнає глибинних змін, наразі, це не лише виховання любові до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, з якої зароджується любов до рідного країни, а й виховання шанобливого ставлення до людини – воїна, захисника, волонтера, рідної землі, державної символіки, традицій держави, загальнонародних та національних свят.

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді «…нині, як ніколи, потрібні нові підходи та нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загально-виховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.».

Педагогічні цінності у даний час визначають ставлення до дитини як найвищої цінності, повагу до її особистості, визнання неповторної унікальної цілісності, прав на вільний розвиток і вияв здібностей, урахування потреб та вікових особливостей, і водночас – завдання щодо формування у неї системи ціннісних ставлень до світу. Тому сьогодні зміст патріотичного виховання дошкільників та засоби, якими потрібно його здійснювати, дещо видозмінився, і пошуки нових ефективних засобів щодня турбують педагогів.

Відповідно до статті сайту «Інститут модернізації змісту освіти» - «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

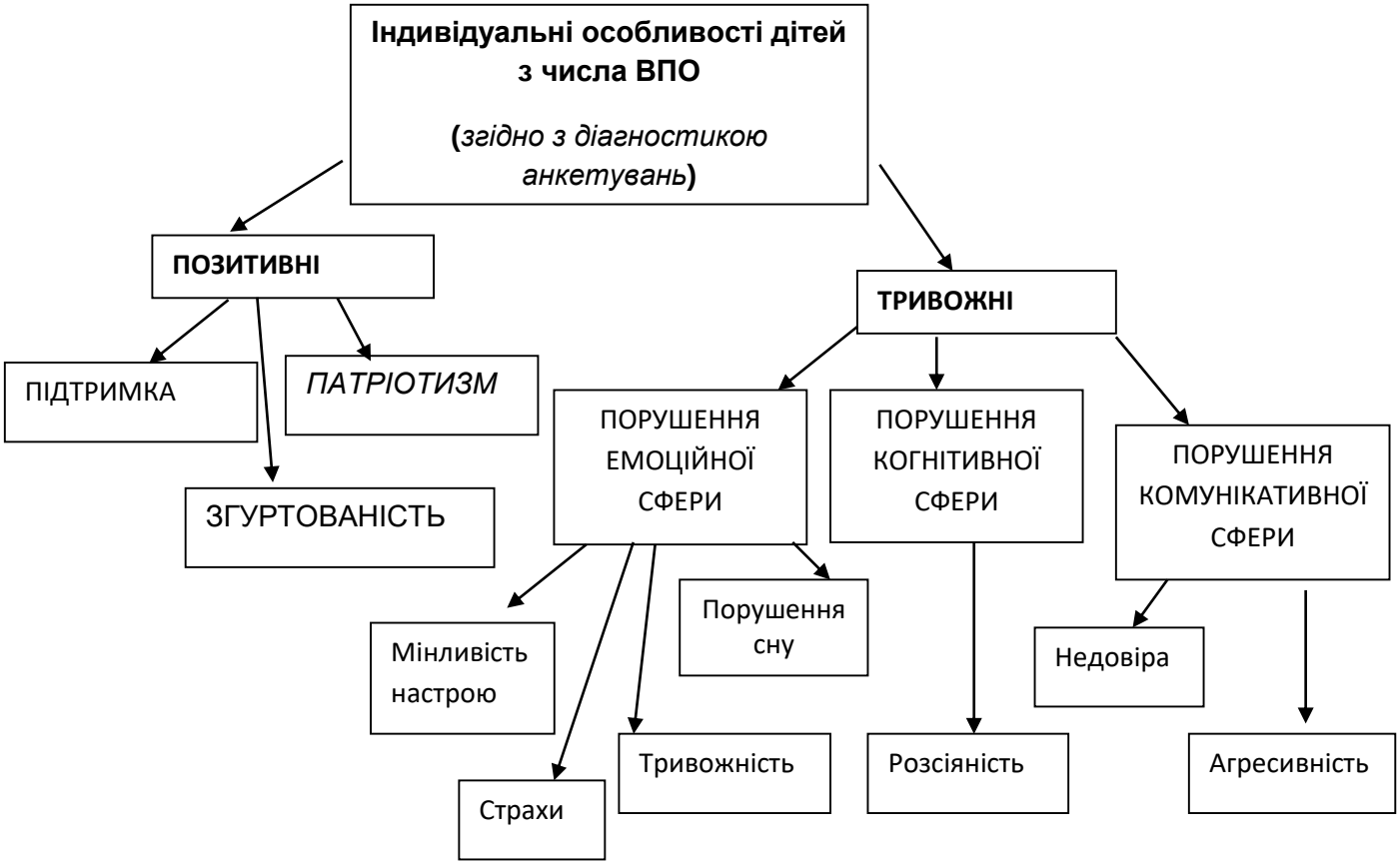
- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей,

переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності - працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури.

Відомо, що родинне оточення та батьківське виховання завжди були й залишаються головним природним середовищем для нормального фізичного, психічного, соціального, духовного, розвитку; воно певним чином організовує, упорядковує життєдіяльність дитини, створює спеціальні індивідуальні умови для її розвитку, входження в соціум, адаптації у ньому. Тому в складних, життєво критичних обставинах, якими є внутрішнє переселення під час військових дій, особлива увага дорослих має бути зосереджена на дитині. Правильні, адекватні ситуації виховної дії можуть сприяти збереженню, зміцненню й відновленню психічного і духовного здоров'я дитини.

Як один із активних методів роботи з родиною та визначення напрямів роботи по вихованню дітей є використання анкетування. Перевага цього методу полягає в можливості одержати відповіді з певного аспекту відразу великої кількості батьків та виявити знання батьків з певного розділу. Аналіз відповідей на анкети допомагає визначити найактуальніші проблеми та напрями конкретних дій. Аналіз діагностичного анкетування дав нам можливість визначити освітній рівень опитуваних сімей та притаманні особливості тривожного та позитивного характеру. При вивченні мовної залежності опитуваних родин було встановлено таку особливість: в родинах ВПО 58% зазначили, що мовою спілкування як в родині, так і в соціальному середовищі є російська; 28% вказали, що основною мовою в сім'ї є російська, а в соціальному середовищі використовують російську та українську. Також були проаналізовані сімейні звичаї та традиції родин. Встановлено, що 53% родин підтримують різноманітні звичаї та традиції: з них: 25% родин дотримуються усіх релігійних свят; 21% - святкують державні свята, і для них вони є визначальними. 20% опитуваних родин зазначили, що не мають сімейних звичаїв та традицій.

Аналіз вивчення своєрідних особливостей виховання дітей у родинах ВПО дає підстави стверджувати, що цим сім'ям притаманні такі позитивні прояви виховання: на першому місці - всебічна підтримка, на другому – згуртованість родини, підтримання дружніх зв'язків з іншими ВПО сім'ями, на третьому – патріотизм. До найбільш виражених тривожних проявів у вихованні дітей віднесено такі: на першому місці – недовіра, на другому – прояви роздратованості (агресивність), приниження особистості, на третьому – мінливість настрою.

Я, як вихователь–методист, знаходжусь в постійному пошуку ефективних шляхів, методів і засобів для допомоги моїм колегам у навчанні та вихованні дошкільників, особливо у ці непрості часи. Вважаю, що однією з визначальних умов ефективної роботи з дітьми із родин ВПО є врахування не тільки психологічних факторів, а й особливості тих культурних засад, на яких вони виховувалися на своїй малій батьківщині. Для цього важливо проводити бесіди, консультації з батьками, присвячені проблемі формування поваги до культури, історії, мови, звичаїв, яких традиційно дотримуються родини вихованців, корені яких сягають їхнього рідного краю, а також тих, до яких мають долучитися діти в новому місці проживання. Тому розробила ряд заходів щодо забезпечення та надання професійної допомоги та консультацій педагогам та батькам вихованців закладу щодо національно-патріотичного виховання та підтримки сімей ВПО, що відвідують наш заклад.

Коучинг	
Педагоги	Батьки
Анкетування для родин вихованців ЗДО: «Вивчення загальних тенденцій розвитку та виховання дітей дошкільного віку з родин ВПО» «Мовний простір родини» «Вивчення особливостей патріотичного виховання у родині»	

Консультації: -«Безпека під час війни. Педагогічний супровід та психологічна підтримка дітей у стінах закладу» -«Національно – патріотичне виховання дошкільнят» «Онлайн співпраця з родиною в умовах сьогодення – запорука успіху у вихованні дошкільнят »	Консультації: «Адаптація як пристосування організму до нових умов»(невідомий простір нового міста, оселі, незнайомі люди, їхні звичаї). «Як залучити дітей до морально-патріотичного виховання вдома?» «Свята моєї родини – традиції, що відроджуються»
<u>Динамічна група</u> «Патріотичне виховання дошкільників - обов'язкова умова формування життєвої компетентності особистості» <u>Педагогічна рада:</u> Формування національно-патріотичного виховання – шлях до укріплення державності <u>Педагогічна палітра</u> «Народне свято як одне з джерел становлення маленького українця»	Батьківська конференція з теми: «Здорова сім'я — міцна держава» для ВПО(моральна підтримка) Семінар-практикум для батьків на тему: «Абетка національно-патріотичного виховання малого громадянина» Засідання круглого столу «Від серця до серця»
Всеукраїнський тиждень права «Дитинство під крилами захисту». Зустрічі з воїнами - захисниками «Мій тато на захисті миру!» Організація тематичних фотовиставок, фотоколажів «Воїни світла, воїни добра». за участі родин вихованців. Залучення батьків вихованців до благодійних та волонтерських акцій.	

Розробила орієнтовну систему роботи з вихованцями ЗДО старшого дошкільного віку: «Плекаємо свідомих патріотів»

	Заходи	Термін	Відповідальні
1	Оформлення виставок малюнків: «Україна очима дітей»(до тематичних свят)	протягом року	педагоги закладу
2	Проведення тематичних занять: - «Україна – незалежна держава» - «Символи держави – Гімн, Герб, Прапор» - «Мова моя калинова» - «День козацтва» - «День миру» - «Українська вишиванка»	протягом року	педагоги закладу
3	Розучування: Державного Гімну України, Гімну січових стрільців	вересень, жовтень	керівники музичні
4	Проведення брейн рингу для старших дошкільників: «Я люблю Україну»	лютий	вихователь-методист, вихователі старших

			груп
5	Читання і розучування віршів про: — Україну, — державну символіку, — мову, — народні символи та обереги, — мир.	протягом року	педагоги закладу
6	Конкурс виразного читання віршів патріотичного спрямування українських поетів	березень	педагоги закладу, батьки
7	Виготовлення та презентація сімейного альбому: «Місто, де я народився»	травень	педагоги закладу, батьки
8	Бесіди з дітьми: «Скарби українського народу»	протягом року	педагоги закладу
9	Онлайн – екскурсії: «Моє місто». «Осінь у парку». «Свято зими». «Архітектура та пам'ятки»	протягом року	педагоги закладу

Для успішного впровадження у педагогічний процес даного питання, мною було забезпечено:

- Узагальнення нормативно – правової бази з патріотичного виховання дітей в ЗДО.
- Участь педагогічного колективу у Всеукраїнському онлайн марафоні "Реалізація змісту Державного стандарту з дошкільної освіти в парціальних програмах". Зустріч: «Моя країна - Україна» Презентація парціальної програми з національно-патріотичного виховання. Спікери марафону і авторки програми Наталія Гавриш, докторка педагогічних наук, професорка та Ольга Косенчук, кандидатка педагогічних наук, доцентка, начальниця відділу дошкільної та початкової освіти УІРО.
- Систематизація цифрових матеріалів: презентацій, відео- роликів, фото колажів з національно-патріотичного виховання відповідно до програми «Українське дошкілля»:

1. Наша країна – Україна.
2. Державні символи: герб, прапор, гімн.
3. Національні символи країни.
4. Народні свята і традиції:
   4.1. Свято Покрови. День українського козацтва (Хто такі козаки?). День захисника і захисниці України.
   4.2. Свято Миколая.
   4.3. Різдвяний калейдоскоп.
   4.4. Великдень.
   4.5. Зелені свята.
   4.6. Свято Спаса.
5. Українські культурні діячі.
6. Видатні міста України. Нескорені міста України.
7. Герої нашого часу. (захисники, волонтери)

8. Ми діти твої, Україно!
   - Створення фото експозиції в ЗДО «Схід і Захід – єдина родина, одна Україна»;
   - Проведення спільних свят, розваг, конкурсів, спілкування за допомогою інформативно-комунікативних і цифрових засобів.
   - Здійснення психо-медико-педагогічної просвіти із залученням фахівців різних напрямів.

Отже, дітям з категорії родин внутрішньо переміщених осіб потрібно більше уваги з боку дорослих, вони потребують індивідуального підходу в процесі виховання і навчання, особливої уваги батьків і педагогів. Вихователям в процесі соціалізації таких дітей у нових умовах необхідно зберегти їхню культурну (регіональну) ідентичність, а також ознайомлювати з регіональними особливостями краю, який став для них рідним.З цією метою рекомендую залучати батьків до проведення занять, загальних зборів, круглих столів, консультацій спеціалістів, брати участь у виставках родинної творчості, виготовлення атрибутів чи поробок, до створення родинних фото колекцій, проведення спільних прогулянок, екскурсій. Участі у святах і розвагах етнокультурної тематики. В таких формах роботи з батьками вбачаю результативний засіб посилення виховного впливу на дитину, шлях до встановлення єдності зусиль дитячого садка і сім'ї у формуванні дитячої особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Герасименко Василь. Витоки та правила вживання державної символіки.1996.
2. Шеремет Г. Символіка України: походження, традиції, доля . 1991.
3. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. — К., 1993.
4. Про дошкільну освіту: Закон України — К., 2001.
5. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. — К., 1996.
6. «Скажи, щоб вимкнули війну!» Н.Гавриш, К. Крутій / Д. в., 2014.
7. «Сім'я – перша школа морального зростання». С. Ладивір / Д. в., 2014 № 6.
8. «Моральність має бути свідомою». Т. Поніманська / Д. в., 2013 № 8.
9. Н. Гавриш. Виховання національної самосвідомості дошкільнят засобами українознавства, Київ, 2010.
10. Володарська М.О. Світ прав дитини. Уроки громадянської освіти. - Харків, 2005. – 65 с.
11. Воропай О. Звичаї нашого народу. - Київ, 1993. – 589 с.
12. Духовні витоки українських свят та обрядів. Вікторини / упорядник Н.В.Лемешенко – Запоріжжя, 2006 – 92с.
13. Довженко Г. В. Український дитячий фольклор. - Київ, 1991. – 73с.
14. Калуська Л.В. Народні ремесла у дитячому садку // Бібліотека вихователя дитячого садка – 2005. – 64с.

Інтернет ресурси:

http://kolo.poltava.ua/novini-poltava/yak-tvorilisya-ukrayinski-derzhavni-simvoli-prapor-gimn-ta-gerb-22431.html

http://valyakodola.com.ua/publ/klasnomu_kerivniku/metodichni_orientiri/virshi_pro_derzhavni_simvoli_ukrajini/22-1-0-791

http://khorol.just.gov.ua/info/46/

http://www.kmu.gov.ua/control/publich/article?art_id=32027

Михайлів Тарас,
учитель історії технологічного
багатопрофільного ліцею
з загальноосвітніми класами
м.Хмельницького імені Артема Мазура

Проєктна діяльність учнів («Мапа думок»: умовні символи та знаки на уроках історії)

У статті висвітлюється алгоритм складання мап думок- від найпростіших до складних, які сприяють обробці інформації, придумування нових ідей, зміцнювання пам'яті, отримання та покращення ефективності праці школярів. Дозволяють зрозуміти краще тему так як аналізують її зусібіч. Мапи думок діють подібно до мозку, імітуючи спосіб формування та консолідації нових шляхів передачі інформації між ділянками і клітинами мозку. Стимулюючи радіантне (багатовимірне) мислення, мапа думок підсилює природні функції мозку, робить його потужнішим, креативнішим і ефективнішим. Мозок людини містить понад мільярд нейронів, або ж нервових клітин, кожна з яких кмітливіша за домашній комп'ютер. Саме завдяки силі радіантного мислення мозок працює синергетично, а не лінійно. Це означає, що сума його операцій є завжди більшою.

Ключові слова: критичне мислення, «мапа думок», навчання, асоціація, діяльність, зображення, схеми, проекти.

Головна мета сучасної школи, надати учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й формувати вміння застосовувати їх у житті.Саме такою має стати нова українська школа (НУШ-**авт**.). Школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти, адже головне завдання НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини [2, с.4].

Нові підходи до освітнього процесу мають сприяти обробці інформації, придумуванню нових ідей, зміцненню пам'яті, отриманню та покращенню ефективності праці школярів. Одним з них є проєктна діяльність, крізь призму умовних символів та знаків (складання «мапи думок»). Фактично, це рука, що зкеровує людину в кожному аспекті її життя, тобто схематично «зображає» потрібний матеріал за допомогою малюнків-символів.

«Мапи думок» - це дієвий інструмент, щоб фокусуватися й уміти обробляти інформацію, складати плани та розпочинати роботу над новими проєктами. Нині, у XXI ст., завдяки технологічному розвитку можна отримати мапу думок у різних форматах. Звісно, можна і надалі малювати її від руки, але їх можна також генерувати за допомогою комп'ютерних програм, вони доступні в Інтернеті, і навіть можна зображати на небі за допомогою дронів. Найпростішим способом зображення мапи думок є кольорові, розгалужені, багатовимірні, асоціативні та аналітичні схеми, які базуються на словах і зображаннях [1, с.19].

Мапа думок – це намальована на папері (зошиті) кольорова візуальна діаграма, яку використовують для засвоєння інформації. Для її створення потрібно аркуш звичайного білого паперу, кольорові ручки та олівці, мозок, уява, бажання створювати нове і тему, яку ви хочете дослідити. Хороша мапа думок має три основні характеристики:

1. **Центральне зображення,** яке позначає основний предмет розгляду. Тобто малюнок (зображення), який уособолює всю тему.
2. **Товсті гілки,** що променями виходять від центрального зображення. Ці гілки представляють основні теми, що стосується предмета розгляду, і

кожна з них намальована іншим кольором. Із цих основних гілок соєю чергою проростають дочірні гілки – розгалуження другого і третього рівня, пов'язані з віддаленішими асоціаціями.

3. **На кожній гілці** розміщується одне основне зображення або слово.

Все це допомагає ефективно і творчо опрацювати будь-яку тему та «розпакувати» її. Знайти нові асоціації та зв'язки між ідеями – усе це сприяє запам'ятовуванню та глибшому вивченню нової теми. Більше того, мапа думок :

- дозолить чітко визначити основну тему;
- надасть необхідну інформацію, яка допоможе краще її зрозуміти;
- допоможе розглянути інформацію зусібіч;
- дія як просторе сховище інформації;
- активує уяву, спонукаючи знаходити творчі розв'язки;
- гарно виглядає.

Мапа думок має також багато інших переваг: сприяє покращенню мислення, що завжди допомагає знайти свіжі ідеї та асоціації, щоб створити яскравий запис (малюнок) мисленневих процесів учня. Мапи думок – це чудові помічники у навчанні, корисні для конспектування під час уроків, а також для підготовки до іспитів (ЗНО). Мапа думок «продирається крізь хащі», висвітлюючи головне у будь-якій темі [4, с.3].

Відсікання другорядного та чітке висловлювання головних аспектів комунікативності, які розвивають мапи думок. А під час виступів можна звільнитися від багатосторінкових нотаток, що забезпечить чіткість, невимушеність та динамічність будь-якого виступу.

Правила створення мап думок наступні:

1. Завжди використовуйте чистий аркуш паперу(сторінку зошита).
2. Намалюйте в центрі паперу образ, який представляє тему, використовуючи принаймні три кольори.
3. Створюючи мапу думок. Використовуйте зображення, символи, коди та багатовимірність.
4. Оберіть основні слова та напишіть їх великими літерами
5. Розміщуйте кожне слово чи зображення на окремій гілці, виділяючи його.
6. Розгалуження повинні виходити променеподібно із центрального зображення.
7. Гілки повинні мати таку саме довжину що й слова чи зображення на них.
8. Малюйте різними кольорами, придумуючи окремі кольорові коди для кожної гілки.
9. Використовуйте виділення, стрілки та сполучні лінії для позначення асоціацій між пов'язаними темами у вашій мапі думок.
10. Прагніть до ясності у мапі думок та виробляйте власний стиль, де можна використовувати власні символи та коди [1, с.62].

Отже, мапи думок пропонують найпростіший спосіб постачання інформації в мозок, а також видобування її з мозку, і невід'ємно пов'язані з нашою людською природою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бюзен Т. Мапа думок. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2021.
2. Нові педагогічні та інформаційні технології в системі освіти. / Под ред. Є.С. Полат. М., 2000.
3. Пахомова Н.Ю. Проектне навчання - що це? // Методист, № 1, 2004. С. 42.
4. Сучасна гімназія: погляд теоретика і практика. / Под ред. Є.С. Полат. М., 2000.
5. Управління проектами в сучасній організації: Стандарти. Технології. Персонал. М., 2004.

Недря Тетяна,
керівник гуртка
Кам'янець-Подільського позашкільного
навчально-виховного об'єднання

Кам'янець-Подільський – остання столиця директорії. Подорож в історію України Доби УНР (1919 рік)

Питання громадянського виховання дітей та молоді на засадах історичної правди про історію боротьби українського народу за державну незалежність в період величезних викликів повномасштабної війни з російським агресором має превентивне значення. Історія України знає багато імен своїх славних героїв, які непохитно і самовіддано захищали свою землю від ворогів. Не останнє місце в ній займає постать Голови Директорії та Головного отамана війська УНР С.В.Петлюри. В статті досліджені маловідомі сторінки історії Української революції 1917-1921рр., коли м. Кам'янець-Подільський став останньою столицею Директорії.

Ключові слова: громадянське виховання, Українська революція, віртуальна екскурсія, державна незалежність України, маловідомі сторінки історії.

Сучасна наша історія – війна, в який український народ протистоїть агресору, посягнувшому на територіальну цілісність України. Вивчення та переосмилення подій Української революції 1917-1921 рр. повинно навчити робити певні висновки заради подальшого розвитку країни. Тоді більшовицька Росія своєю зовнішньою агресією та провокуванням внутрішніх чвар також усе робила, аби не допустити створення незалежної та ефективної Української держави. Нещодавно наша держава відзначила 100-річчя Української революції. Кам'янець-Подільський залишився в історії ХХ ст. як цитадель Української держави та біля 9 місяців був останньою столицею Української Народної Республіки.

В своїй статті я намагаюсь відновити маловідомі сторінки нашої історії, які пов'язані із визвольними змаганнями 1919 – 1920 років. Дослідження присвячено подіям та постатям Кам'янецької доби Директорії УНР. Дослідження пройде у вигляді віртуальної екскурсії скрізь час і сучасне місто, з його пам'ятними знаками та місцями, історичними подіями та відомими діячами краю.

Використаний матеріал це найновіші, узагальнені, маловідомі сторінки нашої історії, зібрані місцевими краєзнавцями.

Мета дослідження: увічнення пам'яті про визначні історичні події та відомих діячів рідного краю в пам'ятниках, пам'ятних дошках, знаках, шляхом формування особистого, свідомого ставлення до визначних подій та видатних діячів історії рідного краю, глибокого вивчення історії міста Кам'янець-Подільського.

Завдання дослідження:

1. Вивчати та дослідити визначні події та внесок відомих діячів в період Української революції 1917-1921 рр в Кам'янець-Подільському.
2. Розробити екскурсійно-краєзнавчий маршрут на тему: «Кам'янець-Подільський – остання столиця Директорії. Подорож в історію України доби УНР (1919 рік)».

Форма дослідження: Краєзнавча віртуальна екскурсія.

Методичні вказівки: Текст екскурсії пропонує розгорнуту інформацію. Режим доступу:
https://drive.google.com/file/d/0B4NR6OplnD0STGt1eVJLckVFN0U/view?usp=sharing

Пошук онлайн карти на платформах:
1. Google: https://www.google.ru/maps

2.Яндекс:https://yandex.ua/maps/27784/kamenec-podolskij/?ll=26.573782%2C48.680632&spn=0.115013%2C0.042236&z=14&l=map%2Cpht&mode=routes&rtext=48.687946%2C26.601685&rtt=pd

Дані контенти дають можливість прокласти маршрут по карті, вказавши адреси чи назви об'єктів. На екран виводиться карта маршруту з легендою до неї історичних пам'яток періоду Української революції (фото1).

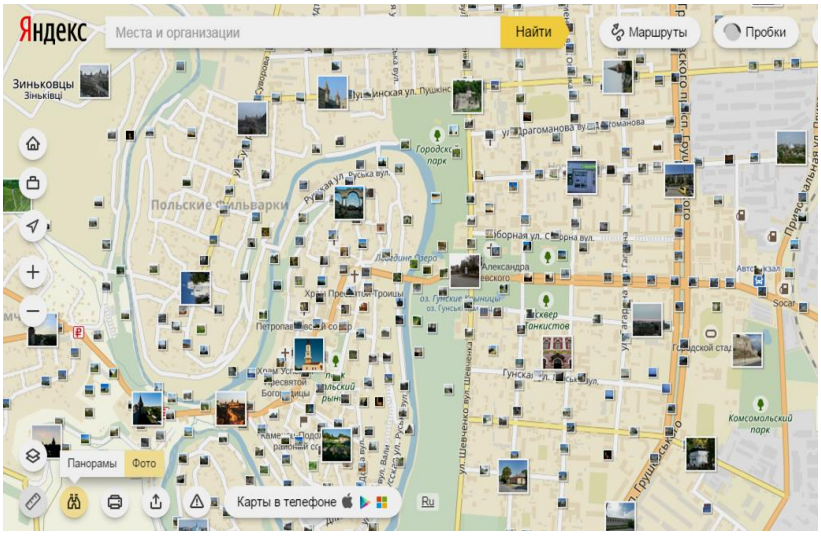

Фото1. Онлайн карта сучасного Кам'янця з нанесеними пам'ятками.

Фото, цитати, фрагменти документів знайдені в мережі інтернет є вільно розповсюджувані [4].

Історична довідка запозичена з путівника Юркова Г., Пустиннікова І. «Кам'янець – остання столиця УНР». Кам'янець-Подільський, 2011 р. [5]

Більшість архівих фото і локації атрибутовані автором Дмитром Бабюком [1,2,3]. Режим доступу: http://dmytro-babyuk.livejournal.com/4165.html. На фото поєднані відомі архівні фотографії періоду Української Народної Республіки в часи перебування міста Кам'янця-Подільського у статусі столиці Директорії з сучасними фотографіями, зробленими з одного і того ж ракурсу.

Маршрут проляже не лише Старим містом, а й Новим планом. (Новий план – сучасна центральна частина міста, яка розбудовувалась за планом 1861р.). Загальна довжина маршруту: 7км. *(Фото 1)*

Перелік пам'яток, пов'язаних з добою УНР в Кам'янці-Подільському:

1. Залізничний вокзал (Міністерство шляхів УНР)
2. Міська лікарня № 1 (земська лікарня (1864 – 1872рр.)
3. Міський будинок культури (Шевченківський дім)
4. Коледж будівництва та дизайну (Міністерство охорони здоров'я та штаб Міністерства авіації)
5. Собор Олександра Невського (місце присяги воїнів УНР)
6. Дитяча бібліотека (Штаб Південно-Західного фронту в 1914 – 1916рр.)
7. Дитячий тубдиспансер (резиденція Симона Петлюри)
8. Будинок міської лікарні
9. Корпус ПДАТУ (Експедиція грошей)
10. Школа №8 (Штаб ЗУНР та УГА, головне управління постачання військ УНР)
11. Головний корпус КПНУ імені Івана Огієнка (Український Університет, Міністерство сповідань)
12. Житловий будинок (колишній будинок Ю. Сіцінського)
13. Станція юних техніків (Канцелярія Директорії)
14. Управління соцзахисту (Державний контролер та Департамент місцевого самоврядування)
15. Новопланівський міст
16. Будинок банку (Міністерство фінансів)
17. Районне управління культури (готель «Бельв'ю». Тут проживали члени уряду)
18. Коледж культури та мистецтва (Головна скарбниця України)

19. Церква Св. Апостолів Петра і Павла. (Автокефальна українська церква)
20. Історичний факультет КПНУ (Міністерство праці і освіти, закордонних справ, народного господарства, Ради народних міністрів)
21. Хрест на місці Казанського собору (тут висвячувалися військові частини)
22. Костьол св. Апостолів Петра і Павла
23. Міська друкарня
24. Ратуша (відділ історичного музею-заповідника, Служба безпеки)
26. Канцелярія єпископату УПЦ МП. Флігель ХІХст. резиденція Є Петрушевича)
27. Швейна фабрика (Міністерство військових справ)
28. Приміщення пожежної служби (Міністерство внутрішніх справ)
29. Церква Богоявлення Господнього (канцелярія Міністерства сповідань)
30. Картинна галерея (Музей історико – археологічного товариства)
31. Старий замок (розміщення кінних підрозділів військ)

Кам'янець-Подільський: подорож в історію України доби УНР(1919 рік)

Кам'янець-Подільський, який у 1793 році увійшов до складу Російської імперії, зустрів 1917 рік у звичному статусі губернського і повітового центру. Але події в столичному Петрограді, що почалися 23 лютого (8 березня за новим стилем) 1917 року, незабаром з усією силою торкнулися і долі міста над Смотричем. У Києві утворилася Українська Центральна Рада. Було створено Українську Народну Республіку, самостійність якої проголошено 22 січня 1918р. Державний переворот 29 квітня 1918р. змішав всі карти: в Київ вступили німецькі війська. Павла Скоропадського було обрано Гетьманом України. Ненадовго: чергова зміна влади 14 грудня 1918р., коли після Гетьманату прийшла Директорія відродженої УНР. Їй судилося протриматися до 10 листопада 1920 р. За цей період в нашому місті влада мінялася 12 разів. Волею історичних обставин С.В. Петлюра (1879 – 1926рр.), як Голова Директорії та Головний отаман війська УНР, неодноразово бував в адміністративному центрі Подільського краю, працював тут, проводив важливі і корисні з погляду державотворення і захисту республіки заходи. Вперше до Кам'янця він прибув 10 червня 1919р. по дорозі з Галичини, після того як місто, в результаті впертих і кровопролитних боїв, знову повернулось до УНР.

Подорож Новим планом.

Цікаво знати, що у Кам’янці-Подільському С.Петлюра провів сумарно понад 100 днів, наповнивши їх різноплановою, змістовною державною працею, що відповідала його розумінню та ідеалу державотворення. Тут, в адміністративному центрі Поділля, який став тимчасовою резиденцією Директорії і уряду УНР, він виробляв і добивався прийняття рішень, що мали доленосне значення для народу України.

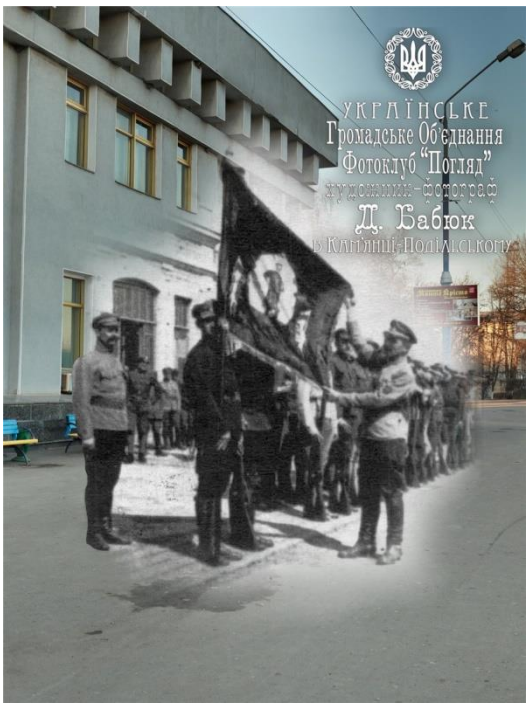

Фото 2.Зустріч С. Петлюри на вокзалі в Кам’янець-Подільському. 1920 р.

Відвідаємо Кам'янець-Подільський залізничний вокзал (Привокзальна,11). Це було Міністерство шляхів УНР. Що залишилось у Кам’янці з петлюрівських часів? Чимало всякого, зокрема і фото. Фотографії 10 червня 1919р., коли С.Петлюра вперше приїхав у Кам’янець знайти не вдалось. В наявності тільки фото 1920 року, де його зустрічає чота українських вояків та делегація кам’янчан, котрі

урочисто вітали отамана у столиці Поділля (фото2).

Робота з документом:

«...Він вийшов із вагону: непримітний чоловік середніх літ у френчі. На нього чекали: біля колії вишикувалася чота українських вояків, неподалік стояла делегація містян. За тими, хто вітав, був вокзал, за вокзалом – Кам'янець-Подільський. Серце Поділля – непогана кандидатура на тимчасову столицю УНР. Було 10 червня 1919р.».

*Локація:*В будівлі Кам'янець-Подільського залізничного вокзалу в 1919 році діяло Міністерство шляхів. Сам вокзал на той час – одноповерхова невелика споруда, яка була майже повністю знищена в роки Другої світової, потім відбудована з мінімальними змінами, а у 1986р. – надбудована другим поверхом з кардинальними змінами архітектурного стилю.

Сюжетна розповідь: кам'янецька залізнична станція змінилася, але ж не колія. За часів Директорії розуміння того, що володіння колією майже тотожне володінню країною, було особливо яскравим: коли уряд УНР попросив у Франції допомоги проти більшовиків, французи бралися допомогти лише в обмін на…українську залізницю. Через часту зміну столиці УНР в 1919 р. отаману С.Петлюрі і його оточенню доводилося жити в штабних бронепоїздах із паровозом серії «О», в народі – «овечка». Для отамана була підготовлена резиденція в губернаторському палаці, та Петлюра все-таки волів мати свій вагон із просторим кабінетом. Наради проводилися переважно саме в ньому. Поруч, на запасних шляхах, стояло ще кілька вагонів: деякі міністерства діяли просто в них. Прижилася за цим періодом і приказка: «У вагоні Директорія, під вагоном територія», що свідчить про часте переміщення столиць (фото4).

Наступна споруда, котра пам'ятає столичні часи – на вул. Пушкінській, 29 – напроти стадіону. До неї від залізничного вокзалу чотири квартали. Солідна триповерхова будівля з невеликим куполом, колишня земська, а зараз міська лікарня (1864 – 1872рр.). У 1916р. в ній працював хірургом Михайло Булгаков, автор «Майстра і Маргарити». У 1919р. тут лікували воїнів УНР та ЗУНР, хворих на тиф.

Кварталом нижче, на перетині вул. Шевченка й Пушкінської, знаходиться міський Будинок культури (вул. Шевченка,20), колишній Пушкінський дім (1899 – 1901рр.). (фото 3)

Фото 3. Міський будинок культури. Культурний осередок Директорії 1919 р.

В 1918р. сюди після пожежі театру в Старому місті перенесли всі вистави та культурні події. Верхівка Директорії бувала тут на спектаклях. Це важлива споруда для історії столичного міста і України! 10 квітня 1917р. тут виступав міністр Тимчасового уряду О.Гучков, а в травні того ж року впродовж двох тижнів проходив з'їзд представників Південно-Західного фронту. На ньому виступали О.Брусилов, Л.Корнілов, Б.Савінков, О.Керенський. 5 листопада було проголошено ІІІ Універсал Української Центральної Ради, за яким 7 листопада в Києві з'явилася Українська Народна Республіка (фото5).

Сюжетна розповідь: у міському театрі 25 червня 1919р. виступала оперна діва Марія Шекун-Коломийченко. Справно працювали хор Кирила Стеценка і кілька театральних труп, зокрема Український державний народний театр під керівництвом М.Садовського. 8 січня 1919р. відбувся виступ Українського національного хору, а з 1 листопада 1919р. проходили вистави українського молодіжного театру. В театрі давала концерти Рада «Громади полтавців і слобожан». Безкоштовно читали лекції,

кошти від благодійних вистав і концертів передавали в госпіталі та на харчі воякам. На засіданні Українського клубу 7 жовтня 1919 року був урочисто заснований Союз українок.

Якщо підніматися вулицею Шевченка в північному напрямку, на території Подільського аграрно-технічного університету (вул. Шевченка,13) побачимо темно-червоний корпус із білими обрамленнями вікон у візантійському стилі і двома левами перед входом. Перед нами колишня православна семінарія (1861 – 1865рр.). В часи Директорії тут знаходилась Експедиція заготівель і державних паперів. Саме тут у серпні на обладнанні фірми «Карл Краузе» друкували українські гроші та облігації. А ще тут квартирувала сотня Зубка-Мокієвського, у складі якої був 21-річний козак Володимир Сосюра. Свого сотника, колишнього графа, Сосюра називав «поетом мілітаризму» (фото4).

Фото 4. Аграрно-технічний університет. Тут друкували українські гроші у 1919 р..

Спускаємося вул. Шевченка вниз. У споруді колишньої міської управи (проект архітектора Канакотіна,1901р.,Соборна,1), зараз коледж будівництва, архітектури і дизайну. В 1919р. тут працювали Міністерство охорони здоров'я, штаб повітряного флоту УНР, військово-авіаційна школа, а під час епідемії чуми були госпітальні палати (фото5). З протилежного боку – ЗОШ № 8, в минулому жіноча Маріїнська гімназія. У 1919р. в будівлі квартирував батальйон галицьких військ під командою сотника Байрака

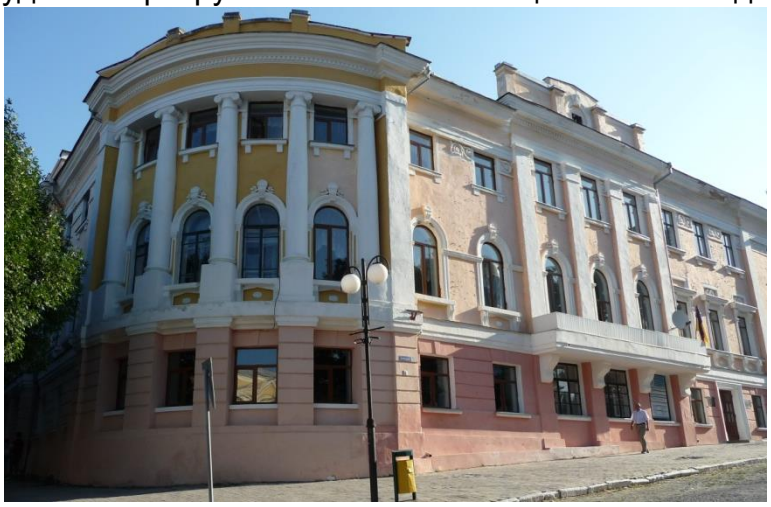

Фото 5. Міністерство охорони здоров'я, штаб повітряного флоту УНР.

Робота з документом: Д.Дорошенко згадував: *«Цей Байрак зробився комендантом залоги міста. Стало всім спокійніше на душі. Штаб батальйону розмістився в будинку жіночої гімназії на головній (Шевченківській) вулиці, і на великій площі щодня можна було бачити вправи галицького батальйону»*.

Поруч, у сквері ім. Смірнова, відновлений собор Св. Олександра Невського (Соборна,2) в неовізантійському стилі (1891 – 1893рр.). Площа біля собору була місцем гулянь та урочистостей за часів Кам'янецької доби УНР. 14жовтня 1919р. на площі і в храмі відбулося свято присяги на вірність Українській державі та парад українського війська, яке налічувало 80 тисяч осіб. Складання присяги на вірність було обов'язковим для всіх держслужбовців УНР(фото 6,7).

Локація: торгова площа сьогодні – Майдан Відродження. На той час тісні вулиці і площі Старого міста не могли вмістити такої кількості людей, тож присяга пройшла на площі, яка тоді не була головною площею міста.

Робота з документом: працівники Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Швейцарії складали Урочисту обітницю урядовців і підписували її текст: *«керуючись лише благом народу і республіки та її законами не жаліючи життя для своєї Батьківщини; всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно оберігатиму і на свою користь нічого проти служби і обітниці не робитиму».*

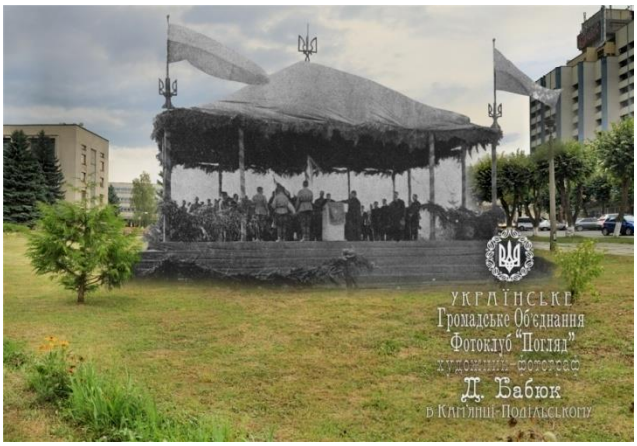

Фото 6,7. Свято присяги Директорії, уряду і війська на вірність Українській державі. 14 жовтня 1919 р.

Продовжимо подорож. Вулиця І.Огієнка,61 – головний корпус Кам'янець-Подільського національного університету імені І.Огієнка. Зведено корпус у 1906р. як приміщення середнього технічного училища, яке діяло з 1903р. У часи Директорії будівля мала три поверхи: четвертий добудували в 1960-х р. майже без декору. 22 жовтня урочисто відкрито Кам'янець-Подільський народний український університет. На честь відкриття міська дума робить йому подарунок: перейменовує Московську вулицю на Університетську (фото 8,9). Біля дверей головного корпусу університету 17 вересня 2004р. відкрили пам'ятну дошку першому ректору закладу І.Огієнку. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка 22 жовтня 2018р. відсвяткував 100 – річчя.

Фото 8,9. *Проводи урядової делегації після відкриття Кам'янець-Подільського Державного Університету 1918 р. Урочистості до відкриття університету у Кам'янці-Подільському, 1918 р. Виступає Іван Огієнко.*

Сюжетна розповідь: ректор вузу Іван Огієнко рішуче взявся за підтримку української автокефалії, поставивши перед подільськими єпископами Піменом і Фадеєм вимоги з українізації церкви. Ведення літургій і читання Євангелія мали відбуватися українською, на церковні посади призначалися тільки люди, які добре володіють мовою. 23 жовтня 1918 року місто проводжало урядову делегацію після відкриття Кам'янець-Подільського Державного університету. Знімок зроблений на тогочасному залізничному вокзалі. В центрі світлини чоловік у білому капелюсі Іван

Огієнко. Симон Петлюра відвідав Державний український університет у 1920р. На вулиці Л.Українки,32 був штаб Південно-Західного фронту в 1914 – 1916рр. Саме тут російський генерал О.Брусилов задумав свій «Брусилівський прорив».

Далі ми підходимо до Будинку Ю.Сіцінського. Це бібліотека – філія № 6 для дітей (вул. Л.Українки,46). Цей будинок прикрашає вулицю з кінця XIX ст. Він побудований істориком, тоді ще священиком Ю.Сіцінським на гонорар від Кам'янецької міської управи за написання книги про Кам'янець-Подільський. У часи Директорії будинок відвідували, а часом і проживали, науковці і літератори, які, покидаючи Київ, перебиралися разом із урядовими установами до Кам'янця. Один з синів Ю.Сіцінського служив в особистій охороні С.Петлюри.

На розі вул. Сіцінського і Л.Українки, будинок № 60 – Центр дитячої та юнацької творчості. Цей романтичний замок – особняк М. Дембицького (1902 – 1903рр.). Кутова башта під червоною черепицею, відкрита простора веранда, жар-птиця над входом до будинку, типовий для сецесіону декор із водяних лілій – місце зібрання творчої інтелігенції у 1919р.

Перейдемо дорогу ліворуч. Сьогодні це Станція юних техніків (вул. Л.Українки,63). У 1919 р. приміщення служило як канцелярія Директорії УНР.

Робота з документом: газета «Наш шлях» у 1920р. писала: *«Канцелярія Директорії міститься в будинку Художньої школи по вул. Високій. Керуючись справами Директорія приймає від 12 до 1 год. щодня, крім свят по вул. Високій, будинок Есаулової».* Стає зрозуміло, чому Директорію ще називали Високою.

Пройдемо вище на один квартал. В особняку поміщиці Осавулової (вул. Ю.Сіцинського,2) була резиденція Симона Петлюри (зараз Обласний дитячий спеціалізований санаторій). Перед нами чи не найголовніший будинок столичного Кам'янця. Тут із серпня по листопад 1919р. містилася резиденція Директорії, приймали офіційні делегації Великої Британії, Франції, США. У серпні місто відвідала делегація Червоного Хреста, яка вивчала питання потреб медичної допомоги Україні. В листопаді побувала польська торговельна місія (фото 10,11).

Фото 10,11. В будинку поміщиці Осавулової уряд УНР приймав закордонних послів.

А. Макаренко, Ф. Швець і С. Петлюра на ганку будинку резиденції Директорії УНР 1919 р.

На лавці перед будинком полюбляв проводити вільний час С.Петлюра. Ймовірно, перед його очима відкривався вид на сад, яким славився цей будинок. В цьому саду зроблені чи не всі фотографії уряду УНР. Біля дверей – меморіальна бронзова дошка на честь Директорії, встановлена 4 вересня 1997р.

Повертаємося на вул. Шевченка,26, де зараз знаходиться Управління праці та соціального захисту, а у 1919р. Державний контролер та Департамент місцевого самоврядування. Також розміщувалися тут штаби військових частин УНР. На протилежній стороні вулиці, де зараз міська музична школа ім. Т.Ганицького у 1916

році була тимчасова квартира генерала Брусилова, а в 1919р. лікарня. Через парк спускаємося до Новопланівського мосту. Він був найважливішою міською артерією: через нього йшли війська на фронт захищати українську державність (фото18). Біля Новопланівського мосту – дві кам'яниці (1896 – 1901рр.), що сьогодні за адресою вул. Князів Коріатовичів,1, займає, як і сто років тому, банк. У скромній триповерховій будівлі розмістилася центральна міська бібліотека (раніше це був будинок працівників банку), а в 1919р. Міністерство фінансів Директорії (фото12).

Фото 12. Банк біля Новопланівського мосту. Тут було міністерство фінансів УНР.

Сюжетна розповідь: що за банк без надійного сховку для грошей? Щоб влаштувати такий, будівничим довелося довбати у скельній породі підвали глибиною понад 10 м. Напевно, в них було зовсім порожньо, коли уряд УНР ухвалив рішення друкувати гроші в Кам'янці. На друкарському обладнанні фірми «Карла Краузе» в православній семінарії штампували карбованці. Народ називав коричневу десятку «раком», жовтувату тисячу – «рябою», сіро-зелені 250 крб – «канарейками», сотню – «богданівкою» (через водяний знак з портретом Богдана Хмельницького).

Подорож Друга: Старе місто.

Тепер можна й до Старого міста. Як і в 1919 р., стоїть на Троїцькому майдані колишній готель «Бель В'ю» 1875 р. (вул. Троїцька, 2). В будинку зараз розташовані відділ культури та туризму РДА, музична школа і районна бібліотека, а колись, в далекі дев'ятнадцяті роки жили члени уряду. Бував тут український поет з діаспори Євген Маланюк.

Спустившись на кілька десятків метрів нижче, в напрямку до башти Стефана Баторія, побачимо колишнє відділення Південно-Руського банку. Розкішна сецесійна кам'яниця на вул.Зарванська,3 – це коледж культури і мистецтв, а у 1919р. була Головною скарбницею України. Легендами обросла історія про скарби Петлюри. Державна казна швидко спустошувалася – кошти йшли на утримання чиновників, забезпечення армії. А потім гроші, золото та іноземні цінні папери взагалі зникли. Версій, куди саме, було багато (фото13).

Фото 13. Колишня Головна скарбниця України породила кілька легенд.

Біля красеня – коледжу озирніться. Бачите зелений купол кварталом нижче? Нам туди, на вул. Татарську. Петропавлівська мурована церква XVIст. (Татарська,9) – єдиний збережений триконховий храм Кам'янця. У 1919р. святиня стала автокефальною. 23 квітня 1991 р. храм відвідав племінник С.Петлюри, патріарх Київський і всієї України Мстислав, який приїхав з діаспориПіднявшись угору, праворуч побачимо корпус історичного факультету університету (вул. Татарська,14). Колись у цій солідній будівлі (1837 – 1841рр.) містилася Перша російська чоловіча гімназія. В часи Директорії тут також діяв навчальний заклад. Гімназисти мали незвичних сусідів: у

корпусі розташувалося Міністерство народного господарства та праці, закордонних справ й засідала Рада міністрів. У шевченківські дні 1919р. навчальні заклади міста не працювали, а брали участь у святі: в церковних службах, мітингах, в засіданні університету, літературних вечорах, концертах. На подвір'ї, перед входом до історичного факультету (вул. Татарська,14), праворуч, у 1919р. знаходився Казанський собор. Нині на місці собору відбудовується Храм Різдва Христового УПЦ КП. Під його стінами на площі висвячували війська армії УНР, які йшли на фронт. Жахливу картину проводів юнаків і їх смертельне повернення описав у своєму оповіданні Ю.Липа «Кам'янець столичний».

До наступного об'єкту краєзнавчого дослідження – лише квартал Татарською. Повз Тріумфальну арку (1781р.) виходимо до римо-католицького Кафедрального костьолу Св. Апостолів Петра і Павла (Татарська, 20). Згідно із політикою УНР усі релігійні конфесії могли вільно проводити богослужіння. Папа Римський Бенедикт XVI, скориставшись цим, 4 серпня 1918р. відновив Кам'янець–Подільську дієцезію, а єпископом призначив священика П.Маньковського. Коли Червона армія наблизилася до Кам'янця, єпископ 14 листопада 1919р. виїхав у Польщу разом з урядом Високої Директорії.

Малопривабливий будинок поруч із Тріумфальною аркою **(**міська друкарня та редакція газети «Край Кам'янецький») теж релікт давніх часів. Його зведено в 1782р. під католицьку семінарію. З 1793р. на другому поверсі розташовувалася міська друкарня. У 1919р. було засновано Правобережну філію Катеринославського видавництва. Виходив спеціальний часопис «Стрілець» для воїнів УГА. Газету «Життя Поділля» декілька місяців 1919р. редагував М.Грушевський.

Направляємося до серця Старого міста – Ратуші. Тут розміщена експозиція музею, яка розповідає про грошовий обіг на Поділлі. Тут цікаво побачити кам'янецькі бони, які друкувалися в 1919р. (фото14).

Фото 14. Ратуша 16 ст.

З усіх споруд колишнього францисканського монастиря нас цікавить двоповерховий будинок, в якому зараз знаходиться канцелярія УПЦ МП (Францисканська, 2), а у 1919р. була резиденція Є.Петрушевича, голови уряду ЗУНР. 22 січня 1919р. директорією було видано Універсал, що оповістив про утворення єдиної незалежної Української Народної республіки. Галичанам забезпечувалася автономія. Лідера Є.Петрушевича було введено до складу Директорії 6 липня. В липні – листопаді 1919р. в місті перебували два уряди: Директорія УНР на чолі з С.Петлюрою та диктатура Західної області УНР (ЗОУНР) під проводом Є.Петрушевича (фото15).

Фото 15. Уряд ЗУНР під проводом диктатора Є. Петрушевича. 1919 р.

Переходимо на Вірменський ринок. Про те, що майдан був стратегічним пунктом столичного Кам'янця, нагадує меморіальна дошка на честь Симона Петлюри (скульптор Андрій Кліщ), яка встановлена стіні у 2002р. Монументальна споруда, найбільша на майдані, колишній окружний суд, зараз один із цехів

швейної фабрики (Вірменський ринок, 8), дала прихисток Міністерству військових справ УНР (фото16).

Фото 16. До меморіальної дошки на честь С.Петлюри українські реконструктори принесли квіти.

Тут генерали О.Осецький, М.Капустянський, М.Юнаков зустрічалися з полковниками Андрієм Мельником та Євгеном Коновальцем. Тут Головний Отаман 31 серпня 1919р. приймав парад військ, які вирушали на фронт. Тоді ж відбувся мітинг на честь взяття з'єднаними арміям ЗУНР та УНР Києва (фото). Отаману й помешкання виділили поруч–у губернаторському палаці. Саме в цьому будинку розташовувалися кабінет голови Ради Міністрів Директорії УНР. Тут розмістилися Міністерство внутрішніх справ і Міністерство галицьких справ. Коли місто було захоплено польськими жовнірами у 1920р. Палац губернатора згорів.

У південно-західній частині площі знаходиться будинок колишньої Консисторії (зараз Автокефальна церква Богоявлення Господнього). В ньому православна консисторія (канцелярія) розміщувалася і за часів Директорії. 7жовтня 1919р. Директорія видала декрет про будівництво самостійної, не підпорядкованої Москві автокефальної церкви. Священники В.Липківський та Ю.Сіцінський здійснювали богослужіння українською мовою

Картинна галерея – в 1919 р. Музей історико-археологічного товариства, (П'ятницька,11). Побудована споруда у 1789 – 1790рр. З 1914р. її застосовували під бібліотеку і музей. Навесні 1917р. з фондів музейної експозиції найцінніше забрали до обласного музею у Вінницю. У період УНР вдалося повернути частину експонатів, зокрема етнографічні. Ю.Сіцінський завідував давньосховищем – музеєм з 1892р. Тут читалися лекції та проводилися екскурсії.

Залишився лише один об'єкт, але який – знаменита Стара фортеця (Замкова,1). (Фото 17).

Фото 17. Фортеця в Кам'янці-Подільському. Вигляд на початок 20 ст.

вердиню на початку ХХст. далеко не в найкращому стані віддали кінним підрозділам Української армії. Влітку 1919р. були розроблені заходи урядом Директорії УНР щодо створення наукового архіву, 14 серпня видано наказ про створення комісії з культурно-історичних пам'яток. Тут розміщувався архів. Сьогодні фортеця це відділ музею-заповідника, діє історична музейна експозиція «Історія Кам'янця і Поділля», в якій є розділ, присвячений подіям кам'янецької доби УНР. У вітринах представлено унікальні експонати: документи, зброя, особисті речі творців історії цього періоду.

Представлене краєзнавче дослідження «Кам'янець-Подільський остання столиця Директорії. Подорож в історію України доби (1919р.)» – це найновіші, узагальнені, маловідомі сторінки нашої історії, зібрані місцевими краєзнавцями.

Волею історичних обставин С.В. Петлюра (1879 – 1926рр.), як Голова Директорії і Головний отаман війська УНР, неодноразово бував в адміністративному центрі Подільського краю, працював тут, проводив важливі і корисні з погляду державотворення і захисту республіки заходи. Вперше до Кам'янця він прибув 10 червня 1919р. по дорозі з Галичини, після того як місто, в результаті впертих і кровопролитних боїв, знову повернулось до УНР. Починаючи з залізничного вокзалу м. Кам'янець-Подільського в пам'ятниках, пам'ятних дошках, знаках, поступово та планомірно досліджено та відтворено визначні події, здобутки і втрати УНР, висвітлена праця видатних діячів історії рідного краю доби Директорії С.Петлюри, І.Огієнка, Ю.Сіцінського, М.Грушевського, Є.Петрушевича. Розроблено краєзнавчий маршрут на тему: «Кам'янець-Подільський – остання столиця Директорії. Подорож в історію України доби УНР (1919рік)», який охоплює пам'ятки, пов'язані з діяльністю УНР, в Старому місті та Новому плані.

Кам'янець-Подільський відроджує пам'ять про столичний час. Події Директорії стають темами фестивалів, публікацій та екскурсій. Кам'янчани горді тим, що Кам'янець-Подільський залишився в історії як цитадель Української держави в ХХст. і столиця УНР.

Матеріали дослідження можливо використати в курсах краєзнавства, історії України, у виховних заходах, на заняттях гуртків ЗЗСО та позашкілля.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабюк Д. Присяга на вірність УНР у Кам'янці-Подільському 14 жовтня 1919 р [інтернет-ресурс]. Режим доступу: https://prysiaga1919.org.ua/2018/12/08/prysiaga-istorychna-dovidka
2. Бабюк Д. У Кам'янці представили логотип відзначення 100-річчя кам'янецької доби УНР. . [інтернет-ресурс]. Режим доступу:https://kray-kp.org.ua/novyny/u-kamiantsi-predstavyly-lohotyp-vidznachennia-100-richchia-kamianetskoi-doby-unr.html
3. Бабюк Д. [інтернет-ресурс]. Режим доступу: https://www.google.ru/maps
4. Бабюк Д. Кам'янецький період Директорії УНР. Авторська онлайн фотовиставка. [інтернет-ресурс]. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B4NR6OplnD0STGt1eVJLckVFN0U/view?usp=sharing
5. Пустиннікова І.В. Юркова Г.І. «Кам'янець – остання столиця УНР». Кам'янець-Подільський, 2011 р.

Нечипорук Тетяна,
психолог КУ «ЦПР ПП»
Славутської міської ради

Підтримка, супровід дітей і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Важливу роль у соціалізації дитини, її гармонійному розвитку відіграє родина. Проте, в Україні спостерігається збільшення кількості сімей, які потрапили у складні життєві обставини. Особливо гостро стоїть питання соціально-правового захисту дітей сьогодні, коли триває російсько-українська війна Актуальності набуває питання організації системи соціально-психологічного супроводу сім'ї в системі освіти та налагодження ефективної взаємодії школи, сім'ї і суспільства.

***Ключові слова*:** складні життєві обставини, навчання, виховання, сім'я, соціально-психологічний супровід, взаємодія.

Сьогодні, коли триває російсько-українська війна, особливо гостро стоїть питання соціально-правового захисту дітей. В умовах воєнного стану багато сімей опинилися у складних життєвих обставинах та потребують підтримки та допомоги. На тлі загострення економічної, політичної та психологічної ситуації, яку переживає наше суспільство, кількість дітей і сімей, що потрапили в складні життєві обставини, значно збільшилася у порівнянні з попередніми роками. Разом зі своїми сім'ями велика кількість громадян переїхали до інших областей України, і як наслідок, на місці стикаються з цілою низкою труднощів: економічних, побутових, медичних, освітніх та соціальних.

Новим викликом для працівників психологічної служби закладів освіти стала робота з дітьми та сім'ям, що потрапили в складні життєві обставини. З'явилися нові цільові групи психолого-педагогічного супроводу: діти та сім'ї, батьки яких є учасниками російсько-української війни, діти, один із батьків (обоє батьків) загинули під час війни, діти та сім'ї учасників АТО/ООС; діти та сім'ї, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб; діти та сім'ї загиблих учасників АТО/ООС і прирівняних до них учасників Революції Гідності.

Згідно статті 76 Закону України «Про освіту» (прийнятий 05.09.2017 № 2145-VIII) «Психологічна служба та соціально-педагогічний патронаж у системі освіти» здобувачі освіти мають бути забезпечені психологічним супроводом та соціально-педагогічним патронажем.

Соціально-психологічний супровід дітей, що потрапили в складні життєві обставини в закладах освіти здійснюється відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Сімейного кодексу України, Законів України «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», наказу Міністерства освіти і науки «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» від 28.12.2006 № 864, Постанови кабінету міністрів України від 01.06.2020р. «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах», Положення про психологічну службу, Етичного кодексу практичного психолога.

За визначенням Закону України «Про соціальні послуги» (п.5 частини першої статті 1 із змінами) складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно (інвалідність; безробіття; малозабезпеченість; жорстоке поводження з дитиною, домашнє насильство; хвороби, що потребують тривалого лікування; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; поведінкові розлади в дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; шкода, завдана стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, тощо).

Сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах – це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через виникнення таких умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно.

Такі сім'ї поділяються на три групи:

- сім'ї, у яких виникли *матеріальні труднощі* внаслідок безробіття, необхідності лікування членів родини, відсутності, або втрати житла. Особливо гостро ця проблема постає сьогодні для внутрішньо переміщених осіб, багатодітних сімей, одиноких матерів (батьків), малозабезпечених родин;

- сім'ї, у яких виникли складнощі через *юридичні проблеми*: через необізнаність щодо своїх прав та обов'язків, брак коштів на відновлення документів (прописки, свідоцтва про народження, оформлення аліментів) тощо;

- сім'ї, в яких виникли *психологічні проблеми*: у разі гіперконтролю з боку батьків або ж навпаки, бездоглядності дитини, при розлученні чи повторному шлюбі матері чи батька, насильства з боку одного з членів родини.

Перед фахівцями психологічної служби постає завдання забезпечити дотримання основних соціально-правових потреб дитини, сприяти її успішній соціальній адаптації в умовах дитячого колективу та сім'ї, задовольняти потреби в розвитку й самореалізації.

Діяльність працівників психологічної служби ґрунтується на гуманістичних, демократичних та правових засадах із дотриманням основних принципів:

- додержання і захист прав людини;
- доступність та відкритість;
- адресність та індивідуальний підхід;
- добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг;
- гуманність;
- комплексність;
- забезпечення конфіденційності та дотримання етичних і правових норм.

У разі потрапляння дитини у складні життєві обставини фахівці психологічної служби спільно з адміністрацією закладу дотримуються наступного алгоритму дій:

1. на підставі результатів соціального інспектування та інформації, що підтверджує наявність складної життєвої обставини розпочинається соціальний супровід;
2. соціальний педагог відвідує сім'ю з метою комплексного обстеження; під час обстеження фахівець знайомиться з членами родини і її оточенням, оцінює умови виховання та розвитку дитини, вивчає матеріальні, соціальні та інші можливості щодо подолання складних життєвих обставин;
3. направляє інформацію до служб, які забезпечують соціально-правовий захист дітей;
4. соціальний педагог здійснює координаційну діяльність з усіма зацікавленими установами (службою у справах дітей, кримінальною поліцією у справах неповнолітніх);
5. за результатом комплексного обстеження фахівець складає індивідуальний план супроводу дитини, яка потрапила у складні життєві обставини, формує з числа працівників закладу тимчасову команду індивідуальної підтримки дитини (для роботи з окремим випадком), визначають повноваження членів команди та відповідальності за проведення діагностики ситуації, оцінки потреб дитини, яка потрапила в складні життєві обставини;
6. сім'я, що потрапила у складні життєві обставини знаходиться на контролі закладу освіти, здійснюються поточні та контрольні відвідування родини;
7. формуються висновки про результати роботи з родиною.

Соціальний педагог на даному етапі закінчує супровід, проте продовжує вести спостереження за родиною. Робота тимчасової команди організовується з урахуванням інтересів та прав дитини, згоди членів сім'ї на здійснення індивідуального супроводу дитини. Індивідуальний план супроводу дитини, яка потрапила у складні життєві обставини, формується з урахуванням її потреб та проблем. До індивідуального плану входять заходи, які базуються на результатах оцінювання, діагностики, спостереження за дитиною.

Соціальний педагог:

- вивчає інтереси та здібності дитини, її соціальний статус, вплив соціуму на розвиток та міжособистісні стосунки;
- надає інформаційні послуги про позашкільні освітні заклади та вживає невідкладних заходів щодо активного залучення дитини до гурткової роботи.

Практичний психолог:

- проводить психодіагностику емоційно-вольової, когнітивної та особистісної сфери;
- проводить бесіди, консультування дитини, батьків, осіб, які їх замінюють;

здійснює корекційно-розвткову роботу та інформує батьків щодо особливостей

вікового розвитку та виховання дитини.

Класний керівник (класовод):

- створює сприятливий соціально-психологічний мікроклімат у колективі та забезпечує емоційну підтримку;
- сприяє розвитку навичок міжособистісного спілкування, допомагає дитині вирішувати проблеми, що виникають у спілкуванні з однолітками, батьками, педагогами;
- надає допомогу в навчальній діяльності та підтримує постійний контакт з батьками дитини чи особами, які їх замінюють.

Медичний працівник закладу освіти:

- вживає невідкладних дій для безпеки дитини, нормалізації її психоемоційного стану;
- визначає доцільність проведення додаткового медичного огляду, направлення її до закладу охорони здоров'я.

Уся робота з дитиною та сім'єю, яка потрапила у складні життєві обставини, проводиться з дотриманням ***принципу конфіденційності.***

Працюючи з родиною, соціальний педагог виступає в трьох основних ролях:

консультант - консультує з питань сімейного законодавства, інформує про існуючі методи виховання, орієнтовані на конкретну родину, роз'яснює батькам методи створення умов, необхідних для нормального розвитку та виховання дитини в родині;

радник - інформує родину про важливість і можливість взаємодії батьків і дітей у родині, розповідає про розвиток дитини, дає педагогічні поради щодо виховання дітей;

захисник - захищає права дитини у випадку повної деградації батьків, сімейної, соціальної депривації.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності соціального педагога є профілактична робота. Діяльність фахівців психологічної служби із вищезазначеною категорією проводиться на тррьох рівнях:

1. Первинний рівень – загальна просвіта з усіма учасниками освітнього процесу (булінг, цькування, жорстоке поводження тощо).
2. Вторинний рівень – цілеспрямована робота з конкретною сім'єю або дитиною з метою зміни ставлення у батьків до виховання дітей та отримання нових знань, умінь, навичок.
3. Третинний рівень – навчаємо дитину, як не потрапити у складну життєву ситуацію та як захистити себе.

Діяльність соціального педагога з родиною включає три основні складові соціально-педагогічної допомоги:

1) Освітня складова:

- допомога в навчанні та вихованні, яка надається соціальним педагогом родині шляхом її консультування.

2) Психологічна складова:

- підтримка, спрямована на створення сприятливого мікроклімату в родині в період короткочасної кризи;

- корекція міжособистісних стосунків, яка здійснюється, коли в родині існує психологічне насильство над дитиною, що призводить до порушення її нервово – психічного і фізичного стану.

3) Посередницький компонент:

- допомога в інформуванні - забезпечення родини інформацією з питань соціального захисту;

- допомога в організації - допомога облаштування сімейного дозвілля, організація літнього відпочинку, сімейних свят;

- допомога в координації - співпраця з різними відомствами і службами для спільного вирішення проблеми конкретної родини і становища конкретної дитини.

Програма дій практичних психологів і соціальних педагогів з психосоціальної допомоги учням сприяє вирішенню таких завдань:

- стабілізації емоційного та психофізичного стану дітей, які опинились у складних життєвих обставинах;
- зниження рівня тривожності, ворожості, подолання травматичного досвіду, віктимності, соціофобії і соціопатичних тенденцій розвитку;
- оптимізації самооцінки;
- зниження конфліктності, відчуженості та подолання бар'єрів у спілкуванні;
- формування навичок адаптивної і успішної поведінки;
- підвищення рівня правової, психологічної та соціальної захищеності;
- соціальної інтеграції та професійного самовизначення

Нинішні суспільні процеси вимагають переосмислення традиційних освітніх технологій, потребують нових можливостей для освітньої сфери. Тому з метою створення оптимальних умов для загального емоційного комфорту дітей в закладі освіти потрібно:

- враховувати національно-етнічні та культурні чинники, рівень загального розвитку дитини, ціннісні орієнтації, мотивацію діяльності;
- інтегрувати педагогічні зусилля щодо формування почуття безпеки на основі принципів особистісно-орієнтованого підходу;
- передбачати наступність у роботі вчителів, вихователів, соціального педагога та практичного психолога;
- забезпечувати співпрацю фахівців закладу освіти та батьків дитини, яка опинилась у складних життєвих ситуаціях [7].

Для підтримки, адаптації, становлення та самореалізації дітей, що опинились у складних життєвих обставинах, сучасний освітній заклад має великий потенціал. Це можливо за умови тісної та плідної співпраці закладів освіти, фахівців психологічної служби, соціальних служб та громади.

Поради батькам:

1. Повірте в неповторність своєї дитини, у те, що вона єдина, унікальна, не схожа на жодну іншу та не є вашою точною копією. Тому не варто вимагати від неї реалізації заданої вами життєвої програми та досягнення поставленої вами мети. Дайте їй прожити власне життя.
2. Ніколи не кажіть, що у вас немає часу виховувати свою дитину, бо це означатиме: мені ніколи її любити.
3. Дозвольте бути собою, зі своїми особливостями, вразливими місцями та чеснотами, приймати її такою, якою вона є.
4. Не сприймайте свою дитину як свою власність, не ростіть її для себе, не вимагайте від неї реалізації заданої вами життєвої програми та досягнення поставленої вами мети. Дайте їй право прожити власне життя.
5. Учіть дитину самостійно приймати рішення і відповідати за них.
6. Довіряйте дитині. Дозвольте робити власні помилки, тоді дитина оволодіє вмінням їх самостійно виправляти.
7. Не соромтесь виявляти свою любов до дитини, дайте їй зрозуміти, що любитимете її за будь-яких обставин.
8. Ніколи не порівнюйте свою дитину з іншими (друзями, однокласниками, сусідами), а порівнюйте лише з тим, якою вона була вчора та якою є сьогодні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р. № 30, ст.142.
2. Панок В.Г., Ткачук І.І. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових

дій. Практичний посібник. Київ: УНМЦ УНМЦ практичної психології і соціальної роботи 2019, 144 с.
4. Панок В.Г., Ткачук І.І. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження), Київ: Ніка-Центр, 2020. 121 с.
5. Панок В.Г., Ткачук І.І., Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи), Київ: Ніка-Центр, 2021 118 с.
6. Заболотня О. Соціально-педагогічний супровід сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах. Кіровоград 2022. 7 с.
7. Панок В.Г., Гаркавенко З.О., Карагодіна О.Г., Шапошнікова А.С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах. Методичні рекомендації. Київ-2017. 76 с.
8. Методичні рекомендації щодо організації психолого-педагогічного супроводу дітей, які потребують додаткового захисту та опинилися в складних життєвих обставинах. Лист 28.10. 2014 № 1/9-557 Київ: МОН України, 2014 р.
9. Інтернет ресурси.

Гордійчук Галина,
вихователь Шепетівського
ЗДО №7 «Дюймовочка»

Моральна підтримка дітей під час військового стану в закладі дошкільної освіти.

Дитина не може чекати щастя.
Вона нетерпляча.
Вона хоче і повинна бути
щасливою сьогодні, зараз.
Ш. Амонашвілі

У статті розглянуто проблему моральної підтримки дітей під час воєнного стану в закладі дошкільної освіти, вплив військової агресії на прояви стресу в дошкільнят, деякі інноваційні терапевтичні активності для використання під час ранкових зустрічей, що позитивно впливають на поведінку та здоров'я дитини.

Ключові слова: сучасні технології підтримки, ранкові зустрічі, адаптація, стрес, команда, інноваційні, терапевтичні активності.

На сьогоднішній день через воєнний стан в Україні діти дошкільного віку є найуразливішими. Ми, дорослі, навіть не задумуємось, у якому стресі вони знаходяться, адже у нас відносно спокійно, не ведуться бойові дії, тривоги лунають лише час від часу, і взагалі, це у нас постійний стрес, бо ми дорослі! Ми розуміємо усю картину сьогоднішнього життя. Це ми читаємо дописи у мережі! Це нам приходять сповіщення про втрати! Це нас просять про допомогу бійцям чи внутрішньо переміщеним особам. А що дитина? Поспала, поїла, погралася, можливо захотіла нову іграшку, чи закапризувала за інші чобітки чи костюмчик, який тут стрес? Мабуть, це найпоширеніша думка, яка час від часу з'являється у батьків вихованців. А стрес дійсно є. І це не прості капризи. Дитячий стрес має набагато глибше коріння і руйнівну силу. У невеликій кількості стрес може бути позитивним (як емоційний струс), але надмірний стрес впливає не тільки на поведінку, а й на здоров'я дитини.

Зростання нинішніх дошкільників проходить в умовах реальних подій військової агресії на території вільної країни. Їх щоденно оточує тривожність рідних, їх тихі, та для дітей чутні розмови «що буде далі», звідусіль зображення бойової

техніки, зброї, учасників бойових дій, поранених бійців, людських страждань, також використання у мовленні військової лексики (бойовики, вибухи, ворожі обстріли, воєнні дії, гранатомети, міни, окупанти). Батьки скаржаться на те, що діти задають «незручні питання про війну». Малечу цікавить: «Чому по телевізору показують танки, зростає кількість загиблих, хто такі терористи, що таке війна?»

Звичайно, найперша порада психологів – обмежити доступ дитини до «небажаної інформації». Мова йде не лише про телебачення чи Інтернет. Будь-які обговорення війни, кількості вбитих чи полонених має відбуватись «за зачиненими дверима». Також не варто вживати слова «війна», «смерть», «кров»,- зазначає психолог Світлана Ройс.

Виникає питання: чи варто взагалі говорити з дитиною на подібні теми? Психолог Тетяна Бутенко наголошує: «Говорити потрібно обов'язково, але краще самим розмову не починати. Якщо дитина задає питання, у жодному випадку не можна їх лишати без відповіді. Не отримавши пояснення про те, що турбує, дитина може дофантазувати, зробити хибні висновки з почутого на вулиці».

За словами Світлани Ройс: «Для дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку найбільш зрозуміла форма – ігрова. Можна використати іграшки, книги або просто розповісти казку про те, як «посварились» дві країни і тепер мають «виправляти власні помилки».

«Аби згадки про війну не викликали паніку, депресію чи неадекватні дії, треба не просто розповісти дитині про бойові дії або куди заховатись під час обстрілу. Краще акцентувати увагу на речах, які викликають позитив» – зазначає психолог, співробітник Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України Світлана Бойко. З дитиною можна написати лист чи намалювати картинку військовим, взяти участь у будь-якій акції на підтримку солдатів.

Проте, є випадки, коли говорити з дітьми мають уже фахівці. «Існують кілька таких «тривожних дзвіночків», на які мають звертати увагу дорослі», – зазначає Тетяна Бутенко. Але, найцінніше, що можуть зробити батьки, за словами психологів, це донести до свідомості дитини, що мир краще за будь-яку війну.

Ознаки стресу у дитини.

Стрес у дітей проявляється по-різному, залежно від віку.

Дошкільнята, **зазвичай, погано сплять і їдять,** можуть плакати, відчувати злість, дратівливість чи тривогу.

Для старшого дошкільного та молодшого шкільного віку у разі стресу характерне помітне **погіршення навчальної успішності**, засмучення або бентеження. Та навіть небажання йти до садочка чи школи, лягти спати або брати участь в спільних заняттях.

Серед ознак стресу можна згадати і постійні **нічні кошмари, непослух, агресію** або часті моменти роздратування. І все це регулярно. Що ж робити, як допомогти дітям у цій ситуації? Насамперед, нам, дорослим, потрібно робити все можливе, щоб тримати власний стрес під контролем й керувати ним. Адже якщо дорослі постійно роздратовані, діти реагуватимуть на життєві складності аналогічним чином.

Тому саме у закладі освіти педагоги мають діяти на найвищому професійному рівні – лишати за порогом закладу усі свої переживання і стати стрижнем спокою, безпеки та рівноваги для своїх вихованців. Адже саме ми, взявши за основу перевірені часом методики та технології, поєднавши їх з новітніми рекомендаціями, зможемо забезпечити гармонійний розвиток кожної дитини та зберегти її психічне здоров'я.

Продуманий і добре організований прийом дітей має велике значення в режимі дня. Привітна зустріч дітей з вихователем позитивно впливає на настрій, працездатність, дисциплінованість дітей. Якщо діти знають, що їх чекають і їм будуть раді, вони з великим бажанням йдуть у дошкільний заклад.

Мета ранкових зустрічей: допомогти дитині подолати пригнічений настрій, надати підтримку, побачити свої позитивні сторонни, відчути, що вона приймається і цінується іншими людьми. Вона створює позитивну атмосферу в групі на весь день перебування дітей у дитячому садку, дає вихователю можливість навчити дітей взаємній повазі та доброму ставленню один до одного, сприяє формуванню в групі цілісного колективу.

Ранкове коло – позитивний, гарний настрій до вечора. Даний вид ранкового прийому дарує гарні емоції, згуртовує дітей, налаштовує на продуктивну діяльність протягом усього дня, адже ранок повинен розпочинатися з дитячих усмішок, бадьорого настрою. Тому я використовую у своїй роботі ігрові ранкові зустрічі.

Ранкове коло починається з привітання. Позитивне вітання покращить похмурий настрій дітей та педагогів. Діти стають в коло та вітаються один з одним. Першим вітається вихователь. Можна розучувати привітальні ігри з простими рухами, словом. Найбільшу увагу приділяємо тим іграм, у які можна гратися, сидячи або стоячи у колі.

Кожен ранок стає дивовижним. Щоб згуртувати дитячий колектив і покращити взаємодію між дітьми, важливо щоранку створювати в групі атмосферу турботи, піклування, доброзичливості.

Головним чинником ранкових зустрічей є ігри. Саме вони дають дітям можливість спільно розв'язувати цікаві завдання, обмінюватися новинами. Щоб ранкове коло було успішним, потрібно дотримуватися порад ігромайстра та створити атмосферу безпеки, довіри та відкритості. Довіряти дітям, показувати дії на власному прикладі. Переконати дітей, що в нас безпечно. Заохочувати їх до емоційно-почуттєвих проявів, запропонувати різні багатоваріантні ігри. Розділити світ дитини, сприймати його таким, як він є для неї. Спілкуватися з дітьми на рівних, використовувати зрозумілі для них слова. Радіти за їх досягнення та переживати за їх сум. Надавати дітям право самостійно приймати рішення та брати на себе відповідальність.

У молодших групах ранкові вітання допомагають дітям познайомитися, запам'ятати один одного. В інших групах діти вітанням створюють правильний емоційний настрій.

Перш, ніж почати, вихователь повинен звернути увагу дітей і зібрати їх. Дітей спочатку просимо стати колом, щоб почати вітання. Зібрати дітей можна по різному.

«До трьох рахуємо і в коло крокуємо!
Раз, два, три!
В-право в-ліво подивились
І у колі всі зустрілись!»

Привітання починаються із віршика:

«Доброго ранку! Доброго дня!-
Хай плещуть долоньки,
Хай тупають ніжки!
Працюють голівки,
І сяють усмішки.
Доброго ранку! Доброго дня!
Бажаєте ви. Бажаю вам я!» *Л. Бабкова*

Після віршика вихователь передає сонечко дитині, що знаходиться ближче до неї, і бажає їй доброго ранку.

«Доброго ранку, Марійко!»

Тепер вже вона повинна звернутися до сусіда і передати йому сонечко, побажати доброго ранку.

Вправа допомагає дітям запам'ятати імена один одного, підвищує позитивний емоційний стан, згуртовує дитячий колектив і головне - відволікає від турбот, що оточують дитину вдома..

Встаньте, діти, всі рівненько,
Посміхніться всі гарненько,
Посміхніться всі до мене,
Посміхніться всі до себе.
Посміхніться всім, хто справа,
Посміхніться всім, хто зліва,
Привітайтесь «Добрий день!»
Нехай гарно розпочнеться новий день! Л.Бабкова
(показувати рухи під час промовляння слів)
Доброго ранку, носик, доброго ранку, щічки,
Доброго ранку, вушка, доброго ранку, шийка,

Доброго ранку, плечики тощо. Торкаємось різних частин тіла, промовляючи слова.

Дані форми ранкового кола не є новими, та разом з тим, довели свою ефективність у щоденній роботі з дітьми.

Та у пошуках нових та дієвих методів подолання стесу, надання підтримки та покращення психо-емоційного стану дітей, я захопилась роботою українського психолога Світлани Ройз, яка розробила цілу систему ігор, які знімають стрес у дітей. Прості та водночас дієві, зрозумілі та легкі у користуванні, саме це дало змогу легко адаптувати їх у «Ранкове коло» і мати чудовий результат. Ось деякі з них:

-«*Собаки»*

«Перетвориться» на добрих собачок, що махають хвостиками, потім – на злих собак, що гарчать один на одного. А потім знову «перетвориться» на добрих собак, що принюхуються і знайомляться.

-*«У ціль»*

Спробуйте зім'яти в руках папір, а потім, наче м'ячиком, потрапити в ціль.

-*«Люлечка»*

Сядьте з дитиною, обіймаючи її за спинку. Можете погойдатися.

Крім ігрових вправ Світлана Ройз розробила картки для дихальних практик стабілізації для дітей, адже дихання впливає на фізичний та емоційний стан. За допомогою дихальних вправ ми можемо допомогти дитині заспокоїтися, узяти під контроль тривогу та прояви стресу, та разом з тим, у дитини вибудовується концентрація уваги та уміння зосередитися на уявному об'єкті.

Дихальні практики Світлани Ройз є максимально наочно-тілесні, закріплені в рухах, тобто побудовані саме на таких принципах, якими керуємось у своїй роботі і ми, педагоги. Дошкільнятам легко привчатися до них та використовувати надалі самостійно.

Світлана Ройз розробила цілу систему дихальних вправ, склала з карток. В ранкове коло я обрала ті, які можна використовувати без карток, а саме:

«Пальчики»- де дитина по контуру пальчика може обвести вверх-вдих, вниз-видих.

«Блискавка»- застібаємо блискавку на одязі, вдих, розстібаємо-видих.

«Серце»-одну частину серця малюємо в повітрі- вдих, іншу- видих.

«Прапор»- піднімаємо прапор до гори-вдих, опускаємо- видих.

Дані вправи використовую як загальну, дихальну гімнастику після активностей на килимочку в ранковому колі.

Досить часто у своїй роботі я використовую гру *«Сніговий ком»*. Подібна гра допомагає об'єднати учасників та слугує створенню доброї, дружньої і робочої атмосфери.

Процедура: група встає в коло і перший називає приємне слово або комплімент для друга. Другий називає почуте слово та своє. Третій - слово першого, другого та своє.

Для тривожних дітей характерні м'язові затиски, тому дуже важливим моментом при роботі з такими дітьми є навчання їх розслабленню. Для досягнення цієї мети відмінно підійде масаж один одного по колу. Розім'яти плечики, постукати по спинці тощо, а також різні техніки релаксації та звичайно, обійми.

«*Повітряна кулька»*. Ця вправа дозволяє розслабити м'язи губ і нижньої частини обличчя. Дитина уявляє, що у неї в руках є повітряна кулька, яку потрібно надути. Вона підносить її до рота та починає надувати, все сильніше і сильніше. Очі стають круглими і спостерігають за тим, як надувається повітряна кулька. З кожним видихом стає все важче та важче, ну ось, нарешті, кулька стала великою, можна розслабити м'язи.

Гра «*Продовж речення*». Ведучий вихователь дає м'яч або іграшку та говорить початок речення. Дитина, яка зловила м'яч, має закінчити речення й повернути м'яч ведучому. І так далі. Я часто використовую фрази для підтримки один одного: «Ми з усім впораємось, бо ми…», « Ми добрі діти, бо ми…»

Діти – це диво, яке наповнює життя кожного дорослого щирою радістю і теплотою. Діти так потребують любові, турботи і батьківської ласки, щасливого дитинства у вільній, мирній країні! Так хочеться, щоб кожне дитяче серце не було обділене цим маленьким щастям. Саме тому для педагогічних працівників, важливо володіти елементарними навичками самодопомоги, психологічної допомоги дитині, дорослому в стані стресу. Не забуваймо, що одна із складових спокійного та безпечного простору дітей – інформаційна безпека та підтримка. Дорослим (педагогам, батькам) слід постійно спілкуватися з дітьми, бути поруч, відповідати на їхні запитання, враховуючи вікові особливості. У розмові з дітьми обов'язково наголошувати, що нас захищають і ми переможемо.

«Як би ми не були «готові» до того, що зараз відбувається, неможливо нормально сприймати те, що в 2022 році ми чуємо слово «війна». Усі реакції, які виникли у вас сьогодні вранці чи виникають зараз – абсолютно природні й не варто відчувати за це «провину»»,-каже сімейна дитяча психологиня Світлана Ройз.

За словами фахівчині, залежно від провідного типу нашої нервової системи, коли почули страшне слово, чи звук сирени, у когось почалася паніка, у когось почастішало серцебиття, когось почало «трясти», хтось метушився чи завмирав, а хтось почав плакати.

У нинішній ситуації надзвичайно важливо зберігати спокій, не панікувати, а зберігати свої сили для підтримки родини та країни.

Нервова система влаштована так: коли небезпечно тілу, страшно нам, усі знання не засвоюються. Тож перше, що потрібно зробити - повернути безпеку тілу. Якщо поруч із вами дитина, обійміть її та скажіть: «Я з «тобою»»! Якщо її рухи пришвидшені, потрібно говорити повільно, тихо, й бути на рівні очей дитини. Так вмикається парасимпатична система, що наче каже нам: «Не бійся, ти впораєшся».

Список використаних джерел та літератури:

1. Дихальні практики https://www.unicef.org/ukraine/media/26001/file/Breathe_cards_Royz.pdf?fbclid=IwAR0JFAwR8zReXgBhZDes6ZdZdPWuLzCXPuMKRxh2hQm5QNp_Kq7LEaWK8mA (посилання на картки для дихання)
2. «Як допомогти дитині впоратися зі страхом – поради психолога» https://www.planetanovosti.com/yak-dopomogti-ditini-vporatisya-zi-strahom-poradi-psihologa
3. «Як розповісти дитині про війну, щоб не травмувати. Поради психологів» https://portal.lviv.ua/news/2014/08/27/111600
4. Як зрозуміти, що у вашої дитини стрес: що робити батькам https://np.pl.ua/2020/02/yak-zrozumity-shcho-u-vashoi-dytyny-stres-shcho-robyty-bat-kam/

6. Поради із підтримання психічного і фізичного здоров'я, безпеки, харчування, освіти та розвитку https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions
7. Артемова Л. Зберегти дітей-гуманітарна міссія сьогодення // Л. Артемова // Дошкільне вихованняц. 2022. №3-4. С. 3
8. Лисогор С. Адаптація до дитячого садка // С. Лисогор // Дошкільне виховання - 2022. №9. С. 8.

Бабій Альона,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради

Розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів на уроках математики в початковій школі

У статті висвітлюємо проблему розвитку пізнавальної активності та самостійності учнів на уроках математики в початковій школі. Використовуючи на своїх уроках елементи розвивального навчання, я навчаюся разом з дітьми та своїм власним прикладом підштовхую їх до самовдосконалення, розвитку, здійснення мрій.

Ключові слова: розвивальне навчання, пізнавальна активність, рефлексія, самостійність, творчість.

Умовою успіху розвитку мислення учнів є висока пізнавальна активність. Ефективне засвоєння знань передбачає таку організацію пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. Пошуки методів навчання, що підсилювали б активізацію процесу навчання, призводить до підвищення актуальності розвивальних і проблемних методів, самостійної роботи, творчих завдань. При цьому психологічно обґрунтованою видається така організація уроку, за якої діти навчаються не з примусу, а за бажанням і внутрішніми потребами. Суть технології розвивального навчання полягає в тому, що учень самостійно обирає рівень опрацювання навчального матеріалу; завдання вчителя – визначити «зону найближчого розвитку» дитини і допомогти їй перейти на більш високий рівень розумових операцій, тобто забезпечити цей розвиток. [6].

Система розвивального навчання в початковій школі покликана забезпечити розвиток учнів як суб’єктів навчальної діяльності. Специфіка змісту навчального матеріалу та методу організації навчальної діяльності дітей у початкових класах розвивального навчання вимагає виконання низки умов, за яких можливе впровадження цієї системи в масову шкільну практику.

Система розвивального навчання в початковій школі вимагає від учителя контролю за навчальним процесом на основі постійної оцінки реальних дій дитини. З’ясування причин помилок, повернення до розуміння і осмислення нею способу дії становить умову формування самооцінки - найважливішої якості особистості, то забезпечує самостійність у навчальній діяльності.

Контроль за ходом навчального процесу, на думку Н.Воропаєва, полягає не тільки в тому, щоб фіксувати засвоєння навчального матеріалу на основі відсутності або наявності помилок у контрольних роботах, але й урахування розуміння дітьми характеру помилкових дій.

З урахуванням викладеного, в системі розвивального навчання розроблені В.Давидовим та Д.Ельконіним такі основні види навчального контролю:

а) тестові діагностичні роботи, спрямовані на виявлення засвоєння окремих предметних операцій. Вони перевіряються вчителем і фіксуються в діагностичних зошитах педагога. Аналіз таких діагностичних робіт з опрацьованих тем дозволяє вчителеві й адміністрації школи мати картину просування дитини в засвоєнні змісту навчального матеріалу;

б) перевірні роботи, які проводяться після вивчення великих тем у середній частині наступної теми, їхня мета - перевірити «залишок» засвоєння учнями певних знань, умінь і навичок, а також намітити їхню корекцію в межах нової теми;

в) принципово новим видом контролю в класах розвивального навчання є перевірочні роботи, мета яких - вироблення в учнів здатності до самоконтролю і самооцінки в навчальній діяльності. Вони проводяться після вивчення певного розділу теми і передбачають оцінку їхніх результатів самими учнями. Ці роботи перевіряються вчителем, але помилки в зошиті ним не фіксуються. Після самостійної роботи здійснюється колективний її розбір, під час якого учні можуть перевірити правильність рішення та об’єктивність своєї оцінки. Самостійні контрольні роботи залишаються в учнів для порівняння з наступними роботами під час відпрацювання вмінь і навичок.

д) у класах розвивального навчання поряд із контролем знань, умінь і навичок перевіряється також рівень оволодіння дітьми узагальненими способами дій із навчальним матеріалом, сформованість дій контролю й оцінки в певній предметній галузі [4, с.143].

Досвід впровадження методу розвивального навчання в шкільну практику України переконливо засвідчує, що така система оцінювання має важливу функцію, оскільки навчання стає для дитини її власною справою, коли, школяр поступово, від класу до класу, зростає відповідальність за свою роботу. Учень вчиться бачити перспективу свого просування в засвоєнні учбового матеріалу, планувати роботу, самостійно вирішувати, скільки завдань треба йому виконати, щоб засвоїти спосіб дій.

Система розвивального навчання в початкових класах вчить і дає змогу оцінити дитині свої вміння та вміння своїх товаришів. Завдання вчителя початкових класів на цьому етапі навчити дитину правильно користуватися даним правом. Рефлексія — нове слово в діяльності педагога. Більшість учителів ще не може усвідомити, що без аналізу власних дій неможлива їх корекція і рух уперед. Рефлексія — це аналіз самою людиною «внутрішнього плану» своїх дій [6, с.58].

Таким чином, завдання вчителя – допомогти учневі сформувати такий рівень розумових операцій та перейти на більш високий. Модель зручна для дитини, бо дає право вибору завдань і виховує в неї почуття відповідальності за свій вибір. Учень, перебуваючи в ситуації успіху починає вірити в свої сили .

Ефективність процесу навчання математики у початковій школі в наш час визначається багатьма факторами, але головна роль належить вчителю.

Його завдання, перш за все, виховати активно мислячу особистість. Від майстерності вчителя, його уміння управляти процесом формування знань учнів, розвитком їх мислення багато в чому залежить, чи зможе учень творчо підійти до досліджуваного матеріалу. Зупинюся на деяких прийомах, які сприяють успішному засвоєнню навчального матеріалу, розвитку пізнавальної активності школярів.

Адже активізація - ця така організація пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожного учня. Вона повинна забезпечити не тільки запам'ятовування матеріалу та формування стійкої уваги, але й дати учням деякі навички та вміння самостійно здобувати знання. Головною умовою формування пізнавальної активності школярів є зміст і організація уроку. Відбираючи матеріал і продумуючи прийоми, які будуть використані на уроці, вчителю треба оцінювати їх з точки зору можливості порушити і підтримувати інтерес до предмета.

Клас не являє собою однорідну масу. Безумовно, є частина учнів, у яких інтерес до математики зародився ще до її вивчення. Таким учням потрібні різноманітні завдання. Під час виконання вправ тренувального характеру для них завжди треба мати в запасі більш складні завдання. В якості складних завдань зручно пропонувати задачі із зірочками з підручника, щоб не витрачати час на запис їх умов.

Одним із засобів активізації пізнавальної діяльності школярів є широке використання їх життєвого досвіду. Велику роль при цьому відіграють практичні роботи, а також рішення задач з практичним змістом.

Так, у своїй роботі на уроках математики я використовую систему запитань, створюючи різного роду проблемні ситуації або вносячи творчі елементи, завдяки чому учні отримають змогу активізувати розумову діяльність, зробити «відкриття».

Важливою умовою реалізації системи розвивального навчання є *забезпечення взаємозв'язку між початковою школою і середньою ланкою*, а саме, збереження основних принципів активного навчання, методів групової роботи, самостійності дітей в опануванні знаннями. Це передбачає знайомство педагогів середньої ланки з психолого-педагогічними засадами системи розвивального навчання, змістом навчання в початковій школі й педагогічною технологією розвивального навчання.

Адже, серед проблем, що виникають у зв'язку з переходом на дванадцятирічний термін навчання, однією з найважливіших є проблема наступності між ступенями освіти. І перш за все – наступності між початковою і основною школою. Багато фахівців психологів і педагогів в Україні та інших країнах – вважають, що саме тут знаходиться той складний вузол, від способу розв'язання якого залежить значною мірою доля всієї середньої освіти.

Формуючи крок за кроком навчальну діяльність в дітей молодшого шкільного віку як самостійний пошуковий процес навчання, вчитель створює умови для розвитку справжнього мислення – творчого, теоретичного, здатного для пошуку суттєвих властивостей предметів. Мислення формується лише в процесі розв'язання завдань, змістом яких є теоретичні поняття, і виявляється, що така пошукова діяльність дуже цікавить дитину. Не треба штучно створювати якісь ігрові розважальні ситуації: першокласникові приносить задоволення сам процес пошуку нового способу розв'язання завдання.

За таким навчальним процесом – принципово нова педагогічна технологія, діалогічна форма спілкування вчителя з дітьми, дітей між собою. В умовах колективної пошукової діяльності діти вчаться не тільки мислити, а й спілкуватися. Отже, система розвивального навчання виявляє нову роль і значення молодшого шкільного віку в житті сучасної людини. Саме в цей період життя закладаються і закріплюються такі якості інтелекту й особистості, які значною мірою визначають весь подальший шлях розвитку дитини [1, с.6].

Власна участь як учителя у системі підготовки до розвивального навчання дозволяє стверджувати про доцільність та необхідність такого навчання самих педагогічних працівників (учителі, вихователів, керівників освіти), оскільки – це є одним з перших кроків реалізації системи розвивального навчання в практичній діяльності закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Буняк Т.А. *Педагогічна майстерня*. 2011. №4. С. 2-7.
2. Денчук Є.В. *Управління школою*. 2009. № 33. С. 28-29.
3. Воскресенська Н.О., Свашенко А.О. *Сонечко (Буквар), підручник для навчання грамоти*. Харків: Логос, 2004. С. 66-69.
4. Эльконін Д.Б. *Психологія навчання молодшого школяра. Москва*, 1974.
5. Якиманська І.С. *Особистісно-орієнтований урок: планування і технологія проведення*. І.С. Якиманська, О. Якуніна. «Директор школи». 1998. № 3. с.65.

6. Якиманська І.С. *Особистісно - орієнтоване навчання в сучасній школі* . М.: «Вересень», 2000.

Батюк Наталя,
практичний психолог Ізяславської
гімназії № 4 імені Василя Кобернюка

Використання інтернет-платформ для проведення психологічної просвіти та профілактичної роботи зі здобувачами освіти у воєнний період та під час дистанційного навчання

У період настання загальнодержавного воєнного стану трагічна ситуація в Україні призвела до докорінної зміни способу життя українських громадян та внесла зміни в звичайну роботу спеціалістів освітньої галузі. Психологічна служба також використовує у своїй роботі сучасні можливості інтернет-простору, надані прогресивними технологіями, зокрема – інтернет-платформи та інтернет-сервісу «Zoom», для проведення психологічної просвіти та профілактичної роботи з учасниками освітнього процесу в період дистанційного навчання через військові дії на території держави та карантинні обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19.

Ключові слова: інтернет-платформи; інтернет-простір; психологічна просвіта; профілактична робота; діти дошкільного та молодшого шкільного віку; навчання та виховання у воєнний період; діджиталізація; дистанційнє навчання.

У період загострення політичного протистояння у суспільстві та настання загальнодержавного воєнного стану трагічна ситуація в Україні призвела до докорінної зміни способу життя українських громадян. Значні зміи торкнулись і державної системи освіти України. Загальна діджиталізація та активне використання учасниками освітнього процесу інтернет-простору, потребу в яких відчули освітяни та здобувачі освіти в період дистанційного навчання, пов'язаного з карантинними обмеженнями (пандемією COVID-19) у воєнний період стала нагальною потребою, часом, - єдиною можливістю забезпечити належний рівень навчання та виховання завдяки новітнім технологіям та інтернет-платформам.

Психологічна служба також використовує сучасні можливості, надані прогресивними технологіями, у своїй роботі. Зокрема, - у проведенні психологічної просвіти та профілактичній роботі різного спрямування.

Воєнний період, який проживає наша держава, призводить до трагічних подій, руйнувань та загибелі великої кількості людей. Психотравмуючі події породжують гострі стресові ситуації та негативні психологічні реакції на стан горя і втрати: сім'ї або членів сім'ї, місця постійного проживання або й житла, раптової вимушеної зміни освітнього закладу, що переживається дитиною як кризова, стресоутворююча ситуація. Відповідно до таких ситуацій і ризики та потреби виходу з них також є різними. Педагогам та психологам слід приділяти велику увагу дітям, особливо дошкільного та молодшого шкільного віку, з огляду на обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість і незрілість дитячої психіки. Нерозуміння дитиною подій, які відбуваються в країні, місті чи селі, у власній родині часом приводить до переживання безпорадності, виникнення стресових розладів.

Особливу небезпеку для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є зниження рівня комунікації та обумовлене віковими особливостями відчуття власної провини за події, що відбулися. Реакції на кризову ситуацію у дітей вищезгаданих вікових категорій є різними, але усі вони негативно впливають на дитину. Ось деякі з них:

- тривожність;

- перезбудження, або навпаки – емоційний ступор;
- недовіра до оточення;
- болісні реагування на критичні зауваження;
- емоційна байдужість (як захисна реакція);
- негативізм, спалахи гніву, агресії;
- уникання спілкування, місць, людей та навіть предметів, що нагадують про травмуючу подію;
- зниження уваги та концентрації;
- підвищена активність;
- роздратованість, скарги на самопочуття.

Особливо небезпечними для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є реакції, які гальмують психічні процеси, процеси формування та розвитку мовленнєво-комунікативної, а відтак – і когнітивної сфери.

Відтак, одночасно із здійсненням соціально-психологічного супроводу – патронажу (який у даному випадку розуміється як цілісна та комплексна система соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги, що надається в рамках соціально – психологічних служб), корекції (за потреби), окрему увагу спеціалісти – психологи повинні приділити проведенню психологічної просвіти та профілактичної роботи, щоб у доступній і зрозумілій формі надавати дітям інформацію та знання, необхідні для них у воєнний період. Також треба враховувати, що проведення профілактичної роботи з молодшими школярами з питань профілактики тривожності, профілактики формування та подолання стресових станів першим етапом має бути проведена психодіагностична робота.

З урахуванням реалій військового часу та одночасних карантинних обмежень, викликаних пандемією COVID-19, актуальності набуває використання інтернет-платформ для реалізації цих видів діяльності психолога під час освітнього процесу.

Використання інтернет-платформ дозволяє психологу не тільки проводити роботу з групою дітей дистанційно у вигляді он-лайн занять, зустрічей та відеоконференцій, але і залучати до їх проведення інших спеціалістів, що проводять роботу з дітьми: працівники бібліотек, будинків творчості та соціальних служб, що на період карантинних обмежень, або обмежень, пов’язаних з військовими діями на території України.

В даному напрямку робити обв’язковим є викристання методичних рекомендацій зазначених у Листі Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 №1/3872-22 “Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»”.

В методичних рекомендаціях розглянуто питання про проведення:

1. Перша психологічна допомога: загальна характеристика об’єкту, етапів і психологічних заходів;

2. Порушення психічних процесів та ознаки, надання першої психологічної допомоги;

3. Протоколи надання першої психологічної допомоги підчас переживання негативних психічних реакцій та станів.

В Листі МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 “Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році” вказано, що Міністерство освіти і науки України, заклади та установи освіти визначені співвиконавцями Плану заходів у п. 2.7.4. щодо створення умов для медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

Психологічним службам закладів освіти потрібно забезпечити надання психологічної допомоги дітям та іншим учасникам освітнього процесу в кризових ситуаціях та дітям, що пережили психотравмуючі події, а саме:

*інформувати учасників освітнього процесу щодо можливості отримання психологічних послуг у закладі освіти;

*оприлюднити на вебсайтах (у разі їх відсутності – на вебсайтах своїх засновників) контакти безкоштовної кризової психологічної допомоги в період війни в країні;

*підвищувати особистий рівень компетентності з питань надання першої психологічної допомоги, психологічної допомоги дітям, які пережили психотравмуючі події;

*сприяти впровадженню в закладах освіти у роботу з дітьми програм формування стійкості до стресу, розвитку резилієнс у дітей, психосоціальної допомоги дітям, які пережили психотравмуючі події; *програм профілактики емоційного вигорання практичних психологів, соціальних педагогів та інших педагогічних працівників.

Міністерством освіти і науки України спільно з ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» та Асоціацією інноваційної та цифрової освіти за участю провідних міжнародних експертів з психології створено курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу в період воєнного та повоєнного часу», який затверджено Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 5 від 29.06.2022).

https://hryoutest.in.ua/courses/programa-pidvishchennya-kvalifikaciji-psihologichnoji-pidtrimki-dlya-osvityan-ta-batkiv

Спецкурс передбачає розв’язання наступних завдань:

*поглиблення знань щодо оцінки поведінки постраждалого для прийняття рішення про надання першої психологічної допомоги; *розвиток навичок надання першої психологічної допомоги;

*поглиблення розуміння етіології стресу та його впливу на людину;

*удосконалення вміння визначати прояви стресу у здобувача освіти;

*розвиток уміння слухачів підтримувати комунікацію та співпрацювати у вирішенні комунікаційних проблем;

*підвищення мотивації слухачів до навчання впродовж життя та професійній сфері за допомогою цифрових технологій.

Онлайн-платформи, які використовуються педагогами та психологічною службою освітнього закладу для організації дистанційного навчання та навчання дітей з сімей переміщених осіб на період військових дій: Google Classroom; Moodl; Edmodo; Мій клас; Classdojo.

Згідно «Загальних методичних рекомендацій щодо організації дистанційного навчання та використання онлайн ресурсів»: «Дистанційне навчання – це технологія, що базується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп’ютерні навчальні програми різного призначення з метою доставки навчального матеріалу та спілкування безпосередньо за місцем перебування здобувачів освіти. Дистанційне навчання базується на телекомунікаційних технологіях, інтернет - ресурсах і послугах та суттєво впливає на освітній процес: структуризацію змісту, відбір методів, форм навчання та способів їх реалізації». У роботі психолога зі здобувачами освіти молодшого щкільного віку ефективно використовуються:

Веб-ресурс Нової української школи: https://nus.org.ua/

 Як технічно організувати дистанційне навчання
 Як використовувати You Tube у дистанційному навчанні
 Як працювати в Google – класі: покрокова інструкція
 Матеріали та інструменти для ведення дистанційного навчання

Інтернет – сайт «Освіта юа»: https://osvita.ua/

 Організація дистанційного навчання в Moodle
 Практичні заняття для здобувачів освіти
 Як мотивувати дитину до навчання під час карантину

Онлайн – медіа «Освіторія»: https://osvitoria.media/

 Як організувати дистанційне навчання: 7 корисних порад для вчителів і батьків

 Як адаптуватися до життя та навчання в умовах карантину

 Як провести віртуальний урок

 Найвідоміші музеї світу, які можна відвідати онлайн

Освітній проєкт «На урок»: https://naurok.com.ua/

 Візуалізація та навчання: онлайн-ресурси для цікавого уроку

 Class Dojo як інструмент для зворотнього зв'язку з учнями

Освітній ІТ – проєкт «Всеосвіта»: https://vseosvita.ua/

 Організація навчання та дозвілля під час карантину: корисні матеріали на допомогу педагогу.

 Практичні поради щодо організації дистанційного навчання під час карантину

 Використання онлайн – тестів для організації дистанційного навчання в умовах карантину

Освітній портал ПедПРЕСА: https://pedpresa.ua/

 Навчання в мережі. Як організувати навчальний процес

Корисні посилання для навчання в умовах дистанційного навчання

Організація відео зустрічей із використанням онлайн-середовища Hangouts Meet:https://www.youtube.com/watch?v=KcdhziRIYtk&fbclid=IwAR3K9H47vdRSJcBBs5G1q

VJK8WuMBqLTVKXVc_jj9dpeW2lzljvlVZfEtc&app=desktop

Вебінар «Організація дистанційного навчання за допомогою Google Класу»: https://www.youtube.com/watch?v=-Qw970G0aYs

Інтерактивні сайти для дистанційного навчання (створення онлайн тестів, ігор, вікторин)

 https://www.zoho.com/

 https://www.quizalize.com/

 https://www.gimkit.com/

 https://wordwall.net.ru

 https://udoba.org/

 https://classtools.net/

ЮНІСЕФ, індивідуальні психологічні консультації для дітей і батьків https://mon.gov.ua/ua/news/yunisef-zapuskaye-individualni psihologichni-konsultaciyi-dlya-ditej-i-batkiv

Використання программ «Google Meet» та «Zoom» для проведення онлайн занять та конференцій є зручним та допомагає психологу освітнього закладу проводити групові заняття з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку цікаво і змістовно.

Zoom – це сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Організувати зустріч може будь-який користувач, що створив обліковий запис. Безкоштовна версія програми дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин, однак на період пандемії сервіс прибрав це обмеження.

Zoom дозволяє записувати будь-які вебконференції в вигляді відео, щоб потім було зручно їх переглядати. Запис проводиться або на локальне сховище, або в хмарне. Локальне означає, що ви зберігатимете відеофайл на своєму комп'ютері. В хмарі зберігання надійніше, оскільки зберігається на віддалені сервери Zoom, але така послуга платна. Одним з переваг хмарних рішень є те, що люди можуть переглянути записане відео в веббраузері з будь-якої точки світу.

Zoom відмінно підходить для відеоконференцій, роботи, індивідуальних та групових занять. Користувачі можуть використовувати додаток як на комп'ютері, так і на планшеті й телефоні. До відеоконференції може підключитися будь-який,

користувач за посиланням або ідентифікатором конференції. Захід можна запланувати заздалегідь, а також зробити перманентне посилання, тобто для постійних зустрічей у певний час.

Використання інтернет-платформ дозволяє психологу не тільки проводити роботу з групою дітей, або індивідуально, дистанційно у вигляді он-лайн занять, зустрічей та відеоконференцій, але і залучати до їх проведення інших спеціалістів, що проводять роботу з дітьми: працівники бібліотек, будинків творчості та соціальних служб, представників волонтерських організацій що на період карантинних обмежень, або обмежень, пов'язаних з військовими діями на території України.

Сучасний світ стрімко розвивається, сьогодення ставить перед системою української освіти нові виклики та випробування. Військові дії на території держави спонукають нас опановувати нові та нові джерела для надання якісного рівня освітніх послуг дітям України, щоб забезпечити державі квітуче майбутнє, що його зможуть забезпечити освічені, громадяни, виховані в любові до своєї країни.

Список використаних джерел і літератури:

1. Курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу в період воєнного та повоєнного часу», МОН України спільно з ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» та Асоціацією інноваційної та цифрової освіти, який затверджено Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 5 від 29.06.2022).
2. Ла Страда-Україна/La StradaUkraine Фейсбук. https://www.facebook.com/childhotline.ukraine/
3. Ла Страда-Україна/La StradaUkraine Інста. https://www.instagram.com/childhotline_ua
4. Лист МОН №1/3737-22 від 29.03.22 року «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»
5. Лист МОН від 04.04.2022 №1/3872-22 "Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»".
6. Лист МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 "Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році"

Верхогляд Олена,
музичний керівник Шепетівського
ЗДО№7 «Дюймовочка»

Кінезіологія як інноваційний метод формування творчої особистості у роботі ЗДО з дітьми старшого дошкільного віку на музичних заняттях

Ми позбавляємо дітей майбутнього,
якщо продовжуємо навчати так,
як навчали вчора.
Д. Дьюї

У статті розглянуто використання елементів кінезіології як інноваційного методу формування творчої особистості в роботі закладу дошкільної освіти з дітьми старшого дошкільного віку на музичних заняттях.

***Ключові слова*:** кінезіологія, міжкульна взаємодія, «гімнастика мозку», розумові здібності, фізичне здоров'я, розвиток мовлення.

Повноцінний розвиток дитини, як невід'ємне право людини - одна з найважливіших завдань освіти на сучасному етапі, вимагає пошуку найбільш ефективних шляхів досягнення цієї мети.

Метою статті є розкриття змісту та впровадження інноваційних заходів у роботі з дітьми дошкільного віку.

В останні роки педагогами широко використовуються здоров'язберігаючі практики. Використання даних технологій на музичних заняттях стають перспективним засобом для гармонізації нервової системи в теперішній час та розвитку дітей в цілому, тому я спираюсь на кінезіологічий підхід .

Кожна дитина - це необроблений дорогоцінний камінь, і саме за допомогою вмілого та правильного підходу, щоденного піклування, розуміння потреб кожного, дитина розкриває свій потенціал та впевнено крокує до нових звершень. Та, на жаль, у цей нелегкий час є безліч перешкод, які заважають дитині не просто навчатись, але й жити: війна, переїзди, розлука з близькими, втрата спокою і стабільності; і саме в руках педагогів – надати можливість дітям втримати баланс спокою, рівноваги, подарувати їм віру в себе, бажання бачити прекрасне навколо та дарувати світу свою любов, тому що усі діти мають право жити у світі краси, гри, казки, музики, фантазії.

Діти є подарунком долі для своїх батьків, завдяки чому останні бачать в них безсмертя і сенс власного існування. Виховуючи дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни!

Ви здивуєтесь, але навіть новонароджені навчаються. Зокрема в психології такий процес позначають як механізм імприндінгу (прив'язаність до першої особи, з якою відбувся емоційний та тілесний контакт (обійми, взяття на руки)). Рухи, зокрема, розтирання пальчиків, згинання-розгинання кінцівок – також є сферою розвитку новонароджених, на яку слід звернути особливу увагу. Адже такі дії необхідні для навчання пересуватися в просторі та оволодіння предметними діями (утримання, схоплення, тримання, маніпуляція предметами (виделка, ручка тощо)).

Згодом діти продовжують рости та розвиватися. Напрямками розвитку є емоційна та фізична сфери. Тому методами розвитку можуть бути: емоційні контакти (читання казок для дитини з емоційними вираженнями, спів для дитини, включення музики, при цьому не обов'язково класичної (хоча це теж гарний варіант), а також виконання різноманітних вправ).Так, згодом, формується пізнавальний інтерес до навколишнього світу. Адже саме завдяки дотикам дитина пізнає світ. Сенсорна інтеграція — найважливіша частина роботи сенсорних систем. Ми знаємо, що для живлення нашого тіла спожита їжа має бути перетравлена. Сенсорні ж чуття — це «їжа» для нашого мозку, вони постачають мозку знання, необхідні для керування тілом і мисленням.

Однак, якщо сенсорна інтеграція порушена, «перетравлювати» відчуття й сигнали й, відповідно, повноцінно «підживлювати» мозок неможливо. Саме тому важлива задача дорослих — забезпечити дитині різнопланову якісну взаємодію з навколишнім світом через всі сенсорні канали для розвитку сенсорної інтеграції.

А яка ж роль музичного керівника у цьому процесі?

Я впевнена, що усі мої колеги не стоять осторонь і тісно співпрацюють з педагогами.

На сьогоднішній день у нас є безліч методик, спрямованих на цікавий та ефективний розвиток дошкільників.

В нашому закладі приділяється велика увага здоров'язберігаючим технологіям, які спрямовані на вирішення головного завдання дошкільного виховання – зберегти, підтримати і збагатити здоров'я дітей.

Програма розвитку дитини дошкільного віку « Українське дошкілля» має багато завдань та напрямків, але й немало уваги в ній відведено розвитку рухової активності дітей. Так як розвиток сприймання предметів залежить значною мірою від

умов сенсорного розвитку, тому вже починаючи з наймолодшого віку, на музичних заняттях, приділяється особлива увага більше емоційним та цікавим іграм, які в основі своїй містять багато різноманітних рухів, адже, як відомо, що граючись, дитина навчається.

Згідно з нормативними документами та базовим компонентом дошкільної освіти, основними завданнями музичного заняття є:

Слухання:

- ✓ Збагачувати дітей знаннями про українську народну музику, традиції свого народу.
- ✓ бажання слухати музичні твори, розрізняти її за характером, жанром, запам'ятовувати і впізнавати твір за вступом і мелодією.
- ✓ Розвивати вміння самостійно називати жанр твору, характеризувати його, визначати особливості.
- ✓ Розрізняти різні за характером музичні твори, зіставляти їх, розповідати про відмінності між ними.
- ✓ Розвивати гармонійний слух: вчити відчувати відповідність\ невідповідність акомпанементу мелодії.
- ✓ Розрізняти види музики: класична, сучасна, народна.

Співи:

- ✓ Вчити співати виразно, без напруження, плавно.
- ✓ Проспівувати слова виразно, інтонаційно чисто, закінчення фраз співати легко, не наголошуючи на них.
- ✓ Співати в різному темпі без супроводу, під акомпанемент.
- ✓ Вправляти у вмінні, розрізняти на слух правильний і неправильний спів.
- ✓ Визначати звуки за висотою і тривалістю.
- ✓ Зберігати правильну позу під час виконання

Музично – ритмічні рухи:

- ✓ Вчити правильно відтворювати в рухах ритмічний малюнок танцю (гри, хороводу).
- ✓ Рухатися відповідно до характеру музики, динаміки, зміни регістрів, темпу.
- ✓ Бігати легко, високо підіймаючи ноги, підскакувати з ноги на ногу.
- ✓ Розвивати вміння виконувати ритмічні рухи різного характеру з атрибутами та без них.
- ✓ самостійно утворювати коло, дотримуватися певної відстані між парами, сходитися парами та розходитися.
- ✓ звужувати й розширювати коло, робити викид ніг під час підскоків, рухатися парами, відходити одне від одного спиною.
- ✓ Заохочувати у музичних іграх діяти самостійно, передавати ігрові образи, придумувати елементи танців, творчо використовувати знайомі елементи народних і сучасних танців.

Гра на музичних інструментах:

- ✓ Учити відтворювати на музичних інструментах різні ритмічні малюнки, акценти.
- ✓ Стимулювати виконувати в оркестрі невеликі п'єси.
- ✓ Імпровізувати на музичних інструментах, добирати знайомі мелодії, створювати ритмічні п'єси.

Діти завжди охоче чимось займаються. Чому б не запропонувати їм ту діяльність, що не тільки забавляє, але й розвиває та допомагає розкрити себе? У пошуку найкращої, як на мене методики, я обрала кінезіологію, а точніше її елементи, які гарно поєднується з музикою.

Кінезіологія – це наука про розвиток розумових здібностей дітей та фізичного здоров'я через відповідні рухові вправи.

Засновниками освітньої кінезіології є американські педагоги, доктор наук Пол Деннісон та Гейл Деннісон. Ця система була ними розроблена більш як 40 років тому. Сюди входить група вправ, присвячена природному розвитку людини і активації деяких механізмів діяльності мозку за допомогою певних рухів.

Кінезіологія - «гімнастика мозку», створена для усунення проблем та покращення роботи вестибулярного апарату у дітей та містить у собі два основнихвидирухів:

1. Пересічення вертикальної середньої лінії тіла, завдяки чому вдається досить швидко інтегрувати думки і рух тіла;
2. Рухи одностороннього типу, які сприяють «роз'єднанню» рухів з думками.

Рухи, спрямовані на роз'єднання думок з рухами, необхідні на перших етапах занять, оскільки вони формують навчальні навчки. На практичному етапі задіюється вже механізм автоматизації навичок, який «тренується» вправами інтеграції рухів і думок.

Освітня кінезіологія дозволяє сформувати «здоровий фундамент» ментального і фізичного здоров'я дошкільника. У старшому дошкільному віці кожна дитина проходить дуже важливий відрізок шляху, на якому відбувається розвиток рухової та мовленнєвої активності.

Рівнем розвитку природних потреб дошкільника в русі визначається ступінь розвитку:

- пам'яті;
- розумового процесу;
- сприйняття;
- навичок системи моторики.

Основні цілі «гімнастики мозку»

Щоб досягти хороших результатів, важливо правильно виконувати кінезіологічні комплекси. Бажано, щоб перед навчанням дітей педагог досконало освоїв принцип специфічних рухів тіла.

Переваги використання подібної методики:

1. Гармонійний розвиток взаємодій і зв'язків між півкулями мозку;
2. Синхронізація діяльності правої і лівої півкуль;
3. Кращий розвиток сприйняття і пам'яті;
4. Усунення проблем з концентрацією уваги і мисленням;
5. Ліквідація дислексії і порушень в роботі вестибулярного апарату;
6. Розвиток мови і позитивного мислення;
7. Підвищення стресостійкості та розкриття творчого потенціалу.

Очевидно, що практичні заняття ще більше розвивають мозок дитини, дозволяють впоратися не лише з адаптаційними проблемами у малюків дошкільного віку, якщо вони існують, але й наразі є додатковим інструментом проявів певних проблем, пов'язаних із сьогоденням.

Практикуючи кінезіологічні вправи на музичних заняттях, стало зрозуміло, що в самих рухах закладено величезний потенціал. Адже через них вдається вплинути на психоемоційний стан дитини. Недавні дослідження психологів показали, що заняття дітей музикою і навіть просте прослуховування музичних творів також сприяють розвитку дитячого мозку.

Видатний педагог В. Сухомлинський в своїй книзі "Серце віддаю дітям" з цього приводу відмічає: "Музика, мелодія, краса музичних звуків - важливий засіб етичного і розумового виховання людини, джерело благородства серця і чистота душі. Завдяки музиці в людині прокидається уявлення про піднесеного, величного, прекрасного не тільки в навколишньому світі, але і в самому собі".

За роки своєї роботи я побачила, що дітям подобається слухати будь-яку музику. У них з кожним разом все більше формуються навички слухання музики (слухати твір до кінця, в повній тиші). При послідовному розвитку музичного сприйняття у старших дошкільнят формується стійкий інтерес до музики. А якщо під час слухання ще й активізувати увагу дітей, поєднуючи слухання з рухами, то виходить дуже цікаво, весело та результативно.

Сучасні діти краще сприймають сучасні пісні, де яскраво відображається тема слухання: гарно підібрані картинки, сюжети музичного матеріалу. Але на музичних заняттях ми більш розширюємо кругозір дитини, тому там звучить і сучасна музика, і класична, і народна. На сьогоднішній день розроблено багато музичного матеріалу, де діти можуть бачити, чути, але щоб мозок працював глибше, на мою думку, можна поєднати слухання з рухами. На практиці моєї роботи можу сказати, що під час прослуховування саме класичної музики, дітям більш цікаво і гарно запам'ятовується назва музичного твору, тематика. Вони в процесі починають розуміти суть, яку ми хочемо донести до наших вихованців. Хотілося би зауважити, що під час слухання можна підібрати будь-який вірш чи прозу для того, щоб наголосити на темі конкретного музичного твору.

Якщо сучасні та українські пісні більш зрозумілі дітям, то класична музика, не залежно від картинок, зображених у музичних відео для слухання, трішки потребує «допомоги», тому я вирішила спробувати збагатити дитячий досвід кінезіологічними рухами, які більш розкриють суть класики.

Те саме стосується і вивчення нової пісні. Я побачила, що діти набагато швидше і краще сприймають музичний твір, запам'ятовують слова пісень, увага стає більш стійкою, і, відповідно, покращується якісний показник заняття.

Пропоную невеличкий фрагмент з власних віршів, із знайомства з «цікавинками» - елементами казки:

«Казочка про Їжачка»

Через ліс по стежині
Йшов Їжак на іменини
Чап чап чап чап
Ось тай йшов Їжак

(Руки кладемо на коліна. Одну руку стиснути в кулак, а іншу покласти долонькою вниз. Одночасно змінювати положення рук)

Йшов він до Лисички
По густій травичці
Ла ла ла ла
Там густа трава росла

(Обидві руки тримаємо вертикально, долонька до долоньки і виконуємо дрібні рухи пальчиками, імітуючи ріст, рух трави. Так і продовжуємо, але по черзі вже піднімаємо то праву, то ліву руку, вверх – вниз у різному напрямку)

Ну а спинка Їжачка
Вся в колючих голочках
Ках ках ках ках
Вся в колючих голочках

(Переплітаємо пальці обох рук, утворюємо замок. По черзі піднімаючи пальці лівої, а потім правої руки, показуємо які голочки у Їжачка)

Біг Їжак через місток
Там тече дзвінкий струмок
Він він він він
Дуже дзвінко хлюпотів

(Імітуючи біг струмочка, показуємо плавні, горизонтальні рухи спочатку правої, а потім і лівої руки)

Жабки там стрибали

Весело співали
Ква ква ква ква
Їхня пісенька така.
(Пальці правої руки стиснуті разом, рівно, притискаємо до великого пальця, а пальці лівої руки - чотири разом, великий окремо – відкриті. Так почергово змінюємо позицію)
Ось назустріч брідь та брідь
Йде поважний пан Ведмідь
(Кладемо праву руку на голову, показуємо поважного ведмедя)
Він, він, він, він
Смачно так сунички їв
(Права рука залишається на голові, а ліва рука в цей же час робить кругові руки по животику, потім робимо навпаки – ліва на голову, права на животик)
Під густим дубком Їжак
Бачить – гриб….це добрий знак!
Ок ок ок ок
Гарний і стрункий грибок.
(Тримаємо ліву руку у вертикальному положенні, пальці зігнуті в кулак, а праву руку кладемо горизонтально, зверху на кулак, долоня пряма, пальці разом, імітуємо гриб, а потім змінюємо положення рук)
Яблучка він ніс Лисичці
І грибочки, і сунички.
(Руки кладемо на коліна. Одну руку стиснути в кулак, а іншу покласти долонькою доверху. Одночасно змінювати положення рук)
І вітання щирі ніс,
Як її вітав весь ліс.
(Прості змахи руками «Вітання»)
На своїй колючій спинці
Лисці він приніс гостинці
(Переплітаємо пальці обох рук, утворюємо замок. Легкі змахи пальчиками у замку , показуємо які голочки у Їжачка)
Ось так ось так
Привітав її Їжак!
(Плещемо у долоні)

Кінезіологічні вправи вдосконалюють механізми адаптації дитячого організму до зовнішнього середовища, особливо у теперішній тривожний час, відволікаючи дитину від реалій сьогодення, знижують захворюваність і роблять життя дитини безпечнішим завдяки таким якостям, як спритність, сила, гнучкість; готують дитину до школи, поступово привчаючи її витримувати навантаження, проявляти волю. Вправи кінезіології універсальні, так як допомагають і дорослим, і дітям. Вони дуже прості у виконанні і не вимагають спеціальної фізичної підготовки. Регулярне виконання цих вправ позбавляє втоми, підвищує концентрацію уваги, сприяє підвищенню фізичної та розумової активності. З першого дня їхнього проведення діти зацікавлені в участі, з ентузіазмом виконують усі завдання, тому що вони не тільки цікаві для дітей, а й супроводжуються веселим музичним супроводом. Вони є ефективним методом і невід'ємним помічником у допомозі уникнення стресових ситуацій, поліпшення роботи мозку і всього тіла, а також сприяють гармонійному розвитку особистості та самореалізації у творчому плані. Складаючи комплекси кінезіологічної гімнастики, потрібно брати до уваги методи і прийоми, використовуючи їх як основу.

Дуже важливо правильно підбирати матеріал і методи роботи, щоб діти могли з цим справитися. Ну і обов'язково стежити за тим, щоб дитина не перенавантажувала себе. Отже, якщо творчо застосовувати такі вправи, насичені

«живими» музичними завданнями, вони можуть стати дієвим інструментом у роботі музичного керівника з дітьми. Особливо, коли діти потребують особливого підходу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Деннісон П., Деннісон Г. Программа «Гімнастика розуму» / пер. С. М. Масгутовой. — М., 1997.
2. Любимова В. Кінезіологія, або природна мудрість тіла. — СПб.: «Невський проспект», 2005.
3. Сиротюк А. Л. Корекція розвитку інтелекту дошкільнят. — М. : ТЦ Сфера, 2001. — 48
4. Голованова Н.Ф. Соціалізація і виховання дитини. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - СПб.: Мова, 2004. - 272 с.
5. Мудрик А.В. Соціальна педагогіка: Підручник для студ. пед. вузів / За ред. В.А.Сластенина. - 3-е вид., Випр. і доп. - М.: Видавничий центр «Академія», 2000. - 200 с.
6. Інтернет посилання: «Як Я росту?» Покрокове освоєння світу дитини, від немовляти до дошколярика» http://kinderville.pro/blog/iak-ia-rostu-pokrokove-osvoiennia-svitu-dytyny-vid-nemovliaty-do-doshkoliaryka/
7. Портал освітян України «Педрада»https://www.pedrada.com.ua/article/2329-logoritmka-na-muzichnih-zanyattyah
8. «Дитяча кінезіологія для розвитку мозку» https://vona.pp.ua/dityacha-kineziologiya-dlya-rozvitku-mozku/http://www.bilatserkva-dnz32.edukit.kiev.ua

Вербицька Світлана,
практичний психолог
Михлянського ліцею
Ізяславської міської ради

Погляд у майбутнє – життєвий ресурс, щоб рухатись вперед

У статті розкрито напрацьований досвід роботи з впровадження освітнього проєкту «Погляд у майбутнє» зі здобувачами закладу загальної середньої освіти. Запропоновані у проєкті вправи, методи роботи спрямовано на розвиток резильєнтності в дітей шкільного віку, на сприйняття ситуації під іншим кутом, на розвиток власної «системи ресурсу».

***Ключові слова**:* емоційна та психологічна підтримка, резильєнтність, життєвий ресурс, цінності, життєстійкість, адаптивність, переосмислення, оптимізм, психологічне благополуччя.

Наша держава переживає дуже складні часи. Війна забрала у нас мирне небо і спокійне життя. Конфлікт триває вже не дні та тижні, а місяці… Об’єктивно оцінити наслідки нинішніх подій ми зможемо лише через роки. А поки що багато хто з нас, українців, відчуває тривогу, незахищеність і невизначеність, щодня переживає бурю найгостріших емоцій. Гнів, розпач, страх, розчарування заполонили душу кожного і перешкоджають нормальному сприйняттю реальності. Нелегко дорослим, і ще гірше дітям. Адже в умовах активних воєнних дій на території нашої країни виникають обставини, що призводять до стресів та зривів в емоційній сфері. Як уберегти дітей? Як не допустити, щоб війна залишила страшний чорний слід у їхніх душах? Як зберегти їхнє дитинство?

Час летить непомітно, шкільні роки проходять дуже швидко. Пам’ять про минуле, найсолодші і найгіркіші спогади можна зберегти в глибинах серця, а можна створити щось фізичне, що якорем повертатиме нас у приємні спогади та покаже ті

речі, про які дитина і не згадає. А згадувати дитинство завжди приємно. А ще приємно дивитися на себе маленького та з подивом усвідомлювати те, що, будучи такою милою дитиною, з великою вірою і надією заглядав у своє майбутнє.

Даний проєкт було розпочато задовго до початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. Початкова мета проєкту - зберегти спогади та емоції, бачення себе, однокласників, шкільного життя, захоплень, розчарувань і проблем, мрій та ідей під час навчання в школі. Та, дослідивши вплив війни на психологічний стан дітей під час анонімного анкетування для підлітків щодо адаптації до воєнного стану та проведення вправи «Україна моїми очима», прийшла до висновку, що розроблений проєкт є актуальним в теперішній час, метою якого стає розвиток резильєнтності, підтримка психологічних та соціальних складових здоров'я наших дітей. Проєкт дає можливість сформувати високу адаптивність, психологічне благополуччя особистості. Саме погляд у майбутнє, його планування (професії, особистого життя тощо) стає основним життєвим ресурсом , який спонукає рухатись вперед. Націленість життя на певну мету, почуття узгодженості життя, перевага позитивних емоцій, життєстійкість, висока адекватна самооцінка, оптимізм, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатись за підтримкою до інших, висока духовність особистості є основними психологічними факторами розвитку резильєнтності. У широкому розумінні резильєнтність — це здатність людини вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах. Серед характеристик резильєнтного індивіда - здатність бути щасливим та задоволеним з відчуттям життєвого напряму і сенсу; здатність до продуктивної роботи з відчуттям компетентності та управління середовищем, емоційна стабільність; самоприйняття; самопізнання; реалістичне та неспотворене сприйняття себе, інших та середовища; міжособистісна компетентність, здатність до теплих і турботливих стосунків з іншими, до близькості та взаємної поваги; міжособистісне розуміння та тепло; впевнений оптимізм, автономна та продуктивна активність; вміла експресивність.

Впровадження проєкту дає можливість практичному психологу здійснювати в закладі освіти як діагностичну, так і профілактичну роботу по зниженню тривожності та розвитку стресостійкості в дітей.

Термін реалізації проєку є довготривалим і може охоплювати як 1 рік перебування дітьми у будь-якому класі, так і різні вікові періоди, наприклад: початкову ланку – 4 роки: з 1 по 4 клас, середню – 5 років: з 5 по 9 клас, або протягом усього перебування учнів в закладі - з 1 класу і до моменту випуску. І саме останній період викликає найбільшого емоційного захоплення в дітей бачення себе через 9 чи 11 років. Бо саме в молодшому шкільному віці фахівець може доторкнутися до самих тонких струн дитинства, зазирнути в очі малюкові, відчути ніжну мелодію серця.

Дібрані вправи та методи проєкту не є сталими, вони трансформуються з врахуванням важливих чинників, які впливають на особистість. Тому доцільно додавати нові вправи та завдання.

Хочу наголосити, що для високої продуктивності роботи деякі вправи можна використовувати у вигляді малюнка, завдяки якому дитина може передати всі барви своєї уяви. А за допомогою викладання думок на папері ще й поглиблюється та розширюється опис його внутрішнього світу.

Деякі методики протягом 11 років навчання повторюються. Це робиться для того, щоб прослідкувати, як змінюється особистість, відслідкувати перебіг, переосмислення ходу думок, поглядів, ідей, бажань.

Проєкт «Погляд у майбутнє»

Мета проєкту: зниження тривожних станів, емоційна підтримка здобувачів освітнього процесу, знаходження додаткових ресурсів для розвитку резильєнтності до подій, що відбуваються в нашій країні.

Завдання:

- навчити сприймати реальні події під іншим кутом;

- визначити індивідуальні особливості та адаптацію дітей;
- сформувати здатність дітей зберігати спокій у важкі періоди життя;
- розвинути здібність знаходити вихід із складних ситуацій;
- навчитися планувати своє майбутнє;
- розвивати резильєнтність на сформованих позитивних емоціях;
- допомогти знайти додаткові ресурси, щоб рухатись вперед.

Етапи проєкту:

Перший етап: діагностичний

Мета: дослідити формування і розвиток особистості, виявити індивідуальні і типологічні особливості дитини, їх цінності в житті.

Другий етап: практичний

Мета: дослідити стосунки дітей з найближчим оточенням, навчити бачити та вирішувати особисті проблеми.

Третій етап: аналітико-підсумковий

Мета: здійснення рефлексії:

- відслідкувати свої фізіологічні зміни, зберегти унікальність і неповторність відображення свого «Я»;

- переглянути свої пріоритети, спонукати до роздумів, навчити цінувати кожну хвилину свого життя, змінювати гнів, розпач, страх на знаходження додаткових ресурсів;

- оцінити свої можливості і перспективи, навчитися планувати своє майбутнє, вибір своєї професії, відчути впевненість, що всі бажання обов'язково збудуться.

Перший етап. Дослідження особистості.

Вправа «Малюнок руки»

Мета: відслідкувати свої фізіологічні зміни протягом років.

Малюнок руки робить початок нашої творчості. Хіба може бути щось прекрасніше, ніж «привіт» з власного дитинства? Адже проходять роки і маленькі, пухкенькі рученятка, які ще не вміли тримати ручку, підростуть. Ось вони впевненим почерком пишуть в зошитах, а згодом подають свою впевнену руку підростаючому поколінню.

Вправу можна проводити в 1, 4 та 7 класах. Учні, лишаючи слід руки на папері, дають собі змогу прослідкувати зміни в своєму фізичному розвитку. Цю вправу можна проводити з дітьми у вигляді гри «Вгадай, чия це рука».

Вправа «Мій портрет»

Мета: виявити індивідуальні і типологічні особливості.

Збереження автопортрету дитини на довгі роки дає змогу подивитися на себе збоку, порівняти зміни у зовнішності і в уявленні про себе, виявити індивідуальні та типологічні особливості дитини, розповісти про характер і про її цінності в житті, а також про те, що турбує дитину в даний момент.

Вправа проводиться в будь-якому класі, бажано декілька разів.

Малюнок «Я сьогодні – я в майбутньому»

Мета: прослідкувати процес змін розвитку особистості, вивчити самооцінку та особливості самосвідомості.

В психологічному сенсі автопортрет – ескіз особистості, інколи поверхневий, інколи глибокий, але завжди психологічний документ, який відображає внутрішній світ дитини.

Основним завданням вправи - показати себе в реальному та майбутньому часі.

Після виконання завдання з учнями класу можна пограти у гру «Вгадайте, хто перед вами». Для цього портрети учнів класу збираються і змішуються. Потім дістається один малюнок і діти вгадують, хто з учнів зображений на цьому малюнку.

Вправа проводилась в 3, 6 та 9 класі. Звернула увагу на те, що при зображенні портрету в реальності у дітей затрачається більше часу, ніж на зображення його у майбутньому.

Вправа «Який я є, яким мене бачать інші»

Мета: допомогти учням зрозуміти цінність кожної особистості, підкреслити її унікальність і неповторність.

Бути підлітком дуже складно: ніяк не вгадаєш, що про тебе думають інші. Може ти перебільшуєш свої недоліки? А може навпаки - надто високої думки про себе? Після виконання вправи, учні можуть порівняти бачення себе з думкою оточуючих. Цю вправу можна використати як в діагностичній роботі, так і під час тренінгу та гри учнів середніх та старших класів.

Вправа «Незакінчені речення»

Мета: допомогти дітям, яким важко висловлювати в усній формі емоції та почуття; краще зрозуміти переживання, труднощі, і ціннісні орієнтації дітей цього віку.

Діти часто соромляться або бояться розповідати про свої проблеми і, якщо школяру ні з ким поділитися зі своїми переживаннями, то проблема затягується, розвивається і, зрештою, може привести до перенапруження.

Саме тому я запропонувала учням продовжити речення з тих питань, які на даний момент їх хвилюють: «Мені не подобається…, я боюся…, я зробив би все, щоб…, не люблю , коли…, я відрізняюся від інших людей тим, що…, я переживаю за …» тощо.

Практичний психолог на свій розсуд може використовувати в роботі свої запитання для просвітницької, профілактичної та корекційної роботи у всіх вікових категоріях.

Другий етап: практичний

Вправа «Мій клас»

Мета: вивчити взаємини у класі, рівень емоційного ставлення до класного керівника, учнів, школи та до самого себе.

Вправа виконується у вигляді малюнка. Ідея малюнку полягає в тому, що його виконують одразу всі учні, обговорюючи своє бачення класу та своє місце в ньому. Дана вправа може використовуватися в діагностичній та просвітницькій роботі.

Вправа «Моя сім’я»

Мета: виявлення особистих внутрішніх сімейних відносин.

Вправа проводиться як в першому класі, так і в наступних. Відповідно до сформованого світогляду дитини, можна простежити динаміку сімейних стосунків на різних етапах. У зображенні важливо звернути увагу на колір, що переважає, і замальовку, положення і розмір малюнка.

Вправа «Дім моєї мрії»

Мета: розвивати перспективне мислення, спробувати себе в ролі будівельників свого «дому мрії», проявити свою творчу думку, уяву, фантазію.

У поняття дому дитина змалку вкладає багато значення: будівля, в якій вона живе, меблі та побутові речі, які її оточують, батьки та улюблені тварини, а найбільше - емоції та почуття, якими вона переповнюється при згадці про рідне гніздечко. Будинок мрії може бути абсолютно різним: схожим на замок, маленьким і затишним, у сільському стилі або високотехнологічним, але,однозначно, він повинен бути затишним і милим серцю.

Вправа може використовуватися в різній віковій групі для діагностики та у формі гри «Угадай, чий цей дім».

Вправа «Моє село»

Мета: виховувати любов до малої батьківщини, навчити викладати свої думки та бачення у вигляді малюнка та словесно.

Любов до рідного краю починається з дитинства. Все, що там було дуже хорошим, запам'ятовується на все життя. Все, що знаходиться поруч з будинком, стає близьким і дорогим серцю. Коли ми згадуємо свій рідний край, то думки переносять нас у дитячі роки. Тільки в дитинстві все здається казковим і чарівним навколо. Кожній людині хочеться, щоб його улюблений край розвивався, ставав упорядкованим і доглянутим місцем. Опис та зображення рідної місцевості залишає у дітей солодкі спогади, формує усвідомлення унікальності його краєвидів та національну приналежність.

Завдання виконується з різною віковою категорією, вибираючи зручний спосіб викладання своєї думки та бачення реальності. Дітям молодшого шкільного віку рекомендую зобразити своє село у вигляді малюнка, так як цей спосіб їм більш доступніший.

Вправа «Абетка ресурсу»

Мета: розвиток резильєнтності, знаходження свого джерела задоволення, покращення емоційного стану.

Під час війни емоції людини досягають нових глибин, які, можливо, раніше були недосяжні. Люди інакше сприймають буденну рутину та починають цінувати те, що до цього ігнорувалось, не помічалось, але виявилось важливим.

Прописуючи на кожну літеру алфавіту своє джерело задоволення, вправа допомагає учням покращити свій емоційний стан.

Виконання роботи проводиться в середніх та старших класах.

Третій етап: аналітико-підсумковий

Вправа «Моя майбутня професія»

Мета: активізація інтересу учнів до самостійного вибору майбутньої професії на основі індивідуальних особливостей, схильностей, здібностей, інтересів.

У сучасному світі існує величезна кількість різних професій. А з розвитком прогресу з'являються все нові і нові цікаві спеціальності. Вибір майбутньої професії – справа дуже відповідальна, адже від того, з яким почуттям ми йдемо на роботу – залежить наш настрій і емоційний стан. Тому майбутній рід занять повинен бути цікавий і приносити моральне задоволення. Тільки у справі, яка близька, до якої лежить душа, можна проявити себе, стати справжнім майстром, досягти висот та професіоналізму. Тому дуже важливо при виборі професії знайти свою нішу, зрозуміти, до чого лежить душа, що викликає найбільший інтерес у житті.

Вправа проводиться в 9 та 11 класах.

Вправа «Вдячність»

Мета: переглянути свої пріоритети, навчитися цінувати кожну хвилину свого життя.

Опис або промальовування слів вдячності подіям, людям чи речам у своєму житті, стане гарним ритуалом добра, який піднімає настрій та впливає на нас на фізіологічному рівні.

Виконання цього завдання проводиться в середніх та старших класах, допомагає детально обдумати, як ті чи інші фактори впливають на наше життя.

Вправа «Щоденник емоцій»

Мета: допомогти відстежувати свій емоційний стан для того, щоб краще зрозуміти і контролювати його, навчитися застосовувати вправу не тільки одноразово, але й використовувати її в подальшому житті.

Людина так влаштована, що вона рідко звертає увагу на те, що відчуває. І дарма, тому що саме почуття та емоції мотивують нас до дії, задоволення тих чи інших потреб. Вони допомагають нам заповнити життя енергією, змінити поведінку, стосунки з оточуючими нас людьми.

Вправа «Плани на майбутнє»

Мета: формувати позитивні цінності, вміння оцінювати свої можливості і перспективи, а також те, що впливає на нас на фізіологічному рівні, формувати вміння планувати і досягати мети.

Планування життя - це побудова конкретних дій на дні, місяці чи роки, де людина прописує свої цілі та втілює задумане в реальне. Конкретний план дає змогу підготуватися до будь – якого перебігу подій.

Вправа проводиться в 9 та 11 класах. Планування включає в себе: плани на сьогоднішній день; плани, які треба виконати найближчим часом; плани на майбутнє, мрії.

Вправа «Мудрі поради»

Мета: полегшити учням 5 класу процес адаптації, підтримати, запобігти набуття негативного досвіду, знизити рівень тривожності. Допомогти зрозуміти, що лише наполегливою працею, успіхами у навчанні вони вибудують фундамент своєї майбутньої кар'єри.

У процесі навчання в школі дитина проходить через ті чи інші кризові етапи, кожний із яких має свою специфіку навчання у навчальному закладі. Одним із цих етапів є перехід учнів початкової школи у середню. Особливі труднощі в адаптації переживають ті учні, які до п'ятого класу перейшли з іншої школи, а інколи — з іншого населеного пункту. П'ятий клас – кінець дитинства, період, що безпосередньо передує підлітковому. У цей час діти відкриті та довірливо ставляться до дорослих, визнають їх авторитет, чекають від учителів, батьків та інших дорослих допомоги і підтримки. Це відкриває великі можливості для виховних впливів.

В кінці навчального року учні 11 класу, дружно всім класом, діляться пережитим досвідом з п'ятикласниками. Школярі обговорюють проблеми та труднощі, з яким довелося зіткнутися, приємні моменти та враження під час навчання в середніх та старших класах, надають поради та побажання молодшим.

Вправа «Коли закінчиться війна»

Мета: навчити замінювати гнів, розпач, страх та знаходити додаткові ресурси, щоб рухатися вперед.

Зараз у нашій країні проходять бойові дії, і всі українці чекають на їх закінчення якомога скоріше. В цей складний час для нашої країни та для людей загалом, напевно, кожен українець задумується над тим, а що ж буде, коли закінчиться війна, перестануть лунати сигнали тривоги, припиниться обстріл мирного населення?
Саме тепер ця вправа допомагає викласти на папір всі свої відчуття та емоції, спроєктувати майбутнє.

Дана вправа почала проводитись мною після вторгнення російських військ в Україну, під час дистанційного навчання, і я зробила висновок, що діти з нетерпінням чекають закінчення війни, яка так жорстоко забрала їхнє дитинство; їм важливо залишити свої побажання, словесно чи у вигляді малюнку, на папері. Після виконання роботи важливою ноткою є обговорення думок, для виходу негативних емоцій та стресу.

Вправа «Україна моїми очима»

Мета: спонукати дітей до роздумів над сьогоденням, виховувати любов до рідної землі та мови, почуття патріотизму.

Любов до Батьківщини зароджується в серці кожної людини ще в ранньому дитинстві й живе з ним протягом усього її життя. Напевно, кожна людина замислювалася над своїм ставленням до Батьківщини. Я маю на увазі не місце, в якому кожен з нас народився, а саме велику Батьківщину — всю Україну, єдину й неподільну. Наша Батьківщина своїми мальовничими краєвидами закохує у себе всіх туристів. Нам пощастило спостерігати цю красу постійно, то ж ми не перестаємо їй дивуватись..

Саме вправа «Україна моїми очима» допомагає задуматися над сьогоденням, адже українці хочуть будувати красиві міста, сіяти і вирощувати хліб, розмовляти

рідною мовою, жити у мирі та взаємоповазі з усіма цивілізованими народами, творити майбутнє.

Учні молодшої школи залюбки показують свою любов до Батьківщини у вигляді малюнка, старші ж учні можуть виконувати цю вправу і в письмовій формі.

Вправа «Лист в майбутнє»

Мета: розвинути уяву та фантазію, задуматися над своєю мрією, підвищити свою самооцінку, відчути впевненість у завтрашньому дні, що всі бажання обов'язково збудуться.

«Лист в майбутнє» є однією з найцікавіших вправ – відмінний спосіб нагадати самому собі про давні мрії та переживання або просто поділитися думками та емоціями, про які нікому іншому розповісти не можемо. Завдяки листам діти можуть почути свій голос, зафіксувати досягнення, похвалити себе.

При написанні листа слід врахувати правило, необхідне для того, щоб бажання здійснилося. Важливо писати «у мене є», а не « я хочу». Коли діти складають цей лист, їхня підсвідомість отримає сигнал, по те, яке саме життя вони хочуть прожити, адже наші думки матеріалізуються. Таке послання багатьом змінює хід думок і вчинків. Цікаво, що навіть спонтанно написані листи мають велику особисту цінність для завтрашніх нас. Це вдала психологічна практика, за допомогою якої можна програмувати та аналізувати власний рух до поставлених цілей, фіксувати, як з часом відбувається зміна пріоритетів та уподобань, спосіб мислення і життєві орієнтири.

Повірте, написання листа в майбутнє варте того, щоб помріяти. Учні із задоволенням читають це потім і не вірять своїм очам. Дрібниці та деталі – це важливо! З часом вони забуваються і саме завдяки спогадам про них буде так приємно подумки пережити ці моменти знову.

Вправа проводиться перший раз в 4 класі, так як діти вже оволоділи навичками письма, вміють висловлювати свою думку, проявляють інтерес до роботи. Щоб прослідкувати хід думок, бачення навколишнього світу і політ своєї уяви, рекомендую провести цю вправу в середніх та старших класах,

Роздуми про майбутнє повертають дітей у спогади про минуле, які піднімають в їх душах хвилю позитивних емоцій, допомагають пережити сучасні важкі часи та події, стресові ситуації. Вони спонукають переосмислити прожите, вчать цінувати життя та визначити його цінності; сформувати власну позицію у реальному житті та правильно спланувати свій майбутній життєвий шлях, обрати улюблену професію за природними нахилами та здібностями; сформувати об'єктивну самооцінку та самоствердитися. Вони розвивають резильєнтність, позитивне ставлення до оточуючого світу. Формують вміння правильно сприймати події, які відбуваються, та здатність продовжувати жити нормальним життям, повного планів та задумів. Тобто, формують високу адаптивність та психологічне благополуччя особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богданов С. О., Гірник А. М., Залеська О. В., Іванюк І. В., Чернобровкіна В. А., Чернобровкін В. М. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах: методичний посібник. Університетське видавництво Пульсари, 2017. - 208 с.
2. Бойбіна Ю.В., Гончарова С.В.: Малюнкова методика Моя сім'я. (метод В.Вульфа, В.Хьюлса, Л.Кормана, Р.Бернса,С.Кауфмана). Обліково-звітна документація шкільного психолога. – Х. : Вид.група «Основа», 2008. – 216 с.
3. Головей Л.А,.Рибалко Є.Ф. Незакінчені речення: «Практикум по віковій психології». С-П : Речь, 2002.
4. Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/3635-7331-1-SM.pdf

5. Грішин Е.О. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку: Дослідження. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 64
6. Керн А. Йєрасек Я.: Методика Малюнок людини. Готовність дитини до навчання/Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К. : Мікрос - СВС, 2003. - 112 с.
7. Концепція формування позитивної мотивації та здоровий спосіб життя у дітей та молоді // Основи здоров`я: книга для вчителя. – К. : Генеза, 2005.
8. Лист МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 “Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році” – Інститут модернізації змісту освіти (imzo.gov.ua).
9. Лист МОН №1/3737-22 від 29.03.22 року «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». Режим доступу: https://www.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86164

Добровольська Наталія,
вчитель початкових класів
Судилківського ліцею
Шепетівського району

Розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми

У статті представлено обгрунтування розвивального навчання здобувачів освіти як способу організації процесу освіти, створення сприятливих умов навчання, щоб допомогти учням досягти високих результатів у відповідних видах діяльності в умовах реалізації змішаної форми навчання

Ключові слова: індивідуалізація навчання, змішана форма навчання, сучасні вимоги, професійна діяльність, системи та технології розвивального навчання.

Розвивальне навчання - найважливіший інструмент реалізації основної мети будь-якої освіти та досягнення його основного результату - особистості людини як носія культури, творця, професіонала, громадянина, батька. Це навчання, в якому здобувається комплекс (в ідеалі - система) знань про світ і самій людині, яка сприяє (в ідеалі - забезпечує) розвиток мотивації, ціннісних орієнтацій, різноманітних здібностей, моральних і громадянських якостей особистості.

Дітей невтомно називають національним надбанням та майбутнім країни. А обдарованих дітей визнають основним творчим та інтелектуальним потенціалом.

У 2020 р. українська освіта зустрілася з труднощами, спричиненими пандемією COVID-19. Щоб допомогти вчителям і учням організувати змішане й дистанційне навчання в період карантину, навесні 2020 р. було започатковано телевізійний проєкт «Всеукраїнська школа онлайн». Увесь квітень-травень українські вчителі виходили в ефір на провідних телеканалах України та на ютуб-каналі Міністерства освіти і науки України та навчали учнів 5–11-го, а згодом і 1–4-го класів. Із часом приватна ініціатива переродилася в державний проєкт із ширшими цілями – створити веб платформу не як тимчасове рішення на випадок карантину, а як інструмент безпечної, доступної, якісної освіти. Міністерством освіти і науки України спільно з ДУ «Український інститут розвитку освіти» й Міністерством цифрової трансформації розроблено таку платформу, нею стала Всеукраїнська школа онлайн, доступна в усіх куточках України, зокрема на тимчасово окупованих територіях. [5, с. 319].

Процес виявлення здібних дітей досить складний. Яскраві дитячі таланти, помітні «неозброєному оку», зустрічаються зрідка.

Обдарованість — це комплекс якостей, що дають людині змогу досягати високих результатів в одній або багатьох видах діяльності. Що раніше вчитель зуміє розгледіти в дитині певний тип обдарованості, то більше ймовірності спрямувати її здібності в потрібне русло, дати можливість реалізувати себе в тому чи тому напрямку. Зараз необхідні люди, які мислять не шаблонно, які вміють шукати нові шляхи вирішення запропонованих завдань, знаходити вихід з проблемної ситуації.

Ще однією з актуальних завдань є індивідуалізація навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючого формату роботи з обдарованими дітьми і допомогу кожному учневі. Розвиток індивідуальних здібностей, для вияву особистості кожного учня.

Часто в початкових класах можна побачити дітей-чомучок, які постійно щось запитують, чимось цікавляться, хочуть більшого обсягу, глибини матеріалу. Однак, розмовляючи з вчителями дізнаєшся, що в середній ланці таких дітей стає менше, а в старших класах залишаються одиниці. Обдаровані діти з великим інтересом чекають вступу до школи, але незабаром після початку занять виявляється, що незвичайно розумові можливості дитини стають проблемою не тільки для родини, а й для вчителів. Труднощі дійсно виникають. Таких дітей чекають не тільки радості навчання, але й розчарування і конфлікти. Саме їм, найбільш допитливим, часто стає нудно в класі. Більшості вчителям просто ніколи дбати про обдаровану дитину, а іноді їм навіть заважають учні з вражаючими знаннями, з не завжди зрозумілою розумовою активністю. Іноді педагог збирається приділяти таким учням особливу увагу, давати більш складні завдання, але потім ці наміри забуваються, не виконуються. Діти, що випереджають своїх однолітків, прагнуть привернути до себе увагу. Стрімке виконання завдань, готовність правильно відповісти на запитання вчителя - для них бажана розумова гра, змагання. Найбільш здібні діти потребують навантаження, яке було б під стать їх розумовим силам. У зв'язку з цим виникла необхідність у проведенні спеціального дослідження з метою вдосконалення процесу навчання, активізації пізнавальної діяльності. На перший план виходить актуальна проблема-робота з дітьми, що випереджають своїх однолітків, з ознаками неабиякого інтелекту. [1, с.72].

Яких дітей називають обдарованими?

Як відбувається їх подальший розвиток?

Що можна зробити для їх підтримки?

У тлумачних словниках поняття: «здібний», «обдарований», «талановитий» уживаються як синоніми, що відображують рівень прояву здібностей. Отже, установлюючи складові обдарованості, необхідно основним уважати поняття здібність. М. Б. Теплов визначає три ознаки цього поняття.

По-перше, здібності — це індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої...

По-друге, здібності — це не будь-які індивідуальні особливості взагалі, а такі, що стосуються успішного виконання якої-небудь діяльності або багатьох діяльностей...

По-третє, поняття здібність не визначає ті знання, навички або вміння, що вже вироблені в конкретної людини.

На думку О. Я. Савченко, обдарованість — це сукупність задатків особистості як передумова розвитку її здібностей до певних видів діяльності.

Талант — це певна природна якість, що демонструє особливі здібності. Обдарованість — це стан таланту, ступінь прояву таланту. У психологічному словнику М. З. Д'яченка, Л. О. Кандиновича талант трактується як природна обдарованість і видатні здібності до якої-небудь діяльності.

Якими чинниками визначається талановитість, обдарованість дитини?

Відповідно до теорії психологічної науки, чинниками, за якими здійснюється психічний розвиток дитини, є:

• природні передумови;
• соціальні умови життя;
• система саморозвитку.

Дослідження свідчать, що генетично обумовлений компонент (дар) значною мірою визначає як кінцевий результат, так і темп розвитку. З моменту народження цей генетичний дар під впливом середовища перетворюється на єдину лінію розвитку. Реальна обдарованість залежить не тільки від задатків, але й від того, у якому середовищі зростала дитина, який отримала розвиток, як сама піклувалась про розвиток свого потенціалу.[2, с.193].

Реальна обдарованість — не просто статичний божий чи генетичний дар. Обдарованість існує лише в динаміці, у розвитку, а тому постійно змінюється. Отже, необхідно зауважити, що обдарованість — лише потенціал, який може сприяти успіху, а може й не реалізуватись.

На сьогодні досить актуальним є поняття «творча особистість». Більшість авторів відзначають, що творчо обдарована особистість — це людина, якій притаманні певні якості, здібності, особливості психічних процесів, завдяки яким її діяльність відзначається новизною, неповторністю, для якої потреба в творчості є життєвою необхідністю, а творчий стиль діяльності — характернішим.

Творча особистість — це творчо активна особистість, яка справді не боїться конфліктів із собою та навколишньою дійсністю. Характерними рисами творчої особистості є сміливість у розв'язанні проблеми, багата уява, без якої неможливе генерування оригінальної ідеї, завзяття в довершенні наміченого, незважаючи на можливі конфлікти з колегами і навіть із суспільною думкою. [6].

Риси творчої особистості:
• готовність до ризику;
• імпульсивність, оригінальність та незалежність суджень;
• нерівномірність успіхів у навчальних предметах;
• почуття гумору та схильність до жарту;
• небажання сприймати щось на віру, критичний погляд на такі речі, що немовби повинні стати «священними»;
• сміливість уяви та думки.

Обдаровані люди характеризується наполегливістю, надзвичайно розвиненою працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності.

Визначають два основні типи обдарованості:
• загальна (розумова);
• спеціальна (соціальна, моторна, практична, художня).

Три головні види обдарованості:
• академічна, що виявляється в швидкості та легкості опанування значного обсягу готових знань;
• інтелектуальна, що полягає в особливій розумовій самостійності, у підвищеній критичності мислення, здатності самостійно глобально, по-філософськи осмислювати складні інтелектуальні проблеми;
• творча, тобто здатність до творчої самореалізації в різних галузях життєдіяльності. [3]

Стосовно школярів можна виділити низку ознак, що засвідчують про можливу обдарованість в тій або іншій сфері:
• легкість навчання і засвоєння навчального матеріалу;
• тривала концентрація уваги, багатий словниковий запас, здатність до абстрактного мислення;
• схильність до дискусії з учнями і педагогами, неприйняття суворих вимог дисципліни;
• допитливість, винахідливість, наполегливість, цілісність, високі ідеали;
• підвищене почуття гумору, гостра реакція на несправедливість тощо.

Як розвивати творчі здібності обдарованих дітей?

1. Підхоплюйте думки учнів й оцінюйте їх одразу, наголошуючи на їх оригінальності, важливості тощо.

2. Підкреслюйте інтерес дітей до нового.

3. Заохочуйте оперування предметами, матеріалами, ідеями. Нехай дитина практично розв'язує дослідницькі завдання.

4. Навчайте дітей систематичної самооцінки кожної думки. Ніколи не відкидайте її.

5. Виробляйте у дітей терпиме ставлення до нових понять, думок.

6. Не вимагайте запам'ятовування схем, таблиць, формул, одностороннього рішення там, де є багатоваріативні способи.

7. Культивуйте творчу атмосферу — учні повинні знати, що творчі пропозиції, думки клас визнає, приймає їх, використовує.

8. Учіть дітей цінувати власні та чужі думки. Важливо занотовувати їх у блокноті.

9. Іноді ровесники ставляться до здібних дітей агресивно, тому це необхідно попередити. Найкращим засобом є пояснення обдарованій дитині, що це може статися, і розвивати у неї терпимість і впевненість.

10. Пропонуйте цікаві факти, випадки, технічні та наукові ідеї.

11. Розсіюйте страх у талановитих дітей.

12. Стимулюйте та підтримуйте ініціативу учнів, самостійність. Пропонуйте проекти, що можуть захоплювати.

13. Створюйте проблемні ситуації, що вимагають альтернативи, прогнозування, уяви.

14. Створюйте в школі періоди творчої активності, адже більшість геніальних рішень з'являється саме в такий момент.

15. Допомагайте опановувати технічні засоби для записів.

16. Розвивайте критичне сприйняття дійсності.

17. Учіть доводити розпочате до логічного завершення.

18. Впливайте особистим прикладом.

19. Під час занять чітко контролюйте досягнуті результати та давайте завдання підвищеної складності, створюйте ситуації самоаналізу, самооцінки, самопізнання.

20. Залучайте до роботи з розроблення та впровадження власних творчих задумів й ініціатив, створюйте ситуації вільного вибору і відповідальності за обране рішення.

21. Використовуйте творчу діяльність вихованців під час проведення різних видів масових заходів, відкритих та семінарських занять, свят.

22. Під час опрацювання програмового матеріалу залучайте учнів до творчої пошукової роботи з використанням випереджальних завдань, створюйте розвивальні ситуації.

23. Активно залучайте до участі в районних, обласних, Всеукраїнських конкурсах, змаганнях, виставках.

24. Відзначайте досягнення вихованців, підтримуйте та стимулюйте активність, ініціативу, пошук. [4].

Отже, розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання сприяє формуванню людини, яка самовдосконалюється, вихованню домінанти саморозвитку та індивідуального стилю діяльності кожного здобувача освіти зокрема.

Список використаних джерел та літератури:

1. Уроки розвивального навчання (за системою Д.Ельконіна-В.Давидова). 1 клас. Упорядник Барабаш О.Д. Івано-Франківськ, 2002. 72 с.

2. Айзенк Ганс, Еванс Деррін. Як перевірити здібності вашої дитини: Тести для дітей. К., 2001. 193 с.
3. Освітня програма початкової освіти. Система розвивального навчання ДРіМ (В.В. Давидова, В.В. Рєпкіна, С.Д. Максименка та ін.). Цикл І (1–2 класи). Харків: ННМЦ «Розвиваюче навчання», 2018. 68 с.
4. Освітня програма початкової освіти. Система розвивального навчання ДРіМ (В.В. Давидова, В.В. Рєпкіна, С.Д. Максименка та ін.). Цикл ІІ (3–4 класи). Харків: ННМЦ «Розвиваюче навчання», 2018. 68 с.
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
6. Нові педагогічні технології для учнів та вчителів. Все для вчителя.1999. № 17-18. С.32—33.

Антонова Зінаїда,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету,

ТВОРЧІСТЬ ЯК УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ В ПЕРІОД ВІЙНИ

У тезах висвітлюються питання важливості творчості в корекції та підтримці психологічного здоров'я школяра, зокрема шляхом застосування технік із різних творчих галузей. Розглянуті психологічні можливості творчих технік в роботі зі страхами учнів.

***Ключові слова**: психологічне здоров'я, психологічний добробут, творчість, ізотерапія, глинотерапія, мандала, психокорекція.*

Значне зростання інтересу до проблеми психологічного здоров'я здобувачів освіти та його збереження досить інтенсивно відбувається в сучасних реаліях війни в Україні. Діти шкільного віку залишаться досить вразливою категорією населення в кризові періоди та потребують особливої уваги й допомоги зі сторони психолого-педагогічного колективу.

Результати досліджень різних науковців свідчать про те, що творчість відіграє одну з важливих ролей у формуванні та збереженні психологічного здоров'я дитини, у становленні її потреб та мотивів. Проблеми психічного й психологічного здоров‘я учнівської молоді, умови їх оптимізації стали предметом дослідження багатьох філософів,- медиків, психологів, педагогів [6]. На думку О. Шувалова психологічне здоров'я є таким станом, який характеризує як процес, так і результат позитивного розвитку суб'єктивної реальності в індивідуальному житті. Згідно О. Хухлаєвої, динамічну рівновагу між людиною та середовищем обумовлює саме психологічне здоров'я. Д. Хломов вважає, що людина, виступаючи суб'єктом свого життя, має можливість вийти за межі соціальної, психологічної та біологічної обумовленості. Теоретико-методологічні засади цих питань сформульовано у працях А. Здравомислова, Л.Сущенко; проблему суб’єкт-суб’єктного, особистісно-орієнтованого підходу до виховання представлено в роботах І. Беха, Л. Божович, А. Маслоу, С. Рубінштейна; психолого-педагогічні аспекти формування здорового способу життя дітей і молоді розглянуті в дослідженнях Б. Барчі, Т. Бойченка, Т. Круцевича, В. Радули, М. Солопчука. Ми погоджуємося з думками вищевказаних авторів та їх судженнями [1]. Тому варто простежити зв'язок між творчістю і психологічним здоров'ям учнів в період війни (воєнного стану).

Психологічне здоров'я учнів школи є важливим компонентом їхнього подальшого розвитку. Слід зазначити, що стан психологічного здоров'я залежить як

від сім'ї, від обстановки, в якій знаходиться дитина, так і від самого педагога (ів), з яким дитина контактує протягом своєї навчальної діяльності. Ми дослідили, яким чином за допомогою творчості можна тримати в тонусі психологічний добробут, психологічне здоров'я.

«Творчість» поняття досить велике, але ми розглянемо кілька його технологій, які найоптимальніше застосовувати з метою збереження психологічного здоров’я учнів. Перше з чого почнемо – це ізотерапія, тобто терапія певного виду образотворчої діяльності. Ця технологія є досить універсальною, оскільки використовувати її можна як в індивідуальному форматі з дітьми проблемного характеру, так і для групової, чи спільної творчості дітей, чи дітей та батьків [3, с.25]. Ґрунтується ізотворчість на особливій колірній гамі, за допомогою якої можна визначити емоційний стан дитини. Ізотерапію розглядають з однієї сторони, як художню рефлексію, з іншої – як технологію, яка дозволяє розкрити здібності дитини, а також розглядати як метод психокорекції, що корекційно регулює емоційний стан, допомагаючи вирішувати внутрішні психічні проблеми. Психолог, організовуючи творчі заняття, реалізує наступні функції: емпатійне прийняття школяра, створює психологічну атмосферу безпеки, підтримки дитини (насамперед емоційної) [2].

Наступний напрямок, на наш погляд, один з основних і найбільш дієвих – це глинотерапія. Найчастіше застосовується саме у другій половині дня, тому що основна функція – це зняття емоційної напруги. Часто використовують із учнями, які мають страхи. Діти ліплять із глини свій «страх», а потім надають йому форму смішного, бешкетного, зовсім не страшного образу, тим самим він нівелюється набагато швидше.

Третя техніка використовувалася ще з давніх-давен і досить цікава для дітей і дорослих – це мандала [5]. Психологічні можливості цієї техніки у психокорекційній роботі зі школярами застосовують з метою корекції емоційного стану, діагностики настрою, вивчення групових відносин, корекції конкретної проблеми. Ми вважаємо, що техніка мандали є однією з найбільш влучних та доречних для стабілізації психологічного здоров'я школяра. Психологічні можливості творчості також полягають в корекції дисбалансу дитини, зокрема: гіперчутливості та алекситимія, страхів та станів тривоги, адаптації школяра до різних умов, психосоматичних розладів, внутрішньої рівноваги та концентрації, розладів дрібної моторики, нервової напруги.

Таким чином, терапія творчістю сприяє самовпевненості, що ґрунтується на спокої та творчому потенціалі, вихованні терплячості та акуратності. Вказані вище техніки, на нашу думку, є одними з основних, завдяки яким шкільний психолог, педагоги зможуть подбати про психологічне здоров'я школярів в складних умовах, виявити певні недоліки, діагностувати проблему. Дозволяє у широкому аспекті використовувати їх для корекційної роботи, яка в наш час така необхідна дітям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барчі Б. В. Психологічне здоров’я: надання психологічних послуг населенню. *Психічне здоров’я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (18 жовтня 2019 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С.109.
2. Гнатко М. М. Феномен креативності як психологічна проблема. *Психологія перспективи*. Луцьк, 2001. № 1. С. 88–97.
3. Кучерявий І.Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2000. 286 с.
4. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 6. С. 2.
5. Олійник С.В. Теоретичні засади формування творчого потенціалу майбутнього вчителя. *Наукові записки*. Ніжин : Ніжинський ДПУ, 1998. С. 40–42.

6. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості. Запоріжжя : Вид-во Запорізької держ. інженерної акад., 1999. 24 с.

Багас Людмила,
заступник директора з виховної роботи
Хмельницького політехнічного фахового
коледжу Національного університету
«Львівська політехніка»,
викладач-методист

Організація виховної роботи в умовах російсько-української війни на прикладі Хмельницького політехнічного фахового коледжу Національного університету «Львівська політехніка».

У статті проаналізовано досвід виховної роботи Хмельницького політехнічного фахового коледжу Національного університету «Львівська політехніка». Наголошено, що пріоритетним напрямком є патріотичне виховання особистості, спрямоване на формування національно-патріотичної свідомості, віри в духовні сили та майбутнє країни, волонтерської праці, усвідомлення моральних і культурних цінностей України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, волонтерська діяльність, переміщені заклади освіти, виховання молоді.

Виховна робота завжди була невід’ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах російсько – української війни, її важливість складно переоцінити. Усе, що відбувається наразі - це виклик для української спільноти, а для освітянської зокрема. Звісно, постає важливе питання: як саме навчати та виховувати, як розставити пріоритети?

Найважливішими напрямами виховної роботи в коледжі являється:

- психологічна та емоційна підтримка вихованців;
- національно-патріотичне виховання;
- навчання правил поведінки в умовах воєнного стану (під час повітряних тривог, поводження з вибухонебезпечними предметами, перша медична допомога тощо);
- адаптація та підтримка студентів-ВПО.

Враховуючи війну, яка ведеться в Україні, все більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції. У контексті нових викликів, що постали перед країною, доцільно переглянути практику виховної роботи та захисту прав студентів у навчальному закладі. Наші вихованці мають безпосередній зв'язок з тим, що відбувається в країні: їхні батьки мобілізовані й застосовують зброю, працюють волонтерами, беруть участь у громадських акціях. Тому куратори академічних груп і психолог мають бути готовими до непростих запитань від студентів, на які важливо дати компетентні й водночас коректні відповіді. Варто надавати вихованцям чіткі й зрозумілі пояснення, не давати нездійсненних обіцянок, а головне утримуватися від коментарів, спрямованих на підривання національної безпеки чи руйнацію національної єдності в державі. Натомість потрібно розповідати студентам, що держава і громадянське суспільство роблять усе можливе для відновлення миру та порядку в країні, відбиття зовнішньої агресії проти України, що лише в національній єдності та національній гідності наша сила й незламність.

Навчальний заклад для студента – це осередок становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати країну як суверенну,

незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві. Тепер, в умовах повномасштабної війни, яку розв'язала рф проти України, вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню. Саме тому в Хмельницькому політехнічному фаховому коледжі:

- проводяться заходи національно-патріотичної спрямованості;
- займаються волонтерською діяльністю;
- розповідають студентам про українську культуру;
- влаштовують акції пам'яті;
- проводять години спілкування, присвячені війні рф проти України;
- створюються навчальні проєкти, присвячені борцям за незалежність і свободу нашої країни;
- організовують зустрічі з ветеранами АТО, ООС і війни рф проти України;
- щоденно проводиться загальнонаціональна хвилина мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Система патріотичного виховання студентів передбачає формування і розвиток соціально значущих цінностей, громадянськості й патріотизму в процесі виховання й навчання, масову патріотичну роботу, спільну діяльність з іншими культурними установами. В цьому питанні велика роль відводиться бібліотеці коледжу, яка завжди була осередком культурного та суспільного життя коледжу, тим більше її роль зростає на сучасному етапі. Працівники бібліотеки беруть участь у навчально-виховному процесі, виконуючи освітню, інформаційну та культурну функцію. Наша бібліотека – це мобільний центр інформації, центр духовного збагачення студентської молоді, джерело моральних і культурних цінностей, важлива волонтерська ланка коледжу. Робота проходить у тісній співпраці з педагогічним колективом, із заступником директора з виховної роботи, кураторами академічних груп і студентами.

У плані заходів бібліотеки та кураторів академічних груп передбачено створення цілісної системи національно-патріотичного виховання молоді шляхом реалізації наступних виховних завдань:

- виховання правової культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – Герба, прапора, Гімну України та історичних святинь;
- формування мовної культури, оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації;
- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;
- відновлення і вшанування національної пам'яті;
- формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів і незалежності держави, підвищення престижу й розвиток мотивації молоді до державної та військової служби;
- виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадській діяльності.

Важливою складовою виховної роботи в умовах війни є волонтерство. Волонтерська робота бере свій початок із створення Штабу опору в Хмельницькому політехнічному фаховому коледжі Львівської політехніки. Організував та очолив його у перші дні повномасштабного вторгнення директор навчального закладу Вадим

Овчарук. Діяльність Штабу різнопланова, насамперед направлена на допомогу ЗСУ. Благодійний фонд “Політехнік Поділля”, який багато років працював з метою матеріально-технічного забезпечення коледжу, тепер цілком орієнтований на військові потреби. Для закупівлі найнеобхіднішого працівники закладу переказали частину своєї заробітної плати на його рахунок. Окрім того, трудовим колективом було ухвалено рішення перераховувати щомісячно до закінчення воєнного стану одноденний заробіток на підтримку ЗСУ. Це стало гарним прикладом для вихованців закладу, які в свою чергу, також долучились до допомоги. До коледжу почали прибувати великогабаритні автобуси з міжнародною допомогою. Від нас це все відправляється на передову та у міста, що зазнали щоденних бомбардувань. Надзвичайно зворушливими є світлини зі звільнених міст та відео з харківського метро з подякою від людей, що тижнями вимушені там перебувати. Нині студенти працюють у нашому волонтерському центрі нарівні з співробітниками: сушимо овочі, формуємо передачі на передову, плетемо сітки, відвідуємо шпиталі та збираємо речі для ВПО.

Важливе завдання в організації виховної роботи в закладі виконує наш музей. Викладацький та студентський колектив систематично працюють над поглибленим вивченням історії коледжу, дослідженням документів, збором на фіксацією спогадів викладачів і випускників, створенням відеоматеріалів для висвітлення історії коледжу та рідного міста, а також презентації музею в мережі інтернет. У музеї коледжу ми проводимо акції пам’яті, зустрічі з воїнами, виховні години, культурно-просвітницькі заходи. Зокрема ми пишаємось однією з найкращих в області колекцією автентичної зброї часів Другої світової війни, унікальною діорамою “Визволення Проскурова”, але основна частина експонатів розповідає про історію і сьогодення навчальною закладу.

Велика частина експозиції була сформована завдяки викладачам і співробітникам ХПФК, але свій внесок в її поповнення роблять і наші відвідувачі. Так, до прикладу, для військовослужбовців в/ч А2678 (ПС) була проведена екскурсія. В подяку вони подарували музею кілька експонатів, що нині є основною частиною експозиції, присвяченої АТО\ООС і повномасштабній російсько-українській війні. Ознакою часу є стенд “Тобі Україно моя, і перший мій подих, і подих останній…”. На превеликий жаль до цього стенду, за останній рік додалось ще 3 портрети, всього уже четверо наших випускників полягли на фронтах російсько-української війни. Стенд “За Славу, за Честь України, Соборну державу свою ми всі піднялись воєдино, щоб волю здобути в бою…” сьогодні знятий з експозиції. До початку воєнного стану тут були представлені світлини тих, ким ми по-праву пишаємось – наших мужніх захисників, котрі в різний час навчались у коледжі. Багато з них сьогодні виконують вкрай важливі для країни завдання, тому фотографії тимчасово зняті, аби не наражати їх на небезпеку.

Сьогодні в політехнічному коледжі навчається 1600 студентів. Війна внесла свої корективи в організацію навчального процесу. Він відбувається у змішаному режимі, з почерговим виведенням академічних груп на онлайн чи офлайн навчання. В закладі облаштовано шість укриттів, загальною місткістю – близько 1 тис. чоловік. Адміністрація розробила алгоритм дій в разі повітряної тривоги. За кожною академічною групою визначено місце в сховищі, проведені відповідні інструктажі.

В умовах війни політехніки також допомагають ВПО. З лютого 2022 року в студентському гуртожитку знайшли свій прихисток більше 4 тис. переселенців. Наразі, до Хмельницького політехнічного переміщений Маріупольський будівельний фаховий коледж, згідно наказу МОНУ №333 від 13.04.2022 р. І це не випадково. Наші навчальні заклади спільно працювали над вдосконаленням освітянського законодавства, зміцнювали дружбу між молоддю сходу та заходу, проводили онлайн-зустрічі. Історичний телеміст «Студентство єднає Україну» відбувся за участі Президента України Володимира Зеленського й об’єднав два навчальних заклади. Сьогодні колектив хмельницьких політехніків допомагає трудовому й студентському

колективу маріупольських будівельників адаптуватись, забезпечити нормальні умови для життя та надання освітніх послуг.

Таким чином, відстояти незалежність країни, зміцнити демократичну правову державу можуть громадяни, які мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну мораль. Над вихованням таких молодих людей працюють у Хмельницькому політехнічному фаховому коледжі.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// www.osvita.org.ua.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України / Наказ МОН України від 31.10.2011 №1243 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.moippo.mk.ua.
3. Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році/ Лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.14 №1/9-376 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua
4. Гнатюк В. Національне виховання як складова у побудові громадянського суспільства / В. Гнатюк // Світ виховання. 2004. № 1, с. 18-25
5. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. 275 с.
6. Патріотична година для першокурсників ”Перемогли тоді, переможемо й сьогодні”. URL: https://hpk.edu.ua/news/19047-19047.

Банах Володимир,
доцент кафедри теоретико-біологічних основ фізичного виховання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

Деякі аспекти вдосконалення тестового контролю за розвитком статичної рівноваги у здобувачів вищої освіти

Обґрунтовано інноваційну інформаційно-комунікаційну розробку, що підвищує ефективність вивчення такої рухової якості, як статична рівновага. Так використання пропонованої інновації забезпечує оперативність і високу ефективність процедури тестування, передусім у аспекті оперативного, раціонального, цілеспрямованого отримання об’єктивних емпіричних даних.

Ключові слова: статична рівновага, тестування, інноваційна розробка.

Сучасна вища освіта потребує постійної модернізації, а один із напрямків передбачає розроблення й упровадження різних новітніх технологій та інноваційних рішень [2; 3]. У фізичному вихованні здобувачів вищої освіти одним із важливих напрямків розвитку є інформатизація, яка ґрунтується на міждисциплінарних викликах застосування інформаційно-комунікаційних технологій. У зв’язку із зазначеним актуалізується проблема дієвої інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у фізичному вихованні здобувачів, а це зумовлює необхідність і важливість проведення досліджень у вказаному напрямі.

На початку дослідження використали ідеї інтенсивного впровадження інновацій в освітню галузь [2; 4], розроблені положення концепції персоналізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах змішаної системи організації освітнього процесу [1]. Актуалізація зазначеної проблеми зумовлена війною в Україні та епідемією covid-19, а її розв'язання сприяє врахуванню комплексу індивідуальних особливостей кожного здобувача під час здійснення контролю взагалі та тестування, оцінювання, зокрема, а також інтерпретації їх результатів для ефективного вирішення завдань контролю. Крім цього, акцентували увагу на інтенсифікації процесу інформатизації контролю шляхом побудови інфраструктури на засадах інформаційно-комунікаційних технологій, що передбачають отримання, збереження, накопичення та опрацювання отриманої емпіричної інформації. Для забезпечення таких властивостей виникла потреба у створенні пристрою за контролем рухових якостей, зокрема статичної рівноваги. Це дозволить практиці фізичного виховання досягти якісно нового рівня, оскільки використання такого приладу значно підвищить ефективність контролю, а саме збагачення ресурсів інформації й отриманих результатів у режимі реального часу.

З іншого боку, важливою була інформація про статичну рівновагу, як одного з різновидів координації. Відзначаємо, що координація вертикального положення тіла при стоянні є індикатором функціонального стану організму, чинником зміцнення і збереження здоров'я. Водночас, статична рівновага є одним із дієвих маркерів функціонального стану організму, оскільки спроможність зберігати стійкість пози (забезпечення рівноваги) відзначається життєво важливим значенням, адже виконання навіть простих рухових дій вимагає досить високого рівня розвитку органів чуття, що пов'язані із забезпеченням рівноваги [3; 5].

На сучасному етапі існує багато варіантів вимірювання статичної рівноваги: найпростіші пов'язані з використанням тестів, більш складні – потребують спеціального обладнання (кефалографія, базометрія, статодинамографія тощо). Для викладача фізичного виховання завжди у пріоритеті такі варіанти, що не передбачають складних процедур. У зв'язку з цим відзначаємо, що одним із найбільш поширених у практиці вивчення статичної рівноваги є тест Бондаревського. Не зупиняючись на описі цього тесту відзначимо лише, що для нього характерним є суб'єктивна оцінка того, хто здійснює тестування, дотримання методичних вимог, що стосуються стандартизації вихідного положення та його утримання під час виконання змісту тесту. Це пов'язано з тим, що ця операція тестування викладачем визначається візуально, а значить певною мірою залежить від його сприйняття відповідної інформації. Такий стан певною мірою уможливлює похибку при встановленні за допомогою секундоміру тривалості утримання необхідної пози особою, яка виконує тест. Для усунення означеного чинника, а значить отримання більш точного результату тестування, колективом авторів розроблено спеціальний портативний пристрій. Основу його становить сенсор, що засвідчує порушення стійкого положення особою, яка виконує тест. Таким сенсором є акселерометр-інклінометр, його функція – зафіксувати зміну особою, яка виконує тест, визначених параметрів, а саме подолання порогового значення та зміна визначеного вихідного положення тіла. У нашій розробці використано елементну базу фірми Analog Devices, виготовлену за технологією *i*MEMS, а система Bluetooth (застосована для передавання інформації) дозволяє інтенсифікувати процес тестування.

Крім цього враховували, що на точність вимірювання акселерометром-інклінометром впливає його чутливість і розрядність пристрою, яким здійснювали оцифровування вихідного сигналу. У зв'язку з цим пропонована розробка використовує акселерометр-інклінометр, оптимальні значення чутливості якого знаходяться в межах кута нахилу від 0º і до найгіршого значення (понад 90º) та мають високу роздільну спроможність. Тут необхідно зазначити, що акселерометр є механічним пристроєм, а після його монтажу у інклінометр на нього діятиме статичне

навантаження. Це призведе до зміни чутливості й зміщення рівня нуля інклінометра. Щоби усунути зазначені чинники використали калібрування нульового значення акселерометра і його чутливості, а саме за допомогою цифрового високошвидкісного інтерфейсу SPI в акселерометрі запрограмовано чутливість зміщення (рівні спрацьовування сигналу – Alarm) та режим відключення (Shut down). Щодо використаного у приладі інклінометра, то він не потребує спеціального програмного забезпечення, його автоматично розпізнає центральний елемент системи управління (персональний компьютер). Установки необхідних параметрів: діапазон вимірювання кута нахилу (градуси): +/–10, роздільна здатність 0,001 градус. Застосування цифрового інтерфейсу дозволяє передавати точні значення кута нахилу, а також сигнал на виконавчий пристрій (ПК).

Загалом, при використанні пропонованого приладу і тесту Бондаревського «Фламінго» (стояння на одній нозі з визначеними положеннями різних частин тіла) система управління передбачає опрацювання інформації про динаміку утримання стійкої пози (процес виконання) та момент закінчення тесту. У зв’язку з цим портативний автономний датчик передавання інформації (давач-акселерометр із цифровим виходом) розташовують, зазвичай на зап’ястку особи, яку тестують; це перший елемент системи. Сигнал, отриманий ним за допомогою інфрачервоного зв’язку, обробляє мікроконтролер (другий елемент системи) та через Bluetooth надходить до персонального комп’ютера (третій елемент системи). Він отримує та опрацьовує отриману інформацію за допомогою відповідного програмного забезпечення.

Висновки. 1. Упровадження новітніх технологій у фізичне виховання вищої школи є важливим стратегічним пріоритетом його сталого розвитку. 2. Одержані результати відзначаються науковою новизною і практичним значенням, а саме представлено інноваційну технологічну систему вивчення стану розвитку статичної рівноваги здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Банах В. Персоналізований підхід у фізичному вихованні студентів. Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини. 2019. Вип.15. С. 11–37.
2. Швачич Г. Г., Толстой В. В., Петречук Л. М., Іващенко Ю. С., Гуляєва О. А., Соболенко О. В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології : навч. посібник. Дніпро : НМетАУ, 2017. 230 с.
3. Di Tore, P.A., Schiavo, R., & D’isanto, T. (2016). Physical education, motor control and motor learning: theoretical paradigms and teaching practices from kindergarten to high school. *Journal of Physical Education and Sport*, 16(4), 1293–1297. https://doi.org/i: 10.7752/ jpes.2016.04205.
4. Koryahin, V., Iedynak, G., Blavt,O., Galamandjuk, L., Ludovyk, T., Stadnyk, V., Bezgrebelnaya, E., & Afonin, V. (2019). Hardware operational control of spatial and temporal parameters of the athlete's movement. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(4), 367, 2424–2428. https://doi.org/:10.7752/jpes.2019.04367
5. Magill, R. A., & Anderson, D. (2017). *Motor learning and control: Concepts and applications* (11th ed.). McGraw-Hill International Edition.

Бандура Ольга,
практичний психолог
Хмельницького ЗДО № 53 «Веселка»

Психолого-педагогічний супровід учасників освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі

Для багатьох учасників навчально-виховного процесу усі події, що відбуваються у нашій країні, є травмівними. Адже навіть можна бути травмованим, не тільки перебуваючи в зоні бойових дій, ай будучи у якості свідка. Саме тому вважаємо, що потрібно працювати не тільки з дітьми, а й з дорослими.

Ключові слова: війна, стрес, психотравма, ресурс, вигорання, вікно толерантності.

Однією з найбільш вразливих категорій населення до впливу емоційної напруги в суспільстві, руйнування безпечності оточуючого середовища, різкого порушення звичного способу життя, різного роду втрат, є діти. Для багатьох із них ці події є травмівними, що значно порушують їх життєдіяльність, несуть гіркі втрати, шкодять здоров'ю, спричиняючи стреси, кризи, психотравми.

Варто зазначити, що сьогодні здійснюється чимало заходів для учасників освітнього процесу, зокрема, не тільки для психологів, а й для педагогів щодо надання психологічної допомоги постраждалим дітям: осмислюється зарубіжний і вітчизняний досвід такої роботи, проводяться спеціальні семінари і групи супервізійного супроводу для психологів, соціальних педагогів та представників інших "помічних" професій; розробляються і розповсюджуються (переважно через соціальні мережі) методичні матеріали інформативного і просвітницького характеру.

Одним з видів такої роботи з педагогічним колективом є семінари-практикуми.

Семінар-практикум
Психолого-педагогічний супровід учасників освітньо-виховного процесу під час війни у дошкільному закладі

Мета: Ознайомити учасників з поняттями «стрес» та «травма», «вікно толерантності». Провести експрес-діагностику емоційного виснаження педагогів та наповнити їх ресурсом. Надати практичний матеріал, техніки, які можна застосовувати з дітьми у бомбосховищі.

Хід семінару

1. Вправа «Акумулятор мого стану»

Мета: провести експрес-діагностику емоційного виснаження педагогів та наповнити ресурсом.

Намалюйте акумулятор свого стану та напишіть відсоток, на який він заряджений.

Нижче напишіть 5 пунктів, що його заряджає. А в інший стовпчик, що його заряджає.

Коли учасники зачитують ресурси, інші, якщо їм відгукується, можуть собі ці ресурси записати. Таким чином ресурси учасників доповнюються.

2.Інформаційне повідомлення: «Війна, фази війни»

1. Фаза героїзму (1-3 дня) - (допомога силою, грошима, ризикуємо своїм життям і здоров'ям). Людина перебуває в стадії шоку.

2. Фаза медового місяця (1-2-3 місяці) - (єднання людей, приймання вимушено переселених людей, допомога…). Людина перебуває в стадії заперечення.

3. Фаза виснаження, спаду, розчарування - (допомога, виснаження своїх сил, але можемо почути образи в свою сторону, з'являються внутрішні конфлікти, пошук винного). Людина перебуває в стадії гніву, злості.

4. Фаза відновлення, відбудови – (розуміння, що ми несемо відповідальність один за одного, повертаємося на роботу, працюємо, створюємо робочі місця). Людина перебуває в стадії торгу або дехто прийняття, але якщо вона не тримає себе в стресі, в апатії, депресії.

Щоб зустрітися з травмою, не обов'язково брати участь в бойових діях або відвідувати табір біженців в Сирії або Конго. Травми трапляються з нами, нашими друзями, рідними і сусідами. Дослідження, проведене Центрами з контролю і профілактики захворювань США (Centersfor Disease Controland Prevention,CDC.-Прим.ред.), показало, що кожен п'ятий американець піддавався сексуальному насиллю в дитинстві; кожного четвертого били батьки, і приблизно в кожної третьої пари трапляється фізичне насильство. У чверті з нас в дитинстві були близькі родичі - алкоголіки, і кожен восьмий ставав свідком того, як били його маму [1].

Бессел ван дер Колк "Тіло пам'ятає все. Яку роль психологічна травма відіграє в житті людини і яку техніку допомагають її подолати"

Інформаційне повідомлення: «Поняття стрес та травматичний стрес»

- Стрес – не специфічна (загальна) реакція організму на пред'явлену йому вимогу, на фізичний і психологічний вплив, який порушує його гомеостаз, а також відповідний стан нервової системи організму чи організму в цілому.
- Травматичний стрес (надзвичайно стресова ситуація) - чітко виражені психологічні та фізіологічні зміни. Якщо стрес і психологічні зміни не вирішуються, тоді у людини може розвинутись психологічна травма.

Основні види потенційно травматичних подій

- Жорстоке поводження з дитиною
- Наявність загрози життю
- Війна
- Стихійні лиха
- Вогонь
- Транспортні аварії
- Зґвалтування, напад, насильство
- Секс торгівля
- Свідок смерті (особливо гротескної смерті), самогубства або знаходження людини, яка здійснила самогубство.
- Загрозливі для життя захворювання чи особливо болісні медичні процедури

Фактори, які підвищують ризик травматизації.

- Вік, причому молодші діти мають більше ризику, ніж дорослі (за винятком літніх людей).
- Бідність та низький соціально-економічний статус.
- Належність до етнічної або соціальної меншини.
- Недостатні навички подолання труднощів.
- Дисфункція сім'ї (Розлад в родині).
- Попередня травма.
- Гіперреактивна або дисфункціональна нервова система.
- Стан значного виснаження під час травматичної події або одразу після неї.

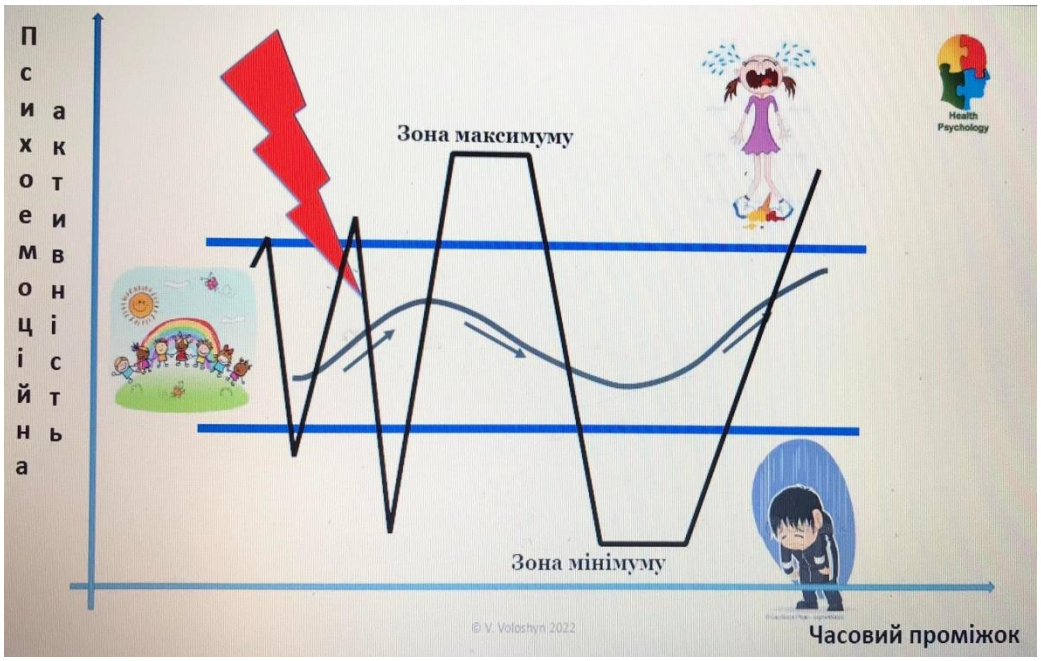
Глобальний сенс: несправджені очікування (Янофф-Бульман, 1992). [1]

Люди допускають певні «припущення» про світ задля того, щоб зробити своє життя більш комфортним.

- Я в безпеці.
- Світ є доброзичливим.
- В цілому життя є справедливим.
- Кожен заслуговує на добро.

Травма може зруйнувати ці припущення і змусити постраждалого їх переоцінити або змінити.

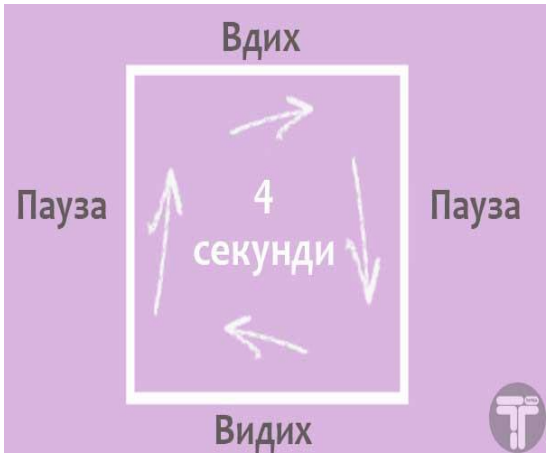

Практикум

Вправа «Квадратне дихання»

- Ритміка дихання, а саме вдих, пауза, видих, пауза мають тривати однаковий проміжок часу. Тобто бути рівними, як сторони квадрату. Для прикладу, візьмемо проміжок в 4 секунди. Робимо вдих 1-2-3-4, пауза 1-2-3-4, видих 1-2-3-4, пауза 1-2-3-4. Цю техніку слід виконувати від 3-4 разів поспіль.
- Для більшої ефективності, до дихання додаймо рухи.
- Уявімо перед собою квадрат і починаємо дихати разом з рухом руки по його сторонах 1-2-3-4, 1-2-3-4...
- Інший варіант –віднайдемо поглядом віконну, дверну раму чи щось подібне і рухаємо очима по кожній стороні рами одночасно з диханням
- 1-2-3-4, 1-2-3-4... Також можна використовувати дотики до свого тіла. Наприклад розміщуємо руку на іншій руці чи на животі, і на кожен рахунок робимо дотик пальцем 1-2-3-4, 1-2-3-4...

Вправа «4 стихії»

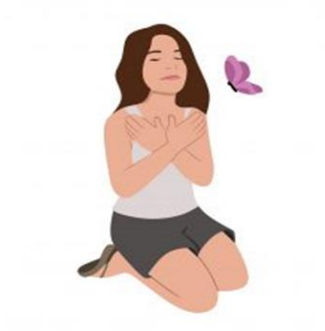
- Повітря – дихання. Видох: 1-2-3-4-5, вдох: 1-2-3-4 – затримка: 1-2. (Вправу повторюємо 8 раз)
- Вода – пиття. Якщо нема води – порухати щоками. Коли мозок відчуває в стресі поступлення води, він думає що не все так погано.
- Земля – тіло: заземлення, тілесні практики.
- Вогонь – тунельне мислення. Вправа: “Назви 10 червоних предметів що навколо тебе”. [3]

Вправа «квітка-свічка»

Вправа «Обійми метелика»

Руки перехрещуються перед грудьми і поперемінно ними вдаряють по тілу.

Вправа «5 відчуттів»

Мета: техніка спрямована на заземлення учасників.

Техніка полягає у тому, що потрібно назвати певну кількість предметів, спираючись на свої відчуття: п'ять речей, які можна побачити; чотири речі, які можна торкнутись; три речі, які можна почути; дві речі, які можна відчути; і одну річ, яку можна скуштувати. [4]

Вправа «Каракулі»

Кожен учасник бере олівець в кожну руку і в довільному напрямку, не симетричному малює протягом 2 хвилин. Далі учасникам пропонується знайти 5 образів і розфарбувати їх. Потім ведучий запитує що ці образи, означають у їхньому житті?

Поради для дорослих «Як зберегти своє здоров'я»

1. Дивитися менше новин
2. Зайнятися собою
3. «Жити тут і зараз»
4. Використовувати гумор
5. Включити в план «Що я зроблю після війни»
6. Вимкнути «режим жалості» по всьому матеріальному
7. Скажіть «Ні» почуттю провини
8. Не нехтуйте базовими потребами
9. Не залишайтеся сам на сам
10. Вірте в перемогу
11. Уявляйте, яку красиву країну ми відбудуємо

Вправа «Акумулятор мого стану» [2]

Сьогодні всі учасники освітнього процесу більш, ніж будь-коли раніше, потребують психологічної підтримки і допомоги.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического стрессового расстройства у детей: ПАДАП, 2014. – 122 с.
2. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
3. Винникот Д. Игра и реальность / Д.Винникот. – М., 2002. – 120 с.
4. https://www.facebook.com/InstituteofHealthPsychology/

Бартко Алла,
заступник директора з навчальної роботи Державного навчального закладу «Вище професійне училище № 7 м. Вінниці», викладач-методист

Актуальні проблеми професійної освіти та досвід їх розв'язання в умовах війни

Через суттєві виклики за останні три роки освітня система України переформатувалась. Загроза коронавірусної інфекції, а нині повномасштабна війна обмежили фізичне відвідування навчальних закладів і, як наслідок, навчила освітян відповідати на нові виклики. Не стала виключенням і система професійної (професійно-технічної) освіти. Навчальні заклади системи змушені організовувати освітній процес так, щоб він був безпечним і в той же час не втрачав якості.

Щоб успішно організувати освітній процес у новому навчальному році, зрозуміти з чим і над чим доведеться працювати педагогічному і батьківському колективам ДНЗ «ВПУ №7 м. Вінниці», попередньо проведено опитування здобувачів освіти, їх батьків на основі рекомендацій освітнього омбудсмена Сергія Горбачова [3].

Опитувались здобувачі освіти загальною чисельністю 400 осіб, з них 200 осіб старшокурсники та 200 новозарахованих учнів.

Методами діагностики стали опитування, тестування та спостереженням за освітнім процесом (Рис. 1).

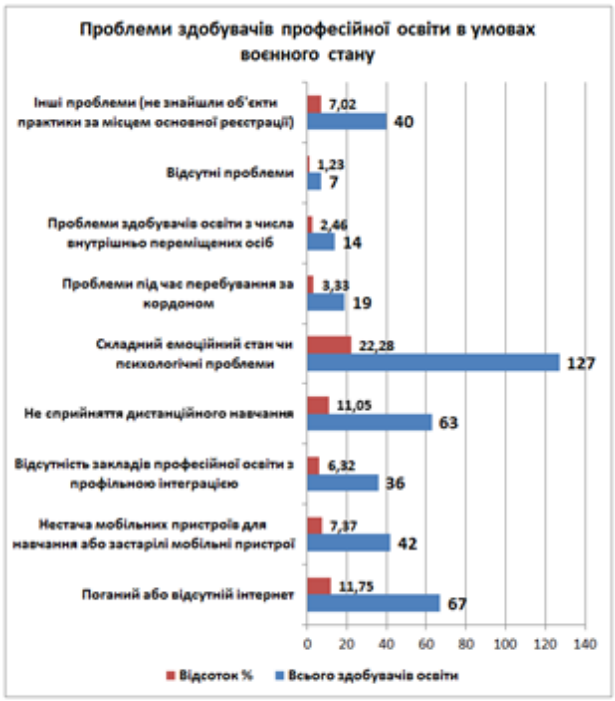

Рисунок 1. Діаграма опитування здобувачів освіти в умовах воєнного стану

Новим викликом для педагогів стала проблема, виявлена за результатами опитування у здобувачів освіти старших курсів, пов'язаних з евакуацією та виїздом за кордон. Таких в училищі виявлено 36 осіб. Вони не змогли перевестись на продовження навчання у закордонних закладах професійної освіти, оскільки, за їх словами, там відсутня обрана ними інтеграція професій.

Освітня взаємодія з такими здобувачами освіти здійснюється методами та формами напрацьованого досвіду гнучкої моделі дистанційного та змішаного навчання. Ця модель передбачає поєднання синхронного та асинхронного режимів навчання.

Освітній процес здійснюється на корпоративній платформі навчального закладу за індивідуально налаштованим графіком здобувача освіти, в якому переважають онлайн уроки, де викладач виступає інструктором. Він координує процес, надає пояснення та консультує. При умові якісного онлайн зв'язку відбувається з'єднання з конференцією уроку або приєднання до трансляції уроку через мобільні пристрої за розкладом роботи певної навчальної групи, що навчається очно.

Асинхронне навчання, в свою чергу передбачає педагогічний супровід: рекомендації, вказівки, інструкції, чек-листи, тощо. Здобувачі освіти при асинхронному режимі обирають самостійно свою освітню траєкторію, зручний і безпечний час для навчання. Саме корпоративна платформа створює можливості для використання цифрових застосунків і поєднання пояснення, демонстрації, закріплення, перевірки знань та оцінювання.

Поєднання синхронного та асинхронного режимів навчання, доведення їх до стану сучасних застосунків на різних мобільних пристроях стало можливим в умовах воєнного стану завдяки безкоштовному використанню продуктів компаній **Zoom** та **Google** та додаткових рішень **Google Workspace for Education**.

Значною допомогою педагогам у освоєнні використання нових інструментів залишається курс «Цифрові інструменти **Google** для освіти**»,** що проводиться тренерами школи. Вони допомагають робити працю педагогів ефективнішою, а навчання цікавішим.

Результати опитування здобувачів освіти, які є внутрішньо переміщеними особами, виявили проблеми пов'язані із знанням української мови. Для їх потреб організований консультаційний курс, що допомагає самостійно працювати з тематичними онлайн-ресурсами, подолати прогалини у знаннях української мови, розуміти викладання інших предметів державною мовою.

Зокрема, такими є інтернет-ресурси:

С

а

й

т

О

- **Сайт «Мова – ДНК нації»** – Лепетун або Як вивчити українську мову за допомогою смартфону **https://ukr-mova.in.ua/**;
- **«Лайфхаки з української мови»**, або Українська мова для дорослих і ш

Залишаються актуальними проблеми визначені під час опитування – це проблеми поганого чи відсутнього інтернет зв'язку, нестача або застарілі мобільні пристрої, що перешкоджають навчанню.

Серед інших проблем здобувачі освіти називають відсутність працюючих об'єктів практики, або неможливість працевлаштуватись на об'єктах за постійним місцем реєстрації на період дистанційного навчання.

Однією із найбільш делікатних проблем, діагностованих опитуванням і спостереженням, є складний емоційний стан здобувачів освіти чи психологічні проблеми в сім'ї, ускладненні тривогами воєнного часу.

Стан психічного здоров'я здобувачів освіти впливає на освітній процес. Мають місце такі реакції підлітків на кризову ситуацію як: відчуття власної провини за події, що відбулись, страхи, що знижують рівень комунікації, або прояв надмірної турботи про захист чи порятунок людей.

Психологічні травми вихованців проявляються у зниженні імунітету (часті захворювання), втрата працездатності (кволість, сонливість, байдужість), порушення когнітивних процесів. Поряд з традиційними напрямами роботи практичного психолога особливого значення набула корекційна робота за програмою «Діти війни. Навчання технік зцілення» [1].

Здобувачі освіти із числа професій будівельного спрямування відзначили для себе проблемою – не сприйняття дистанційного навчання у професійно-практичній підготовці. Саме цей аспект є проблемним у забезпеченні якості підготовки кваліфікованого робітника за обраною спеціалізацією. Тому що, під час дистанційного навчання здобувачу освіти доводиться самостійно шукати об'єкти практики за місцем постійної реєстрації, укладати договір з роботодавцем (юридичною або фізичною особою) на термін виконання програми професійної підготовки. В окремих випадках, здобувач виконує програму професійно-практичної підготовки на базі навчально-практичних центрів, що діють в закладі освіти. Зараховуються під час кваліфікаційної атестації вміння та навики здобувачів освіти отримані шляхом неформального навчання.

Розширення можливостей опановувати сучасні технології у будівництві та готувати фахівців для відбудови країни в закладі реалізується через участь у проєкті «FUTURE PROFI» з впровадження у 2022-2023 навчальному році короткострокових навчальних програм із енергоефективності та енергозбереження.

Проєкт технічного співробітництва «Просування енергоефективності та імплементації Директиви ЄС з енергоефективності в Україні», реалізує Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за дорученням Міністерства економічного розвитку та співробітництва Німеччини та співфінансується урядом Швейцарії. Компонент проєкту «Професійні кваліфікації» спрямований на розвиток кваліфікаційних можливостей, орієнтованих на попит на ринку з акцентом на енергоефективність для працівників та молодих спеціалістів [2, с. 3].

Кожен навчальний заклад в умовах воєнного стану для організації безпечного і якісного освітнього процесу має приймати швидкі, чіткі і зрозумілі рішення. Забезпечивши, таким чином, права на якісну освіту здобувачів, які знаходяться як в Україні, так і за кордоном. В прийняті таких рішень важливим є вчасна та об'єктивна комунікація з педагогами, здобувачами освіти та їх батьками, опікунами. За результатами діагностики адміністрація та педагогічний колектив виокремлюють проблеми, які вирішуватимуть самостійно й ті, які потребують рішень на рівні органів місцевого самоврядування та органів управління освітою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мельник М. Ю. Дослідження обізнаності та ставлення педагогічної спільноти, здобувачів освіти та батьків до діагностики й супроводу розвитку обдарованої особистості.[Електронний ресурс]: Інститут обдарованої дитини НАПН України. – Київ, 2021. – Режим доступу: https://doi.org/10.32405/iodnapn-zvit-2021-52.
2. Передові системи термомодернізації будівель і споруд. Навч. курс «Передові системи термомодернізації будівель і споруд» з проф. «Монтажник систем утеплення будівель»: навч. посіб. /Надія Іволжатова, Тетяна Дрімко, Тарас Холеван та ін. — Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 110 с.
3. Проблеми щодо навчання дітей, які перебувають в Україні [Електронний ресурс]: /Офіц. веб-сайт (довідкові матеріали). – Режим доступу: https://www.facebook.com/Education.Ombudsman. Sergii.Gorbachov/.

Бирко Надія,
в.о. завідувача кафедри педагогіки
та психології Хмельницького ОІППО,
кандидат педагогічних наук

Потреба та необхідність використання методики СЕЕН в навчальній діяльності закладів освіти в умовах війни

В статті йдеться про сучасну інноваційну методику Соціально-емоційного та етичного навчання, яка в час військових дій в нашій країні є потребою та необхідністю як ресурс відновлення здобувачів освітніх послуг, їх батьків та педагогів.

***Ключові слова*:** СЕЕН–соціально-емоційне та етичне навчання, співпереживання, стресостійкість, м'які навички «soft skills», рівновага.

Наші реалії сьогодення вимагають від освітньої системи мужньо протистояти країні агресора, застосовуючи у навчальній та виховній діяльності надпотужні ресурси «боротьби» дітей, вчителів, батьків зі своїми страхами, тривогами, ненавистю та невизначеністю. В часи військового стану в країні кожному суб’єкту освітнього процесу потрібна допомога та підтримка в навчальній діяльності технологій та методик, які б допомогли у запобіганні й стійкості до стресу, у формуванні базових людських цінностей, навичок зосередження уваги, системному й критичному мисленні, співпереживанні до себе й до інших.

Однією з таких ефективних методик та як інструмент розвитку м’яких навичок “soft skills” є програма Соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН, Learning Social Emotional and Ethical (SEE) Learning), в межає якої діти вчаться розрізняти власні емоції, давати собі з ними раду й співпереживати іншим. В час війни практики СЕЕН допомагають зберегти стійкість, коли щодня повітряні тривоги та обстріли в країні, тримати рівновагу, коли щодня Україна зазнає втрат та руйнувань, просто є підтримкою дітям у ці страшні дні. Уміння застосовувати практики СЕЕН розвивають комунікацію, сприяють ефективній роботі в команді, креативному й критичному мисленню, а ще – вести за собою однодумців і виважено йти за лідерами тощо. Таке навчання розвиває в учнівства усвідомленість, співпереживання та залученість.

Методика СЕЕН базується на найновіших розробках різних сфер науки. Насамперед – науки про нервову систему. Йдеться, наприклад, про те, як людина переживає стрес, і головне – як із ним боротися. Відповідно, програма корисна не тільки для дітей, а й для вчителів. Важливою є також наука, на якій ґрунтується

програма, – емоційна й соціальна нейробіологія. Тобто наука про те, як людина переживає емоції і як вони впливають на наші взаємини [4].

СЕЕН — це міжнародна програма, покликана сприяти соціально-емоційному й етичному навчанню в системі дошкільної та шкільної освіти у всьому світі, яку разом із тим можна застосовувати на всіх рівнях освіти, у тому числі вищій та професійній. Програма СЕЕН базується на філософії й методиці, яка протягом 20 років створювалася, апробовулася і вдосконалювалася міжнародною командою науковців і науковиць Університету Еморі (Атланта, США). Команда творчо, вдумливо й відповідально підійшли до освіти як інструменту підсилення процвітання теперішніх і зрощення майбутніх поколінь. Підґрунтям для них стали праці з емоційного інтелекту Деніела Ґоулмена та кращі світові освітні практики, а натхненням — заклики Далай-лами XIV до миру, порозуміння, співпереживання та усвідомлення того, що для всіх людських істот спільним домом є планета Земля. Програма від початку розроблялася для міжнародного використання, тому не містить нічого, що могло б конфліктувати з будь-яким історичним, культурним чи релігійним контекстом країн, до того ж вона відкрита для варіювання відповідно до національних особливостей системи освіти. СЕЕН вже апробована в країнах Америки, Європи та в Індії, у своїх класах в усьому світі її спробували понад 500 педагогів, і всі — і педагоги, і діти, і батьки – залишилися задоволеними і визнали її продуктивність та необхідність у сучасній освіті. Спеціально ж проведені дослідження засвідчили, що використання програми в закладі освіти уможливлює підвищення успішності навчання мінімум на 11% та знижує випадки цькування мінімум на 10%. Результатом такої системної, ретельної та виваженої праці став комплексний підхід до наповнення СЕЕН такими важливими освітніми практиками, як виховання базових людських цінностей, системне й критичне мислення, навички зосередження уваги, запобігання й стійкості до стресу, співпереживання до себе й до інших. Саме тому програма отримала другу, наче простішу, але й глибшу назву – навчання розуму і серця [1,с.8].

Важливу роль в реалізації програми СЕЕН відіграє чітко побудована структура. За основу пропонують брати стандартну структуру уроків СЕЕН:

1.) розігрів;
2.) презентація;
3.) осмислення;
4.) рефлексія;
5.) підсумки.

Результативність уроків - СЕЕН буде визначатись розумінням цілей та завдань учасників освітнього процесу, які будуть однаково готові обговорювати та приймати чужі думки. Оцінювати soft skills, на яких побудовано соціально-емоційне навчання, вчителю необхідно за наступними показниками:

- (учні) використовують навички стійкості;
- виявляють співчуття, співпереживання, доброту;
- уважні та ініціативні під час занять;
- можуть ідентифікувати та називати свої почуття та відчуття;
- готові й можуть вирішувати конфлікти через діалог [5].

Формування таких м’яких навичок – є одним із завдань у концепції реформи Нової української школи, а саме формування навичок XXI століття. Отож, програма СЕЕН – може стати одним із інструментів сформувати ці навички у сучасного покоління українських дітей.

У роботі з методикою СЕЕН є важливими професійні риси педагогів, що сприятимуть наполегливій роботі у практикуванні різних завдань, вправ, практик. До таких професійних рис педагога віднесено наступні:

- (педагог) має всі необхідні фундаментальні знання з педагогіки та дитячої психології, добре володіє педагогічною термінологією;
- орієнтується в сучасних тенденціях української та світової освіти;

- прагне самоосвіти, поглиблення, розширення, поновлення фахових знань;
- уміє творчо опрацьовувати, адаптувати матеріали та технології відповідно до конкретних умов освітнього та культурного середовища, до віку, характеру, здібностей та інших особливостей учнів та учениць;
- добре володіє навичками планування та управління часом[2, с.10].

Отже, використання методики СЕЕН в навчальній діяльності в сучасних закладах освіти в умовах війни сьогодні є потребою та необхідністю щодо загартовування на стресостійкість, рівновагу здобувачів освітніх послуг в умовах воєнного стану країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕнавчання / За загальною редакцією О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків: Дім реклами, 2019. Спеціально для П'ятої національної (не)конференції для шкільних педагогів EdCamp Ukraine, 2019. С.8.
2. Дегтярьова О., Дрожжина Т., Калужна Г. та ін. Я (практикую) СЕЕН. Посібник для створення професійної спільноти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. Елькіна, О.Марущенка, О. Масалітіної. Київ: Видавничий дім «Перше вересня», 2021. 48 с.
3. Елькін О., Марущенко О., Кондратенко О., Дрожжина Т. Практики, що рятують від тривог: зберігаємо стійкість під час війни. URL: https://osvitoria.media/experience/praktyky-shho-ryatuyut-vid-tryvog-zberigayemo-stijkist-pid-chas-vijny/
4. Марковська М. Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. URL: https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuye/
5. Степанова-Камиш А. Впроваджуємо СЕЕН: посібник про спільноту соціально-емоційного та етичного навчання. URL: https://nus.org.ua/articles/vprovadzhuyemo-seen-posibnyk-pro-spilnotu-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya/

Блажеєва Ольга,
заступник директора з навчально-виховної роботи навчально-виховного комплексу № 6 м. Хмельницького;
Новіцька Ірина,
заступник директора з навчально-виховної роботи навчально-виховного комплексу № 6 м. Хмельницького

Безпечне освітнє середовище: виклики системи освіти в умовах війни

У статті розглянуто проблему організації безпеки освітнього процесу в умовах воєнного стану: облаштування найпростішого укриття, особливості роботи педагогів та психологів з учнями, батьками у разі виникнення загроз. Стаття рекомендована для педагогічних працівників закладів освіти.

Ключові слова: безпекова ситуація, найпростіше укриття, протокол безпеки, очний, дистанційний, змішаний формати навчання.

Питання безпеки освітнього процесу не є новим для суспільства, однак особливої актуальності воно набуває, коли той чи інший регіон потрапляє в зону конфлікту, військової агресії, окупації. Тобто фактично, коли порушуються можливості забезпечення базових потреб людини хоч на елементарному рівні, зокрема з огляду на зовнішні фактори, як-от непрогнозованість безпекових факторів, враховуючи агресивну політику сусідньої держави.

Напередодні навчального року декілька урядових органів та експертних установ розробили рекомендації для підвищення безпеки освітнього процесу в умовах війни. Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій, а також надало Міністерство освіти і науки України. Державна служба якості освіти розробила рекомендації, які допоможуть директору школи організувати безпечне освітнє середовище в очному, дистанційному та у змішаному форматі навчання, а також більш ефективно змінювати формати залежно від безпекової ситуації. Ці рекомендації розроблені спільно з експертами ініціативи «Система забезпечення якості освіти».

У червні 2022 року Міністерство освіти та науки України опублікувало лист «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього простору в 2022/2023 навчальному році», де визначається чи не найбільш пріоритетним напрямком у діяльності закладів освіти – гарантування безпечних умов навчання та праці для всіх учасників освітнього процесу з урахуванням досвіду роботи закладів освіти в умовах воєнного часу, а також – забезпечення якості освіти, яка буде впливати на перспективи добробуту нинішніх здобувачів освіти, їх родин, громад і країни в цілому впродовж десятиліть. Можна припустити, що такі формулювання відображають розуміння державного органу потреб суспільства у безпеці, яка нещадно порушена діями рф, та якості освіти [2].

Освітній процес укотре зазнає змін. І створення безпечних умов для учнів та працівників є першочерговим завданням засновників та керівників шкіл.

Велику увагу необхідно приділити облаштуванню безпечного простору в закладі освіти - облаштуванню найпростішого укриття, переглянути облаштування навчальних кабінетів та організувати безпечне та безперешкодне пересування по школі.

Відповідно до законодавства підвальні приміщення можуть використовуватися для укриття як споруди подвійного призначення та як найпростіші укриття. Водночас такі приміщення мають відповідати мінімальним вимогам щодо забезпечення безпеки учасників освітнього процесу та мають бути відповідно облаштовані[1].

Найпростіші укриття забезпечуються:

- місцями для сидіння (лежання) – лавками, стільцями, ліжками тощо;
- ємностями з питною (з розрахунку 2 л на добу на одну людину) та технічною водою (за відсутності централізованого водопостачання);
- контейнерами для зберігання продуктів;
- виносними баками, що щільно закриваються, для нечистот (для неканалізованих будівель і споруд);
- резервним штучним освітленням (електричними ліхтарями, свічками, гасовими лампами тощо);
- первинними засобами пожежогасіння (відповідно до встановлених норм для приміщень відповідного функціонального призначення);
- засобами надання медичної допомоги;
- засобами зв’язку та оповіщення (телефоном, радіоприймачем);
- шанцевим інструментом (штиковими та совковими лопатами, ломами, сокирами, пилками-ножівками по дереву, по металу тощо).

- за можливості найпростіші укриття забезпечуються додатковим обладнанням, інструментами та інвентарем відповідно до норм, установлених для захисних споруд.

Практичний посібник «Організація укриття населення у фонді захисних споруд цивільного захисту. Впровадження інженерно-технічних заходів цивільного захисту. Серія 9" ДСНС та Інституту державного управління та наукових досліджень із цивільного захисту визначає такі кроки для підготовки підвального приміщення до використання як укриття:

- прибрати приміщення від сміття;
- винести непотрібні та зайві речі;
- укріпити віконні отвори та закласти їх мішками з піском;
- демонтувати тимчасові перегородки;
- звільнити загальні проходи в підвальному приміщенні;
- укріпити вхідні двері;
- перевірити електропроводку, освітлення та вимикачі;
- створити запас електролампочок, свічок, ліхтариків;
- облаштувати вентиляційні отвори;
- облаштувати забір води від системи централізованого водопостачання та водовідведення або створити запаси води в ємностях;
- облаштувати окремі приміщення для санвузлів та під'єднати їх до системи каналізації або забезпечити їх виносною тарою для нечистот, що щільно закриваються;
- встановити лавки, лежаки;
- створити запас продуктів тривалого зберігання, а також теплих речей та ковдр, забезпечити їх зберігання у водонепроникних чохлах (додаток 6 Посібника). [1]

Те, чи безпечне підвальне приміщення, щоб у разі небезпеки там укривались учасники освітнього процесу, чи відповідає воно мінімальним вимогам забезпечення безпеки, вирішує спеціальна комісія після обстеження підвального приміщення закладу освіти. Від рішення цієї комісії й залежатиме, чи можна розпочинати в закладі освіти очне навчання.

В умовах воєнного стану і проведення освітнього процесу в очному або змішаному форматі важливо щоденно повторювати з учнями правила евакуації та проводити тренувальні евакуації. Навіть якщо при цьому втрачається навчальний час, в умовах реальної загрози безпеці учнів та педагогів роль таких тренувань не можна недооцінювати.

Незважаючи на формат навчання, школи мають постійно (щоденно) проводити інструктажі за протоколами безпеки. Протокол безпеки - це певний набір правил, процедур, якими повинні керуватися педагоги та учні у закладі освіти щодо певної ситуації. З огляду на ризики безпеки, таких протоколів у закладі має бути декілька, зокрема щодо дій під час повітряних тривог та проведення евакуації, перебування в укритті, поводження під час уроків онлайн. Діти повинні розуміти, що особиста і колективна безпека залежить від кожного, тому так важливо дотримуватися визначених правил.

Увага до питань мінної безпеки є особливо важливою. Усім дітям, незалежно від того, в якому регіоні країни вони перебувають, сьогодні необхідно знати про правила поводження з вибухонебезпечними предметами.

Учителям рекомендуємо пройти навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям. Такий тренінг сьогодні не складно знайти в Інтернеті, наприклад, адаптований під наші реалії курс «Перша допомога дітям. Тренінг для дитячих закладів», розроблений за рекомендаціями Європейської ради з реанімації, або тренінг Ukrainian Paramedic Group.

Особливої уваги з боку школи потребує напрацювання алгоритмів роботи з батьками. Якщо у закладі освіти ухвалюється рішення про проведення навчання очно чи у змішаному форматі, важливо оперативно та максимально повно донести цю інформацію до батьків. Вони мають отримати від керівника школи інформацію про наявність та стан укриття у школі або ж про шляхи евакуації, якщо укриття знаходиться за межами школи. Протоколи безпеки для випадків повітряної тривоги, евакуації до укриття в школі чи за її межами - це та інформація, яку також необхідно прокомунікувати із батьками. По-перше, батьки мають знати, що відбувається з їхніми дітьми у школі у разі сигналу «повітряна тривога», як і куди здійснюється евакуація. По-друге, володіння інформацією про протоколи безпеки дозволить батькам додатково проговорити їх із дітьми, переконати їх дотримуватися і не хвилюватися. Важливо спільно з батьками також домовитися про додатковий вміст шкільного наплічника - наприклад, вода, перекус, необхідні ліки з інструкцією щодо того, як і коли їх потрібно приймати, запискою з прізвищем дитини, батьків, контактними телефонами, адресою.

Практичним психологам, педагогам потрібно більше уваги приділяти адаптаційним заходам для учнів. Зокрема, варто переглянути або розробити адаптаційні заходи для учнів на початку навчального року. Це стосується усіх закладів, однак особливо тих, що приймають дітей ВПО. Адже у 2022/2023 навчальному році у школах збільшиться кількість дітей, родини яких змушені були переселитися на більш безпечні території. Тому, окрім традиційних адаптаційних практик для учнів при переході між ланками освіти, варто дуже уважно поставитися до адаптації дітей ВПО до нового для них освітнього середовища. Також під час війни та у післявоєнний період кожен заклад освіти має бути готовим для швидкого переходу до дистанційного або змішаного навчання.

Отже, керівники закладів освіти та педагогічні працівники України тримають свій освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід, переосмислюють роль освіти, її ціннісні складники та беруть на себе новий рівень відповідальності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в школах у 2022/2023 навчальному році. URL:https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci (дата звернення: 10.10.2022)
2. Перші кроки щодо організації цивільного захисту на базовому рівні місцевого самоврядування: серія практичних порадників / О.Я. Лещенко, Г.В. Трунцев, В.М. Михайлов, М.В. Андрієнко, В.Ф. Коробкін, Н.М. Романюк, Л.В. Калиненко; за заг. ред. П.Б. Волянського, С.А. Парталяна. К. : ІДУ НД ЦЗ, 2021. Серія 9. 63 с.

Бомк Юлія,
практичний психолог
Гусятинського ліцею
Закупненської селищної ради

Психологічна підтримка учасників освітнього процесу під час війни

З перших днів повномасштабного російського вторгнення психологи розгорнули роботу з опрацювання викликів, що постали перед українським суспільством. Шкільні психологи оволодівали техніками подолання стресу, зниженням викликаної війною емоційної нестабільності, опанування паніки (вебінари, практичні заняття, консультації). Обсяг здійсненої роботи, її зміст та інтенсивність

засвідчують, що психологи мають достатні ресурси для оперативного й високопрофесійного вирішення завдань.

Ключові слова: учасники освітнього процесу; психологічна підтримка; первина психологічна допомога; подолання стресу.

Сьогодні всі учасники освітнього процесу більш, ніж будь-коли раніше, потребують психологічної підтримки і допомоги.

Психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є вкрай важливим. Багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку.

Психологічна підтримка дітей у воєнний час надзвичайно важлива, адже дітям необхідно відчувати себе у безпеці. Щоб підтримувати їх, керуємося наступними порадами.

Говоріть з дитиною

Обговорюйте з дітьми їхні почуття, спостерігайте за поведінкою та реакцією на страшні події. Постійно нагадуйте, що вони під вашим захистом. До того ж, вас захищають найсміливіші воїни. Якщо є можливість, нехай дитина робить щось руками – ліпить, малює або складає конструктор.

Будьте поруч

Надавайте дітям підтримку, у тому числі у вигляді обіймів. Намагайтеся робити щось разом, приділяйте їм більше часу, ніж раніше.

Контролюйте себе

Коли дорослі втрачають самоконтроль, це дуже впливає на дітей. Вони можуть злякатися та замкнутися. Більшість дорослих зараз відчувають страх, біль, злість та утому. Намагайтеся тримати себе в руках. Хоча б, коли діти поруч з вами.

Не забувайте про режим

Намагайтеся, наскільки це можливо, дотримуватися режиму та пам'ятати про сімейні ритуали. Вкладайте дитину спати в той самий час, як вкладалися раніше. Не забувайте про повноцінні прийоми їжі. Навіть, якщо ви знаходитеся у бомбосховищі, читайте дітям казки перед сном, якщо робили це раніше.

Не забувайте про ігри

Найкраща терапія під час складних життєвих обставин – це ігри. Давайте дитині можливість гратися, дивитися мультфільми, бігати та стрибати. Дозвольте дітям брати з собою в укриття улюблену іграшку.

Підтримуйте один одного

Постійно підтримуйте дітей. Говоріть, які вони хоробрі, як добре вони справляються з ситуацією, як вправно допомагають дорослим. Обов'язково розповідайте про перемоги ЗСУ, щоб діти вірили в світле майбутнє.

Діти, які перебувають у гострому стресовому стані, потребують зовнішньої підтримки. Гострота стресової реакції залежить від:

ступеня залученості — дитина стежила за воєнними подіями по телевізору чи перебувала в їхньому епіцентрі — постраждала сама або її рідні, знайомі;

індивідуальних особливостей — вразливість, вміння опанувати себе;

попереднього травмівного досвіду — дитина була жертвою або свідком стресогенної події, втратила близьких тощо.

Дорослий, який надає дитині первинну психологічну допомогу, повинен спиратися на три оперативні принципи — дивитися, слухати, спрямовувати. Крім цього, він має керуватися правилами:

Невідкладності — надавати допомогу якнайшвидше: що більше часу мине після травмування, то ймовірніше, що у дитини виникне посттравматичний стресовий розлад;

наближеності до місця подій — надавати допомогу безпосередньо на місці або у звичній обстановці й соціальному оточенні — у будинку, лікарні чи сховищі, тобто там, де сім'я та дитина перебуває одразу після події;

очікування, що нормальний стан відновиться — підтримувати впевненість потерпілих у тому, що все нормалізується;

єдності психологічного впливу — надавати допомогу має одна й та сама людина відповідно до уніфікованої процедури психологічної допомоги;

простоти психологічного впливу — відвести дитину від джерела травми, дати їй змогу вмитися, поїсти й відпочити у безпечному місці, а за бажанням — виговоритися.

Як надати первинну психологічну допомогу дитині під час війни:

-запевніть дитину в тому, що ставитеся до її переживань серйозно та знайомі з дітьми, які зазнали таких самих випробувань: «Я знаю одного сміливого хлопчика, який пережив таку саму ситуацію».

-створюйте атмосферу безпеки — обіймайте дитину якомога частіше, розмовляйте та грайте з нею.

-переглядайте разом із дитиною «позитивні» фотографії чи зображення — так зможете звернутися до приємних образів із минулого, послабити неприємні спогади.

-спрямовуйте розмову про воєнні події в інший напрям — переходьте від опису деталей до опису почуттів: спонукайте дитину описувати не деталі події, а її почуття.

-допомагайте вибудувати життєву перспективу — визначити конкретні цілі та окреслити конкретні терміни.

-повторюйте, що відчувати безпорадність, страх, гнів — нормально.

-підвищуйте самооцінку дитини — частіше хваліть її за хороші вчинки.

-грайте в ігри з піском, водою чи глиною — взаємодія з такими матеріалами дасть дитині змогу виразити переживання за допомогою образів.

-не дозволяйте потурати вами — не виконуйте будь-які бажання дитини з жалю до неї.

Як допомогти дитині, що опинилася в епіцентрі воєнних подій.

- подбайте про те, щоб дитина була поруч із близькими. Простежте, щоб дитину не розлучали з батьками чи іншими близькими дорослими.

-не залишайте дитину без нагляду. Якщо поруч з дитиною немає дорослих, передайте її до служби захисту дітей або постарайтеся знайти близьких дитини чи зв'язатися з іншою родиною, яка може про неї подбати.

-убезпечте дитину від жахіть. За можливості зробіть так, щоб дитина не бачила трагічних сцен, наприклад тяжких поранень або катастрофічних руйнувань; не чула страшних розповідей про те, що сталося. Також убезпечте дитину від журналістів і розпитувань сторонніх людей, які не є членами рятувальної групи та екстреної медичної допомоги.

-покажіть дитині, що вона не сама. Зберігайте спокій, говоріть м'яко, будьте привітні. Вислухайте думки дитини про те, що відбувається. Під час розмови намагайтеся перебувати на одному рівні з дитиною й підтримувати зоровий контакт, використовуйте прості, зрозумілі слова та пояснення.

-відрекомендуйтеся — назвіть своє ім'я та скажіть, що прийшли допомогти. Дізнайтеся, як звуть дитину, звідки вона та інші подробиці, які допоможуть знайти її близьких. Якщо поруч із дитиною перебувають батьки чи опікуни, допоможіть подбати про неї. Якщо перебуваєте з дитиною певний час, постарайтеся залучити її до гри або розмови.

Список використаних джерел та літератури:

1. За матеріалами Ольги Байер, завідувача кафедри дошкільної освіти Запорізького ОІППО, канд. психол. наук, доцент *(2022, 18 березня) Первина психологічна допомога дітям під час війни: правила й принципи.*

https://oplatforma.com.ua/article/3039-pervinna-psihologchna-dopomoga-pd-chas-vyni-pravila-y-printsipi
2. Губеладзе І. Психологічна підтримка учнів під час війни. (2022, 30 березня) Вебінар для українських вчителів [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=_ryLxTVzeHM
3. Освітній омбудсмен України. Як підтримати та заспокоїти дитину під час війни. https://eo.gov.ua/yak-pidtrymaty-ta-zaspokoity-dytynu-pid-chas-viyny/2022/02/28/ (2022, 28 лютого).

Бортнікова Наталія,
вихователь ЗДО№ 8 «Золотий ключик»
м. Нетішин**,** Хмельницька обл.

Форми та методи роботи закладів освіти в умовах військового стану

У статті висвітлюється форми та методи роботи закладів освіти в умовах військового стану, розкриваються поняття «алгоритм дій», «дистанційна освіта».

Ключові слова: освітній процес, дистанційна освіта, психологічна допомога.

Війна увірвалася в наше життя і поставила під загрозу найдорожче - дитинство наших малят.

24 лютого вони прокинулись через вибухи та залишили рідний Київ у пошуках безпечнішого місця для дітей.

За даними ЮНІСЕФ, станом на 6 квітня через війну кількість тимчасово переміщених осіб усередині України перевищила 7,1 мільйона людей. У 49,4% з них у родині є щонайменше одна дитина.

«Дітям ми так і сказали: почалася війна, доведеться на деякий час поїхати з дому. Але ми всі разом і піклуємося про нашу безпеку».

В умовах воєнного стану заклади освіти працюють по-різному: дистанційно, очно, за змішаною формою. Працюють з єдиною метою - щоб дитина була щасливою, перебувала в безпечних умовах та отримувала якісні освітні послуги.

Введення в Україні воєнного стану позначилося на всіх сферах людського життя. Особливих змін зазнала освітня галузь, зокрема дошкільна. Є заклади, які працюють у звичному режимі, деякі - приймають тимчасово переміщених осіб, організовують освітній процес дистанційно, консультують батьків тощо. Але значна кількість закладів освіти не працюють.

Влада, департамент з гуманітарних питань, центр професійного розвитку, інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ), заклади дошкільної освіти проаналізували потреби батьків з дітьми, наявні освітні ресурси та розробили алгоритм дій в умовах воєнного часу.

Виокремили чотири основні *напрями роботи* [7, с.12]:

- влаштування дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у заклади дошкільної освіти;
- організація освітнього процесу за різними формами;
- надання дітям корекційно-розвиткових послуг;
- психологічна допомога.

Форми організації освітнього процесу

Визначили форми організації освітнього процесу в умовах воєнного стану.

- Перша форма - очна. Вона хоч і традиційна, але відрізняється від звичного нам формату. Більшість груп у закладах працює короткотривало - до 4 годин. Діти цих груп не харчуються. Практикуємо проведення занять та інших форм організації

освітнього процесу із залученням батьків до чергування в групі з дотриманням карантинних вимог.

- Проводимо для дітей гуртки різного спрямування. А з дітьми з особливими освітніми потребами - корекційно-розвиткові заняття. Такі заняття проводимо у спеціальних та інклюзивних групах за присутністю батьків у закладі або на території закладу з дотриманням карантинних вимог.
- Друга форма - дистанційна. Вона також стає певною мірою традиційною, адже під час карантину вона була основною.
- Під час організації освітнього процесу в дистанційному форматі педагоги враховують вікові особливості дітей. Тривалість занять для дітей молодшого та середнього дошкільного віку становить не більше 10 хвилин, старшого дошкільного віку - 15 хвилин.
- Педагоги проводять заняття за графіком, який затверджує керівник закладу. Обов'язково отримуємо згоду батьків на їх проведення. Якщо батьки не мають змоги долучитися до занять, надсилаємо їм відео.
- Організовуємо зворотний зв'язок з батьками дітей. Використовуємо сайт закладу, програму Skype, месенджери Viber, WhatsApp, Telegram.
- Третя форма - змішана. Як правило, діти відвідують гуртки в закладі та заняття в дистанційному форматі.

Психологічна допомога.

- Психологічної допомоги зараз потребують усі діти: і з числа внутрішньо переміщених осіб, і місцеві. Тому практичні психологи працюють з дітьми в місцях локації: модульних містечках, гуртожитках, центрах надання адміністративних послуг та в закладах дошкільної освіти.
- Підготували та розмістили в засобах масової інформації сюжети з психологічної допомоги. Переглянути їх можна за посиланнями, наведеними у кінці статті.
- Робота закладу дошкільної освіти в умовах воєнного стану - це виклик для всіх учасників освітнього процесу. Разом ми з ним впораємося [5].

Рекомендації для працівників закладів освіти на період дії воєнного стану в Україні [3]

Документ складається із трьох частин:

- «Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану», розроблені спільно з ДУ «Український інститут розвитку освіти» та ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти».
- Рекомендації «Щодо здійснення заходів захисту вихованців під час освітнього процесу в умовах воєнного стану та надзвичайної ситуації», розроблені спільно з Державною службою України з надзвичайних ситуацій.
- «План дій вихователя закладу дошкільної освіти у випадку надзвичайної ситуації», розроблений спільно з Командою підтримки реформ Міністерства освіти і науки України та за сприяння фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

З 14 березня в Україні після двотижневих канікул відновили навчання на тих територіях, де це є безпечним та можливим.

Розмова про освіту під час війни може звучати як відлуння мирного часу. Як дійти до садочка, коли на вулиці падають снаряди? Як відпустити дитину в садочок, коли у місті все ще є загроза ракетного удару? Чи реально сфокусувати дітей на заняттях, на чомусь, окрім війни? Відповідаючи на ці запитання, варто згадати про чи не найголовнішу функцію садочків зараз. Це підтримка батьків, викладачів та дітей . Підтримка своїх.

Діти в темних кімнатах наодинці зі своїми ґаджетами - це реальність багатьох українських родин під час війни. І добре, якщо цей ґаджет є де зарядити і він може

підключитися до інтернету з бомбосховища. Для частини дітей в Україні навіть така опція - розкіш. Однак у тих областях, що перебувають у відносній безпеці, а також на звільнених територіях поступово відновлюється освітній процес, дистанційно або очно. Як це відбувається і що буде з освітою далі

Як відбуватиметься освітній процес та в яких умовах.

Звертаючись до українців, Міністр освіти Сергій Шкарлет зазначив:

«Для убезпечення всіх учасників освітнього процесу під час правового режиму воєнного стану МОН 25 лютого 2022 року рекомендувало в усіх закладах освіти оголосити канікули щонайменше на два тижні. Дванадцятий день війни. Бойові дії в окремих регіонах продовжуються, і наше головне завдання – зберегти життя кожного громадянина нашої держави. В той же час ми відслідковуємо і бачимо, що є регіони, в яких ситуація більш спокійна і вони можуть продовжити освітню діяльність».

11 квітня Міністерство освіти і науки повідомило, що в 14 областях України діти навчаються дистанційно, в одній області організовано змішане та очне навчання дітей. Ще раніше міністр освіти Сергій Шкарлет закликав заклади освіти, які перебувають у відносно безпечній ситуації, відновлювати роботу.

Однак кінцеве рішення про те, у якому форматі працювати навчальним закладам, ухвалюється на рівні кожної окремої області комісіями з питань надзвичайних ситуацій. Адже наразі навіть у регіонах, де не ведуться активні бойові дії, частина шкіл функціонує як центри для переселенців.

Наш ЗДО №8 «Золотий ключик» розташований в м. Нетішин Хмельницької області. Почали працювати з 11 травня, а до того були на онлайн зв'язку з дітьми та батьками в онлайм режимі. Завдання педагогів - підтримати дітей, знайти для цього потрібні слова й дібрати відповідні види і прийоми роботи: бесіди, ігри, вправи, руханки, казки, оповідки тощо. А ще - подбати про власну психологічну стійкість і внутрішню силу. Хочу зауважити, що весь освітній процес у закладі дошкільної освіти в умовах воєнного стану організовували відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (2021) та враховували під час взаємодії з дітьми «Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти». Оскільки Стандарт дошкільної освіти є актуальним у будь-який час, утверджує політику держави в галузі дошкільної освіти, то заклади дошкільної освіти мають відповідати його вимогам і під час дії воєнного стану [6].

Для закладів освіти розробили алгоритм дій на випадок, якщо повітряну тривогу оголосили до початку навчання.

При оголошенні сигналу «Повітряна тривога!» перед початком освітнього процесу:

1. Працівники закладів освіти, діти/учні, які під час оголошення сигналу «Повітряна тривога!» перебувають вдома або у дорозі до закладу освіти, мають терміново прослідувати до найближчого укриття.

2. У разі оголошення сигналу «Повітряна тривога!» під час прийому/приходу дітей/учнів до закладу освіти, вони, разом із працівниками закладу та батьками або іншими супроводжуючими особами, терміново переходять в укриття закладу освіти.

3. Під час повітряної тривоги, після того, як всі учасники освітнього процесу перейшли в укриття, діти/учні до закладів освіти не приймаються до оголошення сигналу «Відбій повітряної тривоги!».

4. Після надходження сигналу «Відбій повітряної тривоги!»:

4.1. Заклади загальної середньої та позашкільної освіти після відбою тривоги продовжуватимуть освітній процес (у цей день) у дистанційному форматі. Онлайн-навчання має розпочатися не пізніше, ніж через годину після відбою повітряної тривоги.

Адміністрація закладу приймає рішення щодо організації освітнього процесу та його режиму, про що оперативно інформуватиме працівників, учнів, батьків.

4.2. Заклади дошкільної освіти розпочинають роботу не пізніше, ніж через годину. Рішення приймає адміністрація закладу, про що інформує працівників та батьків.

4.3. Якщо дитина/учень перебуває в укритті закладу освіти під час сигналу «Повітряна тривога!», батьки можуть її забрати лише після надходження сигналу «Відбій повітряної тривоги!».

Якщо для закладів загальної середньої та вищої освіти можна організувати дистанційне навчання, то для закладів дошкільної освіти це досить складно. Оскільки навіть якщо зібрати дітей перед екранами та проводити для них заняття дистанційно, вони потребують особистої присутності в кімнаті дорослого задля безпеки дітей, а також щоб допомагати дитині організаційно. Вважаю, що там, де це можливо, у безпечних населених пунктах, заклади дошкільної освіти можуть працювати офлайн. Але наразі усі населені пункти на території України під загрозою ракетних ударів, тому необхідно при організації освітнього процесу враховувати наявність укриття у закладі освіти.

Там, де ситуація для очної роботи садочку небезпечна, необхідно оголошувати простій та виплачувати працівникам не менше ⅔ тарифної ставки. Це визначено статтею 113 Кодексу законів про працю України. Водночас закон не забороняє виплачувати більше ⅔ тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу).

Також МОН видало лист «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні». Згідно з ним, керівникам закладів дошкільної освіти рекомендовано надавати освітні послуги із застосуванням різних форм організації освітнього процесу в ситуації, коли заклад дошкільної освіти повністю або частково припиняє діяльність у зв’язку з військовими діями, з використанням дистанційної та змішаної форми організації освітнього процесу.

Педагогам рекомендується організовувати освітній процес з урахуванням воєнної ситуації у населеному пункті (очне, змішане, дистанційне). Тобто працювати дистанційно заклади дошкільної освіти теж можуть, але зрозуміло, що таке навчання для дітей дошкільного віку організувати складно [3].

У статті 9 Закону України «Про освіту» відмічено, що однією з форм здобуття освіти є дистанційна форма здобуття освіти. Вона визначається, як «індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [2].

Сьогодення внесло корективи в освітянське життя та незмінним лишилося те, що всі ми маємо працювати заради наших дітей. Робота кожного з нас наразі надзвичайно важлива, бо у стані війни діти дошкільного віку належать до найуразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, (таких дітей з нашого закладу майже 90%), стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах.

Тому, незважаючи на відсутність очних занять з дітьми та велику відстань між вихователями та вихованцями, в закладі було організовано епізодичну освітню діяльність, тобто консультування, психологічна допомога за запитом.

Також продовжується організаційна робота адміністрації закладу з колективом та батьками вихованців.

В умовах війни педагогічні працівники мають бути готовими, спроможними повноцінно надавати освітні, інформаційні, консультаційні послуги сім’ям, які виховують дітей. Педколектив за допомогою сайту організовує взаємодію всіх

учасників освітнього процесу: постійно оновлюється й поповнюється інформаційне наповнення сайту; з використанням ресурсів онлайн-освіти, педагоги залучають тимчасово переміщених дітей та їхні сім'ї до різних програм з закладів освіти.

У пригоді стануть сторінки сайтів закладів дошкільної освіти, електронне листування, онлайн-спілкування у закритій групі в соціальних мережах тощо та відмічена важливість «розроблення та запровадження медіа-освіти, створення інформаційних дошкільних програм, зокрема “Електронної пошти для батьків“ з питань розвитку дітей». Це все стосується взаємодії з батьками та дає змогу навчити їх проводити час з дитиною з користю [4].

Але педагоги мають змогу не тільки інформувати батьків, а й проводити освітню роботу з дітьми. Лише необхідно дотримуватись вимог Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров’я України 24.03.2016 № 234 та зареєстрованого в Міністерствіюстиції України14 квітня 2016 № 563/28693 з метою запобігання проблемам зору та серцево-судинним захворюванням.

У розділі XII «Вимоги до розпорядку дня і навчання, організації життєдіяльності, рухової активності дітей» зазначено, що «перегляд розважальних телепередач, мультфільмів і діафільмів для дітей дошкільного віку допускається не частіше 1 разу на день. Тривалість перегляду розважальних телевізійних передач не повинна перевищувати 20 хвилин на день для дітей 3-4 років і 30 хвилин для дітей 5-6 років»

А у разі, коли дитині необхідно взаємодіяти з гаджетами, дотримуватись таких правил: «Заняття з використанням комп’ютерів дозволяється проводити для дітей старшого дошкільного віку два рази на тиждень (не більше одного разу протягом дня). Безперервна тривалість роботи з комп’ютером не повинна перевищувати 10 хвилин. Після занять з дітьми проводять зорову гімнастику. Для дітей з хронічними захворюваннями; дітей, що часто хворіють; після перенесених захворювань (протягом 2 тижнів); дітей з порушеннями зору тривалість занять з комп’ютером зменшується до 5-7 хвилин.

Для роботи з комп’ютером необхідно забезпечити раціональну організацію робочого місця: меблі повинні відповідати зросту дитини, верхня горизонталь екрана відеомонітора повинна знаходитися на рівні очей, відстань від очей до екрана – не менше 50 см.

Заняття з використанням електронних технічних засобів навчання (далі - ТЗН) з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку проводяться у разі згоди батьків не більше 10 хвилин. Для дітей старшого дошкільного віку безперервна тривалість занять з використанням ТЗН (інтерактивні дошки, відеопроектори тощо) не повинна перевищувати 15 хвилин».

Інструментами спілкування при дистанційному навчанні можуть бути:

- Електронна пошта – це стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує передавання повідомлень, як у формі звичайних текстів, які в інших формах (програмах, графіці, звуках, відео) у відкритому чи зашифрованому вигляді.
- Форум – найпоширеніша форма спілкування. Модератор форуму реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією. Програмне забезпечення форумів дозволяє приєднати різні файли певного розміру. Кілька форумів можна об’єднати в один великий.
- Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо-, відеочат. Найбільш поширений текстовий чат. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу, що під час за дистанційною формою є важливим моментом.
- Відеоконференція – це конференція реального часу в on-line режимі. Вона проводиться у визначений день і в призначений час. Для якісного проведення

відеоконференції необхідна її чітка підготовка: створення програм, своєчасна інформація на сайті і розсилка за списком. Відеоконференція – один із сучасних способів зв’язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених групах», коли вихованці та вихователь знаходяться на відстані. Отже, обговорення відбувається у режимі реального часу. Вихователь і діти можуть бачити один одного.

- Блог. Це форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Наприклад, автор розміщує публікацію у блозі, та дає можливість іншим прочитати і прокоментувати розміщений матеріал.
- Соціальні мережі Telegram та Viber дозволяють створювати закриті та відкриті канали, групи, чати, обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Наразі вже багато закладів дошкільної освіти впроваджують дистанційне навчання, де робота здійснюється таким чином:

- Найпоширенішою практикою є створення в соціальної мережі Viber групи для батьків та надання рекомендацій щодо здійснення освітньої роботи за окремими темами (фото-, аудіо-, відео-, письмово тощо) та отримання фото звітів;
- Надсилання посилань на сторінки з розвиваючими завданнями, аудиоказками, піснями, поробками, фізичними вправами в мережі Інтернет;
- Надсилання відео-роликів за темами занять;
- Проведення конкурсів, марафонів, флешмобів;
- Он-лайн спілкування з дітьми;
- Відео-конференції з групою дітей;
- Створення та використання Ютуб-каналів.

Освітню роботу в умовах дистанційного навчання здійснюють всі педагоги. До цієї роботи долучаються вчителі-логопеди, інструктори з фізкультури, музичні керівники, практичні психологи тощо [7, с.13].

Особливістю навчання є необхідність включення в навчальну діяльність ігор (дидактичних, предметних, розвивальних).

Звертаємо увагу на те, що освітню роботу з дітьми необхідно здійснювати систематично. Іншим важливим чинником, який необхідно врахувати під час планування й організації освітнього процесу, є загальна ситуація, яка склалася в Україні у зв’язку з воєнними діями. Тому слід приділити увагу заходам безпеки в разі надзвичайної ситуації. Відповідно до додатка 3 до листа МОН «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» від 02.04.2022 № 1/3845-22 розроблено наступні пам’ятки: «План дій вихователя в разі укриття в приміщенні закладу», «План дій на випадок блокування», «План дій евакуації за межі закладу», «Як діяти в разі надзвичайної ситуації».

Дистанційне навчання доцільно проводити через інтерактивні навчальні матеріали, через соціальні мережі, через освітні платформи, електронні сервіси та додатки тощо.

Особливого значення для психологічного розвантаження дітей набувають зустрічі в режимі реального часу за допомогою гаджетів.

Найзручнішим для проведення занять у форматі відеоконференцій є платформа Zoom (Безкоштовний обліковий запис дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин. Програма відмінно підходить для індивідуальних і групових занять, в неї можна заходити як з комп'ютера, так і з планшета з телефоном. До відеоконференції може підключитися будь-хто, що має посилання, або ідентифікатор конференції. Захід можна запланувати заздалегідь, а також зробити повторюване посилання, тобто для постійного заняття в певний час можна зробити одне і те ж посилання для входу. Переваги:

- Відмінний зв'язок.
- Відео та аудіо зв'язок з кожним учасником.
- У Організатора є можливість вимикати і включати мікрофон, а також вимикати відео і запитувати включення відео у всіх учасників.

- Можна увійти в конференцію як учасник з правами тільки для перегляду.
- Можна ділитися екраном (screensharing) вже зі звуком.
- Демонстрацію екрану можна поставити на паузу.
- Більш того, можна ділитись не всім екраном, а тільки окремими додатками, наприклад, включити демонстрацію браузера.
- В налаштуваннях можна надати всім учасникам можливість ділитися екраном, або включити обмеження, щоб робити це міг тільки організатор.
- В платформу вбудована інтерактивна дошка, можна легко і швидко перемикатися з демонстрації екрану на дошку.)

Для дієвої організації дистанційного навчання пропонуємо наступний алгоритм:

1. Сплануйте роботу. Для цього визначте навчальний кінцевий результат, якого хочете отримати від малюків. Поставте собі три запитання: Чому я хочу навчити дітей? Яким чином вони досягнуть бажаних результатів? Яким чином я зможу допомогти їм досягнути бажаних результатів?

2. Створіть навчальні матеріали. Організувати навчальну діяльність вихованців дистанційно – це надати допомогу самостійно розібратися із тим, чого вони не знають і не вміють. Для цього у малюка повинні бути навчальні матеріали та завдання, посильні для його вікової групи. До навчальних матеріалів додавайте інструкції з використання, зазначайте час на виконання, рекомендації та підказки. Також, на допомогу батькам можна розміщувати мультимедійні матеріали – презентації, відеоролики, посилання, які допоможуть у вивченні зазначеної теми. Необхідно надати батькам перелік інтернет-джерел, які сприятимуть легшому засвоєнню матеріалу.

3. Враховуйте, що не всі вихованці однаково активно можуть бути залучені до освітньої діяльності. Потрібен індивідуальний підхід, це спрощує етап підготовки завдань й дозволяє розкрити творчий потенціал малюків.

4. Продумайте отримання зворотнього зв’язку. Для отримання зворотнього зв’язку радимо використовувати електронну пошту, онлайн-сервіси (наприклад освітню платформу Youtube, Viber, Skype, Whats App, Telegram , ZOOM, тощо).

Висновок. Одним із важливих пріоритетів у діяльності закладів освіти є забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, які на сьогодні страждають від російської воєнної агресії. А життя та здоров’я дітей – це найбільша цінність людства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). Київ, 2021. 38 с.
2. Закону України «Про дошкільну освіту» (нова редакція) від 02.04.2022р.
3. Лист МОН №1/3845 від 02.04.2022. «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні».
4. Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.2022. «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій».
5. Лист МОН № 1/3737-22 від 29.03. 2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні».
6. Методичні рекомендації про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році (додаток до листа МОН від 27.07.2022 № 1/8504-22). Журнал «Дошкільне виховання» № 7, 2022.
7. Попова Юлія. Як організували діяльність ЗДО у воєнний час. Журнал «Практика управління дошкільним закладом». №5, травень, 2022. 12 с.

Булаєвська Лідія,
вихователь Шепетівського
ЗДО №7 «Дюймовочка»

Національно-патріотичне виховання як основна освітня тенденція в ЗДО в сучасних умовах

Красивий, щедрий, рідний край,
І мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай
Наш край, що зветься Україна.
І.Січовик

У статті розглянуто проблему національно-патріотичного виховання, як основної освітньої тенденції в ЗДО в умовах воєнного стану в Україні.

***Ключові слова**: воєнний стан, національно-патріотичне виховання, патріотизм, народознавство, духовно-моральні якості, герой, пошанування пам'яті, соціально-громадянська компетентність.*

Процес виховання повинен завжди йти в ногу з життям і змінюватись у відповідності з життям. На сучасному етапі в умовах воєнного стану в Україні, коли існує загроза ліквідації української нації з боку російсько – путінського фашизму, національно – патріотичне виховання є основною складовою виховного процесу в системі освіти України. У сьогоднішніх умовах воно набуває особливої актуальності, нового звучання та підходів. У зв'язку з цим необхідно формувати у дітей високі моральні та морально – психологічні якості, серед яких важливе значення має патріотизм.

Патріотизм (грецьк. Patris – батьківщина) означає, як любов до Батьківщини, так і відданість їй і своєму народу. Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за потреби – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином.

На думку українських науковців І. Беха та К. Чорної, патріотизм – це любов до Батьківщини, українського народу, турбота про її та своє благо, сприяння становленню й утвердженню України, як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити, захищати її, розділити свою долю з її долею .

Патріотизм - складне і багатогранне поняття, один з найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя. На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, що виявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках.

До проблеми виховання молодого покоління на засадах патріотизму в різні часи зверталися такі класики педагогічної науки, як Г.Сковорода, К.Ушинський, О.Огієнко, С. Русова, А. Макаренко, В.Сухомлинський, Г.Ващенко та інші видатні вчені. Особливо цінною є педагогічна спадщина В.Сухомлинського. Він вбачав пріоритет у формуванні нового покоління свідомої молоді, виховання патріотів, які по-справжньому люблять Батьківщину, горді за свій народ та його історичне минуле, відповідальні за його майбутнє.

Патріотичні почуття не з'являються самі по собі, це результат довготривалого виховного впливу на людину, який розпочинається з дошкільного віку.

Нормативно – правові документи, що регламентують діяльність сучасного закладу дошкільної освіти, наголошують на важливості та потребі здійснення національно – патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Так, Концепція громадянської освіти, Закон України «Про дошкільну освіту» серед головних завдань

визначають формування національно свідомого громадянина, патріота, тобто людини, якій притаманні особисті якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки і поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного суспільства в Україні.

Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді окреслено завдання з формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становлення її, як правової, демократичної держави.

Патріотичне виховання ґрунтується на фундаментальних принципах.

Принцип природовідповідності виховання означає врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових і індивідуальних особливостей дітей, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

Принцип культуровідповідності, який передбачає виховання як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості, базуючись на набутому морально – етичному досвіді людства.

Принцип етнізації виховного процесу означає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина.

Принцип гуманізму означає сприйняття особистості виховання як вищої соціальної цінності, визнання його права на свободу, розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, створення умов для формування кращих якостей та здібностей дитини, у джерел її життєвих сил; поваги до особистості дитини, розуміння її запитів, інтересів, довіри до неї; виховання гуманістичної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

Принцип демократизму передбачає, що учасники освітнього процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визначають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції.

Принцип інтегративності передбачає єдність педагогічних вимог освітнього закладу, сім'ї, громадськості. Організація родинного виховання, як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків. Здійснення гуманних, стійких і єдиних вимог до дітей з боку різних соціальних інститутів, посилення педагогічного впливу на них, підвищення спільними зусиллями ефективності освітнього процесу.

Принцип безперервності виховання означає забезпечення цілісності і наступності у вихованні, перетворення його у процес, що триває впродовж усього життя. Нероздільність навчання і виховання , що полягає в їх організованому поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання, формування цілісної та всебічно розвиненої особистості.

Виходячи з семи основних принципів, перед педагогом постають завдання національно – патріотичного виховання дітей дошкільного віку:

- створювати уявлення про соціальну взаємодію людей;
- виховувати любов до своєї родини, країни та людства в цілому;
- формувати ціннісне ставлення до історії України, її культури, традицій,символів та мови;
- виховувати почуття гідності;
- навчати правил культури поведінки;
- виховувати толерантне ставлення до представників нацменшин;
- заохочувати дбати про культуру та екологію України.

Оновлений Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує на те, що «… система дошкільної освіти має забезпечувати прилучення дитини до системи

цінностей українського народу». У ньому зазначено, що соціально-громадянська компетентність випускника ЗДО – це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

Найповнішу реалізацію вимог державного стандарту з національно-патріотичного виховання, гарантують парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина» та оновлена програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля».

У програмі «Українське дошкілля» зміст та завдання з національно-патріотичного виховання відображені в освітньому напрямі «Дитина в соціумі», охоплюючи основні напрями національно – патріотичного виховання :

- сім'я, родина, родовід, рідний край;
- традиції, звичаї та культурні явища народу;
- історія України, державні символи;
- суспільні явища, навколишній світ.

До ефективних методів і форм організації національно – патріотичного виховання належить: спостереження за навколишньою дійсністю,тематичні та інтегровані заняття,свята, екскурсії,відвідування музеїв, виставок,зустрічі з цікавими людьми,читання та інсценування художніх творів,використання українського фольклору, ознайомлення з народним декоративно - ужитковим мистецтвом, побутом, одягом, пошукова діяльність,моделювання результатів, створення інтелектуальних карток, участь у благоустрої довкілля, організація соціально значущих справ.

В сучасних умовах, в умовах воєнного стану в Україні, в моїй практиці з'явилися нові методи і форми роботи:

1. Ритуал пошанування:

- пам'яті героїв о 9:00 кожного дня звучать слова:

«Вічна слава солдату- герою та солдатові без нагороди,
хто загинув хоробро в бою,
захищаючи рідний народ». - Давайте вшануємо па'мять усіх загиблих в бою за Україну хвилиною мовчання - хвилина мовчання;

- молитва за Україну: після всеукраїнської молитви за Україну, склавши долоньки, промовляємо слова: «Господи, збережи, помилуй Україну, щоб війна назавжди пішла з нашої Землі і запанував мир та спокій»;

- подяка Збройним силам України: у вечірні години висловлюємо слова подяки:

«За чудовий день життя,
за їжу на столі,
за дах над головою,
за життя поряд з людьми,
яких я люблю, дякуємо ЗСУ
та усім, хто боронить нас та нашу Україну»;

2. Написання листів воїнам зі словами побажання здоров'я та подяки за те, що боронять і захищають нас, з побажанням, щоб усі повертались додому живими. Ці листи передаємо на зону бойових дій;

3. Виготовлення оберегів: під час занять з художньої праці виготовляли браслети, ляльки мотанки, голуби миру, які також передаємо для військових;

4. Виставка дитячих малюнків: «Дитинство під крилами захисту» - до міжнародного Дня захисту дітей.

«Рідне місто моє – Шепетівка!» - до дня міста.

«Бережіть найдорожчих» - до дня сім'ї.

«Одна, Єдина Соборна Україна» - до дня Незалежності України.

«Діти України за мир» - в межах цього флешмобу за допомогою дитячої творчості діти звернулися до міжнародної спільноти з проханням закрити небо над Україною.

5. Благодійні та волонтерські заходи:

«Гостинці для воїнів» - до Дня Святого Миколая, Різдвяних свят, Великодня.

«Теплі обійми» - збір теплих речей для сімей внутрішньо переміщених осіб.

«Смілива гривня» - на допомогу ЗСУ.

6. Пропоную долучатися батькам до пошиття індивідуальних аптечок для бійців тереторіальної оборони, приготування їжі для ВПО і бійців тереторіальної оборони, до донорства для поранених бійців, які проходили лікування у нашому місті.

7. Використання новітньої поезії та лірики, музики, пісень військово-патріотичного змісту:

- слухання та спів Гімну України, пісні «Ой у лузі червона калина»,
- вірші Ліни Костенко «І буде мир», «Ми воїни», «Лінію оборони тримають живі»;

С. Українець «Я Україною пройду після війни»;

Т. Боровик «Байрактар»; А. Скіф «Повертайтесь живими, сини»; В. Крищенко «Щоб жила Україна»; дитячий фільм-зал «Моя Україна», «Цікава Україна».

8. Моделювання «Україна – моя, твоя, наша».

9. Використання коректурних таблиць «Моя Україна».

Важливим для національно – патріотичного виховання дітей дошкільного віку є правильне визначення вікового періоду, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів.

Найсприятливішим для початку цілеспрямованого та системного національно-патріотичного виховання, є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу та суспільних явищ.

Національно-патріотичне виховання – один з пріоритетних напрямів моєї роботи на сучасному етапі. Реалізуючи вимоги Базового компоненту, та завдання програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», мною створена модель формування патріотичної свідомості дітей дошкільного віку.

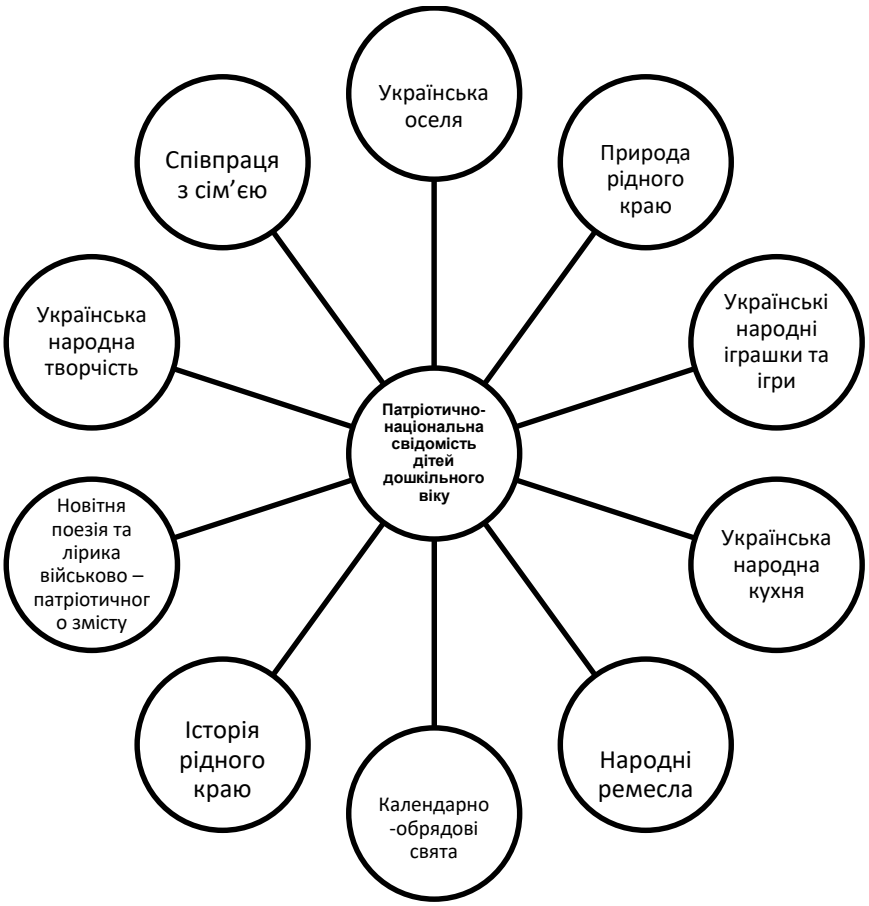
Для реалізації цих завдань, я розробила проєкт «Хай в серці кожної дитини живе любов до України»

Мета проєкту:

Вчити дітей любити свою Батьківщину, зростати гідними та свідомими громадянами своєї країни.

Для досягнення мети намагаюся вирішити ряд завдань:

- Формувати уявлення про сім’ю, родину.
- Формувати знання про рідне місто.
- Ознайомлювати з явищами суспільного життя.
- Ознайомити з культурою та традиціями свого народу.
- Формувати знання про державні символи, історію.
- Сприяти створенню в родинах вихованців сприятливих умов для патріотичного виховання.
- Залучити батьків до співпраці з ЗДО.

Ці завдання вирішую в усіх освітніх напрямах. Реалізуючи завдання освітнього напряму «Особистість дитини» щодо формування потреби в здоровому способі життя, виховання ставлення до здоров'я, як цінності, практикую такі форми роботи:

- народні загартовувальні процедури (полоскання горла водою з сіллю, відварами лікарських рослин, ходьбу босоніж по росі, камінцях);
- фізкультурні заняття, свята та розваги («Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Юні козачата», спортивні ігри та естафети «Козацькі забави», фізкультурні заняття з рухливими народними іграми).

Формуючи основи духовно-моральних якостей, ознайомлюючи дітей з соціальним середовищем та місцем кожної людини в ньому, за освітнім напрямом «Дитина в соціумі», найбільш ефективними вважаю і практикую в роботі:

- екскурсії (в краєзнавчий музей міста та вулицями міста, музей «Українська світлиця» в закладі, міні музей «Крашанки та писанки» в групі);
- тематичні та інтегровані заняття («Сім'я. Родина», «Рідне місто моє - Шепетівка», «Київ – столиця України», «Українська національна кухня», «Народні ремесла», «Сторінками історії України», «Малятам про Конституцію»), на яких діти активно залучаються до різних видів художньо-продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікація, музична і театральна діяльність) та художньої праці.

Формуючи уявлення дітей про світ природи планети Земля, про життєдіяльність людини в природному середовищі та діяльність, орієнтовану на збереження природи та її ресурсів за освітнім напрямом «Дитина в природному довкіллі» використовую такі форми роботи:

- екскурсія в парк культури та відпочинку;
- дитячий фільм-зал «Моя Україна», «Цікава Україна»;
- міні музей в групі «Птахи України»;
- тематичні заняття «Український віночок», «З Червоної книги України», «Рослини-обереги на українському подвір'ї».

Ефективним методом у роботі за освітнім напрямом «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», вважаю використання народної математики:

- як у народі лічили;
- фіксування чисел;
- народні одиниці міри;
- орієнтація в часі за допомогою квітів;
- геометричні фігури у виробах народних майстрів.

Основним засобом національно – патріотичного виховання є рідна мова. Реалізуючи завдання з освітнього напряму «Мовлення дитини», використовую:

- слухання та розігрування малих фольклорних творів, народних казок, літературних творів українських авторів;
- новітню поезію, лірику, музику, пісні військово-патріотичного змісту;
- написання листа герою.

Враховуючи те, що провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, залучаю дошкільнят до народних рухливих ігор, народних ігор з математичним змістом, сюжетно - рольових ігор.

Я переконалася, що обов'язкова умова успіху моєї роботи - тісна співпраця з батьками вихованців.

Основи національно – патріотичного виховання закладаються в сім'ї. Із сім'ї для дитини починається Батьківщина. Тому, любов до своєї родини, матері, батька, родичів, дотримання духовно – культурних традицій, які вони сформували - це ніщо інше, як вияв патріотизму, саме того його складника, що формується у родинних стосунках. У цьому розумінні взаємини у родини є для дитини ідеалом.

Виховувати в родині дітей патріотами означає: підтримувати, розвивати й скеровувати їхні прагнення до набуття й використання на практиці знань історії рідного краю, історії України і її народу; готувати їх до виконання свого громадянського обов'язку щодо захисту Батьківщини. Завданням ЗДО є залучення батьків вихованців до активної участі в освітньому процесі, долучення до організації та проведення виховних соціально значущих заходів. Батьки мають стати не тільки гостями на заходах, не лише спостерігачами за успіхами їхніх дітей,вони мають безпосередньо впливати на формування особистості дитини власним досвідом та прикладом. А наші зусилля, зусилля педагогів, мають бути спрямовані на підтримку батьківської громади, взаємодію у розробленні та виконанні рішень щодо національно – патріотичного виховання дітей.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки: в умовах воєнного стану в Україні національно-патріотичне виховання є особливо актуальним і набуває нового звучання та підходів в системі освіти в Україні. Це ефективний засіб формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України. Розпочинати його потрібно з дошкільного віку в тісній співпраці з батьками.

Разом до перемоги!
Все буде Україна!
Слава Україні!
Героям слава!

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція від 21.12.2020.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан.- Вид. 2-ге, зі зм. і доп. Тернопіль : Мандрівець, 2022. – 216с.
3. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя батьківщина». Тернопіль : Мандрівець, 2022.
4. Методичний посібник «Патріотичне навчання в ДНЗ». Харків : Основа, 2016.

5. Методичний посібник «Українське народознавство дітей дошкільного віку». Львів : Оріяна-Нова, 2008.
Матеріали з інтернет ресурсів:
6. «Національно-патріотичне виховання в ЗДО: принципи й завдання, напрями роботи й теми занять, форми роботи з дітьми дошкільного віку» https://www.pedrada.com.ua/article/2212-natsonalno-patrotichne-vihovannya-u-zaklad-doshklno-osvti
7. «Національно-патріотичне виховання дошкільнят» http://dnz114.edu.kh.ua/nacionaljno-patriotichne_vihovannya_v_dnz/
8. «Презентація "Патріотичне виховання в ДНЗ"» https://vseosvita.ua/library/prezentacia-patrioticne-vihovanna-v-dnz-100662.html
9. Конференція «Радянсько-комуністична окупація України. Національно-патріотичне виховання в сучасному закладі освіти. » / Сакович Людмила/ Практичні аспекти впровадження національно-патріотичного виховання в НУШ. Герасімчук Надія / Модель національно-патріотичного виховання здобувачів освіти в умовах Нової української школи.
10. Гай-Нижник Павло / Національно-патріотичне виховання в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів епохи глобалізації.
11. Молодик Катерина / Національно-патріотичний концепт як основна освітня тенденція https://www.youtube.com/watch?v=C8GdQB_hy84&ab_channel=%D0%86%D0%9F%D0%9F%D0%9E

Бутова Юлія,
вихователь закладу дошкільної освіти №15 «Джерельце» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області
Волинчук Алла,
вихователь-методист закладу дошкільної освіти №15 «Джерельце» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області

Жовта лінія – об'єднання дітей в єдине ціле

В статті охарактеризовано основні методи і прийоми роботи на жовтій лінії в Монтессорі-групі. Представлено та обґрунтовано систему впливу вправ на жовтій лінії, які є досить актуальні сьогодні, оскільки сприяють формуванню дружніх взаємовідносин між дітьми, допомагають вихователям об'єднати дітей, створити позитивний настрій та відчуття безпеки, захищеності.

Ключові слова: жовта лінія, сензитивний період, контроль помилки, урок тиші, координація рухів, концентрація уваги, дихальна гімнастика.

"Йти в напрямку лінії, тримаючи рівновагу, є складною справою для дитини, проте ця вправа дозволяє дитині тренуватися та удосконалювати цю здатність"
(Марія Монтессорі. «Пізнання дитини»).

Якщо бути уважним спостерігачем, можна зауважити, що дітям подобається ходити по колодах і бордюрах. Таким чином вони опановують своє почуття рівноваги. Цю функцію в групах виконує жовта лінія. Це – спеціальна лінія у формі еліпса, розташованого на підлозі або на килимі, шириною приблизно 4 см. Діаметр еліпса

також важливий і повинен бути не менше чотирьох метрів. Тут діти виконують спеціальні вправи, що направлені на розвиток їхньої рухової активності, координації, рівноваги, уваги. У процесі виконання вправ можна включити тиху і спокійну музику, яка не буде відволікати дітей. Вправи на жовтій лінії – одні із перших, з якими знайомиться дитина потрапивши у Монтессорі-групу.

Оскільки дитина 3-6 перебуває в сензитивному періоді удосконалення рухів, М. Монтессорі створила систему вправ на лінії для розвитку координації, рівноваги, м'язового контролю та сенсорних відчуттів. У процесі виконання цих вправ дошкільнята занурюються в атмосферу співробітництва з іншими дітьми, а також пов'язують в єдине ціле роботу головного мозку і усього тіла.

Для занять на жовтій лінії педагог запрошує групу дітей (від 10 до 12 діток). Вправи на жовтій лінії змушують дитину зосередитися на своєму тілі і ногах, щоб зберегти рівновагу та не падати. Крім того, вони сприяють формуванню правильної постави та навичок гармонійної ходьби.

Контроль помилки: схід з лінії, зіткнення з іншими дітьми, пролита вода, згасла свічка, предмет, що впав тощо.

Найбільш простою вправою на жовтій лінії для розвитку координації рухів є ходьба:

звичайним кроком
приставним кроком
ходьба у зворотному напрямку (назад)
ходьба на «дибках»
ходьба на п’ятках
ходьба швидким чи повільним кроком
ходьба з піднятими руками
ходьба з розведеними руками
ходьба навприсядки
ходьба з перешкодами
ритмічна ходьба під бубен
ритмічна ходьба під музику.

Досягнувши рівноваги при ходьбі, дитина зможе сфокусувати увагу на іншому елементі вправи. Тоді в процесі виконання вправ застосовуються допоміжні предмети: дзвіночки, мішечки з різним наповненням, прапори, склянка з водою, ложки та різного розміру кулі. Таким чином, дитина сконцентрується на тій частині тіла, яка задіяна у вправі у кожному даному випадку.

Заняття проходять із музичним супроводом. По мірі зростання здатності дітей до управління своїм тілом, вони поступово переходять до виконання все складніших завдань. Наприклад, носінні предметів на голові. Зокрема, можна носити:

- кошик;
- коробочку;
- маленький кубик від рожевої вежі;
- мішечок з сіллю чи піском;
- капелюх;
- складений рушник.

Перед роботою вихователь наголошує, що діти повинні рухатись в сторону, в яку рухається наша планета Земля, тобто справа наліво. Основне завдання – не зійти з лінії.

Коли дитина працює у добре підготовленому середовищі, використовує адаптований матеріал і вчиться взаємодіяти з іншими, поважаючи їх, вона розвиває в собі фундаментальні якості, які сприяють розвитку концентрації уваги та соціалізації, формують любов до роботи та навички самодисципліни.

Саме Марія Монтессорі відкрила важливість розвитку здатності до концентрації уваги починаючи з перших років життя дитини. Вже у 1900-х роках вона

назвала раннє дитинство вирішальним періодом у еволюції людини. Цей новаторський підхід визначив все, чого діти цього віку потребують найбільше, щоб якомога раніше виявити та оптимізувати їхній справжній потенціал [4].

У час війни діти відчувають себе у небезпеці. Вони напружені, переживають страх та тривогу. Це насамперед помітно з їхньої поведінки: деякі діти стають плаксивими, вередливими та дратівливими, інші – виявляють агресію. Чим довше дитина буде жити у стані небезпеки, тим більше закріплюватимуться нові сценарії поведінки. Як наслідок, вони можуть стати звичними у будь-якій критичній ситуації. Тож діти відчувають колосальну потребу в концентрації уваги і вони мають для цього всі можливості. Дитина, яка навчилася зосереджуватися на тому чи іншому виді діяльності, стає більш спокійною, умиротвореною і розслабленою. Вона почувається щасливою, вірить у себе і те, що вона у безпеці, відчуває вдячність до дорослого, який підготував їй адекватне середовище.

Одна з найбільш поширених вправ на жовтій лінії для концентрації уваги – передача предметів.

Передавати один одному, дивлячись в очі, можна: дзвіночок, м'яч, квітку, свічку, склянку з водою, ложку з водою, зошит, олівець, предмети на шнурці.

Вправи із ходьби на жовтій лінії сприяють концентрації уваги та виконуються регулярно, це сприяє досягненню якнайкращих результатів. Головною метою роботи на жовтій лінії є забезпечення спокійного стану дітей, відчуття, що вони у безпеці.

Для того, щоб не звертати увагу на відволікаючі фактори, а концентруватись на потрібній вправі, дитині необхідно вміти швидко переключати увагу. У цьому допоможуть ігри, що містять два-три умовні сигнали, на які дитина повинна реагувати по-різному, наприклад: почувши один оплеск – присісти, два оплески – пострибати, три оплески – підняти руки. Складніший варіант такої гри – «Плутанина». Запропонувати дитині показувати ті частини тіла, які називає вихователь, а сам вихователь показує неправильно, наприклад, каже «око», а торкається свого носа. Темп гри можна поступово пришвидшувати. Головне, аби не заплутався сам дорослий!

Навичка концентрації уваги – ключова навичка у розвитку дитини, адже, щоб освоїти інші навички, у тому числі читання та письмо, дитина повинна вміти зосереджуватися на цій діяльності. Коли ця навичка не розвинена, навіть у найерудованішої і допитливої дитини виникнуть труднощі у засвоєнні нової навички, чи це здатність застебнути ґудзики, чи це шкільна програма математики. Про рівень розвитку навичок концентрації уваги говорить здатність дитини тривалий час займатися одним і тим же, не відволікаючись на зовнішні подразники, і не перемикаючись ні на що інше. У моменти найвищої зосередженості дитина, немов професор у лабораторії, що робить секретний експеримент, не помічає нічого навколо. Тому психологи рекомендують виключити такі фактори, як постійно працюючий телевізор або радіо, а також дорослі, що голосно розмовляють поруч.

Розвитку концентрації уваги дітей сприяють і «Уроки тиші», які є одним з основних засобів впливу на психіку дитини. Уроки тиші спрямовані на розвиток концентрації уваги і повинні проходити в спокійних умовах, найчастіше у тиші. Шум зазвичай означає помилку. Вміння говорити пошепки – чудове тренування самоконтролю. Це одна з умов роботи в групі, де у дітей формується звичка уникати непотрібного шуму, а заняття проходять у атмосфері безтурботності та спокою.

Мета «уроків тиші»: дати дитині зрозуміти, яке щастя – вміти слухати і контролювати свої рухи, досягаючи високого рівня концентрації уваги. Іноді на початку року, коли в групі з'являється багато нових дітей, виникає необхідність у їхній додатковій підготовці [1].

Як же відбувається «Урок тиші»? Дорослий каже: «Сьогодні я представлю вам нову гру, яка називається «гра у тишу». Діти стають або сідають у коло. Дорослий просить їх дотримуватися повної тиші і намагатися вловити і запам'ятати найменший

шум, що лунає поруч. Вихователь приймає рішення про те, скільки часу має тривати вправа: від кількох секунд до двох-трьох хвилин.

Можна попросити дітей прослухати звуки та постаратися розпізнати їх із зав'язаними чи із заплющеними очима – брязкіт ключів, скрип дверей, що закриваються, звук роботи ножиць, шарудіння м'ятого паперу і т. д. В кінці гри в тишу дорослий встає в іншому кінці кімнати і пошепки називає дітей за іменами. Діти зосереджено слухають вихователя та чекають своєї черги. Кожен, кого називають, починає робити те, що передбачено розкладом: наприклад, якщо гра проводилася перед сніданком, то вони по черзі вирушають мити руки, якщо настає перерва – йдуть взувати вуличне взуття. Все це відбувається у повній тиші, щоб решта могла почути свої імена.

Уроки тиші можна проводити в три етапи. На першому етапі діти вслухаються в навколишнє середовище. Це можуть бути звуки в кімнаті, або звуки за вікном. Діти розповідають, що саме вони почули.

На другому етапі можна дати їм прослухати різні звуки. Проте, педагог повинен наголосити, які звуки будуть слухати. Наприклад: «Я пропоную вам послухати, як дзюрчить струмок, або як віє вітер, або як шелестить листя…»

На третьому етапі вихователь пропонує послухати звукове лото і запитує, чи діти впізнали звуки. Це можуть бути звуки зім’ятого паперу, коробки з кульками або будь-яких музичних інструментів [3].

Потрібно пояснити заздалегідь, що треба відповідати пошепки, зберігаючи повну тишу після відповіді. Звукове лото – це гра, під час якої дітям дають прослухати звуки навколишнього світу.

В умовах сьогодення ми дуже стривожені, дихаємо часто і поверхнево. Тому, щоб заспокоїтися, потрібно зробити дихання глибшим, опустити його до живота. Дорослі та старші діти можуть практикувати дихальні вправи, малечі ж доцільно запропонувати це зробити в ігровій формі.

Дихальна гімнастика дуже корисна для організму дитини: вона покращує обмін кисню по всьому тілу, стимулює роботу шлунка і кишечника, серцевого м’яза. Крім того, якщо дитина тривожна, то завдяки дихальній гімнастиці, вона навчиться розслаблятися, заспокоюватися. Як правильно виконувати вправи дихальної гімнастики? Вдих повинен проводитися через ніс, а видих через рот. При вдиху, стежте за тим, щоб плечі не піднімалися, важливо зберігати спокійне положення тіла. На видиху, слід довше і більш плавно видихати повітря, щоб щоки дитини не роздувалися.

В залежності від віку дітей, передбачена своя система вправ дихальної гімнастики. Для діток дошкільного віку можна запропонувати вправу «Хом’ячок». Це вправа дуже подобається дітям. Адже вона проста і дуже весела. Варто запропонувати дітям зобразити хом’ячків, надувши щічки і пройтися так по лінії 10 кроків. Після чого, повернутися і ляснути себе по щічках, таким чином випустивши повітря. А потім пройти ще кілька кроків, дихаючи носом, як би винюхуючи нову їжу для наповнених щічок. Або вправа «Свічка і троянда». Дітки уявляють, що в одній руці у них троянда, а в іншій свічка. Спочатку діти нюхають троянду, а тоді – задувають свічку. Найкраще, проводити дихальну гімнастику на жовтій лінії, адже тоді всі дітки можуть дивитись один одному в очі, що створює відчуття безпеки, захищеності [5].

Практика роботи в колі є досить актуальною сьогодні, оскільки допомагає вихователям об’єднати дітей та створює позитивні взаємини між дітьми і вихователем, сприяє створенню гарного настрою та позитивного ставлення один до одного, сприяє формуванню дружніх взаємовідносин тощо.

Роботу на жовтій лінії варто проводити не лише вранці, а й впродовж дня, узагальнюючи або налаштовуючи діток на відповідні режимні моменти. Так, вранці,

можна організувати дітей на лінії та вивчити нову пісеньку, після сну – виконати динамічну гімнастику, а вкінці дня – підсумувати вивчене невеличким обговоренням.

Наприклад, перед обідом можна вивчити таку пісеньку:

Один, два, три (три хлопки),
Вже тарілка на столі,
Один, два, три (три хлопки),
В руку ложечку візьми.
Всім смачного побажай,
За столом не розмовляй.
Раз – «ам», два – «ам», три – «ам».
Смачно? – «Дякую», - скажи [2].

Або логоритмічна вправа:

Летить муха біля вуха: ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж,
Летять оси біля носа: з-з-з-з-з-з-з-з-
Летить комар над головою:і-і-і-і-і-і-і-і-
Сів на лоб, а ми його: хлоп і в кулачок, послухаємо, чи там пищить? Ш-ш-ш.
Відпутимо? Відпустимо.

Після сну можна з дітками вивчити пальчикову гімнастику:

Маленький павучок повзе по стіні,
пройшов сильний дощ і змив павучка.
Визирнуло сонечко і висушило все.
І знов маленький павучок повзе собі, повзе.

Дітям дуже подобається вивчати нові динамічні пісеньки або пальчикові гімнастики на лінії.

І вдома, і в закладі дошкільної освіти дорослим потрібно створювати атмосферу довіри на основі емоційно забарвленого спілкування, в якому домінують позитивні емоції і повага до дитини. Педагогам необхідно частіше звертатись до дітей індивідуально й привітно на ім’я. Однією з результативних умов формування особистісної компетентності є організація в Монтессорі-групі ранкових зустрічей в колі на жовтій лінії. Діти мають відчувати, що вони бажані, на них чекають, їм раді. По-перше це дружнє й уважне привітання дитини, щойно вона прийшла з дому в садочок. Вихователь повинен вітатися привітно, дивлячись в очі дитині, з легкою посмішкою, спокійним голосом і лагідною інтонацією. Від цього залежить налаштування на дружній колектив й довірливе спілкування з дитиною протягом усього дня. По-друге, це ранкова структурована бесіда з дітьми у колі, до початку організованих дорослим спільних справ.

У нашій групі вільного розвитку особистості на основі педагогічної системи Монтессорі регулярно проводяться ранкові зустрічі, групові вправи на жовтій лінії, в яких беруть участь усі діти, що сприяє координації рухів, розвитку концентрації уваги та об’єднує дітей в єдину сім’ю. Після таких занять діти відчувають щастя та повну гармонію з навколишнім світом. Їх неважко виконати і вдома, адаптувавши до домашніх умов. Тому під час дистанційного навчання ми ділились з батьками вправами, які можна виконувати вдома, утворюючи коло на килимку.

Коло – це щоденне заняття з пальчиковими іграми та пісеньками. Кожне коло має власну тему. Багато з них пов'язано з обговоренням подій, що відбуваються в житті дітей вдома або дитячого садка. Восени діти всі разом розглядають фрукти та овочі. Взимку вивчають властивості води, розтоплюють над свічкою сніг або вивчають різдвяні пісні.

В колі відзначаються дні народження дітей та інші важливі події. Коло триває приблизно 20 хвилин. За цей час обговорюються календар, історія, географія, біологія, математика та ін. Дитина має право самостійно висловлюватися, спробувати пояснити іншим свої переживання, думки. Розміщення дітей по колу полегшує вихователю процес керування ними, оскільки він добре бачить кожного.

Спілкуючись в колі, дивлячись один одному в очі, діти вчаться поважати інших, покращують свої мовні та комунікативні навички, створюється спокійний і розважливий настрій для обміну інформацією. Коли коло закінчується, дух загальної доброзичливості, поваги, довіри залишається надовго, і, зрештою, стає невід'ємною частиною життя Монтессорі-групи

Список використаних джерел та літератури:

1. Дичківська І. М., Пониманська Т. І. М. М. Монтессорі: теорія і технологія: навч.-метод. посібник. Київ: Слово, 2009. 304 с.
2. «Доброго ранку! Ми раді, що ти тут!» Посібник для педагогів з проведення ранкової зустрічі. ВФ «Крок за кроком», 2016. 72 с.
3. Михайлова Т., Прибильська Н. Створення підготовленого навколишнього середовища в Монтессорі-класі / Вісник Монтессорі. Ювілейний випуск. К., 2007, С. 108-120.
4. Прибильська, Н. Нормалізація дитини засобами Монтессорі-педагогіки як необхідна передумова розумного виховання / Н. Прибильська // Педагогіка і психологія проф. освіти. 2006. № 5. С. 200-216.
5. https://montessoriua.com/uk/category/library-uk/

Васільєва Лідія,
вихователь ЗДО№8 «Золотий ключик»
м. Нетішин**,** Хмельницька обл.

Козацька педагогіка як основа національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку

Стаття розкриває проблему національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку, зміст та напрями впровадження козацької педагогіки в освітньо-виховний процес.

Ключові слова: козацька педагогіка, козацьке виховання, національно-патріотичне виховання, патріотизм, дошкільна освіта, народні традиції.

У період війни, яку російська федерація розв’язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей [2].

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід

державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді [2].

На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної україноцентричної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміну «національний», а «патріотичне виховання» сприймали винятково в етнонародному або неорадянському вимірі.

Громадянсько-патріотичне виховання – основа, на якій ґрунтується суспільство держави. Стати громадянином, тобто свідомим членом суспільства, відданим сином Вітчизни, дуже непросто. Суть громадянськості – у вмінні й необхідності жити інтересами рідного народу, власної держави. Таким чином, виховувати в молодій людині громадянина – це означає навчати її жити заради Батьківщини, бути здатним в будь-яку мить стати на її захист [2].

Процес патріотичного виховання дітей і молоді повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку дитини та особистісним характеристикам, грунтуватися на духовно-моральних засадах.

Проблемі патріотичного виховання, сутності таких понять, як «патріотична свідомість», «любов до Батьківщини», присвячені фундаментальні праці вчених-філософів В. Бичка, О. Забужка, І. Надільного, І. Стогнія, В. Шинкарука та ін. Для нашого дослідження цінними є роботи сучасних психологів (І. Беха, М. Боришевського, В. Котирло, Ю. Трофімова, О. Чебикіна та інших), які в наукових працях досліджують поняття «патріотизм»

Важливе значення для розроблення сучасних підходів та методів формування у дітей старшого дошкільного віку елементів національної самосвідомості та патріотизму мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуською, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманською та іншими.

Про виняткову роль національно-патріотичного виховання дітей і молоді свідчать державні нормативно-правові документи: Закони України «Про дошкільну освіту», «Про освіту», Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, лист Міністерства освіти і науки «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання» тощо.

Мета статті: висвітлити проблему національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку, розкрити систему освітньо-виховної роботи щодо національно-патріотичного виховання засобами козацької педагогіки..

Основна частина. Виховання не може бути абстрактним, воно завжди носить національний характер. Саме цим вимогам відповідає одна з складових народної педагогіки-система козацької педагогіки.

Козацька педагогіка – це складова народної педагогіки, це наука про виховання мужності, патріотизму, доброти, всесвітнього братерства, взаємодопомоги, фізичної досконалості, віри у свої сили, можливості. Сутність козацької педагогіки полягає у системі знань про закономірності формування світоглядних позицій українця, збагачення підростаючих поколінь інформацією про здоровий спосіб життя, норми взаємостосунків, а також процес самовдосконалення, самоосвіти [1, с.23].

У центрі козацької педагогіки — ідеал вільної людини з незламним прагненням до свободи, людини, яка на вітчизняних традиціях розвиває рідну культуру, економіку, будує незалежну державу; той тип українця, який свято береже національні й загальнолюдські цінності, ідеал козака-хлібороба, власника землі, її дбайливого господаря; ідеал козака-воїна, лицаря нескореного духу, честі і звитяги, духовно багатої людини.

Українське національне виховання – це козацьке виховання, бо українці – нація козацька; козаки були типовими представниками рідного народу, вони

втілювали волелюбний національний характер, відображали його потреби, інтереси, прагнення; вони створили самобутню і високоефективну, близьку до європейської, національну систему освіти і виховання – козацьку педагогіку [3, с.25].

Сила, велич і могутність козацтва були настільки впливовими, що кожен українець прагнув стати козаком. Саме багатовіковий визвольний козацький рух створив таке явище, як козацька педагогіка, яка є частиною народної педагогіки, що мала за мету формування у підростаючих поколінь синівської вірності рідній землі, Батьківщині.

Центральним у козацькій педагогіці є формування козацької духовності.

Українська козацька духовність - це історично сформована система духовних багатств рідного народу, яка відображає найвищі цінності його національної душі, характеру, світогляду та ідеології. Козацька духовність — це містке, фундаментальне поняття, насичене згустками життєвої, культурно-історичної мудрості, ідейно-моральним і емоційно-естетичним змістом, національним і загальнолюдським потенціалом [4, с.33].

А так, як народні традиції, звичаї та обряди об’єднують минуле і майбутнє народу, прилучаючи наших дітей до творчого ставлення, до дійсності, тому, я вважаю, що потрібно широко використовувати в роботі з дітьми давні козацькі традиції, кодекси лицарської честі та обряди. І чим раніше розпочнеться національно-патріотичне виховання майбутнього громадянина України, тим ефективніше буде становлення його як особистості, патріота української соборності.

Дошкільний навчальний заклад - це головна основа національного життя держави, тому, впровадження в життя ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх дітей. А старший дошкільний вік – це вже той період життя дитини, в якому можна закласти основи національно свідомого громадянина, патріота, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Народні традиції, звичаї та обряди об’єднують минуле і майбутнє народу, прилучаючи наших дітей до творчого ставлення, до дійсності. Саме тому у мене з’явилось бажання широко використовувати в роботі з дітьми давні козацькі традиції, кодекси лицарської честі та обряди.

На основі вищесказаного був створений проєкт «Маленькі козачата».

Основна ідея роботи за проєктом:

- формування особистості дошкільника повинно відбуватися через привласнення суспільно–історичного досвіду, втіленого в матеріальних і духовних цінностях;

- формування людських цінностей і гуманістичної спрямованості особистості;

- взаємозв’язок національного та інтернаціонального виховання;

- окреслення контурів дошкільного закладу з його основною соціально–психологічною місією – готувати ментально, розумово здібного, духовно розвиненого громадянина України, створюючи необхідні і достатні умови для поступового духовно – креативного росту особистості педагога і дитини.

Отже, вся система освітньо-виховної роботи в закладі дошкільної освіти за проєктом базувалася на ідеях козацької педагогіки як частини народної педагогіки у вершинному її вияві. Діяльність усіх джерел організованого впливу на виховний процес у закладі дошкільної освіти був спрямований на творче продовження в сучасних умовах козацьких звичаїв і традицій, вироблення в кожного дитини прагнення розвивати в собі кращі людські риси українця-патріота.

Мета проєкту: формування елементарної життєвої компетентності та громадянської самосвідомості старших дошкільнят на засадах козацької спадщини.

Виходячи з мети, сформульовані основні завдання проєкту:

Пізнавальні:

– дати поняття про суспільство, Батьківщину як історично сформовану державу з багатою духовною спадщиною;

– сформувати систему елементарних знань про символи українського народу, обереги, традиції, звичаї, культуру, їх вплив на формування особистості;

– формувати у дітей узагальнені цілісні уявлення та елементарну систему знань про історичні витоки України та козацтво;

– сформувати у дошкільників основу для подальшого розширення знань у школі;

– вивчення і пропаганда культурних надбань козацтва, впровадження козацьких виховних традицій в освітній процес дошкільного закладу.

Розвивальні:

– розвивати первинні ціннісні орієнтації в суспільному житті, культурній спадщині українського народу;

– розвивати морально – патріотичні емоції та почуття, соціально–значущі мотиви поведінки;

– науково - обгрунтований світогляд, самовизначення в ньому, активність щодо пізнання світу;

– сенсорну сферу дитини, стійкий інтерес та позитивно–емоційне ставлення до історичної спадщини народу;

– усвідомлення свого «Я» (фізичного, психічного, соціального) в суспільстві,свого місця серед інших людей.

Виховні:

Виховувати:

– патріотизм, культуру почуттів і спілкування, громадянськість;

– соціально–активну творчу особистість, здатну дбайливо ставитися до історичного минулого;

– відчуття елементарної відповідальності за майбутнє Батьківщини;

– любов до свого народу, своєї Батьківщини, відчуття себе її часткою;

– повагу до державної та народної символіки, рідної землі, природи, мови, культури, традицій, народу, батьків, родини;

– впевненість у своєму власному «Я», віру у свої сили, здібності, майбутнє;

– патріотичні почуття через впровадження козацьких виховних традицій;

– високі лицарські якості, шляхетність, моральні чесноти, почуття милосердя;

– силу волі і силу духу, плекання віри, любові і надії.

Розвиток особистості, зростання духовності відбувається у людини з раннього віку. Тому освітньо-виховний процес з дітьми старшого дошкільного віку я намагалася будувати таким чином, щоб дитина йшла сама до здобуття знань. Тобто, зробити так, щоб кожне явище дитина відкривала для себе через власну діяльність. Дуже важливе для дитини відкриття неповторного світу народної культури, традицій, історії. І моя роль, як педагога, полягала в організації пізнавальної діяльності дітей. Основою організації цієї діяльності стали наступні принципи:

відмова від авторитарної педагогіки;

поважне ставлення до потреб іншої людини;

терпиме ставлення до оточення;

ціннісне ставлення до національних набутків.

Вся робота за проєктом здійснювалася в трьох напрямах: робота з дітьми; робота з батьками; співпраця з дитячо-юнацькою козацькою організацією «Нетішинські джури»

Концептуалізація освітньої діяльності за проєктом:

– програмно–методичне та дидактичне забезпечення освітнього процесу дошкільного навчального закладу;

– готовність педагогів до змістовно–насиченої різноманітної діяльності з дітьми;

– самореалізація особистості педагога і дитини через творче прилучення до культурно–філософського горизонту довкілля, соціально–психологічне проектування їхнього духовно–креативного буття;

– створення предметно–ігрового розвивального середовища в групі, інших приміщеннях та на подвір'ї дошкільного закладу ;

– встановлення тісної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу (всі категорії педагогів, батьки, представники громадськості);

– відповідний рівень професійної компетентності педагогів щодо організації і проведення освітньо–виховної діяльності;

– орієнтація на особистість дитини, розкриття її інтересів, індивідуалізація та диференціація;

– урахування педагогічних досвідів колег та сімейного виховання;

– інтеграція різних видів дитячої діяльності.

Вся освітньо-виховна робота за проєктом «Маленькі козачата» здійснювалася поетапно:

І етап**.** Постановка проблеми.

ІІ етап. Обговорення проблеми, визначення завдань.

ІІІ етап. Робота над проєктом.

ІV етап. Презентація продукту діяльності.

V етап. Постановка нової проблеми.

На початку роботи над проєктом «Маленькі козачата» в мене виникало питання: «Як зацікавити дітей цією темою?»

Тому, на першому етапі роботи показую дітям проблему, можливі протиріччя в ній, активізуючи тим емоційний стан дитини, включаючи в роботу їх думку, формулюю мету**.** Щоб цікаво презентувати тему та сформулювати проблему, вирішила показати дітям малюнок козака із козацькими символами і зброєю. З одного боку нібито знайомий образ, а з іншого…? Що ми про нього знаємо? Чому козаки визнані істориками найкращими воїнами всіх часів та народів? *Постала проблема*. Як знайти її рішення? Діти входять в проблему, зацікавлюються нею, визначаємо цілі.

Тут необхідний перехід до другого етапу «Обговорення проблеми, визначення завдань». Що ж такого незвичайного було в цих козаках? Звідкіля вони взагалі взялися? Хто такі? Як жили? Тут виникало безліч запитань. Щоб залучити дитину до пошуку, вирішення проблеми, занурюю їх в ігрову, сюжетну ситуацію або іншим шляхом. Головне, я намагаюся, щоб діти сміливо висловлювали свої думки, запитання, припущення, проявляла неабиякий педагогічний такт до висловлювання дітей, щоб вони не загубили дитячу безпосередність та ініціативу, надавала дітям змогу самим вибирати форми роботи, пошуку інформації. Також і вносила свої пропозиції, підготувала цікаву інформацію (для індивідуальних завдань), літературу, дидактичні ігри, малюнки, вказувала дітям, де вони самі або разом з батьками можуть все це відшукати. Головне, щоб процес йшов творчо і дітям було цікаво. Залучала їх до дискусій, вчила відстоювати свою думку. Самим нерішучим, наодинці, запропоновувала яке-небудь цікаве завдання. Наприклад, прочитати разом з батьками, а потім розказати на занятті про утворення Запорозької Січі або вивчити назви зброї козаків, принести на заняття малюнки і назвати, що на них зображено.

А щоб слова перетворювалися в щось матеріальне, використовувала символи. Вибирала ті, що допоможуть скласти план-схему роботи. Наприклад, сім'я: чи були в козаків родини, або кого вони вважали своєю родиною; будинки - де вони мешкали, як саме, які були в них правила, звичаї; посуд, їжа - що їли, як готували, який посуд використовували і т.д. До кожного символу записувала, що саме пропонують діти, що хочуть знати. Потім вирішувала, що, за чим і як будемо вивчати, що можна зробити, намалювати чи збудувати, виготовити з чого-небудь. Все це намагалася регулювати на протязі роботи над проєктом, вносила зміни, корективи. Також вибирала засоби і

форми діяльності: щось можна прочитати, щось побачити в музеї, вивчити пісні, ігри, покуштувати козацькі страви і т. д.

Все вибране розташовувала у три стовпчики: ліворуч, - картини-символи з темами, або об'єктами вивчення; праворуч,- джерела здобуття інформації В третьому стовпчику: форми і засоби діяльності над темами. На цьому етапі я розробила перспективний план з впровадження козацької педагогіки в роботу з дітьми, визначила цікаві для дітей теми та шляхи для досягнення мети.

На третьому етапі розпочалася активна робота за перспективним планом. Діти шукали рішення проблеми, збирали інформацію, проводили спостереження і досліди, виготовляли матеріальний продукт, вибираючи необхідні матеріали, проводяться дидактичні та інші ігри. Під час роботи можу вносити зміни та доповнення.

Плануючи роботу з дошкільниками, передбачала використання різних видів та форм роботи на основі інтеграції змісту за сферами життєдіяльності та інтеграції знань з різних розділів нині чинних загально-педагогічних програм: ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, художня література, народознавство, художня естетична діяльність, розвиток мовлення, ознайомлення з довкіллям, тощо.

Розробила і систематизувала дидактичні ігри з історії козацтва, рухливі ігри, серії конспектів занять, свят; систематизувала козацькі пісні, вірші про козаків; виготовила різні види театрів до книги О. Виженко «Історія Запорозьких козаків для веселих дітлахів». Оформила «Козацький словничок для маленьких діточок», ілюстрований малюнками символіки Запорозької Січі, предметами побуту козаків, зброї, портретами гетьманів з описом їх значення та інше .

Під час вивчення теми на прогулянках та заняттях з фізичної культури використовувала рухливі ігри «Збери свій курінь», «Козаки і коні», «Склади вогнище», «Донесення», «Напої коня», «Спіймай гусака», «Фортеця», «Горю-дуб», «Влучи у ціль».

Найпоширенішими формами організації навчання і виховання є індивідуальна, групова (колективна) і масова. Це історично зумовлено, так як у народі поширені такі поняття як «громада», «братство», «побратимство», «товариство», які свідчать, що наші батьки і діди глибоко розуміли і реалізували вигідність і авторитет колективних форм організації діяльності, зокрема навчання і виховання. Саме ця ідея і лягла в основі моєї виховної роботи, де я намагалася бачити в кожному з вихованців унікальну особистість, ставитися до нього, як до суб’єкта власного розвитку, хоча і розуміла вплив середовища.

Спираючись на народну етику, намагалася формувати у своїх підопічних основи народної моралі, які передбачають перед усім відповідальність за свої вчинки. Шляхом пошуків, досліджень діти дізнаються про будівництво і влаштування козацького житла, знайомляться з поняттям «козак», «козаччина». Під час спілкування усвідомлюють, що козацька виховна мудрість, яка сягала давнини віків регламентувала це життя, увесь звичаєвий побут і лад козака, що в основі навіть найдрібніших справ і вчинків лежало найголовніше – моральний аспект.

Роботу з дітьми дошкільного віку я розглядаю як засіб виховання та всебічного розвитку лише за умови її систематичної та цілеспрямованої діяльності. Тому системна модель була доповнена змістовими моделями реалізації проблемної теми.

Усі заняття спрямовані на поглиблення знань дітей, розширення їх кругозору, виховання загальнолюдських християнських цінностей, формування світогляду громадян незалежної демократичної держави, сповнених національної гідності та поваги до інших народів. Більшість занять мали практичний характер з елементами змагань та інтелектуальних ігор. .

Перевірку та оцінювання знань, умінь та навичок дітей здійснювала під час виконання практичних завдань, а також у формі вікторин, конкурсів та змагань.

Знайомила дітей з визначними подіями, з історії рідного краю, вивчала історію запорізького козацтва. Знайомила з історією виникнення Київської Русі, заснування Києва, виникнення Запорізької Січі, розповіла про козацьке житло, правила козацького життя, про народних героїв, козаків-оборонців рідної України. Через казки, оповідання, легенди, пісні, забави та ігри викликала у дітей інтерес до історичного минулого свого народу. Дітей також знайомила з історичними місцями, пам'ятниками, музеями. В цьому мені допомагали використання ІКТ.

У єдності з історичним минулим народу розглядала з дітьми державну і народну символіку. Вона виражала істотні сторони, доленосні події у житті української нації, держави, духовності.

Взаємозв'язки з соціумом базувалися на заходах роботи з Нетішинським козацьким полком, «Школою джур», Нетішинським краєзнавчим музеєм.

Формування у дітей почуття національної гордості, свідомості, виховання поваги до національних народних традицій, знайомство з козацтвом проходило під час тематичних Тижнів до Дня Козацтва.

Спираючись на досвід козацької педагогіки, в закладі дошкільної освіти зробили традиційними в житті дитячого колективу свята Покрови (День Українського козацтва), Андрія, Миколая, Святий вечір, Різдво, Стрітення та інші.

Через обрядові народні свята дитина залучається до творчо-перетворювальної діяльності, привчається до добродійства, оволодіває певними практичними навичками, нормами, правилами, дістає знання про стосунки між людьми, про життя і спілкування з оточенням через дійства, стає активним учасником обрядово-гуманної діяльності.

Кінцевих продуктів (на четвертому етапі проєкту) діяльності може бути декілька в одному проєкті. Наприклад, виставка дитячих робіт (малюнків, виробів з пластиліну, природного матеріалу), збудована з будівельного (малого і великого) конструктора Запорозька Січ, макет острова Хортиця, книжечка-саморобка про козаків, проведення свята «Козацькому роду – нема переводу» або козацьких розваг, на яких діти будуть не просто видавати заучені фрази, а відтворюватимуть пройдене, пережите, відповідатимуть на запитання, відповіді на які шукали вони самі або їхні товариші.

Тож з дітьми ми провели підсумкове свята «Козацькому роду-нема переводу», «Люби і знай козацький край», «Козацькі забави», тощо. Нетішинські джури продемонстрували дітям елементи бойового козацького мистецтва.

14 жовтня в день Покрови Пресвятої Богородиці, до Дня Козацтва в дошкільному закладі урочисто і піднесено провели свято посвяти дітей в «маленькі» козачата. На святі були присутні отаман Нетішинського козацького полку Грицаєнко Олександр Олександрович із своїми товаришами–козаками, які є активними учасниками всіх дійств: конкурсів, ігор, естафет, забав козацької доби, козацьких танців, гумору; діти, батьки, працівників закладу, преса, телебачення. Дошкільники мали можливість поринути в атмосферу козацької епохи, збагатитися духом національних традицій. На цьому святі переконалися всі, що козацькому роду нема переводу. Нема, і не буде. Отаманом Нетішинського Козацького Полку Грицаєнком Олександром Олександровичем, на сцені було вручено посвідчення маленьким Джурам та пов'язані жовто-блакитні галстуки.

Також у цей день ми провели акцію «Одягни вишиванку» та спортивну гру «Козацькі розваги», діти випробували свою спритність, кмітливість і витримку у спортивних змаганнях і довели, що «Козацькому роду – нема переводу».

Всі ці заходи мають безпосередній вплив на формування почуття самосвідомості і гордості, почуття відповідальності за збереження роду, честі, моралі, звитяги, лицарської шляхетності.

На останньому етапі проєкту з дітьми визначали нову проблему і готувалися до пошуку інформації. Тут я намагалася створити ситуацію, яка викликала б

зацікавленість в пошуку відповідей на нову проблему: «Чи наслідують сучасні українські воїни традиції запоріжських козаків?»

Безсумнівно, будь-яка робота з дошкільнятами базувалась на взаємодії із сім'єю. Я часто проводжу просвітницькі заходи з батьками, спрямовані на організацію взаємодії родини і дошкільного закладу: індивідуальні, групові консультації, бесіди, анкетування, тестування, засідання «Сімейного ліцею», виставки спільних робіт дітей та їх батьків, участь в тематичних тижнях, святах. Залучаю батьків до збору матеріалів в інформаційний центр «Козацький вісник».

Внаслідок всієї роботи у дітей розширено практичні знання про козаків, історію рідного краю, сформовані чесноти притаманні козакам. Отже, здійснення патріотичного виховання підростаючого покоління крізь призму козацької педагогіки значно активізує розвиток національної самоповаги, ідеї збереження та розвитку традицій національного відродження. Це наше невичерпне джерело енергії, сили духу, які через національне виховання можуть передаватися кожній дитині, кожній родині.

Список використаних джерел та література

1. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник. Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам'янець-Подільський, 2018. 472 с.
2. Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти в Україні, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527.
3. Костянтинова О., Харитонович О. «Я – Українець», або Ідеї козацької педагогіки в дії // вихователь-методист дошкільного закладу №8, 2015р. с.22-29.
4. Кривоніс М.Л. Дроботій О.Л. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 192 с.

Верстюк Володимир,
учитель історії Кам'янець-Подільського
приватного НВК «Антей»
Швець Христина,
учитель історії
Хмельницького приватного
ліцею «Мої обрії»

Формування громадянської та духовно-моральної компетентностей на уроках історії в умовах російсько-української війни

У статті на основі аналізу наукової літератури доведено важливість формування громадянської та духовно-моральної компетентностей на уроках історії. Акцентовано увагу на визначальній ролі вчителя в цьому процесі, особливо в переломних моментах історії (російсько-українській війні).

Ключові слова: громадянська компетентність, духовно-моральна компетентність, навчальний процес, вчитель, учень, формування особистості.

Після 24 лютого 2022 р. значно зросли вимоги до викладання гуманітарних дисциплін у школі. В першу чергу це стосується історії України, оскільки саме на уроках цього предмету закладаються основи громадянської та духовно-моральної компетентностей. Після першого шоку, який охопив українське суспільство, кожен свідомий громадянин приступив до виконання своїх обов'язків у нових реаліях. Це стосується і освітньої сфери, починаючи з МОН, закінчуючи школами ОТГ.

У процесі складних політичних і соціально-економічних перетворень, з якими зіткнулась Україна після розпаду СРСР, частина українського суспільства зависла у повітрі. Це в першу чергу стосувалося людей старшого покоління, які виховувались в одній системі координат, а потрапили зовсім в інший вимір буття. Це позначилось на суспільній моралі, а саме пріоритетними стали матеріальні цінності, а духовні навпаки девальвували. Прояв байдужості й агресивності, культ грошей, сили й влади у відносинах між людьми стали нормою. Соціальні труднощі й прорахунки в духовно-моральному вихованні дітей є причиною розвитку певних фрустрацій: наркоманії, алкоголізму, статевої деморалізації, злочинності тощо [2, с. 7]. Всі ці негативні тенденції та явища тільки посилились після 2014 р., а лютому цього року зросли в геометричній прогресії.

Не секрет, що XXI ст. – доба переходу до інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості населення набувають вирішального значення. Сучасне освітнє середовище в умовах компетентнісного підходу ставить перед вчителем завдання організувати освітній процес таким чином, щоб набуті вміння та навички вдало поєднувалися із новими знаннями. Інтеграція та глобалізація соціальних, економічних, громадянських, духовно-моральних і культурних процесів, розбудова української держави потребують модернізації освітнього простору, а це залежить від світоглядних орієнтирів підростаючого покоління. Формування світогляду відбувається завдяки міжпредметній орієнтації наукової освіти, адже закономірності розвитку дитини вимагають, щоб при вивченні нею предметів зміст знань, їх структура, принципи, методи і форми навчання спиралися на фундаментальні закономірності природи та суспільства, які формують цілісне світобачення [1, с. 108].

Ідеї громадянського та духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі знайшли свій розвиток, підтримку та відображення у працях засновників духовно-морального виховання наприкінці XIX – початку XX ст.: Г. Ващенка, О. Духновича, В. Зеньковського, С. Миропольського, О. Огієнка, С. Рачинського, С. Русової, С. Сірополка, Я. Чепіги, П. Юркевича. Всі вони наголошували на необхідності виховання в особистості кращих якостей і загальнохристиянських чеснот. Переосмислювати значення української школи у громадянському та духовно-моральному вихованні активно розпочали в Україні з перших років здобуття незалежності. У цьому контексті вагомими є дослідження таких вітчизняних науковців: Л. Баїка, В. Борисенка, Л. Вовка, М. Гараса, М. Грищенка, В. Демчука, П. Дроб'язка, І. Зайченка, М. Євтуха, В. Кременя, Ф. Коляски, Н. Копиленка, В. Коцура, В. Майбороди, Ф. Науменка та ін. [2, с. 8-9].

Якщо ми говоримо про формування особистості, то варто звернути увагу на її світогляд, оскільки сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають загальне бачення та розуміння світу і місце людини в ньому, програми поведінки та діяльності, життєві принципи – це і є ключові компоненти даного поняття. Світоглядні орієнтири людини, зокрема її громадянські та духовно-моральні принципи, зумовлені особливостями суспільного буття та соціальними умовами. Важливим компонентом також є національна самосвідомість, яка є своєрідним інтегральним показником усвідомлення історичного досвіду та суспільного інтересу, що відіграє вирішальну роль у процесі самоорганізації людей у переломні моменти суспільного життя [5, с. 36-37].

Більшість сучасних шкіл України, в першу чергу нехтують формуванням морально-духовних цінностей. Однак цей компонент допомагає у формуванні світогляду дитини та здатний підготувати учнів до успішного виконання своїх майбутніх обов'язків. Більшість молодих людей після закінчення школи не в змозі реалізувати свій потенціал у повній мірі, оскільки за системою накопичення та нагромадження знань не було приділено достатньої уваги особистісним потребам індивіда, його талантам та бажанням; не закладено духовно-моральні та

громадянські орієнтири. Всебічний розвиток по-особливому впливає на формування підростаючого покоління. Реалізувати таланти та здібності можна не лише на уроках історії, громадянської освіти та інших предметах суспільно-гуманітарного профілю, але й в позашкільній діяльності, беручи участь в патріотичних заходах, виставах, вечорах, конкурсах, вікторинах; волонтерських акціях [3, с. 12].

Важливою складовою національної духовності українського народу були релігійні уявлення, педагогічні й антропологічні за своєю сутністю, що зумовлювало значущість духовно-морального виховання у формуванні духовних цінностей і світогляду молодого покоління. Навіть тоді, коли суспільство вбачало переваги атеїзму, в українських родинах панувала духовність, де пріоритетами були духовно-моральні цінності, християнські чесноти тощо [2, с. 8].

Щоб краще розуміти структурні особливості духовно-морального виховання та процесу набування компетентносте, пропонуємо звернути увага на основні аспекти роботи Хмельницької приватного ліцею «Мої обрії», що працює під патронатом Духовної ради міста Хмельницького, в якому навчаються діти із різних християнських конфесій та деномінацій. Морально-етичні цінності, що засновані на біблійних принципах – це фундамент навчально-виховного процесу в ліцеї. Такі поняття як: повага, дружба, ввічливість, допомога, милосердя, любов, надія, віра, підтримка, ненависть, образа, насилля, байдужість та інші, вдало поєднуються з навчальними програми різних дисциплін: історії, літератури, мови, математики, хімії, біології, мистецтва і т. п. Симбіоз призводить до роздумів та з'ясування причинно-наслідкових зав'язків, що допомагає учням сформувати власну системи цінностей, а здобуті знання застосувати у життя. Ранкові спілкування учнів та вчителів навколо обраної теми, патріотичні заходи, уроки з елементами біблійної інтеграції, бінарні уроки, студії та гуртки сприяють духовно-моральному та культурному збагаченню підростаючого покоління [4, с. 11-12].

Отже, ефективне інтегрування цінностей і принципів навчання, в тому числі громадянської та духовно-моральної компетентносте, вимагає від вчителя завчасно поставити перед собою завдання і спланувати цілеспрямовані дії для досягнення результату. Успішна інтеграція у формуванні світоглядних орієнтирів учнів вимагає постійних роздумів учителя, ретельного аналізу цілей і змісту уроків. Варто надавати учням можливість реалізувати себе в практичній діяльності, досягаючи їх сердець власним прикладом, щоб наше викладання могло відповідати всеосяжним цілям навчального процесу і формувати громадянську та духовно-моральну компетентності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Погоріла І.О., Романенко О.В. Проблеми та перспективи раннього професійного самовизначення ліцеїстів: психолого-педагогічні аспекти. Науковий вісник. 2004. № 28. С. 107-108.
2. Сіданіч І. Л. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (ХХ – початок ХХІ століття): монографія; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2013. 464 с.
3. Смит Д. Духовное развитие в школе: что это такое? Москва: Издательство МАХШ,
   2000. 44 с.
4. Швець Х. Вплив християнської школи на формування світогляду дитини. Київ: Видавництво «Київський Біблійний Інститут», 2019 р. МДПС, 20 с.
5. Шрамко О. Духовні засади національного виховання // Рідна школа 2005. № 8. С. 36-39.

Вільчанська Тетяна,
вихователь-методист,
Магера Інна,
вихователь,
Федорова Інна,
вихователь
Дунаєвецький ЗДО №1 «Ромашка»
Дунаєвецької міської ради

Створення анімаційних фільмів із дошкільниками – інструмент формування цілісного реалістичного образу світу дитини та зняття напруги у закритому приміщенні

У статті висвітлено питання створення коротких анімаційних фільмів із дітьми в інтегрованій діяльності. Розкрито потенціал мультфільмів як засобу підтримки дітей у військовий час та методу підтримання позитивного психоемоційного стану дітей дошкільного віку в умовах воєнного часу.

***Ключові слова**:* Державний стандарт, анімація, проєкт, психоемоційна напруга, мовлення, стоп-моушен анімації.

Останнім часом проблема забезпечення фізичного і психічного здоров‘я дітей постає дуже гостро. У дитячому віці впевнено з‘являються неврози, як наслідок стресу, діти опиняються в стані психоемоційної напруги. Причиною стресів є дефіцит позитивних емоцій у дитини і негативна психологічна обстановка. Для здоров‘я дитини дуже важливе нормальне психічне здоров‘я, увага до мовленнєвого розвитку, створення емоційного комфорту, постійна підтримка позитивного психоемоційного стану, створення всіх необхідних умов для гармонійної взаємодії дитини з життєвим середовищем[1].

В дошкільній освіті не настільки важливе оволодіння знаннями та інформацією, як набуття навичок і компетентностей, уміння комунікувати з однолітками, працювати у групах і використовувати ці компетентності для отримання знань у НУШ. Основні позиції, які варто враховувати в організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти у воєнний час повинні базуватися на позиціях та вимогах Базового компоненту дошкільної освіти. В основі освітнього процесу будь-якої вікової групи — пріоритетність досвіду дитини діяльнісний, компетентнісний, особистісно зорієнтований, інтегрований і соціокультурний підхід [3]. Передусім, у Державному стандарті дошкільної освіти наголошено, що побудова освітнього процесу з дітьми дошкільного віку має здійснюватися за умов пріоритетності досвіду дитини у спілкуванні з дорослими та однолітками в усіх дитячих видах діяльності, в універсальному розвивальному (ігровому) середовищі на засадах діяльнісного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого, інтегрованого, соціокультурного підходів до організації освітнього процесу. Інтегрований підхід до організації змісту та процесу дошкільної освіти забезпечує . формування цілісного реалістичного образу світу дитини. Дошкільна освіта виступає основою набуття дитиною дошкільного віку емоційного та пізнавального досвіду, елементарних достовірних знань, формування життєвої компетентності відповідно віку. Досягнення дошкільного дитинства на етапі переходу до школи та упродовж наступних етапів шкільного життя забезпечують успішність розвитку навчальних навичок та якість навчальної діяльності. [2].

У закладах дошкільної освіти у час воєнної агресії має бути створений позитивний психологічний мікроклімат. Педагогам ЗДО слід проводити роботу з дітьми щодо нейтралізації дитячої тривожності, страху, агресії та інших проявів, що негативно впливають на стан здоров’я дітей. Діти сприймають війну дещо по-іншому,

ніж дорослі. Щоб полегшити життя малечі і відкинути, принаймні, на другий план пережитий стрес від перебування в укритті чи вимушеного переїзду, необхідно задіяти особливий підхід. Перебування в укриттях, вимушений переїзд, втрата звичного середовища, друзів, іграшок – ці та інші фактори можуть викликати тривогу та стрес у дітей. Діти часто дуже вразливі до переживань і емоційних напружень, які можуть призвести до стресів. Саме тому слід помічати перші симптоми психоемоційної перевтоми і якнайшвидше реагувати на них, щоб зберегти їх психічне здоров‘я.

Мультфільм — модель навколишнього світу, тому діти схильні наслідувати тому, що вони бачать на екрані. Мультфільми, з нашої точки зору, можна використовувати як засіб налагодження позитивного мікроклімату, зняття напруги у дітей та навчання мови і розвитку мовлення. Анімації притаманна :

• емоційна та мовленнєва насиченість, сюжету мультфільму;
• відповідність структури текстів мультфільму можливостям дитячого сприймання й розуміння, співвіднесеність їх із дитячим досвідом і пережитими подіями;
• динамізм фільму, гострота й експресивний розвиток сюжету, захопливі для дитини події;
• яскравість, оригінальність, та індивідуальність зображення героїв — вони запам'ятовуються;
• зв'язок фільму з реальною життєвою ситуацією дитини, її відносинами з довкіллям;
• пробудження бажання наслідувати позитивного героя, зокрема його благородство й успішність.

Мультиплікація дуже близька до світу дитинства, позаяк у ній завжди є гра, політ фантазії і немає нічого неможливого. Це універсальний багатогранний спосіб розвитку дитини в сучасному візуально насиченому світі. Анімація здатна «перемкнути» увагу дитини з того, що її турбує, на те, що вона може хоча б відносно контролювати.

Випробуваний нашим колективом проєкт створення коротких анімаційних фільмів з дошкільниками «Анімація – це цікаво» у мирний час ми вирішили використати у роботі з дітьми у закритому просторі (укритті). Адже дитина може побувати в ролі сценариста, актора, художника і навіть монтажера. Вона ознайомлюється з різними видами творчої діяльності, отримує нову цікаву інформацію та відволікається від тривожних думок.

Педагог має стати і для дитини, і для її батьків провідником у світ комп’ютерних технологій, допомогти дорослим сформувати основи інформаційної культури дошкільника. З огляду на це, педагоги нашого дошкільного закладу поставили за мету ознайомити дітей та їхніх батьків з різними формами роботи з гаджетами. А саме, одним з напрямів такої роботи є створення мультфільмів.

Перегляд мультфільмів – улюблена розвага для дітей. А якщо створити мультфільм самому, то розвага перетвориться на корисну справу. У нашому дитячому садку ми розробили проєкт «Анімація – це цікаво» для дітей 5-7 років. Насамперед, підготували програму проєкту, яка розрахована на два тижні. Етапи роботи над проєктом «Анімація – це цікаво»: розвиток уяви та творчого мислення, формування вміння висловлювати свої думки й почуття; знайомство з основними елементами кіно; поетапна спільна робота з дітьми по створенню власного мультфільму; прем’єра мультфільму.

На першому етапі основну увагу приділяємо розвитку уяви та творчого мислення, формуємо вміння висловлювати свої думки й почуття. Також ознайомлюємо дітей з елементами живопису, графіки, скульптури, літературної та музичної творчості, акторської майстерності тощо. На другому етапі ознайомлюємо з основними елементами кіно: кадр, план, ракурс, композиція кадру та рух у кадрі, кадрування. Зміст роботи охоплює такі теми:

- «Чарівники мультиплікації» — ознайомлення з професіями сценарист, режисер-мультиплікатор, художник-мультиплікатор, звукорежисер, оператор тощо;
- «Таємниці мультиплікації» - формування уявлень про технологію створення мультфільму;
- «Подорож країною Мульти-Пульти» - ознайомлення з видами мультфільмів.

Щоб розповісти дітям про історію мультиплікації та тематику мультфільмів, ми проводимо заняття: «Як знімають мальований мультфільм», «Які бувають мультфільми», «Подорож у минуле» тощо. Перегляд діафільмів та бесіди за їх змістом дають змогу сформувати в дітей поняття про картинку як кадр мультфільму. Аби створити мультфільм, насамперед потрібно скласти сценарій і виготовити персонажів. Сценарії придумують сценаристи, а персонажів озвучують актори. У кожного віку є своя мова. Мова маленьких дітей дуже проста – це мова історій. Тож можна малювати щось, розповідаючи історії. Зрозуміти, де саме розвиваються події, глядач може, придивившись до предметів навколишньої обстановки — декорацій. Фахівців, що створюють декорації, називають декораторами. Вони можуть виготовити дерева, будинки, різні предмети побуту тощо. Якщо потрібно яскраво розмалювати інтер'єр будинку — на допомогу прийде художник.

Ролі цих фахівців під час створення мультфільму в дошкільному закладі, зазвичай. беруть на себе діти. Однак, обов'язково має бути головна людина, яка керує усім процесом, яку слухають усі — і сценарист, і актори, і декоратори, і художники. Це - режисер. Він наставляє усіх учасників процесу, допомагає їм правильно виконати свої завдання. Цю роль покладаємо на дорослого — педагога або навіть когось із батьків. Адже дітям п'яти-шести років доволі складно самостійно узгоджувати свої дії й керувати таким громіздким процесом, як створення мультфільму.

Процес створення мультфільму можна поділити на кроки. Розглянемо їх детальніше. На першому етапі спільно обираємо тему та шукаємо матеріали для мультфільму. Потім ознайомлюємо дітей із техніками мультиплікації:

- перекладання — вирізаємо персонажів із паперу та рухаємо на площині;

пластилінова анімація — ліпимо пласких або об'ємних персонажів із пластиліну;

- предметна анімація — використовуємо кубики, конструктори, машинки, іграшкових звірів і людей;
- сипуча анімація — створюємо образи з піску, круп, намистин, кави тощо;
- піксиляція — діти «їздять» на стільці-автомобілі, проходять крізь стіни, літають тощо[4].

Відтак обираємо техніку, яка всім до вподоби, та розробляємо алгоритм роботи над мультфільмом. Найпростіший спосіб , який ми спробували — вибрати невелику за обсягом казку, вірш або байку. Спочатку опрацьовуємо її з дітьми — розглядаємо ілюстрації, обговорюємо персонажів твору, визначаємо основну думку тощо. Під час роботи в цьому напрямку важливо спонукати дитину висловлювати свої почуття, що виникли коли розглядали художній твір. Цей напрямок забезпечує розвиток і збагачення емоційного світу дитини [5]. Потім ми обрали складніший варіант - написати власний сценарій. Дітлахи із задоволенням допомагають вигадати новий сюжет Це найцікавіший момент створення мультфільму. В основу сюжету можна покласти невеличку сценку, або вирішення проблемної ситуації тривалістю кілька хвилин. Головне, щоб мультфільм ніс у собі завершену ідею, думку.

Визначившись із сюжетом, переходимо до створення персонажів. Вони можуть бути як пласкими — техніка, близька до перекладання, так і об'ємними — техніка, близька до лялькової анімації. Якщо використовуємо Lego це зробити доволі просто. Виготовляємо декорації та фон на майданчику для зйомки: великий аркуш паперу певного кольору. Якщо показуватимете в ролику кілька локацій, то відповідно потрібно взяти і кілька аркушів різних кольорів. В декораціях можна використовувати і

деталі конструктора. Головне подбати, щоб вони були мобільні та легко переносилися в потрібне місце (приміщення укриття при потребі).

Щоб кадри вдалися яскравими, світлими, чіткими, важливу роль на знімальному майданчику відіграє освітлення. Ми віддаємо перевагу штучному освітленню, адже воно стабільне. Для «зйомки» своїх мультфільмів ми застосовуємо техніку стоп-моушен анімації (від *англ.* stop-motion — стоп-кадр), тобто створюємо покадрову анімацію. Її сутність в тому, що послідовність статичних кадрів, кожен з яких трохи відрізняється від попередього, створює враження руху. Які технічні засоби потрібні для стоп-моушен анімації? Передусім, це фотоапарат та програми для відеомонтажу. Створюючи мультфільм в умовах непрофесійної студії, замість цифрового фотоапарата можна скористатися смартфоном з якісною камерою. Програм створення мультфільмів існує чимало, обираєте на свій смак. Також знадобиться мікрофон і програма для оброблення звуку. Якщо немає мікрофона, для запису звуку можна застосувати диктофон, який є в кожному сучасному телефоні. Комп'ютер або ноутбук використовуємо беспосередньо для оброблення матеріалів і монтажу мультфільму.

Роль оператора зазвичай виконує хтось із дітей. Оператор займає місце біля фотоапарата, закріпленого на штативі. Інші діти — актори — забезпечують дії в кадрі: рухають персонажів і декорації відповідно до задуманого сюжету. Що більша деталізація руху персонажа, то природніші й плавніші його рухи. Під час зйомки стежимо, щоб статичні предмети, що створюють фон, не рухалися. Аби отримати мультфільм тривалістю дві-три хвилини, слід зробити не менш як 200-300 кадрів. Насамперед, робимо кілька кадрів порожнього тла. Потім мають з'явитися персонажі. Наприкінці вирішуємо разом із дітьми, як виглядатимуть у кадрі титри та назва мультфільму. Коли відзняли все, що запланували, починаємо «збирати» мультфільм із фотографій.

Зазвичай монтаж мультфільму виконує педагог. Спочатку завантажуємо відзняті фотографії на комп'ютер, переглядаємо їх, видаляємо зайві кадри. Підганяємо розмір фото до єдиного формату. Нумеруємо їх відповідно до сценарію та імпортуємо у монтажну програму. Встановлюємо необхідну швидкість «програвання» — найприйнятніше чотири кадри за секунду.

Якщо створюємо звуковий мультфільм, то за допомогою мікрофона або диктофона діти озвучують ролі. Вони по черзі записують голосовий супровід, промовляючи свої репліки на відповідному кадрі. Для запису текст ділимо на короткі відрізки. Головне подбати щоб у «студії» під час запису має бути абсолютна тиша — жодних сторонніх звуків. За потреби можна створювати звукові ефекти на кшталт скрипу дверей, шуму прибою тощо.

У час воєнної агресії на організм дитини впливають так звані зовнішні,або стресові фактори. Перебування у закритому приміщенні при повітряній тривозі – це ситуація, що викликають у дітей негативні емоції, та можуть спровокувати поганий психоемоційний настрій у дітей. Тому, при необхідності, етапи роботи над створенням фільму ми переносили в укриття. Це дало змогу зробити освітній процес неперервним та дало змогу пом'якшити емоційний дискомфорт у дітей, підвищити їх самостійність та активність, усунути вторинні особистісні реакції такі, як агресивність, підвищена збудливість, тривожна недовірливість.

Останній етап - прем'єра. Спочатку ми з дітьми самі переглядаємо мультфільм, аналізуємо свою роботу та виготовляємо афішу. Відтак, презентуємо свою роботу глядачам. Яскраві враження гарантовані як глядачам, так і мультиплікаторам. Результат нашої роботи ми представили у батьківських вайбер-групах та фейсбук-сторінці закладу та звичайно малюкам інших груп. Наші глядачі, передусім батьки, були приємно вражені, що їхні діти зуміли самостійно створити мультфільм.

Отже, створити просту анімацію під силу навіть дошкільникам. Головне організувати відповідний супровід і не обмежувати дитячу фантазію. І тоді спогади про цікаве життя в дитячому садку можна буде переглядати хоч кожного дня.

Освітню діяльність із створення анімаційних фільмів можна проводити як в індивідуальній, так і в груповій формі, як в груповій кімнаті, так і приміщенні укриття. Потенціал самостійно створеного мультфільму в вихованні поведінкової основи моральної поведінки полягає в можливості зіставлення і перенесення моральних ситуацій мультфільму у власну життєдіяльність. За допомогою відтворення дій, вчинків, реплік персонажів у грі, в спілкуванні, у спільній діяльності дошкільник пізнає самого себе, відбувається присвоєння норм і еталонів через механізм ідентифікації та інтеріоризації. У роботі з дітьми метод створення мультфільму , діє досить швидко, є ефективними та не чинить суттєвого втручання у розвиток особистості дитини. Проведені в ігровій формі етапи створення анімації дозволяють швидко впливати на емоційну сферу дитини, при цьому не зачіпаючи її глибинно.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артанова Н. Емоційне напруження. Причини і способи зняття емоційної напруги. URL: http://inmoment.com.ua/beauty/health/emotional–stress.html (дата звернення: 20.09.2022)
2. Базовий компонент дошкільної освіти: Авт. група: О. М. Байер, А. М. Богуш, О. К. Безсонова та ін. К.: Видавництво, 2021. 41 с.
3. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження / Упор.: О.Г. Косенчук, І.М. Новик, О.А. Венгловська, Л.В. Куземко. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 240 с.
4. Зімнухова Л. Як зробити мультфільм власноруч // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2019. №12. С.11.
5. Гавриш Н. Від предмета до сюжету: складаємо розповідь разом // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2019. №12

Вовк Олександра,
керівник гуртка англійської мови,
Хмельницький заклад дошкільної
освіти № 20 «Білочка»

...Yet do not thus neglect your own.
For he who is forgetful shown…
…І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.

В статті висвітлюється проблема патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку через використання українського фольклору з перекладом його на англійську мову. Аналізуються нормативні документи щодо патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Показані можливості використання надбання українського фольклору (колискові пісні, народні казки, колядки, щедрівки, ігри, легенди, прислів'я і приказки, українська державна символіка) для формування патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова. Патріотизм, діти дошкільного віку, український фольклор, народні казки, колискові пісні, колядки, щедрівки, українська державна символіка.

На сучасному етапі розвитку української державності особливого значення набуває питання формування патріотичних почуттів та національної свідомості підростаючого покоління.

Виховання патріота, громадянина, духовно багатої особистості – процес тривалий і багатогранний. Він потребує від педагогів і батьків великої праці над собою, усвідомлення високих цінностей та відповідної поведінки, розуміння виховних завдань та вибору оптимальних методів і форм роботи з дітьми. Закон України “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття), Концепція дошкільного виховання в Україні чітко окреслили мету, завдання, стратегічні напрями та шляхи реформування дошкільних інституцій відповідно до сучасних тенденцій економічного і духовного розвитку країни. Головний орієнтир оновлення змісту їх роботи – максимальне врахування етнічних і регіональних особливостей та широке використання засад народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду. [5, І8].

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді, патріотичне виховання – це складова частина національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Одне з чільних місць у сучасній педагогічній системі відводиться патріотичному вихованню, яке згідно з положеннями “Національної доктрини розвитку освіти” “...має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...” [6]. Однією з найважливіших педагогічних задач, визначених Законом України “Про дошкільну освіту” – є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу. Базовий компонент дошкільної освіти, як державний стандарт, визначає ознайомлення дітей з поняттями “держава”; “народ”; “людство”, з правами та обов'язками громадян України [1].

Дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості. Саме в цьому віці в дошкільника закладаються першооснови свідомості й самосвідомості; розпочинається процес національно-культурної ідентифікації, а саме усвідомлення себе як частини великої і давньої нації. Разом із тим, дошкільний вік має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів до яких і відноситься почуття патріотизму. Психологи та педагоги вважають, що найсприятливіший вік для початку формування патріотичних почуттів дитини – п'ятий рік життя, коли активізується інтерес особистості до соціального світу, суспільних явищ, близького оточення. Однак, навіть в старшому дошкільному віці діти ще недостатньо усвідомлюють, що таке “патріотизм”.

Патріотизм – це природна прихильність і любов до рідної землі, мови, культури; глибоке моральне почуття, показник і виразник найвищих проявів духовного світу людини [3, 2].

Однією з важливих педагогічних задач, визначених Законом України “Про дошкільну освіту”, є виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля.

В. Сухомлинський підкреслював: “У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, бажання стати справжнім патріотом, справжнім борцем”.

Дошкільний вік – важливий період формування духовності особистості. Саме в цей період закладаються основи формування духовності, почуттів, сприймання світу, усвідомлення свого “Я”. Яскраві враження від краси рідної природи, творчої праці людей, героїчних вчинків українського народу сприяють вихованню в дітей любові до сім'ї, українського народу, до рідної Батьківщини.

Старший дошкільний вік – це вже той період життя дитини, в якому можна закласти основи національно свідомого громадянина, патріота, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Характерною особливістю досліджень, пов'язаних з вихованням патріотизму дітей дошкільного віку, є звернення до окремих аспектів проблеми. Так, в роботах Т. Доронової досить виразно простежується ідея патріотичного виховання, але поняття “виховання патріотизму” не використовується; в дослідженні С. Николаєвої патріотичне виховання розглядається в руслі екологічного виховання; Т. Комарова, Т. Ротанова, та інші роблять акцент на залучення дітей до культурної спадщини народу. Дослідники С. Козлова і Т. Кулікова пропонують одним з рішень проблеми виховання патріотизму дітей-дошкільників пізнання ними Батьківщини.

Сьогодні багато авторів прямо і опосередковано розглядають сутність патріотичного виховання. Даній проблематиці присвячені праці В. Бичка, О. Забужка, І. Надольного, І. Стогнія, В. Шинкарука тощо. Психологічну складову патріотизму досліджують у своїх наукових працях сучасні психологи: І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Котирло. Майже в усіх наукових роботах, публіцистичних статтях автори дотримуються думки, що патріотичне виховання – це процес, що формує усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, любов до своєї Батьківщини, вболівання за долю свого народу, його майбутнє [2, 3-6].

На думку І. Беха та К. Чорної, на початку молодшого шкільного віку 6-річні діти виділяють особисті цінності, відбувається їх емоційне освоєння, яке закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах. У шестирічних дітей з'являється дистанція соціальних зв'язків у процесі оцінювання норм поведінки дітей і дорослих; у них розвиваються певна орієнтація на соціум, вміння на відповідному рівні розуміти і оцінювати суспільні відносини. У шість років дитина починає розуміти важливість суспільно значущих справ, у неї формуються певне розуміння й оцінка соціальних явищ, орієнтація на оцінне ставлення дорослого крізь призму конкретної діяльності. Особлива роль у вихованні підростаючого покоління відводиться колисковій пісні, адже вона є одним із найдавніших видів народної творчості. Цей фольклорний жанр позначений високим поетичним світосприйняттям, глибиною мелодійного звучання, багатством образів. Колисанки водночас є і першими уроками, що в доступній формі знайомлять дитину з побутовими речами і моральними цінностями, заохочують до працелюбності, порядку, доброти і справедливості.

Колискові викликають захоплення своєю простотою, безпосередністю, ніжністю. У них віддзеркалено найвищі, найглибші людські почуття. Не можливо не зачаруватись народними порівняннями, щирою й доступною метафоричністю цих пісень. Характерною їх ознакою є те, що вони здебільшого не багатослівні – дві – три строфи. До того ж у них багато повторів, завдяки чому дошкільнята запам'ятовують довгі фрази і вправляються у промовлянні іншомовного тексту.

Досліджуючи проблему патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського музичного фольклору спостерігала за роботою музичних керівників та вихователів ЗДО, керівників гуртків англійської мови і виявила, що найчастіше звучать “Котику сіренький” (“Grey cat”) українська народна пісня в обробці М.Вериківського

Grey Cat,
Grey Cat,
Bushy cat,
Don't walk about the house,
Don't walk about the house,
Don't wake the kid.
The kid will be sleeping,
The cat will be purring.
Purring's for the cat,
Sleep is for the kid.
A-a-a-a!
A-a-a-a!
Котику сіренький
Котику біленький
Котику волохатий
Не ходи по хаті
Не ходи по хаті
Не буди дитяти
Дитя буде спати
Котик воркотати
Ой на кота воркота
На дитину дрімота
А а а а !
А а а а !

або ж “Ой ходить сон” (“The dream asses by the window”)

The Dream passes by the window,
And Sleep by the fence.
The Dream asks Sleep:
- Where shall we spend the night? Ой ходить сон, коло вікон.
А дрімота коло плота.
Питається сон дрімоти:
“Де ж ми будем ночувати?”

Слухання та виконання дошкільнятами колискових пробуджують у дітей численні емоції, формують патріотичні почуття, уяву, національне світовідчуття і мислення. Також вони вчать дітей розуміти зміст слів як певного об'єднання звуків, зокрема і іншомовного походження. Колискові пісні постають могутнім засобом пробудження і розвитку національної самосвідомості, патріотизму і гуманізму підростаючого покоління. Колискові та забавлянки (утішки) – фольклорні жанри, якими здавна користуються дорослі, спілкуючись з дітьми. Можна пригадати всім відомі забавлянки “I bake buns with butter” (“Печу, печу хлібчик”), “Maggie Magpie” (“Сорока – білобока”), “Raindrops, raindrops, how – d'ye – do” (“Іди, іди дощику”).

Дошкільнятам можна запропонувати дитячі веснянки та гаївки, у тематиці яких домінують вітання весняних птахів, вирощування злакових і городніх культур, дерев. Для них властиві закличні інтонації, гуртовий спів в унісон, які супроводжуються хореографічними та пантомімічними елементами (кругові та змійкові крокові рухи, імітація руками росту дерев та злакових і городніх культур), що дозволить дітям дошкільного віку не тільки збагатити словниковий запас англійською мовою і розкрити граматичні явища, а й удосконалити фонетичну сторону мови.

Harvest song

Oh, let us be joyful
The land is so fruitful,
The wheat grows sky high…

There's not far to do now,
There's not much to do now,
All done by-and-by…
Come on, come on, to the hedgerow,
Dumplings ready before you know.
Come on, do your share,
You've no time to share!

Обжинкова пісня

Щй люба та мило, що добре вродило –
Пшениця, як гай...
Та вже недалеко,
та вже небагато,
та вже видно край.

Нуте, нуте до межі!
Варенички у діжі.
Ой, нуте робіть, себе не баріть!
(діти виконують рухи відповідно до слів пісні)

Справжньою скарбницею нашого народу, яку потрібно глибоко пізнавати, є колядки та щедрівки. Колядки і щедрівки викликають у дітей радість, бадьорість, формують оптимістичне світосприймання. У дошкільнят виникає бажання втілювати в життя те, про що вони співають, коли зичать добро працьовитим людям. Співаючи чи слухаючи колядки і щедрівки, діти уявляють себе в майбутньому добрими господарями, у яких подвір'я чисте, заметене, хата гарна, по-народному затишно і естетично прибрана світлиця. І, головне, в сім'ї панують взаємна любов і взаємоповага між її всіма членами, чемні стосунки, лад і злагода. Хочеться пригадати всесвітньо відомий “Щедрик”, який має незліченну кількість каверів зокрема “Carol of the bells” або ж улюблена пісня дітей до дня Святого Миколая “Святий Миколай” (“St. Nickolas”).

Під впливом різдвяних пісень, колядок і щедрівок люди стають добрішими, справедливішими, милосерднішими. Дошкільнята переконуються в тому, що колядки і щедрівки збагачують людей глибокими душевними та духовними якостями, гордістю за свою господу і свій край.

В період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості і самосвідомості (дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами). Зокрема, цей час є найсприятливішим для формування в неї першооснов національної самосвідомості, які включають розуміння своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до власної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру.

Інтерес у дітей до української і англійської мови і культури можна розвивати за допомогою усної народної творчості – невичерпного джерела виховання дитини. Скарбниця усної народної творчості невичерпна, багата. Є в ній і казка і легенда, загадка і лічилка, приказки й прислів'я, скоромовки, чистомовки, колисанки, забавлянки, потішки. Вона є дзеркалом життя народу його історії, мови, народної мудрості. Через народну творчість дитина дістає перші уявлення про культуру та побут свого народу. Прислів'я та приказки приваблюють дітей яскравою грою слів, барвистістю мови, ритмікою. Часто їх можна використовувати у спілкуванні з дітьми: під час сніданку, обіду, коли дитина виконує трудові доручення неохоче або відмовляється від роботи. Також на прогулянці в різних ситуаціях. Поповнювати знання і словник дітей прислів'ями і приказками краще під час спостережень в

природі. Скоромовки, чистомовки, заклички доречніше використовувати під час усіх видів діяльності дітей дошкільного віку. Заучуючи їх з дітьми колективно на заняттях з розвитку мовлення, заняттях англійської мови індивідуально чи підгрупами, у повсякденному житті, в ранкові та вечірні години, з метою вправляння дітей у правильний вимові звуків як української, так і англійської мови. Казки, легенди та притчі, які містять в собі значний пізнавальний і виховний потенціал також історією українського народу, його традиції вони доступні до сприймання дошкільниками. Особливо казки рекомендують використовувати при навчанні граматики англійської мови. Дитина, що з радістю освоювала лексику, фонетичний матеріал й основи розмовних навичок, часто губить мотивацію до продовження вивчення мови, зіштовхнувшись з необхідністю кількаразового повторення граматичного матеріалу. Казки ж доволяють зробити нудну роботу більш захопливою й цікавою. (“The fox and the crane”, “The magic mitten”, “The bear and the bees”). Оволодіти рідної мовою допомагають дітям і народні ігри “The bully goat” (”Коза-дереза”), “Day and night” (“День та ніч”). Їх проведення супроводжується вживанням різноманітної лексики, багатої на слова, які діти засвоюють у процесі ознайомлення з довкіллям.

Варто зауважити, що неможливо говорити про виховання любові до Батьківщини без повідомлення дітям певних знань про неї. Важливим напрямом патріотичного виховання є вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу.

Українська державна символіка має особливе значення для виховання патріотизму сучасної дитини. Тому на заняттях потрібно ознайомити дітей з державними символами (Гербом, прапором, Гімном). Паралельно з цим закріпити знання дітей про народні символи та національну символіку, що розвивалися й усталювалися упродовж століть (український віночок, рушник, вишиванка, верба, калина, барвінок та інше).

Саме в дошкільному віці, коли дитина дуже чутлива до емоційних впливів і схильна до наслідування, створюються сприятливі умови для того, щоб поступово розкрити їй зміст народної і світової спадщини через мистецькі твори, етику людських взаємин, сформувати перший практичний досвід прояву душі стосовно рідних та близьких людей, рідної домівки, рідного краю з його природою, історією і традиціями, рідної мови, - усього, з чого для кожного починається Батьківщина. “Батьківщина починається для дитини з шматочка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, із пісень і казок матері над колискою”. [4].

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). [Електронний ресурс.] .- Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.
2. Бех І. Д. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник / ред. І.Д. Бех, К. О. Журба, В.А. Киричок та ін.- К.: Пед.думка. 2011. 240 с.
3. Гавриш Н. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи / Н. Гавриш, К. Крутій. *Дошкільне виховання.* 2015. № 8. С. 2–7.
4. Каплуновська О. Україна – моя Батьківщина: парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська, І.І. Кичита, Ю. М. Полець; за наук. ред.. О. Д. Рейпольської. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. 72 с.
5. Науковий вісник Ужгородського національного університету: *серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород, 2005. № 8. 239 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті. *Освіта України*. 2001. № 1. С. 22 – 27.

Вознюк Ірина,
Вихователь ЗДО №6 «Веселка»,
м. Нетішин

Пісочна ігротерапія: ігри, що зцілюють, розвивають, навчають

«Творчість відкриває в дитячій душі ті куточки,
в яких дрімають джерела добрих почуттів»
В .О. Сухомлинський

У статті проаналізовано особливості пісочної терапії як методу, що створює широкі можливості для повноцінного розкриття всіх потенціалів розвитку особистості дитини-дошкільника. Встановлено, що сендплей позитивно впливає на становлення й розвиток гармонійної особистості дитини дошкільного віку через вплив на емоційно-почуттєву сферу, інтелектуальні та комунікативні здібності, психофізіологічний стан. Дана характеристика можливості застосування різновидів методу пісочної терапії на практиці: ігри з піском, малювання на піску, малювання кольоровим піском, казки на піску.

Ключові слова: діти, психологічна підтримка, травматичний досвід, пісочна терапія, ігри з піском, малювання піском.

На нашу долю і на долю наших дітей випала страшна війна, яка зруйнувала звичайне мирне життя, принесла горе і сльози… Але життя продовжується у напруженому чеканні новин з фронту, в готовності миттєво зреагувати на сигнал тривоги. Сьогодення внесло корективи в освітянське життя та незмінним лишилося те, що усі ми маємо працювати заради наших дітей. Робота кожного наразі надзвичайно важлива. У стані війни діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах.

Психологічна підтримка дітей у воєнний час надзвичайно важлива, адже дітям необхідно відчувати себе у безпеці. Під час війни діти страждають найбільше. Вони, як ніхто інший, потребують психологічної допомоги. Саме дорослі є головним джерелом підтримки для дитини. У цей непростий час близьким дорослим важливо постійно підкреслювати, що вони люблять її. Вважаю досить ефективними і дієвими в роботі з дітьми «Правила 8 обіймів», які пропонує Олена Нікітіна. «Обіймайте дитину не менше 8 разів на день, аби вона відчувала Вашу любов, те, що вона Вам потрібна», – пропонує авторка. Для будь-якої дитини це важливо, а особливо під час війни. Адже обійми заспокоюють і знімають напруження.

Переконана, у наданні психологічної допомоги дітям ефективною буде арт-терапія, оскільки вона знижує втому, ліквідує негативні емоційні стани та їх прояви, пов’язані з військовими діями в країні, спирається на внутрішні механізми саморегуляції, розвиває почуття внутрішнього контролю, допомагає вибудовувати стосунки з дитиною на основі любові та взаємної прихильності. Арт-терапія сприяє вираженню думок, почуттів, емоцій, потреб, як і будь-яка творчість, формує впевненість у своїх силах [1, 2]. Арт-терапія – це найбільш м'який метод роботи з важкими проблемами.

Малювати, щоб виявити внутрішні конфлікти, танцювати, щоб звільнитися від стресу… Арт-терапія допомагає сублімувати (перекладати) проблемні переживання у творчість.

Вона «вириває» біль та образу з несвідомого, долаючи цензуру свідомості. Людина «вимальовує» та «витанцьовує» свої справжні емоції, щоб побачити, зрозуміти та змінити.

Який вигляд має результат творчого акту – значення не має. Головне – інсайт.

Пережити травматичний досвід дитині допоможе пісочна терапія. (Це один з методів арт-терапії, який передбачає взаємодію з піском). Так, О. Тараріна наголошує, що під час пісочної терапії, людина переносить на пісок свої почуття, переживає свої почуття, дивиться на свої переживання з боку.

Принцип «Терапії піском» був запропонований ще Карлом Густавом Юнгом, чудовим психотерапевтом, засновником аналітичної терапії. Може бути, природна потреба людини «морочитися» з піском, і сама його структура підказали великому Юнгом цю ідею. Адже пісок складається з дрібних крупинок, які тільки при з'єднанні утворюють улюблену нами пісочну масу. Багато психологів бачать в окремих крупинках символічне відображення автономності людини, а в піщаній масі - втілення Життя у Всесвіті.

Пісок має властивість пропускати воду. У зв'язку з цим, фахівці парапсихологи стверджують, що він поглинає "негативну" психічну енергію, очищає енергетику людини, стабілізує її емоційний стан. Спостереження і досвід показують, що гра в пісок позитивно впливає на емоційне самопочуття дітей і дорослих, і це робить його прекрасним засобом для розвитку і саморозвитку дитини.

Гра з піском як консультативна методика була описана англійським педіатром Маргарет Ловенфельд в 1939 році. В ігровому приміщенні створеного нею Лондонського Інституту Дитячої Психології вона встановила два цинкових підноса, один наполовину наповнений піском, а інший – водою, і формочки для гри з піском. Іграшки «жили» в коробці. Маленькі пацієнти інституту використовували іграшки у грі з піском, а коробки з піском вони називали «світом». Тому М. Ловенфельд назвала свій ігровий метод «світовою методикою».

Формуванням концепції «пісочної терапії» (або «пісок-Play») займалися, в основному, представники юнгіанскої школи. Наприклад, швейцарський аналітик Дора Калфф. Однак, для навчальних цілей унікальні можливості піску до недавнього часу практично не використовувалися. Щоб заповнити цю прогалину, Т. М. Грабенко, Т. Д. Зінченко-Євстігнєєвою була створена система пісочних ігор, спрямованих на навчання та розвиток особистості в цілому.

Пісочна терапія передбачає глибинну роботу з почуттями як дітей так і дорослих людей, дає можливість проаналізувати особистісні, поведінкові прояви, зменшити біль, страх, тривогу, змінити стан на краще, розслабитися.

Завдання пісочної терапії зорієнтовані на те, щоб допомогти дитині та узгоджуються з внутрішнім прагненням дитини до самоактуалізації, а саме:

- формуванню цілісного, сильного і здорового «Я» дитини, забезпеченню рівноваги між внутрішнім світом переживань і внутрішніх потреб і зовнішнім соціальним світом;
- позбутися психологічних травм;
- пісочниця є контейнером, який покликаний вміщувати і витримувати усі негативні і позитивні переживання дитини;
- пісок і вода, виступаючи важливими носіями сенсорних вражень, відчуттів й емоційно-позитивних переживань, здійснюють заспокійливий вплив, дають емоційну розрядку та й одночасно допомагають стимулювати поведінкову активність, спонукають дитину до гри;
- через програвання своїх фантазій, страхів, бажань у безпечних умовах піскової терапії дитина (в тому числі і дорослий) набуває можливості контролю за своїми внутрішніми переживаннями;
- гармонізувати загальний психоемоційний стан, знизити тривожність;
- удосконалення координації рухів, дрібної моторики, орієнтації у просторі;

- стимуляція вербальної і невербальної активності у процесі гри, формування навичок позитивної комунікації;

- розвиток сенсорно-перцептивної сфери дитини, зокрема тактильно кінестетичної чутливості.

Перевага пісочної терапії, на думку Н. Сакович, у тому, що вона:

- сприяє процесу індивідуалізації:

- звільнює творчий потенціал, внутрішні почуття, сприймання й актуалізує спогади;

- забезпечує багатогранний досвід завдяки багатьом символічним значенням;

- сприяє поверненню дитини до минулого досвіду з метою повторного переживання;

- створює місток між несвідомим та свідомим, внутрішнім та зовнішнім, духовним і фізичним, невербальним і вербальним;

- забезпечує безпосередню гру, де немає жодного правильного або неправильного шляху;

- дозволяє позбутися контролю свідомості;

- є природною умовою для дітей;

- відсутні перепони для спілкування з дітьми різного віку та інтелектуального статусу;

- є доповненням до інших методів психокорекційної та психотерапевтичної роботи.

Основна діяльність дошкільника – гра, саме в ній він пізнає себе і навколишній світ. У грі дитина ділиться своїми проблемами, розв'язує їх, здійснює відкриття, творить. Перші соціальні ігри дитини виникають саме в пісочниці. Будуючи щось із піску, дитина передає світ своєї душі, сповнений фантазіями і реальностями. Ігри з піском і водою можна використовувати під час проведення коригувальних, розвивальних і навчальних занять. Вони стабілізують емоційний стан дитини, розвивають тактильну чутливість і дрібну моторику, навчають дитину прислухатись до власних відчуттів, аналізувати результати дослідів. Ці ігри сприяють розвитку мовлення, уваги, пам'яті та є відмінним засобом для профілактики і корекції.

Життя маленької дитини, як суспільної істоти, починається з ігор в піску. Відомі з давніх часів ігри з піском (сенд-плей) чи не найулюбленіші ігри дітей, прості й недорогі в організації. Попри всі ці переваги, сенд-плей залишається недооціненим, і його величезні можливості, на жаль, мало використовуються педагогами, особливо в холодну погоду.

Завданням педагогів є оновлення змісту навчально–виховного процесу, про що наголошено у Базовому компоненті дошкільної освіти України. Я намагаюсь зробити життя дитини в дошкільному закладі повноцінним, створюю комфортне, психологічно-безпечне середовище, де кожна дитина має можливість для вільного самовиявлення та творчого розвитку. І саме пісочна терапія дозволяє мені розкрити ресурс кожної дитини, сприяє самопізнанню, особистому її зростанню.

Метод пісочної терапії широко використовую в роботі зі своїми вихованцями. У групі обладнана «педагогічна пісочниця», яка складається із переносного пісочного столика і меншого переносного ящика. Пісочниця стала улюбленим місцем для малюків.

Заняття, які проводжу в пісочниці, допомагають зробити процес виховання і навчання незвичайним, який приносить радість відкриттів та задоволення дітям і дорослим. Такі заняття дають змогу [2, с.17] :

- посилити бажання дитини пізнавати щось нове, експериментувати,
- досліджувати, працювати самостійно;
- розвивати тактильну чутливість як основу розвитку «ручного інтелекту»;
- забезпечити розвиток пам'яті, уваги, мислення, мовлення та дрібної моторики рук;

– удосконалювати розвиток предметно-ігрової діяльності та комунікативних навичок дитини;

– позбутися негативних емоцій.

Осередок розвивального середовища «Сенд-плей»

Форми і варіанти занять з пісочної терапії визначала, виходячи з особливостей конкретної дитини, специфіки завдань роботи і її тривалості.

Критерієм використання методу пісочної терапії в роботі з дітьми стало те, що гра дитини є символічною мовою для самовираження. Маніпулюючи іграшками, дитина може показати більш адекватно, ніж виразитися в словах, як вона ставиться до себе, до значущих дорослих, до подій у своєму житті, до навколишніх людей.

К. Д. Ушинський писав: «Діти не люблять іграшок нерухомих, закінчених, добре зроблених, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією… краща іграшка для дитини та, яку вона може змусити змінитись найрізноманітнішим чином… для маленьких дітей найкраща іграшка – це купа піску».

Для дітей «відігравати» свій досвід і почуття на «пісочному полі» – найбільш природна динамічна й оздоровлююча діяльність, якою вони можуть зайнятися. Гра в піску дає засоби для вирішення конфліктів і передачі відчуттів. Іграшки озброюють дитину відповідними засобами, оскільки вони є тим середовищем, у якому може здійснюватися самовираження дитини. Кожна дитина грає вільно, а не за чиєюсь указкою, вона скоює цілий ряд незалежних дій. Основне правило в роботі з піском – гру з піском не інтерпретувати. Вихователь повинен виконувати роль уважного глядача. Позиція вихователя – це «активна присутність», а не керівництво процесом.

Юнг стверджував, що процес гри з піском вивільняє заблоковану енергію та «активізує можливості самозцілення, закладені в людській психіці».

Використання методу пісочної терапії в роботі з дітьми допомогло мені не тільки скорегувати поведінку та емоційний стан дитини, але й зрозуміти причини її дій і прояву емоцій. Провівши виховний захід для батьків, я надала їм рекомендації, як можна використати даний метод для профілактики і попередження повторення небажаних станів дитини.

Застосування пісочниці для проведення ігор-занять найбільш підходить для роботи з дітьми дошкільного віку. Кожна вибрана фігурка втілює певний персонаж, який може взаємодіяти з іншими героями. Дитина сама придумує, про що вони говорять або що роблять. У всіх цих випадках дитина відчуває себе господарем свого маленького світу і є режисером сценки, що розігрується на пісочному аркуші. Те, що раніше таїлося в глибині дитячої душі, виходить на світло; персонажі гри приходять у рух, виражаючи найбільш актуальні для дитини відчуття і думки.

Ігри-заняття я проводжу з невеликою підгрупою дітей у великому переносному пісочному столику. На початку таких занять завжди до дітей приходять казкові герої з пісочної країни: це Фея пісочної країни або Піскунчик. Ці герої завжди живуть у чарівному куточку піскотерапії, який створений у групі.

За допомогою Феї чарівної з пісочної країни діти визначають правила в пісочниці, які вже добре знають і перед кожним заняттям їх закріплюють:

– не можна навмисне викидати пісок із пісочниці;
– не можна кидати пісок в інших чи брати його в рот;
– після гри потрібно допомогти Пісочній феї чи Піскунчику прибрати всі іграшки на місця;
– після гри в піску потрібно помити руки.

Після закріплення правил поводження з піском Фея запрошує дітей у світ чарівної казки. Діти дуже люблять незвичайні історії і казки, які не лише переносять їх із реального світу в казковий, але й розширюють їх кругозір.

До чарівної казкової казки діти летять разом з феєю на повітряних різнокольорових кульках, або їдуть поїздом, щоб швидше дібратися до Піскової країни. І тут у чарівній країні піску дітей завжди зустрічають герої різних казок, красиві озвучені іграшки, з якими потрібно погратися.

Перед дітьми Фея ставить завжди проблемну ситуацію:

– побудувати киці або черепашці дім, бо їм немає де жити;
– побудувати парканчик для півника, щоб лисичка його не викрала;
– посадити квіти на клумбі для лисички, щоб прикрасити двір, бо прийде в гості журавлик;
– допомогти бабусі напекти пиріжків для звіряток (зайчику, вовкові, лисичці, ведмедикові) за те, що не з'їли колобка.

Діти з великим задоволенням справляються із завданням. Розповідаючи казку «Колобок», ми разом з дітьми виготовляємо з піску головного героя. А розігруючи казку «Колосок», печемо пиріжки, якими можна всіх пригостити. Тут використовуються формочки, камінчики для прикрашення. А для Курочки Ряби будуємо з піску кругленьке гніздечко, куди вона нестиме пісочні яєчка.

Казку на піску часто розігруємо, пересуваючи персонажів у різних напрямках. При цьому діти поступово навчаються співвідносити мовлення з діями персонажів і починають самостійно творити, змінюючи сюжет, додаючи нових дійових осіб.

За допомогою казок на піску я виховую дітей, допомагаю долати негативні риси особистості, які лише починають формуватися. Казку на піску можна придумати самому. Головне, щоб в цих казках завжди добро перемагало зло. Кількість персонажів у таких казках має бути невеликою, сюжетні повороти – м'якими, спокійними, але такими, що оберігають духовний світ і спокій дитини, не несуть у собі тривожності та страхів.

Після закінчення занять діти залюбки граються з Феєю Пісочної країни в ігри. Фея дарує дітям свою чарівну паличку, яка радує дітей (вона випускає багато повітряних кульок), які діти з радістю ловлять, а чарівний Піскунчик запрошує малят на наступну чарівну казку. Такі ігри-заняття в піску приносять дітям радість і задоволення.

Одним із найдревніших способів малювання є малювання на піску.

На своїх заняттях малюємо з дітьми на піску паличкою, пальчиком, камінчиком чи будь-яким іншим придатним для цього предметом. Але найбільше діти люблять малювати пальчиками. Діти залюбки малюють:

- травичку для корівки, щоб наїлась і дала діткам молочка;
- промінчики сонечка, щоб яскраво світило;
- доріжку для зайчика, щоб не заблукав;
- рясненький дощ, щоб полив квіточки;
- сліди жучка, який добирається до своєї хатинки.

Розпочала роботу з дітьми – малювання кольоровим піском. Для роботи виготовила трафарети: зайчика, сонечка, яблучка, грушки, квіточки та інше. Промитий морський пісок пофарбувала у різні кольори і просушила. Пісок різного кольору зберігається у спеціальних баночках, які стоять на поличці пісочного столика, щоб було зручно користуватися.

Малювання кольоровим піском сприяє розвитку дрібної моторики рук, розвитку мовлення і розумових здібностей. На виготовлені трафарети, які змащені клеєм, діти засипають пісок певного кольору, який відповідає малюнку. Дітей цікавить процес самої роботи, їм подобаються сліди, які залишає кольоровий пісок на папері, та бачать результат зображення певного предмета (рослини, пташки чи тваринки), у них з’являється мотивація до подальшої творчості.

Ця проведена робота підготувала моїх дітей до сприйняття нескладної пошуково-дослідницької діяльності. Проводячи таку діяльність з дітьми, я намагаюсь так організувати її, щоб через самостійні відкриття, розв’язання проблемних завдань,

різноманітні дії з піском, водою, природним матеріалом вони одночасно оволодівали новими знаннями, вміннями та навичками їх самостійного набуття. Це тісно пов’язане з практичними перетвореннями об’єктів природи, що набувають характеру експериментування, нескладної пошуково-дослідницької діяльності.

Метою проведення таких дослідів є:

1. Формування у дитини уявлень про властивості піску, води, глини тощо, а саме:

- мінливість форми залежно від форми ємності, в яку вони накладаються або насипаються;
- сухий пісок не зберігає форму, розсипається;
- піску (глини, води) може бути багато або мало;
- пісок можна пересипати совком, лопаткою, долонями;
- глину можна тільки копати, набирати тощо.

2. Розвиток мислительних процесів: узагальнення, аналізу та синтезу, а також логічного мислення (умовиводу).

3. Виховання наполегливості, самостійності, креативних навичок.

Проводячи досліди, діти вчаться правильно робити самостійні висновки:

- сухий пісок сиплеться, а мокрий – ліпиться;
- коли пісок висихає, то розсипається;
- у піску багато піщинок;
- на мокрому піску залишаються сліди, відбитки;
- шматочки глини дуже щільні й не пропускають воду, а піщинки і камінчики не злипаються, тому вода крізь них проходить добре;
- волога глина в’язка і зберігає форму після висихання.

Досліди з піском, водою та природним матеріалом проводжу з дітьми протягом усього дня: під час прийому дітей, на свіжому повітрі під час прогулянок, у вечірні години. Враховую рівень загального розвитку дитини, підбираючи для кожного (підгрупки) доступні види експериментування та доцільну допомогу вихователя.

Робота з піском, водою, природним матеріалом дозволила мені активно вплинути на тактильну чутливість так званого «мануального інтелекту» маляти, формувати та стимулювати мовлення. Навіть діти з недостатнім розвитком мовлення

в роботі з піском намагаються проявити себе вербально, висловлювати свої емоції, бажання. Пальчикове вправляння стало стимулом для появи самостійного висловлювання, спілкування з дорослим та однолітками. Під час ігор з піском у багатьох діток я змогла сформувати навички зв'язного фразового мовлення, позитивної комунікації, взаємодопомоги.

Інтенсивніше та ефективніше відбувається розвиток психічних процесів при використанні ігор з піском. Маніпулювання з різноманітними предметами, піском, водою, конструктивним та пластичним матеріалом для дітей молодшого дошкільного віку – найприродніша діяльність, тому й навчання в пісочниці ефективніше і має високу результативність.

Піскотерапія – могутній пізнавальний стимул, що змусив моїх дітей думати, запам'ятовувати, аналізувати, робити висновки та власні маленькі відкриття.

Накопичений досвід мислительної діяльності та самостійних конструктивних дій дитина потім переносить у реальність поза пісочницею.

Залучення батьків до роботи, їх знайомство з пісочною терапією дозволило мені створити теплу атмосферу в групі, налагодити стосунки в колективі. Багато батьків перенесли цей досвід у своє сімейне спілкування.

Висновок. Вважаю пісочну терапію, або психотерапію піском, не тільки популярним психологічним напрямком, а й, при розумному використанні, потужним педагогічним інструментом у повсякденній роботі вихователя сучасного закладу дошкільної освіти.

Використання пісочної терапії у роботі з дітьми у військовий час – це можливість допомогти малечі вирішити психологічні проблеми, а саме: знизити рівень тривожності, гармонізувати психічний стан, зняти психосоматичну напругу, подолати дитячі страхи, тривогу та інші труднощі.

Впровадження пісочної терапії в практику роботи закладів дошкільної освіти сприятиме розвитку творчої уяви, фантазії, розширенню емоційної сфери, релаксації психологічного тонусу дошкільнят.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Н. М. Арт-терапія як засіб вивчення та подолання бар'єрів у спілкуванні підлітків. *Наука і освіта*. 2015. №3/CXXXII. С.12-17.
2. Атаманчук Н.М., Яланська С.П., Тур О.М. Творчий розвиток дітей дошкільного віку засобами арт-практик. Психологічний часопис. 2020. № 10. Вип. 6. С.17-28.
3. Дошкільне виховання. 2010. № 7. С. 11-17.
4. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / [упоряд. Л.А.Шик, Н.І.Декань, У.М.Гладченко, Ю.М. Черкесова]. Х.: Вид.група «Основа», 2012. 127 с.

Волинець Наталія,
професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
доктор психологічних наук, доцент
Осика Олена,
магістрантка 2 курсу за спеціальністю «Психологія» Хмельницького інституту соціальних технологій Відокремленого структурного підрозділу «Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Практичні рекомендації і поради жінкам щодо розвитку самореалізації

Представлено рекомендації та поради жінкам стосовно досягнення успіхів у професійному та особистісному життєвому просторі. Окреслено показники розвитку самореалізації особистості.

Ключові слова: особистість, розвиток, самореалізація, діяльність.

Кожна жінка сама створює собі умови, які дозволяють їй повною мірою самореалізуватися, творити власний професійний та особистісний простір. Для досягнення успіху в самореалізації у професійній діяльності жінкам важливо:

– спілкуватися з позитивними і благополучними людьми. Якщо людина надихає Вас на досягнення, значить це та людина з якою Ви будете рухатись вперед і організовувати роботу так, щоб розвивати всі свої здібності, таланти. Люди, які вже здобули успіх в професійній діяльності можуть допомогти Вам досягти ваших цілей. Вони здатні заряджати Вас вірою в себе та передавати свій позитивний настрій. важливі і корисні для вашого майбутнього речі;

– обмежте своє спілкування з токсичними людьми, які не довіряють Вам та скептично відносяться до ваших думок, цілей і бажань. Такі люди лише отруюють ваше життя і Ви стоїте на місці та не рухаєтеся далі. Крім того, Ви витрачаєте енергію, а взамін нічого не отримуєте;

– слухайте і читайте книги, людей які вже досягли успіху. Це підвищить вашу мотивацію до самореалізації та надасть натхнення (15 - 20 хвилин в день). В реальній практиці часто виникають ситуації, коли жінка розуміє, що їй не вистачає певних знань, і читання книжок може допомогти їй наполегливо здобути їх ;

– пам’ятати, що самореалізація відбувається також у спільній діяльності з колегами по роботі. Наприклад, доречно проходити так звані «курси підвищення кваліфікації»;

– планувати свій робочий час, скласти певний план і програму своєї діяльності;

– мобілізувати свої сили в щоденному професійному зростанні та розвивати здатність до професійного самовияву;

– передавати іншим свої знання та досвід. Кожна людина прагне до найбільш повного виявлення і розвитку власних можливостей і здібностей, тому передаючи іншим свої знання та досвід ми сприяємо розвитку самореалізації;

– обговорювати проблемні ситуації на робочих місцях все це сприяє розвитку професійно важливих здібностей;

– підвищувати свій професійний рівень, брати участь у різних професійних конкурсах, проходити стажування за кордоном тощо;

– розвивати свій професіоналізм;

– враховувати під час професійного зростання свої індивідуальні особливості характеру та темпераменту;

– збагачувати, суб'єктивний досвід у професійній діяльності;

– розвивати емоційно-позитивний клімат у робочому колективі;

– експериментувати при виконанні професійних обов'язків;

– контролювати свій психоемоційний стан використовуючи різні прийоми саморегуляції та психокорекції;

– долати невпевненість у собі (засобами програмування дій і вчинків),

– розширювати свої професійні знання за допомогою спеціальних курсів, семінарів, тренінгів, а також за рахунок самовдосконалення та розвитку професійних здібностей ;

– застосовувати нові методи та прийоми професійної діяльності. Чим краще Ви будете знати ці методи та прийоми, тим легше Вам буде у роботі;

– здобувати професійну практику в різноманітних центрах, службах під керівництвом більш досвідчених фахівців. Слід зазначити, що ця форма професійної діяльності пов'язана з обміном досвіду роботи, та сприяє розвитку самореалізації себе як професіонала;

– не відкладати на потім те, що треба робити тут і зараз;

– проявляти поглиблений інтерес до професійної діяльності при цьому не втрачати себе та розвиток інших сфер своєї особистості;

– любити справу, яку робите.

Таким чином, з метою самореалізації в професійній діяльності жінці необхідно постійно розвивати свої професійні здібності, відвідувати різноманітні тренінги, майстер-класи, професійні проекти, проходити стажування за кордоном. Все це дає можливість отримати необхідні знання, вміння, навички. Також, слід зазначити, що самореалізація в професійній діяльності передбачає плідну роботу над собою, яка включає в себе саморозвиток та самовдосконалення.

Зважаючи на те, що протягом життя для жінки дуже важлива її реалізація в особистісному та сімейному житті розглянемо рекомендації у цих сферах.

В особистісному житті жінкам, які прагнуть до самореалізації необхідно:

– бути активним суб'єктом власної життєдіяльності, життєтворчості, будівником свого неповторного життєвого світу;

– підтримувати внутрішню активну тенденцію до саморозвитку та самовираження;

– прагнути стати такою, якою хочете бути;

– приймати себе такою якою Ви є;

– дотримуйтеся своїх цінностей, те у що ви вірите, яким Ви б хотіли бачити своє життя;

– реалізовувати свій природний потенціал;

– проаналізувати своє життя, осмислити, що Вас привело до теперішнього стану. Пробачте всіх, хто змусив вас переживати негативні емоції. Вибачте собі всі свої помилки і не думайте про них. Пам'ятайте, що самозвинувачування не допоможуть вам досягти успіху;

– згадувати про свої успіхи, радіти своїм досягненням, цінувати себе;

– ставити перед собою цілі, досягати їх, хвалити себе;

– дозволяти собі відчувати стан свободи, щастя, стан коли Вас наповнює енергія і Ваші дії спрямовані на здійснення власних цілей і планів; стан, коли Ви відчуваєте бажання і силу;

– пам'ятати, що на будь яку подію можна дивитися по-різному. Будьте терпимі до людей.

– називати себе тільки позитивними прикметниками та постійно повторювати про себе позитивні афоризми;

– пам'ятати, що Ви – неповторна особистість;

– пам’ятати, що поразка дає можливість уникнути подальших неприємностей, тому скористайтеся нею для свого блага. Зробіть висновок, що Ви переслідували помилкові цілі, які не були варті Ваших зусиль;

– робити те, чим Вам подобається займатися всією душею. Так ви зможете насолоджуватися життям і краще реалізувати себе у всіх сферах життєдіяльності;

– прислухатися до своїх думок та не спілкуйтесь з людьми, які змушують вас відчувати себе неповноцінними. Життя занадто коротке, щоб витрачати його на людей які в Вас не вірять та яким необхідно постійно доводити свою цінність;

– довіряти своїй інтуїції;

– бути відкритими для всього нового;

– пам’ятати, що недіяльність призводить до того, що Ви постійно стоїте на місці, нічого не зміниться у вашому житті;

– не забувати, що ваше життя належить тільки Вам і Ви самі керуєте ним. Правила, за якими ви живете, повинні бути вашими правилами, вашими цінностями, вашими переконаннями про те, що добре і що погано, що правда і що брехня, що важливо, а чого не варто надавати значення» (Елеонора Рузвельт).

– орієнтуватися на свою власну думку. Таким чином, Ви будете самі собою і краще розуміти себе;

– не порівнювати себе з іншими людьми, це буде відволікати вас від самореалізації і Ви постійно будете витрачати час на те щоб бути кимось, а не собою;

– пам'ятати про те, що у Вашому житті неминуче з'явиться якась подія, яка Вам постійно буде вказувати на Вашу недосконалість якщо Ви самі вважаєте себе в чомусь недосконалою;

– розвивати в собі відвагу;

– діяти. Бездіяльність блокує спонтанність, а блокування будь-яких ресурсів знижує потік енергії і самореалізацію;

– використовувати гумор у своєму житті, це допоможе Вам стати щасливою жінкою, а у щасливої жінки вистачає ресурсу, для того щоб самореалізуватися;

– пам’ятати: перший крок до самореалізації – це прийняти факт необхідності змін. Другий крок до самореалізації – взяти на себе відповідальність за свої дії. Третій крок до самореалізації – вірити у свій успіх та не відступати;

– діагностуйте періодично наскільки велика різниця між бажаним і дійсним. Щоб позбутися від проблеми, потрібно зменшити прірву між «Я-ідеальним» і «Я-реальним». З одного боку, треба прийняти себе реальну і почати ставитися до себе краще, з іншого боку вживати заходів щодо розвитку ресурсів, наближаючись до свого ідеального «Я». Але без згоди знизити планку самосприйняття все одно не обійтися;

– пам’ятати, що головною ознакою зрілої жінки є саморегуляція гармонійність, спонтанність. Щоб швидко привести себе до ресурсного стану, необхідно подумати у критичний момент: «Що я можу зробити?» В цьому випадку Ви берете на себе відповідальність за те, що трапилось, а не на тому, що повинні зробити для вас інші;

– приймати себе такою, якою Ви є;

– усвідомити свою самостійність:

– опиратися на саму себе, тоді всередині у Вас формується стрижень;

– піклуватися про своє здоров’я, займатися спортом та йогою, відвідувати масажний кабінет, робити ранкову зарядку;

– не дозволяти іншим критикувати Вас як особистість.

З метою отримання задоволеності сімейним життям жінкам рекомендовано:

– розвивати в собі спонтанність, розсудливість та помірність. Це дасть можливість Вам уникнути крайнощів у міжособистісних стосунках;

– бути відповідальною;

– поважати себе, своїх дітей та чоловіка;

– не закривати очі та не пропускати повз вуха образливі слова та поведінку. Завжди обговорюйте з членами сім'ї все те що Вам не подобається, знаходьте разом ефективне рішення проблеми;

– не дозволяйте членам вашої родини зневажливо ставитись до вас;

– адекватно відстоюйте власні кордони. Захищайте себе якщо близькі для вас люди принижують Вашу гідність і зневагою ставиться до вас. Крім вас це зробити нікому. Будьте послідовні.

– не дратуйтесь через дрібниці;

– не будьте надмірно вимогливими;

– не вимагайте багато від родичів. Вимагайте рівно стільки, щоб вони могли Вам це дати. Якщо близькі для вас люди не готові Вам це дати, зрозумійте і відпустіть. Вольові зусилля у вас з'являться відразу, тільки-но ви на них сфокусуєтесь;

– розвивати в собі реалістичність, ілюзії негативно впливають на вас і вашу поведінку, сприяють порушенню гармонійних відносин;

– не маніпулювати членами вашої родини; не давити на жалість, не лякайте. Не дозволяйте, щоб хтось маніпулював вами. У такому разі – дистанціюйтесь.

– розвивати в собі доброзичливість. Прояв доброзичливості, душевності – це спокійно реагувати на вчинки іншої людини; це здатність без ілюзій дивитися на неї та сприяти її розвитку.

Отже, з метою самореалізації в особистісному житті жінкам необхідно розвивати віру в себе, самоцінність, самоприйняття; приймати свої сильні і слабкі сторони; піклуватись про стан свого здоров'я; розвивати в собі відповідальність, свободу мислення; орієнтуватися на свою власну точку зору. З метою самореалізації в сімейному житті жінкам необхідно адекватно відстоювати власні кордони; розвивати в собі почуття самоцінності, самоповаги, почуття гумору, реалістичність, спонтанність, орієнтування на вирішення проблем, які виникають у сімейному житті; поважати суб'єктність кожного члена сім'ї; розвивати в собі розсудливість, відповідальність, помірність. З метою самореалізації в професійній діяльності жінці необхідно бути відкритою до нового досвіду, розвивати творчість, а також розвивати професійні знання, уміння та навички; відвідувати різноманітні тренінги, майстер-класи, бізнес-проекти, стажування за кордоном. Крім того, жінкам необхідно подолати почуття жалю до себе, внутрішню конфліктність, самозвинувачування, бажання перекладати вирішення проблем на інших, оскільки самореалізація в професійній діяльності передбачає саморозвиток, самовдосконалення та постійну роботу над собою.

Гаврилюк Любов,
заступник директора з навчально-виховної
роботи, учитель історії та правознавства
Гімназії №4 Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Виховний процес в закладі як ефективний засіб формування громадянина - патріота

У даній статті проаналізовано роль виховної системи закладу як осередку формування громадянського середовища. Саме у процесі взаємодії учасників освітнього середовище формулюються цілі та завдання виховного процесу головною метою якого, є виховання свідомого громадянина України, який поважає історичне минуле свого народу і толерантно ставиться до культурних та національних здобутків інших народів, формування творчої особистості, здатної до самореалізації

та самовдосконалення, а також створення умов для соціалізації учнів, утвердження їх і як особистостей і як громадян своєї держави.

***Ключові слова*:** виховання, особистість, патріот, громадянин, громадсько-активний заклад.

Школа – це майстерня, де
формується думка підростаючого покоління,
треба міцно тримати її в руках, якщо не
хочеш випустити з рук майбутнє.
А. Барбюс

Життєвий шлях людини – це історія формування та розвитку особистості. А такі звичайні діти-особистості у майбутньому будуть творити історію своєї держави. Людина є суспільною істотою, її можливості реалізуються лише в соціумі. Немає людини – не буде соціуму, відсутність соціуму – не сформується особистість людини(1.с.45). Людина росте, виховується і навчається у суспільному середовищі, і від того, в яке середовище вона потрапить, залежить формування її «Я – образу». Якщо з дитинства дитину навчити бути байдужою до всього – у майбутньому її не буде цікавити нічого, окрім буденних справ, якщо людина буде цинічною, у неї буде відверто зневажливе, зухвале ставлення до всіх загальноприйнятих норм моралі протягом усього життя, та якщо дитині з дитинства закласти в свідомості і почуттях патріотичні цінності, переконання і повагу до культурного та історичного минулого України то будемо мати нову генерацію українців – патріотів. Виховання – процес багатогранний, цілісний, тривалий та є найбільш непередбачуваною сферою людської діяльності. В ньому залучено багатьох учасників, від яких і залежить результат виховання. Якщо брати до уваги освітній заклад, то серед них адміністрація закладу, саме вона розробляє модель виховної системи закладу, класний керівник та психолог школи, які вивчають потенціал кожної дитини, спрямовують її у необхідне русло, соціальний педагог, який досліджує виховний потенціал сім'ї, педагоги - предметники, які на кожному уроці ставлять перед собою виховну мету та досягають її. Таким є наш заклад, Гімназія №4 Шепетівської міської ради, Хмельницької області, яка є громадсько активною школою, у якій велику увагу приділено налагодженню партнерських стосунків між гімназією й усіма ресурсами, що існують у громаді - освітнім та соціальним послугам, розвитку молодіжного руху, покращенню навчання учнів, зміцненню родини та взаємин між членами громади. Саме така організація діяльності нашого закладу позитивно впливає не лише на самооцінку наших випускників, а й на розвиток громади в цілому, що є актуальним сьогодні. Адже сучасна школа повинна дати учням не тільки певні знання, уміння та навички, але й виховати громадсько - орієнтовану особистість, яка після закінчення школи успішно займе своє місце в житті. Так, життя всередині школи необхідно сполучити з реальною дійсністю навколо школи. Громадсько-активна школа не відгороджує учнів від реального життя, а включає це життя у свої уроки, позаурочну діяльність, створюючи єдине поле громадського виховання не тільки учнів, але і всіх учасників освітнього процесу. У результаті йде комплексне, системне виховання громадянина не тільки в школі, але і поза її межами. Наш заклад співпрацює з органами виконавчої влади, місцевими громадськими організаціями, закладами культури й освіти, музеями щодо героїко-патріотичного виховання учнівської молоді, пропаганди кращих здобутків українського суспільства, виховання почуття гордості маленьких громадян за свою Батьківщину. При гімназії, на базі шкільного музею понад 10 років діє історичний гурток «Пошук» при якому ведеться пошукова науково-дослідницька, краєзнавча робота де учні мають можливість глибше ознайомитись зі сторінками нашої історії, відчути самобутність і неповторність культури представників усіх націй (школа є двомовною), що становлять українську політичну націю. Через

діяльність історичного клубу формуються освічені творчі особистості та патріоти своєї країни.

Повертайся, будь ласка, живим.
Я прошу не багато, й не мало.
Кожен вечір молюсь всім святим
Щоб нещастя усіх Вас не спіткало.
Щоби Янгол закрив от біди,
Над Вами- розправивши крила,
І щоб куля лихої сусідки - орди
Не побачила, не зачепила.
Ясним ранком, та днем дощовим,
Я- соняшник, як символ дивної війни,
Шепочу у синєє небо:
Повертайся, будь ласка живим,
Батьківщина чекає на тебе.

(Романюк Софія, 13 років)

У виховній моделі нашого закладу закладені основні підвалини громадсько – активного закладу через демократизацію, волонтерську діяльність та партнерство. Демократизація відбувається через включення принципів процесу демократії у освітній процес, для учнівської молоді пропонуємо освіту для і через досвід, розвиваємо активну громадянську позицію, діяльність має бути відкритою, робимо наголос на розвиток, спілкування і обмін ідеями і звичайно - співпраця. Волонтерство передбачає добровільний вибір кожного, який відображає особистісні погляди і позиції, активну участь молоді у житті суспільства, а це сприяє і покращенню життя в особистісному розвитку. Партнерська діяльність спрямовує ресурси школи на розвиток громади, громадянської самоорганізації і самоуправління, розвиває у школі та громаді традиції, громадянської активності. Принципами громадянського виховання в закладі є: єдність національного і загальнолюдського через формування національної свідомості, природовідповідність через врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, багатогранної і цілісної природи людини та культуро відповідність як зв'язок виховання з життям, культурою і мовою свого народу, родинно-побутовими та релігійними традиціями. А також активність, індивідуальність та творча ініціатива учнівської молоді, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою дітей (2).

Ураховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в нашій державі, усе більшої актуальності набуває виховання в підростаючого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі, зміцнення країни, активної громадянської позиції, співпереживання за її майбутнє. На сучасному етапі завданням виховання є створення таких умов, за яких може розвинутися особистість з різностороннім мисленням, вмінням презентувати себе, знаходити вихід із любої життєвої ситуації, розробляти свій власний життєвий сценарій і звичайно бути справедливим громадянином своєї держави. Першочерговим завданням нас педагогів є сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати молодим поколінням всі ті форми і способи їх участі в життєдіяльності громадянського суспільства, учнівська молодь має розуміти важливість дотримання законів та захищати права людини, і головне, взяти на себе відповідальність, в разі потреби, бути здатною до розв’язування конфліктів відповідно до демократичних принципів. Посилення патріотичного виховання нерозривно пов’язане з трансформацією правової культури, правової та громадянської свідомості. Саме тому важливо бачити логічний зв'язок між правовою освітою і вихованням як цілісної системи через: пріоритетність зорієнтованості учнів на навички соціальної взаємодії, вміння самостійно аналізувати різноманітні ситуації, перш за все у своєму життєвому

середовищі, вміння самостійно приймати рішення і діяти у правовому полі; зорієнтованість на позитивні соціальні дії, що означає цілеспрямованість громадянської освіти на соціальні очікування учнів, виховання потреби вчитися громадськості протягом усього життя; демократичність означає виховання духу соціальної солідарності, справедливості, вміння конструктивно взаємодіяти з суспільством, з колективом, передбачає гуманістичні відносини між педагогами й учнями, атмосферу взаємоповаги та довіри у шкільному колективі, учнівське самоврядування, відкритість і зв'язок школи з іншими соціальними угрупуваннями (сім'єю, дитячими і молодіжними організаціями, засобами масової інформації, церквою та ін.); плюралізм означає виховання поваги до засад політичної, ідеологічної, етнонаціональної різноманітності, виховання толерантного ставлення до різних світоглядних, політичних доктрин, релігійних переконань, уникання екстремістських поглядів і поведінки у житті шкільного колективу.

Процес розвитку і формування громадянина – це процес розвитку особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, активність, творчі начала, почуття обов'язку й відповідальності перед самим собою та суспільством. Згідно з Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності педагогам необхідно визначити завдання з формування громадянської компетентності на кожному ступені освіти(3). Зокрема, в початковій школі потрібно створити умови для формування елементарних знань про державу, закони, право і відповідальність людини і громадянина, ознайомити учнів з основними моральними цінностями і нормами поведінки. На цьому ступені необхідно розвинути такі комунікативні уміння дитини, що дозволяють їй інтегруватися в оточення, в класний і шкільний колектив, сім'ю а через нього в суспільство, насамперед уміння спілкуватись і розв'язувати конфліктні ситуації через діалог. А також закласти на цьому ступені й основи ціннісних орієнтацій свідомого громадянина. В основній школі, одночасно поглибити знання та цінність, насамперед морально-етичної, складової громадянської компетентності, наголос повинен бути зроблений на соціальну складову, що забезпечує учнів знаннями і навичками, які необхідні для участі у житті класу, школи, громади учні мають орієнтуватися в поняттях: співпраця, співробітництво, комунікації, повага до інших, толерантність, права та обов'язки, плюралізм, розв'язання конфліктів, громадянське суспільство.

Важливу роль у формуванні особистості-патріота відіграє також сім'я, родина. Саме у ній дитина бачить перші прояви батьківської патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави бо коли батьки з дитинства показують для своєї дитини особистим прикладом як вести себе під час виконання державного гімну, вшанування Героїв, відношення до державний свят, то так дитина буде відноситися до цих подій. В таких родинах розуміють, що найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Якщо проаналізувати поняття патріотизм то в перекладі з латинської мови «patria» – країна, вітчизна, батьківщина будемо мати такий показники як любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, а історичним джерелом патріотизму буде формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою. Філософи, історики визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини(2). Це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це

соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним змістом.

Системність і послідовність в організації виховання є запорукою ефективності виховного процесу. Врахування попереднього досвіду, розробка перспектив взаємодії вчителя, учня, батьків сприяють безперервності виховання особистості громадянина. Дуже важливо звертати увагу на три виміри часу «минуле-теперішнє-майбутнє», коли кожна дитина пам'ятає минуле, живе у сьогоденні та планує майбутнє. Наша історія побудована на засадах етнічного плюралізму. Ми повинні знати своє етнічне коріння, бути патріотами своєї Батьківщини, щоб не загубитися серед інших народів, не знищити свою історію, а навпаки ми маємо формувати в собі толерантне ставлення до інших народів, культур і традицій, утверджувати гуманістичні принципи моральності як базової основи громадянського суспільства. Якщо у кожному учневі ми будемо виховувати повагу до Конституції України, Законів України, державної символіки, працелюбність та розуміння свободи, справедливість і доброту, чесність, бережливе ставлення до природи, будемо формувати мовленнєву культуру то цим ми будемо спонукати зростаючу особистість до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму. Ми повинні культивувати кращі риси української ментальності у світову культурну спадщину. Необхідність спільного життя представників різних культурних традицій у демократичному полікультурному суспільстві зумовлює потребу добросусідства між ними. Воно в першу чергу грунтується на певних засадах. Ми маємо навчити дітей усвідомлювати, що всі люди відмінні за своїми поглядами й уподобаннями, усі культури є рівноцінними, самобутніми й не можуть бути дискриміновані, а основою співіснування культур мають бути такі цінності як: терпимість, толерантність, плюралізм і компроміс. Без взаємного дотримання їхніх норм усіма представниками різних культурних традицій повноцінний діалог між ними неможливий(1.с.46-56).

Тому, кожен освітній заклад у нашій державі, має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, де кожен випускник буде готовий до самовідданої праці розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

\

Список використаних джерел та літератури:

1. Громадянська освіта / уклад.: О. Гісем, О. Мартинюк. Харків: Ранок, 2018. 191 с. Інтернет джерела
2. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya / (дата звернення 14.10.2022).
3. URL: http://vradiivka-school1.edukit.mk.ua/vihovna_robota/patriotichne_vihovannya/metodichni_rekomendacii_rolj_pedagoga_v_posilenni_patriotichnogo_vihovannya_v_navchaljnih_zakladah_mikolaivsjkoi_oblasti / (дата звернення 15.10.2022).

Герасимчук Марія,
Вихователь ЗДО №2 «Казка»,
м. Нетішин

Народні ігри як засіб всебічного розвитку та патріотичного виховання дошкільників

У статті висвітлюється проблема використання народних ігор у навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти, дається їх характеристика. Аналізується оздоровче, освітнє та виховне значення, наведені приклади народних ігор, які проводяться з дітьми різних вікових періодів. Наголошується на впливові народних ігор на всебічний розвиток особистості, громадянсько-патріотичного виховання дошкільника.

Ключові слова: гра, народні ігри, дидактичні ігри, ігрова діяльність, виховання, дошкільник.

В умовах українських реалій, коли Україна ціною життя, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання молоді.

Цілі покоління українців були виховані в дусі відчуження від рідної землі та національного самозречення. В нас формували почуття національної меншовартості, покривдженості, комплексу неповноцінності, навіювали переконання в перевазі «старшого брата». Навмисне поширення російськомовної літературної та музично-пісенної продукції, висвітлення неправдивої історії, висміювання українського характеру і традицій формувало явище етноциду. Наш народ намагалися позбавити усіх ознак культурної та духовної самостійності.

У сучасних умовах розвитку суспільства активно відроджуються культурні цінності нашого народу, які донедавна були забуті. Одним із таких надбань є народні ігри, які відображають історію народу, його психологію, характер, темперамент, побут, звичаї українців.

Основна частина. У дошкільному віці гра є основним видом діяльності. Граючись, дитина пізнає світ, навчається спілкування з іншими, виконує побутові дії, фантазує. Особливе місце в системі ігор для дошкільників посідають народні ігри, які створені народом так само, як казки, приказки, легенди, загадки і передаються з покоління в покоління. Вони є чудовим засобом усебічного виховання дошкільників: сприяють розширенню уявлень дітей про навколишній світ, розвитку кмітливості, логічного мислення, психічних процесів, загартуванню волі, витримки і, зрештою, залученню дітей до вивчення історії свого народу. Граючись в народні ігри, діти знайомляться з традиціями свого народу, звичаями та обрядами, віруваннями, культурою, що є запорукою виховання їх національної самосвідомості [1, с. 19].

Народна гра – природний супутник життя дитини, джерело радісних емоцій, криниця знань, естафета традицій поколінь, могутній засіб виховного впливу. У ній яскраво виражаються спосіб життя людей, їхній побут, праця, бажання оволодіти мудрістю, красою, бути сильним, спритним, вольовим, уміти досягати мети. Тож не випадково видатні педагоги закликали збирати й описувати народні ігри, щоб донести до майбутніх поколінь колорит звичаїв, оригінальність національного самовираження, своєрідність мови.

Відродженню та ефективному впровадженню в освітньо-виховний процес народних ігор присвячено багато сучасних наукових досліджень: А. Богуш, Е. Вільчковського, А. Вольчинського, Н. Луцан, Н. Лисенко, Г. Воробей, М. Мельничук, Є. Приступи, Н. Химич, А, Цьося та ін.

Принцип національної спрямованості освіти, передбачений державним стандартом, який визначений Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні,

реалізується завдяки використанню українських народних ігор у практиці роботи закладів дошкільної освіти. Адже, граючи в народні ігри, діти не лише опановують рідну мову, а й ознайомлюються зі здобутками фольклору – мирилками, лічилками, дражнилками, закличками, зговірками, вчаться використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Народне поетичне слово сприяє збагаченню середовища, поєднує в собі минуле, теперішнє і майбутнє, в якому зростає і виховується дитина. Саме тому з покоління в покоління передаються материнські колискові пісні, казки, потішки, промовки тощо.

Жодне з професійних мистецтв, жодний найдосконаліший технічний засіб не замінить дитині радості усного спілкування.

Народні ігри – це ігри, які походять з давніх – давен, їх побудовано з урахуванням етнічних особливостей (хороводи, забави, ігри з народною іграшкою тощо).

Вони – невід'ємна складова життя дитини в сучасному дошкільному закладі, важливе джерело засвоєння загальнолюдських цінностей. Розвивальний потенціал забезпечується не тільки наявністю відповідних іграшок, а й особливою творчою аурою, яку має створювати дорослий.

У народних іграх відображається життя людей, їхній побут, національні традиції, вони сприяють вихованню честі, сміливості, мужності тощо. З цією метою дітям пропонують розпитати в своїх мам, тат, бабусь та дідусів, в які ігри вони гралися в дитинстві.

Народні рухливі ігри походять від давніх ритуальних традицій. Вони передавалися з покоління в покоління, набирали розважального змісту, наслідувалися дітьми і ставали для них не лише забавою, а й веселою школою життя. Старші передавали їх молодшим, а ті давали щось своє, придумували нові варіанти, атрибути.

Народні ігри створені народом так само, як казки, приказки, загадки, вони передаються з покоління в покоління. У їх змісті відбито національну психологію кожного народу: у всіх народів існує чималий запас ігор, котрі якоюсь мірою відбивають побут народу.

Перші записувачі та збирачі українських народних ігор з'явилися в XIX ст. Це етнографічні праці Н.Маркевича, П.П.Чубинського, О.В. Богдановича. У наш час у Києві було започатковано Клуб друзів гри, учасники якого впродовж 10 років (1973—1983) вирушали в етнографічні експедиції для збирання й записування українських народних ігор. Вони зібрали й опублікували понад 400 українських народних ігор.

Народні ігри багатоваріантні, адже одна й та сама гра у різних регіонах України має неоднакові приспіви, повтори. Ці ігри образні, в кожній із них відбивається якась подія або випадок, близький за своїм змістом дитині. За своєю структурою більшість їх – прості, одноплановані, завершені, в них в єдине ціле поєднуються слово, рух, пісня.

Ігри та забави становлять чималий розділ народної дидактики й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею.

Народні ігри - це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи.

У вступі до збірки ігор «Літала сорока по зеленім гаю» український письменник Василь Довжик називає ігри народним мистецтвом: «Та й хитра ж штука, оця народна гра! Ви думали - такі собі пустощі, коли робити нема чого, то в креймахи грають, аби збавити час, а вона, ота забавка, - мистецтво. А вона має свій погляд на людину, батьківщину, добро, уявлення про тебе і світ. Бо мистецтво - це метод

пізнання себе і світу, а гра записала в собі і закодувала в генах дії не лише народні знання, а нас із вами, наш національний характер».

З допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри розвивають і математичні здібності (класики, деркач, цурка, клітка та ін.).

В. Скуратівський зазначає, що переважна більшість «абеткових істин дитинства» народжувалась у середовищі простого народу й виконувала певні функції людського співжиття. Ігри відкривали дітям живу історію свого народу, вчили любити народних героїв і ненавидіти кривдників.

Вуличні ігри були і своєрідним «дитячим садком». Батьки багатодітних родин постійно були в полі, і діти об'єднувались для ігор у самостійні осередки. «Для багатьох дітлахів, - пише В. Скуратівський, - такі забави були не тільки формою дозвілля, але й своєрідною школою, де засвоювалися перші абетки науки. Адже далеко не всім щастило відвідувати парафіяльні «чотирикласки».

Інтерес до народних ігор не згасає. І нині дітлахи теж охоче звертаються до них. Та й педагоги дедалі частіше використовують цю скарбницю народної мудрості в роботі з вихованцями. Створені генієм народу, ігри віддзеркалюють своєрідність культури нації, сприяють розумінню національного образу світу. Вони є важливим засобом різнобічного розвитку дошкільнят, адже характерна особливість народних ігор – комплексний вплив на організм та особистість дитини. Такі ігри допомагають одночасно здійснювати фізичне, розумове, моральне, патріотичне, естетичне та трудове виховання дитини, розвивати її емоційну сферу, формувати національну свідомість, повагу до звичаїв та традицій рідного народу.

Так, залучення вихованців до народних ігор дає педагогові змогу уточнити уявлення дітей про навколишній світ, розширити їхній кругозір. Виконуючи різні ролі, імітуючи рухи тварин, птахів, малята практично застосовують здобуті знання про життя, поведінку, способи пересування цих істот.

У ході ігор розвивається мова дітей, збагачується їхній словник, закріплюється вміння граматично правильно будувати речення, адже більшість ігор супроводжується піснями, віршами. Народні ігри мають оздоровче, освітнє, виховне значення.

Скарбниця народних ігор надзвичайно велика і тому науковці класифікують їх за такими групами: дидактичні, рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом, рухливі хороводні ігри, ігри мовленнєвої спрямованості, обрядові та звичаєві ігри, ігри історичної спрямованості, ігри з відображенням трудових процесів і побуту народу [3, с. 24].

Народні ігри мають оздоровче, освітнє та виховне значення. Оздоровче значення полягає у тому, що вони сприяють гармонійному росту організму дитини, формують правильну поставу, загартовують організм, підвищують працездатність, зміцнюють здоров’я. Дійсний оздоровчий ефект має проведення народних ігор на свіжому повітрі незалежно від пори року. Це зміцнює мускулатуру, покращує діяльність дихальної, серцево-судинної системи, збільшує рухливість суглобів, міцність зв’язок, стимулює обмінні процеси, позитивно впливає на нервову систему, підвищує опірність організму до простудних захворювань.

Сутність освітнього значення народних ігор полягає у формуванні рухових умінь та навичок з бігу, стрибків, метання. Вони дають основи знань з валеології, народознавства, історії рідного краю, розвивають фізичні якості – швидкість, силу, спритність, гнучкість, витривалість.

Виховне значення народних ігор виявляється у вихованні моральних та вольових якостей дітей, любові до рідного краю, звичаїв і традицій українського народу, прагненні до щоденних і систематичних занять фізичними вправами [4, с. 6].

Українські народні ігри відображають соціальне життя кожної епохи. Вони збереглися і дійшли до наших днів із глибокої давнини, передаючись з покоління в

покоління. Ще з давніх-давен діти проходили школу пастушків. Вони пасли гусей, свиней, корів, овець, коней, а також доглядали хатнє господарство. Так поступово виникали народні рухливі ігри: «Гуси», «Квочка», «Кози», які навчали дітей бути вірними помічниками батьків. Відомо, що піжмурки були в ужиткові ще в докиївські часи і призначалися для фізичного загартування підлітків.

Багатий ігровий матеріал, створений народом, знайомить дітей з традиціями, звичаями, привчає їх до праці, вчить шанувати людей праці, створює основу для розвитку патріотичних почуттів [4, с. 6].

За допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамоти, вивчають напам'ять вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри – «Деркач», «Піжмурки», «Цурка» – окрім рухів, розвивають математичні здібності, мову дітей, збагачують їхній словник образними словами [4, с. 6].

Усі народні ігри необхідно проводити відповідно до вікових можливостей дітей. Зокрема, в роботі з з дітьми раннього віку, використовую переважно індивідуальні ігри-забавлянки: «Кую, кую чобіток», «Мишка шкряботушка», «Дибки-дибки», «Печу, печу хлібчик», «Тосі, тосі», «Сорока-ворона», «Зайчику, зайчику, де ти бував?», «Котику сіренький», «Ой чук, чук».

З дітьми третього-четвертого року життя народні ігри бажано проводити на прогулянці. Текст слів у іграх простий, це переважно заклички: «Дощику, дощику», «Вода холодна», «Зозулю-кавулю», «Вийди, вийди, сонечко», «Гайку, гайку», «Ой ходила Марусенька»; рухливі хороводні ігри: «Курочка-чубарочка», «Кізонька», «Де ж наші ручки?», «Подоляночка»; ігри парами: «Моталки», «Дрібу-дрібу дрібушечки». Дітям п'ятого-шостого року життя доступні і складніші ігри: «М'яч сусідові», «Не лови ґав», «Хто швидше», «У навбитки», «У кидка» (розвиток окоміру, спритності, сили, координації рухів). Окрім цих ігор пропонуються хороводи, але вже з різними атрибутами – віночком, хусточкою, стрічкою. Перш ніж запропонувати дошкільникам певну народну гру, необхідно ознайомити дітей з її походженням, атрибутами та дійовими особами, розповісти, як у цю гру грали в давнину. Таку інформацію необхідно добирати до кожної гри, а також використати уривки оповідань, народних казок, загадки та прислів'я [5, с. 42].

Чимало народних ігор використовую для закріплення звуковимови, звуконаслідування. Серед них: «У волосянку», «Прослужив я в пана цілий рік», «Задумала бабусенька», «Довгоносий журавель». Наприклад, зі старшими дітьми для вправляння у вимові голосних звуків та регулювання сили голосу можна запропонувати гру «У волосянку».

В українських народних рухливих іграх часто використовую природний матеріал (шишки, гілочки, жолуді, камінчики тощо). Більшість з них супроводжується віршованим текстом і майже всі народні рухливі ігри граються в колі (замкненому чи розірваному).

Зазначу, що у дітей старшого дошкільного віку руховий досвід багатший, і це дає можливість ширше використовувати в іграх різноманітні і складніші рухи, якими вони ще недостатньо володіли в середній групі. Наприклад, лазіння по парканчику в грі «Переліт птахів», «Мавпочки», «Миші в коморі», «Курочка і горошинки», «Діти і вовк», кидання та ловіння м'яча в іграх «Мисливці і зайці», «Кільцекид», «Штандер», «Серединка», «Круговий», «Городковий м'яч», «Круг», «Пошивай» [7, с. 89].

У рухливих народних іграх, які супроводжуються пісенним текстом, на першому плані – слова, рухи нескладні (ходьба по колу), після закінчення співу – можливий повільний біг. Серед таких ігор найвідоміші: «Огірочки», «Подоляночка», «Іде-іде дід» та ін.

У практиці роботи з дошкільниками використовую: сезонно-обрядові ігри («Перепілочка», «Подоляночка» та ін.); побутові народні ігри («Гуси», «Коваль», «Нема пана вдома»); ігри-лапанки («Піжмурки», «Квач», «Панас»); рухливі ігри з обмеженим мовленнєвим текстом: («Квочка», «Їду, їду», «Котилася бочка» та ін.);

рухливі хороводні ігри: («Іде, іде дід», «Огірочки», «Подоляночка» та ін); ігри-забави та ігри-атракціони: («Пес», «Бій півнів» та ін.).

Ігри історичної та соціальної спрямованості відбивають характер тієї епохи, коли вони складались. У їхньому змісті трапляються архаїзми, які виступають гравцями: «Пан», «Царівна», «Король», «У короля», «Воротарчик», «Пускайте нас», «Нема пана дома», «Дзвін», «Прослужив я в пана рік».

Ігри побутової спрямованості відображають у своєму змісті буденне життя людей: «Жили у бабусі», «Ой сусіди сусідоньки», «Куй, куй, ковалі...». Чимало серед них ігор із сюжетами про сімейне життя: «Батько», «Батько й діти», «Сімейка» тощо. Характерною особливістю цих народних ігор є навчальний зміст, який подається в ігровій формі.

Вибираючи зміст різних сюжетів, слід враховувати коло знань та інтересів дітей, відповідність народних ігор поставленим завданням на кожному конкретному занятті. Зміст ігрових вправ повинен бути зрозумілим дітям і цікавим для них, відповідати їхньому емоційно інтелектуальному досвіду, віковому і психофізичному розвитку дітей, ґрунтуватися на їхніх почуттях [4, с. 7].

Народні рухливі ігри в дошкільному закладі проводяться в ранкові години, на прогулянці, в другій половині дня. Вони також входять до складу занять з усіх розділів програми, ними бажано закінчувати заняття для піднесення емоційного тонусу дітей. Без народної рухливої гри не може обійтись жодне народне свято чи розвага.

Отже, використання українських народних ігор у роботі з дітьми дошкільного віку має велике оздоровче, освітнє та виховне значення. Вони допомагають формувати особистість дитини, сприяють гармонійному розвитку її організму, вивченню звичаїв і традицій свого народу. Народні ігри є дієвим засобом виховання таких рис особистості, як дисциплінованість, кмітливість, сміливість, витривалість, винахідливість, спритність, наполегливість, організованість.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: посібник. К.:Вища школа, 2004. 206 с.
2. Гілічук О. Дидактичні ігри з народознавства для дітей старшого дошкільного віку. Дитячий садок. Мистецтво. 2018. № 7. С. 23–28.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. К.: Освіта, 1999. 321 с.
4. Дяченко С. Народні ігри у вихованні. Використання виховного потенціалу народних ігор під час проведення ігрових програм. Шкільний світ. 2018. № 3.С. 5–7.
5. Євдокимова Л. Г. Українські народні ігри та забави в дошкільній установі.Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2007. №12. С. 40–49.
6. Єфімова Н. Г. Методика проведення рухливих ігор. К.: Знання, 2003. 104 с.
7. Цьось А. В. Українські народні ігри та забави. Луцьк: «Настир’я», 1994. 212 с.

Голосієнко Катерина,
вихователь-методист
Гринь Олена,
директор закладу дошкільної освіти №9
«Барвінок» Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Освіта дошкільнят в умовах дистанційного навчання

В статті висвітлюється проблема організації дистанційного навчання дітей дошкільного віку як одного із засобів, що забезпечує надання інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання інформаційно-комунікативних технологій. Розкрито суть понять «дистанційне навчання дошкільнят», «організація освітнього процесу в ЗДО в умовах воєнного стану», «інтерактивні онлайн-ігри». Подано план семінару-практикуму для педагогів з питання: «Медіаграмотність педагогів ЗДО в роботі з дітьми дошкільного віку – виклик сьогодення». Запропоновано зразок плану діяльності творчої групи педагогів з даного питання та добірку інтерактивних онлайн-ігор для дітей різних вікових груп.

Ключові слова: воєнний стан, пандемія Covid-19, дистанційне навчання дошкільнят, онлайн-заняття, інтерактивні онлайн-ігри, медіаграмотність педагога, інформаційно-комунікативні технології.

Пандемія коронавірусу COVID-19 та воєнний стан в країні спричинили надзвичайну ситуацію міжнародного масштабу в освітянській галузі, що спонукало до пошуку різних дієвих та альтернативних механізмів модифікації освітнього процесу відповідно до умов, що склалися. Не виключенням стали і заклади дошкільної освіти. Дошкільники зіштовхнулися з таким поняттям як дистанційна робота вдома, віддалене дистанційне навчання та виховання дітей дошкільного віку. **Дистанційне навчання** – це організація освітнього процесу в умовах віддаленості одне від одного його учасників та їхньої опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (в подальшому ІКТ) технологій.

У листах МОН України: від 06.03.2022 №1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій», від 23.04.2020 №1/9-219 «Щодо організації роботи закладів дошкільної освіти під час карантину» зазначено, що слід розглянути можливість проведення онлайн - занять з дітьми за допомогою дистанційних технологій в режимі реального часу або надсилати їх запис батькам вихованців чи розміщувати на вебсайті закладу освіти.

На необхідність впровадження дистанційного навчання під час карантину в ЗДО, у свій час, наголошувала і провідний фахівець дошкільної освіти Катерина Крутій. Вона повністю погоджується з позицією МОНУ, щодо рекомендації педагогам готувати матеріали для роботи з батьками, підтримувати зв’язок із ними, допомогти їм організувати «садок» у себе вдома. Катерина Крутій зауважувала, що інформація надається батькам, а вони самі вирішують, у який зручний для них та їхніх дітей час запропонувати аудіо, відео, тексти казок, приклади організації дитячого експериментування та інших видів діяльності, ураховуючи їхній психофізіологічний та емоційний стан.

Що ж таке дистанційне навчання? Як його впроваджувати в освітній процес ЗДО поза його межами? Як зробити різні онлайн форми роботи з дошкільнятами та батьками дієвими? Саме такими питаннями зацікавилися педагоги нашого закладу дошкільної освіти.

Відповідь була одна – за короткий термін опанувати педагогам онлайн-сервіси, програми, які дадуть змогу створювати презентації та інтерактивні елементи до

занять, ігор та вправ. Побудова дистанційного навчання на засадах медіаграмотності педагога зробить віддалений освітній процес привабливішим та доступним, забезпечить результат та принесе радість для дітей, сприятиме кращому запам'ятовуванню матеріалу, реалізації пізнавальних можливостей дошкільників та їх самостійності в медійному середовищі. Для цього потрібна добре спланована система роботи.

З метою покращення дистанційного навчання та виховання дошкільнят в онлайн -формат, у нашому закладі була організована робота творчої групи з питання: «Освіта дошкільнят в умовах дистанційного навчання», матеріали якої можна використовувати під час дистанційного навчання і в умовах воєнного стану. Учасниками творчої групи проведено семінар-практикум для педагогів з питання: «Медіаграмотність педагогів ЗДО в роботі з дітьми дошкільного віку – виклик сьогодення», навчально-методичні тренінги з питань: «Хмарні технології в освітньому процесі ЗДО», «Дистанційна освіта дошкільнят», «Дистанційне навчання педагогів або віртуальний кабінет Google Classroom», на яких опановано найдієвіше медійне середовище для онлайн-освіти дошкільнят: онлайн-заняття, онлайн-ігри, інтерактивні онлайн-вправи та батьківські онлай-зустрічі.

План роботи творчої групи вихователів
Шепетівського ЗДО №9 «Барвінок»
з питання: **«Освіта дошкільнят в умовах дистанційного навчання»**

№ з/п	Зміст роботи	Термін виконання	Форми роботи
1.	**І етап** **<u>Підготовчо-організаційний</u>** **Мета:** налаштування педагогів на плідну групову творчу діяльність, підвищення мотивації до обраної проблеми; визначення шляхів, способів організації освітнього процесу в ЗДО в умовах воєнного стану або карантину.	Вересень	
	Засідання №1 **Тема:** «Організація освітнього процесу ЗДО в умовах карантину». **Алгоритм проведення:** 1.Обговорення ідеї та теми творчої групи. 2. Ознайомлення з: * постановою Головного державного санітарного лікаря України від 21.05.2020 № 25 «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (СОУЮ-19)» * листом Міністерства освіти і науки України від 23.04.2020 № 1/9- 219 «Щодо організації діяльності закладів дошкільної освіти під час карантину» 3.Суть поняття «Дистанційна робота» між учасниками освітнього процесу в дошкільній освіті. 4.Дискусія: «Дистанційна освіта в сучасному українському садку: реалії сьогодення». 5.Обмірковування шляхів вирішення даної проблеми. 6.Обговорення і схвалення плану роботи творчої групи на 2020-2021 та 2021-2022 н. рр. 7.Розподіл обов'язків.		Засідання творчої групи Обговорення
2	**ІІ етап**		

.	**Проектний (реалізація питання)** **Мета:**систематизувати знання педагогів про сучасні інформаційні технології, використання їх у віддаленій роботі з дошкільниками та батьківською громадкістю; підібрати відповідний матеріал з даного питання(розробка онлайн конспектів для дітей дошкільного віку: інтегрованих занять, дидактичних ігор, інтерактивних вправ); розробити онлайн консультації та онлайн шпаргалки для педагогів та батьків під час роботи з інформаційними носіями; формувати вміння працювати групами, досягаючи спільного результату; сприяти формуванню методичної культури педагогів.	Грудень	
	Засідання №2 **Тема:**«Освіта дошкільнят в умовах карантину». **Алгоритм проведення:** 1.Обмін ідеями та досвідом: «Використання онлайн занять, ігор та інтерактивних прав в дистанційній практиці роботи з дітьми та батьками». 2.Дискусія з питання: «Порівняння очного та дистанційного освітнього процесу в ЗДО під час карантину». 3.Обговорення з питання: «Визначення способів подачі матеріалу для дошкільнят та батьків через інформаційні засоби, які відповідають завданням оновленого БКДО. 4.Презентація власних розробок онлайн - занять, дидактичних ігор, інтерактивних вправ та онлайн консультацій для батьків дошкільнят.		1.Самостійне опрацювання літературних джерел з досліджувальної проблеми. 2.Збір інформації. 3.Розробка системи онлайн - занять, дидактичних онлайн-ігор, інтерактивних онлайн-вправ.
3.	**III етап** **Впроваджувальний** **Мета:**дослідницька робота членів творчої групи на базі ЗДО з даного питання; апробація розроблених онлайн занять, ігор та інтерактивних вправ в цифровому просторі; збирання та нагромадження емпіричних даних щодо проведення дистанційної освіти дошкільнят в ЗДО педагогами; оцінка результатів апробації та демонстрування напрацьованого матеріалу.	Травень	
	Засідання №3 **Тема:**«Дистанційна освіта дошкільнят, як спеціально організована цифрова взаємодія дитини - педагога, педагога – батьків». **Алгоритм проведення:** 1.Організація консультативних днів на базі методичного кабінету для надання допомоги вихователям у роботі над проблемою. 2.Навчальний тренінг з питання: «Чи готова я до онлайн -заняття?» 3.Обговорення інформаційного блоку з питання: «Особливості організації проведення онлайн - заняття в інформаційно - комунікативному просторі». 4.Презентація власних розроблених заходів з питання дистанційної освіти дошкільнят в умовах карантину. 5. Колективний перегляд онлайн -занять, дидактичних ігор та інтерактивних вправ в молодших, середніх та старших групах.		Консультації Навчальний тренінг Обговорення Інформаційний блок Презентація Показ різних форм онлайн-роботи в дошкільній освіті
4.	**IV етап** **Узагальнюючий** **Мета:** підготовка основних тез з даного	Вересень	

	питання; розподіл роботи на розділи; складання списку використаних літературних джерел;формування назв розділів; розробка методичних рекомендацій.		
	Засідання №4 **Тема:** «Освітній процес в ЗДО в умовах карантину». **Алгоритм проведення:** 1.Обговорення одержаних результатів та захист власних напрацювань з даної проблеми. 2.Бесіда з членами творчої групи з питання: «Впровадження напрацювань творчої групи в освітній процес під час карантину». 3.Виставка психолого - педагогічної літератури з проблеми: «Освіта дошкільнят в умовах карантину».		Обговорення Бесіда Представлення схем, малюнків, конспектів. Виставка
5.	**V етап** **Редакційно-оформлювальний** **Мета:** оформлення методичних матеріалів, напрацьованих творчою групою та педагогічним колективом ЗДО; підготовка тексту розділів; оформлення списку використаних літературних джерел; корекція мови та стилю.	Грудень	
	Засідання №5 **Тема: «**Освіта дошкільнят в умовах карантину». **Алгоритм проведення:** 1.Методичний порадник з питання: «Узагальнення досвіду роботи творчої групи за проблемою». 2. Розробка методичного посібника:«Online бібліотечка вихователя».		Методичний порадник Отримання посилання Підготовка до друку, друк матеріалів
6.	**VI етап** **Підсумки роботи** **Мета:**проаналізувати з педагогами період роботи творчої групи від І до V етапів; надати можливість педагогам оцінити свою діяльність, проаналізувати успіхи і невдачі; зробити характеристику власного особистісного розвитку, усвідомлено віднестись до цього досвіду і самоаналізу.	Травень	
	Засідання №6 **Тема:**«Освітній процес в закладі дошкільної освіти в умовах дистанційного навчання». **Алгоритм проведення:** 1.Підсумково-аналітична бесіда. 2.Самоаналіз роботи кожного члена творчої групи. 3.Анкетування педагогів з питання: «Оцінка роботи в творчій групі». 4.Підведення підсумків та окреслення результатів роботи творчої групи. 5.Оформлення звіту про роботу творчої групи.		Полілог Обговорення анкетування

ЗАВАНТАЖТЕ або ВІДСКАНУЙТЕ !!!!!

Методичний посібник **«Online бібліотечка вихователя»**
https://drive.google.com/file/d/1vL_ZE1caBxVzlDkZIykmwlQIGipho-qW/view?usp=sharing

ПЛАН СЕМІНАРУ-ПРАКТИКУМУ

для педагогів з питання: «**Медіаграмотність педагогів ЗДО в роботі з дітьми – виклик сьогодення»**

Мета: підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки педагогів, щодо питань медіаграмотності як складової життєвої компетентності в умовах сучасного медійного суспільства та в умовах дистанційного навчання дошкільнят; удосконалення знань педагогів щодо основних принципів медіаосвіти, закономірностей та практичних дій в онлайн-сервісах; виховання професійного етикету спілкування під час онлайн.

План проведення

Вступ

І. Теоретична частина

1.1 Концепція впровадження медіаосвіти в Україні

1.2 Медійне середовище сучасного закладу дошкільної освіти.

1.3 Алгоритм створення мультимедійної презентації в PowerPoint.

1.4 Онлайн – сервіси для роботи педагога ЗДО.

1.5 Етикет професійного онлайн-спілкування педагога.

ІІ. Практична частина

2.1 Перегляд презентації: «Освітньо - розвивальне середовище групи ЗДО».

2.2.Практичні дії педагогів: «Доповнення презентації анімацією, додаванням звуку та аудіозапису в Power Point».

2.3.Створення інтерактивних вправ в програмі Power Point та на ресурсі https://learningapps.org/.

ЗАВАНТАЖТЕ або ВІДСКАНУЙТЕ !!!!!

Семінар-практикум з питання: «**Медіаграмотність педагогів ЗДО в роботі з дітьми – виклик сьогодення»**

https://drive.google.com/file/d/1serWfzqsgoA6-a8QJIiubN8GE46e4vCf/view?usp=sharing

Інтерактивні онлайн-ігри в онлайн-сервісі Learning Apps

ЗАВАНТАЖТЕ або ВІДСКАНУЙТЕ !!!!!

Молодший дошкільний вік

https://drive.google.com/file/d/1Y0AR-1G2JgIe2fclLVBy6ZaS9mjFAb6g/view?usp=sharing

Середній дошкільний вік

https://drive.google.com/file/d/1f3_1X6mxxtSyd78wirNcXuIRLzg5QZ5r/view?usp=sharing

Старший дошкільний вік

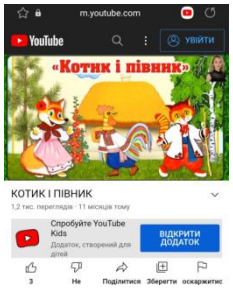
https://drive.google.com/file/d/1VzozT6qEt39W9ntXwnj69Vvn-Mjxcs9p/view?usp=sharing

Онлайн-розповідання казки для дітей молодшого дошкільного віку

Котик і Півник
(онлайн - розповідання казочки)

YouTube

https://www.youtube.com/watch?v=xGo5WTXp7ms

Онлайн-заняття та дидактична онлайн-гра для дітей середнього дошкільного віку

Перелітні та зимуючі птахи
(конспект заняття з освітнього напряму «Дитина в природному *довкіллі»)*

https://www.youtube.com/watch?v=W2CkdYjFDrc

Перелітні та зимуючі птахи
(дидактична онлайн-гра з освітнього напряму «Дитина в природному довкіллі»)

https://docs.google.com/presentation/d/1WgSak9hmWlR8l26oW9nTCVe8euAtld6I/edit?usp=sharing&ouid=110848739381982501425&rtpof=true&sd=true

#Освітній _ХАБ_ШМТГ
Відпочинок на березі моря
(заняття для дітей 5-го, 6-го р.ж. з освітнього напряму «Дитина в соціумі»)

https://drive.google.com/file/d/1hxZADIhQmGvqLEmtp8rTVHdFcOwR1sWW/view?fbclid=IwAR3rBXoyPZpjA_9HyrYCHBw7G1azmdyzIFmSKXV3Z1wU0K4mdS00Ts4TIiM

Організація освітнього процесу в ЗДО в умовах дистанційного навчання та виховання дітей дошкільного віку на засадах медіаграмотності педагога, зробить віддалений освітній процес привабливішим та доступним, забезпечить результат та принесе радість для дітей, сприятиме кращому запам'ятовуванню матеріалу, реалізації пізнавальних можливостей дошкільників та їх самостійності в медійному середовищі.

Список використаних джерел та літератури

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145- VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179).
2. Про дошкільну освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX.

3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33.
4. Крутій К. Проблеми дистанційної освіти дошкільнят. Дошкільне виховання. 2020. №5. С. 21-29.
5. Болотова О. Не гулом єдиним, або Які онлайн-сервіси поліпшать методичну роботу. Вихователь-методист. 2021. №5. С. 48-53.
6. Косенчук О., Новик І. Організація діяльності закладів дошкільної освіти в період пандемії. Дошкільне виховання. 2020. №9. С. 17-21.
7. Остапчук С. Дитячий садок у «хмарі»: поліпшуємо професійну діяльність. Вихователь-методист. 2021. №11. С. 52-55.
8. Електронні ресурси:
   - Як працювати в LearningApps? : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8u8EYrWXHsc (дата звернення 12.03.2021)
   - Онлайн сервіси: веб-сайт. URL: http://cprppd.osv.org.ua/onlajnservisi-15-11-20-14-12-2020/ (дата звернення 21.09.2020)

Горбач Олена,
практичний психолог Летавського
ліцею, доктор філософії,
кандидат філологічних наук

Ігровий метод як ефективний засіб підтримки емоційної сфери молодших школярів в умовах російсько-української війни

У статті виокремлені основні аспекти ігрового методу як ефективного інструменту підтримки емоційної сфери молодших школярів в умовах російсько-української війни. Увагу закцентовано на вирішенні актуальних потребах здобувачів освіти початкової ланки, які пов'язані зі збереженням психічного здоров'я дітей, через ігрові технології.

Ключові слова: гра, ігровий метод, ігрові технології, емоції, емоційна сфера школярів.

Із початком широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією на території України, коли стало життєво необхідним приймати швидкі, нестандартні, по суті – інноваційні рішення, важливо звернути увагу практичного психолога на підтримку емоційної сфери здобувачів освіти, особливо найбільш вразливої, на нашу думку, категорії – учнів початкової школи.

В умовах війни важливого значення набувають питання створення комфортного освітнього середовища та організації освітнього процесу, особливо для тих дітей, які отримали психологічну травму. Варто зауважити, що з метою надання психоемоційної підтримки населенню під час війни, формування у педагогічних працівників навичок роботи з дітьми, за підтримки Першої леді України Олени Зеленської започатковано Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної допомоги [4, с. 8].

Актуальність проблеми реалізації ігрового методу зумовлюються вимогами сьогодення. Саме тому використання ігрових технологій як методу підтримки, зняття гострого стресу, розвитку позитивниї емоцій в умовах воєнного стану й обрано основною проблемою даного дослідження, що визначає його актуальність як у загальнопсихологічному, так і у прикладному аспектах.

Мета статті – дослідження ігрового методу як засобу підтримки емоційної сфери молодших школярів в умовах російсько-української війни.

Предмет дослідження – психологічні особливості ігрових технологій як основного фактору підтримки емоційної сфери здобувачів освіти в початковій школі.

Обґрунтування і практичне застосування ігор, які доцільно було б використовувати в практиці соціально-психологічної роботи, знайшли відображення у працях О. В. Безпалько, Р. Х. Вайноли, О. Ю. Закусило, Н. В. Зимівець, І. В. Захарченко, Т. В. Журавель, В. П. Лютого, Т. Л. Лях, В. С. Петрович, Т. П. Цюман та інших.

Вивченням особливостей емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку займалися такі вчені, як К. Бюлер, Ф. Гудінаф, А. М. Пріхожан, А. В. Запорожец.

Збільшений останнім часом інтерес до вивчення емоційної сфери зумовлений тим, що з'ясування закономірностей емоційного розвитку може значно поглибити і розуміння механізмів розвитку інтелекту і особистості загалом. А в умовах війни емоційна сфера зазнає глибоких втручань через стрес, страх, негативні емоції. Проаналізувавши досвід науковців-психологів, зауважуємо, що емоційна сфера молодших школярів характеризується:

– легкою чуйністю на події, що відбуваються, і «дофарбовуванням» сприйняття, уяви, розумової і фізичної діяльності емоціями;

– щирістю і відвертістю вираження своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або незадоволення;

– готовністю до афекту страху; в процесі навчальної діяльності дитина переживає страх як передчуття неприємностей, невдач, невпевненості у своїх силах, неможливість впоратися із завданням; школяр відчуває загрозу своєму статусу в класі, сім'ї;

– великій емоційній нестійкості, частій зміні настроїв (на загальному тлі життєрадісності, бадьорості, веселості, безтурботності), схильністю до короткочасним і бурхливим афектів;

– емоціогенними факторами для молодших школярів є не тільки ігри і спілкування з однолітками, але і успіхи в навчанні та оцінка цих успіхів учителем і однокласниками;

– свої і чужі емоції і почуття слабо усвідомлюються і розуміються; міміка інших сприймається часто невірно, так само як і тлумачення вираження почуттів оточуючими, що призводить до неадекватних реакцій у відповідь молодших школярів; виняток становлять базові емоції страху і радості, стосовно яких у дітей цього віку вже є чіткі уявлення, які вони можуть висловити вербально, називаючи п'ять синонімічних слів, що позначають ці емоції [2, с.69].

Концептуальними засадами ігрових технологій є:

– психологічні механізми ігрової діяльності спираються на фундаментальні потреби особистості: самовираження, самоствердження, самовизначення, саморегуляції, самореалізації;

– гра – форма психогенної поведінки, тобто, іманентній особистості;

– гра – простір "внутрішньої соціалізації" дитини, засіб засвоєння соціальних установок;

– гра – свобода особистості в уяві, «ілюзорна реалізація нездійсненних інтересів» [1].

Зауважуємо, що загалом ігрова діяльність виконує такі функції:

- розвивальну: прояв та удосконалення різних якостей і здібностей учнів (розвиток уваги, пам'яті, мови, мислення, уяви, фантазії, творчих здібностей, умінь порівнювати, зіставляти, уміння знаходити оптимальні рішення), виявити інтереси і схильності тощо;

- діагностувальну: виявлення відхилень у поведінці, знаннях, уміннях та навичках, а також в уточненні особливостей характеру учня, його взаємин з оточуючими. Спостереження за грою дозволяє отримати додаткову інформацію. У грі дитина на сенсомоторному рівні демонструє те, що вона коли-небудь переживала;

- корекції: внесення позитивних змін у характері школяра (наприклад, корегування таких рис характеру, як сором'язливість, нерішучість, агресивність, егоцентризм тощо), у пошуку способів розв'язання різних життєвих ситуацій. Психологічна корекція у грі відбувається природно при умові, що всі учні засвоїли правила й сюжет гри; що кожен учасник добре знає не тільки свою роль, а й ролі своїх партнерів; що процес і мета поєднують усіх учасників гри;
- самореалізації: реалізація можливостей кожного учасника гри. Це одна з основних функцій гри. Саме в цьому плані дитині важливий сам процес гри, а не її результат, конкуренція чи досягнення якої-небудь мети. Процес гри – це простір для самореалізації;
- розважальну: створення певного комфорту, сприятливої атмосфери, щиросердечного задоволення як захисних механізмів, тобто стабілізації особистості, реалізації рівнів її домагань;
- спонукальну: спрямована на розвиток інтересу учнів, формування позитивної мотивації тощо. Це реалізується в спільній діяльності учня та практичного психолога, характеризується інтелектуальним напруженням і супроводжується позитивними емоціями;
- комунікативну: спілкування учнів і реалізується через організацію спілкування, регулювання міжособистісних відносин, виникнення механізму саморегуляції поведінки. Гра – діяльність комунікативна, хоча за чисто ігровими правилами і конкретна. Вона вводить учня в реальний контекст складних людських відносин [1].

Зважаючи на ці функції, практичний психолог повинен виокремити й використовувати ті ігрові методики, які є найбільш доцільними саме для збереження психічного здоров'я здобувачів освіти в умовах воєнного стану. Молодшим школярам важливо дати зрозуміти, що поруч є близькі люди, які піклуються про дитину і до яких вона може звернутися. Показати, що війна — це десь далеко, а тут є надійний дорослий, на якого вона може розраховувати. Хочемо додати, що для практикуючих психологів була написана програма «Знаю і розумію». Мета програми: розкрити алгоритм та прийоми роботи практикуючого психолога з дітьми молодшого шкільного віку, які знаходяться у складних життєвих ситуаціях, які пережили психотравмуючі ситуації.

Мета програми конкретизується у низці основних завдань:

– створити індивідуальний «перехідний простір» (Д. Віннікотт) для кожної дитини з урахуванням її цілісної життєвої ситуації, індивідуально-психологічних особливостей, який є, образно кажучи, містком, що дозволить їй, за допомогою психолога школи, зрозуміти свій внутрішній світ - переживання, емоції, почуття та перейти від психологічної напруги, тривоги до психологічного комфортного стану, відчуття психологічної безпеки;

– розробити ігри, ігри-вправи, спрямовані на відновлення у дитини особистісної цілісності, створення цілісної суб’єктивної картини світу, становлення основ моральної за змістом та активної за формою позиції, розширення життєвого кругозору, формуванню ціннісних орієнтирів «від розуму до почуттів» (І. Д. Бех);

– культивувати специфічні для цього віку види діяльності та форми активності;

– навчити дитину моделювати та розв’язувати життєві ситуації, які тісно пов’язані з реальним життям, вибудовуючи позитивну установку на прийняття дійсності, розширювати та систематизувати уявлення, знання про власне «Я», життя, висловлювати та доводити власну точку зору, вербалізувати свої почуття;

– розкрити значення життєвого досвіду людини для її подальшого життя [3, с. 288]. Відслідковуємо, що з-поміж низки завдань цієї програми важливе місце посідає гра, гра-вправа.

Оскільки зараз учасники освітнього процесу часто повинні перебувати в укритті, то саме тут важлива роль практичного психолога, який працює у співпраці з членами всього освітнього процесу для того, щоб стабілізувати емоційну сферу школярів, корегувати її тощо. Допоміжним інструментом у цій роботі стане «гра». Хочемо зауважити, що експерти ЮНІСЕФ у партнерстві з Міністерством освіти і науки розробили спеціальний порадник, у якому зібрали ідеї активностей для школярів. Вправи рекомендовано виконувати у бомбосховищі під час повітряної тривоги, щоб нормалізувати емоційний та фізичний стан дітей. Активності будуть цікаві дітям усіх вікових груп та містять креативні завдання зі створення стендапів, музики, малюнків тощо [5]. Покликаючись на цей збірник, ми в процесі своєї роботи використовували такі ігри для здобувачів освіти молодшої ланки: гра «Покажи емоцію» [5, с. 15], «Уявімо себе» [5, с. 14], «Гра на уяву зі смішними умовами» [5, с. 13], «Який ти логотип» [5, с. 10] тощо.

Використовуючи різні ігри, зважаємо на огранізаційно-методичні аспекти емоційного розвитку дитини:

– налаштування на почуття та емоції дітей (це дозволить більш ефективно реагувати на потреби дітей та пропонувати більш конкретні рекомендації, які допомагають їм справлятися зі своїми емоціями);

– створення атмосфери допомоги дітям у розпізнаванні та розумінні емоції (розмова з дітьми та навчання їх емоціям допомагає їм краще усвідомлювати власні емоції, а також емоції інших);

– встановлення обмеження на недоречний прояв емоцій (діти повинні знати, що це нормально переживати сильні емоції, і нормально мати цілу низку емоцій та почуттів;

– обмеження на агресивну, небезпечну поведінку); дорослий повинен бути взірцем для наслідування (демонструючи дітям, як він (дорослий) розуміє емоції та справляється з ними, він допомагає їм вчитися на його прикладі).

Відповідно до цих аспектів, ми радимо такі ігри з емоціями (гра МЕМО, гра «Світ на виворіт», емоційний кубик, метафоричні картки з емоціями «Кактус» Ю. Святенко).

Отже, ігровий метод є дієвим інструментом у роботі спеціалістів психологічної служби закладів освіти різного типу щодо підтримки емоційної сфери молодших школярів в умовах російсько-української війни в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти : [навчально-методичний посібник] / Автор-упорядник Т. В Войцях. Черкаси : Черкаський ОІПОПП, 2014. 92 с.
2. Комплекс психолого-методичних порад батькам та педагогічним працівникам, які виховують дітей з затримкою психічного розвитку: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія / О.В. Царькова, О.О. Прокоф’єва, Т.А. Каткова, Г.Б. Варіна. Мелітополь, 2019. 69 с.
3. Литвиненко І. С. Професійна підготовка студентів-психологів до роботи з дітьми війни. *Пост-травматичний стресовий розлад : дорослі, діти та родини в ситуації війни* : міжнародне наук.-практ. видання / за заг. ред. І. Маноха, Г. Собчук. Варшава-Київ : ПАН-Гнозис, 2018. С. 288-302.
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : Науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
5. Активності для учнів та учениць в бомбосховищах шкіл [Електронний ресурс] : URL : https://drive.google.com/file/d/1ixraCWz6gvtTsmfJTGTFy3QgyNeBgTwt/view

Грішина Юлія,
Вихователь
Давидковецького ЗДО «Теремок»

Щаслива, вільна та геніальна дитина в умовах війни

«Діти – наш найдорожчий скарб,
наша радість і наше майбутнє!»

Російські солдати продовжують вбивати та ранити дітей, а жорстока реальність, сирени, підвали та розруха довкола залишає у маленьких хлопчиків та дівчаток глибокі травми на все життя. Завдання дорослого вистояти, перемогти, відродитися і допомогти нашим дітям пройти через цей досвід. Стаття містить науково-пізнавальний зміст. В якій охарактеризовано авторську методику раннього розвитку дітей професора Макото Шічіда, методи якого ефективно працюють на розслаблення, та зосередженість, любов та міцні обійми, що є актуальним в наш час.

Ключові слова: освіта, дошкільники, стимулювання.

Макото Шічіда – видатний японський вчений, філософ, засновник методики раннього розвитку особистості дитини. На думку професора всі, без виключення, діти від народження мають унікальні здібності, закладені природою. І якщо докласти зусиль для розвитку дитини і використати розроблену методику — батьки виховають справжнього генія.

Методику японського професора Макото Шічіди багато хто вважає дивом. Адже малюки, які займаються за нею, досягають дуже високої планки розвитку. *У чому ж справа: в унікальній програмі або зусиллях батьків?*

Вчений вніс величезний внесок у науку і медицину своїми дослідженнями в сфері вивчення людського мозку. Він буквально зробив революційний прорив в освіті, який змінив ставлення до дітей, їх розумовим здібностям і методиці їх навчання.

Вчений вивчав головний мозок людини більше 40 років і дійшов висновку, що ***ліва і права півкулі володіють різними можливостями. Перша має короткострокову пам'ять, постійно стирає зайве, але зате здатна обробляти інформацію з великою швидкістю. Друга – своєрідний архів, в який потрапляє все, що хоча б краєм очей бачила людина.***

Для занесення інформації в праву півкулю необхідно мелькання, швидка демонстрація нового матеріалу, який надалі відтворюється у вигляді зорових образів (візуалізується). Всі отримані дані будуть зберігатися тут завжди. **Завдання лівої півкулі** – витягти, обробити і правильно їх використовувати.

*«Коли дитина народжується, її права і ліва півкулі з'єднані декількома трильйонами тимчасових нервових зв'язків. Якщо в перші три роки життя дитини вони не використовуються (не заповнюються інформацією), то просто зникають. Це не означає, що після 3 і 33 років з людиною не потрібно займатися, але ефект знижується в кілька разів» (*Макото Шічіда).

Здібності не з'являються у малюка від занять, вони дані йому з народження, вважає Макото Шічіда. З іншого боку, вроджені можливості дитини треба підживлювати навчанням. Без цього вони перейдуть в прихований резерв, а незабаром і зовсім можуть зникнути.

Професор Макато Шічіда вважає важливою умовою для успішного застосування авторської методики - довірчі відносини і тісний взаємозв'язок між батьками і малюком.

«Любов – це основний елемент для гармонійного розвитку та виховання дітей»

Макато Шічіда впевнений, що тільки любов батьків допоможе малюкові розвинути його величезний потенціал, який закладений природою. Професор пропонує батькам освоїти три способи спілкування з малюком, які допоможуть донести їх любов до серця малюка.

Найперше правило і найголовніше щоб виховати щасливу, вільну та геніальну дитину за даною методикою, що є актуальним під час війни - *це відчуття нашої люблячої присутності – це найголовніший "термостат безпеки" для їхньої душі. Бути поруч – це про дотик і обійми, про співдіяльність і про казку разом – де б ми не були – у ліжку чи в бомбосховищі… Це про добрий погляд, це про уважність і любов…*

Перший спосіб називається «Міцні 8-секундні обійми». Попросіть малюка вам допомогти по дому. Після того, як дитина виконає ваше завдання, ви повинні міцно обійняти дитину і вимовити такі слова: «Саша, дякую за допомогу. Ти дійсно відмінно мені допоміг! Я тебе дуже люблю! Ти такий добрий, життєрадісний і хороший». Важливо, що ви повинні не тільки обійняти дитину, але й тримати його в ваших обіймах протягом восьми секунд. Після такого заходу, ваш малюк дійсно відчує, що ви його сильно любите і проблема з поганим поводженням і непослухом зникне.

Другий спосіб довести свою повагу і любов до малюка полягає в здатності уважно слухати те, що вам говорить ваша дитина. Найчастіше мами спілкуються з дитиною в односторонньому напрямку, і не завжди дбають про те, щоб вислухати малюка. Професор Макато Шічіда впевнений, що достукатися до серця дитини можна тільки завдяки спілкуванню з ним. Якщо батьки постійно лають малюка і не уважно його слухають, то дитина виросте замкнутим і недоброзичливим.

Третій спосіб називається «5 хвилин». Даний метод є ефективним для настрою дитини на позитивне ставлення до оточуючих і позбавлення від шкідливих звичок. Після того, як малюк заснув протягом п'яти хвилин можна вплинути на його підсвідомість. Для цього на вушко малюка необхідно вимовити свої бажання. Наприклад, одна мама скаржилася, що її малюк довго засинає ввечері, при цьому влаштовуючи гучні істерики. Професор Макато Шічіда порадив їй виголосити наступний текст дитині: «Майкл, ти заснув. Ти бачиш, що спати це здорово. Ти можеш міцно спати. Мама тебе любить, ти дуже слухняний і життєрадісна дитина. Ти будеш завжди швидко засипати ввечері, а вранці прокинешся веселим і щасливим». Після тижня використання методу «5 хвилин» Майкл почав спокійно засинати ввечері. Автор методики рекомендує зробити аудіозапис вашого послання і залишати у подушки дитини, після того як він заснув. Можна за допомогою методу «5 хвилин» позбутися проблеми неслухняності, смоктання пальця, небажання ходити в дитячий садок і т.д. Після того, як батьки освоять вище викладені способи демонстрації любові до малюка, можна сміливо стверджувати, що ваша дитина виростить гармонійно розвиненою особистістю з високою самооцінкою.

Основними принципами методики Макато Шічіда є наступні твердження:

- всі новонароджені з'являються на світ геніями;
- для правильного і органічного розвитку малюка важлива взаємозв'язок між крихіткою та батьками;
- активність правої півкулі мозку сприяє швидкому інтелектуальному розвитку дитини;
- в процесі розвитку малюка необхідно участь його сенсорної системи.

Системність і послідовність дій є важливим чинником для успішного навчання дитини. Макато Шічіда зробив важливий крок для розвитку покоління дітей XXI століття. За допомогою його розробок і методик сучасні діти зможуть запам'ятовувати величезні обсяги інформації, швидко читати, вільно освоювати

іноземні мови, досягати прекрасних спортивних результатів і навіть володіти телепатичні здібності.

Структура заняття

З методики Макато Шічіда Відомо, що півкулі головного мозку функціонально доповнюють один одного. Ліва півкуля сприймає інформацію повільно і для його розвитку необхідні часті повторення. Права півкуля навпаки здатне засвоювати інформацію активно й оперативно. У зв'язку з даними особливостями діяльності мозку Макато Шічіда запропонував для дітей на заняттях використовувати нову інформацію поступово з багаторазовими повтореннями.

Цей спосіб навчання малюків допоможе активізувати роботу лівої півкулі. Якщо на заняттях надавати інформацію у вигляді активно мінливих картинок, то можна домогтися більш інтенсивної роботи правої півкулі. Дослідження професора Шічіда підтвердили на практиці той факт, що повільна і швидка демонстрація картинок на заняттях сприяє інтелектуальному розвитку малюків. При цьому зображення для дітей необхідно підбирати нові з пізнавальною спрямованістю. Вони повинні містити різноманітні фігури, слова, цифри, букви і т.д.

Згідно з методикою Макато Шічіда заняття проводяться спільно з дітьми та їх батьками в групах, що складаються максимально з шести чоловік.

Важливо в процесі уроку підтримувати тісний взаємозв'язок батьків з малюком. Це дозволить малюку почувати себе більш захищеним і впевненим у власних силах.

Більшість із цих ігор підходять для бомбосховищ, де проводять ці дні мільйони родин. Під час стресу ігри дітей можуть стати регресивними — старші можуть знову грати в ігри малюків

Добре, якщо заняття починається з улюбленої пісеньки. Заспівайте разом із малюком, а потім можете сказати, який сьогодні день тижня та яка погода. Далі виконуємо пункт за пунктом:

Релаксація під музику з "альфа" хвилями

Включаємо музику (вона звучить протягом всього заняття), сідаємо зручніше, а малюка садимо на коліна обличчям до себе.

2) Дихальна вправа

Дитині потрібно подути на паперову бджілку чи метелика. Ці іграшки краще періодично оновлювати, щоб малюк не втратив інтересу. А згодом можна просто дмухати на уявні речі: нехай дитина представить кульбабу або сніжинки і дме на них.

3) Вправа «куля енергії»

У долоні беремо кулю енергії, катаємо, як грудку снігу, і немов виливаємо собі на верхівку. Потім знову беремо кулю енергії, катаємо між долонями та випиваємо цю енергію. Звучить дуже дивно, але саме так роблять у школах Шичіди.

4) Вправа «Навіювання»

Усміхаючись, тихо говоримо дитині три фрази "Ти - особливий", "Ти любимо", "Ти можеш більше" або щось подібне. Не обов'язково казати саме так. Головне, донести до дитини, як ви її любите.

5)Тренування уяви

З найменшими можна просто пограти у рольову міні-гру: показати як гномик гуляє, як їсть, як спить. З старшими дітьми можна помріяти: уяви, що ми сіли в паровозик і поїхали до бабусі. Який бабуся пиріг спекла? З морквиною? Смачний, мабуть! І так далі.

6)Тренування екстрасенсорики

Вправа на телепатію - (Дитина до цього часу досі сидить у вас на колінах або дуже близько) - мамі потрібно уявити фігуру будь-якого кольору і подумки надіслати її своїй дитині, а потім запитати малюка, що він побачив. Наприклад: «Я посилаю тобі гурток, якого він кольору?». Похваліть дитину у будь-якому випадку. Згодом можна телепатувати різні предмети.

Вправа на інтуїцію - Починаємо з найпростішого: просимо малюка вгадати, в якій руці сидить зайчик? Під яким листочком сховався жучок? Потім ускладнюємо: пропонуємо три кіндер-яйця і запитуємо, у якому сидить ведмедик тощо. Кількості яєць або картинок з часом збільшуємо. Спочатку вибір може робити батько. Таких вправ може бути скільки завгодно за бажанням малюка.

7) Гімнастика для очей

Для найменших беремо дзвіночок і водимо і дзвонимо їм вгору-вниз, вліво-вправо. Для старших дітей скористайтеся цими картинками.

8) Метод Флеш-картки - це картинки на різні теми (наприклад, квіти, транспорт, дикі тварини)

Шичіда радить починати зі 100 штук. Кожну картку показуємо не більше ніж 1 секунду. Оптимальний варіант - 0.5 секунд, що, звичайно, нелегко, тому що потрібно обов'язково встигнути назвати картку. Швидкий показ важливий, тому що саме при великій швидкості активізується права півкуля мозку. А називати картку потрібно для одночасного підключення і лівої півкулі – так відбувається синхронізація півкуль мозку. Необхідно пам'ятати, що метою флеш-карток не є енциклопедичні знання. Одні й ті ж набори карток можна показувати не раніше, ніж через 6 місяців і більше трьох разів. У школах Шичиди картки паперові, але у домашніх умовах одній сім'ї було б важко займатися виготовленням такої кількості карток. Тому сьогодні багато батьків флеш-картки роблять у вигляді комп'ютерних презентацій. Японська методика Шічіда відрізняється від американської методики Домана тим, що картки змінюються в 4 рази швидше.

9) Ігри в розвитку фотографічної пам'яті

Схожі картинки. Для цієї гри потрібні картинки, які трохи відрізняються одна від одної. Наприклад, на одній намальований гномик у синій шапочці, а на іншій – у червоній. На частки секунди демонструємо дитині одну з картинок (краще формату А4), а потім показуємо обидві і запитуємо, яку він уже бачив.

Розмісти правильно. Потрібно показати будь-які картинки (маленького розміру), розміщені на «сітці»: для початку це можуть бути три картинки, розміщені на смужці, розділеній на три рівні частини. Показуємо не більше 1 секунди, а потім просимо дитину розкласти ті картинки на місця. Для найменших: покажи ведмедику його будиночок тощо.

Знайди нову картинку. Дуже швидко показуємо і називаємо кілька картинок (почніть із трьох). А потім розкладаємо перед дитиною ці картинки ще одну, яку малюк ще не бачив. Завдання – вказати на цю картинку або назвати її.

Хто сховався? Також дуже швидко показуємо картинки, потім усе, крім однієї, розкладаємо перед дитиною, а вона намагається згадати, якої картинки не вистачає.

Гра «Мандала» включає в себе картинки з різними геометричними фігурами. Мандало-терапія є однією з різновидів арт-терапії, що допомагає краще зрозуміти себе і проникнути в глибину своєї підсвідомості.

У роботі з дітьми це дієва техніка для пошуку внутрішніх та зовнішніх ресурсів у наш складний час.

Наприклад, на зображенні може бути зображений червоний трикутник, всередині якого розташований зеленого кольору овал. Малюкові швидко показує дане зображення, і пропонують на такий же безбарвної зображенні відобразити точну колірну гамму геометричних фігур. Через деякий час зображення на картинках рекомендується ускладнювати.

«У кожного віку є своя мова. Мова маленьких дітей дуже проста – це мова історій.»

Гра **«Весела історія»** добре розвиває фотографічну пам'ять**.** Мета даної гри полягає в тому, щоб відтворити за допомогою карток смішну історію. Батьки для початку використовують три картки. На основі даних карток вигадується кумедна історія. Наприклад: великий ведмідь пішов у дрімучий ліс і знайшов смачний мед.

Відповідно, перед малюком викладається три картки, на яких зображені: ведмідь, дерева і баночка з медом. Мама кілька разів розповідає малюку історію, а потім перемішує картки. Дитина повинна відтворити сюжет і вибудувати правильно картки. У центрах Макато Шічіда діти вибудовують сюжетні ланцюжки з сотень карток і справляються з даним завданням швидко і легко.

Після основного блоку рекомендується проводити різні вправи **на розвиток сенсорної системи малюка.** Макато Шічіда рекомендує організувати заняття на сприйняття кольору, розвиток музичного слуху, тактильних відчуттів, творчих здібностей та ігри на впізнавання запахів.

Закінчувати заняття рекомендується вище викладеними вправами на навіювання. Це підвищить самооцінку вашого малюка і додасть йому впевненість у собі.

Протягом уроку малюки задіяні в більш ніж в 15 різних ігор. Мама завжди повинна допомагати дитині в ході занять.

Навчання дітей характеризується наступними особливостями:

- кожен вид діяльності триває не більше п'яти хвилин;
- картки повинні швидко перевертатися;
- урок повинен мати музичний супровід;
- в ході уроку дитина повинна вивчити багато нових слів;
- на заняттях включаються елементи фізичної активності.

Важливі правила для батьків від професора Шічіда

Всесвітньо відомий професор Макато Шічіда рекомендує всім батькам по-справжньому повірити у виняткові здібності малюка, якими його наділила природа після народження. Також вчений переконаний, що якщо систематично займатися з дитиною, то можна досягти неймовірно високих результатів. Також батьки повинні пам'ятати, що їх дитина індивідуальна і його здібності, а також рівень розвитку не варто порівнювати з іншими дітьми.

У процесі розвитку крихти його батькам потрібно не тільки велику увагу приділяти інтелектуальним здібностям малюка, але і прищеплювати йому соціальні навички, знайомити з правилами дисципліни. Макато Шічіда виділяє шість правил для батьків, виконання яких важливо для правильного і органічного розвитку маленького чоловічка:

У процесі розвитку не звертайте уваги на недоліки і слабкі сторони дитини. Не прагніть до ідеалу.

Не думайте, що сьогоднішня поведінка малюка є для нього постійним і незмінним.

Не намагайтеся постійно порівнювати дітей.

Приймайте своєї дитини таким, яким він є. Чи не домагайтеся успішності малюка тільки в навчальному напрямку.

Слід пам'ятати, що мова кохання та спілкування є основним ключем для відкриття серця вашого малюка.

Найчастіше мрійте з дитиною, уявляючи, як закінчиться війна ви поїдете на море чи підете до зоопарку. Використовуйте прості пропозиції, описуючи, що ви робитимете і що побачите. Дитина представлятиме, а це ні що інше, як – тренування уяви.

Також дуже корисно з народження давати дитині предмети як у праву, так і в ліву руку. Навчайте малюка є і малювати і лівою, і правою рукою. Для синхронізації півкуль мозку можна малювати відразу обома руками. Наприклад, у цьому плані дуже корисна гра на фортепіано.

Слухайте музику, співайте, танцюйте, грайте з тактильними мішечками, вдихайте різні запахи, пробуйте різні смаки, вивчайте відтінки квітів, займайтеся творчістю – це дозволить добре розвинути праву півкулю мозку.

Методика Макото Шічіда – це спосіб допомогти сьогоднішнім дітям у період військового часу завтра стати новаторами, цілеспрямованими, творчими і надійними

ланками команди, суспільства, країни. Найцінніше те, що під час заннять та ігор ми забуваємо про війну й поринаємо знову в щасливе дитинство. Така система освіти вчить жити в реальному світі, вміти реагувати на зміни, критично мислити, бути творчою особистістю.

Не можливо все осягнути людським оком та пізнати весь світ - на це може не вистачити навіть життя. Людину постійно щось цікавить, її так і тягне у вирій подій і фактів, тому ми тільки доторкнулися до знань, а все попереду…

Тримаймося!

Ми – сильні!

Ми – Україна!

Список використаних джерел та літератури:

1. Макото Шічіда. Діти-генії (переклад українською). Київ, 2015. С. 70.
2. Блок Шічіди. Методика Макото Шічіда: сама таємнича з методик раннього розвитку: URL : https://mrmamkin.ru/uk/blok-shichidy-metodika-makoto-shichida-samaya-tainstvennaya-iz-metodik/ (дата звернення: 10.10.2022).
3. Знайомство з методикою Макото Шічіда. Мій Клуб : URL : https://kashalot.com/club/post-10429657/ (дата звернення: 06.10.2022).
4. Методика Макото Шичіди: URL : https://kashalot.com/club/post-10429657/ (дата звернення: 06.10.2022).
5. https://soroban.ua/ua/blog/metodika-shichida/

Грицак Тетяна,
практичний психолог
ХЗДО №10 «Веселка»

Створення емоційного комфорту дітей як основний напрямок профілактичної роботи практичного психолога ХЗДО

Надзвичайно важливим є питання емоційного комфорту дітей в умовах сьогодення. Українські діти переживають неймовірне емоційне навантаження під час війни. А батьки не завжди знають, як допомогти. Тому велике навантаження покладене на психологічну службу закладів освіти. Психологічна профілактика, один із напрямків, яким може попередити негативні наслідки впливів, на усіх учасників навчального процесу.

Ключові слова: стрес,емоції, емоційний комфорт, психологічна профілактика, практичний психолог, освітній процес.

Враховуючи непрості реалії сьогодення, досить важкий початок навчального року для усіх учасників освітнього процесу, практичні психологи не можуть залишатися осторонь. Особливу увагу вимагають найменші учасники освітнього процесу, також не можна забувати і за батьків, та педагогів. Постійні стреси, тривожність, відчуття небезпеки накладають відбиток на емоційну сферу. Виникає дуже важливе питання: Як забезпечити психологічний комфорт дітей в таких умовах?

Дошкільний період є унікальною, неповторною фазою емоційного розвитку людської особистості. Почуття і переживання дитини стають складнішими, більш диференційованими. За своєю природою мала дитина — істота насамперед емоційна: у своїх вчинках вона керується не стільки засвоєними поняттями та правилами, скільки чуттєвими враженнями.

Емоції — це своєрідний місток між внутрішнім світом малюка і людським оточенням. Елементарна емоційна компетентність дошкільняти — невід'ємний компонент морального становлення особистості. Недарма психологи розглядають

емоційне переживання як форму внутрішньої роботи дитини, спрямовану на утримання і відновлення своєї душевної рівноваги (Виготський Л.С., Обухівська, Ільїн Є.П.) [1].

Поняття — емоційний комфорт означає, що дитина перебуває у стані душевної рівноваги, спокою, захищеності, вона задоволена своїм буттям, оптимістична. Це позитивно впливає на всі сфери життєдіяльності. Вона працездатна, кмітлива, посилюється її активність, підтримуються на високому рівні домагання, впевненість у своїх можливостях, оцінка своїх чеснот. У стані психологічного комфорту малюк характеризується оптимістичним світосприйманням, він вірить у прихильність до нього оточуючих, відкритий до контактів. І, зрозуміло, душевний дискомфорт знижує емоційний тонус, пізнавальний потенціал, продукує тривожні передчуття, невпевненість у своїх силах, бажання ухилитись від контактів з іншими людьми; гальмує формування адекватної самооцінки[3].

Велика кількість неконтрольованої негативної інформації, яку діти сприймають через засоби масової інформації, розмови в родинному колі, в громадському транспорті, все це негативно впливає на емоційний комфорт дітей, а особливо дошкільників. Дошкільнята тільки знайомляться зі світом емоцій, а тут потрібно вчитися цими емоціями керувати.

Психолог дитячого садка звертає особливу увагу на дітей з проявами емоційного дискомфорту. Фіксує ці прояви («Картка настрою»), спостерігаючи за дитиною у побуті, на заняттях, в іграх, у спілкуванні, зважає на такі моменти: як вона спить, який має апетит, який настрій переважає протягом дня, чи часто ніяковіє,соромиться; чи не надто хвилюється перед виконанням якогось завданням; як оцінює себе, свої вчинки й свої можливості; як ставиться до нових завдань, до труднощів, з якими стикається [3].

Для створення емоційного комфорту дошкільників практичний психолог може широко використовувати профілактичну роботу. З. Кісарчук зазначає що можна вважати профілактику одним з основних завдань просвітницького напрямку діяльності психологічної служби [5].

Психологічна профілактика - це спеціальний вид діяльності дитячого психолога, спрямований на збереження, укріплення і розвиток психологічного здоров’я дітей на всіх етапах дошкільного і шкільного дитинства.

Психологічна профілактика-найменш розроблений вид діяльності практичного психолога, хоча важливість її визнається як ученими, так і практиками.

Профілактика: систематична робота, спрямована на своєчасне попередження відхилень у розвитку особистості, виникнення конфліктів та проблем у міжособистісних стосунках, стабілізації психоемоційного стану.

Отже, психопрофілактична робота спрямована не на розв'язання актуальних психологічних проблем, а на перспективу.

В профілактиці виокремлюють 3 рівні:

І рівень - первинна профілактика**.** Психолог працює з дітьми, в яких проявляються незначні емоційні, поведінкові відхилення. В центрі уваги психолога знаходяться всі діти закладу.

ІІ рівень - вторинна профілактика.Вона спрямована на так звану «групу ризику», тобто на дітей, у яких вже почалися проблеми в поведінці та спостерігаються негативні емоційні прояви. Основне завдання – допомогти подолати ці труднощі до того, як діти стануть соціально чи емоційно некерованими Вторинна консультація включає консультацію з батьками, вихователями.

ІІІ рівень - третинна профілактика**.** Увага психолога концентрується на дітях з яскраво вираженими навчальними чи поведінковими проблемами. Основне завдання - корекція і подолання серйозних психологічних труднощів і проблем. Психолог працює індивідуально з окремими дітьми.

Психологічна профілактика передбачає:

- відповідальність за дотримання в дитячому закладі психологічних умов, необхідних для повноцінного психічного розвитку;
- своєчасне виявлення таких особливостей дитини, які можуть призвести до певних ускладнень у розумовому та емоційному розвитку, в його поведінці та відносинах з іншими;
- попередження можливих відхилень у зв'язку з переходом дітей на наступний віковий щабель розвитку.

Найважливішими *напрямками психопрофілактичної роботи,* за З. Кісарчук, є:

- профілактика стресових і постстресових станів, пов'язаних із природними та технічними катастрофами;
- попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, яке переживає кризові явища (економічні та політичні кризи, міжетнічні, міжконфесійні, військові конфлікти тощо);
- робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами;

Ці напрямки реалізовуються всією системою соціально-психологічних та психологічних служб. Профілактична діяльність психологічної служби в окремих галузей має свої особливості в кількох напрямках.

Основними *формами психопрофілактичної роботи є:*

лекції, бесіди, семінари, тренінгові заняття, «телефон довіри», «пошта довіри», психолого-педагогічні консиліуми, індивідуальне та групове консультування, анкетування, випуск інформаційних бюлетенів, довідників для молоді тощо.

Зміст психопрофілактичної роботи:

Психолог розробляє і впроваджує розвивальні програми для дітей різних вікових категорій із врахуванням завдань кожного етапу розвитку, враховуючи роль в особистісному розвитку дитини сім'ї.

Психолог виявляє такі психологічні особливості дитини, які в подальшому можуть обумовити виникнення певних відхилень в її інтелектуальному або особистісному розвитку[4].

Також до змісту профілактичної роботи входить:

1. Психологічна допомога в адаптації дітей раннього віку, молодшого дошкільного віку та новеньких вихованців старшого віку до умов дошкільного закладу. Опрацювання рекомендацій для батьків і вихователів — як допомагати дітям легше призвичаїтись до умов дошкільного закладу.

2. Забезпечення сприятливого, доброго психологічного мікроклімату в групах — у спілкуванні дітей між собою та з дорослими: вихователями, помічниками вихователів (нянями).

3. Створення умов для набуття дитиною позитивного досвіду взаємодії з товаришами, позитивного прийняття її групою і вихователем, успіху в іграх та різноманітних заняттях, що необхідно для профілактики і корекції дезадаптації, відхилень у мотиваційній сфері, негативного самосприймання. З цією метою добираються відповідні ігри і вправи.

4. Практичне налагодження стосунків між дитиною і оточуючими (батьками, вихователем, однолітками) шляхом поглиблення взаєморозуміння і взаємосприйняття. Одним з методів запобігання непорозумінням у спілкуванні може бути активне психологічне навчання всіх, хто потребує такої допомоги (дітей і дорослих), ефективних способів спілкування [7].

Чеські психологи Й.Лангмейєр та З.Матейчик вважають надзвичайно важливим завданням розробку мір профілактики, або попередження психічної деривації у дітей:

- необхідно забезпечити поступання із зовнішнього середовища достатньої кількості стимулів, відповідних мірі розвитку дитини, так як і пізня, і так і надто рання стимуляція малоефективні, а часом і шкідливі;

- стимули, що поступають, повинні мати значення для дитини, таким чином дитина включає їх у систему своїх переживань і пізнання;

- необхідно створити умови для розвитку стійких взаємовідносин між дитиною і соціальним середовищем (батьками, вихователями, знайомими);

- необхідно полегшити дитині входження у суспільство, засвоєння адекватних соціальних ролей.

Психолог слідкує за дотриманням у навчальному закладі психологічних умов навчання і виховання, необхідних для нормального психічного розвитку і формування особистості дітей на кожному віковому етапі.

Психолог попереджує можливі ускладнення в психологічному розвитку і становленні особистості у дітей в зв'язку з їх переходом на новий віковий рівень (приклад: від дошкільного до шкільного дитинства).

*Психолог*піклується про створення психологічного клімату в дитячому освітньому закладі.

Психолог прагне створити сприятливі, доброзичливі стосунки між батьками і педагогами.

Профілактична робота у дошкільному закладі спрямована в першу чергу, на створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини у процесі її навчання і виховання. Це може бути вивчення адаптаційних процесів, виявлення обдарованих дітей та дітей із затримкою психічного розвитку, рання профілактика соціальної та педагогічної занедбаності дітей, створення сприятливого соціально-психологічного клімату, та на даному етапі особлива увага має приділятися профілактиці стресових станів у дітей[5].

Вся профілактична робота має бути спрямована за трьома напрямками:

Профілактичні робота з дітьми. Щоб з'ясувати, чи є якісь зміни в емоційній сфері дитини, психолог може запропонувати їй зробити малюнки на такі теми: «Кого або чого я боюся», «Сон», «Чого я боюся вдень», «Чого я боюся в ночі». За допомогою графічних тестів «Намалюй людину», «Малюнок сім'ї», «Дім, дерево, людина» діагностуються тривожність, причини її виникнення і наявність агресивних тенденцій.

Корисним для дошкільнят буде поступове введення у їхнє життя психогімнастичних ігор, які сприятимуть розвитку здатності розуміти емоційний стан іншої людини, адекватно проявляти свої емоційні переживання. Зміст ігрових етюдів емоційно переказується дітям, і вони імпровізують на запропоновану тему. Тут, однак, слід зважати на індивідуальні особливості дітей. Наприклад, сором'язливій дитині не варто пропонувати роль, спрямовану на розвиток саме цього почуття, боязкій – грати боягуза, тощо. Доцільно доручати малюку відтворювати таку поведінку, яка протилежна його реальній поведінці. Тоді уявна ситуація значно полегшуватиме виконання тих чи інших дій і буде своєрідним психологічним тренінгом.

З метою корекції емоційної сфери психолог проводить комплексні заняття. Вони можуть складатися з таких частин: *малювання, слухання музики, рольові ігри, ляльокові вистави, вправи з аутотренінгу тощо.* Наприклад,: 1 – слухання уривку з кантати №2 Й.- С. Баха; 2 – малювання на тему «Кого або чого я боюсь»; 3 – психогімнастичні ігри «Сміливий хлопчик», «Темрява»; 4 – вправи на само розслаблення «Прогулянка по весняному парку (під звуки «Місячної сонати» Л.Бетховена).

Мистецтво відновлення душевної рівноваги, емоційного комфорту малюка передбачає цілий комплекс своєрідних реабілітаційних заходів:

- Розпізнавати та кваліфікувати психічний стан дитини. Визначати внутрішні та зовнішні подразники – стресори.

- У повсякденному житті створити для дитини умови, де вона могла б задовольнити свої провідні духовні потреби — у любові, увазі, турботі самоповазі, у спілкуванні з приємними їй людьми, у пізнанні.
- Удосконалювати своє уміння розпитувати дитину та вислуховувати її, демонструючи їй при цьому свою щиру зацікавленість, розуміння співпереживання.
- Організовувати індивідуальні тематичні бесіди, спрямовані на те, аби допомогти дитині усвідомити свої переживання і з часом навчитись регулювати їх. Це необхідно і вихователю, оскільки дає ключ до розуміння внутрішнього світу кожної дитини. Дати дитині змогу шляхом малювання (фарбами, фломастерами олівцями, крейдою) звільнитися від страху, напруження, негативних переживань. Задля цього можна запропонувати різні теми малюнків «Коли я вдома один», «Я засмучений», «Що мені наснилося», «Ми з мамою радіємо», «Мій страх» тощо. Головне, щоб дитина усвідомлювала свої переживання і намагалась передати їх кольором та зображенням.
- Розширення уявлень дітей про світ людських почуттів — радості, інтересу, подиву, горя, смутку, страждання, презирства, страху, провини, сорому, заздрості, жадібності, прикрості, гніву. Вправляння старших дошкільників в умінні розпізнавати їх, передавати мімікою, жестами, пов’язувати з певними життєвими подіями, відтворювати в грі або в художньому зображенні.
- Вчити дітей емоційно адекватно реагувати на подію, вчинок, результат діяльності. Вправляти їх в умінні правильно переживати як перемогу, так і програш. Виробляти помірковане ставлення до труднощів, оптимістичне ставлення до необхідності їх долати.
- Виховувати волю дошкільників. Відмовитись від практики звичного оцінювання кінцевих продуктів праці. Акцентувати увагу дітей на самому процесі подолання труднощів. Оцінювати насамперед вкладені у досягнення зусилля дитини, її намагання впоратись із складною ситуацією.

Періодично давати дітям змогу розвантажуватися, розслаблюватися. З цією метою можна використати ігри у «Клякси», або з папером,який дозволяється рвати, мнути. Для зняття агресії можна використати гумову грушу,яку можна боксувати, або запропонувати дитині виконати певні фізичні вправи, танцювальні рухи. Дорослий має усвідомлювати, що накопичення дитиною негативної енергії здатне призвести до вибуху. Тому доцільно попередити події «обігравши ситуацію», або спрямувати енергію дошкільника у корисне русло [2,3].

Профілактична робота з педагогами. До основних професійних стресорів педагогічної діяльності спеціалісти відносять: надмірно інтенсивне спілкування; високий ступінь відповідальності за інших людей; інформаційні перевантаження; екстремальні ситуації, які потребують негайного реагування, особливо в даний час. Потрібно спланувати систему роботи для запобігання емоційного вигорання в педагогів. Адже профілактична робота направлена на попередження проблем, а не усунені її.

Профілактична робота з батьками. Стратегія поведінки психолога, педагогів буде результативною тільки за умови, що його спільниками стануть батьки. Будь-яка робота яка проводиться з дітьми або однією дитиною має проходити в тісні взаємодії з батьками. Слід згадати, чим емоційно стабільніші батьки, тим спокійніші діти. Сучасні батьки також зіштовхнулися з речами, на які досить важко спокійно реагувати, а особливо важко пояснити їх дитині. Але не забуваємо, що актуальним залишається і просвіта батьків стосовно сімейного виховання. Без відповідної перебудови взаємин у сім’ї система організованих впливів може виявитися недостатньою. Педагоги і батьки мають свідомо звільнитися від ролі «розпорядника» дитини, оволодівати умінням надавати свободу вибору, рахуватись з її ціннісними

орієнтаціями, довіряти внутрішнім життєвим силам. Треба пам'ятати, що запобігти емоційному дискомфорту дитини значно легше, ніж зняти його. Тому психолог разом з усім колективом дитячого садка має дбати про створення сприятливих умов для нормального емоційного розвитку дошкільнят. Слід систематично роз'яснювати батькам, що неузгодженість виховних впливів, неувага до малюка, надмірна вимогливість або вседозволеність, розумове перенавантаження, заміна телебаченням та комп'ютерними іграми повноцінного спілкування з батьками приводить до негативних наслідків [8].

Отже, У дитячому садку треба створювати атмосферу доброзичливості, забезпечувати дітям спокійну, стабільну обстановку, створювати умови для повноцінної ігрової діяльності, розвитку ігрових умінь, розширення спілкування, одержання різноманітних вражень і позитивних емоцій в такий непростий для нашої країни час.

Список використаних джере та літератури:

1. Балакирев В. П. Отрицательные переживания у детей. Журнал практичного психолога.1996. №1. С.6-23.
2. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості: навчальний посібник для вузів. Київ : Освіта,1998. 255 с.
3. Кряжева Н. П. Развитие эмоционального мира детей. Популярное пособие для родителей и педагогов. Ярославль : Академия развития, 1997. 208 с.
4. Марінушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Порадник практичного психолога. Харків : Основа. 2007. 240 с.
5. Організація просвітницької роботи з батьками дошкільників. Гурець М.М., Скрипа А.В. Глухів: відділ освіти Глухівської міської ради, 2015. 62 с.
6. Панасюк І.С., Пузиренко М.А. Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи: Почуття. Емоції.
7. Профілактична робота в практичній психології: навчально-методичний комплекс дисциплін. Бігун. Н.І. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2006, 2011. 96 с.
8. Савчин М. В. Вступ до спеціальності: психолог, практичний психолог: навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ. 2007. 400 с.

Грицюк Наталія,
соціальний педагог Гімназії №3
Шепетівської міської ради

Проблема булінгу в освітньому середовищі серед підлітків в умовах війни

У статті подані основні форми та методи булінгу в освітньому середовищі. Описується теоретичний аналіз феномену шкільного булінгу, виявлення особливостей його прояву та причин, передумов його появи, в тому числі – в умовах воєнного стану.

Ключові слова: булінг, воєнний стан, агресія, цькування, дезадаптація, соціалізація, кібербулінг.

Введення в Україні воєнного стану позначилось на всіх сферах життя українського суспільства. Особливих труднощів та змін зазнала освіта. Сьогодення внесло корективи в освітній процес та незмінним лишилося те, що усі ми маємо працювати заради безпеки та розвитку наших дітей. Війна - надзвичайно складний час для усіх, а діти потерпають від неї найбільше. Адже їх безпека, добробут та доступ до основних послуг під загрозою через жахливі події, які наразі відбуваються

в нашій країні. Не треба забувати про те, що в учнівському середовищі може мати місце проблема булінгу. У стані війни діти належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з багатьма проблемами, перебуваючи в нових соціальних умовах, однією з таких проблем може стати цькування дитини, яка змушена була переїхати та потрапила в новий класний колектив.

Проблема булінгу була і завжди буде. Вона є однією з найцікавіших і актуальних проблем в суспільстві. Це проблема, про яку довгий час не прийнято було говорити. Багатьох дітей у свій час дражнили рідні брати, сестри, друзі. Зараз надзвичайно гостро постає проблема агресивних проявів у стосунках підлітків, збільшується кількість фіксованих випадків даного явища. В Україні недостатньо запропонованих форм і методів профілактики та корекції булінгу підлітковому віці. Одним із найголовніших завдань держави є захист життя та здоров'я громадянина. Тому, здійснюється робота в напрямку подолання булінгу, зокрема, 18 грудня 2018 року ВР прийняла закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, щодо протидії булінгу».

Дан Ольвеус – дослідник, який почав вивчати проблему булінгу. Норвезький вчений розробив програму превенції, тобто програму попередження булінгу, яка називалась «The Olweus Bullying Prevention Program». Він зазначає, що булінг – це навмисна, систематично повторювана агресивна поведінка, що ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили [1].На початку 70-х років ХХ ст. Дан Ольвеус провів перше дослідження булінгу, результат якого опублікували у Швеції та в США у книзі «Агресія у школі: булери та хлопчики для побиття». Ще тему булінгу вивчали наступні вчені: Петер-Пауль Хайнеман (1969, 1972) та Анатолій Пікас (1975).

Що ж таке «булінг»? Булінг – це певний прояв агресії з залякуванням особистості та появою можливості її повного підпорядкування собі та своїм інтересам. Суттю булінгу є презирство і зневага, що дозволяє кривдникам не мати почуття провини. За допомогою булінгу підлітки самоствердкуються. Певні дії, що виникають під час булінгу мають спільні риси, такі як: 1) кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, віком, фізичними можливостями, різної релігії, статі чи раси; 2) кривдник навмисно викликає фізичний або психоемоційний біль, насолоджується цим; 3) кривдник погрожує, що це не перший і не останній раз знущання.

Булінг включає чотири головні компоненти: булінг здійснюється регулярно, поведінка є навмисною, учасники не мають однакової влади та булінг – це агресивна і негативна поведінка підлітка. Є декілька видів булінгу: вербальний, фізичний, емоційний. Найчастіше булінг відбувається у вербальній формі. Знаряддям вербального булінгу слугує голос (образливе ім'я, поширення образливих чуток) [1].

В наш час актуальним є кібербулінг. Спочатку складна ситуація з CoViD-19, зараз – війна. В основному уроки проводяться в онлайн форматі задля того, щоб учні, які покинули свої домівки, могли повернутися до навчання у місцях тимчасового перебування - як в Україні, так і за кордоном. Тому почав розповсюджуватись кібербулінг – принижування за допомогою Інтернету та різних електронних пристроїв (пересилання фотографій, погані або нецензурні коментарі, поширення чуток). У цьому просторі не існує захисних бар'єрів.

У самому процесі булінгу можна виділити кривдника, жертву та спостерігача. Зазвичай, булерами виступають діти, які мають риси характеру нарциса – прагнення до влади, самоствердження, вони грають на публіку, саме для цього і потрібні свідки (спостерігачі). Типи поведінки булера: 1) дитина зазвичай поводить себе соціально прийнято, піклується про інших та має непогані успіхи в навчанні. Однак іноді

поводиться непередбачувано, нехарактерно, принижує інших учнів, хоча й схильна бути відповідальною та піддається вихованню; 2) дитина, яка ніби вдягає маску хороброго, приваблива, має лідерські якості; 3) показовий тип, хоче бути на «сцені», поєднує різні види булінгу; 4) «у повному озброєнні» має стійкі наміри чинити булінг, добре розуміє стан іншої людини та вміє користуватися цим, помічає вразливі сторони потенційної жертви; 5) і останній тип – «соціопати», які є агресивними та імпульсивними. Також є два типи жертв: перший тип – це пасивна жертва, яка реагує на знущання плачем, уникає кривдника, а другий тип – «провокативна» жертва: часто привертає увагу кривдника, схильна протистояти булінгу. Спостерігачі хоч і не беруть участі, але зазнають впливу. Коли спостерігач активно підтримує кривдника, у жертви виникають ще сильніші страждання. Також спостерігачі зазвичай бояться кривдника, не бажають виділятися з натовпу однокласників; діти, які раніше піддавалися насильству, бажають відігратися за свої приниження.

Існує багато причин булінгу, наприклад, помилкове уявлення про те, що агресивна поведінка допустима; бажання завоювати авторитет в очах друзів та однолітків; бажання привернути увагу впливових дорослих; нудьга, здирство, компенсації за невдачі в навчанні чи громадському житті; через тиск батьків, через жорстоке поводження батьків та відсутність їхньої уваги до дитини; прагнення до популярності, поваги з боку однолітків; особистісні особливості (вади, колір шкіри чи волосся, колір очей). Вважається, що транслювання жорстоких фільмів призводить до агресивної поведінки в підлітків.

Є багато факторів, які призводять для агресивної поведінки. Особистісні фактори: тип темпераменту, характер, емпатійність, егоїстичність. Також ще однією причиною є вживання алкоголю, наркотиків. Діти, які зловживають, втрачають почуття самоконтролю. Не менш серйозною є психологічна причина – біполярний розлад. Цей розлад характеризується періодичними депресіями, маніями або поєднанням обох, а головне викликає, на відміну від змін настрою, погіршення нормального соціального функціонування в школі, з однолітками та вдома в сім'ї. До сімейних факторів ми можемо віднести: гіперопіка, або ж навпаки – дефіцит уваги, ігнорування потреб дитини; домашнє насильство. До соціальних факторів належать гендерні стереотипи, культурні норми, соціальна та економічна нерівність, вплив ЗМІ. Ще одним фактором є телебачення, де часто показують жорстокі фільми та насильство. Воно має дуже серйозний вплив на формування ціннісної системи та поведінки дитини. Багато підлітків після перегляду сюжетів з картинами жорстокості, агресивності, самогубств ідентифікують себе з такими героями та діють відповідно.

Діти, які потерпіли від булінгу зазнають чимало страждань. Вони мають психологічне чи фізичне виснаження. У жертв знижується самооцінка та впевненість у собі. Учні-жертви різних видів булінгу в школі частіше показують моделі поведінки, що відмінні від інших: побоювання нападів, прогул занять, уникання небезпечних місць, відмова від участі в додаткових гуртках, секціях тощо. Ми маємо пам'ятати, що булінг залишає й наслідки для тих, хто знущається. Зазвичай вони стають агресивними дорослими, для яких є більшою ймовірністю бути багаторазово засудженими за злочинні дії. А спостерігачі стають більш тривожними, всього бояться, у них зникає почуття ввічливості та толерантності. Свідки булінгу бачать, що дії насильника не тягнуть покарання, а тому частіше використовують агресію в майбутньому [5].

У закладах освіти обов'язково має проходити профілактика попередження булінгу. Так, під час зустрічі з батьками жертв булінгу основними завданнями психолога, соціального педагога або представника шкільної адміністрації є: збір даних, що стосуються булінгу; заохочення батьків до співпраці, з метою подолання проблемної ситуації; встановлення і підтримка відкритих стосунків між школою і батьками. Є різні методи роботи з учнями: інформаційні куточки, пам'ятки, бесіди, тренінги, виховні години.

Отже, булінг, як явище, є актуальним, особливо в наш час, під час воєнного стану – це прояв агресії, що супроводжується постійним тиском. Основними причинами булінгу в підлітковому віці є фізичні вади, особливості зовнішності, відсутність досвіду життя в колективі, труднощі у навчанні. Підлітки часто заздрять один одному, а заздрість, почуття неприязні, боротьба за владу, самоствердження провокує булінг.

Список використаних джерел та літератури

1. Сидорова А.С. Профілактика булінгу серед підлітків в закладах загальної середньої освіти.
2. Анна Король Причини та наслідки дослідження явища булінгу.
3. Про булінг (цькування) та як його подолати. Дітям, молоді та дорослим про важливе. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 40 с.
4. Olweus D. Bullying at school: what we know, what we can do / Olweus D. – Malden, MA: Blackwell Publishing, 1993.
5. Будуємо майбутнє разом: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді : навчально-методичний посібник [Л. В. Зуб, Т. Л. Лях, Л. А. Мельник та ін.]; за ред. Т. В. Журавель, М. А. Снітко. – К.: ТОВ “ОБНОВА КОМПАНІ”, 2016. – 298 с.

Грицюк Нінель,
старша викладачка кафедри
педагогіки та психології
Хмельницького ОІППО

Корекційно-розвиткові програми і технології альтернативної та допоміжної комунікації для дітей з особливими освітніми потребами

У статті розглянуто питання підвищення ефективності корекційно-розвиткової роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення та спілкування. Наведено перелік корекційних програм, технологій та методів реалізації альтернативного підходу до формування комунікативних умінь та навичок осіб з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів, з розладами аутистичного спектру в закладах спеціальної освіти.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, корекційно-розвиткова робота, альтернативна та допоміжна комунікації, способи спілкування, адаптація, соціалізація

В останні роки в Україні з різних причин спостерігається зростання кількості дітей, які мають порушення в розвитку. Змінюється і якісний склад учнів спеціальних закладів загальної середньої освіти, навчально-реабілітаційних центрів, збільшується кількість дітей з тяжкими порушеннями комунікації, що характеризуються різноманітністю проявів, складністю та глибиною порушень, тривалістю настання позитивних результатів корекційного втручання.

Перед педагогами, батьками постає проблема допомоги дітям з особливими освітніми потребами, зокрема, у їх соціалізації через формування норм соціально-адекватної поведінки, розвитку навичок самообслуговування, елементарних форм праці, підвищення рівня комунікативної компетентності.

Комунікація - це найважливіша умова розвитку особистості, яка займає провідну роль в когнітивному та емоційному розвитку дитини, є основою соціалізації і поведінки, запорукою успішного засвоєння знань здобувачами освіти. Але не кожна дитина може реалізувати цю потребу. Є коло дітей, у яких з різних причин мовлення відсутнє, і вони потребують альтернативної комунікації, або діти, у яких мовлення розвинуте недостатньо, і тому вони потребують підтримуючої (допоміжної) комунікації. Незважаючи на вроджене бажання спілкуватися, діти через певні фізичні і когнітивні труднощі мають проблеми в оволодінні мовленням. Часто вони розуміють звернене мовлення, але не можуть відповісти, їм важко висловити свої потреби і бажання, а це заважає їх загальному розвитку і веде до появи проблем у поведінці. На формування спілкування часто впливають особливості анатомічної будови мовленнєвого апарату, нейрофізіологічні і медичні фактори, особливості пізнавальної сфери, а тепер ще і психічні стреси внаслідок воєнних дій. А отже, існує потреба у застосуванні нових корекційних програм, альтернативних методик роботи з дітьми. Цим обґрунтована необхідність теоретичної і практичної підготовки фахівців та батьків до роботи з альтернативною чи додатковою комунікацією.

Особлива увага до використання альтернативної та додаткової комунікацій активізувалась в 2018 році в процесі вивчення курсу «Альтернативна комунікація», який є складовою корекційно-розвиткових занять, передбачених Типовою освітньою програмою початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.08.2018 № 917, таблиця 16). Одним із основних завдань якого є розвиток здатності виконувати соціальні норми та правила поведінки, стимулювання вербальних і невербальних комунікативних вмінь, формування соціально-побутових навичок.

Дослідженням питань альтернативної та додаткової комунікації дітей з особливими освітніми потребами, яке сприятиме розв’язанню освітніх завдань, висунутих суспільством перед закладами загальної середньої освіти (спеціальними школами, навчально-реабілітаційними центрами), забезпечить доступність і комфорт для всіх учасників освітнього процесу в Україні, займаються такі науковці, дослідники, практики, як: Абрамович О.М., Блеч Г.О., Ганушкевич І.Б., Горєлова О.П., Грох М.А., Єжова Т.Є., Кривоногова О.В., Куценко Т. О., Кшишовська І.В., Литвин І.М., Посвістак О.М., Усатенко Г.В, Хронік Т.Є., Чайка М.С., Чуба О.М., Чуба О.В., Шестопал В.М. та ін.

З 2019 року по даний час розроблено корекційні програми, методичні рекомендації та посібники з альтернативної та додаткової комунікації дітей з інтелектуальними порушеннями помірного, тяжкого ступенів та розладами аутистичного спектру. Серед них рекомендовано МОН України: «Програма з корекційно-розвиткового заняття «Альтернативна комунікація» для 5-10 класів для дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів» (Литвин І.М., Хронік Т.Є., Шестопал В.М., Абрамович О.М., 2021); методичні рекомендації «Використання методів альтернативної та додаткової комунікації у закладах освіти» (Самсонова Л.С., Дмітрієва М.В., Чайка М.С., Усатенко Г. В., Кривоногова О.В., Давиденко А.Ю., Защипась Ю.П., Казачинер О.С., Книш К.В., Островська К.О., Панічевська Є.В., 2022); навчально-методичний посібник «Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами» (Чайка М.С., Усатенко Г.В., Кривоногова О.В.,2022).

Заслуговують на увагу і програми, розроблені у 2021 році корекційними педагогами-практиками Солобковецького та Кам’янець-Подільського навчально-реабілітаційних центрів, схвалені науково-методичною радою Хмельницького ОІППО:

«Альтернативна комунікація» Корекційно-розвиткова програма для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Грох М.А., Посвістак О.М); «Альтернативна комунікація» Корекційно-розвиткова програма для 5-7 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Кшишовська І.В., Посвістак О.М.); Програма з корекційно-розвиткових занять «Альтернативна комунікація» для дітей з розладами аутистичного спектра та порушеннями інтелектуального розвитку (помірного та тяжкого ступенів)(Ганушкевич І. Б., Чуба О. М.). Для успішної реалізації змісту навчального матеріалу з курсу «Альтернативна комунікація» розроблено додатки до програм: «Журнал спостереження за процесом адаптації дітей з розладами аутистичного спектру із порушенням навичок комунікації до освітнього процесу» (Автори: Ганушкевич І.Б., Горєлова О.П., Чуба О.В., Чуба О.М.) та «Журнал взаємодії учасників освітнього процесу та батьків з курсу «Альтернативна комунікація»» (Автори: Ганушкевич І.Б., Чуба О.М.).

Для дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів, із розладами аутистичного спектра характерний ряд особливостей: відсутність мотивації до спілкування, розлади в поведінці, не гнучкість в контактах, підвищена емоційна виснаженість, тяжкий недорозвиток мовлення, при якому усне мовлення повністю відсутнє або порушене настільки, що розуміння його оточуючими сильно утруднене або неможливе. Тому, у роботі з такою категорією дітей, виникає потреба в додаткових методах і формах роботи, які допоможуть розвинути комунікативні навички і полегшать адаптацію та соціалізацію дитини. Запропоновані програми розроблено з урахуванням принципу «від простого до складного» і за структурою поділяються на дві групи. Перша група – це домовленнєві вміння, імітація, візуальне сприймання, слуховий гнозис та розуміння мовлення. Тобто, формування первинних комунікативних навичок на матеріалі звуконаслідувань і звукосполучень, що імітують немовленнєві комплекси звуків, вигуки, крики птахів, голоси тварин, слів, які позначають найбільш вживані предмети. Друга група – це мовленнєві навички, зокрема: повторення мовлення (ехо-реакції), навички прохання, називання, відповіді на запитання та ведення діалогу. Заняття з курсу «Альтернативна комунікація» плануються з урахуванням необхідності багаторазового повторення матеріалу з поступовим включенням нових елементів до попередньо засвоєних знань та вмінь. Темп вивчення навчального матеріалу уповільнюється або прискорюється в залежності від індивідуальних можливостей учнів.

Відповідно до Конвенції про права осіб з інвалідністю сучасні держави мають забезпечити використання тих технологій, які враховують різні форми порушень в розвитку, в тому числі і додаткові та альтернативні способи спілкування за вибором осіб з інвалідністю.

Додаткова комунікація використовується, коли дитина може розмовляти словесно, але ця здатність обмежена з певних причин, тоді жести, картинки, піктограми, пристрої використовуються для доповнення та уточнення мовлення.

Якщо у дитини відсутнє вербальне мовлення, але вона може користуватися жестами, графічними символами, пристроями або додатками для комунікації, тоді говоримо про альтернативну комунікацію, яка заміщує словесне мовлення. Тобто, альтернативна комунікація - це форма спілкування за допомогою жестів, міміки, картинок, фотографій, піктограм, технічних засобів, яка допомагає дитині адаптуватись у соціумі. Альтернативна та допоміжна комунікації можуть застосовуватись у роботі з дітьми з порушеннями слуху; тяжкими порушеннями мовлення; інтелектуальними порушеннями; розладами спектру аутизму; прогресуючими захворюваннями (м’язова дистрофія, множинний склероз);

фізичними і психічними травмами, інсульті, стресі та іншими стійкими та тимчасовими обмеженнями спілкування та мовлення. Правильний вибір системи альтернативного та додаткового спілкування допомагає дитині розуміти оточуючих і висловлювати свої думки, бажання і потреби, налагодити взаємодію як з однолітками, так і з дорослими, значно підвищує рівень соціалізації, якість життя, розвиває самоповагу й надає можливість відчути себе повноцінною особистістю.

Альтернативна та допоміжна комунікації представлені системою спеціальних методів та засобів корекції, які умовно можна розділити на декілька видів, враховуючи мету використання та вид подання матеріалу. Проте, для дітей з особливими освітніми потребами підходять не всі системи альтернативних комунікацій. Тому, на основі результатів комплексної діагностики, важливо обирати комунікативні засоби, які найбільше відповідали б індивідуальним можливостям кожної дитини. Наприклад, у корекційній роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями найчастіше використовуються візуальні засоби альтернативної та допоміжної комунікації: знаки, символи, піктограми, жести, схеми, предметні малюнки, сюжетні ілюстрації тощо. Вони не тільки допомагають встановити певні асоціації з предметами або діями, а й повністю або частково відтворюють послідовний ланцюжок мовленнєвих і мисленнєвих операцій, спрямованих на сприйняття та розуміння вербальної інформації. Разом з тим, використання візуальних засобів альтернативної комунікації стимулює формування власного мовлення, насичує поняття образами та змістом і допомагає створювати послідовність висловлювання. Загалом, в практиці корекційної роботи з часом залишаються найефективніші і найдоступніші для використання технології, а робота фахівців організовується у формі сучасної, доброзичливої гри із застосуванням інновацій.

Найбільш відомими та вживаними корекційними методиками є: жестово-символьна система комунікації: жестова мова; система обміну картинками (PECS), дошка Makaton, голландська система комунікації, Тан-Содерберг, леб-системи, Блісс-система тощо. Метою даних методик є не лише корекція порушень, а й активізація компенсаторних зон розвитку дитини.

Увесь корекційний процес будується на таких важливих складових, як підказка, мотивація та корегування помилки. Підказка може бути фізична, жестова, вербальна, візуальна – це те, без чого дитина не продемонструє правильну реакцію на інструкції. Зменшення кількості і складності підказок є важливим показником результативності корекційної роботи. Мотивація, це - зацікавленість дитини в досягненні позитивного результату, особливо на початкових етапах корекції. Корегування помилки – це дії вчителя, які виконуються на попередження та виправлення неправильних дій та реакції дитини.

Таким чином, у корекційній роботі необхідно дотримуватись системного і послідовного тренування. Тобто, цілеспрямованого, систематичного формування навичок невербальної комунікації з використанням альтернативної або додаткової диференційованої візуальної підтримки в певній послідовності, яка передбачає поступове ускладненням корекційних завдань.

Отже, результативність корекційного впливу на дитину залежить від ряду умов: діагностика готовності дитини до засвоєння альтернативного спілкування; врахування її індивідуальних особливостей, потреб і інтересів в процесі педагогічної корекції, спрямованої на розвиток комунікації; вибір системи комунікації у відповідності до можливостей дитини; участь, взаємодію і співпрацю в процесі корекції всіх фахівців, що працюють з даною дитиною, з обов’язковою участю її батьків.

Безумовно, використання технологій з альтернативного та додаткового спілкування потребує спеціальної професійної підготовки, обмежена кількість фахівців, які вміють працювати за спеціальними методиками є суттєвою перешкодою до застосування даних систем корекції комунікативних порушень у дітей.

Найголовніше – це не позбавляти дитину можливості спілкуватися. А спосіб спілкування – це вже за можливостями і здібностями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Блеч Г. О. Альтернативні засоби комунікації у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку / Г. О. Блеч // Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення – К.: «Наша друкарня». 2018. С. 30-33.
2. Блеч Г. О. Технології допоміжних засобів комунікації роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку / Г. О. Блеч // За матеріалами IV Міжнарод. конференції КЗ «ЗОІППО» ЗОР, 2018. – Режим доступу: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip30.html
3. Ганушкевич І. Б., Горєлова О. П., Чуба О. В., Чуба О. М. Журнал спостереження за процесом адаптації дітей з розладами аутистичного спектру із порушенням навичок комунікації до освітнього процесу: журнал. Кам'янець-Подільський, 2021. 52 с.
4. Ганушкевич І. Б., Чуба О. М., Програма з корекційно-розвиткових занять «Альтернативна комунікація» для дітей з розладами аутистичного спектра та порушеннями інтелектуального розвитку (помірного та тяжкого ступенів): програма. Кам'янець-Подільський, 2021. 28 с.
5. Ганушкевич І. Б., Чуба О. М. Журнал взаємодії учасників освітнього процесу та батьків з курсу «Альтернативна комунікація»: журнал. Кам'янець-Подільський, 2021. 51 с.
6. Грох М. А., Посвістак О. М. Альтернативна комунікація. Корекційно- розвиткова програма для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями: програма. Солобківці, 2021. 18 с.
7. Єжова Т. Є. Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності // Збірник «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами». 2011. №8 (10). С. 73–80 http://ap.uu.edu.ua/article/102
8. Заремба В.В., Ліщук Н.І., Морозова Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення з використанням методики ТАН – Содерберг» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями: програма. Київ, 2018. URL: https://docs.google.com/document/d/1xYsnGmo_GQHX18Iy5c7-i7YjZ19JyqRnRQrLoatHWFE/edit
9. Куценко Т. О. Використання допоміжної альтернативної комунікації при навчанні дітей з розладами аутичного спектра // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2013. Вип. 4 (2). С. 209–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2013_4(2)__26.
10. Кшишовська І. В., Посвістак О. М. «Альтернативна комунікація» Корекційно - розвиткова програма для 5-7 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями : програма. Солобківці, 2021. 22 с.
11. Литвин І.М., Хронік Т.Є., Шестопал В.М., Абрамович О.М. Програма з корекційно-розвиткового заняття «Альтернативна комунікація» для 5-10 класів

для дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/navchal-ni-prohramy/
12. Методичні рекомендації «Використання методів альтернативної та додаткової комунікації у закладах освіти» (Самсонова Л.С., Дмітрієва М.В., Чайка М.С., Усатенко Г. В., Кривоногова О.В., Давиденко А.Ю., Защипась Ю.П., Казачинер О.С., Книш К.В., Островська К.О., Панічевська Є.В.), Київ. 2022. 14 с. https://osvita.ua/legislation/list/60/
13. Усатенко Г. В. Практичні аспекти створення символів альтернативної та додаткової комунікації для відновлення комунікаційних навичок у людей з афазіями. Наукові студії з соціальної та політичної психології. Київ, 2021.
14. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с.

Гуменюк Оксана,
заступник директора з методичної
роботи Дунаєвецького ліцею №3
Дунаєвецької міської ради
Хмельницької області

Важливі аспекти інформаційної безпеки

Відчуття безпеки – одна з базових потреб людини. Насамперед ми дбаємо про свою фізичну безпеку, але з розвитком інформаційних технологій постає також питання про безпеку в інформаційному просторі. Особливо гостро звучить питання інформаційної безпеки в умовах військової агресії росії. Це і споживання чи поширення неперевіреної, неправдивої, фейкової інформації, невміння протистояти кіберзагрозам, наприклад фішингу, надання доступу до особистої інформації, кібербулінг тощо. Особливістю є те, що навчання та роз'яснення з інформаційної безпеки, кібербезпеки потрібно проводити і з дітьми, і з їх батьками, і з педагогами.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібербезпека, дані, інформація, захист, гаджет.

Інформаційна безпека — це стан захищеності систем обробки і зберігання даних, при якому забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, використання й розвиток в інтересах громадян або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації особи, суспільства і держави від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки запису чи знищення. Слід пам'ятати, що поняття інформаційної безпеки не обмежується безпекою технічних інформаційних систем чи безпекою інформації у чисельному чи електронному вигляді, а стосується усіх аспектів захисту даних чи інформації незалежно від форми, у якій вони перебувають [3]. Коли ми говоримо про інформаційну безпеку учасників освітнього процесу, то найчастіше маємо на увазі інформаційну безпеку особистості – це стан захищеності особистості, різноманітних соціальних груп та об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку та обмежувати свободу вибору [3].

Одна з найпоширеніших загроз у наш час – дезінформація. Особливістю дезінформації є те, що це спеціально створена неправдива інформація з наміром нанесення шкоди. Мета може бути різна: підвищити відвідуваність сайту, популяризація допису шляхом провокування конфлікту в коментарях, дослідження

реакції суспільства на певну подію чи ситуацію, вплинути на репутацію певної особи, організації, країни, посіяти паніку, знизити моральний дух, вселити тривогу тощо. Буває дуже складно відрізнити правдиву новину від дезінформації чи маніпуляції, тому слід дотримуватись певних правил, коли ми споживаємо інформаційний контент:

- Отримувати інформацію з офіційних джерел, наприклад сторінки Офісу Президента України, Прем'єр-міністра, сайтів чи сторінок органів державної влади або з так званих «білих» медіа. До Списку найякісніших і відповідальних онлайн-медіа, який підготували експерти IMI на основі моніторингових досліджень, увійшли такі редакції: Суспільне, Громадське, Ліга, "Українська правда", Укрінформ, Радіо Свобода, Дзеркало тижня, НВ, та Бабель [4].
- Знати власників медіа, щоб розуміти, яку редакційну політику проводить видання.
- Аналізувати, чи не опинились ви в інформаційній бульбашці в соціальних мережах чи інших ресурсах. Facebook, якому належить Instagram, та Google, якому належить YouTube, досить добре вміють показувати вам те, що ви хочете, і приховувати ідеї, які вам не подобаються або з якими ви не погоджуєтеся. Вебсторінки можуть застосовувати алгоритми, які відстежують, що ви шукаєте, на що натискаєте, що вам «подобається» або «не подобається», що ви коментуєте і де перебуваєте. Ці алгоритми аналізують усю цю особисту інформацію і за допомогою шаблонів вирішують, що саме ви хочете бачити. Це означає, що пошукові результати, посилання, реклама та дописи у Facebook можуть бути результатом вашої попередньої поведінки онлайн [5].
- Розуміти значення терміну «клікбейт» - це заголовки, що привертають увагу, апелюють до наших емоцій, змушують переходити за посиланнями та поширювати дописи. Не переходьте, якщо заголовок містить маніпулятивні фрази: «УВАГА!!!», «Важлива інформація, повідомили військові», «100% перевірена інформація» тощо. Проаналізуйте, чи відповідає заголовок змісту повідомлення. Важливо не коментувати та не поширювати допис, піддавшись на емоції, а спершу дослідити його.
- Читаючи інформацію, звертати увагу на джерела:
    a. хто є джерелом інформації,
    b. коли сталась подія,
    c. як джерело інформації могло про неї дізнатись,
    d. якою є мета розповсюдження даної інформації,
    e. подані лише факти чи оціночні судження,
    f. чи є надійним дане джерело інформації.
- Перевіряти достовірність фото. Зробити це можна за допомогою Google Reverse Image Search — одного із найлегших, найпопулярніших та найшвидших способів перевірити фото. Якщо ви працюєте в браузері Chrome, можете просто натиснути на зображення правою кнопкою та обрати «Знайти зображення в Google». Якщо працюєте в інших браузерах — збережіть фото на свій комп'ютер, а потім завантажте в сервіс. Також можете натиснути правою кнопкою миші а зображення і вибрати опцію «Скопіювати URL» та вставити в пошукову стрічку це посилання. Можна отримати сотні та тисячі схожих фото. Для пошуку першоджерела слід натиснути на «Інструменти пошуку», щоб відфільтрувати результати за часом. Також можна ввести ключові слова поряд з картинкою. Схожим інструментом є Tineye, в якому одразу можна відфільтрувати за часом публікації аналогічні зображення. Крім того, сервіс може відсортувати картинки за тим, як вони змінювалися, а також порівняти з оригіналом. Ще одним способом перевірити фото з місця подій — вручну переглянути вказане місце на Google Street View або в програмі Google Earth. За допомогою Google Street View можна перевірити, чи виглядає це місце дійсно так, як на фото. За допомогою Google Earth можна прослідкувати вигляд певних місць із

супутника. Часто поширення фейків відбувається за допомогою фотомонтажу. Щоб перевірити, чи були зміни на фотографії, скористайтесь сервісом Fotoforensics. Відредаговані фрагменти будуть виділятися на обробленому фото. Також Fotoforensics покаже, у якій програмі оброблялося фото [6].

- Перевіряйте достовірність відео. Відео на YouTube можна перевірити за допомогою Verify та YouTube Data Viewer.
- Перевіряйте дописи на наявність помилок: часто інформація перекладається через гугл-перекладач, може містити орфографічні та пунктуаційні помилки. Цього не допустить ресурс, якому можна довіряти.
- Звертайте увагу на дату публікації. Її відсутність вказує на те, що новина фейкова.
- Якщо інформація подається як експертна думка певного спеціаліста – поцікавтесь, чи справді ця людина є спеціалістом саме у тій сфері, яку коментує.
- Не довіряйте скріншотам, завжди перевіряйте інформацію.
- Критично оцінюйте інформацію, отримуйте інформаційні повідомлення з різних джерел.

Важливо також дотримуватись базових правил кібербезпеки, щоб захистити свої пристрої та дані:

- встановіть на смартфоні та комп'ютері всі необхідні налаштування, що стосуються безпеки і конфіденційності;
- використовуйте лише ліцензійне програмне забезпечення;
- завжди оновлюйте програмне забезпечення на комп'ютерах та смартфонах, адже є можливість, що старі версії містять вразливості, використовуючи які хакери можуть отримати доступ до вашого пристрою:
  - У Windows: Налаштування – Оновлення та захист – Windows Update. Тут можна перевіряти наявність оновлень, переглядати журнал оновлень, робити додаткові налаштування
  - Mac: меню Apple – Системні параметри – Оновлення системи
  - Android: Налаштування – Оновлення ПЗ
  - iOS: Параметри – Загальні – Оновлення ПЗ;
- встановіть пароль доступу на свій пристрій, щоб обмежити доступ сторонніх осіб;
- налаштуйте двофакторну аутентифікацію на своєму акаунті чи акаунтах, наприклад пароль + надісланий у sms код;
- використовуйте різні паролі для різних акаунтів та для реєстрації на сайтах;
- використовуйте складні паролі, які важко підібрати: пароль має містити щонайменше 8 символів – великі та маленькі літери, цифри, спеціальні символи;
- пароль не має містити ваші персональні дані: ім'я, прізвище, дату народження, адресу;
- використовуйте менеджер паролів для збереження паролів, які складно запам'ятати;
- програмне забезпечення встановлюйте лише з офіційних сайтів;
- встановлюючи нові застосунки на смартфон звертайте увагу на дозволи, які потрібно надати;
- регулярно робіть резервні копії важливих даних та зберігайте на окремому носії інформації;
- перевіряйте, щоб сайти, якими ви користуєтесь, були захищеними. В URL-адресі сайту має бути прописано протокол https;

- не переходьте за посиланнями від невідомих відправників у месенджері чи електронній пошті, а якщо людина вам знайома – переконайтесь, що повідомлення надіслала саме вона;
- перед тим як відкрити лист чи повідомлення, придивіться до теми, змісту та перевірте пошту адресанта. Перевірте, чи існують організації та люди, від яких ви отримали листа;
- не завантажуйте файли від невідомих відправників;
- пам'ятайте, що посилання чи файл з вірусом можуть надіслати і ваші друзі;
- не слід підключатись до публічного wi-fi, а особливо для здійснення фінансових розрахунків. Використовуйте мобільний інтернет;
- в соціальних мережах додавайте в друзі лише тих людей, з ким знайомі особисто;
- не публікуйте інформацію особистого характеру;
- не публікуйте інформацію про своє місце перебування;
- не надсилайте с месенджерах паролі від акаунтів, банківських карток.

Життя в умовах війни дозволяє використовувати смартфон не лише для отримання інформації, зв'язку з рідними, а й для боротьби з ворогом. Ми маємо можливість протидіяти російській пропаганді, поширювати правдиву інформацію про події, що відбуваються в нашій державі, інформувати ЗСУ про пересування ворога. Дуже важливо задля власної безпеки та безпеки рідних дотримуватись певних правил:

- не діліться геолокацією, вашим місцем перебування, розташуванням та перебуванням українських військ та військової техніки;
- не діліться інформацією про наслідки ворожих обстрілів;
- інформацію про пересування ворога надсилайте через чатбот єВорог @evorog_bot, після чого видаліть переписку;
- не долучайтесь до будь-яких сумнівних чатів та груп. Такі чати можуть бути створені диверсантами для розвідування місцевості [1];
- навчіться розпізнавати та не витрачайте час на суперечки з ботами;
- підтримуйте один одного;
- підтримуйте ЗСУ.

Пам'ятайте, що навіть маленькі кроки наближають нас до Перемоги!

Список використаних джерел та літератури:

1. Видання «ЯК виЖИТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ЗБЕРЕГТИ ФІЗИЧНЕ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ`Я» (Путівник для дітей та дорослих від Київської МАН) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://kman.org.ua/ua/Polihrafichna-produkciya?fbclid=IwAR0Bq10e_J-WMdW70e9gLu2elCsfqMUF6O-J373sPtpzD32ALYg2YqZ1Iig#close
2. Безпека дітей в інтернеті [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti
3. Інформаційна безпека [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0
4. Суспільне, Ліга та інші: IMI опублікував Білий список українських онлайн-медіа 2022 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://mmr.ua/show/suspilne-liga-ta-inshi-imi-opublikuvav-bilyj-spysok-ukrayinskyh-onlajn-media-2022
5. Онлайн-курс з медіаграмотності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://verified.ed-era.com/ua

6. Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://filter.mkip.gov.ua/uchytelyam-ta-uchnyam/

Давиденко Галина,
директорка Центр ПРПП
Дунаєвецької міської ради

Центр професійного розвитку педагогічних працівників в умовах війни

Зараз ми всі – маяки та
джерела зцілення
для тих, хто поруч із нами.
Світлана Ройз

Стаття розкриває основні акценти діяльності Центру професійного розвитку педагогічних працівників в умовах воєнного буття.

Ключові слова: розмовний клуб, інформаційний простір, домедична допомога, психологічний ресурс.

В умовах військової агресії росії наш Центр ПРПП продовжує працювати на своєму освітньому полі. Адже у кожного свій рубіж оборони України, а інформаційний простір – це теж поле бою. Зрозуміло, що з початком бойових дій, ми не були готові до роботи в умовах воєнного стану, проте з метою унормування життєдіяльності освітнього механізму нашої громади Центр професійного розвитку продовжує свою роботу у напрямку підвищення кваліфікації педагогів. Разом з тим, ми дещо переосмислили акценти своєї роботи.

Нова українська школа ставить перед організаторами освітнього процесу багато завдань, одне з яких – безпека та збереження життя здобувачів освіти. Навчальними програмами біології, основ здоров'я та медичних знань передбачені теми з надання першої домедичної допомоги. В ході 6-годинного тренінгу з надання першої домедичної допомоги у співпраці з Кам'янець-Подільською міською організацією Товариства Червоного Хреста України в рамках IV Школи з першої допомоги працівники закладів освіти здобули практичні навички з порятунку та стабілізації життя потерпілого до приїзду швидкої допомоги, а саме були відпрацьовані такі теми: принципи надання першої допомоги, відновне положення, серцево-легенева реанімація, порушення прохідності дихальних шляхів, кровотечі, рани, травми, транспортування постраждалого, опіки, обмороження.

Воєнні події, що відбуваються в Україні, є стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов істотно зростає роль психологічної служби у системі освіти [1]. Для Центру ПРПП провідною стала допомога педагогам з методиками розпізнавання та подолання психологічних, емоційних труднощів дітей, підвищення їх мотивації до навчання, переключення уваги на пізнання нового, поповнення педагогами власного психологічного ресурсу. Адже, емоційний стан дорослих важливіший за слова, якими вони говорять. Кожен з учителів травматично переживає війну. Тому, пропонуємо педагогам віднайти годину для того, щоб доєднатися до навчання, підвищення кваліфікації, онлайн-подій. На допомогу батькам та вчителям нами підібрано відеоінструкції та інфографіки, які містять рекомендації та практичні поради для батьків, що наразі: перебувають з дітьми в бомбосховищах та укриттях; пересуваються в інші міста; залишаються вдома та чекають на повернення рідних-героїв із зони бойових дій. Ці матеріали – швидка «психологічна» допомога [2]. Команда психологів закладів освіти ТГ готова надати онлайн- консультацію чи психологічну підтримку всім, хто постраждав від військового вторгнення. У кожному ЗО практикуються години психолога. Залучаємо до співпраці

людей, які силою обставин переселилися із звичних для них місць до нас в місто. В цей важкий час ми вдячні кожному працівнику психологічної служби, хто засвідчив високий професіоналізм та надає психологічні послуги в режимі 24/7, налагодив взаємодію з учасниками освітнього процесу.

Наш світ змінила війна. Він став неспокійним, емоційним, інформаційно заплутаним. І в ньому ми мусимо не тільки вижити, але й зробити все можливе, щоб зберігся здоровий глузд, критичне мислення, безпека. Розумне споживання інформації- це те, що дає нам можливість зберегти власний спокій, адекватне розуміння дійсності. Але вдумливе поширення інформації - це те, що дасть нам можливість вистояти у цій війні і втримати власний інформаційний фронт. Урамках співпраці з Кам'янець-Подільським національним університетом ім. Івана Огієнка комунальною установою Дунаєвецької міської ради «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» спільно з головою ГО «Подільська освітня платформа» Оксаною Почапською (кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики КПНУ) відбувся вебінар «Бойові» дії в інформаційному просторі: інфомедійна і цифрова грамотність».

Продовжуємо перемагати на усіх фронтах – заради посмішок наших дітей! На онлайн-зустрічі учителів з фізичної культури, спікером якої був голова фахової спільноти, учитель Дунаєвецького ліцею №3 Роман Сандуляк, мова йшла про Всеукраїнський онлайн Проєкт уроків з фізичної культури «ПЕРЕМОЖЕМО РАЗОМ». А вже в травні в режимі онлайн відбувся освітній марафон практик для вчителів фізичної культури «Фітнес технології для розвитку фізичних якостей на уроці фізичної культури» ініційований державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти». Одним із провідних спікерів Марафону став Роман Сандуляк з власною апробованою практикою «Використання підвісного обладнання (тренажер TRX) для розвитку фізичних якостей учнів старшої школи на уроках фізичної культури». Організаторами таких заходів є Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Комітет з фізичного виховання та спорту МОН України, ГО «ЮкрейнЕктів».

Війна завдала серйозного удару по всіх галузях, і освіта не стала винятком. Зруйновані школи, цілі регіони не мають змоги відновити навчання навіть у дистанційному режимі. Проте у найбільш складній ситуації цього року опинилися випускники, насамперед ті, хто в силу обставин проживає поза межами своїх домівок. Цього року зовнішнє незалежне оцінювання, для осіб, які мали намір вступати до закладів вищої освіти, було проведено у вигляді єдиного національного мультипредметного тесту. З метою якісної підготовки одинадцятикласників до нового випробування Центром ПРПП було організовано консультування на базі навчальних закладів громади. До підготовки також було залучено учнів, які тимчасово проживають на території Дунаєвецької міської ТГ. Креативні й небайдужі учителі-волонтери повторюють з учнями шкільну програму, виявляють і заповнюють прогалини у знаннях, аналізують та проходять теми з усіх предметів, користуючись інноваційними експрес-методиками для ефективного засвоєння матеріалу. Під час уроків-консультацій діти отримали навички тестування й упевненість у собі завдяки всебічній підтримці педагогів. У результаті: 7 випускників здали на 200 балів один предмет, а дава випускники на 200 балів склали 2 предмети.

Утім, цьогоріч долю декого з абітурієнтів при вступі вирішували не лише результати НМТ, але й мотиваційний лист. Детально розібратися в особливостях написання мотиваційного листа допомогли філологи К-ПНУ – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Людмила Марчук та кандидат філологічних наук Зореслава Шевчук.

Під час зустрічі детально обговорили як успішно написати мотиваційний лист: на яких моментах акцентувати увагу, чого варто уникати, в чому його цінність і чому треба підходити до цього завдання відповідально.

Про важливі правила безпеки дітей під час війни, виховні впливи, які повинен застосовувати дорослий, вплив арт-терапії , як найкращого засобу відволікти та заспокоїти малюків, про ігри, які може застосовувати дорослий в період вимушеного перебування у закритих приміщеннях , дихальні вправи, які допоможуть звільнитися від тривоги та страхів йшлося на засіданнях онлайн-зустрічей з педагогами ЗДО в умовах воєнного буття «Сучасне дошкілля під крилами захисту». Учасники дізналися, що таке перша психологічна допомога і як її грамотно надавати, як керувати стресом і бути витривалим. Матеріали зустрічі допоможуть при спілкуванні з дітьми дошкільного віку, які опинилися в складних обставинах внаслідок збройної агресії рф та оголошення в Україні воєнного стану.

Для педагогів мистецьких дисциплін, їх учнів, жителів та гостей міста Центром ПРПП було організовано мистецький пленер «Дунаєвеччина на кінчику пензля».Провести майстер клас запросили молоду, талановиту художницю, члена Спілки художників Дунаєвеччини, мешканку с.Залісці Дунаєвецької ТГ Світлану Нісмейко. Творча частина пленеру дала можливість показати партнерську взаємодію творчий вчитель-творчий учень», адже більшість педагогів завітали на захід із своїми талановитими вихованцями. До заходу долучились і гості нашого міста: хтось лише спостерігав, хтось активно включився і як наслідок – прекрасні роботи!

Триває героїчна війна українського народу проти російських загарбників за державну незалежність, суверенітет, територіальну цілісність України. Саме тому, питання належного функціонування державної мови, яка є визначальним чинником і головною ознакою національної ідентичності, базовим складником української громадянської нації, набуває сьогодні ключового значення. Українська мова, як єдина державна, виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина, а також, фактором єдності і національної безпеки України. Стрімко зростає попит на фахову допомогу в питанні опанування та удосконалення володіння українською мовою. Одним із прикладів ініціатив нашого Центру професійного розвитку педагогічних працівників, що має на меті підвищити мотивацію внутрішньо переміщених осіб, поліпшити їх навички розмовної української мови є щотижневий розмовний клуб «Соняшник», засідання якого відбувалися протягом місяця. Заняття у клубі – це година жвавого спілкування українською мовою, комфортна атмосфера, колектив однодумців, зустрічі із цікавими гостями, це – можливість творчо попрацювати; це місце для практикування та удосконалення розмовної української мови; це - простір, де обговорюються українською мовою різні популярні теми: культура, релігія, мистецтво, література, спорт; це – можливість висловити свою думку, не боячись мовного бар’єру; це - допомога викладачів, які навчать правильної вимови, допоможуть уникати суржику, неграмотного вираження слів.

Нині весь світ захоплюється Україною і українцями – сильною, гордою, талановитою нацією, що має міцне коріння і невичерпний творчий та культурний потенціал. Таких талановитих, мудрих, мужніх людей прихистила наша Дунаєвецька міська громада у нелегкий час протистояння військовій агресії росії. Майстер-клас, який провела учитель Дунаєвецького ліцею №2 Надія Шмалюк на засіданні розмовного клубу – це півтори години захопливого творення справжнього українського оберегу. Під керівництвом досвідченої майстрині гості навчились власноруч створювати ляльку, поринули у магічний світ українських обрядів та вірувань. Учасників об’єднала бесіда про ляльку-мотанку, ляльку – берегиню, як один із найдавніших символів міцності родини, сімейний оберіг. Про історію її виникнення розповіла Валерія Ломова, студентка Київської Академії мистецтв, майбутній мистецтвознавець, яка вимушено тимчасово проживала у нашому місті.

Попри всі труднощі, які внесла у життя кожного українця безжальна війна, ми рухаємося далі, доводячи собі і світу, що незламність духу, сила волі є сильнішими за чиєсь бажання зруйнувати мир. Українці - нація нескорених: сіємо, випікаємо,

малюємо, мріємо, співаємо, незважаючи ні на що. На черговому засіданні розмовного клубу «Соняшник» в неперевершеному жвавому спілкуванні рідною українською мова йшла про прекрасний оригінальний вид народної творчості, бренд Поділля, який живить нашу генетичну пам'ять, продовжує давні традиції – подільський розпис. Адже, мистецька спадщина традиційного народного розпису житла і господарчих будівель на Поділлі багата і розмаїта, залишається привабливим і актуальним компонентом традиційної культури. Чудовий майстер-клас «Розпис Поділля: бренд, якому пів століття» провела вихователь Дунаєвецького ЗДО №5 «Усмішка» Марина Кросондович, і барвистий, розкішний стиль подільського розпису, переважно з рослинним орнаментом, наші майстри –аматори змогли втілити на звичайній кулінарній лопатці. Все це ще раз переконливо доводить, що українська мова – це мова єднання.

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, традиції, свята, що виробилися протягом багатьох століть і освячені часом. Сьогодні, як ніколи, ми усвідомлюємо, що саме в цих життєдайних джерелах – наша душа! Поринути у славне минуле нашого народу, «соняшниківцям» допомогло «ЕТНО ПАТІ в українській хаті». Місцем зустрічі став Дунаєвецький заклад дошкільної освіти №1 «Ромашка». Майстер клас «Подільська витинанка «Дерево життя» від вихователькі Оксани Хіхловської , народознавчі конкурси та розваги, подільські рухливі ігри- забави з методисткою Тетяною Вільчанською , етно екскурс в історію національних страв, який організувала вихователька Інна Магера, музичний акорд під усім відому народну пісню «Ой, мій милий, вареничків хоче…» від Ольги Нечипорук, музичного керівника ЗДО, частування варениками та узваром від директорки закладу Любові Нижник – чудованагода поринути в минуле нашого народу, пов'язане з традиціями. Організатори змогли втілити в етнофотозони усю красу та автентичність подільського побуту.

Всі засідання розмовного клубу «Соняшник» проходять легко, цікаво, активно. Переконливо підтверджують, що мова – це зброя, інструмент, який може об'єднати українців це – крок до захисту України. А наш Центр ПРПП допомагає кожному відчути себе переможцем і докласти зусиль для перемоги України на інформаційному та культурному фронтах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Психологічна служба системи освіти України НАПН України.URL: https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1FHxFThwJ-GNkH4KYfuEaXCtEk_d2SPM4?fbclid=IwAR3iNQk7lNhJUlPwvuHfnXPs2U6xL0OaPc3urh1ioDAd0epBim6uCrHSNoQ (дата звернення 20.09.2022)
2. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану// Інформаційно-методичний вісник ХОІППО.Орієнтир. 2022

Даниленко Ольга,
магістрант факультету соціальної та
мовної комунікації Горлівського
інституту іноземних мов
Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Сучасний погляд на проблему стресостійкості

В тезах висвітлені актуальні завдання щодо збереження психічного здоров'я дітей шкільного віку в умовах сучасності.

***Ключові слова*:** психічне здоров'я, стрес, особистість, стресостійкість, шкільний вік, стан людини.

Зміни, які відбуваються нині в українському суспільстві, мають складний і суперечливий характер, що не може не погіршувати стан психічного здоров'я як дорослого, так і дитячого населення.

У зв'язку з цим зрозуміло, що перед психологічною наукою, як у суто науковому, так і в практичному плані, постають першочерговими завдання зберегти психічне здоров'я населення, вирішення яких повинно починатися із покращення психічного здоров'я дітей, особливо шкільного віку.

Сучасне становище українського суспільства формує особливий запит до психологічної науки і практики. Внаслідок надзвичайних подій, які відбуваються в Україні впродовж останнього року, гостро постала потреба у соціально-психологічній підтримці і супроводі цілих соціальних груп, а також у психологічній допомозі окремим людям: як дорослим так і дітям.

Одночасно стала очевидною необхідність методологічного і методичного забезпечення цієї роботи: розроблення програм та методичного інструментарію для попередження та подолання стресів.

Питаннями з цієї теми цікавилися багато вчених психологів, фізіологів, фахівців із психології праці, інженерної психології та менеджменту (Л. М. Аболін [1], В. А. Бодров [3], Н.Є. Водоп'янова [5], Р.М. Грановська [6], Л. А. Китаєв-Смик [7], Т. Кокс [8], Р. Лазарус [9], Р. А. Тигранян [14], О. Я. Чебикін [16], Ю. В. Щербатих [17] та інші дослідники). Значна кількість досліджень присвячена вивченню особливостей різноманітних стресових станів (Е. В. Бистрицька[7], В. А. Бодров[3], М. Борневасер [4], Л. А. Китаєв-Смик [7], Л. Леві [10], Н. В. Самоукіна [11], В. А. Татенко [13], О. Я. Чебикін [15].

Розуміння природи стресу ще досить неоднозначне, у поглядах на його сутність є значні розбіжності. Тема стресостійкості є дуже актуальною та вимагає подальших досліджень, а також популяризації її в суспільстві.

У найбільш загальному значенні термін «стрес» (від англ. напруга) використовується для позначення станів людини, які характеризуються сильним напруженням і виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи.

Стрес є реакцією не стільки на фізичні подразники, скільки на психологічні, що виявляються в особливостях взаємодії між особистістю та оточуючим світом.

Він є продуктом когнітивних процесів, способу мислення та оцінки ситуації, усвідомлення власних можливостей чи ресурсів управління і стратегії поведінки.

Фізіолог Г. Сельє [12], який увів даний термін у науковий обіг, виходив із гомеостатичної моделі функціонування організму і розглядав стресори як стимули, що мобілізують його ресурси, викликаючи реакцію загального адаптаційного синдрому.

Першою стадією даного синдрому є реакція тривоги, тобто індивід входить у стан тривоги (фаза шоку), і, разом з тим, мобілізуються його захисні сили (фаза протишоку). Якщо стрес продовжується, організм переходить у стадію опору (резистентності), під час якої стійкість до різних впливів є підвищеною. Ця стадія або призводить до стабілізації стану і зцілення, або змінюється стадією виснаження, яка супроводжується порушенням соматичних процесів, занепадом сил і може закінчитися загибеллю організму. Отже, переживання стресу, може мати як позитивне, мобілізуюче значення для організму людини, так і негативні, патологічні наслідки.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1987. – 261 с.
2. Быстрицкая Е.В., Дмитриев С.В. Акмеологические аспекты развития студента в образовательных технологиях / Е.В. Быстрицкая, С.В. Дмитриев // Акмеология. – 2011. – №3. – С.107–110.
3. В.А. Бодров Психологический стресс: развитие и преодоление © В.А. Бодров, 2006 © ООО «ПЕР СЭ», оригинал-макет, оформление, 2006
4. Борневассер М. Стресс в условиях труда / М. Борневассер // Психические состояния. Хрестоматия. – СПб.: Питер, 2000. – С. 459
5. Водоп'янова, Н.Є. Старченкова Е.С.Синдром вигоряння: діагностика та профілактика- СПб.:Питер, 2009. - 320 с.
6. Грановская Р. М, Никольская Н. М. Психологическая защита у детей Спб.: Речь 2000.- 507с.
7. Китаев-Смык Л.А. – Психология стресса ИЗДАТЕЛЬСТВО "НАУКА" МОСКВА 1983 ИБ № 26780
8. Кокс Т. Стресс.– М.: Медицина , 1981. – 213 с.
9. Лазарус, Р. Теория стресса и психофизиологические исследования/ Р. Лазарус. – Л. : Медицина, 1970. – 328 с.
10. Эмоциональный стресс [Текст] : Физиологические и психологические реакции : Медицинские, индустриальные и военные последствия стресса : Рус. пер. / Под ред. Л. Леви ; Под ред. В. Н. Мясищева. - Ленинград : Медицина. Ленингр. отд-ние, 1970. - 326 с.
11. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности / Н.В. Самоукина. – 2-е издание. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 224 с. : ил. – (Учебное пособие) . – ISBN 5-318-00560-8.
12. Селье, Г. Стресс без дистресса [Текст] / Г. Селье. – М. : Прогресс, 1979. – 123 с.
13. Татенко В. А., Титаренко Т. М..Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся [Текст] : пособие для учителя / под ред. В. А. Татенко, Т. М. Титаренко. – К. : Радянська школа, 1989. – 128 с.
14. Тигранян, Рубен Амбарцумович. Стресс и его значение для организма / Р. А. Тигранян; Отв. ред. О. Г. Газенко; АН СССР. - М. : Наука, 1988. - 172,[3] с.; 20 см. - (Науч.-попул. лит. Сер. "От молекулы до организма").; ISBN 5-02-003939-X : 45 к.
15. Актуальні проблеми сучасної психології : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф., м. Одеса. 26–27 квіт. 2007 р. / [орг. ком. : О. Я. Чебикін та ін.]. — Одеса : СМИЛ, 2007. — 168 с.
16. Диагностика и коррекция мышления у развивающейся личности: Монография / Л.Н.Цибух, А.Я.Чебыкин; Под общ. ред. А.Я.Чебыкина; АПН України. Юж. науч. центр. – Одесса, 2002. – 170 с. – Библиогр.: с.154-169.
17. Щербатых Ю.В. Экзаменационный стресс. – Воронеж: Студия ИАН, 2000. – 120 с.

Дем’янюк Олександр,
заступник директора з науково-
педагогічної діяльності
Волинського ІППО,
доктор історичних наук, професор

Пошанування пам’яті полеглих на сході України земляків у виховному процесі закладів освіти м. Нововолинськ

У статті зібрано інформацію про п’ятнадцять жителів м. Нововолинськ Волинської області, які впродовж 2014–2019 років боронили територіальну цілісність України на сході держави й загинули у боротьбі з ворогом. Зібрані з відкритих джерел матеріали можуть бути використані під час освітнього процесу: виховні заходи, тематичні виставки, індивідуальні завдання школярам, пошукова робота тощо. Використана систематизація інформації може слугувати прикладом для пошанування пам’яті загиблих українських військовослужбовців.

***Ключові слова**:* антитерористична операція, операція об’єднаних сил, територіальна цілісність, військовослужбовець, освітній процес, Збройні сили України, Волинь.

Відстоювання державного суверенітету й територіальної цілісності України, зумовлені агресивними діями російських і проросійських сил на сході держави, ще у 2014 році засвідчили прагнення більшості українців до цивілізаційного розвитку країни, підтвердження й захисту її проєвропейського курсу. Під час Революції Гідності одними із перших на Майдан Незалежності восени 2013 року прибули патріотично налаштовані жителі Нововолинська й не полишали його у найважчі часи – періоду штурму «Беркута», провокацій тітушок, спроб силового розгону й зачистки,

Від початку російської агресії на сході України нововолинці увійшли до добровольчих формувань, а згодом – до підрозділів Збройних сил України (ЗСУ) та Національної гвардії України (НГУ). Вони й сьогодні боронять східні та південні терени України від військової агресії Російської Федерації, від спроб дестабілізувати ситуацію сепаратистами й колаборантами.

На жаль частина мужніх захисників української державності загинула або померла внаслідок поранень, контузій, травм чи захворювань, отриманих під час участі в російсько-українській війні на сході України. Серед них п’ятнадцять мешканців Нововолинська. Задля збереження пам’яті про загиблих / померлих, нижче подано короткі відомості про героїв-нововолинців. Насамперед, це потрібно для збереження й пошанування пам’яті загиблих воїнів. Також це первинний матеріал для майбутніх досліджень краян про життєвий шлях і подвиг своїх земляків, матеріал, який можна використовувати в освітньому процесі закладів освіти Волинської області.

Першою болючою втратою для містян Нововолинська стала загибель 22 травня 2014 року на блокпосту поблизу Волновахи на Донеччині солдата Попова Павла Володимировича. У ніч з 21 на 22 травня між 4 та 6 годинами ранку на табір 51-ої окремої механізованої бригади (ОМБр) ЗСУ, який розташовувався між селищами Ольгинка та Володимирівка неподалік регіонального ландшафтного парку Великоанадольський ліс, напали бойовики терористичного об’єднання «Донецька народна республіка» (ДНР) [17].

Народився він у м. Нововолинськ, де навчався у загальноосвітній школі № 4, потім – у Нововолинському спеціальному професійно-технічному училищі (СПТУ) № 11 на електрослюсаря, згодом відслужив строкову службу в українській армії. Після служби влаштувався на роботу в приватний автосервіс, де ремонтував автомобілі.

До лав ЗСУ мобілізований у квітні 2014 року. Стрілець-помічник гранатометника 3-го батальйону 51-ї ОМБр. Похований 27 травня 2014 року в м. Нововолинськ [18].

4 червня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету солдат Павло Попов нагороджений медаллю «Захиснику Вітчизни» (посмертно).

14 липня 2014 року, захищаючи територіальну цілісність України, загинув солдат Кантор Ігор Володимирович, народжений у Нововолинську 11 січня 1987 року. Закінчив Нововолинське ПТУ за спеціальністю «Електрослюсар підземних робіт». Строкову службу проходив у десантних військах, потім працював на шахті № 5, заводі «Кроноспан» [1, 78].

До лав ЗСУ був мобілізований і скерований у 51-шу ОМБр на посаду старшого навідника. Загинув Ігор Кантор поблизу м. Амвросіївка Донецької області. Вночі українські військові вели важкий бій: ворог завдав по позиціях українських військовиків удари з важкої артилерії. Один зі снарядів влучив у бойову машину піхоти (БМП), де на той час перебував Ігор: «колону накрило вогнем ворожих «Градів». Бронемашина Ігоря їхала останньою, і лише в неї влучив снаряд. Від вибуху всередині здетонували боєприпаси, і з чотирьох бійців вижив лише один» [11]. Похований військовослужбовець 21 липня 2014 року в с. Грибовиця Іваничівського району.

4 червня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету солдат Ігор Кантор нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

Свинчук Олександр Юрійович народився в Нововолинську 23 січня 1986 року. Після закінчення місцевої школи, декілька років поспіль працював пожежним рятувальником.

До лав Збройних сил України пішов добровольцем. Служив у 51-й ОМБр. Був поранений, але після лікування знову повернувся на передову [20]. Старший солдат О. Свинчук загинув 5 серпня 2014 року під час бою на Савур-Могилі. Похований 9 серпня 2014 року в Нововолинську.

17 липня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету старший солдат О. Свинчук нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

25 серпня 2014 року на сході України обірвалося життя солдата Бугайчука Сергія Анатолійовича, який народився у Нововолинську 28 вересня 1988 року. Навчався в ЗОШ № 6. Мешкав у 5-му мікрорайоні шахтарського міста. Працював електрослюсарем на дільниці № 1 шахти «Бужанська» [1, 22].

Після мобілізації у 2014 році став солдатом, номером обслуги бойового підрозділу 51-ї ОМБр Сухопутних військ ЗСУ. Загинув від осколкового поранення в голову в Іловайському котлі в районі смт Кутейникове [4; 5]. Похований 1 вересня 2014 року в с. Мизове Старовижівського району. Емоційно написала журналістка Н. Легка: «Капають сльози на квіти, якими односельці вистелили дорогу до храму, на кладовища, на весільний коровай, перев’язаний чорною стрічкою, а мати згадує, як дорослішав її Сергій, як навчався, працював на шахті в Нововолинську» [5].

4 червня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету солдат Сергій Бугайчук нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

Старшина резерву Володимир Пушкарук народився в с. Мовники Іваничівського району 9 березня 1972 року. Проживав із сім’єю у Нововолинську, працював тренером дитячої юнацько-спортивної школи (ДЮСШ) № 3.

До лав ЗСУ пішов добровольцем. Був командиром відділення окремого батальйону оперативного призначення НГУ «Донбас». Зі слів побратимів командир користувався заслуженим авторитетом серед бійців [19]. 26 серпня 2014 року

В. Пушкарук загинув у боях під Іловайськом. Похований 1 вересня 2014 року в с. Мовники Іваничівського району.

27 листопада 2014 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету старшина резерву Володимир Пушкарук нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

29 серпня 2014 року поблизу с. Андріївка, що поблизу Іловайська на Донеччині, внаслідок підриву машини 51-ї окремої механізованої бригади на міні, загинув солдат Бірюков Роман Ростиславович, уродженець м. Нововолинська (12 квітня 1991 року) [1, 16].

Роман здобув середню освіту в місцевій ЗОШ № 6, а згодом у ПТУ № 11. До міста повернувся після служби в Збройних Силах України. До лав ЗСУ був мобілізований у першій хвилі 9 квітня 2014 року Служив старшим радіотелефоністом одного із підрозділів 51-ї ОМБр [2; 3]. Похований Роман Бірюков 4 вересня 2014 р. біля стін Низкиницького Свято-Успенського чоловічого монастиря.

4 червня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету солдат Роман Бірюков нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Того ж таки 29 серпня 2014 року загинув нововолинець молодший сержант Ганя Іван Іванович. Народився 11 лютого 1965 року, проживав у Нововолинську. Навчався в ЗОШ № 4, згодом у Володимир-Волинському професійно-технічному училищі. В 1995 році служив у складі миротворчого батальйону в Югославії [1, 32].

У червні 2014 року пішов добровольцем на схід України. Служив старшим кулеметником під командуванням земляка-нововолинця В. Пушкарука в 2-му батальйоні спеціального призначення НГУ «Донбас» [6]. Бойові побратими звали його Дядя Ваня. Позивний «Сєвєр».

Загинув під час виходу з оточення поблизу м. Іловайськ в с. Червоносільське від кулі снайпера, коли намагався полагодити один із автотранспортних засобів. 3 вересня тіло Івана перевезене до дніпропетровського моргу, 16 жовтня тимчасово похований на Краснопільському цвинтарі Дніпропетровська, як невідомий воїн. «Побратими довезли тіло героя до села, звідти його разом з тілами інших загиблих забрали на українську територію і поховали спочатку як невідомого» [6]. Упізнаний за експертизою ДНК, яку пройшов рідний брат. Перепохований 22 серпня 2015 року в Нововолинську [7].

15 вересня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету молодший сержант Іван Ганя нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

5 вересня 2014 року після поранення під смт Хрящувате Луганської області помер від ран у госпіталі солдат Комаристий Андрій Валерійович. Похований 8 вересня 2014 року в м. Нововолинську.

Народився Андрій в шахтарському місті 16 травня 1994 року. Закінчив місцеве вище професійне училище № 1. Працював підземним електрослюсарем на шахті № 1 «Нововолинська». До лав ЗСУ пішов служити за контрактом у листопаді 2013 року. Був бійцем 1-го батальйону 24-ї ОМБр [13].

14 березня 2015 року за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету солдат Андрій Комаристий нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

9 лютого 2015 року Нововолинськ втратив сержанта Демчука Вадима Володимировича, який народився у шахтарському місті 27 вересня 1975 року. Навчався в місцевій ЗОШ I–III ст. № 8, згодом у Нововолинському ПТУ № 1, де здобув професію машиніста електровоза. Служив у лавах Національної гвардії України у роті спецпризначення. Після завершення військової служби працював на заробітках у Чехії та Словаччині [1, 55].

До лав ЗСУ мобілізований 16 серпня 2014 року. Після кількамісячної підготовки сержант В. Демчук призначений командиром взводу 3-го батальйону 80-ї окремої аеромобільної бригади (ОАМБр). 14 січня 2015 року 7-ма рота батальйону, в якому служив Вадим, опинилася в повному оточені в районі Донецького аеропорту. Сержант Вадим Демчук разом із 22-ма десантниками, з боєм, прорвалися до своїх побратимів на допомогу [8].

Після тижневої оборони нового терміналу 20 січня 2015 року Вадим Демчук пропав безвісти. Тогочасні ЗМІ писали «Командир відділення сержант Демчук В. разом із своїми бойовими товаришами в повному оточенні, протягом 7-ми днів, тримав оборону аеропорту. Тривала оборона до 20-го січня 2015 р. В цей день було підірвано увесь новий термінал, більшості українським захисникам не вдалось вижити» [9].

Тіло воїна, яке витягли з-під руїн аеропорту, довгий час перебувало у бойовиків. У червні передане у Дніпропетровськ, де, за експертизою ДНК, ідентифіковане [10]. Похований 8 липня 2015 року в м. Нововолинськ.

22 вересня 2015 року за мужність, самовідданість і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі сержант Вадим Демчук нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

12 листопада 2015 року загинув від колотих ран у серце за нез'ясованих обставин, перебуваючи у помешканні, яке винаймав у Маріуполі солдат Василь Касьян [1, 81]. Похований 24 листопада 2015 року в м. Нововолинську.

Народився Василь у Нововолинську 22 серпня 1985 року. Закінчив місцеву ЗОШ № 5. Згодом здобув спеціальність автослюсаря у Нововолинському вищому професійному училищі. Працював таксистом. У 2014 р. пішов добровольцем у батальйон «Азов» (згодом – окремий загін спеціального призначення «Азов») [12]. Виконував завдання з забезпечення правопорядку в м. Маріуполі та його околицях. Позивний «Косий».

Ще одна небойова втрата прийшла в місто 26 січня 2016 року. Солдат Мороз Петро Іванович помер 26 січня в медичному закладі м. Попасна. Зі слів заступника командира роти, військовий отримав небойову травму, яка призвела до смерті бійця [15]. Похований 29 січня 2016 року в м. Нововолинськ.

Військовослужбовець Петро Мороз народився в Нововолинську 5 червня 1985 року. Закінчив місцеву загальноосвітню школу І-ІІІ ст. № 6, згодом – Нововолинське ВПУ за спеціальністю «кухар». Працював офіціантом і барменом у барі «Едем».

Мобілізований до ЗСУ 9 березня 2015 року. Спочатку перебував у батальйоні територіальної оборони «Чернівці», згодом – кулеметником у 24-й ОМБр. У складі підрозділу цієї бригади воював на Луганщині в районі Попасної. Невдовзі мав демобілізуватися [16].

28 серпня 1992 року в шахтарському місті народився Олександр Сергійович Смирнов. Навчався в місцевій ЗОШ І-ІІІ ст. № 4 ім. Тараса Шевченка, Нововолинському ВПУ, де здобув спеціальність «слюсар по ремонту автомобілів», на юридичному факультеті Львівського національного університету ім. Івана Франка.

У 2013 році підписав контракт на службу в ЗСУ. Став командиром відділення 51-ї ОМБр. З 2014 року воював на сході України. Молодший сержант О. Смирнов пройшов Іловайський котел і полон, був тричі поранений, однак щоразу повертався в стрій [21]. Тимчасово виконував обов'язки командира взводу.

Загинув під час виконання бойового завдання поблизу смт Станиця Луганська в результаті артилерійського обстрілу бойовиків. Похований 19 жовтня 2016 року в м. Нововолинськ. Відкриваючи меморіальну дошку загиблому земляку зазначалося: «Уже сім Героїв – учасників антитерористичної операції – випускників Нововолинського вищого професійного училища віддали свої життя, захищаючи цілісність і незалежність нашої держави у війні на сході України. Сьогодні у цьому

навчальному закладі відкрили меморіальну дошку військовослужбовцю Олександру Смирнову» [22].

12 січня 2017 року Нововолинськ втратив ще одного захисника України – старшого солдата Корнелюка Богдана Олександровича. Він народився 28 вересня 1994 року, навчався в місцевій школі № 3, згодом – у вищому професійному училищі №1, де здобув професію «маляр-штукатур, плиточник-лицювальник». У 2013–2015 роках проходив строкову службу в 24-ій ОМБр [1, 94].

Навесні 2016 р. підписав контракт із ЗСУ. Пройшовши вишкіл на полігонах у Старичах і Рівному, 18 вересня прибув у Станицю Луганську. Служив на посаді заступника командира бойової машини–навідником оператором (БМП-1) 14-ї ОМБр.

Загинув Богдан у ніч 12 січня від снайперського кульового поранення під час обстрілу поблизу контрольного пункту в'їзду-виїзду (КПВВ) «Станиця Луганська» на Луганщині. Похований 16 січня 2017 року в м. Нововолинськ на кладовищі біля Свято-Успенського Низкиницького чоловічого монастиря.

10 березня 2017 року за особисту мужність, виявлену в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане виконання військового обов'язку старший солдат Богдан Корнелюк нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

Пушкарук Олег Вікторович народився в м. Нововолинськ 1 лютого 1969 року. Навчався в школі-інтернаті міста, згодом у Старозагорівській ЗОШ, Нововолинському СПТУ № 11 (професія «фрезувальник»). Після строкової служби працював на ливарному заводі.

Восени 2014 року сержант О. Пушкарук став добровольцем 1-го батальйону територіальної оборони (БТрО) «Волинь». У липні 2016 року підписав контракт на службу в ЗСУ. Головний сержант 9-ї роти 3-ї батальйонно–тактичної групи 14-ї ОМБр. На сході України пройшов кілька ротацій. Брав участь у бойових діях поблизу Ольховатки, Олександрівського, Малоорлівки, Новоорлівки. Позивний «Майстер».

Загинув 9 травня під час відбиття атаки ворожої диверсійно-розвідувальної групи (ДРГ) на позиції ЗСУ між містами Золоте та Первомайськ, що на Луганщині [23]. Похований 13 травня 2018 року в м. Нововолинськ.

18 квітня 2019 року за особисті заслуги у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, мужність і самовіддані дії, виявлені під час виконання службового обов'язку сержант Олег Пушкарук нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

5 січня 1970 року в м. Нововолинськ народився Сергій Спічніков, який після початку російсько-української війни пішов захищати державний суверенітет України. У липні 2015 року він був мобілізований до лав ЗСУ. Воював у складі 128-ї окремої гірсько-штурмової бригади (ОГШБр). Демобілізований у жовтні 2016 року Восени 2019 року проходив військові навчальні збори на полігоні.

Солдат Спічніков Сергій Геннадійович раптово помер 17 грудня 2019 року у власній квартирі в Нововолинську [24]. Похований в м. Нововолинськ 18 грудня 2019 року.

Зібрана тут інформація про п'ятнадцять українських військовослужбовців-волинян, які воювали на сході України та загинули в боротьбі за територіальну цілісність України, локалізована лише одним населеним пунктом Волинської області – містом Нововолинськом. Застосована в статті систематизація інформації з відкритих джерел може слугувати прикладом для пошанування пам'яті загиблих воїнів з різних українських адміністративно-територіальних одиниць. Це потрібно й заради збереження пам'яті про загиблих на сході України під час проведення там АТО / ООС не тільки в колі близьких і рідних, але й в середовищі нинішнього покоління молоді.

Список використаних джерела та літератури:

1. Дем'янюк О., Гулько Г. Волинський пантеон: Схід–2014–2017. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 246 с.
2. Вишневич Р. «Впали славою святих». Волинь-нова. 2014. 6 вересня.
3. Нововолинськ попрощався зі своїми героями. Наше місто. 2014. 11 вересня.
4. Зубчук К. Криваве протистояння забирає від нас найкращих. Волинь-нова. 2014. 2 вересня.
5. Легка Н. Герої не вмирають. їх душі живуть на небесах. Сільські новини. 2014. 6 вересня.
6. Лучко К. Іван Ганя загинув за Україну, за її волю і незалежність. Місто вечірнє. 2015. 27 серпня – 2 вересня.
7. Трубнікова Л. Нововолинськ попрощався із загиблим бійцем – Іваном Ганею. Наше місто. 2015. 27 серпня.
8. Гусенко С. Василь Демчук був справжнім патріотом. Нова доба. 2015. 18 квітня.
9. Кіборг із Нововолинська, що боронив Донецький аеропорт. URL: http://cerkva-nv.com/content/kiborg.
10. Лісовий І. Станіслав Стовбан: «Мій командир Вадим Демчук повернувся до мене, усміхнувся, і нас розкидало вибухом». Наше місто. 2015. 10 липня.
11. Лучко К. «Я воліла би перебиватися з хліба на воду, щоб тільки був живий мій коханий, з яким мріяла прожити в парі до глибокої старості». Місто вечірнє. 2015. 16 липня.
12. Груй С. Герой надихатиме школярів на патріотичні вчинки. Наше місто. 2016. 14 січня.
13. Трубнікова Л. Воїни світла вже згори боронитимуть країну. Наше місто. 2015. 5 березня.
14. Савчук В. «У цього хлопця була світла і вірна українська душа, і загинув він за Україну». Місто вечірнє. 2017. 19 січня.
15. У Нововолинську провели в останню путь бійця 24-ї бригади Петра Мороза. URL: http://bug.org.ua/news/novovolynsk/u-novovolynsku-provely-v-ostannyu-put-bijtsya-24-ji-bryhady-petra-moroza-79090/.
16. Вишневич Р. Помер боєць перед демобілізацією. Волинь-нова. 2016. 30 січня.
17. Їхній блокпост розстріляли рівно рік тому. URL: http://www.volynnews.com/news/vidsichagresoruukrayinayedina/khniy-blokpost-rozstrilialy-rivno-rik-tomu-pamiati-18-heroyiv-51-omb/.
18. Під Волновахою вбили й нововолинця. URL: http://www.ndilo.com.ua/news/pid-volnovahoyu-vbyly-yi-novovolyncja.html.
19. Ховайло Ю. До смерті правді був покірним. Колос. 2014. 6 вересня.
20. Катеринчук Б. «Якщо не я, то хто?» Волинь-нова. 2014. 9 серпня.
21. Крайванович С. Після іловайського котла та полону підписав контракт і загинув. Вісник+К. 2016. 20 жовтня.
22. Відкрили ще одну меморіальну дошку Герою. URL: http://www.novovolynsk-rada.gov.ua/index.php/misto/novyny/3696-vidkrylyj-shche-odnu-memorialnu-doshku-heroiu. html.
23. Устимчук Р. Жертва «ночі побєдобєсія». Волинська газета. 2018. 10 травня.
24. На Волині передчасно пішов з життя захисник України. URL: https://varta1.com.ua/na-volyni-peredchasno-pishov-z-zhyttya-zahysnyk-ukrayiny.

Дида Валентина,
вихователь
ХЗДО 48 «Червона квіточка»

Формування національних цінностей як компонент громадянського виховання

«Не потрібно опускатися до рівня дитини,
потрібно піднятися до рівня її розвитку»
В.О.Сухомлинський.

У статті розкриваються теоретичні аспекти громадянського виховання. Визначено низку ключових викликів, які необхідно вирішити. Зосереджена увага на патріотичному вихованні дітей, як на організоване, планомірне та цілеспрямоване в процесі засвоєння особистістю національних цінностей і норм культури, спрямовану на формування у неї громадянської самосвідомості.

***Ключові слова*:** громадянське виховання, громадянин, громадянська освіта.

Актуальність громадянського виховання особистості у сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку та застосування їх потенційних можливостей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально – психологічної потреби особистості – потреби у самовизначенні та самоствердженні.

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціальне орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та свідомості народу.

Актуальність громадянського виховання в Україні зумовлюється водночас процесом відродження нації. Для України, яка є поліетнічною державою, громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства.

Процеси формування громадянської культури вимагають:

- ✓ Формувати у громадян ідеї та поняття про права і обов'язки людини;
- ✓ Виховувати здатність до критичного мислення;
- ✓ Уміння відстоювати свої права та інтереси, переконання;
- ✓ Усвідомлювати свої обов'язки та виявляти толерантність до поглядів іншої людини;
- ✓ Керуватися демократичними принципами.

В освітній процес України громадянське виховання впроваджується вперше, і саме тому виникає гостра потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання, які цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес розвитку і формування громадянина, в якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, самоактивність, творчі начала, потреба у самовдосконаленні, розвиненість почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством, Батьківщиною.

Громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчути себе морально,

соціальне, політичне, юридичне дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними. Громадянське виховання об'єднує в собі суспільну й приватну сфери.

Поняття громадянськість багатоаспектне - це фундаментальна духовно – моральна якість, світоглядно – психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади. Громадянськість – це також реальна можливість втілення у життя сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства.

Важливе місце у громадянському вихованні посідає громадянська освіта – навчання спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини. Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально – політичною компетентності особистості у суспільній сфері. На відміну від інших розвинутих країн, де громадянське виховання майже повністю базується на політичній та правовій сфері громадянського суспільства, в Україні на сучасному етапі розвиток громадянського виховання, через відсутність відповідної правової та юридичної бази або її недієспроможності, майже повністю базується на морально – етичних засадах, тобто морально – етичні імперативи й цінності виступають головним критерієм ефективності громадянського виховання.

Численні спостереження за організацією освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах із питань громадянського виховання доводять важливість громадянської позиції самого педагога, який безпосередньо керує діяльністю дітей та залучає їх до пізнання нашої країни, виховання любові до неї, гордості за належність до українського народу. Найбільшою помилкою є формальний підхід до розуміння і запровадження змісту патріотичного виховання дошкільників. Дехто з педагогів створює гарні музеї українського мистецтва, однак недостатньо залучає дошкільників до поповнення експонатів, їх розміщення, замало мотивує дітей до їх відвідування, чітко регламентує перебування дітей у часі та обмежує їхню практичну діяльність у музеї. Дехто віддає перевагу таким важливим чинникам, як сприймання і тлумачення Герба, Прапора, Гімну України. Попри актуальність дій тих і тих, треба акцентувати увагу на якісних позиціях національно-патріотичного виховання: любові до рідної землі, гордості за належність до українського народу, формуванні національної свідомості, гідності тощо.

Окрім того, музейні експонати зазвичай збирають і вибирають дорослі, розміщують їх у визначеному ними порядку, і, на жаль, особистісного значення для дітей не мають. Інші віддають перевагу зовнішнім чинникам, таким як розучування та спів Гімну України, прикрашання жовто-блакитними стрічками особистих речей, проте залишають поза увагою та виховною роботою глибинне - сутність національно-патріотичного виховання. Однак лише справжній патріотизм близького дорослого допоможе дитині зовнішні вияви патріотизму перетворити у внутрішнє глибоке почуття патріотизму.

Нечітке формулювання завдань щодо ознайомлення дошкільників з українською культурою, формальна їх реалізація призводить до фрагментарних уявлень випускників дитячого садка про культуру свого народу. При цьому абсолютно недостатньо визначеними залишаються засоби і методи вирішення цих завдань, і на практиці, як правило, їх розв'язували формально.

Освітня робота з громадянського виховання дітей дошкільного віку має бути спрямована на формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації, а також на національну свідомість і гідність. У сучасних умовах розвитку нашої держави вкрай важливим є усвідомлення педагогом потреби в інтеграції дітей у сучасне суспільство, засвоєнні ними системи загальнолюдських цінностей, побудови ціннісного ставлення до світу, до себе та інших, формування повноцінної, національної свідомої особистості - майбутнього громадянина України.

Звісно, що виникає проблема, під час виховання громадянської позиції, тому саме з дошкільної ланки необхідно виховувати у дітей патріотичні почуття, для того, щоб досягти результат, необхідний довготривалий процес виховного впливу на людину. Національно - патріотичне виховання дітей - дуже складний за своїм характером процес, який потребує озброєння педагогів дошкільної галузі відповідним методичним інструментарієм і усвідомлення ними потреби та важливості такої роботи саме з дітьми середнього та старшого дошкільного віку.

На думку українських науковців І. Беха та К. Чорної, патріотизм - це любов до Батьківщини, українського народу, турбота про її та своє благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити, захищати її, розділити свою долю з її долею. Патріотизм - складне і багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя. На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, що виявляється у її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках. Це звичайний моральний стан життя людини. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, а й у повсякденному виконанні своєї роботи, яка приносить користь і людині, і суспільству. Отже, суб'єктом - носієм патріотизму - є сама людина. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається почуття патріотизму.

Проблема громадянина-патріота існує протягом багатьох поколінь. Вона постала перед людством тоді, коли виникла перша держава. Патріотичне виховання створює певні передумови громадянської поведінки. Однак це лише передумови.
Любов до Вітчизни починається з любові до своєї Малої Батьківщини – місця, де людина народилася.

У зв’язку з цим величезного значення набуває визначення мети, завдань, змісту, шляхів та засобів громадянського виховання дітей

Методи виховання дошкільнят забезпечують оволодіння ними знаннями про рідний народ, його Батьківщину і на цій основі – розвиток національних рис і якостей молодого покоління.

Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної включеності у діяльність, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

У громадянському вихованні особливого значення набуває особистісно-зорієнтований підхід, коли в центрі освітньо-виховного процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство) можна реалізувати перспективну й демократичну модель виховання в дусі громадянськості.

Необхідною умовою громадянського виховання виступає системний підхід, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого, ієрархічного, взаємозалежного відкритого процесу в його постійному розвитку й саморозвитку.
Розбудова незалежної Української держави пов'язана з формуванням громадянського суспільства, ключовою фігурою в якому має стати високоосвічена, культурна особистість, здатна усвідомлювати себе громадянином демократичної, правової країни зі своїми правами й обов'язками.

З досвіду розвитку суспільства відомо, що в унітарних державах, а саме такою, згідно з Конституцією, є Україна, однією з найпотужніших сил у її становленні є національна самосвідомість громадян. Національно свідомі люди є патріотами своєї Батьківщини, які цікавляться її сучасним та майбутнім, вони готові брати активну участь у її розбудові, поступаючись особистими інтересами.

Концептуальні положення програми ґрунтуються на ключових засадах педагогічної науки й практики щодо важливості дошкільного віку у вихованні особистості, закладанні основ фізичного, психічного, інтелектуального розвитку,

здобутті базових знань, умінь і навичок. Освітній процес має враховувати психологічну природу становлення патріотизму, його складники, форми вияву, механізми впливу на дітей, поєднувати у собі пізнавальні й виховні завдання.

При цьому для дошкільнят провідним є емоційний компонент. Когнітивний компонент, забезпечує зміст, а поведінковий виконує контрольно-діагностичну функцію.

Дитина старшого дошкільного віку може і повинна знати, як називається країна, в якій вона живе, її головне місто, столицю, своє рідне місто чи село, які в ньому є найголовніші визначні місця, яка природа рідного краю та країни, де дитина живе, які люди за національністю, за особистими якостями населяють її країну, чим прославили вони рідну країну і увесь світ, що являє собою мистецтво, традиції, звичаї її країни.

Склалася думка, що шлях до виховання любові до Батьківщини формується за логікою «від близького до далекого» – від любові до батьків (точніше рідного дому), до дитячого садка, до вулиці, міста, любов до рідної країни. Необхідно замислитися, чи дійсно цей «територіальний підхід» ефективний у вихованні такого складного та багатогранного соціального почуття, як любов до Батьківщини. Очевидно, справа не у розширенні «території», а в тому, щоб створити умови для вирішення завдань патріотичного виховання, для формування у дітей почуттів і ставлень, що складають зрештою патріотизм: приязнь, вірність, почуття власності та усвідомлення того, що ти свій, ти потрібен.

У дошкільників поступово формується «образ власного дому» з його укладом, традиціями, спілкуванням, стилем взаємодії. Дитина приймає свій дім таким, яким він є, і любить його. Це почуття «батьківського дому» лягає в основу любові до Батьківщини, Вітчизни.

Моє завдання разом з батьками формувати любов, приязнь до рідного дому, бажання берегти його, робити кращим. Важливо, щоб у дитини в сім'ї були свої обов'язки, щоб її не звільняли через малі роки від спільної праці -це сприяє зміцненню «почуття сім'ї».

Указані вище вимоги стосуються також і дошкільного закладу. Життя дітей у дитячому садку повинне забезпечити їм емоційний комфорт. Дошкільний заклад повинен стати другим рідним домом, в якому б дитина себе добре почувала. Як показує практика, це відбувається далеко не завжди.

Для того щоб дошкільний заклад допомагав вихованню патріотичних почуттів, життя дітей в ньому повинно бути насиченим, цікавим, таким, щоб запам'яталося надовго, стало системою радісних дитячих спогадів. Дуже важливо, щоб дитина полюбила свій дитячий садок. Відбувається це тоді, коли ми з повагою ставимся до кожної дитини, знаємо її найкращі риси і сприяємо їх розвитку у процесі ігор, свят, цікавих занять і т. д. У дошкільному закладі, в групі, на майданчику в кожної дитини, як правило, є своє улюблене місце для гри, для усамітнення.

Я дуже обережно ставлюсь до цього і, навіть, підтримую «право дитини на свою територію» (також необхідно поважати право дитини на власність). Важливо створити максимально можливі умови для «індивідуального освітнього предметно-розвивального середовища» (О. Л. Кононко). Якщо нам вдається зробити дошкільний заклад другим домом дитини, то почуття приязні закріплюється і з роками переходить в сферу приємних і дорогих спогадів.

Приязнь до дитячого садка пов'язана і з тим, як багато діти знають про свій дошкільний заклад, як вони в ньому орієнтуються, чи почувають себе господарями.

З цією метою організовую екскурсії по дитячому садку, знайомлю дошкільнят із працівниками дошкільного закладу.

Діти також повинні знати на якій вулиці знаходиться їх дитячий садок, як і чому вона так називається, що знаходиться поряд із дитячим садком. Знання збагачують почуття дітей, надають їм певність і смисл.

Почуття і ставлення стають міцними, якщо діти вкладають свою працю (беруть участь в озелененні ділянки, в оформленні приміщення до свят).

Двір, вулиця, на якій живе дитина, також можуть сприяти зміцненню приязні та відчуття власності (мій двір, моя вулиця). Тут першорядне значення має як батьки формують у дітей такі почуття.

Разом із тим тут також постає питання про необхідність повідомлення дітям інформації про їх вулицю: її назва, що на ній розташовано, як зв'язана ця вулиця з тією, на якій знаходиться дитячий садок - можна пройти пішки чи треба їхати.

По мірі можливостей батьки або я робимо фотографії дітей на вулиці, або відеозйомку прогулянки, а потім в групі подивимось фільм і розповідаємо про цю вулицю.

Наступний етап – виховання любові та приязного ставлення до свого рідного села. Ця частина роботи потребує більше опиратися на когнітивну сферу, на уяву дитини та її пам'ять.

Для дитини село конкретизується вулицею, тобто вона усвідомлює себе перш за все жителем своєї вулиці. Щоб діти «відчули» своє село, про нього розказую та показую його шляхом проведення екскурсій. Діти середнього дошкільного віку можуть і повинні знати назву свого села, його головні вулиці, визначні місця.

Виховання ставлення до своєї країни ґрунтується на когнітивному компоненті: я дітям повідомляю інформацію, яку вони повинні і можуть засвоїти. Особливістю є те, що знання повинні бути емоційними і спонукати дитину до активної діяльності.

Назву країни закріплюємо з дітьми в іграх («Хто більше назве країн», «З якої країни гості», «Чия це казка», «З якої країни ця іграшка»), у вправах типу «Із різних назв країн визнач нашу країну», «Пошукаємо нашу країну на карті, глобусі», «Як написати адресу на конверті» тощо.

Розгляд ілюстрацій, слайдів, відеофільмів, художні твори, вірші, розповіді дорослих, фотографії, екскурсії, малювання, ігри-подорожі – все це допомагає вирішувати поставлене завдання. Дітей знайомлю із символікою країни, розповідаю, що у кожної країни є свій прапор, герб, гімн. Розповідаю де і коли вони можуть їх побачити.

При ознайомленні з природою рідної країни акцент робиться на її красі, розмаїтті, багатстві, на її особливостях. Діти повинні отримати уявлення про те, які тварини живуть в наших лісах, які ростуть дерева, за яким деревом можна відразу визначити Україну («Без верби і калини нема України»), які квіти цвітуть на українських полях і луках (кульбабки, волошки, маки).

Головна мета цих занять – пробудити в дитячих серцях любов до рідної країни з її багатою та різноманітною природою. Для її реалізації необхідно використовувати спостереження, екскурсії, нескладні досліди, працю на ділянках, бесіди за картинами, читання та інсценізацію творів художньої літератури, прогулянки «екологічною стежиною», відпочинок «на веселій галявині» з проведенням цікавих ігор. Дошкільнята залюбки долучаються до природоохоронної діяльності.

Важливим напрямком роботи по вихованню любові до Батьківщини є формування у дітей уявлень про людей рідної країни. Перш за все необхідно згадати тих людей, які прославили нашу країну – художників, композиторів, письменників, винахідників, вчених, мандрівників, філософів, національних героїв. Знайомлю на прикладах з «характером» українського народу (творчі здібності, вмілість, пісенність, гостинність, доброзичливість, чутливість, вміння захищати свою Батьківщину). Я намагаюсь познайомити дошкільнят з людьми, яким притаманні якісь певні якості чи вміння, залучаю дітей до їх діяльності.

У народі кажуть: добрий приклад – кращий за сто слів. Втілюючи цей мудрий педагогічний прийом у життя, запрошую до дитсадка відомих людей, фахівців, чиї справи гідні наслідування та популяризації і можуть стати прикладом для малят. Діти бачать, що звичайні люди, які їх оточують пишуть гарні вірші, випікають смачні хліби,

керують складними машинами та механізмами, виборюють нагороди у спортивних змаганнях тощо. Тож і наші малюки, коли виростуть, стануть особистостями.

Цікавими і повчальними є заняття, спрямовані на прищеплення шанобливого ставлення до різних професій та власне праці, зокрема екскурсії на сільськогосподарське виробництво. Малюки, спостерігаючи, як вирощується хліб, і переконуються, як багато терпіння, енергії та вміння докладають люди, аби на столі з'явилися смачні булочки. Наочними та вельми цікавими для дітей є заняття з теми «Праця твоїх батьків». На них ведеться щира й цікава розмова про батьківську роботу, яка дуже корисна для суспільства. Провідною у цих бесідах є думка про працьовитість українців як їхня національна риса.

Неабияке значення для виховання свідомого громадянина є прищеплення шанобливого ставлення до героїв війни, ветеранів, до пам'яті про тих, хто загинув, захищаючи Вітчизну, поваги до воїнів – захисників, кордонів Батьківщини. Дуже великий вплив мають бесіди, зустрічі з ветеранами, екскурсії, використання пісень, віршів, наочного матеріалу.

Старші дошкільнята повинні пізнати найбільші історичні та духовні цінності рідного краю. Їхня любов, повага і зацікавленість мають виходити за межі села, міста. Шестирічні діти можуть і повинні знати і вміти співати хоча б один десяток українських народних пісень. Заслуговують на увагу такі заходи, які є традиційними у нашому дошкільному закладі – дитячі ранки: «Мамина пісня», «Бабусина казка», «У мого батька золоті руки», «Свято української мови», «Ярмарок», «Свято української пісні», обрядові свята, тощо. Формування всебічно розвиненої особистості зі стійкими моральними цінностями – головна мета як дошкільного виховання так і освіти загалом.

Час, у якому ми живемо, справедливо називають складним та поворотним, це справжня боротьба добра зі злом. Адже саме 24 лютого 2022 року, життя українців спинилося, нам необхідно протистояти загарбнику, який тимчасово панує на нашій землі, пропри звірство, що чинить окупант, наші воїни впевнено демонструють свою громадянську позицію. Українець – це патріот, який відвойовує кожний клаптик своєї території, але завжди зберігає порядність, людяність, бо він, справжній приклад для майбутнього підростаючого покоління. Мова йде про майбутнє – те у якому житимуть і працюватимуть сьогоднішні діти. Ми не знаємо, ще скільки триватиме війна, але чітко знаємо – росія програє, тому що у них справжній дефіцит на добро, вихованість, людяність, духовність та культуру.

Українці – єдина у світі козацька нація. Козацтво є дисциплінованою організацією українського народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Каплуновський О.М. Вчуся жити. Духовно-моральне виховання дошкільнят. Старший дошкільний вік / Вид-во «Ранок», 2014. 144 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (Нова редакція), 2012. 218с.
3. Закон України «Про дошкільну освіту», - 2017. С.10-22.
4. Кононко О. Духовність, душевність, моральність…// Дошкільне виховання.2004. №4. С.4-5.
5. Кабанник З.В., Остапенко А.С., Гриценко О.М., Шинкевич О.В. Емоційно-моральний розвиток старших дошкільників. Видавнича група «Основа», 2013. 191 с.
6. Різак А. І. Формування основ морально-етичного виховання дітей дошкільного віку: Методичний посібник / Дошкільний навчальний заклад №1 Свалява: 2014. 130 с.
7. Бабій І. В. Ідеї В. Сухомлинського щодо морального виховання особистості// Педагогічний дискурс, 2011. Вип. 10. С.25-28.

8. Джура. Книга майбутнього захисника Вітчизни. / Методичний посібник С.М.Січко, В.В. Тимченко. Миколаїв, 2009. 216 с.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 року №641. "Концепція національно - патріотичного виховання дітей і молоді" URL: http://mon.gov.ua/usi-novini/novini/2015/06/16/naczionalno-patriotichnevixovannya/
10. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», 2017. 242 с.
11. Журнал «Бібліотечка вихователя дитячого садка» 2009 №3.

Димихіна Галина,
вихователь-методист Старосинявського
ЗДО №1 «Зернятко»

Виховання дітей за допомогою фольклору та авторських казок, як засіб формування морально-патріотичних цінностей дошкільників

Війна впливає на психічне та моральне здоров'я кожного маленького громадянина України. Одним із головних завдань закладів освіти є повсякденна морально-психологічна підтримка дітей дошкільного віку.

Ключові слова: виховання, основи патріотизму, діти дошкільного віку, фольклор, казка.

Російський напад на Україну створив безпосередню та зростаючу загрозу життю й добробуту українським дітям. У наслідок військових дій 3 млн. дітей в Україні та понад 2,2 млн. дітей у країнах, котрі приймають біженців із неї, потребують невідкладної гуманітарної допомоги. Внутрішнє й зовнішнє (за межами України) переміщення торкнулося кожних двох дітей із трьох.

Війна впливає на психічне та моральне здоров'я кожного маленького громадянина України. Одним із головних завдань закладів освіти є повсякденна морально-психологічна підтримка дітей дошкільного віку.

Нам слід пам'ятати, що всі ми різні, але всі адаптивні. Слід правильно працювати над своїм морально-емоційним станом в критичній ситуації, щоб жити далі і робити крок у майбутнє.

В жорстоких реаліях воєнного стану перед нами, як освітянами, стоїть важливе завдання – об'єднання зусиль педагогічної та громадської спільнот на засадах взаєморозуміння, співробітництва щодо захисту прав та свобод, оволодіння дітьми універсальними цінностями та моделями поведінки, які складають основу української культури.

Відповідно до Закону України «Про освіту» виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу, є наскрізним процесом, охоплює усі сфери дошкільного життя і має ґрунтуватися на морально-демократичних цінностях.

Серед основних складових національно-патріотичного виховання виокремленні громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання.

Метою національно-патріотичного виховання визначено ставлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до виконання громадянських та конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадської позиції,утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей українського народу, національної самобутності.

Успішність національно-патріотичного виховання значно підвищиться, якщо ми навчимося протидіяти маніпулятивним впливам. Ми живемо в умовах потужної інформаційної боротьби. Щодня, щохвилини на нас впливає величезна кількість різноманітної інформації – тривожної, шкідливої, маніпулятивної, обнадійливої тощо. Кількість повідомлень, яку ми «перетравлюємо», незрівнянна нічим та зростає щодня. Наше завдання – критично сприймати будь-яку інформацію, що надходить. Пам'ятати, що ми є суб'єктами нашого життя, а не об'єктами впливів зовні, і здатні усвідомлено приймати рішення. Більше того – маємо навчати цього наших дітей. У часи невизначеності, відсутності усталених рішень, які всі ми зараз переживаємо, особливого значення для виживання людини, суспільства, держави набуває критичне мислення. Такий тип мислення потрібен для вирішення неординарних практичних завдань. Тож сучасній дитині важливо вміти розрізняти маніпуляції, усвідомлювати їхні наслідки, ефективно протистояти їм.

Засоби народознавства мають великий вплив на виховання основ патріотизму у дітей дошкільного віку завдяки доступності щодо розуміння, емоційній виразності та простоті подання.

Кожне нове покоління людей живе та розвивається у певному сучасному виховному процесі. Дитина від народження перебуває під впливом як соціально-економічних умов, так і національної специфіки: побутового життя, культури, народних звичаїв, традицій. Вона переймає від дорослих багатство рідної мови, відчуття прихильності та симпатії до духовності свого народу, поступово призвичаюється до усталених морально-правових норм. Усе це веде до появи у неї особливих рис національної психології – ментальності, які стають підґрунтям для виховання громадянина-патріота. Так одним із найважливіших педагогічних завдань, дошкільної освіти, є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, захисників нашої Батьківщини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля. На це і орієнтують сучасні програми дошкільного виховання, зокрема Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Мета цієї Програми – забезпечення життєвої компетентності дітей, до змісту якої входить і формування «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу».

Патріотизм, як основа сучасного виховання підростаючого покоління охоплює: формування національної свідомості та самосвідомості, тобто виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, плекання почуття гідності й гордості за свою Батьківщину. Формування цих якостей, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів починається з раннього дитинства, з перших років життя дитини.

Організовуючи роботу з виховання основ патріотизму у дітей дошкільного віку, я послуговуюся завданнями, регламентованими державним стандартом дошкільної освіти, а також вимогам Програми виховання і навчання дітей від 3 до 6 років «Українське дошкілля». З метою досягнення поставлених завдань, у свїй групі я створила розвивальне середовище – збагачене народознавчим матеріалом. Зокрема, для роботи з дітьми сформований український куточок національної та народної символіки (розміщено герб та прапор України, українські рушники, сорочки-вишиванки, український посуд та іграшки). У міні-бібліотеці є «Кобзар», приклади українського фольклору (народні прикмети, приказки, прислів'я, загадки,заклички, колисанки, народні ігри, казки), підібрано фонотеку українських пісень,розроблено дидактичні ігри на закріплення знань про Україну та її природу. Роботу проводжу у двох напрямках: з дітьми та сім'єю. Розуміючи важливість ролі вихователя у процесі виховання основ патріотизму, на педагогічних радах я наголошую на необхідності повідомлення дітям ґрунтовної інформації про Батьківщину. Особливо підкреслюю

значущість вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу: в садочку ми ознайомили дітей з культурними і національними цінностями родини і народу, пояснювали зв'язок людини з минулим і майбутнім. На спеціально організованих заняттях розповідаємо дітям про державні символи (Герб, Прапор, Гімн). Паралельно з цим надаємо знання про народні символи та національну символіку, що розвивалися й встановлювалися впродовж століть (український віночок, рушник, вишиванка, верба, калина, барвінок та інше). Як на заняттях так і в повсякденному житті діти пізнають народне мистецтво, побут нашого народу.Так, найбільш поширеним мистецтвом в Україні є вишиванка,кожна жінка вкладає у неї частину своєї душі.

Неоціненна роль в ознайомлені дітей з творами національного мистецтва належить народній іграшці та національному посуду. На заняттях та поза ними використовую національну іграшку і як сюрпризний момент, і як основний об'єкт розгляду,що допомагає дітям збагачувати словник новими назвами та розвиває їх активне мовлення. Різноманітність іграшок викликає почуття гордості за народних талановитих майстрів, які творять в Україні.

Під час демонстрування дітям зразків народної творчості я звертала їхню увагу на розмаїття форм, композицій, на поєднання кольорів, найбільш характерних для українських розписів на кераміках, що не тільки сприяє прилученню до народної національної спадщини, а й допомагає розширити словниковий запас (куманець, барило, глечик, макітра, таріль, які від діда-прадіда звучали в українській хаті).

У процесі виховання основ патріотизму я звернула увагу на те, що немає жодної дитини, яка б мала високий чи достатній рівень володіння українською мовою. Це пояснюється особливостями мовного середовища, адже значна частина населення послуговується російською мовою, як засобом спілкування. Відсутність україномовного оточення і можливості безпосереднього спілкуванні малюків з дорослими й однолітками українською зумовлює труднощі в оволодінні дошкільниками державною мовою. Очевидно,що повернення втраченої духовності, загубленої мови потребує копіткої праці, послідовного виховання інтересу у дітей до української культури. Застосовуючи диференційований підхід, я почала розвивати у дітей інтерес до української мови і культури за допомогою усної народної творчості (казки, легенди, загадки, лічилки тощо). Саме через народну творчість дошкільник дістає перші уявлення про культуру та побут свого народу. Прислів'я та приказки приваблюють дітей яскравою грою слів, барвистістю мови, ритмікою. Залучаю дітей до використання їх у спілкуванні під час сніданку, обіду, використання трудових доручень, на прогулянці, спостерігаючи явища природи. Окрім того, у всіх видах діяльності дітей з метою їх вправляння у правильній вимові звуків, я застосовую скоромовки, чистомовки, заклички. На заняттях з народознавства широко використовую – казки, легенди та притчі, які містять у собі значний пізнавальний і виховний потенціал та доступні до сприймання дошкільнятами. На їх основі ознайомлюю дітей з історією українського народу, його традиціями.

Щоб досягти кращих результатів у вихованні дошкільнят, значну роль я приділяю казкам, як народним так і авторським. Роль казки у житті дитини є настільки значною, що її важко переоцінити. Сучасна педагогіка та психологія визнають,що казки посідають важливе місце у формуванні дитячої особистості. Говорячи про вплив казки на розвиток дитини, можна виділити головні аспекти, які умовно можна назвати «Казка виховує», «Казка розвиває» і «Казка навчає». Це три чарівні шляхи, якими проходить дитина, слухаючи твір.

Казка виховує.

Казка є невід'ємним елементом патріотично-морального виховання, основаного на сприйнятті таких головних життєвих понять, як добро і зло. Мова казки зрозуміла дитині, дозволяє просто і доступно пояснити малюкові різницю між поганим та хорошим. Відносини між персонажами та казковий сюжет допомагають

зрозуміти причини вчинків та їх наслідки. Казка показує пряму залежність між моральними якостями людини та конкретними життєвими ситуаціями у які вона потрапляє, формує основи правильної поведінки, навички спілкування. Казка виховує найціннішу якість – уміння співчувати, розуміти іншу людину, що є дуже актуальним у сучасному сьогоденні. Не менш важливим виховним елементом є обов'язкова перемога добра над злом. Добрі герої казки завжди працьовиті, сміливі, розумні,правдиві.

Казка розвиває.

Казковий твір формує у дітей найважливіші комунікативні та інтелектуальні навички: образне мислення, усі види пам'яті, активне мислення, увагу, творчі здібності, уміння логічно висловити думку.

Репліки персонажів розвивають артикуляційний апарат та збагачують словник. Розвивається культура мовлення, її інтонаційність, формується правильне вимовляння складних та нових слів.

Виразне читання, інсценування, пальчиковий театр ляльок, малювання – це різні способи відтворити сюжет твору, які дозволяють дитині якомога повніше розкрити власний потенціал.

Казка навчає.

Важливе значення казки полягає ще й у тому, що вона надає дитині можливість побачити світ у його цілісності. Проживаючи казковий сюжет, малюки навчаються порівнювати, аналізувати, робити висновки, користуючись не нудним дидактичним матеріалом, а занурюючись у дивовижний, яскравий, живий світ персонажів, сповнений доброти, справедливості. Жодна деталь не залишається без дитячої уваги, а сюжет міцно закарбується в пам'яті, адже дошкільники сприймають вигадку як реальність. І навпаки, здатні бачити казкове у своєму звичному оточенні – у побуті, в природі. Це чудове тренування інтелекту, оскільки самостійно вигадати якусь історію чи фантастичний світ малюкові ще важко, його мислення предметне. Отже, казка стаєпершою простою моделлю світу, одночасно формує світосприйняття та уміння фантазувати.

З початком війни в Україні виникла потреба в тому, щоб правильно і зрозуміло донести до дітей правду про події, які відбуваються в країні, і у цьому знову на допомогу прийшла казка, зокрема авторські казки Інни Курило «Кексик- захисник».На оборону України проти Росії встали не тільки люди, а й домашні улюбленці. Котик Кексик, разом зі своїми друзями, організував у дворі Територіальну оборону і, як міг, допомагав людям. Разом з Кексиком країну захищають: песик Шустрик, ворона Ксеня, голуб Степан, гуси та бджоли. З казок цієї письменниці діти дізнаються чому ракетний комплекс називається «Стунга», чому вороги не змогли здолати Змієві вали й безслідно зникали в Чорнобаївці. Команда головного героя мужньо боронить рідну країну. Казки написані на реальних подіях.

Робота над кожною казкою здійснюється протягом 5 занять.

План занять

№ з/п	**Тема заняття**	**Основний зміст**	**Додаткові завдання до занять**
			Територіальна оборона двору. Частина 6.
1	«Здрастуй, казко»	Ознайомлення з текстом, сюжетом. Слухання казки та обговорення.	Фізкульт-хвилинка. Навчання елементів грамоти (звук [а], слова-назви). Розвиток мовлення.
2	«Маленькі письменники»	Переказ, розповідання казки.	Розвиток слухового сприйняття та уваги.

			Фізкульт-хвилинка. Розвиток логічного мислення. Навчання елементів грамоти. Розвиток дрібної моторики.
3	«Творимо казку»	Гра-драматизація, інсценування казки.	Розвиток артикуляційного апарату. Розвиток емоційної сфери. Навчання елементів грамоти (звук [о], слова-дії). Розвиток зорової уваги та дрібної моторики. Рухлива гра.
4	«Дружимо з казкою»	Розвиток мовлення, навчання основ грамоти на матеріалі казки.	Дихальна гімнастика, логопедичні вправи. Збагачення словникового запасу. Фізкульт-хвилинка. Навчання елементів грамоти (звук[м]). Розвиток мовлення.
5	«Оживай, казко»	Образотворча робота за сюжетом казки.	Розвиток дрібної моторики. Рухлива музична гра.

Дитина переймає у героїв казок високі моральні якості, навчається знаходити правильні рішення, мислити позитивно, любити свою Батьківщину, гордитися своїм народом. І ще одна важлива виховна функція, яку виконує казка, це залучення дитини до культури свого народу, його співучої мови, традицій, на що зараз дуже важливо звертати увагу під час виховання у дітей патріотично-моральних цінностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / Г. Бєлєнька та ін. Мадрид, 2015. 220 с.
2. Гавриш Н. В. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі // Дошкільне виховання. 2006. № 3. С.15-19.
3. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш та ін. Луганськ, 2006. 368 с.
4. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2011. 20 с.
5. Лемешенко Н.В. Духовні витоки українських свят та обрядів: вікторини. Київ, 1991. 73 с.
6. Макаренко О.П. Народознавство в дошкільному закладі : методичні рекомендації для вихователів. Тернопіль, 1992. 143 с.
7. Сухомлинська О.В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. 2003. №2. С.14-17.
8. Тоцька Т. Рід, родина, Україна : патріотичне виховання старших дошкільників за літературними творами В.О.Сухомлинського // Шкільний світ. 2011. 128 с.
9. Цимбалюк Л.Б., В. В. Жайворонок. Світлиця. Тернопіль, 2002. 156 с.
10. Білан О.І. Українське дошкілля. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. Вид. 2-ге, зі зм. і доп. Тернопіль, 2022. 256 с.
11. Скуратівський В.Т. Дідух : свята українського народу. Київ, 1995. 272 с.
12. Кисельова О. Ми маленькі українці // Дитячий садок. 2007. №20. С. 36-37.

13. Довженок Г.В. Український дитячий фольклор. Київ. 1991. 73 с.
14. Вольська О.В. Граємося в казку. Старший дошкільний вік. Харків, 2017. 160 с.

Дяков Інна,
старший викладач кафедри теорії і
методики дошкільної і початкової освіти
Хмельницького ОІППО

Організація дистанційної логопедичної роботи в умовах війни

В статті аналізуються особливості організації дистанційної логопедичної роботи та необхідність використання в освітньому процесі різноманітних Інтернет-ресурсів. Розглядаються основні переваги та недоліки корекційної роботи з використанням дистанційних технологій в умовах війни. Визначено рекомендації для вдалої та ефективної організації дистанційної логопедичної роботи.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, мовленнєві порушення, дистанційне навчання, Інтернет-ресурси, логопедична робота, корекційна робота.

Достатній мовленнєвий розвиток є одним із основних чинників становлення особистості дитини та є запорукою успішного навчання та виховання. Взаємодіючи у навколишньому, дитина пізнає світ, який її оточує, через гру – формується та розкривається її внутрішній світ, моральні та культурні цінності. Діти, які мають мовленнєві порушення є досить поширеним явищем і аналітичні дані за останні роки свідчать, що кількість таких дітей збільшується з року в рік.

Питання розвитку мовленнєвої компетентності у дітей розкриті у дослідженнях таких науковців як: А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Н. Луцан тощо. Проблема мовленнєвих порушень відображена у працях сучасних науковців, зокрема: О. Гаврилова, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, Л. Лопатіної, Н. Пахомової, О. Правдіної, Ю. Рібцун, Н. Серебрякової, М. Шеремет та багато інших, які здійснили активний пошук нових корекційно-педагогічних методик по усуненню мовленнєвих порушень у дітей.

Використання інноваційних технологій у педагогічному процесі висвітлені у дослідженнях: І. Беха, М. Вашуленка, С. Волкової, І. Дичківської, В.Максимової, О. Савченко, Н. Свєтловської та ін.

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України, майже усі заклади освіти (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти). на деякий час призупинили свою роботу, згодом навчання було відновлене, але здебільшого з використанням дистанційних технологій. Гостро постала проблема корекції мовлення, оскільки багато дітей не отримували її, або ж отримували не у повному обсязі.

Відновлення логопедичної допомоги дітям стало можливим лише з використання технологій дистанційного навчання, що передбачає використання різноманітних комп'ютерних технологій та Інтернет-ресурсів.

Робота вчителів-логопедів під час дистанційного навчання передбачає поетапну роботу, яка включає підготовку та організацію дистанційної логопедичної роботи, діагностику та корекцію мовленнєвих порушень, а також попередження та просвітницька діяльність серед педагогічних працівників та батьків дітей, які мають мовленнєві порушення.

Така організація дає можливість подати дітям основний обсяг навчального матеріалу, забезпечити взаємодію з ними (проведення артикуляційної гімнастики, постановку звуків, розвиток словника, формування граматично-правильної мови, розвиток психічних процесів тощо).

Важливою складовою дистанційної логопедичної роботи є відповідне забезпечення та систематичність у проведенні, а у воєнний час з цим виникає цілий ряд труднощів.

Зокрема, це:

- труднощі у забезпеченні кожної дитини відповідною технікою (комп'ютером, ноутбуком, телефоном);
- відсутність постійного швидкісного Інтернету, що перешкоджає отримувати якісну корекцію;
- присутності батьків, або інших дорослих, які б допомагали дитині у разі необхідності;
- часте звучання сирен, яке перериває або взагалі не дає можливості провести заняття з дитиною. У більшості випадків, після звучання сирен діти налякані і не можуть налаштуватися на потрібну роботу.

Особливістю дистанційної логопедичної допомоги в умовах війни є самостійна робота дітей, яка має бути цілеспрямованою та контрольованою зі сторони дорослих, як вчителів, так і батьків. Перевагою такого навчання є те, що дитина може навчатися у зручному та безпечному для себе місці, попередньо узгодивши взаємозв'язок з педагогом у зручний час, що забезпечують спеціальні засоби навчання.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі приваблює дітей та є гарним мотивом залучення до навчальної діяльності, оскільки їх вони сприймають як розвагу, гру. Дані технології використовуються відповідно до віку дітей, мовленнєвих порушень та вподобань, і при правильному використанні перетворюють нудне навчання на веселу, захопливу пригоду. На сьогоднішній день розроблено безліч програм, які можна використовувати у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями, а саме: ,,Склад слова", ,,Склад числа", ,,Мовленнєвий калейдоскоп", ,,Забавні картинки", ,,Уроки Мудрої Сови" тощо. Дані ігри та ІКТ загалом, з успіхом використовується при навчанні дітей з порушеннями мовлення, допомагають розвивати всі психічні процеси (сприймання, пам'ять, увага, уява, мислення тощо), сприяють розвитку розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння тощо).

За визначенням М. Шеремет ,,оволодіння мовленням – складний, багатосторонній, довготривалий психічний процес. Мовлення починає формуватись лише тоді, коли головний мозок, слух, зір, артикуляційний апарат дитини досягають певного рівня розвитку" [3, ст. 372]. Очевидним є те, що передумовами становленню нормального мовлення є збережена центральна нервова система, достатній рівень сформованості вищих психічних функцій, координована робота голосового, дихального й артикуляційного апаратів, мотивування та достатній рівень спілкування у сім'ї.

Вчитель-логопед має враховувати індивідуальні психологічні особливості, можливості працездатності, рівень порушення мовлення та емоційний стан дитини тощо. Комп'ютерні вправи, які використовують педагоги під час дистанційної корекційної роботи, допомагають активізувати компенсаторні механізми на основі збережених видів сприймання, а також підвищують мотивацію дитини до мовленнєвої діяльності. Виконання комп'ютерних вправ та завдань допомагають координацію слухового, зорового та моторного аналізаторів, які задіюються під час такого навчання. Елементи комп'ютерного навчання допомагають формувати у дітей з порушеннями мовлення знакову функцію усвідомлення, яке є необхідним для мовного та інтелектуального розвитку.

Використання в корекційній роботі різноманітних логопедичних технологій описав В.Галущенко у статті ,,Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення". Про впровадження інноваційних логопедичних технологій у роботу з дітьми з мовленнєвими

порушеннями є важливим кроком до оновлення та осучаснення логопедичної роботи в закладі загальної середньої освіти. Інноваційні логопедичні технології передбачають використання нетрадиційних методів та прийомів, які сприяють гармонійному розвитку та вдалому поєднанню роботи над мовленнєвими порушеннями, пізнавальною, емоційно-вольовою та психологічною сферою дітей. Основна мета провадження інноваційних технологій у корекційну роботу полягає у вдалому поєднанні з традиційними засобами розвитку мовлення дітей, та вміння використовувати їх у практичній логопедичній діяльності.

Також, автор у даній статті подає класифікацію логопедичних технологій, які поділяються на:

- Інформаційно-комунікаційні - методи взаємодії з інформацією.
- Дистанційні освітні технології (використовувані при організації роботи з батьками).
- Інноваційні психокорекційні технології: арт-терапія, казкотерапія, психосоматична гімнастика тощо.
- Педагогічні технології з використанням нетрадиційних для дефектології прийомів: ароматерапії, хромотерапії, літотерапія бібліотерапії тощо.
- Здоров'язберігаючі технології: кріотерапія, дихальні гімнастики тощо.
- Змішані технології - традиційні логопедичні технології з використанням нововведень [1, 66-67].

Інноваційні технології дозволяють оптимізувати корекційний процес, сприяти ефективній мовленнєвій взаємодії, створити умови для мовленнєвої творчості та розвитку комунікативних навичок вихованців, а традиційні методи і прийоми значно обмежують можливості дітей.

Запровадження дистанційного навчання з одного боку захоплює дітей, а з іншого лякає педагогів, але враховуючи всі можливості використання сучасних технологій, вони можуть значно полегшити підготовку, проведення занять та дозволяють досягнути високих результатів.

Гаджет, за яким працює дитина робить її дорослою, впевненою, мотивує до навчання, а отже швидше допоможе дитині досягти потрібного результату. Комп’ютерні технології сприяють ефективній логопедичній роботі, оскільки зображення можуть бути більш реалістичні, є можливість використовувати відео та аудіо звук, що в свою чергу приваблює та зацікавлює дитину, налаштовує на позитивний результат.

Організація навчального процесу за дистанційнійною формою, зокрема логопедична робота, передбачає відповідну підготовку зі сторони вчителя-логопеда, оскільки в дітей мають бути чіткі інструкції, щодо виконання всіх необхідних завдань. Як показує практика, дистанційне навчання організовується у синхронному та асинхронному режимі, при яких обов’язковою умовою є доступ до якісної мережі Інтернет та відповідне технічне забезпечення (комп’ютер, планшет, смартфон тощо). У синхронному режимі відбувається безпосередній обмін інформацією через відео- та аудіозв’язок, тобто відбувається спілкування між суб’єктами дистанційного навчання, корекційно-розвиткові заняття, консультування тощо. В асинхронному режимі взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання передбачає роботу у зручний для здобувача час та немає ніяких обмежень, для цього учасники можуть використовувати різноманітні інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо. Вчитель-логопед самостійно визначає режим в якому буде працювати з дітьми, враховуючи конкретні мовленнєві порушення та форму організації (індивідуальна, групова та підгрупова).

Дистанційне корекційне навчання має використовуватися відповідно до мовленнєвих порушень та потреб дітей, саме тому передбачає постійне удосконалення змісту та створення необхідних умов для віддаленого впливу. Традиційні методи та прийоми мають бути адаптовані до нових умов та доповнені

новими інноваційними, інформаційно-комунікативними технологіями, лише у такій єдності стане можливою якісна організація дистанційної логопедичної роботи.

Дистанційна корекційна робота, як і очна, має проводитися систематично відповідно до розкладу, який складає та попередньо узгоджує вчитель-логопед. Також фахівці мають пам'ятати, що час відведений на корекційну роботу не скорочується, а всі поставлені завдання реалізовується в повному обсязі за рахунок он-лайн зустрічей (синхронному режимі) та передбаченої самостійної роботи (асинхронному режимі). Де самостійна робота передбачає виконання дітьми, з допомогою батьків, конкретних завдань, відпрацювання артикуляційних вправ, заповнення логопедичних зошитів тощо, а відеозв'язок допомагає вчителю-логопеду контролювати виконання отриманих завдань, слідкувати за мовленням дітей, за артикуляційною моторикою та виправляти наявні помилки.

Ця робота може проводитися з використанням соціальних мереж, освітніх платформ, електронних сервісів, додатків тощо. Найпоширенішими серед вчителів-логопедів є такі за стосунки як: Скайп (Skype), Вайбер (Viber), Зум (Zoom) та Міт (Meet). Під час дистанційних логопедичних занять потрібно враховувати час, який дитині потрібен для адаптації до нових умов.

Для вдалої та ефективної організації дистанційного навчання рекомендуємо:

1. Планування роботи. Організація дистанційної корекційної роботи має бути добре спланована відповідно до навчальної мети та завдань, що вимагає від логопедів постійного творчого пошуку, обізнаності з новітніми методиками та технологіями. Як зазначає С.Миронова ,,справжнього фахівця відрізняє постійна готовність до роботи з дітьми, потреба у спілкуванні з ними, передачі їм певного досвіду; готовність до творчого пошуку і постійного удосконалення свого професійного рівня" [2, ст.165].

2. Підбір та підготовка навчальних матеріалів. Дистанційна робота передбачає таку організацію навчальної діяльності та використання навчальних матеріалів, з якими дитина разом з батьками змогла б самостійно впоратися. Тому інформація, дидактичні матеріали, завдання, ігри, вправи мають бути зрозумілими для дитини та її батьків або ж надавати покрокові інструкції для досягнення результату.

3. У підготовці дистанційних занять вчитель-логопед має підбирати індивідуальний підхід до кожної дитини, тобто завдання мають відповідати віку, психологічним особливостям дитини, мовленнєвому порушенню, рівню розвитку психічних процесів та психічного розвитку взагалі, можливостям дитини та рівня розвитку емоційно-вольової сфери.

4. Звортній зв'язок. Синхронний режим роботи, передбачає чітке планування та обдумування шляхів отримання зворотнього зв'язку, це можливе при умові використання таких Інтернет-сервісів як: електронна пошта, чат, форум, блог, відео конференція, соціальні мережі тощо.

- Електронна пошта – це інтернет-сервіс, за допомогою якого можна передавати потрібну інформацію, повідомлення, завдання, відео, аудіо записи тощо. Перевагами електронного листування є дешевизна, простота використання, необмеженість листів тощо, а недоліками – через відсутність Інтеренету лист може не прийти або прийти з запізненням, можуть виникнути проблеми з пересилкою великого об'єму інформації.

- Чат – це сторінка для спілкування в режимі реального часу, через Інтернет. Спілкування можуть бути текстові (запитання та відповіді на них), голосові (за допомогою голосу), відео-чати (запис відео). Всі ці види чатів є потрібними для реалізації тих чи завдань спілкування.

- Форум – на сучасному етапі це найпоширеніша форма спілкування, яка не має територіальних обмежень. На форумі можна дискутувати, обговорювати, ділитися цікавою інформацією, задавати та відповідати на запитання тощо.

Координує роботу форуму модератор, який спрямовує та регулює роботу усіх учасників, програмне забезпечення форумів дозволяє приєднати різні файли.

- Відеоконференція – це одночасна передача відеоінформації усіх учасників в умовах реального часу. Для проведення відеоконференції має бути швидкісний Інтеренет, відповідне програмне забезпечення, своєчасне повідомлення про дату та час зустрічі тощо. Відеоконференція – дозволяє проводити заняття віддалено і обговорити нагальні питання.

- Блог - це форма спілкування, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. У Блозі автор або автори розміщують записи, зображення або інші матеріали, де усі читачі можуть читати і коментувати розміщений матеріал.

- Соціальні мережі – це сукупність людей, які об'єднуються за спільними інтересами, вподобаннями і спілкуються в Інтернеті. Такі групи можуть бути закриті або відкриті, на них ведуться чати, обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Дистанційне навчання у кожному регіоні проводиться по-різному, оскільки стандартизований підхід не підійде. В організації дистанційної корекційної роботи, особлива увага приділяється співпраці з батьками і завданням педагога є досягти максимальної підтримки та допомоги від них. Для цього необхідно створити всі необхідні комфортні умови і продумати роботу так, щоб вони були зацікавлені у такій формі навчання. Батьки мають допомагати дітям виконувати завдання у зручний для них час, забезпечувати участь дитини у груповій формі роботи, щоб дитина спілкувалася з друзями, мотивувати до підвищення інтересу та бажання прагнути до знань, до виправлення мовних порушень, до виконання завдань тощо.

Результативність дистанційної логопедичної роботи в умовах війни в більшій мірі залежить від батьків, вони разом з вчителем-логопедом мають стати рівноправними партнерами, де спільно мають іти до однієї мети щоб досягти потрібних результатів.

Отже, важливим завданням, яке має забезпечити вчитель-логопед під час дистанційного навчання в умовах воєнного стану - це створення атмосфери продуктивного та дружнього спілкування з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Тому, щоб забезпечити це, логопед має сам володіти необхідними інформаційно-комунікативними технологіями, опанувати необхідні Інтернет-платформи, Інтернет-ресурси та вміння користуватися Інтерент-додатками з метою корекційного логопедичного впливу на дітей.

Дистанційна логопедична допомога передбачає:

- надання навчального матеріалу дитині;
- контроль виконання дитиною всіх необхідних завдань;
- консультування дітей та батьків;
- засоби інтерактивної взаємодії вчителя-логопеда та дитини;
- змістове наповнення курсу новою інформацією.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галущенко В. І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2016. Вип. 7(1). С. 62-70.
2. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
3. Шеремет М. К. Корекційно-розвивальна робота з розвитку комунікативної функції мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2015. Вип. 5(2). С. 369-378.

Євстафієва Ганна,
вчитель біології та хімії Мушкутинецької гімназії
Кам'янець-Подільського району
Хмельницької області,

Розвиток критичного мислення учнів на уроках біології з використанням методики Б. Блума

До пріоритетів освіти сьогодні відносяться не тільки вміння оперувати власними знаннями, але й готовність змінюватись та пристосовуватись до сучасних потреб, активно діяти, навчатись самостійно упродовж життя. Тому головною метою освіти стає не інформативність, а опанування учнями вмінь і навичок саморозвитку особистості, формування критичного мислення, що дає змогу підвищити рівень навчальних досягнень учнів. «Кубик Блума» – це дієвий прийом, що дозволяє виконати не тільки перевірку засвоєння знань, а й виявити ступінь предметно-емоційного занурення дітей в тему. Методика зручна тим, що не вимагає багато часу на підготовку і проведення, і може використовуватися на всіх етапах уроку як рефлексія.

Ключові слова: критичне мислення, метод «Кубик Блума», освіта, проблемне запитання, таксономія Б. Блума.

Керуючись необхідністю змін у системі викладання шкільних предметів, вимогами суспільства до сучасної особистості, а також потребами самих здобувачів освіти в Україні, вчитель має розвивати ті необхідні уміння та навички, що сприятимуть самореалізації учнів у житті. Відповідно до Концепції нової української школи, випускники шкіл мають відбутися як цілісні особистості, усебічно розвинені, здатні до критичного мислення [2, с.6].

Поняття «критичне мислення» є досить складним не лише для учнів, а й для багатьох педагогів сьогодні. Адже постає необхідність відмовитися від традиційних та застарілих методів викладання предмету, змінити звичну та зручну тактику перевірки засвоєних знань на уроці на творчу роботу, що потребує нових вмінь самого вчителя.

Найбільш ефективними у сучасній школі є заняття, спрямовані на розвиток критичного мислення та самостійності учня. Критичне мислення дозволяє обмірковувати, яким чином ми приходимо до того чи іншого рішення, як уміємо розв'язувати проблеми.

Цінним є те, що, розвиток такого типу мисленнєвих операцій призводить до самостійності, здатності приймати виважені рішення, цілеспрямованості, керованості власної розумової діяльності.

Критичне мислення – це один із видів інтелектуальної діяльності людини, процес аналізу, синтезування й обґрунтовування оцінки інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини і альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати зважені рішення – чому довіряти та що робити далі [1].

Одним із ключових завдань сучасної української школи є формування творчої особистості, здатної вирішувати життєві ситуації та свідомо робити вибір [3, с.10]. Учні, здатні критично мислити, навчаються з цікавістю. Впершу чергу, вони не лякаються важких завдань, а лише вбачають в них можливість пізнання чогось нового. Відповідно, навчальний процес стає цікавим і для вчителя, який не є домінуючим на уроці, а лише являється координатором роботи школярів.

Ціль розвитку критичного мислення – навчити дітей виділяти причино-наслідкові зв'язки, розглядати нові ідеї та знання в контексті вже існуючих, відкидати

непотрібну інформацію, виділяти помилки у судженнях, уникати категоричності в доведеннях, вміти відрізняти факти від припущень чи особистої думки тощо.

Технологія розвитку критичного мислення орієнтована на запитання як основний «поштовх» до інтелектуальної діяльності. Вчитель має апелювати до учня за допомогою запитань: «Чому ти прийняв таке рішення?», «Що вплинуло на прийняття такого рішення?», «Чи є інші варіанти?». Поступово діти вчаться ставити подібні запитання самі собі. Так відбувається процес формування критично мислячої людини.

За допомогою запитань можливо:

- знайти потрібну інформацію;
- уточнити й перевірити наявну інформацію;
- визначити шлях розв'язання проблеми;
- побудувати дослідження і винайти щось нове, інноваційне;
- прийняти обґрунтоване рішення;
- змінити спосіб дії, міркування чи поведінку на більш ефективні;
- розвивати власне мислення;
- зацікавити іншу людину у діяльності чи у спілкуванні;
- з'ясувати позицію іншої людини;
- налагодити стосунки з іншими [4, с.13].

Для розвитку критичного мислення школярів застосовують таксономію Б. Блума [рис.1]. За цією класифікацією знання – це перший, найнижчий щабель результатів та навчальних цілей, а аналіз, синтез та оцінювання – вищі рівні мислення. Можна встановити зв'язок між рівнями мислення та відповідями на запитання, які ми ставимо. Відповідно, вчені класифікують запитання від низького до високого рівнів [рис.2].

Рис. 1. Таксономія Б. Блума (Anderson; Krathwohl, 2001)

Факти та деталі містяться у відповідях на питання низького рівня. Учні згадують інформацію, вчитель перевіряє знання. На наступному рівні школярі демонструють розуміння сутності понять. Далі діти застосовують знання на практиці, тобто у змодельованій ситуації. За допомогою аналітичних запитань «розкладаємо по полицях» інформацію. Власне оцінювальне судження формується на наступному етапі запитань. На найвищому етапі учні мають творчо розв'язувати проблеми, демонструючи оригінальні варіанти їх вирішення. Питання найвищого рівня не містять лише однієї правильної відповіді.

Рівень мислення/навчального результату учня	**Питальні слова, за допомогою яких формулюється запитання цього рівня**	**Дієслова, з використанням яких можна побудувати діяльність учнів на різному рівні мислення**
Знання (здобуття інформації)	✓ Що таке..? Де..? Коли..? ✓ Що саме..? ✓ Скільки..? ✓ Які приклади відомі..?	Визначте, повторіть, складіть список, знайдіть, покажіть, перекажіть, перерахуйте, запам'ятайте, назвіть, відтворіть, розкажіть, зафіксуйте.

Розуміння інформації	✓ Як передати іншими словами…? ✓ Як ви розумієте…? ✓ Як іншими словами пояснити…?	Поясніть, опишіть, розпізнайте, розташуйте, оберіть, перекладіть, перекажіть своїми словами, підкресліть
Застосування знань	✓ До яких ще ситуацій можна застосувати це поняття? ✓ Хто може використовувати ці знання? ✓ Чим це може бути корисно/зашкодити?	Застосуйте, використайте, поясніть, обчисліть, завершіть, дослідіть, розрахуйте, продемонструйте, проілюструйте, проведіть експеримент
Аналіз	✓ Які основні елементи? ✓ З чого складається? ✓ До якої групи відноситься? ✓ Які причини, які наслідки? ✓ Як влаштовано? ✓ Які функції? ✓ У чому схожість (відмінність)?	Визначте ознаки / причини / наслідки, встановіть послідовність, розберіть, структуруйте, порівняйте, зіставте
Оцінювання	✓ Які переваги/недоліки..? ✓ Ефективно чи неефективно..? ✓ Чи згодні ви, що..? ✓ Чи правильно, що..?	Оцініть, порівняйте, чому це найважливіше, доведіть, переконайте, обгрунтуйте, оцініть, порекомендуйте, підтримайте, перевірте
Синтез (творчість)	✓ Який висновок можна зробити з фактів..? ✓ Поясніть чому..? ✓ Що потрібно..? ✓ Як зробити..? ✓ Чому ви вважаєте..?	Згрупуйте, зберіть, складіть, створіть, розробіть, сформулюйте, узагальніть, придумайте, сплануйте, перепишіть, встановіть, підготуйте, запропонуйте, організуйте, замініть, перегрупуйте, об'єднайте

Рис 2. Питальні слова і дієслова для різного рівня навчальних результатів.

Першочерговим завданням вчителя є організація комфортного психологічного мікроклімату під час занять. Важливо, щоб учні не боялися висловлювати власні думки чи ставити запитання. Атмосфера у класі має бути невимушеною, а вчитель не «на оцінку» ставить запитання, а щиро намагається організувати обговорення питань. Думка кожної дитини є важливою, не буває неправильних відповідей, буває не цілком зрозуміле пояснення власної учнівської позиції. В таких випадках варто звернутись до інших дітей, щоб допомогти сформулювати більш точне судження. «Чи згоден ти..?», «Як ти вважаєш…? Чому?», «Чи є ця інформація достовірною?», «Які ще можливі варіанти?» – такі запитання стимулюють учнів долучатись до обговорення, висловлювати власні думки.

Не забувайте також підкреслювати важливість та унікальність міркувань вихованців. Можна використати наступні фрази: «Я про це не здогадувався/ не думала…», «Класна ідея!», «Мені подобається хід твоїх думок». Такі короткі та влучні фрази сприятимуть активності й зацікавленості учнів.

Крім того важливим фактором розвитку критичного мислення учнів є взаємодія між собою. Якщо учні ставлять запитання один одному, долучаються до обговорення, а не лише працюють за схемою вчитель – учень, тоді розвиток критичного мислення буде більш ефективним [5, с.8].

Сучасна педагогічна методологія передбачає використання різноманітних методів та прийомів для більш ефективної організації навчального процесу.

В даній статті, пропоную зупинитись на застосуванні «Кубика Блума» на уроках біології у 6-9 класах.

Цей прийом було запропоновано американським психологом і педагогом Бенджаміном Блумом, автором вищезгаданої теорії таксономії, яка передбачає поділ цілей навчання на блоки: «знаю» — «творю» — «умію». Цей метод навчає учнів вирішувати проблемні питання самостійно, спираючися на вже здобуті знання і

вміння, а також використовуючи досвід, спостережливість, логіку і творче мислення. Суть методу полягає у формулюванні запитань різних рівнів за допомогою питальних слів чи фраз, що містяться на гранях кубика [рис.3].

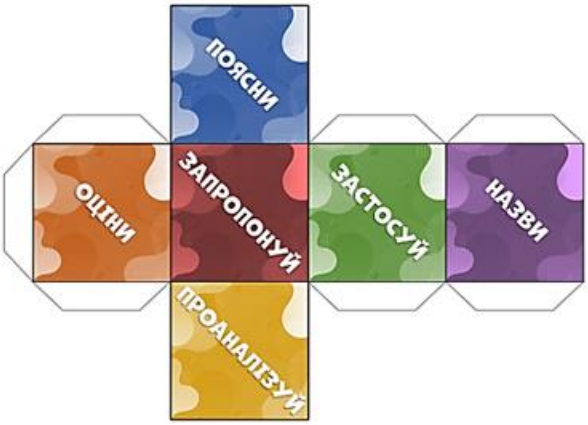

Рис.3. Шаблон «Кубика Блума» із запитаннями

Існує два варіанти використання «Кубика Блума»:

❖ Питання формулює сам учитель. Це більш легкий спосіб, який використовують на початковій стадії, коли необхідно показати учням приклади, способи роботи з кубиком.

❖ Питання формулюють самі учні. Цей варіант вимагає певної підготовки від дітей, оскільки придумати питання репродуктивного характеру легко, а ось питання-завдання вимагають певного досвіду.

Питання на гранях кубика можна варіювати за своїм бажанням. Важливо тільки, аби вони стосувалися різних аспектів заданої теми. Зверніть увагу, що вчитель заздалегідь виготовляє кубик таким чином, щоб він був достатнього розміру та всім учням було видно, що написано на його гранях. Саме на них вчитель пише запитальні слова, спираючись на які учні формулюють запитання або відповіді до теми. Або ж можна використовувати готові запитання до кожної теми.

Пам’ятайте: запитання важливіше за відповідь! Концепція сучасного світу дозволяє нам дуже легко шукати необхідну інформацію, але не кожен вміє ставити запитання, що допоможуть розв’язати проблему!

Цінним є те, що роботу з кубиком можна використовувати на усіх етапах уроку: у вступній частині, під час переходу до основної частини або наприкінці для остаточного осмислення матеріалу учнями.

Важливо: кожного разу, коли ви кидаєте кубик залучайте до обговорення якомога більше дітей. Що це дає? Це підвищує ефективність заняття та розуміння теми, школярі вчаться аналізувати та інтерпретувати інформацію, будувати гіпотези і відстоювати власну точку зору. Крім того, це допоможе вчителю виявити прогалини у знаннях учнів.

Приводжу ідеї запитань, що можна використовувати для реалізації методу «Кубик Блума». Тема уроку біології у 8 класі «Значення травлення. Система органів травлення». Приклади запитань різних рівнів:

✓ *Знаннєвий рівень:* «Які органи належать до травної системи людини?»

✓ *Розуміння:* «Назвіть та поясніть основні функції травної системи?»

✓ *Практичний рівень:* «Чому тримаючи у роті шматок чорного хліба ми відчуваємо солодкий смак?»

✓ *Аналітичний рівень:* «Які ферменти впливають на травлення у тонкому кишечнику?»

✓ *Оціночний рівень:* «Обґрунтуйте, чи корисне вживання молочнокислої продукції для кращого травлення?»

✓ *Творчий рівень:* «Як позначиться вегетаріанство на роботі травної системи?»

Окрім того, замість стандартних запитань можна використовувати пізнавальні завдання, що починаються з дієслів:

1 – Назви (форму, розмір, колір і т.д.)

2 – Поясни (розкажи своїми словами, дай власне визначення, уточни, про що йдеться і як це пов'язано з тим, що ти вже знаєш)

3 – Застосуй (наведи приклади використання або покажи застосування)

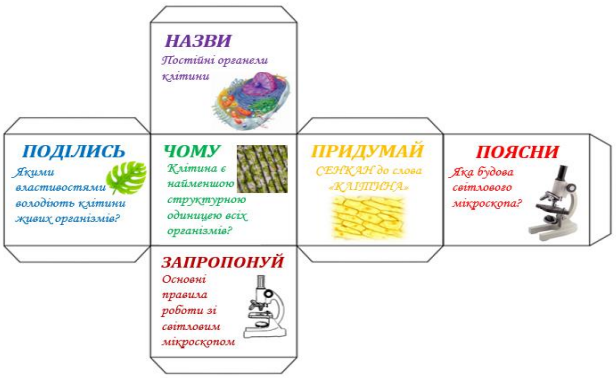
4 – Проаналізуй (тобто, розкажи, з чого це складається, як зроблено та ін., порівняй предмет або явище з подібними, вкажи спільне та відмінне)

5 – Запропонуй (як можна поєднати це з іншим,як можна поміняти щось і отримати нове: назву, якість, предмет та ін., що буде якщо)

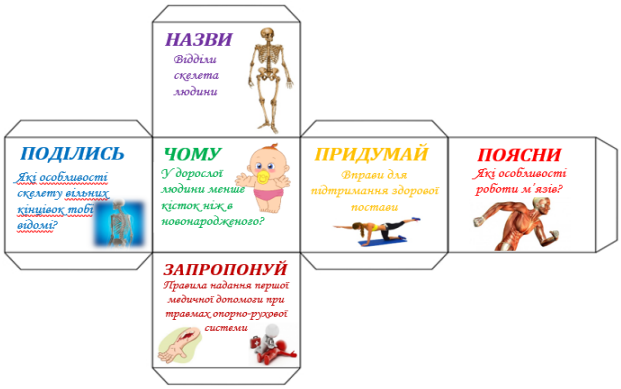
6 – Оціни (тобто, вкажи всі «плюси» й «мінуси», розкажи, як ти до цього ставишся).

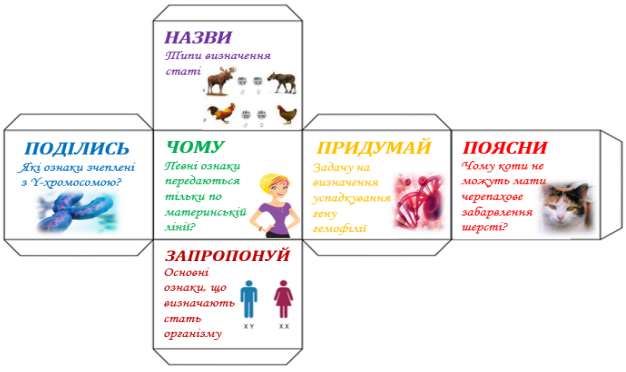
Також наводжу готові варіанти «Кубиків Блума» для використання на уроках біології з наступних тем: «Узагальнення. Гриби» (6 клас), «Основні властивості клітини» (6 клас), «Ссавці: різноманітність, роль у природі та значення в житті людини» (7 клас), «Узагальнення. Опора та рух» (8 клас), «Генетика статі й успадкування, зчеплене зі статтю» (9 клас).

Отже, метод «Кубик Блума» – це популярний практичний прийом, що дозволяє виконати не тільки перевірку засвоєння знань, а й виявити ступінь предметно-емоційного занурення дітей в тему. Зручність методу, полягає в його універсальності, також він не вимагає багато часу на підготовку і проведення.

Сутність вищевикладеного зводиться до важливості використання цікавих та дієвих методів на уроках біології. Це дає змогу розвивати критичне мислення школярів, гнучкість розумової діяльності, вчить їх не тільки шукати відповіді на запитання, а й формулювати їх самостійно.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вукіна Н.В., Дементієвська Н.П., Сущенко І.М. Критичне мислення: як цьому навчати: навч. посіб. / ред. О.І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН, 2016. 38 с.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя / ред. Н.М. Бібік. Київ: Плеяди, 2017. 206 с.
4. Пометун О.І. Запитання на уроці: Навіщо? До кого? Як і про що?: метод. посіб. Київ, 2019. 96 с.
5. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд та ін.; ред. О. Пометун; пер. з англ. О. Пометун. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.

Єгоричева Надія,
вихователь Хмельницького закладу
дошкільної освіти №20 «Білочка»

«Розвиток Українознавства у дітей дошкільного віку за допомогою прийомів мнемотехніки»

В статті висвітлена актуальність проблеми щодо необхідності виховання патріотизму у дітей дошкільного віку. Розкрито шляхи виховання любові до Батьківщини використовуючи прийоми мнемотехніки та особливості використання методів мнемотехніки в практичній діяльності дошкільників.

Ключові слова: актуальність**,** українознавство, патріотизм, мнемотехніка, національні цінності, формування громадянина.

Найголовнішим завданням суспільства завжди було, є і буде виховання поколінь гуманістів і патріотів, для яких найвищим ідеалом є єдність особистих та національно-державних інтересів.

В сучасних умовах в нашій країні зростають вимоги до виховання і навчання підростаючого покоління.

Так, однією з найважливіших педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля.

Базовий компонент дошкільної освіти, як державний стандарт, визначає ознайомлення дітей з поняттями «держава»; «народ»; «людство», з правами та обов’язками громадян України.

Актуальність проблеми обумовлена необхідністю виховання патріотизму, починаючи з дошкільного віку. В цей період відбувається формування культурно-ціннісних орієнтації духовно-етичної основи особистості дитини, розвиток її емоцій, відчуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві, починається

процес національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі.

Даний відрізок життя людини є найсприятливішим для емоційно-психологічної дії на дитину, оскільки образи сприйняття дійсності, культурного простору дуже яскраві і сильні і тому вони залишаються в пам'яті надовго, а іноді і на все життя, що дуже важливо у вихованні патріотизму. В той же час слід зазначити, що цілісна наукова концепція формування громадянина, патріота України в сучасних умовах ще не створена. У педагогів-практиків у зв'язку з цим виникає немало питань, у тому числі: що входить сьогодні в зміст патріотичного виховання, якими засобами потрібно його здійснювати.

Майже в усіх наукових роботах, публіцистичних статтях автори дотримуються думки, що патріотизм - це, перш за все, любов до батьківщини і діяльність на її користь. Дані погляди збігаються із визначенням одного із найавторитетніших енциклопедичних видань Larousse: "Патріотизм - любов до вітчизни, тобто країни,міста, місця де народився, спільноти індивідів, які мешкають на одній землі, єдині у своїх культурних прив'язаностях і в прагненнях захищати свої цінності".

Сьогодні існує розуміння того, що виховати свідомого громадянина й патріота означає сформувати в дитини комплекс певних знань і умінь, особистісних якостей і рис характеру. Зокрема, йдеться про: повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця і наступника; працьовитість; високу художньо-естетичну культуру тощо; патріотичну самосвідомість та громадянську відповідальність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її; повагу до Конституції, законів Української держави; досконале знання державної мови.

Звичайно, тут слід відзначити, що у повному обсязі ці якості ще не можуть бути сформованими у дитини дошкільного віку. Проте, створити фундамент, на основі якого можна буде вже зводити „будівлю” майбутнього громадянина-патріота не лише можливо, а й потрібно, особливо якщо врахувати всі переваги, що створює дошкільний вік для результативного виховного процесу.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім’ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов’язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Патріотизм як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національні, державні свята.

Концепція дошкільного виховання в Україні, сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями. На це орієнтують і різноманітні програми дошкільного виховання.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства - вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дошкільників ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв’язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народний фольклор - пісні,вірші,казки.

Форми роботи з дитячим колективом**:**

- **<u>морально-патріотичного та соціально-суспільного напрямку:</u>** заняття з ознайомлення з рідним краєм, проведення фольклорних розваг, екскурсій до музеїв та історичних пам'яток, презентація фотовиставок «Розповідають вулиці рідного міста»; формування культури поведінки,толерантності та коректності у стосунках; дбайливого ставлення до однолітків, старших людей; розуміння загальнолюдських цінностей; розвиток мотивації до праці;
- **<u>з літературно-художнього напрямку</u>:** ознайомлення з творами художньої літератури за допомогою мнемотехніки, розучування авторських та фольклорних творів, проведення драматизацій, театральних вистав, літературних свят;

Реалізація програми національного виховання у дошкільних навчальних закладах вимагає врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку. Відповідно до цього слід організовувати і проводити навчально-виховний процес. Саме тут на допомогу приходять розроблені вітчизняними й зарубіжними вченими різноманітні теоретичні положення про безперервність, поетапність та наступність виховного процесу , а саме використання <u>мнемотаблиць.</u>

Використання мнемотехніки під час роботи дає змогу розвивати асоціативне мислення та пам'ять дошкільників. Мнемотехніка допомагає вирішити такі основні навчальні та виховні завдання: - розширюються творчі можливості дитини, завдяки гармонійній роботі лівої (логіка) і правої (творчість, образне мислення) півкулі головного мозку; - формується вміння ефективно і самостійно вчитися; - підвищується самооцінка дитини завдяки результативності у навчанні; - зменшуються стреси від навчання; - збільшується навчальна мотивація, а з нею успіхи; - звільняється час від запам'ятовування для продуктивної та творчої роботи; - розвиток образної пам'яті допомагає сприймати навколишній світ у всій красі; - людина стає більш самостійною в інтелектуальній та практичній роботі, а це підвищує її адаптацію у соціумі; - активізація внутрішніх механізмів засобами мнемотехнології

Чому мнемотехніка корисна для дошкільників?

Використання прийомів мнемотехніки задіює спостережливість і образне мислення: діти усвідомлено створюють асоціативні зв'язки між об'єктами. Мнемотехніка допомагає дітям: керувати процесом запам'ятовування удосконалювати своє мовлення сприяє розвитку асоціативного й образного мислення, уваги.

Найчастіше запам'ятовування відбувається мимоволі, коли якийсь предмет або явище потрапляє в поле зору дитини і зумовлює жваву реакцію. Інформація

«обростає» асоціативними зв'язками й закріплюється в пам'яті. Якщо ж дитина намагається вивчити й запам'ятати щось абстрактне, не підкріплене картинкою, асоціацією, — на успіх розраховувати не варто.

Як застосовувати мнемотехнічні прийоми в роботі з дітьми.

Я використовуємо такі прийоми мнемотехніки: мнемоквадрати, мнемодоріжки мнемотаблиці для складання — простих та складних речень описових розповідей, казок тощо. Спочатку ознайомлюємо дітей із мнемоквадратами — зрозумілими зображеннями, які позначають одне слово, словосполучення або просте речення. Коли діти звикають до застосування мнемоквадратів, вводимо у практику мнемодоріжки — послідовності мнемоквадратів (зазвичай чотирьох), за допомогою яких можна скласти розповідь із двох-трьох речень.

Використовуючи мнемотехнічні прийоми в навчанні дітей, треба враховувати особливості пам'яті дітей дошкільного віку. З огляду на переважання мимовільного запам'ятовування і короткотривалого збереження інформації в пам'яті дошкільника, для міцного запам'ятовування потрібні: враження повторення асоціації. Аби діти щось запам'ятали, потрібно викликати в них «живі» враження, задіяти в процес запам'ятовування якомога більше органів чуття. При цьому зорові враження є найсильнішими. Також потрібне систематичне повторення. Аби забезпечити запам'ятовування, треба пов'язати для дітей потрібну інформацію з якоюсь іншою, уже їм відомою так, аби вона сприймалася цілісно.

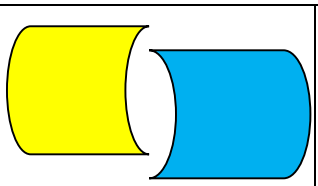
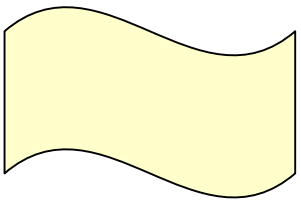
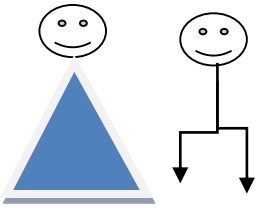
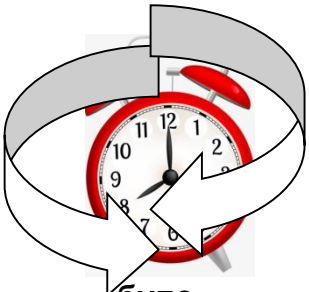
Зрештою, найскладніший прийом — це мнемотаблиці, які складаються із декількох мнемодоріжок. За допомогою мнемотаблиць можна запам'ятати й відтворити доволі довге оповідання, казку, вірш. На застосуванні мнемотаблиць заснований метод, який розглянемо докладніше, — вивчення віршів.

Не всі діти люблять вчити вірші, у когось заучування викликає великі труднощі, швидке стомлення і негативні емоції.

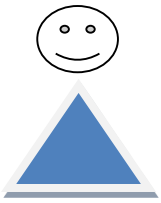
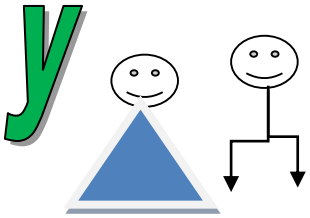
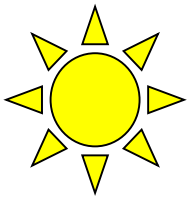
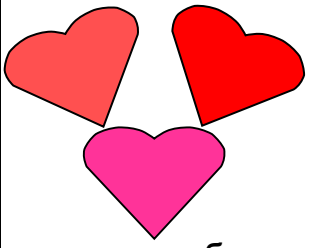
Суть полягає в тому, що на кожне слово або маленьке словосполучення придумується картинка – символ, що зображує дію або предмет, таким чином, весь вірш замальовується схематично.

Мнемотехника допомагає розвивати асоціативне мислення, зорову і слухову пам'ять, увагу, уяву. Використання опорних малюнків для заучування віршів захоплює дітей, перетворює заняття в гру.Наприклад, дітям легко вивчити вірш за допомогою мнемотехніки.

Прапор країни»

 Жовто-блакитне	 **полотно**	 **святе**	 **для нас**
			 було

«Моя країна»

 Вона	 **одна**	 **нас**	 **єдина -**
 квітуча,	 **люба**	 **Україна**	

Отже, результатом своєї роботи по використанню мнемотаблиць для розвитку народознавства дітей дошкільного віку, вважаю позитивну динаміку даних моніторингу. Практично всі діти групи розуміють узагальнюючі слова, розрізняють і називають суттєві деталі і частини предметів, діти виразно вимовляють слова. Тепер мої вихованці з цікавістю здатні розповісти ,передаючи зміст художніх творів, більш повно, послідовно викладати свої думки (зазначається розвиток плануючої функції мовлення). Вони охоче інсценують уривки із знайомих казок. У дошкільнят спостерігається інтерес до заучування віршів і фольклорних творів, розширився коло знань про українознавство. Діти подолали боязкість, сором'язливість, з'явилася впевненість, розвивається комунікативна мова. Досить хороший рівень розвитку промови допомагає спілкуванню, полегшує процес соціалізації.

Більшість дітей в групі заучують вірш напам'ять, поки таким чином “малюють” його. Поступово пам'ять дошкільників зміцнилася, стала “чіпкішою”, їх образне мислення розвивається, вони запам'ятовують тексти набагато краще, більше за об'ємом, легше і емоційніше.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білаш О.Н. Мнемотехніка в роботі з дітьми дошкільного віку // «Дитячий садок»: 2015 № 23. С.12-15.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) : Богуш А. М., Бєлєнька Г. В., Богініч О. Л., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Поніманська Т. І., Сідєльнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю.: Київ, 2012. 26 с.
3. Оліферчук Т.В. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей дошкільного віку // Стаття «Освіта впродовж життя: http://cetext.ru/tavrijsekij.html?page=6#\
4. Полянська Т.Б. Використання методу мнемотехніки в навчанні розповіданню дітей дошкільного віку: Навчально-методичний посібник. СПб.: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «ДИТИНСТВО-ПРЕС», 2010. 64 с.
5. Чепурний Г. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти. Тернопіль: Мандрівець, 2017.

Желіховська Інна
вихователь ХЗДО №48
«Червона квіточка»
м.Хмельницький

Формування сенсорно-пізнавальних компетентностей у дітей дошкільного віку засобами розвиваючої дошки - бізіборду

У статті розкривається теоретичний, методичний й практичний матеріал щодо організації роботи по формуванню сенсорно-пізнавальних компетенцій дитини раннього віку засобами бізіборду – розвиваючої дошки.

Матеріали складені на основі вимог Базового компоненту дошкільної освіти, Програми розвитку «Українське дошкілля».

***Ключові слова**:* бізіборд (busy board), бізікуб, бізідім, дошка будинок, розвиваюча дошка, сенсорний розвиток.

Дитинство є дуже важливим етапом у розвитку та становленні особистості. Досвід та знання, які дитина отримує впродовж перших років, мають велике значення й вплив на все її подальше життя. Період дитинства – це фундамент її майбутнього здоров'я, успіху, самооцінки, життєстійкості та особистісного розвитку. У цей час дитина отримує перші знання про навколишній світ, вчиться взаємодіяти з іншими людьми тощо.

Дошкільний вік – найсприятливіший час для інтенсивного розвитку дітей. Законом України «Про дошкільну освіту» визначено, що основною метою освіти є забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб . Тому пріоритетним завданням педагога є створення умов і наповнення предметно-розвивального середовища такими засобами, які забезпечували б належний розвивальний ефект. Розвиток дрібної моторики та пізнання світу через тактильні почуття стимулює когнітивні процеси у дітей дошкільного віку.

Саме тому спостерігається наявність значної різноманітності усіляких видів іграшок, кубиків, конструкторів та інших ігор, призначених для дітей дошкільного віку. У дошкільному віці гра є провідною діяльністю, у процесі якої відбуваються важливі зміни у психіці дошкільника, що готують його перехід до нового, вищого щабля розвитку; створюються умови для соціалізації дитини, становлення й саморозвитку її особистості; у цей період у контексті гри виникають та диференціюються нові види діяльності, зокрема трудова, естетична, навчальна тощо.

Базовий компонент дошкільної освіти, програми розвитку дітей дошкільного віку виокремлюють сенсорний розвиток як базову основу формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку.

«Діти вчаться на всьому, що вони роблять» говорила М.Монтессорі. Для дітей все цікаво, камінці, насінини (різної величини), водичка, ключі, кульки, кубики і будь-який предмет, яким малята не можуть заподіяти собі шкоду, бо все це так само може розважити їх, як дорогі й хитромудрі іграшки в крамниці, котрі псуються, ламають та не завжди мають освітню цінність.

Сенсорний розвиток – це процес засвоєння соціального досвіду, оволодіння системою відповідних еталонів, тобто певних зразків якостей предметів, створених людством у ході суспільно-історичного розвитку. Система сенсорного виховання М. Монтессорі включала поняття "сенсорна культура дитини". Вона розглядає сенсорний розвиток як важливу складову частину і основу формування особистості: без розвинутих органів чуття не може бути інтелекту і вихованої людини. Чуттєве сприймання є основою розумового і морального життя.

Метод М. Монтессорі не просто вказує дитині на якості предметів і явищ навколишнього світу, а дає можливість самостійно набувати знання і відкривати свій внутрішній світ, що значно важливіше, ніж повідомлення з боку дорослих.

У процесі виховання важливо організувати педагогічне “підготовче середовище”, де дитина могла би виявити можливості власного розвитку через самостійну діяльність.

Одним із головних чинників цього середовища виступає дидактичний матеріал для розвитку фізичних і психічних функцій дитини. Матеріал, розроблений М.Монтессорі, побудований так, щоб розвивати окремі сфери відчуттів, вчити слухати тишу і звуки, розрізняти кольори. Він не лише розвиває органи чуття дитини, а й спонукає до розумової дії, вчить розрізняти, впорядковувати враження з навколишнього світу, крім того дає дитині можливість повторити вправи, посильні для її віку. Вправи з дидактичним матеріалом сприяють також розвитку самовиховання, бо містять у собі контроль можливих помилок: вправляючись, дитина швидко починає помічати свої помилки і, бажаючи їх виправити, досягає правильного вирішення поставленого завдання, а у подальшому вчиться їх попереджати.

Цінність згаданої системи виховання полягає у тому, що дидактичний матеріал у ній – не самоціль, а засіб.

Таким чином, сенсорне виховання повинно здійснюватися в нерозривному зв'язку з різноманітною діяльністю і вирішувати такі завдання:

1. Формувати загальну сенсорну спроможність, тобто здатність до використання сенсорних еталонів (5, а потім 7 кольорів спектру, 5 геометричних форм; 3 градації величини).

2. Забезпечити поступовий перехід від предметного сприйняття і впізнавання об'єкта до сенсорного аналізу. Отже, вчити не просто дізнаватися предмет і називати його, а й знати його призначення; частини та їх призначення; матеріал, з якого зроблений предмет, колір, форма, розмір.

3. Допомогти дитині отримати перші уявлення про різні матеріали (папір, дерево, скло, метал) та їх основних якостях (скло холодне, прозоре, б'ється; папір гладкий, м'який, рветься, промокає).

4. Формувати уявлення про найпростіші перцептивні дії (погладити, натиснути, помацати, спробувати на смак і так далі). Вчити правильно застосовувати їх.

5. Розвивати вміння активно вживати слова, що позначають дії (зім'яти, стиснути, погладити та інші), якості та властивості (м'якість, твердість, гладкість, шорсткість та інші; предмети рвуться, б'ються, розмокають).

6. Виховувати дбайливе ставлення до предметів, вчити дітей використовувати предмети відповідно до призначення та їх властивостей.

Отже, сенсорне виховання означає вдосконалення, розвиток у дітей сенсорних процесів.

Діти всіх народів світу мають спільну характерну рису – вроджений потяг до гри. Переоцінити її значення в житті дитини важко. А уявити дитинство без неї взагалі неможливо.

Хочеш бути здоровим – грайся,

Хочеш бути розумним – грайся,

Хочеш бути щасливим – грайся! - стверджує народна мудрість.

Гра – це чарівна “скринька”, за допомогою якої можна навчити малюка читати, писати, мислити, спостерігати, доводити, розуміти, творити.

Крім того, гра – це своєрідний, притаманний тільки дошкільному віку, спосіб засвоєння суспільного досвіду.

Сучасні батьки прагнуть якомога краще і ефективніше розвивати своїх дітей. Ігрова дошка - бізіборд може в цьому добре допомогти і батькам, і педагогам ЗДО.

Бізіборд служить розвитку дрібної моторики і сенсорики дитини, його уяви, практичних навичок користування різними предметами. Своєчасні заняття дрібною моторикою малюка - запорука правильного розвитку його мови в подальшому.

Деталі бізіборда знайомлять дитину з цілком дорослими речами. Ці розвиваючі дошки є реальною інновацією нового покоління.

Найцікавішою з нових ігрових технологій для дітей дошкільного віку є ідея створення та застосування в освітньому процесі розвиваючі дошки «бізіборд». Бізіборд (busy board) – розвивальна дошка (стенд, модуль) із всілякими кнопками, вимикачами, гачками та іншими цікавими елементами, яких дитині зазвичай торкатись заборонено. Ігрові вправи з бізібордом – це корисні ігри на посидючість, уважність, вміння концентруватися, розвиток мислення та мозкової активності. Розвиваюча дошка «бізіборд» використовується як для дітей раннього дошкільного так і дошкільного віку.

Мета ігрової діяльності з бізібордом полягає не в самій ігровій діяльності, а у навчанні за допомогою гри, а ще точніше – допомозі в розвитку самостійності дитини. Недарма розвиваючу дошку «бізіборд» ще називають «чарівною дошкою», а крім цього звучить така назва як «розвивальна дошка Монтессорі» .

Аналізуючи практику організації ігрової діяльності із використанням розвиваючі дошки «бізіборд» у сучасних ЗДО, можемо стверджувати, що розвивальна дошка використовується майже у всіх освітніх областях, зокрема з метою:

- мовленнєвого розвитку – для розвитку зв'язного мовлення і стимулювання розумових операцій;
- пізнавального розвитку – сприяє розвитку мислення, логіки, пам'яті, орієнтації в просторі, допомагає вирішити важливі освітні завдання при вивченні кольору, форми, рахунки, часу;
- фізичного розвитку – розвитку дрібної моторики, формуванні практичних навичок: шнурувати взуття, застібати замки, ґудзики;
- соціально-комунікативного розвитку – діти навчаються домовлятись, спілкуватися, взаємодіяти один з одним;
- художньо-естетичного розвитку, тощо.

Використовуючи в ігровій діяльності розвиваючу дошку «бізіборд», дитина отримує можливість проявити свою індивідуальність і особистісні якості, а педагог – включається в активну співтворчість і взаємодію з вихованцями, тим самим, розширює і поповнює свої професійні компетентності. Розвивальна дошка є дійсно необхідним засобом всебічного розвитку, оскільки з такою дошкою дитина не тільки буде деякий час зайнята ігровою діяльністю, а й значно поповнює свій багаж практичних знань і умінь. На бізіборді можна знайти деталі, які незмінно викликають інтерес у дитини, але забороняються батьками з міркувань безпеки – розетки з вилками, вимикачі, прищіпки, шпінгалети та замочки, гачки та ланцюжки.

Під час ігрової діяльності з розвиваючою дошкою «бізіборд» у дітей дошкільного віку розвиваються такі важливі якості, як:

- дрібна моторика (основне завдання розвивальної дошки – дати дитині вільну можливість тактильного сприйняття);
- координація рухів (для цього використовуються дверні ланцюжки, клямки, шнурівки);
- посидючість (діти не можуть тривалий час утримувати увагу на сорок одному предметі, а бізіборд надає можливість виконувати та планувати безліч дій);
- логіка (малюки починають розуміти, що спочатку відкриваємо ланцюжок, а тільки потім відкриється дверцята; формуються причинно-наслідкові зв'язки);
- сприйняття кольорів (в оформленні дошки використовуються різні кольори веселки: різнокольорові ґудзики, шнурки, стрічки тощо.

Таким чином, дитина знайомиться з еталонними уявленнями про колір;

- вивчення слів і вивчення світу (за дверцятами містяться малюнки з тваринами, фруктами, транспортом, рослинами; коли малюк відкриє дверцята, він буде радий маленькому сюрпризу у вигляді картинки, а якщо дорослі будуть повторювати при цьому його назву, то дитина незабаром запам'ятає це слово);
- уява (дитина самостійно може придумати, як ще використовувати ту чи іншу деталь);
- пам'ять (нейронні сигнали від маленьких пальчиків передаються в мозок і збагатять враженнями пам'ять малюка).

Таким чином, можемо підсумувати, що в процесі ігрової діяльності з розвиваючою дошкою «бізіборд» діти вчаться самостійно вирішувати різноманітні завдання і проблемні ситуації, бачать свої помилки, намагаються їх виправити або допомагають це зробити своїм друзям. Часто можна спостерігати ситуації, коли малюки спільно шукають різні способи розв'язання проблеми, що виникла.

Бізіборд – чудове пристосування для дітей, яке приносить велику користь. За допомогою цієї дошки малюки розвивають дрібну моторику і координацію рухів, тренують пам'ять, мислення і посидючість. Головне правило - правильно підібрати бізіборд в залежності від віку.

Деталі бізіборда знайомлять дитину з цілком дорослими речами.

Це:

- замки,
- блискавки,
- шпінгалети,
- меблева фурнітура,
- вилки і розетки, вимикачі,
- дверні або віконні петлі.
- шнурочки,
- кнопки та диски від старих телефонів,
- клавіші,
- мотузки, будівельні валики, пензлики,
- ґудзики,
- липучки,
- шматки тканини,
- засови,
- гачки,
- дзеркальця.

Часто на ігровий панелі додані елементи іграшок Марії Монтессорі:

- шнурівки, вкладиші, шестерні і все, на що вистачає фантазії.

Бізіборд – відмінне рішення для розвитку дрібної моторики рук і кмітливості, формування причинно-наслідкових зв’язків.

Бізіборд – це набагато більше ніж просто іграшка. Як стверджують дитячі психологи, які практикують методику раннього розвитку - це дошка замінить всі ваші іграшки, та стане активатором дитячих здібностей. Бізіборд обов’язковий для швидкого розвитку дітей

Функції, які виконує бізіборд:

1. Запускає механізм раннього розвитку дитини
2. Вчить малюка вирішувати складні завдання
3. Розвиває творче та логічне мислення
4. Замінює будь-які іграшки “без сенсу”
5. Вчить концентрації та терпіння
6. Кожного дня дарує батькам вільний час

Бізіборд – це, по суті, безліч різних іграшок в одній. І не простих іграшок, а таких, які:

- розвивають дрібну моторику
- тренують логічне мислення
- формують сенсорні еталони
- сприяють розвитку тактильних відчуттів.

Значення та розвиваючі функції бізіборду

- Бізіборд – іграшка.
- Бізіборд -гарантія вільного часу для батьків.
- Бізіборд - розвиток дрібної моторики.
- Навчальний бізіборд – це ігровий комплекс з десятками реальних, а не уявних переваг.
- Це розуміння життя і навколишнього світу через дію і аналіз.

Бізібокс (busy box, busybox) - розвиваючий куб з безліччю ігрових сторін-панелей. Бізібокси можуть використовуватися в якості контейнера для іграшок, можуть бути виконані у вигляді іграшкового будиночка або машинки, оснащені вимикачем з лампочкою.

Бізіборди великого розміру потрібно кріпити до стіни – це безпека для дитини. А також улюблена іграшка завжди буде в полі зору дитини. Великими бізібордами дітям зручніше гратися стоячи. Та основна їхня перевага – це кількість елементів, що затягне дитину у світ розвитку на тривалий період часу.

В результаті дитина отримає не тільки нову цікаву розважальну іграшку, насправді у неї з'явиться цілий тренажер, завдяки якому вона зможе тренувати свій мозок, вибудовувати логічні ряди і розуміти причинно-наслідкові зв'язки.

Діти – маленькі дослідники, вчені. Щороку, щодня вони роблять для себе маленькі відкриття. Дослідження та гра, поєднуючись між собою, допомагають їм пізнавати навколишній світ і разом з цим розвивається мова, адже діти вчаться спілкуватися, називати предмети, ознаки та дії.

Переваги бізіборду:

- тренування мілкої моторики, оскільки зосереджені маніпуляції розвивають навички сенсорної та моторної координації;
- завдяки використанню бізіборда рух пальців рук стає більш впевненим, чітким та точним. А це — підготовчий етап до письма та малювання;
- самостійно виготовлений або придбаний бізіборд, позитивно впливає на розумові здібності та уяву;
- розширення уявлення щодо навколишнього світу;
- стимулює пізнавальну діяльність дитини та розвиває її творчий потенціал, поліпшується дитяче сприйняття;
- сприяє стійкості концентрації уваги.

Вправи з бізібордом сприяють: підвищенню концентрації уваги, інтелектуальному розвитку, терплячості та посидючості; розвитку уяви, творчого та логічного мислення. Бізіборди це не просто іграшки, це повноцінні дидактичні посібники, які сприяють гармонійному психічному та фізичному розвитку дитини.

Правила безпеки при поводженні з бізібордом, виготовленим своїми руками. Якщо ви робите бізіборд своїми руками, необхідно в першу чергу продумати безпеку його використання.

Досить секунди, щоб дитина щось проковтнула або якось нашкодила собі:

1. Підставу бізіборду необхідно добре закріпити, щоб воно не впало і не зашкодило дитини.

2. Потрібно ретельно обробити підставу, щоб на ньому не було зазубрин. Всі гострі грані і кути закругляти або встановити заглушки. Також можна закріпити м’яку тканину по краях.

3. Всі деталі повинні бути добре закріплені.

4.Знімні предмети необхідно прив'язати міцним матеріалом, щоб дитина випадково не відправила їх до себе в рот.

5. Підключення елементів відображення має бути виключно на батарейках.

При використанні дітьми дошки – бізіборд,потрібно дотримуватися батькам таких правил безпеки поводження з ігровою дошкою:

1. Безпечність. Відсутність дрібних деталей, які можуть бути відірвані, гострих елементів, які можуть подряпати тощо. Надійне, міцне кріплення елементів.

2. Стриманість та лаконічність. Надмірна кількість кольорів та елементів буде розосереджувати увагу дитини.

3. Функціональність. Вкрай важливо, щоб елементи несли функціональне навантаження. Оскільки інтерес дитини до безглуздих елементів і до дошки в цілому буде зберігатися недовго.

4. Якість. Дошка повинна бути зроблена з увагою до деталей і турботою про здоров'я. Якісні матеріали й контроль на всіх етапах виготовлення, перевірка готового виробу — абсолютно необхідні складові. Вибираючи для дитини іграшку для розвитку, звертайте увагу на використовувані матеріали, акуратність виконання, ступінь обробки дерев'яних поверхонь, наявність лакофарбового покриття. Якісне фарбування виконує не тільки декоративну функцію, але і захищає поверхню, робить виріб довговічним, придатним для вологого прибирання.

Отже, розвиваюча дошка «бізіборд» є дієвим засобом для отримання нових знань в ігровій формі для дітей дошкільного віку. Вона допомагає малюкам розвинути дрібну моторику, координацію рухів, увагу, фантазію, посидючість, творче та логічне мислення, допомагає в опануванні навичками побутової діяльності, що сприяє розвитку самостійності дітей дошкільного віку. Це повноцінний дидактичний посібник, який сприяє гармонійному розвитку та рекомендуються багатьма вихователями, педагогами, логопедами і психологами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. Затверджено наказом МОН № 33 від 12.01.2021. URL:
2. Виховання і навчання дітей раннього віку. Під ред Л.М. Павлової. М.: 1986.
3. Виховання сенсорної культури дитини від народження до 6 років. Кн. Для вихователів дитячого садочка .Л.А. Венгер., Е.Г. Пілюгіна., Н.Б. Венгер. Під ред. Л.А. Венгера. М.: Просвещение, 1988.
4. Дичківська І., Пониманська Т. Це я можу сам. Дитячий садок. 2004. № 22.
5. Ібука М. Після трьох уже пізно: пров. з англ. М.: 1991.
6. Макаренко І., Янко О. Робота з дітьми раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу : навч.- метод. посіб. Л. : 2012. 211 с.
7. Михальчук Т. Сім'я в системі М.Монтессорі. Освіта України. 1994. № 27-28.
8. Нечипорук Н.І., Томе О.П. Розвивальні ігри для дошкільників. Х.: Видавнича група «Основа». 2007.
9. Пониманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2006.
10. Бізіборд і бізікуб за методикою Монтессорі: https://inkluzia.com.ua/bizibord-i-bizikub-za-metodikou-montessori/.
11. Бізіборд або як заохочувати дитину дошкільного віку до гри: https://vinps.vn.ua/?p=1124 .
12. Як створити бізіборди для дитячого розвитку та розваг? https://rivne1.tv/news/55559-yak-stvoriti-bizibordi-dlya-dityachoho-rozvitku-ta-rozvah .
13. Бізіборд своїми руками — покрокова інструкція:поради: http://poradu24.com/dim/bizibord-svo-mi-rukami-pokrokova-instrukciya.html .

Житовоз Любов,
вихователь закладу дошкільної освіти
№7 «Оленка» Нетішинської міської ради

Формування почуття любові до рідного міста як один із засобів національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку

У статті висвітлюється проблема формування національно-патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з рідним містом – Нетішином. Розкрито сутність понять «патріотизм», «патріотичні почуття» (як віддзеркалення свідомого бережливого ставлення громадян України будь-якої національності до держави, рідного краю, в якому проживають), «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку», яке розуміємо як інтегративну якість суб'єкта, що передбачає емоційно-позитивне ставлення до себе як особистості та до Батьківщини, діяльнісне відповідальне, свідоме ставлення до свого рідного краю, прагнення оволодіти мовою як найосновнішою цінністю свого народу, здатність усвідомлювати себе частиною українського народу. Описано структуру патріотизму, сутність когнітивно-збагачувального етапу експериментальної методики, на якому використовувалися такі форми і методи роботи, як заняття з художньої літератури, розвитку мовлення, образотворчого мистецтва, ознайомлення з довкіллям; діалоги, обговорення, розігрування морально-етичних і комунікативних ситуацій за сюжетом літературного твору; коментоване малювання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, рідний край, особистість, рід, спорідненість, Батьківщина, патріотизм, художня література.

Мета статті – висвітлити сутність поняття «формування почуття любові до рідного міста як засобу національно-патріотичного виховання», розкрити методику когнітивно-збагачувального етапу експериментальної методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності.

Аналіз досліджень. Проведений теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що проблему патріотичного виховання досліджували видатні класики вітчизняної педагогіки, а саме: І. Огієнко, М. Стельмахович, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші, а також сучасні вчені, зокрема: А. Богуш, О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кононенко, В. Кузь, Т. Поніманська, Ю. Руденко та інші. Ученими розкрито теоретичні й методичні аспекти досліджуваної проблеми, визначено загально-людські й національні цінності, наголошено на значущості принципу народності у національно-патріотичному вихованні підростаючого покоління. Психологічні аспекти висвітлені в працях І. Беха, М. Боришевського, П. Гнатенка та інших. Як зазначають психологи І. Бех, М. Боришевський, Д. Ельконін та І. Кон, у старшому дошкільному віці з'являються новоутворення, які свідчать про можливість і необхідність спеціальної роботи з патріотичного виховання. До них насамперед належить формування в дошкільників моральних почуттів на основі збагачення змісту, зростання усвідомленості, глибини та стійкості емоційних переживань. На думку О. Каплуновської, «патріотизм – це моральне почуття, а тому його формування вимагає глибокого емоційного переживання, усвідомлення і прийняття його дитиною як цінності. Якщо пробуджувати патріотизм лише за допомогою зовнішніх засобів, він може набути хибного спрямування, стати поверховим, показним» [4, с. 8].

У термінологічих словниках патріотизм потлумачено як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її

інтересів. Слушною є думка І. Беха, що патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високо смислове почуття - цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе. Безумовність означає, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкресленні у формі певних заохочень чи осуджень. Воно повинно саме в собі мати спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим, а високосмисловий аспект означає, що почуття патріотизму пов'язується не з нижчими, суттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості [5, с. 522]. Вчені по-різному представляють структуру патріотизму. Так, Е. Кулішенко вважає, що це складна й потужна система, компонентами якої є окремі патріотичні якості емоційно-почуттєвого, інтелектуального та поведінкового характеру. Відповідно до цього, виокремлюють три духовні пласти патріотизму: 1) поверхневий – це природна любов до свого народу як до себе і своєї родини, любов до рідного слова, рідної природи, яка сприймається серцем; 2) усвідомлення розумом свого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, необхідності протистояти, витримувати натиск (цей пласт патріотизму, на думку вченої, сприймається розумом); 3) готовність служити Батьківщині, своєму народові, готовність до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси й особисте життя – що свідчить про сформованість національно-патріотичної свідомості. У своїх дослідженнях В. Гонський визначає структуру патріотизму як систему таких компонентів та якостей: патріотичні почуття (любов до рідного краю, гордість, захоплення, відповідальність за долю Вітчизни); національна гідність; потреба в задоволенні своїх національних інтересів, національному самовиявленні; патріотична свідомість на основі національної свідомості; національний такт і повага до національної гідності людей інших націй, інтерес до пізнання їхніх культур; потреба у збереженні й передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей; потреба і готовність до діяльності патріотичного змісту [9, с.12].

Зауважу, що на сьогодні немає єдиного погляду на співвідношення національного й патріотичного виховання, науковці виокремлю ють як патріотичні, так і національні почуття. Так, на думку П. Ігнатенка, відмінність їх полягає в тому, що «об'єктом національних почуттів є власний етнос, незалежно від його розселення, а в патріотичних почуттях віддзеркалюється прихильність до рідної землі, території, місця народження, Батьківщини» [9, с. 16]. Отже, у патріотичних почуттях віддзеркалюється ставлення громадян України будь-якої націона ль ності до своєї держави. У Великому тлумачному словнику зазначено, що національно-патріотичне виховання виражає як національні, так і патріотичні стремління. Переконливою є думка Т. Гавлітіної, що головною домінантою національно-патріотичного виховання є насамперед вироблення в особистості потреби активно діяти для влаштування власного життя і розбудови держави, проявляти, оцінювати, аналізувати вчинки, людські якості, суспільно-політичні явища в аспекті патріотизму і національних цінностей. Зрозуміло, що в дошкільному віці дитині ще важко оволодіти повним переліком окреслених якостей, натомість необхідно закладати основи для їх опанування в подальшому національно-патріотичному вихованні. Підтримуємо думку О. Колосової, що національно-патріотичне виховання у старшому дошкільному віці визначається як потреба брати участь у всіх справах на благо сім'ї, рідного міста, Батьківщини; наявність у дітей таких якостей, як співчуття, відчуття власної гідності й усвідомлення себе частинкою довкілля. Адже важливо, щоб дитина вже в дошкільному віці відчула особисту відповідальність за рідну землю і її майбутнє [6, с. 224].

У програмі розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» в освітньому напрямі «Дитина в соціумі» (нова редакція) визначено основні освітні завдання соціально-громадянської компетентності:

- поглиблювати знання дітей про Батьківщину, Україну, самостійну незалежну державу [2, с. 170];

- продовжувати знайомити із рідним містом (селом), природним ландшафтом, установами, спорудами, підприємствами, парками, пам'ятками; пояснити походження назви міста (села); з назвою області. Обласним центром, чим славиться область (споруди, пам'ятки, заказники, підприємства). Ознайомлювати з визначними людьми минулого і сучасного, свого регіону, з їхніми заслугами. Виховувати почуття гордості за рідний народ [2, с. 171].

На основі аналізу наукових джерел з означеної проблеми визначено поняття «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку», під яким розуміється інтегративна якість суб'єкта, що передбачає емоційно-позитивне ставлення до себе як особистості та до Батьківщини, діяльнісне, відповідальне, свідоме ставлення до рідного краю, прагнення оволодіти мовою як найголовнішою цінністю свого народу, здатність усвідомлювати себе частиною українського народу.

Виховання в підростаючого покоління любові до Батьківщини, поваги до традицій та звичаїв свого народу, відданості та бажання служити на благо Україні та захищати її є актуальними проблемами нашої держави, особливо на сучасному етапі. Початок періоду національного відродження ознаменувався значними успіхами у розвитку педагогічної думки, системи освіти і виховання. У важливому Документі «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)» було окреслено основні стратегічні завдання розвитку національної системи освіти і виховання, обґрунтовано шляхи їх реалізації. «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») обґрунтовувала основні напрямки розвитку національної системи освіти, утверджувала ефективні шляхи виховання патріотів, громадян незалежної України. Одним із провідних напрямків національної Державної програми «Освіта» («Україна XXÏ століття») визначено становлення морального здоров'я; забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення культури і духовності.

У «Концепції національного виховання» зазначено, що «головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, своєрідності на основі формування особистісних рис громадянина України, що передбачають національну самосвідомість, розвинуту духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту» [1, с. 12]. Також у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді визначено нову стратегію «цілеспрямованого й ефективного процесу виховання громадянина-патріота України», мету та завдання національно-патріотичного виховання дітей та молоді, принципи та шляхи реалізації патріотичного виховання. У Концепції наголошується на тому, що «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як загальним вимогам, так і викликам сучасності» [1, с.14].

У Національній доктрині розвитку освіти зазначається: «Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодіння цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями».

Досягнення України у багатьох галузях життя світового рівня є неможливими без пізнання і творчого відродження національно-духовних скарбів минулого, своєї історії.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, у змісті освітніх напрямів «Дитина в соціумі»,«Дитина у світі мистецтва», «Гра дитини», «Дитина у природному довкіллі», «Мовлення дитини» закладено показники дитини-патріота.

Останнім часом надзвичайно актуальною стала проблема патріотичного виховання дітей. В суспільстві виникає необхідність повернутися до кращих традицій

нашого народу, до його вікових корінь, до таких вічних понять, як рід, спорідненість, Батьківщина.

Відомо, що дошкільний вік – найважливіший період становлення особистості, коли закладаються передумови громадянських якостей, розвиваються уявлення дітей про людину, суспільство та культуру. В. О. Сухомлинський стверджував, що «дитинство – щоденне відкриття світу і, тому треба робити так, щоб воно стало, перш за все, пізнанням людини і Вітчизни, їх краси і величі».

Базовим етапом формування у дітей любові до Батьківщини є накопичення ними соціального досвіду життя у своєму місті, засвоєння прийнятих у ньому норм поведінки, взаємин, прилучення до світу його культури. Любов до Вітчизни починається з любові до своєї малої Батьківщини – місця, де народилася людина. В повній мірі зрозуміти, осмислити, запам'ятати історію рідного краю – справа непроста навіть для дорослих. Оскільки, для дошкільнят провідним є емоційний компонент поняття патріотизму, тому і будувати патріотичне виховання дошкільнят, необхідно, спираючись на нього.

Тобто, шлях до виховання любові до Батьківщини формується за логікою «від близького до далекого» – від любові до батьків (точніше рідного дому), до дитячого садка, до вулиці, міста, любов до рідної країни. На мою думку, такий «територіальний підхід» ефективний у вихованні такого складного та багатогранного соціального почуття, як любов до Батьківщини. У дошкільників поступово формується «образ власного дому» з його укладом, традиціями, спілкуванням, стилем взаємодії. Дитина приймає свій дім таким, яким він є, і любить його. Це почуття «батьківського дому» лягає в основу любові до Батьківщини.

Необхідно зазначити, що національно-патріотичне виховання дошкільнят на краєзнавчому матеріалі ґрунтується на таких засадах:

- ознайомлення дошкільнят з рідним містом повинно природно «входити» в цілісний освітній процес, що будується на фоні краєзнавчого матеріалу;

- введення краєзнавчого матеріалу в роботу з дітьми з врахуванням принципу поступового переходу від більш близького дитині, особистісно значущого, до більш віддаленого від дитини – культурно-історичних фактів;

- формування особистісного ставлення до фактів, подій, явищ у житті міста, створення умов для активного залучення дітей до соціальної дійсності, підвищення особистісної значущості для них того, що відбувається навкруги;

- розвиток музейної педагогіки, що надає можливість дитині налагодити діалог з культурним надбанням минулого та сьогодення; про побачене та почуте (творча гра, придумування оповідань, виготовлення поробок, придумування загадок, аплікація, ліплення, малювання, проведення екскурсій, участь у благоустрої території, охороні природи тощо);

- вибір методів ознайомлення дітей з рідним містом, що перш за все підвищують їх пізнавальну та емоційну активність;

Створення відповідного розвивального простору в групі та закладі дошкільної освіти, яке б сприяло розвитку особистості дитини на основі народної культури з опорою на краєзнавчий матеріал (міні-музей народного побуту, предмети народного ужиткового мистецтва, фольклор, музика тощо), і яке б дозволило забезпечити потребу в пізнанні його за законами добра та краси.

Організація роботи з батьками під девізом: їх знання та любов до рідного міста повинні передаватися дітям.

Здійснення діяльнісного підходу до залучення дітей до історії, культури, природи рідного міста, тобто вибір самими дітьми тієї діяльності, в якій вони хотіли б відобразити свої почуття, уявлення.

Отже, в умовах сьогодення актуальною є проблема національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, адже старший вік вважається віком становлення особистості. Василь Сухомлинський писав, що «відчування Вітчизни –

відчування серцем, всіма силами душі – заходить корінням в раннє дитинство»; «роки дитинства – це перш за все виховання серця», ось чому дошкільне дитинство – найсприятливіший період для національно-патріотичного виховання».

Мною розроблено й впроваджено в освітній процес закладу дошкільної освіти №7 «Оленка» Нетішинської міської ради поетапну експериментальну методику національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності. Зазначу, що теоретичними позиціями побудови експериментальної методики виступили принципи навчання. Провідними з-поміж них виступили такі: принцип природовідповідності, який дозволив урахувати в розробці конспектів занять, різних комунікативно-мовленнєвих ситуацій, ігор, етичних бесід, доборі творів національно-патріотичної спрямованості психолого-педагогічні, індивідуально-типологічні особливості дітей; принцип культуровідповідності (старших дошкільників знайомили з історією українського народу, його мовою, культурою, традиціями, звичаями, обрядами, зокрема й рідного краю, народним мистецтвом, ремеслами і промислами, що дозволили забезпечити духовну єдність поколінь); принцип діяльнісного підходу, який дозволив об'єднати в експери ментальній роботі всі види художньо-мовленнєвої компетентності: образотворчу, музичну, театралізовану; принцип ситуативності, згідно з яким було розроблено ситуації національно-патріотичного спрямування (ситуації вибору, ситуації аналізу патріотичних почуттів, ситуації поведінки патріота, комунікативні, ситуації оцінки); принцип розвитку мовлення як засобу самовираження, адже саме в процесі оволодіння нормами рідної мови формується національна свідомість, відбувається процес самоідентифікації, саме через мовлення старший дошкільник виражає свою любов до рідного краю, Батьківщини.

Зазначу, що на першому – когнітивно-збагачувальному етапі – дітей я знайомила з текстами українських письменників, фольклорними творами національно-патріотичного змісту, поповнювала словник дітей фразеологізмами, приказками, епітетами, образними виразами з художніх текстів, продовжувала виховувати патріотичні почуття до рідного краю. Дотримувалася поради вчених-психологів (Л. Виготський, Б. Ельконін, О. Леонтьєв, В. М'ясищев, С. Рубіштейн та інші), які наголошували на тому, щоб спонукати дитину до роздумів. З цією метою науковці радили використовувати художню літературу, адже виховання словом – один із найрезультативніших методів формування національної свідомості, певного стилю поведінки справжніх патріотів своєї Батьківщини.

На цьому етапі використовувала такі форми і методи роботи як заняття з художньої літератури, розвитку мовлення; полілоги, діалоги, обговорення, розігрування морально-етичних і комунікативних ситуацій за сюжетом літературного твору. Ефективними, на мою думку, було використання аналізу змісту художньої форми творів, що сприяло формуванню в дошкільників здатності розуміти зміст художнього твору, емоційно на нього відгукуватися, висловлювати своє ставлення до подій та поведінки героїв, а також оцінювати значенняя виразних засобів для розкриття художнього образу [8, с. 122]. На першому етапі також використовувала прийом сумісного комен тування. Запитання педагога допомагали замислитися про важливість кожного слова в тексті, зосереджували увагу на мові художнього твору.

Експериментальну роботу першого етапу започаткувала серії занять інформаційного змісту про рідну мову, національні та державні символи. Бажання стати справжніми знавцями історії, традицій, рідної мови, подорожувати рідними стежинками нашого міста спонукали дітей до вивчення нового матеріалу. Діти із задоволенням знайомились з оповіданнями, віршами, фразеологізмами, прислів'ями національно-патріотичного змісту, що, безумовно, впливало на формування почуттів любові до рідного краю, Батьківщини.

Планування художніх творів і видів роботи
в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності
з теми «Моє місто – моя гордість»

МОЄ МІСТО – МОЯ ГОРДІСТЬ				
Назва твору	**Види художньо-мовленнєвої діяльності**			
	Художньо-мовленнєва	**Образотворчо-мовленнєва**	**Музично-мовленнєва**	**Театральна-мовленнєва**
Н. Самойлова «Нетішин»	- Історична довідка «Мій Нетішин»	-Аплікація «Вулиці міста Нетішина» -Штрих-мовлення «Розкажи історію своєї вулиці»	- Співи «Барви рідної землі» сл. О. Вротарьова муз. О. Злотника	- Розігрування ситуації «У музеї»
В. Ковальчук «Моєму місту» Вірш Т. Ліщинської «Цвіркун»	- Полілог «За що я люблю своє місто»	- Подарунок для рідного міста	- Створимо музику для міста (гра на діатонічних дзвониках); - Слухання музики «Скрипка чарівниця» В. Дікшина	- Настільний театр «День народження міста»
Вивчення вірша Н. Кухоцької «Поселився тут Нетіша» (за мнемотаблицею)	-Презентація-реклама «Моє найкраще місто»	-Коментоване малювання «Герб м.Нетішина», «Герб моєї родини»	-Слухання Гімну України	-«Віртуальна екскурсія вулицями міста»
Читання вірша А.Галєнт «Спасибі тобі, мій Нетішин»	-Бесіда «Поети Нетішина»	-Аплікація «Торговий центр»	-Слухання пісні М. Лисенка «Лисички»	-Обігрування ситуації «Я працюю водієм»
О.Даценюк «Квітка-атом»	- Вправа Мікрофон – «Чиї батьки працюють на ХАЕС»; - Стілець мрійника «Майбутнє Нетішина»	-Гра з паличками Кюїзенера «ХАЕС»	-Розучування пісні Н. Гураль «Моє рідне місто»	-Обігрування ситуації «Мій тато працює на ХАЕС»

Роботу з ознайомлення дітей із рідним міс том проводила разом з батьками, яким радила на вихідних погуляти вулицями міста і розповісти дітям про свої найулюбленіші місця. Діти приносили фотографії та розповідали про прекрасні місця

нашого міста. Спільно з батьками було зроблено книжку-подорож по найцікавішим місцям Нетішина для гостей та дітей інших груп.

Зазначу, що роботу по ознайомленню з рідним містом я продовжувала у ІІ половині дня: розповідала легенди, переглядали з дітьми ілюстрації, розучували вірші та малювали краєвиди нашого міста.

Отже, саме в дошкільному віці коли діти готові до нових знань потрібно закладати почуття гідності, елементи національної самосвідомості, пробуджувати любов і повагу до рідного краю, міста, національної мови, традицій, символіки та розвивати усвідомлення своєї приналежності до нації. Від того, як вони будуть сформовані в дошкільні роки дитини, багато в чому залежить увесь її подальший розвиток.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України.: Наказ МОН України від 06.06.2022 р.
2. Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку. А. Білан.Т.: Видавництво, Мандрівець, 2022. 216 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти. Наук. кер.: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Бєлєнька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., та інші. Київ: Видавництво, 2021. 26 с.
4. Каплуновська О. Сучасний погляд на патріотичне виховання. Дошкільне виховання. 2015. № 8. С. 8-10.
5. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с.
6. Колосова О. Роль громадянсько-правових цінностей у патріотичному вихованні старших дошкільників. Проблеми українського національного виховання: зб. наук. праць. О.В. Абрамян та ін.; за ред. Надії Скотної та Марії Чепіль; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич: РВВ Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2013. 396 с.
7. Великий тлумачний словник української мови (з дод. допов. та СД) уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
8. Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетом художніх творів: дис. канд.: 13.00.02 теорія і методика навчання (українська). Ялта, 2006. 210 с.
9. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. Рідна школа. 2001. № 2. С. 9-13.
10. Інтернет-джерела.

Жубинська Марія,
вчитель української мови та літератури

Освітня система України в умовах війни: актуальні проблеми та досвід щодо їх розв'язання (форми, методи та засоби навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості, актуальні в умовах війни інноваційні програми, проєкти, можливості)

Освітня система в умовах війни характеризується інтенсивним пошуком нових засобів та методів навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, актуальних педагогічних та інформаційних проєктів та можливостей.

Ключові слова: актуальні проблеми, інноваційні програми, проєкти, соціалізація особистості, війна.

В умовах повномасштабної агресії росії проти України чимала відповідальність за зміцнення основ української державності - на плечах армії освітян, які незалежно від трагічних обставин продовжують виховувати майбутні покоління. Тому дотримання законодавства про державну мову в умовах страшної війни, яка триває проти нашої нації, - одне із ключових завдань.

Вагомого значення набуває забезпечення психологічно комфортного освітнього середовища для всіх учнів та забезпечення якісного освітнього процесу для дітей, які мають психологічну травму, надання компетентностей педагогічним працівникам щодо роботи з дітьми з психологічною травмою, забезпечення підтримки педагогічних працівників та залучення батьків до освітнього процесу. Україна запускає Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, зазначила Перша леді України Олена Зеленська у своєму відеозверненні 23 травня 2022 року «… ми створимо власну унікальну програму психологічної допомоги. Це амбітне завдання – перетворити стрес і біль у силу і наснагу, зло – на добро. Хіба це не робить вся Україна вже три місяці? Отож продовжуємо. До перемоги» [4].

В умовах війни першочерговим завданням щодо розв'язання актуальних проблем в освітній системі стало створення безпечного та комфортного середовища. Для соціалізації особистості безпечним гарантом в освіті стали шкільні бомбосховища. Відома психологиня Світлана Ройз розробила цілу систему психологічних практик на заземлення, дихальні, мімічні, м'язової релаксації. Під час повномасштабного вторгнення України вчителів турбують питання не лише інноваційних програмі, а і можливості підтримати дітей в умовах війни.

Можна використати різноманітні практики, які допоможуть дитині заспокоїтися та почувати себе у безпеці. Наприклад, дихальна практика Світлани Ройз [1]

Також, важливо навчитися працювати за алгоритмом, які заспокоять дітей та дадуть можливість навчатися під час тривог:

1. Коли діти чують звук повітряної тривоги та спускаються в безпечне місце, вони намагаються знайти заспокоєння в очах учителя. Тому останнім важливо в будь-якій ситуації зберігати спокій. Крім цього, треба вміти грамотно пояснити, що такі правила спрямовані на безпеку, а тому їх не варто боятися.

З цим українським учителям має допомогти Міністерство освіти України й подбати, аби всі вони знали та розуміли базові психологічні навички й техніки заспокоєння дитини. Наприклад, як розпізнати, що в учня почалась панічна атака та що потрібно робити в такій ситуації. Адже саме на учителя лягає обов'язок фізично та емоційно захистити дитину.

2. Щоб допомогти дітям впоратися з першими емоціями під час тривоги та спуску в бомбосховище, важливо підібрати творчий підхід. Почніть викрикувати гасла чи співати, наприклад, зараз діти обожнюють «Ой у лузі червона калина…» Це допоможе підняти національний дух та подарує учням відчуття єдності. Адже з історій наших предків відомо, що спів для українців був інтуїтивним способом заспокоїтися, відволіктися.

3. Важливим для подолання стресу є фізична активність. Потрібно робити руханки. Це творчий виклик для шкільних хореографів, які можуть придумати особливі ритмічні зв'язки для своїх учнів, наприклад, на вхід та вихід із бомбосховища з відповідним настроєм.

4. Подбайте про те, щоб укриття було облаштованим по-дитячому. Додайте трохи іграшок, олівців та альбомів, пластиліну тощо. Діти повинні бути зайнятими, щоб не думати про ситуацію довкола.

5. У жодному разі не забороняйте дітям ставити питання чи ділитися спогадами, особливо, якщо це дітки з числа внутрішньо переміщених осіб, які на власні очі бачили ракети. Натомість дозвольте учню проговорити свої емоції, а тоді заспокойте його і скажіть, що ви в безпеці та поруч є близькі люди.

6. Говоріть про нашу армію та її перемоги, пояснюйте, що з такими захисниками нам нічого боятися. Уже нині існують казки про ППО, які ви можете розповісти наймолодшим учням.

7. Особливе прохання: у жодному разі, коли учні йдуть в бомбосховище чи виходять із нього, не кричіть на них. Коли ми стривожені, то рівень агресії збільшується, а тому можемо дратуватися на дитину через власний стан. Замість того подбайте про емоційну безпеку, яка створюється завдяки усмішці, звертанні до дитини по імені, постукуванні по плечі [4].

Підтримку учням вчитель може продемонструвати перш за все власними стійкістю та спокоєм. При цьому директору школи важливо оцінити психоемоційний стан педагогів та їх готовність до спілкування з учнями, перш ніж допускати їх до навчальних занять.

Коли ж вчитель починає спілкування з учнями, в жодному разі не можна заперечувати реальність. Недопустимими є фрази «Нічого страшного не відбувається», «Усе добре» тощо. Починаючи урок, вчителю варто запитати в учнів, чи всі почуваються у безпеці, поцікавитися про самопочуття дітей, надати можливість висловитися тим учням, які цього потребують[5].

Широкомасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року міжнародний терорист Путін і його оточення назвали спеціальною військовою операцією щодо захисту російськомовного населення від нацистів, фашистів, українських націоналістів, які, нібито, захопили владу в Україні, переслідують росіян і російськомовних громадян, не даючи їм змоги вільно розмовляти російською мовою.[2] Російський президент готовий знищити українську культуру, думаючи, що її більше не існує.

Із початком агресії російської федерації проти України, багато звернень щодо психологічної підтримки дітей в умовах війни, надання психологічної допомоги, зокрема екстреної, подолання стресу, переживання втрати, горя, печалі та страждання, психотерапевтичної роботи з дітьми, які втратили батьків, домівку, здоров'я й зазнали ушкоджень, пережили бомбардування, стали біженцями, внутрішньо переміщених осіб[3].

Першочерговим завданням вчителя є за допомогою різних засобів та методів робіт, як наприклад написання есе чи поезій робота демонструвати патріотизм та гідність в контексті війни, що притаманний українцям. Це потрібно для збереження української ідентичності та громадянсько-патріотичної активності, що актуально в умовах війни. Розпочинаємо вірш рядком: «В той день, коли закінчиться війна…» Учні доповнюють своїми римами та продовжують вірш.

В той день, коли закінчиться війна,
я буду голосно сміятись,
Сягну думками до Дніпра,
Я можу більше не боятись.
Зберу букет червоних айстр,
Покладу їх в честь перемоги.
Щоб більше рашиський чугайстр
Не отримав української свободи.
Я помолюся за солдат,
тих хто помер, не повернувся
Держава зазнала стільки втрат,
Море сліз пеленою згорнулось.

Про «Хвилину мовчання» для учнів. Кожною дією, яку ми пропонуємо дітям, кожним досвідом, в який ми їх запрошуємо – ми можемо робити їх більше глибокими, усвідомленими, сприяти їх зростанню та близькості один з одним. А можемо зробити формальністю і знецінити.

Для того, щоб «Хвилина мовчання» – набула для дітей сенсу, щоб вона стала усвідомленим проживанням, а не «відпрацюванням», щоб не посилювати тривогу, а зробити досвідом, коли дитина відчуває свій внесок в загальну силу:

- Спочатку запропонувати дітям подумати, як ми можемо виражати свою вдячність і шану тим, хто за нас бореться, важливо, щоб вони самі пропонували (слова, листівки, молитви, подяка, покласти руку на серце, садити дерева, поводитися гідно, говорити українською, знати історію ...) .

- Потім обережно говорити, про те, що нам потрібно пам'ятати тих, хто боровся за нас, хто загинув, хто став жертвами війни – це наша можливість вшанувати їх життя - для цього і є хвилини пам'яті. Хвилина мовчання. Хвилина нашої уваги і шани. [3].

- Важливо запропонувати, чим вони всередині себе можуть наповнити сей важливий час: в цю хвилину ви можете всередині себе сказати "дякую". Можна сказати, я вас не знаю, але в пам’ять про вас наповню своє життя чимось чесним і добрим, можна запалити свічку пам’яті. Можна включити безпечну лед-свічку «сили» і передавати її по колу. Можна обійнятися і уявити купол сили над всіма.

- Можна запропонувати дітям (кожній групі дітей) – створити свої слова, які, можливо, вони будуть промовляти. Але це мають бути слова «про життя», про силу. Про Перемогу. Це можуть бути слова – Слава Україні – Героям Слава!

Якщо дія усвідомлена – вона стає важливим досвідом сили.

- Думаю про те, що якщо ми щось пропонуємо дітям, воно має бути для нас самих органічним, щирим.

- Багато дітей втратили близьких, вони можуть бути в гострому стані, а торкання цієї теми може спровокувати емоційну реакцію - і нам важливо бути готовими надати їм підтримку. (саме тому, я пропонувала дії для всіх, щоб дитина не залишалась на самоті із своїми почуттями)

- Ми ж розуміємо, що для дитини молодшого віку, та для віку молодшої школи – хвилина, коли вони мовчать, хвилина без можливості рухатись – це, сам по собі, складний досвід, що буде викликати супротив. І буде змінювати ставлення до сенсу Вшанування.

Зараз на часі сам час –
Кожна наступна хвилина,
Кожна безпечна мить
На нитці життя мов перлина.
ЗСУ, ви збережіть!

Є такий тест для дорослих – скільки суб’єктивно для людини триває хвилина (коли людина мовчить і не займається скерованою діяльністю). Чим більше рівень тривоги, тим більше змінюється відчуття часу (хвилина «минає» набагато швидше) Зараз можливість витримати напругу «мовчанням, паузою» - стала для дітей та дорослих ще складнішою. (і це, в принципі, потрібно тренувати, бо це напряму стосується і можливості взагалі витримати напругу та невизначеність).

З метою активізації національно-патріотичного виховання є участь учнів у Всеукраїнськиї конкурсах: «Війна за свій шлях», «Війна очима дітей», Всеукраїнський конкурс на здобуття Відзнаки імені Героя Небесної Сотні Сергія Кемського і т.д.

Приклад учнівської роботи: «Природа збирається оголошувати війну. Сильний вітер, сніг, справжня зима у березні, морозить холодом. Будинки трясуться від снарядів, а шибки розлітаються вщент, ніби їх ніколи не було. Влучають у магазини, сусідні будинки, а потім зникає світло, газ та вода. Автомобілі засипані землею та склом від снарядів, а в переповнених підвалах задуха.

Ні вдень, ні вночі не припиняються обстріли. Серце колотиться від цього гуркоту. Дедалі страшніше за життя рідних та близьких.

Що далі? Невідомість лякає більше, ніж реальність – це схоже на пастку з якої неможливо вибратися. В очах людей жах та повне спустошення: ніхто не розмовляє, мороз пронизує наскрізь, люди втрачають домівки. Це кінець?»

Приклад учнівської роботи : «Народ України з нічого починав здобувати перші військові перемоги. Ось на один із сепарських блокпостів біжить купка відчайдухів з муляжами автоматів та старим німецьким кулеметом. З того боку, на імпровізовану барикаду з гиканням і улюлюканням висипало до десятка сепарів і п’яток мордатих російських офіцерів, що керували так званими «шахтарями». З нахабними виразами облич вони спостерігають за тими, що біжать і їх регіт вже явно долітає до атакуючих. Вони ще не знають, що зараз відбудеться те, що потім назвуть однією з перших перемог Української армії.

На бігу жара здається вже просто нестерпною. Ноги дубіють і ніби стають восковими, бо жара і острах роблять свою справу. Та права скроня, цокочучи пульсом, відчуває, що ще декілька секунд і все зміниться.

30 секунд…

20 секунд…

10 секунд…

З флангу у бій вступають кулемети та гучні вибухівки. Кулемет працює як годинник. Рівномірно цокаючи, пробиваючи перепони та рикошетуючи кулі з нього барабанять по укріпленню сепарів і ті, наче зелені коники – стрибунці, вилітають із своїх схованок й, пригинаючись та падаючи, біжать вулицею.

Кулеметник замовкає і дає тим, хто біг з нашого боку, увірватись на блок пост.»

На уроках варто використовувати проєкти з казкотерапії та арт-терапії, засновані на мистецтві творчості. Веселі руханки можна застосовувати у 5- 6 класах [2]

Слова нашої пісні - руханки "Крокуй до укриття".

Коли сирену чуєш – то ЗСУ працює!
Коли сирену чуєш – то ЗСУ працює!
Коли сирену чуєш – то ЗСУ працює!
Вушка розітри
Руки догори
До сонця потягнись
Живота торкнись
Раз – два - три –
свої речі ти бери!
За дорослим крокуй
І свої кроки рахуй
Раз – два – три – чотири
Раз - два - три - чотири
Так буває у житті - ми з тобою в укритті.
Зроби ковток води
Повільний видих - вдих
Руками потряси, крапельки струси
Про свою безпеку дбай - ЗСУ допомагай
Про свою безпеку дбай - ЗСУ допомагай
Подивись наліво - подивись направо
Слава Україні! Героям Слава!

Формувати в учнів вміння керувати процесами творчості: фантазуванням, розумінням закономірностей, розв'язанням складних проблемних ситуацій, ось що є основною метою сучасної школи в умовах війни.

Особливу увагу на уроках варто приділити навчанню учнів розуміти, виражати та керувати власними емоціями. Для цього варто застосовувати спеціальні вправи на кожному уроці. Вправи може розробити та надати вчителям

шкільний практичний психолог. З деякими вправами можна ознайомитися в «Посібнику самодопомоги» та тренінговій програмі «Вчимося керувати емоціями».

В умовах інформаційної війни важливо розвивати в учнів критичне мислення: вирізняти офіційні джерела інформації, сумніватися, уміти перевіряти інформацію, щоб розпізнавати фейки, аналізувати різні точки зору, розрізняти переконливі аргументи та прояви маніпуляції. Такі вправи педагогам варто використовувати на кожному уроці [5].

(Рис. 1)

(Рис.2)

Список використаних джерел та літератури:

1. Дацун О. Техніки заспокоєння дітей [Електронний ресурс]:статті Уманського державного педагогічного університету. – Режим доступу: http://surl.li/dkeyt
2. Кінан Е. Російські історичні міфи. - К.: Критика, 2001. – 217 с..
3. Перша психологічна допомога Курс підвищення кваліфікації вчителів [Електронний ресурс]: науково-методичний збірник. – Режим доступу: http://surl.li/csrzo
4. Навчання в умовах війни: як здобути знання під звуки сирен [Електронний ресурс]: стаття. – Режим доступу: https://osvita.ua/school/87273/
5. Як організувати роботу з учнями та їх психологічну підтримку в умовах війни [Електронний ресурс]: новини. – Режим доступу: http://surl.li/disqt

Зазуліна Людмила,
доцентка кафедри менеджменту
та освітніх технологій ХОІППО,
кандидатка педагогічних наук, доцентка

Індивідуалізація освітнього процесу в умовах війни в Україні

У статті обґрунтовується актуальність індивідуалізації освітнього процесу в умовах російсько-української війни. Зроблено загальний огляд концептуально-нормативних документів у системі загальної середньої освіти. Висвітлено можливі шляхи, форми і засоби індивідуалізації навчання школярів та вимоги .

Ключові слова: диференціація, індивідуалізація, індивідуальне навчання, індивідуальний план, індивідуальна програма, індивідуальна освітня траєкторія, форми освіти.

Проблема індивідуалізації, індивідуалізованого підходу здавна мала місце у світовій педагогіці. Вона завжди була пов’язана з філософією гуманізму: історія знає й зберігає спадщину таких великих письменників, громадських діячів, педагогів як

Я. Коменський, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинський, Д. Дьюї, Л. Виготський, Я. Корчак та багатьох інших. Оформлення гуманістичної педагогіки як одного з напрямів теорії та практики виховання відбулось наприкінці 50-х - початку 60-х років у США. Втілення Я-концепції психолога К. Роджерса у педагогіку спричинило подолання авторитаризму у вихованні та навчанні, набуття емоційного забарвлення, вільний вибір, зв'язок із життям та інтересами дітей, надання освітньому процесу особистісно-орієнтованого характеру тощо. Вагомий внесок у становлення української гуманістичної ідеї зробили В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, О. Захаренко.

Ці ідеї покладено в основу розбудови Нової української школи, яка проголосила дитиноцентризм, орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі, особистісно-орієнтовану модель освіти як одну з ключових компонентів успішної системи освіти. У Концепції зазначається, що «школа враховуватиме здібності, потреби та інтереси кожної дитини» [9, с. 17]. Принципи дитиноцинтризму та індивдуалізації навчання закріплені у низці законодавчих документів України про освіту [15, ст. 6].

Події сьогодення як ніколи гостро впливають на життя громадян та роботу системи освіти в Україні. Російська воєнна агресія створила ситуації небезпеки під час находження дітей у школі, також спричинила масову зовнішню і внутрішню міграцію населення. За словами заступника очільника МОН, понад 488 тисяч школярів перебувають за кордоном, з них приблизно 400 тисяч (дані за жовтень 2022 року) навчаються дистанційно в українських школах. В Україні більшість закладів загальної середньої освіти працюють в режимах дистанційного чи змішаного навчання. Станом на 12.09.2022 року освітній процес відбувався у 12904 школах, з них 116 працюють у традиційному форматі, 5713 – в онлайн-режимі, 4075 шкіл здійснюють освітній процес за змішаною формою, на тимчасово окупованих територіях розташовані 1289 шкіл Можливість відвідувати школи в Україні має приблизно 2 мільйони школярів (до 65%), решта вчаться офлайн та за змішаною формою. Проте ситуація постійно змінюється.

Сам процес навчання не простий: частина занять «пропадає» під час тривог, за відсутності світла, зв’язку, збою роботи інтернету, транспорту тощо. Багато інших об’єктивних чинників під час війни негативно впливають на умови та якість освітнього процесу, не останню роль відіграють тривожність, **психічні явища** в умовах кризових ситуацій тощо. Звідси, як ніколи, виникає потреба індивідуалізації навчання з урахуванням різноманітних умов, ситуацій і запитів учнівського та батьківського загалу.

Метою нашої публікації є висвітлення концептуально-нормативних засад, вибору шляхів, форм, методів та засобів індивідуалізації освітнього процесу в реаліях війни в Україні, відповідних вимог до професіоналізму вчителів. Стаття не передбачає окремого розгляду індивідуального підходу в інклюзивній освіті.

За умов академічної автономії закладів освіти, яка забезпечує різноманітні можливості, важливо знати й спиратись на основні нормативно-правові документи та теоретичні обґрунтування у галузі шкільної освіти щодо реалізації індивідуалізованого навчання.

Щонайперше потрібно розібратись у понятійному апараті. Коротко нагадаємо, що *індивідуалізація освітнього процесу* на загальному рівні - це підтримка і розвиток одиничного, особливого, своєрідного як потенціалу особистості. Під поняттям *«індивідуалізація навчання»* більшість науковців розуміють таку організацію процесу навчання, в ході якої враховуються індивідуальні особливості учнів у всіх його формах і методах. Цей підхід потребує вивчення особливостей школяра, як його особистісних якостей й властивостей, так і соціальної орієнтації [1].

Індивідуалізація передбачає:

1) індивідуально орієнтовану допомогу учням в усвідомленні власних потреб, інтересів, цілей навчання на основі діагностики (спостереження, опитування);

2) створення умов для вільної реалізації завданих природою здібностей і можливостей (вибір форми, виду, змісту навчання тощо);

3) підтримку школяра у творчому самовтіленні (розробка й реалізація індивідуальної освітньої траєкторії, застосування технологій індивідуалізованого підходу);

4) підтримку учня у рефлексії як засобу самооцінки та самовдосконалення;

5) в умовах війни – забезпечення рівного доступу до отримання повноцінної освіти не залежно від умов перебування.

Найбільш поширеними шляхами «індивідуалізації» є організація *диференційованого та індивідуального навчання* на основі знань про особливості кожного школяра.

Під *диференціацією* розуміють таку форму індивідуалізації, коли учні, схожі за певними індивідуальними особливостями, об'єднуються в групи для окремого навчання, метою чого є задоволення різнобічних інтересів, здібностей і нахилів школярів. Сучасні дидакти розрізняють «зовнішню» та «внутрішню» диференціації. «Зовнішня диференціація» передбачає таку організацію навчального процесу, за якої створюються спеціальні школи (гімназії, ліцеї, спеціалізовані заклади, санаторні школи тощо); диференційовані класи (профільність, рівневість навчання), диференційовані курси (за вибором, факультативи). «Внутрішня диференціація» здійснюється під час уроків. Вона обумовлює організацію навчального процесу, за якої розвиток індивідуальності здійснюється у «середині» класу, групи (технології індивідуалізованого навчання, групової роботи тощо).

Індивідуальне навчання — це одна із форм, за якою дитина може отримувати освіту у школі. У законі «Про освіту» освітній процес може бути організований за такими формами:

- інституційною (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);
- індивідуальною (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж) [17].

Організація індивідуальної форми навчання визначається та організовується згідно з законом України «Про освіту», «Положенням про індивідуальну форму навчання» (далі Положення), лист МОН «Щодо організації форм здобуття загальної середньої освіти» та низки відповідних законів України [10; 15, с. 17]. Сьогодні організацію цих форм навчання регулюють також накази МОН України «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [12; 13].

В умовах війни МОН пропонує чотири моделі організації навчання, в основу яких покладено вибір форм навчання залежно від локації учнів:

- учасники освітнього процесу перебувають або повернулися на території, істотно віддалені від бойових дій;
- учасники освітнього процесу є внутрішньо переміщеними особами;
- перебувають у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях;
- тимчасово знаходяться за межами України.

Водночас для двох категорій учнів (які перебувають на безпечних територіях без зміни місця проживання, і тих, хто є внутрішньо переміщеними особами) пропонуються наступні форми навчання:

- очна форма;
- дистанційна форма;
- сімейна (домашня) форма навчання;
- змішана форма навчання;
- екстернат.

Такі ж форми (окрім змішаної) МОН пропонує і для учнів, які перебувають за кордоном. Для школярів, які зараз є на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) або перебувають у зоні бойових дій пропонують дистанційну або екстернат за дистанційною формою навчання; сімейну (домашню) або екстернат [13].

Згідно Положення індивідуальна форма навчання може запроваджуватись для нижче означених категорій.

1. Особи, які за станом здоров'я (у тому числі особи з особливими освітніми потребами, з інвалідністю та ті, яким необхідно пройти медичне лікування в закладі охорони здоров'я більше одного місяця) не можуть відвідувати навчальний заклад;
2. Особи, що проживають у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5 осіб);
3. Особи, які проживають у зоні збройного конфлікту, на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження тощо та надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру (з використанням дистанційної форми навчання) відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;
4. Особи є іноземцями або особами без громадянства (діти-біженці, діти, чиї батьки подали заяви про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, діти іноземців та осіб без громадянства, які утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства).

Підставами для організації індивідуальної форми навчання є: заява одного з батьків або їх законних представників (для повнолітніх – їх особиста заява) про зарахування на індивідуальну форму навчання; наказ керівника навчального закладу; погодження відповідного органу управління освітою. [10].

Найпоширинішими формами здобуття освіти у воєнний час стали екстернат та домашнє (сімейне) навчання.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) доступна для багатьох груп осіб, зокрема для тих, які: «із поважних причин (стан здоров'я, проживання (перебування) за кордоном (для громадян України), на неконтрольованій території або на території населених пунктів на лінії зіткнення, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, збройний конфлікт тощо) не можуть відвідувати навчальні заняття в закладі освіти або не можуть пройти річне оцінювання» [10, Р.II, п. 1].

Екстерни мають самостійно засвоювати освітню програму протягом навчального року та проходити річне оцінювання навчальних досягнень та/або атестацію, або лише проходити оцінювання та/або атестацію [10, Р.II, п. 2].

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти доступна «для осіб віком до 18 років, батьки яких виявили бажання організовувати освітній процес самостійно з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду своїх дітей, для забезпечення їх індивідуального темпу здобуття освіти». Цікаво, що до організації такого навчання можуть долучатись інші суб'єктів освітньої діяльності, у тому числі ті, які, забезпечують здобуття неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки [10, Р III, п. 1,2].

Також в умовах російсько-української війни батькам й здобувачам освіти надано право вибору *способу навчання. Такими є очне, дистанційне та змішане навчання.* Очне передбачає безпосередню участь школярів в освітньому процесі. Дистанційне визначається як «індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі

сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій»; змішане поєднує обидва ці способи. У зв'язку з веденням та продовженням в Україні правового режиму воєнного стану діти можуть здобувати освіту за дистанційною формою в закладі освіти, в якому навчалася раніше. Навіть якщо заклад освіти фізично зруйновано – він однаково може організовувати дистанційне навчання для всіх здобувачів. Якщо дистанційне навчання в закладі освіти не здійснюється, дитина може продовжити навчання в іншому закладі освіти на території України. Для цього один із батьків, опікунів чи інших законних представників, родичів має подати до закладу освіти заяву про зарахування (її скановану копію чи фотокопію). [4; 9].

Переваги онлайн-навчання в воєнний період:

- Можна навчатися з будь-якого місця на Землі, навіть з бомбосховища;
- Підходить для тих, хто виїхав за кордон;
- Матеріали для навчання не потрібно шукати, вони є в інтернеті, або ж їх надають на онлайн-курсах;
- Постійний контакт з викладачами, навіть, якщо ті евакуювалися в безпечне, але далеке від вашої дитини місце;
- Зручний час для навчання можна обрати самостійно, і, коли звучать сирени, ви не хвилюєтеся, що дитина пропустить урок;
- Де б ви не знаходились, уроки для школярів проводяться вашою рідною мовою.

Змішане навчання — відносно новий для України формат, який передбачає поєднання очної та дистанційної форм: учні засвоюють частину матеріалу онлайн та мають можливість самостійно керувати своїм часом.

Для кожного учня за індивідуальної форми навчання розробляється *індивідуальний навчальний план.* Це «документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів» [15, PI. п. 11].

Індивідуальний навчальний план розробляється на основі освітньої програми закладу освіти. Деталізовані рекомендації щодо змісту індивідуального навчального плану подано у Положенні, але обирає й затверджує форму й зміст заклад освіти [6; 7; 10, п. 11].

Великі можливості для реалізації індивідуального підходу надає законодавчо затверджене у законі «Про повну загальну середню освіту» щодо забезпечення

і

н Індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ) - персональний шлях реалізації

д особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його

в здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі

і здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб’єктів освітньої діяльності

т та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності,

у методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може

а бути реалізована через індивідуальний навчальний план [15, ст.1, п. 9].

л Сьогодні в умовах кризової ситуації ІОТ може розроблятись не лише для дітей

я з різними нозологіями (інклюзивна освіта) , але й для дітей з різними здібностями,

і інтересами, мотивами (чи не час позбуватись терміну «обдаровані», проголошуючі

н нуманну педагогіку?); для для дітей – переселенців й усіх, хто знаходиться в

о особливих умовах воєнного часу. Це вирішує школа, якщо є потреба й відповідні

ї умови й можливості.

Індивідуальна освітня траєкторія учня формується шляхом визначення

в власних освітніх цілей, а також вибору суб’єктів освітньої діяльності та

с запропонованих ними:

в

і

т

н

форм здобуття загальної середньої освіти;

навчальних планів та програм;

навчальних предметів (інтегрованих курсів), інших освітніх компонентів, у тому числі вибіркових, і рівнів їх складності;

форм організації освітнього процесу, методів, засобів навчання;

темпів засвоєння освітньої програми та/або послідовності вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів) [15, ст.1, п. 9].

Кожна дитина матиме власну унікальну траєкторію (спрямований шлях руху), з індивідуальними «зупинками» чи навіть власною системою цінностей. Загальний алгоритм проєктування такої траєкторії разом з учнями й батьками може бути таким.

І етап. Діагностико-прогностичний. Психолого – педагогічне вивчення індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, запитів учня, аналіз результатів тощо. Бачення можливостей розвитку, вдосконалення у даних умовах.

ІІ етап. Стратегічне та тактичне планування. Проєктування індивідуальної освітньої траєкторії за напрямками разом із самою дитиною, соціальним педагогом, учителем – предметником, класним керівником командо тощо.

ІІІ етап. Організаційно-діяльнісний. Складання графіків, підбір матеріалів, ресурсів ІКТ, створення групи «підтримки» з батьків, інших учнів тощо (за потреби). Реалізація учнем плану й програми, постійний зворотній зв'язок, оцінювання згідно Державних стандартів [3].

IV етап. Завершення проходження запланованої індивідуальної освітньої траєкторії, підсумкове оцінювання (моніторинг і корекція).

Для організації роботи за ІОТ педагогу необхідно:

-заповнити бланк індивідуальної освітньої траєкторії враховуючи психологічні особливості учня;

-визначити теми консультацій з найбільш складних питань;

- систематично доповнювати індивідуальну траєкторію учня за певні проміжки часу;

- робити моніторинг і корекцію індивідуальної освітньої траєкторії.

Зрозуміло, що організація індивідуалізованого навчання потребує від педагогів певної компетенції. Згідно професійного стандарту це здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливих умов для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів (В1.3.), що полягає у знаннях та вміннях застосовувати технології індивідуалізованого та диференційованого навчання (наприклад адаптивна, персоналізована системи навчання, модульне, осмислювально-концентроване навчання, навчання за контрактом та багато інших) [5]. Безумовно, це володіння способами виявлення здібностей, інтересів, реальних можливостей учнів. Це й створення відповідного розвивального середовища, прогностична, проєктувальна компетентності тощо [14]. Методами роботи можуть бути дослідницький; частково-пошуковий; евристичний; проблемний; проєктний. Форми роботи: предметні олімпіади, інтелектуальні марафони, творчі конкурси, словесні ігри і забави, проєкти з різної тематики, рольові ігри; індивідуальні творчі завдання тощо.

У методичних рекомендаціях щодо розбудови системи якісної освіти у навчальному закладі (критерій 3.1.3.) чітко описані основні вимоги та засоби розробки та реалізації ІОТ, серед яких електронне портфоліо [2; 11].

Індивідуальна освітня траєкторія для дітей з особливими інтересами та нахилами повинна:

-враховувати інтереси обдарованих і заохочувати поглиблене вивчення тем, обраних самою дитиною;

-підтримувати та розвивати самостійність у навчанні;

-передбачати наявність і вільне використання різноманітних джерел і способів отримання інформації;

-навчати дітей оцінювати результати своєї роботи;

-формувати у них навички публічного обговорення та відстоювання своїх ідей і результатів творчості;

-сприяти розвитку самопізнання, а також розумінню індивідуальних особливостей інших людей;

-включати елементи індивідуалізованої психологічної підтримки і допомоги [15, PI. п. 11].

Узагальнюючи вище викладене, хочемо зазначити наступне.

1.Сучасна українська загальна середня освіта надає широкі можливості індивідуалізації навчального процесу, що особливо актуально в умовах російської агресії, тобто в умовах кризової педагогіки. Це забезпечується нормативно-правовою базою у галузі освіти, нормативними документами воєнного стану та автономією закладів освіти.

2. Індивідуалізація (у формі диференціації чи індивідуального навчання) може здійснюватись на різних рівнях організації освітнього процесу за рахунок вибору:

виду освіти: формальної, неформальної, інформальної;

форми освіти: інституціальної чи індивідуальної (екстернат та домашня форма);

закладу навчання (у тому числі спеціалізованого):

способу навчання: очного, дистанційного, змішаного;

змісту освіти: через курси за вибором, факультативи, різнорівневого навчання, модельні програми, профільність, гурткову роботу тощо;

3. Забезпечення особливих потреб школярів та їхніх батьків може відбутись через розбудову індивідуальної освітньої траєкторії учнів (для різних категорій школярів).

4. Професіоналізм вчителя щодо індивідуалізації освітнього процесу полягає у вмінні проводити діагностику, вивчати та враховувати особливості учнів у предметному навчанні, бути психологічно та мотиваційно готовим до індивідуальної роботи, застосовувати технології індивідуалізованого навчання та сучасні цифрові технології, вибудовувати та реалізовувати за потреби індивідуальні освітні траєкторії розвитку особистості школярів.

З огляду на нагальність є необхідність включити питання індивідуалізації навчання у внутрішню систему забезпечення якості освіти та її моніторингу, у зміст підвищення кваліфікації та вдосконалення професійної компетентності педагогів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алєксєєва С. Індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема. URL : https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2021.026.
2. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О., Ліннік О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. — 2-ге видання, перероб. і доп. — Київ, Державна служба якості освіти, 2021 — 350 с. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf.
3. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова КМУ від 30.09. 2020 р. № 898. Дата оновлення: 30.09. 2020 р. URL: https://mon.gov.ua/ua /osvita/zagalna-erednya-osvita/derzhavni-standarti.
4. Деякі питання організації дистанційного навчання: Наказ МОН України від 08.09.2020 № № 1115. Дата оновлення: 08.09.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text.
5. Зазуліна Л.В. Сучасні педагогічні технології та їх впровадження в практику роботи : інформ. - метод. збірник. – Хмельницький : ОІУВ, 1997. – 103 с.

6. Індивідуальна освітня траєкторія учня: принципи побудови, методи і форми реалізації. URL : https://vseosvita.ua/library/individualna-osvitna-traektoria-ucna-principi-pobudovi-metodi-i-formi-realizacii-171729.html.
7. Індивідуальна освітня траєкторія учня як об'єкт педагогічного проєктування. URL : https://drive.google.com/drive/folders/1XJcrmwEeknHgBQeK5ILUL9zNma5zM0NW.
8. Концепція нової української школи / Л. Гріневич та ін.; за заг. ред. М.Грищенка : Київ, 2016. 34 с. – URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola.
9. Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text.
10. Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ МОН України ід 12 січня 2016 року № 8 (у редакції від 10 липня 2019 року № 955). Дата оновлення: 10.07.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0852-19#Text.
11. Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти: Наказ МОН України від 09.01. 2019 р. № 17. Дата оновлення: 13.03.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text.
12. Про введення воєнного стану в Україні: указ президента України №64/2022 від 24.02.2022. URL : https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.
13. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: Наказ МОН України від 28.03.2022 № 274. Дата оновлення: 28.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text.
14. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста»): Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 грудня 2020 року № 2736. Дата оновлення: 23.12.2020. URL: file:///C:/Users/1user/Downloads/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_2736%20(1).pdf.
15. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 18.04.2021. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.
16. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р.№463-IX. Дата оновлення: 01.08.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text.
17. Щодо організації форм здобуття загальної середньої освіти: Лист МОН від 20 серпня 2019 р. № 1/9-525. Дата оновлення: 20.08.2019. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-form-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti.

Засімович Олена,
аспірантка 2 курсу спеціальності 073
«Менеджмент» факультету економіки й
управління Східноукраїнського
національного університету
імені Володимира Даля, м.Дніпро,
заступниця директора з навчально-виховної
роботи, вчитель комунального закладу
«Вінницький ліцей №7
ім. Олександра Сухомовського»

Цифрова компетентність педагога та її складові як запорука організації якісного освітнього процесу в умовах дистанційної освіти

У статі розглянуто й проаналізовано складові цифрової компетентності, описані в європейських та національних стандартах з питань цифровізації суспільства. Виділено складові цифрової компетентності та рівні осолодіння нею педагогічними працівниками всіх рівнів.

Ключові слова: цифрова компетентність, Цифрова рамка, дистанційна освіта, сфери та складові цифрової компетентності, дескриптори, цифрова грамотність, кібербезпека.

Сучасний темп життя неможливо уявити без стрімкого прогресу, особливо в галузі технологій. Те, що ще 10 років тому було неможливо навіть уявити, сьогодні стало повсякденною справою. Мобільний телефон умістив наше особисте життя, планшет замінив фотоальбом, а в папках на комп'ютері – всі наші наробки. Особливо зараз, коли не знаєш, де доведеться жити в майбутньому.

Освіта сьогодні теж перейшла в екран гаджету й стала дистанційною. Спочатку Covid, тепер воєнні дії в нашій країні зумовлюють щоденне удосконалення своїх навичок у володіння цифровими технологіями. Педагог стає не єдиним джерелом знань, а ментором, який направляє здобувачів освіти, пропонує їм різні методи й форми здобуття освіти. У той же час керівник, який звик бачити колег на роботі у класах розуміє, що його управлінські процеси теж переходять на дистанцію, а управляти закладом освіти треба.

Завдяки цьому цифрова компетентність набуває зовсім іншого змісту та стає просто невід'ємною частиною в менеджменті керівника закладу загальної середньої освіти. Адже йому просто необхідно бути успішним в сучасному інформаційному просторі, оперувати інформацією, уміти її аналізувати й систематизувати, оперативно приймати рішення.

У Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей для навчання впродовж життя [3] сформульовано, що основу цифрової компетентності становлять найпростіші навички з використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій: використання комп'ютерів для пошуку інформації, її аналіз, збереження, обмін нею та спілкування в соціальних мережах.

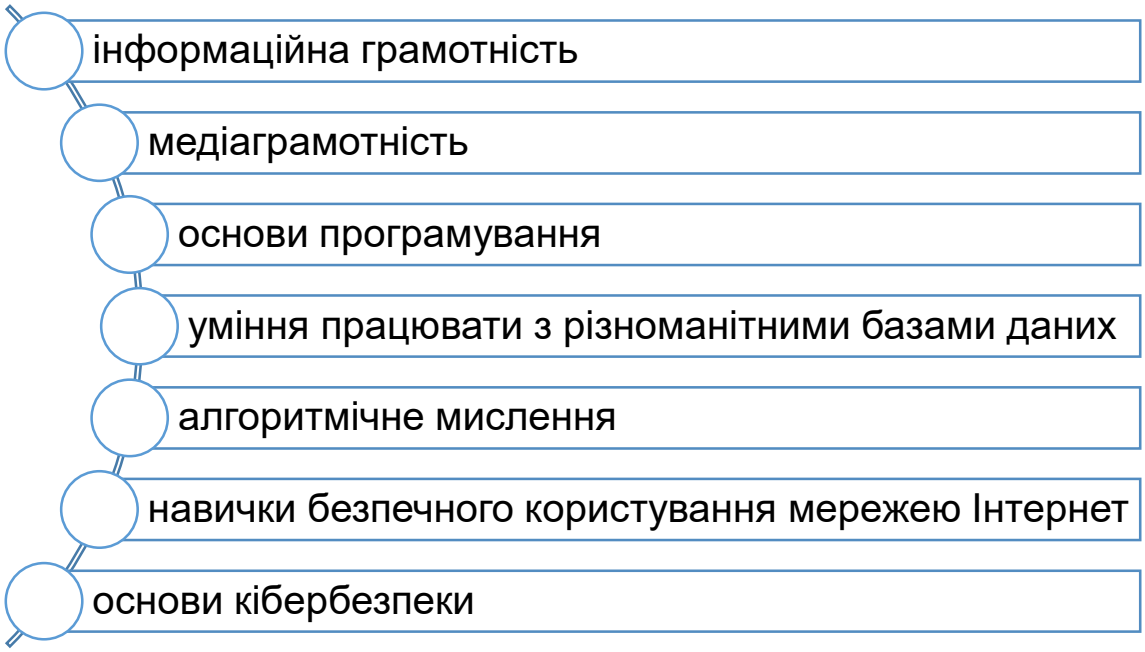
З урахуванням усіх вище зазначених процесів у національному масштабі, в нашій державі розпочалося впровадження реформи середньої освіти та створення Концепції Нової української школи (НУШ).

У Концепції НУШ інформаційно-цифрова компетентність трактується як одна з ключових компетентностей. Саме вона передбачає критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки,

обміну інформацією на робочих місцях, у публічному середовищі та приватному спілкуванні.

Таблиця 1

Складові цифрової компетентності згідно з Концепцією НУШ [1]

Фундаментальним документом у сфері освітніх стандартів є Рамка цифрової компетентності для громадян (DigComp 2.0: Digital Competence Framework for Citizens) [5], яка об'єднує складові цифрової компетентності у п'ять сфер, володіння якими оцінюється трьома рівнями – базовим, незалежним, професійний користувач.

Таблиця 2

Складові цифрової компетентності згідно з Рамка цифрової компетентності для громадян

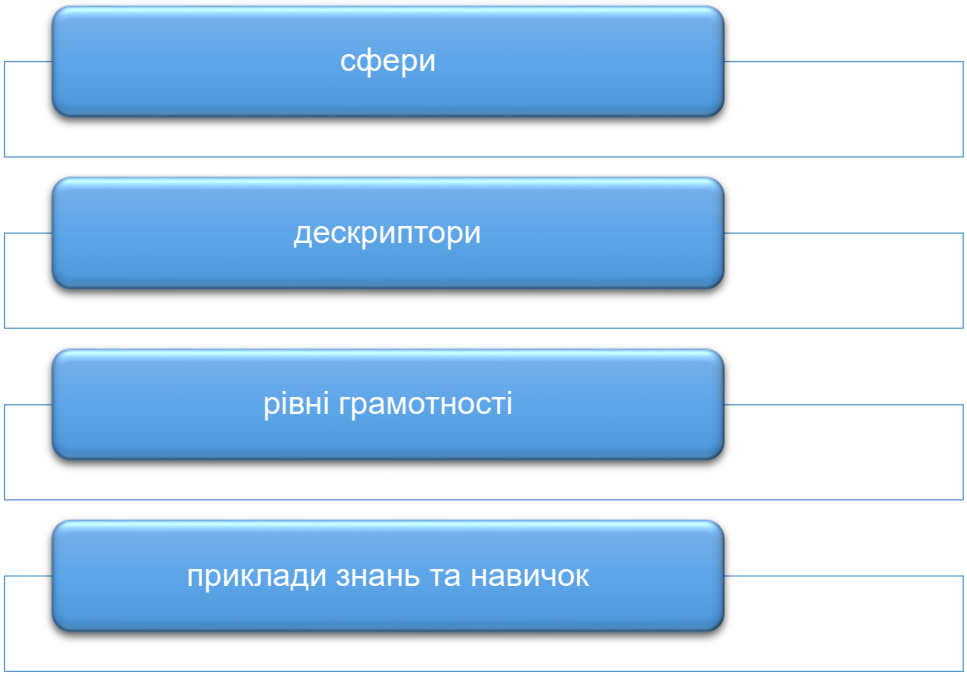
До складу удосконаленої Рамки цифрової компетентності DigComp 2.1 входять дескриптори, які описують вісім рівнів майстерності замість трьох, та визначаються завдяки результатам навчання.

Структура цифрової компетентності має сфери (п'ять компонентів цифрової компетентності); дескриптори та назви компетентностей (відповідно до кожної

сфери); рівні грамотності (за кожним компонентом компетентності); приклади знань, навичок та ставлення (застосовані до кожного компонента компетентності) [2].

Таблиця 3

Структура цифрової компетентності відповідно до вдосконаленої Рамки цифрової компетентності DigComp 2.1

А європейська мережа EUROPASS акцентує увагу на стандартах цифрової компетентності, ключовими складовими якої є:

- ✓ управління інформацією (information management) – знання, вміння й навички для пошуку інформації, її аналіз та використання у професійній діяльності, вміння отримувати доступ до інформації, шукати її в мережі Інтернет, правильно формулювати інформаційні запити, знаходити потрібну, вибирати ефективні онлайн-ресурси, критично оцінювати інформацію, управляти й зберігати власний контент, створювати базу даних;
- ✓ співробітництво (collaboration) – знання, навички та вміння для участі в різних спільнотах, співпраця з іншими користувачами в мережі Інтернет;
- ✓ комунікація (communication) – знання, навички та вміння для спілкування через використання інтернет-інструментів, здатність ділитися знаннями, змістом та ресурсами, знання практики й правил цитування інформації, он-лайн-співпраці для вирішення професійних завдань, пошук оптимальних можливостей для самовдосконалення власних цифрових навичок, використання технологій та медіа в командній роботі, налагодження співпраці та спільного створення ресурсів, управління одним або декількома цифровими ідентифікаторами, здатність оперувати базою даних, створеною кількома користувачами;
- ✓ контент та знання (creation of content and knowledge) – навички та вміння особистості для професійної й творчої діяльності, створення нових ресурсів, використання інформаційних технологій, створення контенту з використанням мультимедіа, висловлення власної думки за допомогою цифрових технологій, розуміння сутності авторського права на інформацію;
- ✓ етика й відповідальність (ethics and responsibility) – знання, навички і вміння фахівців щодо поведінки в мережі Інтернет;
- ✓ оцінювання та вирішення проблем (evaluation and problem-solving) – вибір інформаційних технологій для оцінювання й самооцінювання знань та вмінь з різних дисциплін, вирішення проблем обробки результатів оцінювання з використанням інформаційних технологій;

- ✓ технічне оперування (technical operation) – знання, навички й уміння особистості ефективно та безпечно використовувати інформаційні технології у своїй професійній діяльності, захищати персональні дані, розуміти сутність поняття «ліцензія», «авторське право», захищати себе від шахрайства в Інтернеті та можливих загроз [5].

Варто звернути увагу й на модель цифрової компетентності педагога DigCompEdu, яка розроблена дослідницьким центром Європейської Комісії.

Вона описує дану компетентність у фахівців усіх рівнів освіти, починаючи з дитинства до вищої та післядипломної освіти, включаючи загальноосвітню й професійну підготовку, навчання осіб з особливими освітніми потребами та неформальну освіту.

У моделі виділено сфери цифрової компетентності педагога та її складові:

- ✓ професійне залучення (використання цифрових технологій для спілкування, співпраці та професійного розвитку);
- ✓ цифрові ресурси (пошук, створення й поширення цифрових ресурсів);
- ✓ навчання та викладання (управління та організація використання цифрових технологій у освітньому процесі);
- ✓ оцінювання (використання цифрових технологій для вдосконалення всіх видів оцінювання);
- ✓ розширення можливостей для тих, хто здобуває освіту (застосування цифрових технологій для реалізації інклюзивної та індивідуальної форм освіти);
- ✓ сприяння цифровій компетентності учнів (забезпечення можливостей для креативного й відповідального використання цифрових технологій при роботі з інформацією, під час комунікації, створення власного контенту) [6].

Дана модель вказує на те, що сформована цифрова компетентність дозволяє педагогу не лише активно й систематично використовувати цифрові технології для взаємодії з колегами, здобувачами освіти та їх батьками, власного професійного та кваліфікаційного розвитку, оцінювання здобувачів освіти, підвищення ефективності зворотного зв'язку в освітньому процесі, а й передбачає набуття ним умінь та досвіду в процесі формування інформаційно-цифрової компетентності учнів [4].

Таким чином, в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій перед системою сучасної освіти постає важливе питання підготовки громадян до життя в цифровому суспільстві та світі. Актуальності набуває й ппроблема формування цифрової компетентності сучасного педагога, який завжди готовий до реалізації нових ідей та опанування новими інформаційними технологій для організації якісного освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція Нової української школи. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення 30.10.2022)
2. Овчарук О.В. Рамка цифрової компетентності для громадян : європейська стратегія визначення рівня компетентності в галузі цифрових технологій / О. В. Овчарук. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2018. № 1 (98). С. 31-38.
3. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (дата звернення 30.10.2022)
5. Тимченко О.В. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців освіти / О.В. Тимченко. *Народна освіта: електронне наукове фахове видання.* 2019. Вип. № 1 (37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5548 (дата звернення 30.10.2022)

6. DigComp 2.0 : The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model / R. Vuorikari, Y. Punie, S. Carretero, L. Van den Brande. – Luxembourg : Publication Office of the European Union, 2016. doi:10.2791/11517
7. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / C. Redecker. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. doi: 10.2760/159770

Клімкіна Наталія,
старший викладач
кафедри педагогіки та психології ХОІППО,
кандидат педагогічних наук

Проекція настроїв дорослих на становлення та соціалізацію підростаючого покоління (андрагогічний аспект)

У даній статті розглядаємо взаємозв'язок настроїв дорослих на становлення та соціалізацію підростаючого покоління. Актуалізуємо важливість сімейного свідомого виховання та взаємодії. У статті наводимо результати проведеного опитування у трьох групах слухачів. Пропонуємо методику визначення панічних розладів, яку можна застосувати для діагностування проблем

Ключові слова: тривога, загрози, модель поведінки, сімейна взаємодія, проекція настрою.

Світ дорослих є складним та водночас переповнений різними настроями та емоціями. Особливістю проживання у сім'ї є той факт, що наші настрої та емоції проектуються на дітей і саме підростаюче покоління переймає модель поведінки, яка згодом реалізується у життя.

Сім'я є первинним середовищем в якому відбувається соціалізації дитини, виступає джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження та передавання культурних цінностей. З перших днів появи дитини на світ, сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, у домашніх умовах забезпечувати розумну організацію її побуту, допомагати засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності. Сім'я формує власний спосіб життя, мікрокультуру.

Відбувається включеність дитини в сім'ю з дня її народження, тут протікає формування перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, тут дитина найбільше сприймає виховні впливи.

Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричиняють до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і лише потім-людей за межами сім'ї.

Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацювання таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне «зараження». При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою та оточенням. . [*6*]

Сьогодні проблеми сім'ї та сімейного виховання набули особливої актуальності. Важливість сім'ї поступово зростає: усвідомлюється її роль у розвитку підростаючого покоління-адже саме в сім'ї у дитини формуються моделі майбутнього життя, тому дуже багато залежить від батьків. [3]

Потерпає від негативних емоції дорослий (особливо мама, чи батько) – і це з подвійною силою відчуває дитина, для якої тривога та невпевність подвоюється.

Таким чином стає не комфортно перебувати у взаємодії усім членам сім'ї. З боку дорослих має бути самоконтроль за власним емоційним станом та якщо є саморефлексія з приводу того, що стан негативний, то потрібно шукати способи виходу із цієї ситуації аби не ускладнювати та не затягувати процес, що може стати не контрольованим.

В кількох групах слухачів курсів провела опитування на добровільних засадах з приводу того, наскільки зараз відсотків дорослим людям доводиться відчувати напругу та тривожність. У групі вчителів індивідуального навчання отримала наступні відповіді:

80%-3 відповіді; 60% -2 відповіді; 75%-1 відповідь; 50%-1 відповідь; була відповідь-50 на 50 %; 10%-1 відповідь.

У групі керівників гуртків були такі відповіді:

80%-2 відповіді; 70%-2 відповіді; 60% -1 відповідь; 50%-1 відповідь; 25%-2 відповіді.

У групі вчителі правознавства відчували тривогу настільки:

90%-3 відповіді, 87%-1 відповідь; 80%-2 відповіді; 70%-1 відповідь; 60%-1 відповідь; 30%-1 відповідь.

Отже, як бачимо, результати опитування засвідчили в переважній більшості високий , більше половини, рівень тривожності дорослих, які є взірцем у цій ситуації для власних дітей.

Зневага своїми обов'язками з боку батьків, чи байдужість до психоемоційного стану дитини негативно позначається на дитині, гальмує її належний розвиток. [4]

Родина забезпечує практичний життєвий досвід, виховує вміння співчувати іншій людині, відчувати її стан. [2]

Отже, батькам варто пам'ятати, що потрібно протистояти психічній травмі дитини якщо така є, оскільки дитяча психіка ще є недостатньо сформованою, вольовий контроль емоційних реакцій слабкий, що може спричинити зміни в усіх сферах особистості. Тому досить важливою є психологічна підтримка дитини, адже чим швидше допомогти їй впоратися зі стресами, страхами та гнітючими переживаннями, тим легше їй буде уникнути проблем в майбутньому та бути щасливою в дорослому житті. [1]

Підстав для хвилювання є чимало: перечислимо можливі **ризики сучасності з якими стикається людина.**

-Ядерна загроза;
-загроза воєнних дій;
-загроза терорестичних актів;
-загроза травмування в побуті та на дорогах;
-загроза отруєння побутовою хімією, медикаментами та отруйними рослинами чи то грибами або комахами;
-загроза природніх катаклізмів;
-загроза кінця світу;
-віртуальні загрози;
-загрози інфекційних захворювань та пандемій;
- загроза втрати близьких людей»;
-загрози булінгу, мобінгу мікросередовища чи макросередовища.

Що виникає внаслідок всіх цих загроз?

- Страх, тривога, яка «отруює» життя, створює штучні пересторогу в самих різних сферах життя. Тривога може приводити до депресії та навіть самовбивства.

Знову ж таки, опитування у групах слухачів засвідчило, що до наслідків тривожних розладів педагоги відносять:

вчителів індивідуального навчання: розлад сну – 6 відповідей, апатія, головний біль, порушення якості життя, підвищена втомлюваність, напруга.

Керівники гуртків запропонували наступні відповіді: дипресія; втрата апетиту та сну; апатія-2 відповіді; стрес-3 відповіді; втома-3 відповіді; агресія-2 відповіді, емоційне вигоряння-2 відповіді.

Вчителі правознавства до наслідків тривожних розладів віднесли: стрес-2 відповіді; дипресія - 3 відповіді; нервозність-2 відповіді; проблеми з тиском, нервові зриви, тривога за майбутнє.

Тривога-найбільш поширене психічне захворювання. Воно може розвиватися роками, якщо пустити все на самотік. Тривога зустрічається в два рази частіше депресії. За останні 50 років поширеність тривожних розладів помітно збільшилася. Ми перетворюємося в суспільство неврастеніків. У суспільстві втрачаються відчуття «соціальних зв'язків». За останні 50 років зв'язки з іншими людьми втрачають свою **стабільність** та **передбачуваність:** в сучасних умовах життя не завжди протікає за законами логіки.

З віком ймовірність тривожних розладів зростає на 30%. Тривожність заважає людині ефективно працювати, спілкуватися або підтримувати стабільну взаємодію.

Наслідки тривожних розладів:

1. дивна поведінка;
2. уникнення певних людей або місць, чи певних видів діяльності (водіння машини, переміщення ліфтом, політ в літаку і подібне);
3. безсоння;
4. люди з тривожними розладами часто страждають різними залежностями (алкогольна, наркотична, токсична, ігрова);
5. загроза загальному стану здоров'я: респіраторні захворювання, шлунково-кишкові розлади, шкіряні, серцево-судинні захворювання, ендокринні, астма, артрити;
6. підвищують втомлюваність організму;
7. самоізоляція.

Отже**,** як бачимо**,** тривожні розлади впливають на різні сфери життя, погіршуючи його якість та послаблюють здоров'я.

Наслідки тривожних розладів для суспільства:

1. на лікування таких людей держава витрачає гроші;
2. до лікування таких людей причетні великі групи лікарів;
3. люди з тривожними розладами працюють менш ефективно, оформлюють частіше лікарняні та часто викликають швидку допомогу, бо в тяжких випадках цього розладу може стати необхідною госпіталізація особи.;
4. стрес кожної окремої людини, що страждає від тривоги підсилює відчуття колективного стресу в суспільстві.

Разом з тим не всі дорослі спішать продіагностувати у себе певні проблеми, чи то відхилення. Опитування у вже зазначених групах на питання «Чи застосовуєте для себе діагностичні опитувальники, тести, що дозволяють визначити розлади»-слухачі курсів дали наступні відповіді: вчителів індивідуального навчання-«ні»-6 відповідей, лише 2 відповіті- «так»; керівники гуртків--«ні»-7 відповідей, також лише 2 відповіді- «так»; вчителі правознавства -«ні»-8 відповідей, «не часто»- 1 відповідь; якщо турбує щось конкретно, то шукаю інформацію-1 відповідь.

У 16% дітей проблеми з тривожністю впливають на подальший розвиток. У них виникає більше проблем із навчанням, із спілкуванням. Такі діти в подальшому стають психологічно нестабільними чи навіть не дієздатними. Сучасна середньостатистична дитина сьогодні відчуває тривогу тієї ж сили, що середньостатистичний пацієнт психіатричної клініки 1950-х років. [5]

Хочемо запропонувати методику визначення панічних розладів.

№ п/п	Думки	1 – ніколи не з'являються	2 - з'являються рідко	3 - з'являються в половині випадків	4 - з'являються зазвичай	5 - з'являються завжди
1	Зараз в мене станеться рвота					
2	Зараз я втрачу свідомість					
3	У мене напевне опухоль мозку					
4	В мене зараз станеться серцевий приступ					
5	Я задихнуся					
6	Я поведу себе по-дурному					
7	Я осліпну					
8	Я не зможу себе контролювати					
9	Я кому-небуть нашкоджу					
10	У мене станеться приступ					
11	Я сходжу з розуму					
12	Я зараз закричу					
13	Я наговорю дурниць і буду дивно виражатися					
14	Мене паралізує страх					
15	*Інші думки-опишіть та оцініть їх*					
	Загальний бал					

Нижче перечислені думки можуть виникати у вас, коли ви нервуєте або налякані. Оцініть як часто у вас з'являються подібні думки за шкалою від 1 до 5 балів.

Методика оцінювання. Порахуйте суму балів за першими 14 пунктами, не включаючи 15-й. Поділіть цю суму балів на 14. Середній бал у людей, що мають панічні розлади складає 2-3 бали. [7]

Перемогти тривогу не можливо адже вона виступає частиною інстинкту самозбереження але можна навчитися нейтралізувати її та контролювати, не даючи їй можливостей перетворитися в силу, що висотує наше здоров'я та обмежує волю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білик О.І. Психологічний та соціально-педагогічний супровід дітей, що постраждали внаслідок військових дій на Сході країни та батьків, причетних до миротворчої місії. С.45-50 //Освіта Хмельниччини: психолого-педагогічний супровід модернізаційних процесів/Зб.наук.пр.[ред.кол.:В.І.Очеретянко (гол.) та ін. Хмельницький: Хоіппо, 2022. 550 с
2. Бондарчук О.І. Сім'я як осередок соціалізації дитини**.** *Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах***.** К.:АЛД, 1998
3. Бортник М.В. Роль батьків у розв'язанні проблем навчання та виховання учнів, у тому числі в умовах дистанційного формату роботи. С.78 //Освіта Хмельниччини: психолого-педагогічний супровід модернізаційних процесів/Зб.наук.пр.[ред.кол.:В.І.Очеретянко (гол.) та ін. Хмельницький: ХОІППО, 2022. 550 с.
4. Кушнір В. Підходи до розуміння сім'ї і факторів сімейного виховання. Зб. наук. пр. Уманського держ. Пед. ун-ту ім П. Тичини. 2009. №2. С.200-205.
5. Лихи Р. Свобода от тревоги. Справься с тревогой, пока она не расправилась с тобой ВВДО Кишинев, 2021. 384 с., с.11
6. Рацул А. Педагогічні умови родинно-сімейного виховання дітей**.** *Рідна школа 2007. №4. С.53-56*
7. Chambless, D.L., Caputo, G.C., Bright, P.,&Gallagher, R, "Assessment of Fear in Agoraphobics: The Body Sensations Guestionnaire and the Agoraphobic Cognitions Guestionnaire," Joumail of Connsulting and Clinical Psychology, 52 (1984) 1090-1097

Ковальська Оксана,
завідувач кафедри теорії й методики дошкільної
та початкової освіти Хмельницького ОІППО,
кандидат педагогічних наук

Психологічна самодопомога в умовах стійкого стресу

У статті розглядаються емоційні реакції людини на довготривалі стресові події, рекомендуються прості способи зняття психоемоційної напруги та відновлення психологічної рівноваги з метою недопущення ПТСР.

Ключові слова: стрес, стійкий стрес, психоемоційна напруга, стресостійкість, стресовитривалість, практики відновлення.

За сучасних умов, коли на території України іде повномасштабна війна, розпочата російською федерацією, постійно звучать повітряні тривоги, здійснюються ракетні та артилерійські обстріли, об'єкти критичної і некритичної інфраструктури атакуються дронами, знищуються енергосистеми, люди втрачають своїх рідних, близьких, житло, роботу, звичний спосіб життя, впевненість у завтрашньому дні, майбутнє - ситуація залишається дуже напруженою і викликає стійкі стресові стани, з якими дорослим не так легко впоратися. Ще більше за таких умов страждають діти, які часто травмуються, гинуть, втрачаючи батьків чи рідних, стають жертвами насилля, знущань, примусової депортації.

Таку ситуацію важко зрозуміти, усвідомити, прийняти, але кожна доросла людина не може дозволити собі «розклеїтися», тобто втратити контроль над собою і над тим, що відбувається. Варто шукати ті мотивуючі фактори, які не дозволять опустити руки, розчаруватися, втратити сенс життя. Треба відновлювати ті внутрішні ресурси, які дозволять опанувати свої емоції, перебороти страх, знайти позитив,

сили жити далі, боротися і перемагати, щоб своїм прикладом надихнути інших і демонструвати їм непереборну силу до життя!

В подібних ситуаціях на допомогу можуть прийти поради психологів щодо розуміння психічних процесів, які з нами відбуваються у стані довготривалого стресу, їх циклічності, проявів, наслідків та методів і прийомів боротьби з ними чи превентивної дії. Це допоможе усвідомити і зрозуміти свою реакцію на стрес, опанувати свій страх, заспокоїтися і самовідновитися, стати опорою та підтримкою тим, хто теж потребує психологічної допомоги.

Зазвичай, стрес у невеликих дозах справляє позитивний вплив на нашу психіку, відточує наші навички долати труднощі, повертає нам життєві сили у вирішенні складних ситуацій. Проте, коли стрес затягується в часі, він починає руйнувати здоров'я і життя. Це стає справжнім викликом, з яким не кожна людина може впоратися.

Щоб опанувати себе у стані довготривалої стресової дії, варто зрозуміти, як працює наш мозок, коли йому щось загрожує, і які процеси у ньому є керованими, а які – некерованими, і що з цим робити.

Науковці визначають, що наш мозок – це свого роду комп'ютер, який програмується тими факторами, діями, враженнями, чинниками, що відбуваються навколо нього. Все позитивне нас надихає, наповнює, заряджає енергією. Все негативне – лякає, розчаровує, спустошує, змушує опускати руки і «плисти за течією».

Як правило, у звичному житті погані й хороші події знаходяться у відносному балансі, що дозволяє тримати удари долі й мужньо на них реагувати. Проте, в умовах довготривалого стресу, коли травмуючі події повторюються щодня і це триває тижні й місяці, організм людини виснажується, наш емоційний стан поступово знижується, ми перестаємо бути в зоні комфорту, відчуваємо спустошення, енергетичне виснаження, втрату життєвих сил, що у перспективі, може призвести до втрати сенсу життя, апатії, суїцидальних думок, хвороби [4].

Ознаки перших таких психічних розладів виокремив Шеффер, до яких відніс:

- стан, коли у людини розсіюється увага, погіршується пам'ять, збільшується кількість помилок через неможливість зосередитися;
- стан, коли під час розмови людина починає нервувати, швидко і незв'язно говорити, здійснювати хаотичні рухи, дратуватися, надто емоційно реагувати, виходити із себе;
- проблему, коли інші люди намагаються розрядити ситуацію і пожартувати, а ті, хто знаходяться у стані довоготривалого психічного розладу, не сприймають цього жарту, ображаються, дратуються і агресивно реагують;
- період, коли на нервовій основі можуть виникати болі у ділянці шлунку, голови, серця, спини;
- стан, коли люди відмовляються від їжі через відсутність апетиту, або навпаки, зазначають постійне відчуття голоду і неможливість насититися;
- ситуацію, коли у стані довготривалого стресу люди стають нерганізованими, беспорадними, відчувають хронічну втому, втрату працездатності. У них виникає, розчарування, втрата сенсу життя, апатія, хронічна втома, байдужість [5].

Важливо зазначити, що коли людина може констатувати у себе ці ознаки і вчасно на них зреагувати, виявляючи практики самореабілітації та відновлення, то за таких умов можна уникнути руйнівних наслідків довготривалого стресу на організм та мобілізувати й відновити свої життєві та енергетичні ресурси.

Якщо ж людина у стані перших ознак руйнівного стресу не може собі допомогти, а звернутися до професійних фахівців у цій галузі немає можливості, то психічний та фізичний стан такої людини буде швидкими темпами погіршуватися і вона може дійти до ПТСР.

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад, що проявляється у нав'язливих, травмуючих спогадах людини про пережиті події. Цей страх не покидає людину ні вдень, ні в ночі. Вона панічно боїться повторення цих подій. Це є крайня реакція організму на сильний стресор, що загрожує життю людини. У неї можуть спостерігатися порушення або відсутність сну, нічні кошмари або сновидіння, через апатію, депресію, емоційну відстороненість може виникати бажання постійно плакати, втрачається сенс життя.

Стрес, як реакція організму на виклики, у різних дітей проявляється по-різному. Деякі діти стають надмірно чутливими, іноді здаються нав'язливими, вимагають більшої кількості батьківських обіймів, більше казок перед сном і більше уваги в цілому. Інші діти, навпаки, можуть постійно вередувати, щоб привернути до себе увагу; надмірно плакати або кричати; заводити істерики, проявляти занепокоєння, дратівливість, страх.

Ознаками такої саморуйнівної поведінки можуть бути розлади сну, нічні жахи, енурез, біль у животі, проблеми з травленням, поганий апетит, зниження ваги та депресивний стан, бажання навмисно травмуватися або безцільні ризики своїм життям.

ПТСР як у дорослих, так і у дітей, зазвичай, починає проявлятися приблизно через шість місяців внаслідок травмуючої події. Проте, якщо доросла людина чи дитина перебували тривалий час у зоні підвищеного ризику, активних бойових дій, обстрілів чи повітряних атак, то вірогідність швидкого розвитку ПТСР може підвищуватися.

Відновленню стану психологічної рівноваги сприяють: переселення людини у спокійне та безпечне місце; залучення до активних видів діяльності; відновлення звичного образу життя, режиму дня, виконання певних завдань, повноцінний сон, рухова активність, позитивні емоції.

Життєво важливою є нагода проговорити свої страхи, пропрацювати все, що лякає і хвилює. Безпечний тілесний контакт, обійми з близькими, тримання за руку, можливість «виговоритися» або «разом помовчати» – усе це є необхідними моментами, що створює почуття захищеності та дає надію на повернення до звичайного, мирного життя, зцілення. Людина має прожити цей досвід і знайти у собі сили відновитися та іти по життю далі.

У спілкуванні з дітьми, варто з великою любов'ю придивлятися та прислухатись до всіх емоцій та почуттів дитини. У випадках, коли діти сповнені хвилювання та негативних емоцій, вони не здатні на повноцінне спілкування та прийняття рішень. Тому, потребують нашої допомоги, щоб отримати деяке емоційне полегшення. Їх варто заспокоїти, говорити щиро, відображаючи реальні події, але без надмірних деталей, що можуть злякати чи викликати певні страхи. Варто пам'ятати правило С. Ройз «Чим менша дитина, тим менше інформації». Тактовна поведінка батьків й розуміння ситуації, створять можливості для безпечного виходу емоцій дитини, при цьому вона буде відчувати підтримку й турботу дорослих.

Щоб зрозуміти свій психологічний стан в умовах довготривалого стресу і вжити заходів щодо самодопомоги та врегулювання свого становища, людина має усвідомлювати етапи, характерні для цієї ситуації. Насамперед, це етап шокової реакції, коли організм мобілізує усі свої резерви, реагуючи на загрозу. Мозок вмикає структури, які приймають швидкі рішення. За рахунок такої роботи мозку реакція на небезпеку дуже швидка, часто без участі логіки. Ця стадія може тривати від декількох секунд до тижня, в залежності від сили стресу. В цей період людина набуває досвіду боротьби зі страхом та швидкості прийняття обдуманих рішень.

Наступний етап - фаза адаптації, що приблизно триває до 2-х тижнів. У цей період, людина, яка опанувала страх і почала виважено діяти, відчуває певну значимість, радість, задоволення, ейфорію від того, що вона здатна долати труднощі й гідно їм протистояти.

Проте, якщо стресові виклики тривають довший період, ніж 2 тижні, коли життєві труднощі накопичуються, а організм внаслідок тривалої інтенсивної напруги виснажується, життєві сили зникають, знижується апетит, порушується сон, втрачається вага, знижується опір організму стресовим чинникам – тоді наступає етап виснаження (тривалістю в декілька тижнів) або дистрес**.** Перебування людини на цьому етапі стресової реакції має її змусити проаналізувати свій стан, усвідомити всі ризики і загрози для свого життя та почати діяти на самовідновлення сил і реабілітацію.

Якщо в цей період вчасно собі чи своїм рідним не допомогти, то людина зайде в стадію затяжного стресу – плато, що може тривати до року. Ця стадія небезпечна тим, що усі системи організму пристосовуються працювати в стресових умовах. Проте, якщо стресові фактори довго тривають в часі і можливості відновити ресурс немає, починається виснаження, вигорання ресурсів організму людини, зникає бажання до будь-якої діяльності, виникає апатія, депресивні стани, знижується імунітет, починаються загострюватися хронічні захворювання і людина заходить в стан травматичного стресу та ПТСР [5].

Досить ефективними у подоланні затяжного стресу та ПТСР є прості способи відновлення та саморегуляції, серед яких: посмішка, сміх, гумор; роздуми про хороше, приємне; розглядання квітів в приміщенні, пейзажу за вікном, фотографій, інших приємних або дорогих серцю речей; прогулянки на свіжому повітрі; «купання» в сонячних променях; різні рухи типу потягування, розслаблення м’язів; дихальна гімнастика, аутотренінг, медитація, техніки заземлення; читання віршів; танці, справа для душі, уявне звернення до вищих сил (Бога, Всесвіту, великої ідеї); висловлювання похвали, компліментів кому-небудь просто так або добрі справи.

Оскільки наш мозок має здатність самопрограмуватися, то свої думки варто постійно спрямовувати у позитивне русло, думати про щось хороше, будувати світлі плани на майбутнє, не дозволяти собі «зависати» у негативних спогадах.

Опанувати відчуття тривоги, страху, допомагає техніка дихання «По квадрату», коли фахівці радять знайти очима предмет у формі квадрата або схожий на цю фігуру предмет (вікно, картину, телевізор, будинок) і переміщати погляд від одного його кута до іншого, ритмічно дихаючи. Вдих робиться носом, плавно, не поспішаючи, на рахунок 1-2-3-4, потім слід дихання затримати на 4 секунди. Видих бажано робити ротом. На видиху потрібно порахувати до чотирьох і зробити паузу перед наступним вдихом. Під час паузи після видиху слід посміхнутися або уявити свою посмішку. Це швидко розслабить м’язи. У результаті виконання такої вправи, організм людини позбавляється від вуглекислого газу, що утворюється при частому диханні під час стресової реакції, викид адреналіну блокується і м’язи розслабляються [2].

Хорошою для самозаспокоєння є техніка «Зосередження на своїх п’яти почуттях», яка повертає в реальність за формулою – «5-4-3-2-1». Потрібно подивитися навколо себе, відмітити 5 предметів, які бачиш; 4 відчуття на тілі (дотик); 3 звуки, які чуєш; 2 запахи й 1 смак. Це те, що допомагає людині отямитися, коли вона відчуває, що накочується страх і паніка.

Для подолання паніки добре підходить техніка «Обійми метелика». Це техніка подолання ПТСР, яка була розроблена в Мексиці для дітей, що пережили ураган, щоб посилити відчуття безпечного місця і зняти стрес. Треба схрестити руки на грудях так, щоб права кисть знаходилася на лівому плечі, а ліва – на правому. Почати повільні почергові постукування. Повторити разів вісім. Це допоможе подолати неспокій і відновити відчуття безпеки.

Гарно працює техніка для зняття стресу, тривоги «Трамвай», коли при кожному відчутті тривоги, страху чи панічних думок, варто собі задати питання «Чому я знову про це думаю?» Потім уявити собі трамвай, що наближається, подумки «посадити» ці думки в нього і розпрощатися з ними, намагаючись переключати свою увагу, свої

думки на щось корисне та важливе «тут» і «зараз», не дозволяючи підсвідомості зациклюватися на травмуючих спогадах. Якщо ж ми подумки знову будемо повертатися до негативних спогадів, думок, варто уявляти собі наступний трамвай, що наближається, садити негативні спогади в нього і подумки прощатися з ними [3].

Досить ефективною для самозаспокоєння є практика «Злити негативні думки у трубопровід». Для цього необхідно взяти аркуш паперу і перерахувати усі негативні думки, які намагаються опанувати нашою свідомістю. Потім, спалити цей аркуш паперу, викинувши залишки у трубопровід і спустити воду, уявляючи, як наші негативні думки попливли від нас. Вправу варто повторювати до тих пір, поки не відчуємо полегшення та спокій [3].

Отже, робимо висновок, що відчувати тривогу, паніку, страх у воєнний час – це нормальна реакція людини. Проте, важливим для здоров'я є вчасно розпізнати, коли цей стан нервового напруження стане довготривалим в часі і викличе деструктивні зміни. В цей період життєво важливим є не «махнути рукою – само минеться», а почати діяти самостійно, використовуючи дихальні вправи, вправи зняття м'язової напруги, релаксації, техніки самозаспокоєння та заземлення.

Якщо ж самому собі чи своїм дітям вже не вдається допомогти, варто не затягувати час і звернутися по допомогу до кваліфікованих фахівців, які підкажуть, як справлятися з емоціями, як навчитися релаксації, як контролювати негативні спогади тощо, що допоможе попередити або зупинити розвиток ПТСР і не допустити проблем зі здоров'ям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Анна Козлова, Тетяна Журавель. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [Електронний ресурс] / А. Козлова. Т. Журавель. – Режим доступу : https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder?gclid=CjwKCAiA7IGcBhA8EiwAFfUDscj7yW1-YoaAQLeJchIjo6oLSYIke7zSATUPapQLzUaOE3k5rTOpoRoCzJMQAvD_BwE - Назва з екрана.
2. Дихальна гімнастика при панічних атаках [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://wkrolik.com.ua/dyxatelnaya-gimnastika-pri-panicheskix-atakax/ – Назва з екрана.
3. Катерина Катеринчук. Техніки для зняття стресу [Електронний ресурс] /К. Катеринчук. – Режим доступу : https://trevog-bolshe.net/blog/tehniky-stress – Назва з екрана.
4. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 324 с.
5. Як протистояти перевтомі, тривожності та стресу, і уникнути психічних травм війни [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://belok.ua/blog/ua/yak-protistoyati-perevtomi-trivozhnosti-ta-stresu-i-uniknuti-psihichnih-travm-vijni/ – Назва з екрана.

Ковальчук Альона,
керівник гуртків
Шепетівського міського ЦЕНТУМ
Хмельницької області

Впровадження сучасних форм організації освітнього процесу для мотивації формування екологічної компетентності

У статті висвітлено актуальність використання сучасних форм організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Встановлено, що освітній процес в умовах закладу позашкільної освіти – це цілісний процес взаємодії педагога і учнів, який розвивається в часі та просторі в межах певної системи і спрямований на досягнення результатів. Доведено, що сучасний освітній процес дозволяє здійснювати навчально-пізнавальну діяльність учнів за допомогою інформаційних та електронних технологій які спрямовані на засвоєння певного змісту навчального матеріалу.

Ключові слова: заклад позашкільної освіти; форми навчання; сучасні інформаційні технології; екологічна компетентність.

Людина, що не знає нічого, може
навчитися, справа тільки в тому, щоб
запалити в ній бажання вчитися.
Д. Дідро [1]

Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері освіти і науки, через систему науково-методичних заходів які спрямовані на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей в учнів, які навчаються, ще на розвиток гармонійно розвиненої особистості, а також на формування екологічної компетентності.

Освітній процес об’єднує три складові: навчальний процес, науковий процес та виховний процес. [2].

Як відзначає академік Б.Т.Лихачов, форма навчання – це «цілеспрямована, чітко організована, змістовно насичена і методично оснащена система пізнавального і виховного спілкування, взаємодії, стосунків учителя з учнями» Результатом такої взаємодії є професійне удосконалення учителя, засвоєння дітьми знань, умінь і навичок, розвиток їх психічних процесів і моральних якостей. [3].

Форма навчання реалізується як органічна єдність цілеспрямованої організації змісту, навчальних методів і засобів. Одинична й ізольована форма навчання (заняття, лекція, лабораторна робота, семінарське заняття, екскурсія тощо) має лише часткове навчально-виховне значення. Вона забезпечує засвоєння дітьми конкретних фактів, узагальнень, висновків, набуття окремих умінь і навичок. Система ж різноманітних форм навчання дозволяє розкрити цілі розділи, теми, теорії, концепції, використати взаємопов'язані уміння й навички і має загальне навчально-виховне значення, формує у школярів системні знання і особистісні якості.

Система різноманітних навчальних форм, основою якої слугують провідні ідеї розділу, теми і єдині види діяльності, забезпечує засвоєння системи навчального предмету, формування світогляду, навчальних умінь і навичок. [4].

Необхідність системної залежності і різноманітних форм навчання обумовлена своєрідністю змісту освіти, а також особливостями сприймання і засвоєння навчального матеріалу дітьми різноманітних вікових груп. [5].

Зміст навчання і вікові особливості школярів вимагають відповідної, адекватної форми навчання, обумовлюють її характер: місце в процесі навчання, тривалість, змінну, динамічну структуру, способи організації, методичне забезпечення.

Різноманітні поєднання цих компонентів дозволяють створювати найрізноманітніші форми навчання. [6].

Сучасна форма організації освітнього процесу дозволяє здійснювати навчально-пізнавальну діяльність учнів за допомогою інформаційних та електронних технологій такі як смартфони, планшети з безліччю додатків, пов’язаних з біологією, екологією, які стають гарним помічником в навчанні, і допомагають дізнатися більше і швидше.

Особливого значення використання інформаційних технологій в освітньому процесі набуло за карантинних обмежень під час пандемії COVID-19, і продовжується в умовах воєнного стану який триває і досі.

Але педагоги повинні забезпечити доступ до освітнього процесу в режимі онлайн. Тому навчання із залученням інформаційних технологій приносить більше задоволення для дітей, відбувається швидше і веде до підвищення успішності.

Щоб привернути увагу сучасного покоління, зробити навчання цікавішим та дієвим, потрібно йти в ногу з сучасністю.

Сучасні учні практично не уявляють життя без смартфона. Адже з його використанням юннати здійснюються більшість повсякденних дій: спілкування у соціальних мережах, перегляд фільмів, розваги, пошук потрібної інформації, прослуховування музики тощо. Тому залучення сучасних технологій з використанням мобільного телефону на заняттях додатково заохочує гуртківців, підвищує інтерес до заняття, а також робить саме заняття ефективнішим.

Сучасні інформаційні технології та пристрої можна успішно використовувати в освітньому процесі для формування ключових компетентностей вихованців гуртків: інформаційно-комунікаційної, громадянської, культурної, практичної, творчої, екологічної тощо. В закладі еколого-натуралістичного напряму особлива увага приділяється розвитку природоохоронної культури та екологічної компетентності, адже екологічні проблеми займають важливе місце серед актуальних проблем сучасності. Екологічне виховання повинно вчити дітей розуміти і себе, і все, що відбувається навколо. Успіх вирішення екологічних проблем багато в чому визначається рівнем екологічної освіти дітей.

Отже, формування екологічної компетентності учнів сприяє їх всебічному розвитку, самовдосконаленню, розвиває здатність застосувати опановане в професійній діяльності, використовувати набуті знання в повсякденному житті.

Мій досвід передбачає використання сучасних інформаційних прийомів на заняттях, які дозволяють навчати, зацікавити, організувати та активізувати пізнавальну активність дітей. Так як новітні інформаційні комунікативні технології досить поширені та близькі дітям, заняття гуртка з застосуванням методів і прийомів навчання, що передбачають використання комп’ютера чи телефона стає цікавішим й продуктивнішим. Обов’язковою умовою успішності є системність використання таких форм роботи на заняттях протягом тривалого періоду.

Мої заняття проходять із використанням мультимедійних презентацій які дозволяють об’єднати текст, звук, графічне зображення, відео, флеш-анімації це дає можливість дуже швидко опрацювати інформацію і зробити заняття емоційно забарвленими, привабливими.

Так, під час вивчення розділу «Загальна характеристика класу Птахи», на занятті використовую інтерактивну дошку, це дозволяє представити інформацію за допомогою різних мультимедійних ресурсів і вивчати їх максимально детально. Дошка дозволяє учням взаємодіяти з новим матеріалом, робить заняття захоплюючим і динамічним, так як на дошці можна легко змінювати інформацію або пересувати об'єкти, створюючи нові зв'язки.

Для навчання та контролю рівня знань використовую вебквести. З його допомогою учні вчаться мобілізуватися і дуже швидко вирішувати нестандартні завдання, також можна цікаво пояснити новий матеріал та перевірити знання

здобувачів освіти, оскільки вебквести сприяють розвитку творчого й критичного мислення, а також формують навички аналізу інформації.

На занятті використовую Пазли в онлайн-сервісі Jigsawplanet, - гра-головоломка, що виглядає як мозаїка, яку потрібно скласти з безлічі фрагментів малюнка різної форми. Онлайн–пазли допомагають в ігровій формі закріпити або перевірити знання отримані на занятті із вивченої теми. Цей чудовий спосіб не тільки викликає цікавість, але й приносить користь так як гарно тренують уважність, допомагаючи біль детально ознайомитися з конкретним елементом на занятті. Тому використання їх на занятті психологічно знімає напруженість з учнів під час виконання цієї гри.

Використовую прийом «Асоціативний пазл» який сприяє розвитку в учнів критичного мислення та ключових освітніх компетентностей, розвиває та посилює зацікавленість учнів до вивчення теми на занятті. Новизна прийому полягає у його спрямованості на формування мотивів для навчання, що сприятиме розвитку в учнів самостійності, комунікативно-пізнавальної та соціальної активності. Прийом «Асоціативний пазл» можна використовувати на різних етапах заняття. Робота відбувається в групах. Цей прийом - ефективний спосіб вивчити матеріал, оскільки процес складання «Асоціативного пазла» заохочує активне слухання, участь і співпереживання, надаючи кожному члену групи істотну роль в академічній діяльності.

Онлайн-сервіс Word It Out – зручний у використанні за допомогою якого створюю різноманітні хмари слів. Це візуальне подання тегів де можна побачити швидке знаходження потрібної інформації. За допомогою хмар слів можна візуалізувати термінологію з певної теми у більш наочний спосіб. Таке представлення є зручним для швидкого сприйняття найвідоміших термінів і для розподілу термінів за популярністю щодо один одного. Можна використовувати для самостійного вивчення учнями та організації різноманітних форм роботи на занятті.

Колаж. Використовую для розробки фрагмента заняття з використанням проєктної діяльності на тему «Різноманітність птахів» так як це найбільш сучасний і технологічний варіант представлення певної кількості фотографій. Цей процес захоплює, додає радості й азарту, а ще - розвиває уважність і логічне мислення. Учні узагальнюють, систематизують та поглиблюють знань про різноманітність птахів. Розвивають творчі здібності, асоціативні та креативні мислення учнів. Формують пізнавальний інтересів до вивчення із теми також відбувається організація їх самостійної та групової пізнальної діяльності, формуються навички роботи в команді.

Практичні заняття, які проводяться за допомогою інтерактивної дошки дуже динамічні і яскраві. Використання інтерактивної дошки дає змогу педагогу самостійно підбирати текстовий та ілюстративний матеріал: фотографії, відео, анімацію та будувати заняття на власний розсуд.

Під час проведення заняття я впевнився, що саме їх використання забезпечує активне сприйняття нового навчального матеріалу, підвищує наочність його подання й сприяє більше міцному засвоєнню учнями теоретичних основ біологічного профілю, а також дозволяє вчителеві організувати нові, нетрадиційні форми навчальної діяльності, широко використати методи активного, діяльнісного навчання в організації творчої роботи учнів.

Інтерактивний плакат використовую для підвищення ефективності під час самостійної роботи, він впливає на якість формування практичних умінь і навичок. Учні відразу бачать результат та оцінку своєї праці, мають можливість знайти правильну відповідь і поглибити знання. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу, підвищується інтерес до навчання.

Використовуючи віртуальні засоби навчання які відображають навколишню дійсність через – віртуальну екскурсію. Вона, на відміну від традиційної навчальної екскурсії, не потребує безпосереднього контакту з реальними об’єктами довкілля, які

в умовах воєнного стану та запровадження дистанційного навчання просто неможливо забезпечити. Вона дає можливість дітям побувати в музеях, куточках живої природи, в зоомагазинах. До кожного відео сюжету розроблені відповідні завдання, які учні виконують під час заняття. Таким чином, віртуальна екскурсія знайомить учнів з птахами, їх видами, утриманням і доглядом пернатих, розширює кругозір учнів, сприяє їх розвитку навіть в умовах дистанційного навчання.Це дозволяє можливість повторного перегляду, наочність, поєднання різних видів діяльності учнів, сприяє швидшому знаходженню та опрацюванню ними потрібної інформації.

Отже, віртуальна екскурсія є інноваційною формою освітньої діяльності, що спрямована не тільки на здобуття предметних знань, а й на формування ключових і предметної компетентностей в учнів.

Під час вивчення окремих тем перегляд документальних фільмів дозволяє максимально цікаво та докладно дізнатися про різноманітність птахів, які живуть поруч з людиною тисячі років. Так як фільми складаються з пізнавальної та художньої частин, вони дають учням уявлення про зовнішній вигляд, поведінку птахів, а також допомагають зрозуміти характер птаха.

Виконання онлайн-тестів на занятті використовую для актуалізації знань на початку заняття або для підведення підсумків в кінці заняття.

Отже, сучасні інформаційні технології на заняттях поступово стають звичними засобами навчання, використання яких роблять заняття динамічним, яскравим і, звичайно, набагато результативнішим.

Науковий процес полягав впровадженню технологій навчання педагога який забезпечує підготовку і високу результативність участі вихованців в проєктній діяльності а також у Всеукраїнських екологічних конкурсах, природоохоронних акціях. Результати проєктної діяльності гуртківці оформляють у вигляді електронних презентацій, буклетів, альбомів, газет, відеофільмів, рекомендацій. Проєкти допомагають: здійснювати пошукову дослідницьку роботу виявити індивідуальність особистості, її неповторність проаналізувати отриману інформацію створити умови для активізації творчої діяльності сформувати самостійність захищають власні роботи перед учнівським колективом у групі, а найкращі – на районних, обласних та Всеукраїнських конкурсах. Так, успішною стала дистанційна участь вихованців у обласному зборі юних натуралістів, Всеукраїнському заочному конкурсі робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україна!» Всеукраїнському конкурсі експериментально-дослідницьких робіт з природознавства «Юний дослідник», Всеукраїнському конкурсі юних зоологів-тваринників, Всеукраїнському біологічному форумі «Дотик природи», Всеукраїнській інтернет-олімпіаді «Крок до знань» обласному конкурсі «Природа України очима дітей Хмельниччини» та інші.

Виховна робота в позашкільній освіті завжди була невід’ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах війни рф проти України, її важливість складно переоцінити. Усе, що відбувається зараз – виклик для позашкілля, для педагогів та учнів. Саме тому у синхронному режимі в додатку Google Meet було проведенно акцію «День юного натураліста» під гаслом «МИ – УКРАЇНЦІ: ЧЕСТЬ І СЛАВА НЕЗЛАМНИМ!». для організації дистанційних занять Також було проведенно інформаційну хвилинку «Птахи з’єднують наш світ» до Всесвітнього дня перелітних птахів. Взяли участь в проведенні ІІІ Міжнародного уроку доброти. Крім того, розповідали дітям про українську культуру які символізують сукупність духовних та матеріальних цінностей, створених українським народом протягом його історії. Проводила години спілкування «В єдності наша сила» Також, в гуртках проведено онлайн-виставку робіт дітей на тему «Україна».

Сучасну форму навчання потрібно розуміти як конструкцію ланок, циклів процесу навчання, що реалізуються в поєднанні керівної діяльності педагога і

керованої діяльності учнів, спрямованої на засвоєння певного змісту навчального матеріалу і способів діяльності.

Саме тому, на мою думку, сучасні інформаційні технології дозволяють більш наочно демонструвати різні явища і процеси, що сприяє кращому розумінню і засвоєнню навчального матеріалу учнями з різними типами сприйняття.

Велику увагу при організації навчального процесу я приділяю ігровому моделюванню, нестандартним формам роботи, оскільки, вдало підібрані, вони гарантують високий рівень його ефективності, сприяють розвитку критичного мислення, забезпечують формуванню стійкого інтересу учнів до предмета. Ці форми роботи з учнями на заняттях стимулюють пізнання, мислення, цікавість; сприяють виявленню та вирішенню проблем; спрямовують мислення школярів на пошук відповідей; залучають їх до розумової праці; допомагають досягати високих рівнів мислення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бібліотека ДПТНЗ «Шосткинське ВПУ» URL:https://bit.ly/3W389EW (дата звернення: 23.10.2022).
2. Про вищу освіту: Закон України від 2014 р. № 37-38 ст.47: станом на 10.04.2018р. URL: https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-osvitniy-protses-106688.html (дата звернення: 23.10.2022).
3. Зайченко І.В. Педагогіка – 2-гє вид., випр. і допов. Київ: Ліра-К, 2001. 521с.
4. Зайченко І.В. Педагогіка - 3-тє вид., випр. і допов. Київ: Ліра-К, 2016. 608с.
5. «Форми організації процесу навчання: традиції та інновації» URL: https://osvita.ua/school/method/335/ (дата звернення: 22.10.2022).
6. «Форми організації навчального процесу в школі». URL:*https://pidru4niki.com/10880405/pedagogika/formi_organizatsiyi_navchalnogo_protsesu_shkoli* (дата звернення: 22.10.2022).

Ковальчук Оксана
старший викладач
циклової комісії суспільних дисциплін,
завідувач навчально-методичного кабінету
ВСП «Хмельницький кполітехнічний фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка»

Виховання усвідомлення приналежності до свого народу, його історичних, політичних і культурних цінностей при викладанні «Громадянської освіти» в умовах війни

Проблеми громадянської освіти і виховання в Україні набувають сьогодні особливу актуальність у зв'язку з усвідомленням необхідності формування громадянського суспільства. Наявність громадянського суспільства – найважливіша ознака і умова існування демократичної держави. Через економічні, історичні та політичні обставини Україна перебуває сьогодні в складних умовах війни та формування такого суспільства.

***Ключові слова*:** громадянська освіта, демократичне суспільство, свобода, цінності, права людини, концепція громадянської освіти, патріотизм.

Громадянська освіта – спеціалізована, систематична підготовка людей до суспільного життя в умовах демократії.

Розвиток громадянського суспільства в нашій країні відбувається під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних з нестабільними економічними,

політичними і культурними процесами життєдіяльності кожної окремої людини і суспільства в цілому, зумовленими війною та тими трагічними наслідками, які вона принесла Україні. Важливу роль в цьому процесі відіграють освіта і виховання як основа формування усвідомленої громадянської позиції особи. В такій ситуації важливим є формування оптимальної відповідності освітнього процесу тієї культурно-історичної ситуації, яка характерна для українського суспільства та ігнорування якої може привести до серйозних наслідків і втрат.

Громадянська освіта — це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства. Така освіта є потужним знаряддям демократизації суспільства.

Метою громадянської освіти є виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності й права людини, особливо у військовий час.

З огляду на важливість ідеї громадянського суспільства для розвитку демократії в глобальному масштабі, це поняття повинне лягти в основу шкільної програми. У громадянській освіті поняття громадянського суспільства є не менш важливим, аніж поняття конституціоналізму, прав людини, суверенітету й інших термінів, пов'язаних з демократичним управлінням. Якщо ми хочемо, щоб наші учні могли аналізувати, розуміти і поважати демократію як у своїй країні, так і в усьому світі, вони повинні мати уявлення про громадянське суспільство, вміти оцінювати діяльність організацій громадянського суспільства і співвідносити свої знання про громадянське суспільство з іншими ключовими поняттями теорії і практики демократії. Більше того, якщо ми хочемо, щоб наші учні були готові до виконання ролі активних громадян у конституційній демократії, вони повинні володіти громадянськими навичками і цінностями, необхідними для ефективної участі в діяльності організацій громадянського суспільства.

Знання про громадянське суспільство повинні підкріплюватися громадянськими навичками і цінностями, необхідними для активної участі в суспільному житті. Тому на практичних заняттях у класі, у суспільному житті за стінами школи повинні розвиватися певні навички поведінки і якості, що підкреслюють необхідність лідерства, співпраці, довіри, толерантності, громадянськості і впевненості в собі.

Україна, перебуваючи в процесі трансформування, переживаючи найскладніші часи за історію своєї незалежності, надзвичайно потребує досконалої громадянської освіти як потужного знаряддя політичної соціалізації, інтегрування особистості у політичну систему, зміцнення громадянського суспільства на фундаментальних засадах рівності, взаємної відповідальності й почуття власної гідності та патріотизму. Така освіта має допомогти людям долати політичну апатію, навчити мирними способами здійснювати політичну й громадянську діяльність, розв'язувати соціальні проблеми, виключаючи насильство. Розвиток громадянської освіти, розробка навчальних програм, навчання вчителів призведе до зміцнення громадянського суспільства в Україні, до демократизації й стабільності.

Концепція громадянської освіти в середній школі України

Дана концепція розроблена групою українських науковців та педагогів в межах широкомасштабного Проекту "Освіта для демократії в Україні", що є частиною Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства, яку підтримують уряди США та Європейського Союзу.

Метою проекту є сприяння впровадженню освіти для демократії в середніх навчальних закладах України. Документ, що пропонується для розгляду і обговорення освітян та всіх зацікавлених сторін, покликаний окреслити концептуальні рамки системи громадянської освіти в Україні: її мету, завдання,

основні принципи, зміст, форми, методи та шляхи впровадження. Концепція громадянської освіти в Україні має стати основою копіткої роботи з розбудови відповідної системи на всіх рівнях освітнього процесу.

Актуальність громадянської освіти в Україні

Сучасне суспільство потребує такої форми політичної організації, яка б забезпечувала розкриття творчого потенціалу людини. Це можливо лише за умови вільного, демократичного устрою, де провідною є максима "вільна людина - розвинене громадянське суспільство - сильна держава".

Основою демократичного ладу є людина, для якої демократія та громадянське суспільство є природним середовищем задоволення її особистих та суспільних інтересів. Громадянське суспільство - це сфера самовияву вільних індивідів та добровільно сформованих асоціацій, горизонтальних не санкціонованих державою зв'язків між громадянами. Сучасна демократія вимагає від особи не лише політичної активності, а й усвідомлення нею власної ролі й значення у житті суспільства та відповідальної дії згідно з власними переконаннями та цінностями.

Громадянська освіта є складною динамічною системою, що поєднує:

-громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування громадянина в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави;

-громадянські уміння та досвід участі у соціально-політичному житті суспільства та практичного застосування знань; громадянські чесноти -норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Як процес розвитку і розповсюдження громадянська освіта є широким комплексом освітніх і виховних зусиль. Багатий досвід громадянської освіти накопичено в країнах зрілих демократій, однак він не може бути автоматично перенесений в українську освітню практику. Українська педагогіка спирається на багату спадщину, кращі традиції у вихованні громадянськості. За останні роки в нашій країні зроблено ряд кроків щодо впровадження системи демократичної громадянської освіти, підготовлено пробні підручники, які нині проходять апробацію. Завдання формування громадянина України ставляться останнім часом в ряді концептуальних і нормативних документів, виховний його аспект розроблений і представлений у проектах концепцій громадянського, національного і патріотичного виховання в Україні. Питання громадянської освіти знайшли відображення в концепції дванадцятирічної освіти, в якій школа визнається осередком формування громадянськості, що має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, політичних умінь, гідності та відповідальності молодих людей, усвідомленню і прийняттю ними демократичних принципів життя та пріоритету прав людини.

Актуальність побудови системи демократичної громадянської освіти в школі обумовлена такими реаліями політичного життя України:

-спонтанністю, неузгодженістю та безсистемністю зусиль, спрямованих на демократизацію суспільного життя;

-низьким рівнем суспільного прийняття демократичного ладу та довіри до нього;

-недемократичністю відносин між державою та суспільством і державою та особою.

Потреба у розробці даної концепції обумовлена недостатньою спрямованістю навчально-виховного процесу в Україні на формування демократичного світогляду та необхідністю досягти відповідність теоретичного знання повсякденній соціальній практиці.

Мета громадянської освіти - створити умови для формування особистості, громадянина України, якому притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення цінності свободи, прав людини, відповідальність, готовність до компетентної участі у громадському житті.

Завдання громадянської освіти:

-сприяти становленню активної позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні;
-надати основні знання, сформувати мотивацію та вміння, необхідні для відповідальної участі молоді в громадському житті,
-створити умови для набуття учнями досвіду громадянської дії, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

Громадянська освіта базується на тих же загальнопедагогічних і дидактичних принципах , що й освіта в цілому. Водночас специфічними для неї є такі:
-зв'язок з практичною діяльністю передбачає пріоритетність для системи громадянської освіти навчання і виховання умінь і дій, зорієнтованість учнів на навички соціальної взаємодії, вміння самостійно аналізувати різноманітні ситуації, перш за все у своєму життєвому середовищі, вміння самостійно приймати відповідальні рішення і діяти у правовому полі;
- зорієнтованість на позитивні соціальні дії означає цілеспрямованість громадянської освіти на соціальні очікування учнів, набуття позитивного досвіду соціальних дій, формування позитивного іміджу компетентної громадянськості і виховання потреби вчитися цьому протягом усього життя;
- демократичність означає виховання духу соціальної солідарності, справедливості, вміння конструктивно взаємодіяти з суспільством та брати участь у прийнятті рішень;
- передбачає суб'єктно-суб'єктні відносини між педагогами і учнями, атмосферу взаємоповаги та довіри у шкільному колективі, учнівське самоврядування, відкритість і зв'язок школи з іншими учасниками процесу соціалізації (сім'єю, дитячими і молодіжними громадськими організаціями, засобами масової інформації, церквою та ін.), зв'язок шкільного колективу з місцевою громадою, участь у спільних з нею соціальних, культурних, природозахисних акціях;
- плюралізм означає виховання поваги до засад політичної, ідеологічної, етнонаціональної, расової багатоманітності;
- виховання толерантного ставлення до різних світоглядних, політичних доктрин, релігійних переконань, до діяльності у школі різних молодіжних громадських організацій;
- уникання екстремістських поглядів і поведінки у житті шкільного колективу, виховання усвідомлення того, що будь-який політичний екстремізм є неприйнятним;

При формуванні змісту громадянської освіти необхідно дотримуватись: особистісно зорієнтованого підходу, за якого в центр навчально-виховного процесу ставляться інтереси особи.

Центральною ідеєю громадянської освіти при цьому стає поняття невідчуджуваних прав людини, а зміст її спрямовується на виховання громадянина демократичного суспільства, патріота України, що прагне до вільного вибору власного життєвого шляху у способів його реалізації, будує свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини.

Особистісно зорієнтований підхід при формуванні змісту громадянської освіти передбачає врахування вікових особливостей учнів, розробку змісту кожного конкретного етапу навчання за віковою вертикаллю у взаємозвязаному контексті всього навчального змісту; діяльнісного підходу, який визначає спрямування змісту громадянської освіти на розвиток уявлень і вмінь, що забезпечують успішність соціальної активності особистості. Цей підхід реалізується шляхом створення навчальних ситуацій, в яких апробовуються на практиці засвоєні громадянські цінності.

Реалізація цього підходу здійснюється шляхом викладу глобальних проблем через локальні на основі позитивного досвіду участі учнів в окремих громадянських акціях, проектах тощо. Важливий також конкретно-історичний підхід, який вимагає розглядати навчальний зміст в цілому, як історичну категорію, своєрідну модель конкретних вимог суспільства щодо підготовки молоді до життя та діяльності в

даному суспільстві на певному етапі його розвитку. Конкретно-історичний підхід спрямовує зміст громадянської освіти на вирішення завдань, найбільш актуальних для даного етапу розвитку українського суспільства.

Одним із завдань, яке має бути розв'язане системою громадянської освіти, є забезпечення функціональної громадянської освіченості особи. Тому зміст освіти має бути спрямований на здобуття учнями досвіду громадянських дій і переживань, основних громадянських умінь, що забезпечують успішність реалізації інтересів особистості в політико-правовій, соціальній, економічній та культурних сферах суспільного життя, а також на формування емоційно-ціннісного компоненту громадянської культури особистості.

Отже, зміст громадянської освіти забезпечує формування системи уявлень і сприяє становленню світоглядних орієнтацій особистості, виробленню власної філософії життєдіяльності, самоідентифікації та самореалізації в кожній із сфер суспільного життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Клюзко К., Колесник Л. Громадянська освіта: мистецтво творити зміни. Київ: Компринт, 2020. 74 с
2. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. К.: «ВАІТЕ», 2016. 52 с.
3. Ремех Т., Пометун О. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти: методичний посібник [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с.
4. http://www.mon.gov.ua/

Козак Віта,
Практичний психолог
Красилівської гімназії № 2

Психологічна модель формування резильєнтності у школярів

У роботі розглядаються основні принципи та методи формування здоров’язбережувальної компетентності учнів у контексті поняття «резилієнс» в умовах воєнного стану.

Ключові слова: травматичний стрес, резилієнс, ресурс, модель психосоціальної допомоги, копінг-стратегії.

Виклики сьогодення потребують розширення знань та вдосконалення професійних навичок психосоціальної допомоги фахівцям освітньої галузі.

Майже у кожній українській родині є хтось з рідних, друзів чи знайомих, хто безпосередньо бере участь в захисті держави від агресора. Багатьох війна торкнулася через руйнування житла і зміну місця проживання, тривалу розлуку чи втрату близьких людей, фізичне травмування або сильні емоційні переживання, що є детермінантами появи травматичного стресу. Навіть перебування в ролі спостерігача через постійне відслідковування, обговорення новин та співпереживання буде впливати на організм як стресовий чинник. Особливо це стосується дітей з огляду на обмеженість їхнього життєвого досвіду, вразливість і незрілість дитячої психіки.

Кандидат біологічних наук і викладач Києво-Могилянської бізнес-школи Петро Чорноморець стверджує, що тривалий безперервний стрес на тлі війни (так званий хронічний стрес), неодмінно призводить до проблем зі здоров’ям, які можуть проявлятися фізіологічним або психоемоційним неблагополуччям [1].

Саме тому педагогічні працівники все частіше працюють з дітьми та їх батьками, які відчувають наслідки травматичних подій і потребують особливого психолого-педагогічного супроводу у закладі освіти. Необхідністю стає використання у педагогічній роботі технік психоемоційної саморегуляції та навчання цим технікам учасників освітнього процесу. А також вимогою часу є активізація внутрішнього ресурсного потенціалу дитини, використання моделі комплексної психосоціальної допомоги, яка відповідає рекомендаціям ООН, викладеним у Керівних принципах Міжвідомчого постійного комітету з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях.

На противагу підходу, що ґрунтується на понятті травми та її патологічних наслідках для психічного здоров'я, який розробляли лікарі-психотерапевти, в останні десятиріччя дістав розвиток інший підхід, який акцентує увагу на ресурсах людини і її здатності забезпечити нормальне функціонування навіть за несприятливих обставин. Причинами розвитку цього напряму в сучасній психології стала все більша кількість емпіричних даних про людей, які в дуже складних і несприятливих умовах залишалися психічно здоровими.

В рамках цього підходу було введене поняття «resilience», яке на сьогодні широко застосовується у психології, медицині, соціальних і поведінкових науках й у широкому сенсі вказує на здатність різних систем (організму, психіки, групи, соціальної спільноти) зберігати здоров'я в несприятливих умовах [7]. А так як, ми розуміємо, що ті умови, в яких перебуває Україна, швидко не зміняться і нам необхідно продовжувати ефективно функціонувати задля перемоги, то нам потрібно мати значний внутрішній ресурс, вчитися використовувати та відновлювати його, навчати цьому наших дітей.

Резилієнс визначають як:

- збереження позитивної адаптації, попри значний досвід перебування у стресових ситуаціях: ефективне відновлення після травми;
- збереження стану благополуччя (англ., well-being), попри негаразди;
- позитивну відповідь на негативні події життя, компетентне функціонування в умовах стресу і компетентність перед лицем незгод;
- здатність до конструктивного відображення (оцінки) складних подій;
- здатність самостійно долати життєві труднощі і проблеми [9].

За визначенням ВООЗ, резилієнс – «це здатність відносно добре справлятися (англ., to cope) з важкими ситуаціями, особиста ресурсність».

Найуживаніший українськомовний еквівалент поняття resilience – термін «стресостійкість»; останнім часом усе частіше вживається термін «резильєнтність»[7].

Від чого залежить резильєнтність дитини?

Стресостійкість забезпечується наявними в людини ресурсами, які виявляються і взаємодіють на різних рівнях: індивідуальному, соціальному, культурному. Коли якась подія (стресор) загрожує нашому статусові, економічній стабільності, близьким людям, власності, тобто якимось ресурсам, то, як наслідок, виникає стрес.

Тому психосоціальні підтримки будуть тільки тоді ефективні, коли вони будуть багаторівневі і враховуватимуть як вплив соціального оточення, так і індивідуальні чинники, що впливають на дитину.

Одним з сучасних підходів щодо вивчення резилієнс у дітей, які постраждали під час військових конфліктів, є так званий соціоекологічний підхід. Цей підхід робить наголос на впливі соціального середовища (сім'я, друзі, школа), в якому зростає дитина, на її розвиток, і визначає різні рівні цього впливу.

Таким чином, підвищення резильєнтності дитини (стресостійкості) можна розглядати як підвищення її індивідуального ресурсного потенціалу, так і здатності найближчого оточення захищати дитину від впливу несприятливих факторів [4].

Травматичний стрес – це нормальна реакція на ненормальні події (події, що виходять за межі звичайного життєвого досвіду людини). В екстремальних травматичних умовах у людини спочатку відбувається мобілізація функціональних резервів організму, стресова реакція, вилив гормонів з наступним перерозподілом і спадом. Резерви організму виснажуються, розвивається виражений астено-депресивний стан, нервово-психічне напруження.

Травмовані діти висловлюють свої почуття, пов'язані з пережитим, через поведінку.

Діти молодшого шкільного віку (6-11 років):

- Повторювана травматична гра;
- Почуття тривоги при нагадуванні про подію; нічні кошмари, інші порушення сну;
- Стурбованість з приводу безпеки, думки про загрозу;
- Очевидні тривога/страх; страх болю, травми, конкретні пов'язані з травмою страхи, загальні страхи;
- Тривога/турбота про інших; страх розлуки з близькими; пильна увага до тривоги батьків; почуття відповідальності та провини;
- Агресивна поведінка, немотивовані спалахи гніву;
- Ухиляння від школи; втрата інтересу до діяльності; втрата здатності до концентрації в школі, зниження навчальної успішності;
- Поведінкові, емоційні, особистісні зміни; скарги на тілесні болі;
- Схильність до усамітнення; дивна або незвичайна поведінка;
- Віковий регрес (поводиться як молодша дитина);
- Плутанина думок, недостатнє розуміння травматичних подій;
- Брак чіткого розуміння явища смерті, причини «поганих» подій; прогалини в нестачі розуміння заповнюються «магічними» поясненнями.

Підлітки та старший шкільний вік (12-18 років):

- Різкі зміни у відносинах з найближчим соціальним оточенням; егоїстичність; бунт удома або в школі; небезпечна для життя поведінка;
- Депресія, уникнення спілкування;
- Спроба віддалитися і захиститися від почуттів сорому, провини, приниження;
- Зниження успішності в школі;
- Надмірна активність з іншими людьми чи ізоляція від інших з метою врегулювання внутрішнього конфлікту;
- Схильність до надмірного переживання нещасних випадків;
- Бажання помсти, активність, пов'язана з відповіддю на травму;
- Порушення сну і харчування, нічні кошмари [6].

З чого почати розвиток резильєнтності учнів у закладі освіти?

Перш за все, потрібно забезпечити функціонування базового рівня психосоціальної допомоги, яка надається всім дітям, які навчаються у навчальному закладі, силами педагогів і адміністрації закладу.

Безпечне шкільне середовище та конструктивне спілкування є важливою умовою особистісного зростання та забезпечення гармонійного психоемоційного стану усіх учасників освітнього процесу. Особливу увагу при цьому потрібно приділити мовленнєвим моделям вчителів (важливо уникати негативних оціночних суджень)[5].

Базовий рівень передбачає створення сприятливих умов для розвитку стресостійкості дитини як у навчальному класі, так і навчальному закладі в цілому, що дозволяє допомогти дітям у розв'язанні їхніх емоційних проблем, налагодити безконфліктне спілкування з однолітками, сприяти розвиткові просоціальної поведінки в учнів. У цьому контексті надзвичайно важливим є довірливе, емоційно-позитивне, партнерське спілкування педагога з учнями.

Також важливою є первинна інформаційна підтримка батьків та учнів (щодо різних доступних форм допомоги і сервісів; щодо особливостей впливання стресу на дорослу людину та дитину, базових принципів самодопомоги, засобів допомоги дітям, у розумінні поведінки дітей під час кризи).

Необхідною складовою базового рівня психосоціальної допомоги є створення безпечного простору для дозвілля, ігор і відпочинку дітей та родини загалом (позакласна, гурткова робота). А також відновлювання та активізація соціальних зв'язків, підтримка взаємодопомоги та творчої активності (участь батьків та учнів у житті класу та школи).

На другому рівні психосоціальна допомога надається дітям, які мають сильніші прояви психосоціального стресу, проблеми з гіперактивністю і поведінкові проблеми, силами практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів у рамках корекційно-розвиткової роботи з підвищення стресостійкості в учнів.

Ця робота логічно продовжує дії педагога на рівні навчального класу і доповнює їх сприятливий вплив підсиленням індивідуальних ресурсів дитини, таких як здатність керувати стресом, здатність розв'язувати проблемні ситуації і бути цілеспрямованим, здатність керувати своїми думками і почуттями тощо.

На третьому рівні допомога надається поза школою тим дітям, які мають дуже високий рівень психологічних проблем, силами вузьких спеціалістів (психотерапевта, психіатра, невропатолога).

У цьому разі мова йде про психічні проблеми, які не можуть бути розв'язані силами практичних психологів навчальних закладів, зокрема значні симптоми посттравматичних стресових розладів, депресії, тривоги тощо [3].

Одним із напрямів формування резильєнтності школярів є розвиток адаптивних копінг-стратегій (навичок самодопомоги) окремої дитини. У поєднанні з підтримувальним впливом у навчальному класі і залученням до роботи батьків, вони здатні суттєво покращити психоемоційний стан учнів. Копінг-стратегії поєднують у собі когнітивні, емоційні та поведінкові механізми, що забезпечує реалізацію принципу комплексного підходу педагогічного впливу на учнів. А також копінг-стратегії опираються на індивідуальний ресурсний потенціал особи, який є базою поняття резильєнтності.

До адаптивних копінг-стратегій дослідники відносять:

- здатність розв'язувати проблемні ситуації (практичні заняття вчителя та психолога щодо розвитку критичного мислення, формування навичок прийняття правильних рішень, планування, розпізнавання фейків, аналізу інформації, розвиток навички генерування ідей тощо);
- уміння керувати стресом (розвиток рефлексії, вміння усвідомлювати та називати власні емоції, стани, ставлення, почуття; навчання технікам емоційної саморегуляції тощо);
- встановлювати соціальні контакти (розвиток вміння висловлюватися, формування практичних навичок безконфліктної взаємодії та взаємодопомоги у класному колективі; навичок ненасильницького вирішення суперечок; асертивної поведінки та ін.);
- позитивне мислення (навчання технікам позитивного сприймання інформації, формування позитивної адекватної самооцінки учнів, розвиток вміння створювати афірмації, навички самомотивації тощо);
- планування позитивних активностей (організація розвиваючого дозвілля учнів, сприяння участі дітей у спортивній, творчій, театральній, дослідницькій діяльності)[2].

Інтеграція знань про резилієнс та копінг-стратегії у роботу вчителя:

- Досягнення розвивальних та виховних завдань у ході уроку, наприклад: мотивувати учнів, пробудити в них інтерес до певного змісту, роботи на занятті, створити емоційний настрій класу, тобто здійснити психологічну підготовку школярів

до сприймання нового матеріалу; формувати загальнолюдські цінності, розвивати навички соціальної поведінки тощо.

- Психосоціальну підтримку учням можна ефективно надавати під час позаурочних форм навчання, до яких відносяться предметні гуртки, семінари, практикуми, факультативи, екскурсії, консультації.

- Класна (виховна) година, яку можна проводити у різних формах: читати лекції, влаштовувати диспути та бесіди, організовувати ігри, конкурси, вікторини, тестування та ін. Форми проведення заходу безпосередньо залежать від цілей, яких учитель хоче досягти.

- Супервізія, тобто професійне спілкування з досвідченішими колегами, як форма підтримки педагога, який може сфокусуватись на своїх труднощах у роботі з учнями, колегами, керівництвом, зрозуміти їх причину, можливість поділитися своїми думками, сумнівами, занепокоєнням, знайти шляхи вирішення, розділити відповідальність за ухвалення рішень із супервізором або групою.

- Співпраця зі шкільними психологами та перенаправлення учня. Навіть найдосвідченіший педагог не завжди може самостійно вирішити складні питання та допомогти подолати наслідки травмуючих подій в учнів. Є питання, з якими краще звернутися за консультацією до інших фахівців [7].

Як вихідний етап для розвитку стресостійкості у дітей можуть бути уроки, виховні години та години психолога, метою яких є формування наступних психологічних навичок:

- «Емоційний словник» як здатність учнів знати, називати та розрізняти різні види емоцій, усвідомлювати власні емоційні стани, почуття;
- «Тілесне сканування» – зосередження увагу на власних тілесних відчуттях та емоційних переживаннях, які їх супроводжують;
- «Заземлення» як уміння перебувати «тут і тепер», здатність вольовими зусиллями повернути власну увагу до усвідомлення свого тіла в умовах стресу;
- «Керування емоціями» – навички використання технік емоційної саморегуляції різного ступеня складності, залежно від вікової категорії учнів;
- «Пізнання себе», яке передбачає знання учнями власних індивідуально-особистісних особливостей (темперамент, характер, самооцінка, захисні механізми, морально-вольові якості, здібності тощо);
- «Безпечні люди» - створення інформаційної бази фахівців та організацій, які можуть надавати допомогу та підтримку в разі настання різних складних життєвих ситуацій;
- «Соціальна компетенція» – навички ефективної співпраці, взаємодопомоги, асертивної поведінки, ненасильницького вирішення конфліктів тощо [8].

Ще одним аспектом активізації наявних та розвитком нових адаптивних копінг-стратегій здобувачів освіти є належне психоемоційне благополуччя вчителів. Психологічний стан педагога лежить в основі всіх процесів та явищ освітнього простору і має чіткий відбиток на психіці дитини і її навчальних показниках, тим більше в кризові періоди. Ефективність процесу формування гармонійно розвиненої особистості школяра знаходиться у прямій залежності від нервово-психічного стану кожного вчителя. А в стресових ситуаціях (наприклад під час повітряної тривоги) приклад спокійного та врівноваженого педагога сам по собі є позитивним чинником збереження психоемоційного благополуччя учня. Тому систематичний моніторинг учителем власного стану, участь у супервізіях, активізація власного ресурсного потенціалу, якісний відпочинок, звернення по допомогу до відповідних фахівців при потребі формує базу ефективної взаємодії із усіма учасниками освітнього процесу.

Також велике значення має створення умов для відчуття дітьми стабільності, передбачуваності та контролю над власним життям. Цьому сприяє дотримання

рутини зі звичних справ повсякденного життя; чіткий, відпрацьований алгоритм дій в ситуаціях небезпеки.

Систематичне спілкування, взаємодія, залучення батьків до освітнього процесу також сприяють зниженню дитячої тривожності. Синхронізація школи і сім'ї щодо правил безпечної поведінки, вимог до навчання у стресових умовах, споживання дітьми інтернет-контенту закладає основу відчуття відносної стабільності та безпеки.

Аналізуючи загальні настрої у суспільстві протягом останніх восьми місяців, можна припустити, що українці, як нація, мають достатній запас сил і ресурсів для боротьби і подолання наслідків травм війни. Проте уже зараз необхідно виробити стратегію і алгоритми формування резильєнтності найменших наших співгромадян, так як вони – це те майбутнє, за яке ми боремося. Демонстрація батьками та усіма спеціалістами, які дотичні до навчання і виховання дітей, стійкості, врівноваженості, витривалості, впевненості у перемозі, дозволяє дітям почувати себе у безпеці. Побоювання і страхи дітей зникають, коли вони бачать, що найближчі люди, роблять все можливе, щоб піклуватися про них. А конкретні справи на користь Збройних Сил України, (наприклад, малюнки воїнам, волонтерство) дозволяють дітям долучитися до загального вкладу у перемогу, відчути власну значущість, причетність до нації вільних і сильних людей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Виговська І. Тиловий ПТСР і срачі: біолог розповідає про те, як війна впливає на мозок // міська інтернет-газета The Village Україна. 2022. URL: https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/knowledge/330711-tiloviy-ptsr-i-srachi-biolog-rozpovidae-pro-te-yak-viyna-vplivae-na-mozok
2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях : навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
3. Лист МОН України № 1/8794-22 від 02.08.2022 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v879472922/sp:max50:nav7:font2#Text
4. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» / за заг. ред. С.О Богданова, В.Г. Панка : навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.
5. Костенко Т.М. Нова українська школа: формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування: навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 176 с.
6. Освітній центр ВР України (за порадами ЮНІСЕФ) URL: https://www.facebook.com/100066879244803/posts/390887719817200/?d=n
7. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб. / за заг. ред.: В. М. Чернобровкіна, В.Г. Панка. Київ : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 208 с.
8. Посібник самодопомоги: навч.-метод. посіб. / Т. Ковалик та ін. Чернівці : 2021. 23 с.
9. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: посіб. з проведення тренінгу / за заг. ред. Н. Гусака. Київ : НаУКМА, 2017. 174 с.

Кондратюк Світлана,
завідувач кафедри психології та
соціальної роботи,
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний
університет «Україна»
Хмельницький інститут соціальних
технологій Університету «Україна»,
кандидат психологічних наук, доцент

Роль психологічних ресурсів учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій

У тезах порушена проблема ролі соціально-психологічних ресурсів учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій. Обґрунтовано актуальність вивчення активізації ресурсів особистості в сучасному суспільстві, в умовах постійних змін і суспільних потрясінь. Наголошено, що воєнні події, які відбуваються в Україні, є стресом для всіх учасників освітнього процесу. Важлива роль психологічної служби у системі освіти щодо забезпечення своєчасного і систематичного надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу.

***Ключові слова*:** ресурс, психологічна ресурсність, життєстійкість, учасник освітнього процесу, умови воєнних дій, особистість.

Важливим завданням педагогічної та психологічної спільноти в умовах воєнного стану в Україні виступає своєчасне, систематичне надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу. Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища.

Основним завданням працівників психологічної служби є охорона психічного здоров'я усіх учасників освітнього процесу. Роль психологічної служби системи освіти полягає у забезпеченні своєчасного і систематичного надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу. Саме психологічна служба покликана навчити особистість жити в мирі із самим собою та з іншими, вступати у взаємостосунки із світом так, щоб життя приносило задоволення.

Із початком війно важлива психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу, зокрема подолання стресу, переживання втрати, горя, печалі та страждання, психотерапевтичної роботи з дітьми, які втратили батьків, пережили бомбардування, стали внутрішньо переміщеними особами.

Ресурси здатні формуватися і зміцнюватися в процесі діяльності людини. Поняття «ресурс» найчастіше характеризується в психології як певний запас життєвих можливостей, які можуть бути використані суб'єктом як джерело розвитку особистості, здійснення самореалізації та реалізації діяльності, вибору життєвих стратегій, варіантів життя і тощо [2, с. 125].

Психологічна ресурсність – впевненість у собі, любов, творчість, віра у добро, ініціативність, адаптація до стресових ситуацій, почуття щастя та ін. Психологічна ресурсність особистості виявляється як досвід усвідомлення особистістю власних можливостей, який стає потенціалом для надання підтримки іншим, саморозкриття і творчого саморозвитку в професії [5]. Дослідниця пропонує звернути увагу, що психологічна ресурсність пов'язана не з соціальними, а з внутрішніми (особистісними) ресурсами [5, с. 789].

Війна виснажує фізично та психологічно. Психологічні травми порушують нормативну організацію психіки і можуть зумовити межові (тимчасове відчуття дискомфорту) або клінічні стани (зниження імунітету, втрата працездатності, порушення когнітивних процесів).

Під ресурсами психологічного здоров'я розуміються фізичні, психологічні, моральні, соціально-психологічні можливості людини, мобілізація яких забезпечує її благополуччя. Жахіття, які створенні людиною набагато більше травмують ніж природні катастрофи. Завжди є ситуації на які ми можемо вплинути і ситуації, які ми не в силі змінити. Використання ресурсів дозволить врахувати всі можливості протистояння людини екстремальності з метою підтримки здоров'я і ефективності діяльності. Важливий пошук зовнішніх та внутрішніх ресурсів, що сприяють психологічній стійкості особистості в стресогенних ситуаціях, які людина актуалізує. Зовнішні ресурси: сім'я, родина, домашні тварини, об'єктні фетиші, улюблені іграшки, будинок, транспорт, одяг, безпечне місце, заспокійливе місце, місця можливості надання підтримки та інше. Внутрішні ресурси: бажання, цілі, мрії, образи, життєстійкість, система вірування, ідеї, переконання, спогади, спорт, медитація, здорове харчування, особлива музика, творчість, позитивна уява, оптимізм, працездатність, розмова з наставником та інше [3].

За рахунок ресурсності особистість може швидко адаптуватися до нових умов та вимог життєдіяльності, що має надзвичайно велике значення у сучасному середовищі. Психологічно здорова особистість відкрита до співпраці, захищена від різних впливів життя та володіє необхідними ресурсами, щоб долати життєві кризи. Можливі ресурси відновлення і зміцнення здоров'я варто розглядати спочатку стосовно кожного з рівнів здоров'я (на рівні тілесного здоров'я, психічного здоров'я, особистісного здоров'я соціального здоров'я), а потім за інтегральним показником якості життя в цілому.

Цінним є дослідження О. Басенко [1, с.34] дає можливість стверджувати, що в результаті досліджень багатьох вчених, що у підлітковому віці ще досить сильними і значущими для особи є родинні зв'язки. Позитивний фізичний та емоційний контакт з батьками створює відчуття захищеності, як передумови сприятливого психічного розвитку, зокрема, формування опірності до впливу стресових ситуацій. Як підтверджують дані досліджень вітчизняних та західних дослідників, емоційна прив'язаність є критичною у допомозі підліткам впоратися з важкими подіями і дозволяє уникнути згубного впливу психотравматичних подій на стан психічного здоров'я. Реакції дітей та підлітків на стресові події, інтерпретація їх значною мірою залежать від реакцій батьків та тих, хто перебуває поруч. У такому разі реакції значущих близьких можуть викликати як погіршення психологічного стану дитини, так і слугувати джерелом заспокоєння та адаптації до стресової ситуації. Класичні дослідження особливостей переживання дітьми подій Другої світової війни продемонстрували свого часу, що евакуація та подальша розлука родин призводила до значно більших психоемоційних проблем у дітей, аніж їх безпосереднє перебування під обстрілами.

Одним з найбільш ефективних методів роботи з підлітками, на думку багатьох науковців, є групова корекційно-відновлювальна, психотерапевтична, психореабілітаційна робота, що поєднує в собі методи і способи роботи різних психотерапевтичних підходів, в залежності від актуального стану, глибини та інтенсивності переживань, вікових, психофізіологічних та когнітивних особливостей учасників групи, та інших чинників.

В. Предко зауважує, що основною умовою ефективного освітнього процесу та успішної навчальної діяльності є застосування методів інноваційних освітньої діяльності. Одним із методів виділяє розвиток життєстійкості особистості, яка надає особистості психологічну готовність докладати великих зусиль для здобуття знань, відчуття впевненості в досягненні позитивного результату, формує цілеспрямованість та навички емоційно-вольової регуляції під час виникнення труднощів [4, с.161].

Під час війни вчителю важливо піклуватися про власний емоційний стан, піклуватися про себе та налаштуватися на роботу в умовах невизначеності, розуміти як діти різного віку переживають та реагують на стрес під час війни.

Психологу варто брати до уваги, що проблеми булінгу, суїцидальної поведінки та насильства актуалізуються в період війни. Психолог пропонує рекомендації щодо підтримки учнів, техніки для допомогти учням впоратися із стресом.

Пропонуємо для учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій використовувати шляхи для зменшення негативних переживань через активізацію тілесних ресурсів: самообійми; п'ять відчуттів; сила тяжіння; фізична активність; вправи, де рівновагу треба зберігати фізично.

МОН здійснює активну роботу щодо реалізації проєктів і програм, які спрямовані на психологічну підтримку всіх учасників освітнього процесу. Зокрема, Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України в рамках Національної програми психологічного здоров'я українців розроблений курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», який варто здійснити навчання педагогічним працівникам та психологам.

Важливим пріоритетом в діяльності закладів освіти є забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу в умовах воєнної агресії. Психологічна допомога та емоційна підтримка у закладі освіти має проводитись систематично. Психологам важливо у освітніх закладах проводити інформаційно-просвітницькі заходи для педагогів, батьків та дітей; надавати психологічні консультації.

Список використаних джерел та літератури

1. Басенко О. Е. Психосоціальні передумови розвитку життєстійкості у підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Український психологічний журнал.* 2019. № 2. С. 27-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2019_2_4
2. Водопьянова Н.Е., Штейн М.В. Оценка оптимизма и активности личности. Практикум по психологии здоровья. 2005. СПб. 450с.
3. Кондратюк С.М. Активізація ресурсів особистості – запорука збереження психологічного здоров'я *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. № 2, 2022. С.81-85
4. Предко В.В. Розвиток життєстійкості особистості як основна психологічна умова ефективного освітнього процесу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія* Том 32 (71) № 2 2021. С.157-162
5. Штепа О. С. Особливості зв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології.* 2013. Вип. 21. С. 782–791.